

શેઠ નગીનભાઈ મહુભાઈ જૈન સાહિત્યોદ્ધાર ગ્રંથાંક ૫

શ્રી મહાવિજયલખિય સૂરીશ્વરવિરચિત
વૈરાગ્યરસમંજરી.



— અનુવાદક અને વિવેચક —

પ્રો હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ,
સ્તુતિ-ચતુર્નિશ્ચયિકા, તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, ઋષભ-પચ્ચાશિકા
વગેરેના અનુવાદક



પ્રકાશક

શેઠ નગીનભાઈ મહુભાઈ જૈન સાહિત્યોદ્ધાર ફંડ માટે
ભાઈચંદ્ર નગીનભાઈ ઝવેરી

સુરત.



સ ૧૯૮૬]

વીર સપ્તા ૨૪૫૬

[ઇ સ ૧૯૩૦

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત ૧૦૦૦

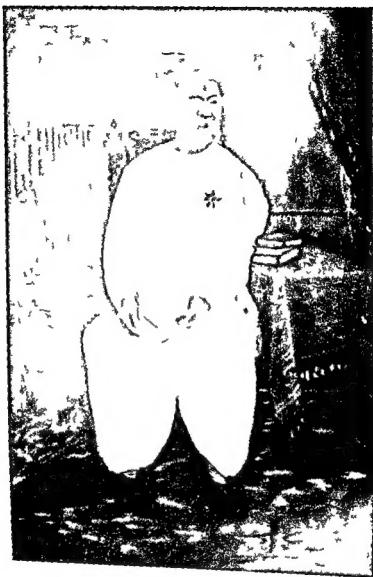


મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

આ અથ રૂઝીની બાપવા છપાવના નિમેરેનો સર્
હય આ રૂઝીના કારનારકોને જ આધીન છે

Published by —
Bharchand Nagimbhai Javeri
Anandabhuvan Gossipura Surat
for Sheth Nagimbhai Manchhulal Javeri
Sahitvoddhar Fund, Surat

Printed by Chamanlal Ishwarlal Mehta, Vasant P Press
Ghee Kanta Road Ahmedabad



ગ્રેક નગીનભાઈ મહુભાઈ ઝંડેડી, મુરત

જન્મ વિક્રમ ૧૯૧૪

વેશાળ કૃપા ૩

રત્નવાસ વિક્રમ ૧૯૭૭

કાર્તિક શુકલ ૧૦

ઉપાદ્ધાત

પ્રારભમાં પૂર્વાચાર્યોની કૃતિઓ પૈકી ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ ચ દ્રતિલક વિરચિત સમ્પૂર્ણ મહાકાવ્ય શ્રીઅભયકુમારનું ભાષાતર જનસમૂહ સન્મુખ રજુ કર્યા બાદ વિદ્યમાન આચાર્યની કૃતિનું ભાષાતર રજુ કરવાનો આ પ્રથમ પ્રસંગ છે ન્યાયાચાર્યોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયાનન્દ સૂરીશ્વર પદ્મપ્રભાવક જૈનાચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયકમળસૂરીશ્વર મહારાજના શિષ્યરત્ન આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયલલિત સૂરીશ્વરજીના મુખાધના ચાતુર્માસ વખતે તેઓ પાસે અમારા ફડ માટે કોઈ અથ તૈયાર કરાવવાની વિનંતિ થતા તેઓ તરફથી તૈયાર થએલા સમ્પૂર્ણ વૈરાગ્યરસમંજરીના પુસ્તક તરફ અમારૂં ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું અને તેનું ભાષાતર કરવાથી સામાન્ય વર્ગ પણ લાભ લઈ શકે એવા હેતુથી આ અથનું ભાષાતર કાવવા નક્કી કર્યું અને તે માટે જાણીતા ગ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ પાસે ભાષાતર તથા વિવેચન તૈયાર કરાવવામાં આવ્યા છે

આ પ્રથમ વૈરાગ્યનો વિષય ઘણો સારી રીતે ચર્ચવામાં આવ્યો છે, જે વાચકોને ખાસ ઉપયોગી થઈ પડશે એવી આશા રાખીએ છીએ અથ તૈયાર થયા બાદ અથકર્તા આચાર્યશ્રીને કેટલોક ભાગ વ્યાખ્યાનમાં આવ્યો હતો તેમજ સમગ્ર અથનું શુદ્ધિપત્ર તેમની પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું છે જેથી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ ભૂલ રહે નહિ તે છતાં જે કાંઈ ન્યૂનતા રહી જતી હોય તે તરફ વિદ્વાન વાચક વર્ગ અમારૂં ધ્યાન ખેંચવા કૃપા કરશે તો ખીજી આવૃત્તિ વખતે સુધારા કરવામાં આવશે આશા છે કે જાહેર પ્રજા અમારા આ પ્રયાસને ટેકો આપશે અને તેમ કરી ખીજા પુસ્તકોનો અડધી કીમતે પ્રચાર કરવામાં મદદ કરશે

અત્રે આ ફંડનો ટુક ઇતિહાસ રજુ કરવો યોગ્ય ધારીએ છીએ મહુમ શેઠ નગીનલાઈ મહુલાઈ ઝવેરીએ પોતાની પાછળ રૂ. ૨૫૦૦૦) અંકે પરચીસ હજારની રકમ કાઢી જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે એક

ફડ સ્થાપવા પોતાના પુત્રો તથા ગ્રામ્યોને જણાવ્યું હતું તેમા તેઓશ્રીના વડીલ પુત્ર મહુમ શેઠ માતીચંદ નગીનભાઈ ઝવેરીએ રૂા ૫૦૦૦) અંકે પાત્ર હળદરની રકમ આપી છે તે ઉમેરતા આ ફડ કુલે રૂા ૩૦૦૦૦) નુ થયું છે તેનો મુખ્ય હેતુ જૈન શ્રેતાળર મૂર્તિપૂજક માહિત્યના પ્રાચીન તથા અર્વાચિન અન્થો મુખ્યત્વે ગુજરાતી તથા હિંદી ભાષામા પ્રસિદ્ધ કરી સરતી કીમતે વેચવાનો છે

આ મ્યળે પરમ પૂજ્ય આગમોદ્ધારક સાક્ષરશિવોમણિ આચાર્ય ૧૯૦૮ શ્રીમદ્ સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજીનો આભાર માનતા અમેને અત્યત હર્ષ થાય છે તેઓશ્રીની સલાહથી જ આ ફડ સ્થાપવામા આનુછે અને મહુમ શેઠ નગીનભાઈ મધુભાઈનો તેઓશ્રી તરફ અપૂર્ણ ભાવ હોવાથી તેઓશ્રીના ઉપદેશનુ જ આ પરિણામ છે

વિ. મે ૧૯૮૬ }
ગોપીપુરા-મુરત

ભાઈચંદભાઈ નગીનભાઈ ઝવેરી
અને બીજાઓ

કિંચિદ્ વક્તવ્ય



જન દર્શનમા વૈરાગ્યની સામગ્રી—

જૈન દર્શન એ વીતરોગે પ્રગટેલા માર્ગ છે એટલે એમા વૈરાગ્યને પ્રધાન પદ આપેલું જણાય તે આભાવિક છે સાચી કે કાલ્પનિક જૈન કથાઓનું ધ્યેય પ્રાય અશુભ કર્મના કટું વિપાકોનું આગેહુબ ચિત્ર આલેખવાનું હોઈ વાતોઓમા છેવટે પૂર્વ ભવના વૃત્તાન્તનો ઉલ્લેખ નજરે પડે છે આ રજુ કરવામા ચેતન ચેતીને ચાલે અને તેમ થતા તે સાસારિક ઉપાધિઓથી મુક્ત થાય એવો ઉદ્દેશ ડહાકારોનો હોય એવું અનુમાન કરાય છે આવી પરિસ્થિતિમા વૈરાગ્યની ભાવનાને પુષ્ટ કરનારી—અધ્યાત્મ-દશાને વિકસિત કરનારી સામગ્રીની જૈન સાહિત્યમા સુલભતા જણાય તો તેમા શુ આશ્ચર્ય? કિન્તુ અધ્યાત્મ-વિષયક ગ્રન્થોને યાજી ઉપર રાખીએ અને જેમના નામમા પણ 'વૈરાગ્ય' પદ શુ થાયેલું હોય એવા ગ્રન્થોની તપાસ કરીએ તો તેની સખ્યા અતિશય અલ્પ નજરે પડે છે વૈરાગ્યકુલક, શતાર્થિક શ્રીઓમપ્રભસૂરિદ્વૃત શૃંગારવૈરાગ્ય તરંગિણી તેમજ શ્રીદિવાકરમુનિકૃત શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી તો નાની નાની કૃતિઓ છે પ્રાદ અને પાણ્ડિત્યપૂર્ણ કૃતિ તરીકે તો ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિએ રચેલી વૈરાગ્યકલ્પલતાનો જ નિર્દેશ કરી શકાય તેમ ભાસે છે સુનિવર શ્રીસિદ્ધિપિંદૃત ઉપમિતિભવપ્રપચા કથાની રૂપક-પદ્ધતિ આમાં દષ્ટિગોચર થાય છે બાબાતજ સહિત આનો પૂર્વાર્ધ ૯/ સ ૧૯૦૧ માં બહાર પડ્યો હતો તેને આજે આટલા ઘણા વર્ષ થઈ ગયા તોપણ તેનો અપૂર્ણ વિભાગ પ્રસિદ્ધ થયો નથી એ ખેદકારક કથની છે આ દિશામા પ્રયાસ કરવાની મારી પૂરેપૂરી ઉમેદ હતી અને છે, છતાં તે માટે સુયોગ નહિ મળવાથી તે પાર પડી નથી પ્રસ્તુત વૈરાગ્યરસમજરીના અનુવાદાદિનું કાર્ય હાથ ધરતા પૂર્વે એ સખધમા શ્રીવિજયલલિપિસૂરિનું તેમજ આ પુસ્તકના પ્રકાશકનું— ખાસ ધ્યાન એ ખેંચ્યું હતું, પરંતુ પ્રતિદિ માટે દ્રવ્યાદિની યથેષ્ટ અનુકૂલતા નહિ હોવાથી એ વિચાર સક્રિય થતો અટક્યો

૧ આ મીઠા અનુવાદ અને રૂપાંતરણ પૂરક 'જૈન સ્વયંભૂત માર્ગ' ૬ તો તરફથી ૪ સ ૧૯૨૩ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે

વૈગવ્યરમભજની માટે પ્રસ્તાવ--

સ્વેદપર બાપ્ય અને બૃહદ્વૃત્તિ સાથે પ્રમિદ થના તત્વાર્થાધિગમમૂળ ના દ્વિતીય વિભાગની પ્રસ્તાવના માટે સાક્ષરરત્ન જેનાચાર્ય શ્રીવિજયનેમિ સૂરિ પાસેથી વિગિદ સામગ્રી મેળવી મારી સપાદક તરીકેની ફરજ બજાવવા હું અમદાવાદ જવા નીકળ્યો હતો તેવામા માર્ગમા હું મારી જન્મ-ભૂમિ સુરતમા સહજ રોકાયો આ વખતે મને વૈરાગ્યરસમજનીનું પુત્રક એના પ્રણેતા તરફથી પ્રથમ સમાગમે લેટ મળ્યું ત્યાર બાદ એ 'સૂરિજીનું (મુબરકના પરા) અ ઘેરીમા આગમન થતા હું તેમના દગનાર્થ ગયો તે સમયે મારા હાથમા શ્રીશોભન મુનિવર્યકૃત સ્તુતિચતુર્વિંશતિકાનું દળદાર પુત્રક ભેઠ તેમણે વૈરાગ્યરમભજરીને આવી રીતે તૈયાર કરાવવાની અભિલાષા પ્રદર્શન કરી મેં તે વૈગવ્યકટપક્ષતાનું સૂચન કર્યું અને વાત એવેથી પડતી મૂંઝી સૂરિજીની મોહમયી નગરોમા ચાતુર્માસ માટે પધરામણી થતા ફરીથી આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો અને અધકાર તેમજ પ્રકાશક સાથેના વાટાઘાટ પછી આ કામ આરભાયું

અત્યારે જેન મુનિમંડળમા ગીર્વાણ ગિરામા પવળદ કા યો રચનારા જોહા છે એ વાતને ધ્યાનમા રાખીને તેમજ વળી આ કૃતિમા પદ્યલિંગી જેવા પ્રાંત અન્યની છ યાદેષે પ્રાય પ્રથમ શુન્ધક રચાયેલો છે એવું અન્યકાર તરફથી સ્પષ્ટ સૂચન થનાથી, તેમજ આના અપહોકરણમા અન્યાન્ય કથાઓ નો પણ સમાવેશ કરવાનો હોવાથી એ દિશામા પણ મને અભ્યાસ કરના પ્રીતક મળી શકશે તેમ જળાયાથી મેં આ કાર્ય માટે હા પાડી.

૧૨

લાભગ પૃષ્ઠ પ્રારંભ જેવું અન્યત્ર કલેવર પ્રથમથી નિર્ધારિત થયેલું હોવાથી અપહોકરણને જાણ રાખી મૌઘી પ્રથમ મેં આનો ચૂર્ચર ગિરામા અનુવાદ તૈયાર કરવા માટયો રાજ થોડા થોડા પ્રવોકનું બાપાતર તૈયાર કરી હું સૂરિજી પાસે સાયમગ્રે ચારક વાગે જતો હતો, કેમકે તેઓ બપોરના પ્રાય એકંદ્રી ચાર સુધી મૌન સેવતા હતા મને 'એ' નિરેદન કરતા આનંદ થાય છે કે મનુવાદ કરતી વેળા મને ન્યા ન્યા મૂળ શ્લોકોમા કેટલોક ફરફાર કરવો જરૂરી જણાયો તે તરફ મેં સૂરિજીનું સવિનય લક્ષ્ય ખચ્ચુ ત્યારે તેમણે ત્યા ત્યા પ્રમાર્જન કર્યું આથી આ દ્વિતીય આવૃત્તિ વિશેષ આદરણીય બની છે અને વળી એથી તો પ્રથમ આવૃત્તિ કરતા આમા ઘણે સ્થળે ભિન્નતા જોવાય છે ખાલપ્રદાચારી અગ્રમ્ય ત્રીનિજયકેમયસૂત્રીશ્વરના ઉપદેશથી રા ઝવેરચંદ પક્ષાણના પ્રાતૃજ રા મોહનવાવ પીતાબરદાસે આની પ્રથમ આવૃત્તિ 'બુહારી'થી

વિ સ ૧૯૮૨ માં બહાર પાડી હતી આમાં સમગ્ર (૬૪૭) શ્લોકોને આ પુસ્તકની પેઠે જુદા જુદા અધિકારસૂચક ગ્રંથકોમાં વિભક્ત ન કરતા એકસામટા આપવામાં આવ્યા હતા વળી પત્રાકારે બહાર પાડેલ આ પુસ્તકના હાશિયામાં વિષયોનો સ્વૂળ નિર્દેશ-સામાન્ય જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો આ દ્વિતીય આવૃત્તિમાં મેં યથામતિ શ્લોકને એકત્રિત કરી તેને વિવિધ ગ્રંથકોમાં ગ્રંથા ઝાલવવાનું પ્રયત્ન કર્યો શ્લોકના વિષયનો ઉલ્લેખ કરી અન્યની વિષય-વિષયતા સ્ફુટ કરવા પ્રયાસ કર્યો છે વિશેષમાં મૂળ શ્લોકગત ભાવ તેમજ પાશ્વિય શબ્દાદિ સંમર્જનવા માટે જૈન તેમજ અજૈન ગ્રંથોનો આધાર લઈ મેં સ્પષ્ટીકરણ તૈયાર કર્યું છે આ માટે હું તે તોચ થના પ્રણેતાનો કૃણી છું સમ્યક્ત્વના ૬૭ પ્રકારો ઉપર પ્રકાશ પાડનારી કથાઓ પૈકી પ્રમુખતમાં જેનો અન્યકારે નામ-નિર્દેશ કર્યો છે તે પૈકી ઘણીખરી સંક્ષેપમાં અત્ર ઉપગ્રિત કરવામાં આવી છે એટલે વૈરાગ્યનો વિષય કે તાત્ત્વિક પ્રતિપાદન જેણે ગુણ જણાવ્યે તેને આ ઠાસ પોતાના ચિત્તનું જન કરવાની વાનગી મળી રહેશે સામાન્ય સ્ત્રીસમૂહ પણ આ ગ્રંથનો લાભ લઈ શકે એવી અન્યકારની ઇચ્છાને અનુલક્ષીને સાદી અને મરણ ભાષામાં અનુવાદાદિ તૈયાર કરવા માટે ખતતી કાળજી રાખવામાં આવી છે.

૧-૨, ૩૮ માં કૌર્મ સુધીના સુદ્રણ-પત્ર (profits) શોધવાનું કાર્ય મેં એકલાએ મારી મનઃ મતિ અનુસાર કર્યું છે, જ્યારે બાકીના બીજા વાગના સુદ્રણ-પત્રો તપાસી જવામાં મલકાર તરફથી સહાયતા મળી છે ભાષાત્મક તેમજ સ્પષ્ટીકરણ-મારું સમગ્ર લખાણ છાપવા આપવા પૂર્વે તે માટે ભાગે અન્યકારને મેં વાચી મલખાવ્યું હતું એટલે રીતે સાવધાન ચિત્તે આ ગ્રંથનું કાર્ય મેં કર્યું છે વળી જુદા અન્યકારે એનું ગુહ્યપત્રક પણ તૈયાર કરી મોકલવા કૃપા કરી છે તેમજ ત્યાં રહી ગયેલી એક બે વિશિષ્ટ બાબતોને મેં પણ આલોચનમાં ખુલાસો કર્યો છે છતાં અક્ષરચોજકના પ્રમાદથી છપાતી વેળા બીજા તરીકે બીડી જવાથી કે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી જે કોઈ દષ્ટિ-દોષ કે મતિ-દોષ આ ગ્રંથમાં ઉદ્ભવવા પામ્યો હોય તે બદલ સહૃદય સાક્ષરોની હું ક્ષમા યાચુ છું અને સાથે સાથે આ પુસ્તકમાં જે અખલનાઓ તેમની નજરે પડે તે મને નિવેદન કરવાની કૃપા કરવા હું તેમને વિનવું છું અતમા સમગ્ર ગ્રંથાવલનું કટ્યાણ થાઓ એ ભાવના ભાવતો હું વિરમું છું

ભગતવાડી, ભૂલેશ્વર,
સુઅધ
જ્ઞાનપ્રયમી વીર મ ૨૪૫૬ }

સુરા મ તોનો સેવક

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા

અનુક્રમણિકા

વિષય	
ઉપોદ્ધાત	પૃષ્ઠાક
દ્વિચિદ્ર વક્તાબ્ધ	૩-૪
અનુક્રમણિકા	૫-૭
આલોચન	૮
વિષય-સૂચી	૯-૧૪
શુદ્ધિપત્રક	૧-૧૭
મૂળ અથ અનુવાદાદિ સહિત	૧૮-૨૬
	૧-૪૭૬

આલોચન

જીવનના ઉદ્દેશનો નિર્ણય કરવાની આવશ્યકતા—

આ જગતમાં અનેક મનુષ્યો એવા છે કે જેમણે પોતાના જીવનમાં કયો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કર્યો છે તેનો કદાપિ વિચાર મરજો પણ કર્યો નથી, પરંતુ જ્યાં સુધી ઉદ્દેશ નક્કી ન કરાય ત્યાં સુધી જીવનની સ્થિતિ સુકાન વિનાની નૌકા જેવી છે અને તેને આગે કરાયેલા પ્રયત્નો પ્રાય નિષ્ફળ જાય છે મનુષ્ય-જીવન એ સર્વોત્કૃષ્ટ છે અને એ અદ્યુત જીવન છે એ જીવન દ્વારા અનેક અસાધારણ કાર્યો શક્ય થકે તેમ છે જગતનો મહાવિભૂતિઓ તરીકે પકાયેલી યુનિન વ્યક્તિઓના જીવનનું અવલોકન કરવાથી જણાયે છે તેમણે અનેક ઉચ્ચ અને ઉન્નત કાર્યો કર્યાં છે વડે પોતાનું જીવન આર્થિક, રાજક અને સુખપ્રદ બનાવ્યું છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ઉદ્દેશ વિનાનું જીવન ગાળનારની જેમ પોતાનું અસાધારણ પનાકમ વેશથી નાખવાનો પ્રયત્ન તેમણે આપવા જ દીધો નથી તેમણે પ્રથમથી જ પોતાના ઉદ્દેશનો નિર્ણય કર્યો, એની સુરક્ષા રૂપ રૂપા દોરી, પોતાના મનને તેને વિષે ઓતપ્રોત કર્યું, પોતાની સમગ્ર શક્તિઓ સાધ્યની, સિદ્ધિ માટે કામે લગાડી અને તેમ કરી મહાપદ મેળવ્યું, વિજય મેળવ્યો, સિદ્ધિ સાધી અને જીવનની પૂરેપૂરી સફળતા કરી સાથે સાથે સસાર-સાગરમાં વ્યાપ્તરૂપ ખડક સાથે અફળાઈ મરતી જીવન-નૌકાઓના રક્ષણ માટે તેમણે અપૂર્વ દીવાદાડી પૂરી પાડી

આથી એ દક્ષિત થાય છે કે ઉદ્દેશનો નિર્ણય ન કરનારો માનવ પોતાના બળનો વ્યર્થ લય કરે છે તેનું જીવન નિષ્ફળ, નિસ્તેજ અને મૃતપ્રાય છે એ સુદૂર ધામની ગજાઓ વચ્ચે જીવો રહેલો ગધેડો કંઈ ગજામાંથી ઘાસ ખાવું તેનો નિર્ણય ન કરવાથી ભૂખે મરે તેવી શોચનીય સ્થિતિ ઉદ્દેશ વિહીન જીવન ગાળનારની છે એના જેવો ગમાર દુનિયાભરમાં મળવો મુશ્કેલ છે પરિસ્થિતિ આવા પ્રકારની હોવાથી દરેક મનુષ્ય મનુષ્યે ગમે તે એક ઉચ્ચ ઉદ્દેશ ધારણ કરી તેને સિદ્ધિ જવા પૂરતો પ્રયાત્ન કરવો જોઈએ તેમ કરતા કરતા એ એથી વધારે ઉચ્ચ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં આવે તો તેને સિદ્ધિ કરવા મથવું જોઈએ, એમ ઈશ્વરે ઉદતા પરિણામે માનવ-મશીને તે જેવું જાને, દેવનો પણ દેવ થાય અને અવર્ણનીય એવા પરમ પદને પણ પામે, પરંતુ આ બધું ક્યારે? જીવનનો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ નક્કી કરી તેને સિદ્ધિ કરવા પૂર્વ પ્રયત્ન કરે ત્યારે

આંત્રિક માત્ર મૂલ્યવાચક સાધ્ય—વૈરાગ્યવાસિત જીવન—

આંત્રિક જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમાર-વાસનાઓને વશ ન થતા વૈરાગ્ય-રમથી આત્માને રંગવો એવો દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે વૈરાગ્ય જ વ્યક્તિની આધ્યાત્મિક પ્રગતિરૂપ નિશ્ચયિત પ્રથમ પગથિયું છે પ્રચલિત વૈષયિક મુખ્ય પરત્વે અને સામે નજર આગળ આવૂ રહેલી બીજી સ્વચ્છ મુર આગતો પ્રતિ ઉદ્દામીન રહી એના કરતા શુદ્ધતર બાળતાથી ઉદ્ધાર વતા આનંદનો હદ નવો એ દ્વિતીય પગથિયું ॥

અર્થશુદ્ધિ દેખાતી બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપર અવલંબી રહેતું મુખ્ય એ વાસ્તવિક મુખ્ય ન હોય અતઃકરણની સત્તાતન પ્રસન્નતા એ જ ખરું મુખ્ય છે એવો હદ વિશ્વાસ બેઠો કે પછી આત્માનંદની પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયાસના ગણેશ મહાશય છે મનુષ્યની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનો આગમ અહીંથી જ શરૂ થાય છે ત્યારબાદ ખરી જીવનની બહારમાં પણ વિષયોપલોભને તુલ્ય ગણી તમામ અસ્થિતિ ઠોકરે મારી વૈરાગ્યદીપિકા હાથમાં લઈ હુ સાધ્ય નિર્વાણના મુખની પ્રાપ્તિ માટે મૂલ્ય ત્યાગ કરવા સુચનુ સવચાય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ એ પછી ન પડે તે માટે જ્ઞાન-મર્મિત વૈરાગ્યની આવશ્યકતા છે રામે રામ એવી ભાવના પ્રસરી જવી બેઠકો કે મનઃતન શાંતિ અને બનાદિત જ્ઞાનની પવિત્ર પ્રતિમારૂપ આત્મરમણની આરાધના સિવાય જીવન-વહેન નિત્ય નિ સાર અને નિપ્રયોજન છે -

વૈરાગ્યની શુદ્ધ ભાવનાને જે બીવી ન શકે તે લલિ ગૃહસ્થ તરીકે જીવન શરૂ કરે, બાકી જેનામાં એ ભાવનાને સક્રિય કરવાનું શ્રેયસ્ક છે તે તે સર્વવિનિતિ અગીયાર કરી પોતાના ઉદ્દેશને ફેલીબૂત કરે અને સમગ્ર વિશ્વની સાથે મૈત્રીભાવ ધારણ કરે, સદ્ભાવનાથી પોતાના આત્માને વિમુક્તિ કરે

આત્મરમણજીવનનો આનંદ—

સાચી શ્રમણતાથી વિમુક્તિ આત્મા સામાનિક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ સામે પડકાર કરે, પ્રેમરૂપ ખડગ અને ધૈર્યરૂપ હાથમાં રાખી, અલસતારૂપ કબજા મુકેલી કરી, આગ્નિકૃતારૂપ ચિરમાણ સજી સમતારૂપ રથમાં બેસી વિજય પ્રાપ્ત કરે, સાધુતાસયા સન્ધ્યાસને સિદ્ધ કરે, અને તેના ઉદ્દાસ અને ઉત્સાહથી પરિપૂર્ણ જીવનમાં આનંદ અને અમૃતરસના આહોભનોના સામીપ્ય અને સાયુજ્યનો સાક્ષાત્કાર કરે

૧ સદ્ભાવના એ દેવેશ છે, એ અમર આત્માની પરમ પવિત્ર, પ્રેરણાત્મક, પ્રકુલ અને પ્રવૃત્તિમયિની અનુભૂતિ છે, સાર્થક દુઃખની સમ્મિશ્રિત સ્વરૂપિણી છે અને પરિવ્રજની મોહનિની ભાત છે

ગુરુકાંક	શીર્ષક	લોકાંક	પૃષ્ઠાંક
૧	મન પ્રબોધ	૧-૪૮	૧-૪૧
૨	આત્મ-વિવેક	૧-૬૪	૪૨-૭૭
૩	નરક-વર્ણન	૧-૨૩	૭૮-૮૪
૪	તત્ત્વ-ત્રયી	૧-૩૪૦	૮૫-૨૬૧
૫	ધર્મ-અર્થા	૧-૧૬૬	૨૬૨-૪૪૮

અત્યારે જે પાનવરો સમ્યાશિત વડે મસ્કૃતિ અને તત્પરતાન
માટે મશહુર એવી બિને પાવન કરી રહ્યા છે તે પૈકી ઘણાખરા

મુનિરત્ન શ્રીમદ્ બુદ્ધિવિજય (બુદ્ધેશયજ્ઞ) મહારાજશ્રીના નતાનીયો છે આ મહાત્માના મુખસિદ્ધ શિષ્યો પૈકી શ્રીવિજયનદનૂરીશ્વરના પ્રધાન હોવાનું માન આ ગ્રંથકારને મળે છે એમના (શ્રીવિજયકવિધાનુસાર) પ્રપિતામહત્વ નામ તો પોર્વાત્ય તેમજ પાશ્ચાત્ય પવિત્રોમાં મુખસિદ્ધ છે ન્યાયાભોનિધિ શ્રીવિજયનદનૂરીશ્વર (આત્મારામજ્ઞ મહારાજ)ની વશ પત્તાકા પ્રદે દિશામાં આજે પણ ફરતી રહી છે અજ્ઞાનરૂપ અધકારમાં અધકાતા જનોને માર્ગદર્શક, સમયોચિત પ્રતિભાશાળી અને વિદ્વદ્-વગને વ વશ એવા અજ્ઞાનતિમિરભાન્ધર, જેનતેતવાદર્શ, તત્ત્વનિર્ણયપ્રાપ્તાદ, 'નનતત્ત્વમત્રાદિ આદિ અનેક ગ્રંથોના સ્ત્રવધાર, જેન સાહિત્યના સાચા નેવડાના અલકાર, 'અગ્નિશિલ્પ'જેવા વિદેશમાં વસના જનોને નવ વીરચદ રાવવજ્ઞ ગાધી ખારૂં ઝૂંડ હો દારા સત્ય તત્ત્વામૃતનું યથેષ્ટ પાન કરાવનાર, સ્વ ડ હોર્નલ જેવાને પોતાની વિદ્વત્તાથી મુગ્ધ બનાવનાર, ધ્યાનકવાસી, આર્યસમાજ જેવાના જ્ઞાન વિચારોનું નિર્ભયતાથી નિરસન કરનાર, વિવિધ શુદ્ધોથી વિખુલિત, શિષ્ય-પ્રગિધ્યાદિના મુખ્ય અધાર અને સુનૃદીતનામધેય પંબજકેસરી શ્રીવિજયનદનૂરીશ્વરના વશની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ અને એમના લાભ વર્ગની વિપુલતા આ વાતને સમર્થિત કરે છે

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો સાથે પદઅવકારનો પ્રાપ્ત કરનારામાં પ્રથમ અને તેમ કરીને જેન ધર્મના વિપ્રોપકારી તત્ત્વોનું 'જર્મની' જેવા દૂર દેશોમાં ખીજ રાખનારા આ મહાત્માનો માત્ર સદ્ગત પૂજ્ય પિતામહ અને પિતાશ્રી ઉપર નિ સીમ ઉપકાર છે એ વાનનું આ સ્તુત્ય કરતા મને આનન્દ થાય છે મને આ પ્રભાવશાળી મહાનુભાવના દર્શન-વન્દનને લાલ મળ્યો નથી, કિન્તુ સદ્ભાગ્યે એમના મુશિક્ષિત શિષ્ય-પ્રશિષ્યા પૈકી કેટલાકના તો વિશિષ્ટ સમાગમનો પણ લાભ મને મળ્યો છે આ પ્રમર્શે, મને માહિત્ય-જેનમાં અવાર નવાર અમૂલ્ય સહાયતા આપનારા દક્ષિણવિહારી મુનિનાજ શ્રીઅમરવિજય અને તેમના શિષ્યવય શ્રીચતુર્ગવિજય, પૂજ્યપદ પ્રવૃત્તક મુનિવર્ધ શ્રીમત્ કાતિવિજય અને તેમના શિષ્યવય શ્રીચતુર્ગવિજય, મુનીશ્વર શ્રીહમવિજય, મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીના સ્તીર્થ અને ગાદ ધર્મસ્નેહી શ્રીવિજયનૂરીશ્વર, મારા પિતામહ સાથે વિશેષત ધર્મ પરિવય ગળનાર શ્રીવિજયદાનમૂરિ પ્રમુખના શુભ નામોનો નિર્દેશ કરવા હું લલચાઉં છું

અનુત્ત ગ્રંથકાર શ્રીમ વિજયનદનૂરીશ્વરના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન શ્રી લક્ષ્મીવિજય મુનીશ્વરના એક શિષ્ય થાય છે, જ્યારે જોતિ અને ધર્મથી સાધા ૫
૧ આ ગ્રંથ મુખ્યત્વે હિંદી ભાષામાં રચાયેલો છે આજ નિં સુધી એ અ પ્રસિદ્ધ રહ્યો તે મળે 'જર્મની'માં જ હાનમાં જોઈ મેળા ન કાર્ય આ ગ્રંથે દાઝ ધર્યું છે

પ્રાદ્યુ, બાલપ્રદ્યારી, પુણ્યપ્રતાપી, સ્વર્ગમ્થ શ્રીમદ્ વિજયક્રમસૂરિવરના
 'ચાર શિષ્યો' પૈકી એક છે. આ સૂરિવરે વિશ્વના ત્રીમાસક સહૃદયોને
 માટે 'મત-મીમાંસા' રચી છે અહિંસાના પ્રચારની ધગથ ધરાવનારા
 પુણ્યલોકે મૃદાવસ્થામાં પણ સેનાખામખેલ સમગેર બહાદુર નામદાર ગાયક
 વાઠ શ્રીમત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજના આમંત્રણને માન આપી
 'અહિંસા' સખન્ધી ભૂરિ ભૂરિ ઉપદેશ આપ્યો હતો તેમના આ વિદ્વાન્ શિષ્યે
 શુરુકૃપાના પ્રસાદીરૂપ વૈરાગ્યરમમંજરી રચી છે.

ગૂર્જર ગિરામા પૂજ્યો, મતવનો વગેરે રચી ભક્તિ-રસને પુષ્ટ કરનાર,
 પળખ જેવા દૂર દેશમાં લગભગ માત વર્ષે વિહરનાર તેમજ ઉર્દુ ભાષાના પણ
 જાણકાર આ સૂરિનો જન્મ શ્રીયુત પિતાબગ્દાસની ધર્મપત્ની મોતીબાઈની
 કુક્ષિથી શુજ્ઞસતમાના 'ભોયણી' ગામની નજદીકમાં આવેલા 'બાલસાસણ' ગામમાં
 થયો હતો એમણે વિક્રમ સવત ૧૯૫૯માં શ્રીવિજયક્રમસૂરિવર પામે દીક્ષા
 મહણ કરી તે વખતે એમનું નામ લલિધિવિજય પાડવામાં આવ્યું.

અન્યત્ર સૂચવાયુ છે તેમ અન્ય દર્શનીયો સાથે વાદ-વિવાદ કરવાની એમની
 વાદપટુતાથી, જાહેર ભાષણો આપવાની એમની વફૂતવ-કલાથી તેમજ એમના
 વિવિધ અન્યોના અવલોકનથી પ્રસન્ન થઈ વિ. મ. ૧૯૭૧માં એમના
 શુરુવર્ષે ઇંદરના શ્રીમદની વિનતિ મીકારી એમને 'જૈનરત્ન બ્યાખ્યાન
 વાચસ્પતિ'નો ઇલકાળ આપ્યો હતો આ નગરમાં રહીને તેમણે ગીર્વાણ
 ગિરામા મેઝવ્યોદશી કથા રચી હતી કે જે ભાવનગરની 'શ્રી જૈન
 આત્માનંદ મળા' દ્વારા પ્રસિદ્ધ થઇ છે.

વિ. મ. ૧૯૮૧માં છાણીમાં શ્રીવિજયક્રમસૂરિએ આ પ્રથ-
 મારને તેમજ ઉપાધ્યાય શ્રીવીરવિજયના શિષ્યવર્ચ ૫ શ્રીદાનવિજયને
 (અત્યારે શ્રીવિજયદાનસૂરિને) આચાર્ય-પદવી આપી હતી.

સરિછ સાથે કૃત્ત એક ચાતુર્માસ જેટલો જ મારે પરિચય હોવાથી
 એમના જીવન-વૃત્તાન્ત પરત્વે હું વિશેષ પ્રકાશ પાડી શકું તેમ નથી એટલે
 તેમની અન્યાન્ય કૃતિઓનો હું નિર્દેશ કરું છું.

૧ આથી સમજાય છે કે પ્રણીત ગ્રંથકારને નજીક શુરુભાષ્યો જ એના નામો અનુ-
 ક્રમે હીમતવિજય, નેમવિજય અને ભાવપુત્રવિજય છે અત્યારે એ ત્રણે વિદ્યમાન છે.

૨ આથી પ્રણીત ગ્રંથકારની શુરુ-પરપરા નીચે મુજબ છે —

શ્રીવિજયત્રિપિસરિ-શ્રીવિજયક્રમસૂરિવર-શ્રીવદ્ધશ્રીવિજય-શ્રીવિજયદાનસૂરિ-શ્રીશુટે
 રામજી મુનિપુરદર.

૩ આનો પૂર્વાર્દ્ધ ૪ સ. ૧૯૨૧ માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો, પરંતુ ઉત્તરાર્દ્ધ હજી બહાર
 પડ્યો નથી તો તેનું સત્વર પ્રકાશન કરવા તેના કાર્યવાહકને મારી નમ સૂચના છે.

અન્યકારની કૃતિઓ—

નામ	ભાષા	રચના-સ્થાન	રચના-સમય
દયાનન્દકૃતકૃતિમિતવરણિ	હિંદી		વિ સ ૧૯૬૫
મૂર્તિમંડન	હિંદી		
હુધિહાના-વ્યાખ્યાન-સંગ્રહ			, ૧૯૬૫
અવિદ્યાધકારમાર્તંડ		હુશ્યારપુર	, ૧૯૬૭
હી ઐશ લી	હિંદી	મુલતાન	, ૧૯૬૮
મૈત્રયોદશી કથા	મન્દૂત	ઈડર	, ૧૯૭૧
પૂજા તથા સ્તવનાદિ સંગ્રહ	ગૂજરાતી		, ૧૯૮૦
વેગઅરસમ જરી	સંસ્કૃત	મુહારી	, ૧૯૮૨

આ પ્રમાણે વિવિધ વિષયના ત્રણ ગૂજરાતી, હિંદી અને સંસ્કૃત એમ ત્રિવિધ ભાષામાં રચવા ઉપરાંત આ સૂરિણએ પૂર્વાચાર્યકૃત ત્રણેનું સંશોધન કરવામાં પણ ભાગ લીધો છે એમ કેપૂરેમજની સાક્ષર યુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયની પ્રત્યાવના ઉપગ્રંથી જણાય છે.

આ પ્રમાણે આલોચન હું પૂર્ણ કરું તે પૂર્વે એટલું નિવેદન કરવું અનુચિત નહિ ગણાય કે ઉપર સૂચવેલી તેમની પ્રત્યેક કૃતિ માત્ર વાચકમાં આવી નથી એટલું જ નહિ પણ કેટલીક તો મેં જોઈ પણ નથી આથી હું પ્રત્યેકના ગુણ દોષની રૂપરેખા આલેખી શકું તેમ નથી અવસિદ્ધ મમત્ર કૃતિઓ માટે પણ તેમ કરવા જેટલો મારે સમય કે અભિલાષ નથી હી ઐશ લી અને મૂર્તિમંડન એ બે પુસ્તકોનું વિહંગમંદિરએ અવલોકન કરતા મને જણાય છે કે ત્રણકારે પ્રતિપાદન-શૈલીથી એ રચ્યા છે આ માટે તેમને હાર્દિક અભિનંદન આપતો અને સાથે સાથે અત્યારે અવલોક્ય થઈ પડેલા આ પુસ્તકોની દ્વિતીય આવૃત્તિ તૈયાર કરાવવા તરફ તથા આવી શૈલીથી અન્ય પુસ્તકો રચવા તરફ તેમણે સવિનય લક્ષ્ય એમતો તેમજ આ ગ્રંથનું અનુવાદાદિ કાર્ય કરીને મેં જે પુણ્ય હાસવ કર્યું હોય તેની નિમિત્તતાને અંગે ગ્રંથકર્તાને ઉપકાર માનતો હું વિરમું છું.

નૃસેનર, મુબઈ
આવણ કૃષ્ણ દાશી
વિ ન ૧૯૮૫

અમલોપાસક

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.



વિષય-સૂચી

પદ્યાક	વિષય	પદ્યાક	વિષય
	પ્રથમ ગુરુજન-મન પ્રબોધ		કુલકનો અર્થ અને તેના ઉદાહરણો
૧	મગલાચરણ અને વિષયનિર્દેશ		લોજન, પાશક, ધાન્ય, દૂત, રત્ન,
	મગલાચરણનો હેતુ		સ્વપ્ન, ચક્ર, ચમ્ર, યુગ અને પર-
૧	(શ્રીવીસ તીર્થકરોના નામો)		માણુના દેખાતો
	શ્રીવાસુપૂજ્યને નમસ્કાર કરવાનું		મનુષ્ય-જન્મની મફલતા
	કારણ		મોક્ષનું સ્વરૂપ
	(શ્રી-રૂપભદ્રેવાદિને પ્રણામ કરવાનું		જમલાની કુટિલતા
	મગલાચરણો)		આસારિક અને મૌકિક મુખ
	(યુદ્ધારીનો મ્થલ-નિર્દેશ)		(રત્નગુણ સ્વરૂપ)
	અનુબંધ-ચતુષ્ઠય	૬	યોગનો નિર્દેશ
	શ્રીવાસુપૂજ્યનો પરિચય		યોગનો અર્થ
	નામકરણ		સમોદય વિનાનું સમોદન
	લોકનું લક્ષણ	૧૦	મનની ઉચ્છૃંખલતા
	'વાસુપૂજ્ય'નો ંયુત્પત્તિ-અર્થ		ચિત્તનું દમન
૨	જીવનની અનિત્યતા		કપાય-વિચાર
	ગલની કરાલતા		કોધાદિથી હાનિ
	અગ્રેજી અવતરણ		કોધાદિની મિથિતિ
	મુક્તિ-મદિર	૧૧	વાણીનો સયમ
	(મુક્તની અવગાહના)		વાણીની સાપેક્ષતા
૩	મોક્ષ માર્ગની સામગ્રીની દુર્લભતા	૧૨	દેહનું દમન
૪-૮	માનવ-જીવન અને જૈન શ સનની		'અગ્રેય' એટલે શુ ?
	પ્રાપ્તિ		તપાવેલા લોખંડના ગોળાની ઉપમા
	મનુષ્ય-જવની દુર્લભતા		સવિની આવશ્યકતા

૧૨-૧૪ યોગના નિર્ધાર સાધન

૧૫ જ્ઞાનનું શરણું
વ્યતિક્રમ-ચિત્તાર૧૬ સતોષનું સેવન
તૃષ્ણાની શાંતિ
અગ્રેણ અવતરણ૧૭ સંસારને ઇન્દ્રજાળની ઉપમા
ઉપમાનો હેતુ૧૮ સમતાનો પ્રભાવ
સમતાથી સ્વપર સુખ૧૯ સમાન ભાવથી પરમ સુખ
સમતાશાળીનું ધ્યાન૨૦ મરણનું ચિન્તન
મરણનું વિન્નમરણ

૨૧ સંસારને વિષે અનાસક્તિ

૨૨ સંસારી જીવનની અમિત્યતા

૨૩ અશુભ વિકલ્પ-જન

૨૪ પ્રત્યક્ષ-પ્રસંગે મુગ્ધવશ

૨૫ શુભ કાર્યમાં વિમ્મ

૨૬ ચિન્તાથી બંનન

૨૭ ઇન્દ્રિયની અમર્યાદા

૨૮ કામાદિથી કષ્ટ

■ અત્યંતર શત્રુઓ

૨૯ મોહથી વિહ્વળતા

૩૦ વાર્તાની સિદ્ધિ

૩૧ વિષયોનો પહેલેથી ત્યાગ

વિષયનો અનુભવ-અર્થ

પદ-દેવનિ

૩૨ પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ

૩૩ વિષયોથી વિહ્વળતા

૩૪ વિષયાસક્તનો ગંતિ

૩૫ શુભ ધ્યાનની યત્નામણી

૩૬ કામીને શાન્તોપદેશથી શુ

૩૭ દૃઢ્યનું વૈભવ

મમુદ્ર-મથન

૩૮ વિદ્યામાં વિષયો પ્રયાગ

૩૯ વિષયોનો પરિત્યાગ

૪૦ આત્મહિત વિના અધાર

૪૧ આત્માનું પથ

૪૨ ૪૩ વિષયાનુરની સુખની અભિવાધા

૪૪ સુખની પ્રાપ્તિનો માર્ગ

૪૫ સવેગનો આશ્રય

૪૬ સંપત્તિની અનિશ્ચય

૪૭ સંપત્તિથી વિપત્તિ

૪૮ ધનના પરિચયનો પરિત્યાગ

દ્વિતીય ગુચ્છક-આત્મવિવેક

૧-૨ કારાગૃહ સમાન દેહને વિષે મોહ

૩ મમત્વથી મુશીબત

કાશ્યેટાનો ક્રોડા

૪ જ્ઞાન્ત ચિત્ત

૫ ઉપમાનો સાક્ષાત્કાર

પદનો નિષ્કર્ષ

કેશપાયા, લલાટ, તિલક, લવા,
નેત્ર, નાસિકા, કર્ણ, કપોલ, અધર,
મુખ, કંઠ, કર, કંઠિ, નિતબ, જિર
અને ઘરણ-એ અવયવોનું વર્ણન

પદ્યાક

વિષય પદ્યાક

વિષય

- ૬ અનુચિત પ્રશસા
પદ્યનું તાત્પર્ય
૭ દયિતાનો દેહ
૮ મચ્છીમાર મદન
૯ ઉત્તમ સુખનો માર્ગ
રમણીનો મયોગ
૧૦ ધર્મ-નોકાનું ભગાણું
ઉપમા-પરામર્શ
૧૧ ધર્મરૂપ હોડીનું નિમજ્જન
૧૨ જિનેશ્વરોની પ્રરૂપણા
જૈન દર્શનમા નારીનો નિદેશ
૧૨ દેહ અને જીવનો સયોગ
૧૪ પ્રવૃત્તિનું સમર્થન
૧૫ આશ્ચર્યકારી ધટના
૧૬ સ્વર્ગનનો સયોગ
૧૭ વિષયોને વિધની ઉપમા
૧૮ ધર્મનું સ્થાપન
પદ્યાર્થ-વિચાર
૧૯ સતોષજન્ય સુખની પરાકાષ્ઠા
૨૦ સતોષથી ઉદારતા
૨૧ સતોષ સમાન સુખ નહિ
૨૨ અર્થથી અનર્થ
૨૩ યાચકતાથી લુપ્તા
૨૪ કર્તવ્ય-વિમુખતા
૨૫ કથન અને ક્રિયામા વિનિનતા
૨૬ ખાલ અને આંતરિક સ્વરૂપમા
અતર
૨૭ બહારનો દેખાવ અને

- ૨૮ ખોટી દિશામા પ્રયાસ
૨૯ સસારની અસારતા
૩૦ મુક્તિની પ્રાપ્તિ માટે ચત્તન
૩૧ સમાધિરૂપ મન્ત્રની બિહારી
૩૨ મન્ત્રની શોધ
૩૩ સુખી કોણ ?
૩૪ દુઃખનું મૂળ
૩૫ મૂર્ખના ઉડગા
૩૬-૩૭ સિદ્ધિ માટે મુન્દરીનું આમિત્વ
૩૮-૩૯ ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણ માટેની
તૈયારીઓ

૪૦-૪૨ ચિત્તની અનુકૂળતા

પ્રાર્થનાની રીતિ

અંગ્રેજી અવતરણ

૪૩-૪૪ કોગલ પ્રાપ્તિ

૪૫ ૪૬ રત્નાકર બનવાનો દુષ્ટ્ય

૪૭ ઈન્દ્રિયોનું દમન

૪૮ ભવજન્યો માર્ગ

૪૯ મુનિપદ માટેની સાધકતા

૫૦ સાચા મુનિ કોણ ?

('ચોષિત'ની નુકસાન)

૫૧-૫૨ જ્ઞાન-દીપ્તિ

૫૩-૫૪ તત્ત્વરૂપ

૫૫ ચિત્તને શુદ્ધિ

૫૬ ક્ષેત્રહીન પ્રાપ્તિ

૫૭ રસ-પ્રાપ્તિ

વિષયક કૃતિ

૩૬

- ૧૮૭ નો પ્રગ ૧
- ૧૯ પ્રમાણનો પુનિયાગ
- ૧૧-૧૩ દીપ્તી મત્તર મુદ્દિ
- ૧૪ ગુપ્તદાસ
- ૨૦ નું મ દા અ
- ૨૦ નો મદિમા

વતીય મુદ્દા—નગ-વલન

- ૧-૨ ૧૫ ને પ્રદિ આપના ૧ સાવનો
- ૩-૪ ન કનાં કુ ખનો પ્રમાણ
- ૫ પ્રમાણમાં ૩ નુ આપના
- ૬ શરીની ૧૦
- ૭ દેવનુ આ ૧૨
- ૮ વજનુ સીમ ૨૫૩
- ૯ મ ૧ મ ૨ ૫૫
- ૧૦-૧૧ ૧૦ ૭
- ૧૨ ન ૧ અને કયા ના મુદ્દા પાન
- ૧૩-૧૪ અમિતનમા પ્રોશ
- ૧૫ દેવનુ ઉત્ત
- ૧૬ વેતનુ પ્રમાણ
- ૧૭ ૨૧૬ નુ વડન
- ૧૮ ૮૬ ના મુદ્દા
- ૧૯ વિદ્યનુ ૬૭
- ૨૦ મુદ્દાનું સમયન
- ૨૧ ૧૦ ની મુદ્દાનુ
- ૨૨ ૫૫ ના પાન ૩૭
- ૨૩ ૧૦ ૫૫ નુ
- ૨૪ ૧૦ ની નિવરન

મુદ્દા મુદ્દા—તત્ત્વત્રયી

- ૧-૨ મમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
- ૩ કુદેવાદિનો ત્યાગ
- ૪ મુદેવાદિની ઉપામના
- ૫ સન્માર્ગનુ અમણપણુ
- ૬ મિથ્યાત્વનુ નવરૂપ
- ૭ મિથ્યાત્વની વ્યાખ્યા અને તેના પ્રકારો
- ૮ કુદેવાદિનુ લક્ષણ
- ૯ મુદેવાદિનુ લક્ષણ
- ૧૦ મુદેવ-કુદેવનુ નિરૂપણ
- ૧૧ મમ્યક્ત્વથી ભોક્ષ
- ૧૨ કલ્યાણ-માર્ગનો દીપક
- ૧૩ મમ્યક્ત્વનુ ગોચર
- અન્ય દશનમા મમ્યક્ત્વનો મદિમા
- ૧૪ મમ્યક્ત્વિઓને અમિતનદન
- ૧૫ મમ્યક્ત્વ વિના વ્યવસ્થા
- ૧૬ કુદમિઓનુ બવ-અમણ
- ૧૭-૧૮ મમ્યક્ત્વિઓના ઉપદેશની અવગણના
- ૧૯ કુતકિઓની બાવિશના
- ૨૦ કૃષ્ણપક્ષીઓની અધિકતા
- ૨૧ ધર્મને ખેડ
- ૨૨ સાવધાન
- ૨૩ ન્યાયનીઓનો બકવાદ
- ૨૪ સંયમીઓનુ મગેલન
- ૨૫ કૃષ્ણાનુ સુનીયરોને નમસ્કાર
- ૨૬ પ્રજા-પૂજનનુ પ્રગ
- ૨૭ પૂજાની લાભો
- ૨૮ પ્રજાનુની પ્રુદિ

પ્રધાક

વિષય

પ્રધાક

વિષય

લાવાર્થનું મૂળ

૨૮ જગન્નાથના સ્નાનાદિનો મહિમા

૨૯ પ્રભુ-પ્રણામાદિનો પ્રતાપ

૩૦-૩૧ મસ્તકાદિની સફલતા

૩૨-૩૩ અનુચિત પ્રવૃત્તિનું ફળ

૩૪ માનવ-જન્મની નિષ્ફલતા

૩૫ જડ મૂર્તિનો પાલુ અસાનારલું પ્રસાદ

૩૬-૩૭ મૂર્તિ દ્વારા કેવલજ્ઞાન

૩૮ પ્રસ્તુતનું સમર્થન

નાગકેતુની કથા

૩૯ સ્થાનકવાસીઓની ગેરસમજ

સામુ અને વહુનો વૃત્તાન્ત

૪૦ મૂર્તિઓનું ખડન

૪૧-૪૨ ઈશ્વરનો પ્રભાવ

૪૩ જડ ફગ્ગીનની શક્તિ

૪૪ મૂર્તિની સકાંગલતા

૪૫ મૂર્તિની સિદ્ધિ

સાક્ષિરૂપ સૂત્ર

૪૬ મૂર્તિનિન્દકની બાવિશતા

મૂર્તિપૂજા

મૂર્તિની સાધના

૪૭ પ્રભુની પ્રતિમાના પૂજનનું ફળ

૪૮ સદ્ગુરુનું સેવન

૪૯ પ્રસ્તુતની પ્રુષ્ટિ

૫૦ ગુરુની રક્ષકતા

૫૧ સુગુરુની વાણી

કુશુરુનું સ્વરૂપ

૫૨ કુશુરુનો વિનાશ

ગોળ ખાનારા ગુરુનું દેશાન્ત

૫૩ સુગુરુનો પરમ ઉપકાર

ગુરુનો અગ્રતિમ ઉપકાર

૫૪ સદ્ગુરુથી સુગતિ

અતિમુક્ત મુનીશ્વર

૫૫ પ્રસ્તુતનું ગમર્થન

દંડપ્રહાસીનું ઉદાહરણ

૫૬ રત્નપરીક્ષક ગુરુ

ગુરુનું ગૌરવ

૫૭ પ્રભુની સાવધ સેવાનું ફળ

શ્રીકૃષ્ણનું નેમિતાથને વદન

૫૮ ત્યાગનું અનુમોદન

૫૯ ગુરુ-પૂજન વિનાના માનવીની

પાશવ

૬૦ સદ્ગુરુની સેવાનું ફળ

૬૧ કુશુરુનો પગિલાગ

કુશુરુને નવ ગજના નમસ્કાર

૬૨ સુધર્મનું સેવન

૬૩ સુધર્મથી શુભ કુલાદિ

૬૪ સુખ માટે સમોપન

૬૫ ધર્મનું શરણ

૬૬ સુધર્મનું ગૌરવ

ધર્મનો મહિમા

(અગ્રેષ્ઠ અવતરણ)

૬૭ ધર્મનું આલ્પખન

૬૮ અધર્મ અને ધર્મનાં પ્રજો

૬૯ ધર્મ-અધર્મની સિદ્ધિ

૭૦ ધર્મની અસર

૭૧ નર્મથી નુબ ગતિ અને અધર્મથી
અધમ ગતિ

લોકોત્તર ધર્મની શ્રેષ્ઠતા
૬૭-૬૮ અનેકાન્તનુ મેવન

૭૨ સામારિક સુખથી અતૃપ્તિ

એકાન્તવાદનું દિગ્દર્શન
એકાન્તવાદીઓના મતો

૭૩ નિ સાગ પદ્યોમા અસતોષ

૭૪-૭૫ જૈન શાસનની પ્રાપ્તિથી આનંદ

૬૯ એકાન્તના સાગથી ઉત્તમ સુખ

૭૬ હૃદયનો હેતુ

૧૦૦ અજ્ઞાન્ત ચિત્તને સુખ

૭૭ ભા ય પ્રમાણની અભિવાધા

૧૦૧ મમતાથી ઉત્કૃષ્ટ સુખ

૭૮ પ્રત્યુત્તર સમર્થન

૧૦૨ તાર્ત્વિક અવગોચનથી ઉત્તમ સુખ

૭૯-૮૦ અધ્યક્ષને ગુમાન અને તત્ત્વ
જ્ઞાની નિરભિમાનતા

૧૦૩ ધર્મ-વાસનાનો પ્રભાવ

૮૧ ઉપદેશકનો અતુલ્ય ઉપકાર

૧૦૪ પ્રત્યુત્તરની પુષ્ટિ

૮૨ ધર્મોપદેશકના ઋણનો અપ્રતીકાર

૧૦૫ નિર્વિકારીના ધ્યાનની મહત્તા

૮૩ ધર્મ-જન્ય ઉપકારની નિ સીમતા

૧૦૬ મૈત્રી આદિ ભાવનાનું માહાત્મ્ય
મૈત્રી વગેરે આર ભાવનાનું અવરૂપ

૮૪ ધર્મના આરાધકની પ્રજ્ઞા

૧૦૭ નિર્વિકલ્પ મનને સુખ

૮૫ ધર્મના વિગ્રહકની કુર્દશા

આઠ કર્મો

૮૬ ધર્મની સુરક્ષા

૧૦૮ વિશુદ્ધ ધર્મના પાતનનો પ્રતાપ

૮૭ ધર્મની વૃદ્ધિથી લાભ

વર્ધનું રક્ષણ

૮૮ કુ બોદ્ધારમા ધર્મની અદ્વિતીયતા

૧૦૯ ધર્મના આગ પ્રકાર

ત્રણ મિત્રોની કથા

૧૧૦ જ્ઞાનથી લાભ

૮૯ અતિમ અવધામા કરેલું ધર્મનું
આરાધન

૧૧૧ જ્ઞાનથી કુર્મતિનું નિકટન

૧૧૨ જ્ઞાનની પ્રશંસા કરવાનું કારણ

૯૦ ધર્મની બહુતા

૧૧૩ જ્ઞાનથી કર્મનો વિનાશ

૯૧ ધર્મરૂપ સ્થાપનની બચિહારી

૧૧૪ જ્ઞાનથી સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ

૯૨-૯૩ ધર્મથી જ સુખ

રચકારની કથા

૯૪ ધર્મને વિષે અપ્રમાદ

પદાર્થનું અતુલન

૯૫ ધર્મનું આરાધન

૧૧૫ ધર્મોપદેશ-જ્ઞાનનું નિરૂપણ

૯૬ વૈદિક અને લોકોત્તર ધર્મમા

૧૧૬ જ્ઞાનથી રત્નોનું સંપાદન

વિવરણ

પ્રસ્તુત કથા

પ્રધાન

વિષય , પદ્યક

વિષય

- ૧૧૭ દાનવી સસાર-તગણુ
શાલિભદ્રનો વૃત્તાન્ત
- ૧૧૮ પરોપકારથી જીવનની સાર્વકતા
- ૧૧૯ પરોપકાર વિહીન જીવનની
નિમારતા
- ૧૨૦ જ્ઞાન-જ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતા
આહારાદિ જ્ઞાનની તુલના
- ૧૨૧ જ્ઞાન-પ્રચાર માટે પ્રેરતકતુ પ્રકાશન
- ૧૨૨ અભયજ્ઞાનની આવશ્યકતા
અભયજ્ઞાનના પ્રકારો
- ૧૨૩ સપત્તિનો સદ્વ્યય
દ્રવ્યનો વ્યય
- ૧૨૪ અતુક પા-જ્ઞાનની વ્યાખ્યા
- ૧૨૫ સુપાત્ર-કુપાત્રની વિચારણા
પદ્યનો સારાશ
(કુપાત્ર અને અપાત્ર વિષે
દિગ્ગમગીય પાઠ)
- ૧૨૬ કુષ્ટ જીવોને પણ જ્ઞાન દેવાનો
અધિકાર
- ૧૨૭ સામુદાયિક જ્ઞાનથી લાભ
- ૧૨૮ દયાના માદુર્ભાવમા કુપાત્રનો પણ
ગણુના
દેવદૂત્યનુ જ્ઞાન
- ૧૨૯ સુપાત્ર કરતા કુપાત્રને જ્ઞાન દેવાની
વિરોધ આવશ્યકતા
- ૧૩૦ પ્રસ્તુત સમર્થન
રક્તની કથા-અપ્રતિ-રાજેશ્વરનો
પૂર્વ ભવ
- ૧૩૧ લક્ષ્મીની ત્રણ

- ૧૩૨ વન-મયયથી દુષ્ણ
- ૧૩૩ સાગથી સુષ્ણ
જ્ઞાનના પ્રકારો
- ૧૩૪ શીખનો મહિમા
જ્ઞાનાદિનો જમ
- ૧૩૫ શીખથી તીરંગિતા
- ૧૩૬ શીખથી મરણુ
શીખનો પ્રભાવ
- ૧૩૭ બ્રહ્મચર્યના પાવનનો પ્રભાવ
- ૧૩૮ વીર્યના રક્ષણ માટે શીખનું પાલન
- ૧૩૯ શીવબ્રહ્મની વિઠબનાચી
- ૧૪૦ શીવબ્રહ્મ પદિતોની અવદશા
- ૧૪૧ વિરેકની ખામી
- ૧૪૨ શીશવ સેવન
શ્રીજીવ્યુવામીનો વૃત્તાન્ત, શ્રી-
મુદર્ગનની કથા, શ્રીસ્ત્રી-ભદ્રનુ
ચરિત્ર
- ૧૪૩ બ્રહ્મચર્યથી મોટાઈ
- ૧૪૪ ભોગોમા નિર્મોહતા
- ૧૪૫-૧૪૬ ભોગ પછીની સ્થિતિ
- ૧૪૭ શીવ-રતનનું રક્ષણ
શીલના રક્ષણ માટે અગ્રાસ
બ્રહ્મચર્યનો અર્થ અને તેના લેહો
અબ્રહ્મથી હિંસા
(સૂક્ષ્મ અને સ્પષ્ટ મૈથુન)
- ૧૪૮ તપનું ગૌરવ
- ૧૪૯ તપનું આરાવન
અર્જુન માલીની કથા
- ૧૫૦ તપથી મુક્તિ

૧૫૧ કર્મોનો નાશ કરવામા તપની
અદ્વિતીયતા
૧૫૨ તપથી નિકાચિત કર્મનો પણ
વિનાશ

નિકાચિતનો અર્થ
૧૫૩ તપથી સિદ્ધિની સંપત્તિ
૧૫૪ તપથી આત્માની વિશુદ્ધિ
૧૫૫ તપથી કર્મ-બંધનનો ઉચ્છેદ
૧૫૬ તપથી કર્મ-જ્વરનો સહાર
તપનો મહિમા
તપનું સ્વરૂપ

૧૫૭ બાહ્ય તપના ૭ પ્રકાર
બાહ્ય તપના ૭ પ્રકારોની
આલોચના
અનશનાદિનું દિગ્દર્શન

૧૫૮ અભ્યંતર તપના ૭ પ્રકારો
૧૫૯ તપના કુલ બાર ભેદો
તપની ત્રિવિધતા
૧૬૦ તપ વિના મુક્તિનો અસંભવ
૧૬૧ સુલ મનોવૃત્તિ
૧૬૨ ભાવના વડે ત્રિવિધ ધર્મની
સંજ્ઞાવનતા

મનુષ્યની યુષ્ઠિ
૧૬૩ ભાવનાથી મુક્તિ
૧૬૪ અનિત્ય ભાવના
સામારિક પદાર્થોની અસ્થિરતા
૧૬૫ આયુષ્યની ફાલુભ શુરતા
આવીચિ-મરણ
૧૬૬ ધર્મ માટે ઉદ્યમ
મરણનું દલીલરણ

૧૬૭ વ્યામોહનો હાગ
૧૬૮ આયુષ્યની મર્યાદા
૧૬૯ મમતા માટે અનવકાશ
૧૭૦ સ્વજનની શ્રેણિનો સમાવેશ
૧૭૧ ત્યજેલા દેહોના સંપ્રયા
૧૭૨ સસારમા પરિવ્રમણ
૧૭૩ કુટુંબની ગિત્તભિન્નતા
૧૭૪ વિનાયની નિષ્કલતા
૧૭૫-૧૭૬ જીવોની ગતિઓ વિશે
અજ્ઞાન

૧૭૭ ભગ્યોને ચેતવણી
૧૭૮-૧૮૦ મૃત્યુની વિશ્વવ્યાપી સત્તા
૧૮૧ શાશ્વત સુખ માટે પ્રયાસ
૧૮૨ દેવોનું પણ અપવન
૧૮૩ રાગ અને વિનાશનું સામ્રાજ્ય
૧૮૪-૮૫ સ્થિતિઓમા પરિવર્તન
૧૮૬ પ્રથમ ભાવનાનો સાર
વિવેચનનો સાર
૧૮૭ અશરણુ ભાવના
૧૮૮ ધર્મનું શરણુ
અનાથ સુનીશ્ચર
૧૮૯ કૃતા તની કૂરતા
૧૯૦ શરણુહીન સંસાર
૧૯૧ ધર્મની ગહન ગતિ
ધર્મની બાલિહારી
૧૯૨-૧૯૩ ધર્મની સહાયતા
દારિકાનો દાહ
૧૯૪ જીવોનું દહન
૧૯૫ વૈજોની નિરુપાયતા

પદ્યાંક

નિપય

- ૧૬૬ મૃત્યુ સામે ધર્મનો જ પડકાર
 ૧૬૭ અશરણુ છવોની કુ ખદ સ્થિતિ
 ૧૬૮ પ્રસ્તુતનું પોપણુ
 ૧૬૯ અશરણુ ભાવનાનો સદેશ
 ધર્મનું રક્ષણ
 ૨૦૦ ધર્મનું શરણુ
 ૨૦૧ સસારનું સ્વરૂપ
 ૨૦૨ ક્ષણિક સુખથી અનૃપ્તિ
 ૨૦૩ વિપયોનો સ્વાદ
 પદ્ય-ત્રયોનો પરામર્શ
 ૨૦૪ જન્મ અને વિપયની સરખામણી
 ૨૦૫ સસારમાં પ્રિયતાનો અભાવ
 ૨૦૬ દેવતાઓની પણ કુદંશા
 ૨૦૭ સસારને નિકાર
 ૨૦૮ સસારની ગડન ગતિ
 ૨૦૯ પડિતની ગતિ
 ૨૧૦ દ્વીન્દ્રિયતાની અપ્રાપ્તિ
 ૨૧૧ સગપણોમાં વિચિત્ર પરિવર્તન
 ૨૧૨ સબધોનો વિપર્યાય
 ૨૧૩ પ્રસ્તુતનું વિવરણુ
 ૨૧૪ સમગ્ર ભવો અને દેહોનું ધારણુ
 ૨૧૫ સંગીત અને વિવાપ
 ૨૧૬ અજ્ઞાનથી મહાવિડબના
 ૨૧૭ સસારમાં પરિશ્રમણુ
 ૨૧૮ સગાર-સમુદ્રનું દુસ્તરણુ
 ૨૧૯ સસારને વિષે ઉદાસીનતા અને
 ધર્મ ઉપર ગગ
 ૨૨૦ આગ ગતિમાં રખ

પદ્યાંક

નિપય

- ૨૨૧ અતુર્ગતિનાં કષ્ટોની રૂપરેખા
 ૨૨૨-૨૨૩ નિગોદને વિષે અસદ્ય
 વેદના
 ૨૨૪ વનપતિકાયમાં અનંત કાળ
 સુંદી રખડપટ્ટી
 ૨૨૫ વિક્ષેપેન્દ્રિયમાં ઉત્પત્તિ
 ૨૨૬ પચેન્દ્રિય તિર્થચના કુ ખો
 ૨૨૭ પ્રસ્તુતનું વિવરણુ
 ૨૨૮ પાપીની કુર્ગતિ
 ૨૨૯ હિસાનો પગિત્યાગ
 ૨૩૦ નારીના ગર્ભમાં ઉત્પત્તિ
 ૨૩૧ ગર્ભમાં વેદના
 રામ-દુષોની સખ્યા
 ૨૩૨ ખાર વધનો ગર્ભવાસ
 ઉત્કૃષ્ટ ભવ-ચિત્તિ અને
 કાય-સ્થિતિ
 (તિર્થચોની ઉત્કૃષ્ટ ચિત્તિ)
 ૨૩૩ જન્મ-સમયની પીડા અને
 જનનીની દશા
 ૨૩૪ મનુષ્ય-ભવમાં કુ ખો
 ૨૩૫ દેવ-ગતિમાં કુ ખો
 ૨૩૬ પ્રસ્તુતનું સ્પષ્ટીકરણુ
 ૨૩૭ દિવ્યાંગનાનું અપદરણુ
 કૃષ્ણગણનું સ્વરૂપ
 ૨૩૮ ઇન્દ્રને હાથે માગ
 ૨૩૯ ગયવન-સમયનું કુ ખ
 ૨૪૦ દેવોને પણ સુખના ક્ષણ
 ૨૪૧ મોક્ષ માટે પ્રયાસ
 ૨૪૨ મમાગ-ભાવનાની શી

પદ્ય

નિપદ

- ૨૪૩ એકત્વ-ભાવના
 ૨૪૪ કુ ખમા ભાગીદારનો અભાવ
 ૨૪૫ વર્ષનું ૪ સાહચર્ય
 ભાવાર્થનું મતુલન
 ૨૪૬ પરવોકમા એકાગ્રી ગમન
 પદ્યનો નિષ્કર્ષ
 ૨૪૭ કુ ખ ભોગવવામાં એકાગ્રીપાત્ર
 ૨૪૮ દેહનો પાલ અનિત્ય નમધ
 ૨૪૯ સસાન્નરૂપ અરુણમા ભરનો દશા
 ૨૫૦ જીવનના ગમન અને આગમનની
 અવગ્યા
 ૨૫૧ મરણ વખતે જીવને કુટુંબાદિનો
 વિયોગ
 ૨૫૨ એકત્વ ભાવનાનો સાર
 હાવ ભાવ
 ૨૫૩ અન્યત્વ-ભાવના
 ૨૫૪ મરણ સમયે સગાઓનું
 અનનુગમન
 ૨૫૫ દેહ અને જીવની જુદાઈ
 ૨૫૬ અન્યત્વ-ભાવનાના બાને સોકનો
 અભાવ
 ૨૫૭ સસારમાં સ્વ અને પરના ભે ની
 અમંગલિત
 ૨૫૮ મગ્ન-સમયની મુખાકુશી
 ૨૫૯ કર્તા અને ભોક્તાની એકતા
 (વિમર્શ-પદિ)
 ૨૬૦ અન્યત્વ ભાવનાથી લાભ
 ૨૬૧ અશુચિ ભાવના

પદ્ય

નિપદ

- ૨૬૨ દેહની ભવિનતા
 પુરુષાદિના દ્વારેથી નમ્યા
 ૨૬૩-૨૬૪ મગ્નને વહન કરનારા
 અગ્નિ દ્વારા
 મનુષ્યના દેહનું -વરૂપ
 (સાત ધાતુઓ, વિવિધ માપ)
 ૨૬૫ દેહની અપવિત્રતા
 ૨૬૬ અપવિત્ર દેહથી ર્મનું આશરન
 ૨૬૭ અનુચિ-ભાવનાનો ઉપદેશ
 ૨૬૮ આશ્રવ ભાવના
 ૨૬૯ આશ્રવનું રોકાણ
 ૨૭૦-૨૭૧ ૪૨ આશ્રનો પરિત્યાગ
 કાયિગદિ રૂપ ક્રિયાઓ
 ૨૭૨ ૨૭૩ પુણ્યનું ઉપાર્જન
 ૪૨ સુખ મોનો બધ
 ૨૭૪ ૮૦ પ્રકારનાં અશુભ કર્મોનો બધ
 ૨૭૫ આશ્રવ ભાવનાનું કળ
 ૨૭૬ મવર ભાવના
 ૨૭૭ નવરના બે પ્રકારોની યથાચોખ્ખ
 સભાનના
 અયોગિ-કેવલી
 ૨૭૮ સવરની દિવિનતા
 ૨૭૯ કવ્ય સવરનું લક્ષણ
 ૨૮૦ ભાવ સવરનું લક્ષણ
 ૨૮૧ સવરના ગમ્યકુ સેવતથી મિદ્ધિ
 સવરના ૫૭ પ્રકારો
 ૨૮૨ સવર-ભાવનાથી જોષ
 ૨૮૩ નિર્ગમ ભાવના

પ્રધાક	પ્રિય	પ્રધાક	પ્રિય
૨૮૪ મકામ નિર્જરાનો ગુણ		દેશ, કર્મ-ભૂમિ વગેરેનું કિન્નર-દેશન	
૨૮૫ નિર્જરાના સાહચર્યથી મુક્તિ		(દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ)	
૨૮૬ વિવ્રોનો વિનાશ		(૨૫૫ આર્ય-દેશ અને તેની રાજધાનીઓ)	
૨૮૭ સકામ નિર્જરાનું લક્ષણ		૫૬ અતરદ્વીપો	
૨૮૮ અકામ નિર્જરાનું લક્ષણ અને તેનું કથન		૩૦૨ અકર્મભૂમિ અને અતરદ્વીપમાં સમ્યક્ત્વની દુર્લભતા	
૨૮૯ નિર્જરા ભાવનાની અસર		૩૦૩ કુધર્મીને સમ્યક્ત્વના લાભનો અભાવ	
૨૯૦ લોક ભાવના		૩૦૪ ઉન્માદીઓમાં સમ્યક્ત્વનો અભાવ	
જળદ્વીપ વગેરેની રચના ઇત્યાદિ		૩૦૫ અત્યંત વિપયાસજ્ઞાને વિષે સમ્યક્ત્વનો અભાવ	
૨૯૧ ધાતકી દ્વીપ વગેરે		૩૦૬ પાપીઓ માટે સમ્યક્ત્વનો અસભવ	
૨૯૨ દ્વીપ, સમુદ્ર અને વિમાનોની મધ્યા		૩૦૭ અહંકારાદિથી ફૂંપિતને સમ્યક્ત્વના સાસા	
૨૯૩ છુનનો, નરકાયથો અને જ્યોતિષ્કર્ના વિમાનોની સખ્યા		૩૦૮ હહહહતા દ્વેષીમાં ધર્મનો અભાવ	
૨૯૪ લોહના સર્વ પ્રદેશોમાં જીવના જન્મ-મરણો		૩૦૯-૩૧૦ અપેય અને અલક્ષ્યમાં લટકે બનેલાઓમાં સમ્યક્ત્વનો દુર્મભવ	
૨૯૫ સમાગના સહાર સાફ સલાહ		૩૧૧ સમ્યક્ત્વ માટે નાલાયક જીવો	
૨૯૬ લોક-ભાવનાની ભવામણ		૩૧૨ અજ્ઞાનથી દુર્દશા	
૨૯૭ જોપિ-ભાવના		૩૧૩-૩૧૪ ધર્મ માટે ત્યાગ	
સમ્યગ્દર્શનનું મહત્વ		૩૧૫ લોકિક અને લોકાતર ધર્મનું અલગ	
(વીરમેન અને સૂરમેનની કથા)			
૨૯૮ સમ્યક્ત્વનું નિરંતર ભજન			
૨૯૯ નરક અને તિર્યચ ગતિમાં સમ્યક્ત્વનાં ફાંફા			
૩૦૦ અનાર્ય-દેશોમાં ધર્મનો દુર્મભવ			
૩૦૧ આર્ય-દેશોમાં પણ સમ્યક્ત્વની અપ્રાપ્તિ			

પદ્યા	રિપય
૩૧૬	સમાન અતિમા અતર
૩૧૭	ધર્મ-અધર્મના તણવને ભાવચેતી સતુલના
૩૧૮	ઠેતગચેનાને અકુસોમ
૩૧૯	સુપરીક્ષકને ઠેતરપીથી નિ- ર્ણયતા મુવલ્લની પેઠે શાસ્ત્રની પરીક્ષા
૩૨૦	પરમાર્થના શ્રાહકોની અપ સંખ્યા
૩૨૧	વર્મની પરીક્ષા કરવા માટેની લાયકાત ૭૨ કળાઓ
૩૨૨	સમ્યક્ત્વશાળીઓનું સૌભાગ્ય સમ્યક્ત્વને ૨ નની ઉપમા
૩૨૩	પીતરાગ-વર્મની અપ્રાપ્તિ
૩૨૪	તસારમા રચનતા છવને વિષે ધર્મનો પ્રાગભાવ
૩૨૫	ધર્મ-રાગનું સરક્ષણ
૩૨૬	બોધિ-ભાવનાનું ફળ
૩૨૭-૩૨૮	પરમેશ્વરની પિછાન ૧૮ દ્રવ્યો
૩૨૯-૩૩૦	ભવ-સ્થિતિના પરિપાક બિના પરમેશ્વરની અપ્રાપ્તિ
૩૩૧	પરમેશ્વરની પરિચર્યા
૩૩૨	સદુપાસનાનું મહાફળ
૩૩૩	મુક્તિનો રાગમાર્ગ
૩૩૪	મુક્તિ માટે પિણ્ડગ્રાહિ ધ્યાનો ધ્યાતાનું સ્વરૂપ

પદ્યા	રિપય
૩૩૫	ધ્યાનના ચાર પ્રકારો
૩૩૬	પિણ્ડગ્ર-ધ્યાનનું લક્ષણ પિણ્ડગ્ર-ધ્યેયના પાચ પ્રકારો ચારિત્રી, આગ્નેયી, વાયવી, વૃ- ક્ષ્મી અને તત્ત્વબ્યધારણા
૩૩૭	પદ્ય-ધ્યાનનું લક્ષણ પદ્ય-ધ્યાનનું અવરૂપ
૩૩૮	રૂપરૂપ-ધ્યાનનું લક્ષણ રૂપ-ધ્યાનનું સ્વરૂપ પ્રાતિહાર્યોનું દિગ્દર્શન સમવસરણનું સ્વરૂપ
૩૩૯	રૂપાતીત-ધ્યાનનું લક્ષણ
૩૪૦	ધ્યાતાની ધ્યેયરૂપતા
	પદ્યમ શુદ્ધક-ધર્મચર્યા
૧	અતગતમાની પ્રાપ્તિ માટે શા
૨	આત્માની પરમાત્મતા
૩	ધાતિ-કર્મના ક્ષયથી મર્વશ
૪	અધ્યાનિ-કર્મના નાશથી પરમાત્મપણું
૫	તીર્થકર-નામ-કર્મનો વિપ તીર્થકરની દેશના દેશનાની સફલતા દેશના આપવાનું કારણ દેશનાનું રહસ્ય
૬	સમ્યક્ત્વનું સ્થાન (ચોગશાસ્ત્ર અને તત્ત્વા સમ્યક્ત્વના લક્ષણોનો સમ સમ્યક્ત્વનું દિગ્દર્શન ધર્મના પ્રકારો

પાઠક વિષય

૭ સમ્યક્ત્વ વિનાના જ્ઞાન અને આ-
ચર્યની નિષ્પ્રજ્ઞતા૮ સમ્યક્ત્વ વિનાના ધર્મની નિ-
સારતા

૯ પ્રસ્તુતનુ પુષ્ટિકરણ

૯ સમ્યક્ત્વ પૂર્વજ્ઞતા પ્રતોથી મોક્ષ

૧૦ શ્રાવકના આર પ્રતો

શ્રાદ્ધ-વ્રતોનું પ્રદાન

૧૧ શ્રાવકનો અર્થ

૧૧ શ્રાદ્ધ-વ્રતોનો ઉપક્રમ

૧૨-૧૩ સૂક્ષ્મ પત્રિયહનો ત્યાગ ઇ-
ત્યાદિ પ્રતો

૧૪ દશમા અને અચારમા પ્રતો

આદિ શબ્દનો હેતુ

૧૫ પ્રતોધારીઓની ગતિ

૧૬ સમ્યક્ત્વ વિના જન્મની નિર-
ર્થકતા

૧૭ નવ તત્ત્વોનો નિર્દેશ

ક્રમનો ઉપન્યાસ

૧૮ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ

સ્વાદાદનો વિચાર

નયોનો લિહાપોહ

નયોનું નિરૂપણ

નય-વાદનું નવરૂપ

નય દેશનાની પૃથક્તા અને

વિશિષ્ટતા

નિરોપ

૧૯ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું આધન

માધનુષ સુનિવરનો વૃત્તાન્ન

પાઠક વિષય

૨૦ સમ્યક્ત્વનું અસ્તિત્વ બાણવાનો
ઉપાય

૨૧ સમ્યક્ત્વના લિંગનો પ્રસ્તાવ

૨૨ લિંગોની સંખ્યા

ગમાદિ લિંગોમા શુશ્રૂષા વગેરે-
નો અતર્લાવ

શમાદિનો ક્રમ

૨૩ લિંગ કહેવાતું કાગળું

લિંગનું તાત્પર્ય

૨૪ પ્રશમનું સ્વરૂપ

કેના ઉપશમને સમ્યક્ત્વનું લિંગ
બાહ્ય ?

૨૫ અનતાનુબધી કપાયોના ઉપ

શમને શમ માનવાથી ઉદભવતા
દોષો

સમાસનો વિમ્હ

પદનું તાત્પર્ય

૨૬ વ્યવહારથી પણ વ્યાપાર

તાત્પર્યનો પરિમિદાટ—શ્રેણિક
નૃપતિનું ઉદાહરણ

૨૭ અનતાનું બધોની ઇતગ કપાયોથી

વિનેયતાનો અભાવ

અનતાનું કપાયોની ઇતરથી તાર-
વણીની હ શક્યતા

૨૮ અનતાનું બધોની કપાયોની સ્થિ-

તિ દ્વાગ પણ અવિનેયતા

અનુતનું વિવરણ

૨૯ ક્ષપુનો પ્રસંગ

સાવાર્ધ

પાનાંક વિનં

૧૩૦ અન્ય આપત્તિ

દેશ-ચતિનો અથ

૩૧ અમર-અહનુ સ્વરૂપ

પદનું તાત્પર્ય

૬૦ મિથ્યાભિનિરેશનું વિગ

ગીતાયનું સ્વરૂપ

મિથ્યાભિનિરેશને બાણવાની

શીત

મિથ્યાભિનિરેશથી હૃદય

૩૩ વારતવિક્ત શમથી સમ્યક્ત્વનું

અનુમાન

ધર્માર્થ શમનું સ્વરૂપ

૩૪ મરેગનું વર્ણન

૩૫ વિષય એવનની પ્રારંભિક અને

આન્તિક દશા

વિષય-૪ થ મુખ

૩૬ વિષયાતુર જીવને વિકાર

૩૭ કામાતુરનો મતિ-શ્રમ

૩૮ અમ્રજ્યારીને કૃમિની ઉપમા

૩૯ વિષય-એવનમા મુખ પી આન્તિક

મતિ-વિષય

૪૦ વિષય-એવનથી પાપોનું ઉપાર્જન

૪૧ નગ્નાદિ ગતિમા જટ

૪૨ વિષયોમા વારતવિક્ત મુખનો અભાવ

૪૩ વિષયની આશાથી પાપ કુદૃશો

કરકની કથા

વિષય-વિચાર

૪૪ વિષયોના ત્યાગ માટેની તૈયારી

૪૫ મુક્તિના મુખની પરાકાષ્ઠા

પાનાંક

વિષય

૬૬ મુક્તિના મુખની ઉપદેશ

૪૭ વિચક્ષણોના વચનની સત્યતા

મોક્ષનું મુખ

(પુલિંદની કથા)

૪૮ મહાવ્રતધારી માધુર્યોને અભિનંદન

૪૯ સાતુના લક્ષણ

૫૦ સાચા સાતુનું સ્વરૂપ

૫૧ આગ્નિની આભવાપા

(અગ્નિતાર્થ પાસે દીક્ષા ન લેવી)

તાત્પર્યનું નિર્દર્શન

૫૨ આત્મ-નિદા

૫૩ સવેગાર્થીની જગ્યા

૫૪ સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિની તારીફ

૫૫ મદનને પરાસ્ત કરનારાની સ્તુતિ

૫૬ કામદેવ પ્રમુખ આવકોની મશસા

કામદેવની કથા

૫૭ આગ્નિના અભિવાધી સવેગીની

ગતિ

૫૮ સવિગ્નના કાર્યો

શાસન-માલિ-ચથી હૃદય

૫૯ સનિગ્નની અભિવાધા

૬૦ દ્રવ્યનો સદુપયોગ

૬૧ સનેગ-ક્રિયાનું કૃષ્ણ

૬૨ નિરેદનું નિરૂપણ

૬૩ નિર્વેદીની વિચાર-શ્રેણી

૬૪ નારકના કુખો

૬૫ નારકના કુખની પરાકાષ્ઠા

૬૬ અજ્ઞાનીની રજકપટ્ટી

૬૭ મનુષ્ય-ગતિમા દાતાનું દાસત્વ

પદ્યાંક	વિષય	પદ્યાંક	વિષય
૬૮	મનુષ્ય-ગતિમાં ગેગાદિથી કષ્ટ	૯૦	શકટાદિના ઉપદેશની મનાઈ
૬૯	અનિષ્ટ વસ્તુના સમાગમથી સતાપ	૯૧	મત્રાદિના કથનનો નિષેધ
૭૦	દેવગતિમાથી એકેન્દ્રિય તરીકેના અવતારનો ચીતાર દેવોની ગતિ	૯૨	કુપાત્રને દાન આપવાનો નિષેધ પદાર્થનો પરમર્શ
૭૧	બ્રુત અને ભાવિ કુ ખોનુ પરિ- ચિન્તન	૯૩	અનુકંપાનુ અનુમાન અનુકંપાનુ સૂચન
૭૨	દેવેન્દ્રાદિની સ પત્તિની અનિત્યતા	૯૪	આસ્તિક્યનો પ્રસ્તાવ આસ્તિક્યરૂપ લિંગનુ અસ્તિત્વ આત્માની સિદ્ધિ
૭૩	નિર્વિઘ્નને સાવધ વ્યાપાગથી ખેદ	૯૫	વિજ્ઞાન-સાધુવાદની દૂષિતતા કૃતનાગ અને અકૃતાગમ
૭૪	નિર્વિઘ્નના હાથે મુસાધુનુ સન્માન	૯૬	સત્તાનની અવાન્તવિકતા પદાર્થનો પ્રદેહાટ
૭૫	નિર્વેદનુ સૂચન	૯૭	મુખનું ખના મવેદનમાં હેતુતા જ્ઞાનની મુખ દ્વ ખથી ભિન્નતા
૭૬	અનુકંપાનો વિચાર	૯૮	શરીરે શરીરે જીવનની પૃથક્તા પદાર્થનું વિગદીકરણ
૭૭	મિથ્યાત્વને ઢેવી ગીતે સન્માર્ગી ખનાવવા	૯૯	જીવની દેહવ્યાપકતા 'સકોચ અને વિકાસ પદાર્થ
૭૮	જિનાલયના દર્શનથી સમ્યક્ત્વ	૧૦૦	ધર્માસ્તિકાયાદિની જડતા ધર્માસ્તિકાયાદિનુ અવરૂપ
૭૯	નિષ્કલક મતિમાના પૂજનથી સ- મ્યક્ત્વ	૧૦૧	પુદ્ગલોનુ વાસ્તવિક અસ્તિત્વ પુદ્ગલો એટલે શું ? જ્ઞાનાદિતનું નિરસન
૮૦	અલૌકિક મુદ્રાનુ દર્શન	૧૦૨	પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા
૮૧	મુદ્રાથી મુદેવ અને કુદેવનો વિવેક	૧૦૩	આશ્રવોના બે પ્રકારે
૮૨-૮૪	જિનેશ્વરનુ મદિર બવાવનારને વિશે દોષનો અભાવ જિન-ચૈત્યનું નિષ્પાદન	૧૦૪	શુભ આશ્રવનુ સ્વરૂપ
૮૫	પુસ્તકના લેખનની આવશ્યકતા		
૮૬	સૂત્ર-લેખનનુ ફળ		
૮૭	ધર્મસાધક સાધનોનું સ પાદન		
૮૮	માધુને સણાવવામા સહાયતા		
૮૯	જિન-ચૈત્ય ખનાવનારની કથાલુતા		

પ્રધાન	નિષય	પ્રધાન	નિષય
૧૦૫ સુશાસન લક્ષણ		૧૨૪ નણ વિગો	
૧૦૬ સવરની દ્વિવિધતા		૧૨૫ નિવિર વિગના ઉદાહરણો	
૧૦૭ સપત્રયાથી નિર્જરા		ચિવાલિપુત્રનુ ચરિત્ર	
૧૦૮ બવના હેતુઓ		નન્દિવેણુનો પ્રબન્ધ	
૧૦૯ અનાદિ ગિદ્ધ મતનો નિગમ		૧૨૬-૧૨૭ દત્ત પ્રકારનો વિનય	
૧૧૦ પ્રકૃતિના બધની અસંગતિ		શુવનતિલકનું ઉદાહરણ	
૧૧૧ તીર્થના રક્ષણાદિ માટે પણ મુક્ત- નો આગમનનો અસંભવ		૧૨૮ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ	
૧૧૨ મોક્ષસ્વરૂપ		૧૨૯ માનસિક અને વાચિક શુદ્ધિની વ્યાખ્યા	
૧૧૩ મુક્તની અનગાહના		૧૩૦ ગાથિક શુદ્ધિનું લક્ષણ	
૧૧૪ જ્ઞાનાવસ્થુથી કર્મના નાશ વિના સંસારતાનો અભાવ		૧૩૧ શુદ્ધિઓના ઉદાહરણો	
૧૧૫ યનનાદિના તત્ત્વનો બહિષ્કાર		જયમેનાનો વૃત્તા ત	
૧૧૬ જિન-પ્રરૂપણનો અન્ય દર્શનમાં અર્થાત સ્વીકાર		ક વિદ્યાચાર્યની કથા	
૧૧૭ આન્તિકની જૈન શાસનને વિષે સ્થાપિત શ્રદ્ધા		૧૩૨ પાંચ દ્રવ્યો	
૧૧૮ મુક્તમત તત્ત્વની પણ પ્રરૂપણો વિષે સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા		૧૩૩ પાંચ દ્રવ્યો, પરત્વે ઉદાહરણો	
૧૧૯ આન્તિકની સાબીતી		ચેર્યાપની કથા	
૧૨૦ સમ્યક્ત્વના સાનનો માટે પ્રસ્તાવ		જિતશત્રુની કથા	
૧૨૧ સમ્યક્ત્વના દૃષ્ટ પ્રકારો		હર્ગન્ધાનું ઉદાહરણ	
ચિન્તામણિ કવિતા સમ્યક્ત્વ- રતનનું મહત્ત્વ		મુમત્તિની કથા	
૧૨૦-૧૨૩ ચાર શ્રદ્ધાન		નપિદ્ધાની કથા	
ચાળકનો અર્થ		૧૩૪ આઠ પ્રવાવદો	
મુખ્યત્વેના વૃત્તાન્ત		૧૩૫-૧૩૬ પ્રવાવદોના નામો	
અમાવિનો વૃત્તાન્ત		૧૩૭-૧૩૮ પાંચ ભૂધણો	
		૧૩૯ ભૂધણ સમૂહી દષ્ટાંતો	
		સુરસાનું ચરિત્ર	
		દેવપાલની કથા	
		ઉદાહરણો ઉદાહરણ	
		કામિનીની કથા	
		ત્રિમિત્તમની કથા	

પાઠાક	વિષય	પાઠાક	વિષય
૧૪૦-૧૪૧	શમાદિ લિંગ પરત્વેના ઉદાહરણો	૧૪૯	સમ્યક્ત્વની છ ભાવનાઓ
	દ્વરગદક મુનિવરની કથા	૧૫૦-૧૫૧	પ્રત્યુત્તર સ્પષ્ટીકરણ
	હરિવાહનનો પ્રબધ	૧૫૨	સમ્યક્ત્વના છ સ્થાનોનો પ્રત્યાવ
	પદ્મશેખરનું ઉદાહરણ	૧૫૩	સમ્યક્ત્વનું દ્વિતીય સ્થાન
૧૪૨	કુતીર્થિકાના દેવના પૂજન-વદનનો ત્યાગ	૧૫૪	" ત્રીજું સ્થાન
૧૪૩	પહેલી અને બીજી યતનાનું ઉદાહરણ	૧૫૫	" ચોથું સ્થાન
	સગ્રામશૂરનું દષ્ટાંત	૧૫૬	" પાંચમું સ્થાન
૧૪૪	ત્રીજી અને ચોથી યતનાનું સ્વરૂપ	૧૫૭	" છઠું સ્થાન
૧૪૫	પાંચમી અને છઠી યતનાનું ઉદાહરણ	૧૫૮	છઠા સ્થાનનું ઉદાહરણ
	સદાલપુત્રનો વૃત્તાન્ત	૧૫૯	જિનેશ્વરના ઉપદેશનું પ્રળ
૧૪૬-૧૪૭	છ આકાર	૧૬૦-૧૬૧	પ્રથમ મોક્ષગમન
૧૪૮	છ આકારના ઉદાહરણો	૧૬૨	મુક્તિનું સુખ
	કેશા ગણિકાનો વૃત્તાન્ત	૧૬૩	મનુષ્યાદિ સામગ્રી સફળ કરવાનો ઉપદેશ
	મુધર્મ રાજાની કથા		માનવાદિક સામગ્રીની સફળતા
	અમ્ય કારી ભટ્ટાનો પ્રબધ	૧૬૪	અથનો પગિય
	મુલસની કથા	૧૬૫-૧૬૮	અથકારની લઘુતા વગેરે
	નમિ રાજર્ષિનું ચરિત્ર		



शुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१२	३१	शिष्य	प्रशिष्य
८	१५	वर्नो	वर्णो
१२	८	पवस्थ	पदस्थ
१	१७	उ सथी	उद्देश्यी
२	१६	कर्मप्रकृति	कर्मप्रकृति
२	३५	रगुति	रगुति
३	२३	श्री	श्री
३	३०	आहृत	आहृत
७	३	अक्षवर्ती	अक्षवर्ती
८	१०	प्रची	प्रार्थी
७	१६	समय	समर्थ
७	३५	इवेनो	इवेनो
७	३५	आयुष्य	आयु
१४	४	भाषाने	भाषांने
१७	२४	वीज्याने	वीज्यानी
१८	१	सुदरीय	सुदरय
१६	६	कथ	लक्ष
२१	२	भो	भो
२१	१	लसद्वाचा	लसद्वाचा
२८	१०	अधिन	अधिन
३१	२३	व्याघ्रपोत	व्याघ्रपोत
३३	१८	करिष्यामद-	करिष्याम्यद-
३३	१६	पराकारितम्	परि कारितम्
३६	७	रूप्यो	
४०	२१-२२	आभो 'धर्मिणी'	आभो 'धर्मिण्या'
४१	१७	अर्थ कर्ता	कर्ता अर्थ
४६	१०	तेन	तन
४६	२२	शारदा	शारद
४६	२८	मृग्ये	मृग्ये
४६	२१	चक्षुमध्ये	चक्षुमध्ये
४८	५	वर्ग	वर्ग
४८	२३	ज्जावेनी	ज्जावेनु
		ज्जाणी	ज्जावेनु लोदानु यत्र

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
५०	६	ॐ ॐ ॐ ॐ	ॐ
५३	३०	गणधी शोषनारी	गणने शोषनारी
५४	१०	छाणा	छीणा
५४	१८	तीर्थकार-	तीर्थकरा-
५४	१४	तत्तद्गुणसुरेन्द्रैरपि	तत्तद्गुणे सुरेन्द्रैरपि
५४	१६	निरातशय	निरतिशय
५८	२०	क्षमाया	क्षमया
५६	१३	सुरत्ये सत्यपि दुःखो	देवत्ये दुःखी सत्यपि
५६	१५	तत्त्वान	तत्त्वान
६१	१०	भारा	तारा
६२	५	ना	नो
६३	७	निष्पक्षे	निष्पक्ष
६३	१६	पात	पीत
६४	१५	दूषने	दूषने
६५	२०	दुर्धिकल्पनिकरे	दुर्धिकल्पनिकरे
७६	१४	नीरेक्ष	नीरेक्ष
६६	१२	नाड	नाडि
६६	२४	तदुल्लेखारि	तदुल्लेखारि
७०	१	शिखाद्भूत	शिखोद्भूत
७०	२१	रसशून्यो	रसशून्यं
७०	२५	क्षिरे	क्षिरे
७८	१०	स्थ	द्वा
८३	८	त्वमग्रतो	त्वमग्रतो
८६	२०	अधम	अधर्मे
८६	६	दूष	दूष
८४	१	भवाना	भवाना
८८	१६	उपशनी	उपशनी
१०३	१	गणने	गणने
१०४	२८	युष्मि	युष्मि
१०६	११	तेने	तेने अस्मै
११४	२६	भी	दूभी
११८	२६	अप्यो	अप्यो
११६	१५	तेन	तेन
१२०	११	अथा	अथा
१२७	५	अथ	अथ

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१२७	१७	मे तानु	मेतानु
१३०	१०	उपदेशोनु	उपदेशोनु
१३२	२	समान	सामान्य
१३२	२७	छ	छे
१३६	६	६	६६
१४०	४	(विनेश्वरनी)	०
१४३	१६	न क्षायक	नाक्षायक
१४४	१४	सर्वं दुःखं	सर्वदुःखं
१४६	८	उपतिने	परतिने
१४७	२६	येनोपगतपस्तपम	येनोपगतपस्ततम
१४७	२६	पराध	पराध
१५०	११	निमकरूपस्य	निमकरूपस्य
१५०	२३	शेडाधु	शेडाधु
१५०	२७	रान्नन्	रान्नन्
१५१	५	रान्नन्	रान्नन्
१५१	१५	प्रेमभी	प्रेमभी
१५४	३	वेर	वेर
१५४	५	सधाय	सधाय
१५४	१२	धराधर्म	धराधर्म
१५७	२	शन	शन
१५७	१०	दरिद्र	दरिद्र
१६१	१०	साराश	साराश
१६३	२३	आशुने	आशुने
१६४	३	कृपात्र	कृपात्र
१६७	२६	सत्ता	सत्ता
१७०	१	पात्र	पात्र
१७१	१४	मन्थस्री	सुसाधु
१७१	२४	सुपरिसुद्धा	सुपरिसुद्धा
१७२	२२	यत्र	इति
१७४	२	शीघ्र	शीघ्र
१७४	६	लं	बल
१७४	१०	अद्वय	अद्वय
१७४	१८	नारक	नारक
१७४	२६	अद्वय शक्ति नथी	यध शक्ति नथी
		नारकोऽपि	नारकोऽपि

પૃષ્ઠ	પાત્રી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭૪	૩૪	આ નાતને કાણ સ્વીકારે?	પરપરાથી આ વાત સ્વીકારાય
૧૭૫	૧૩	લોકવૃષ્ટયા	લોકવૃષ્ટયા
૧૭૭	૨૧	જળ	જળ
૧૭૯	૨૦	જ કુમારને	જળ કુમારને
૧૮૦	૧૭	કરતા	કરાતા
૧૮૧	૬	શ્રણી	શ્રણી
૧૮૧	૩૧	માય	માયે
૧૮૬	૧૯	મળતું	મળતું
૧૮૬	૩૨	શિયાળામાં	શિયાળામાં
૧૮૭	૩	અભિગ્રહ	અભિગ્રહ
૧૮૭	૧૧	એટલે	એટલે
૧૮૭	૧૧	સરિવર્ષે	સરિવર્ષે
૧૮૭	૨૭	દીધું	દીધી
૧૮૯	૧૫	દમ્ય	દમ્ય
૧૮૯	૨૧	વહમી	વહમી
૧૯૦	૪	લોકોત્તર	લોકોત્તર
૧૯૧	૬	શીકળ	શીય
૧૯૧	૭	બાકી જેણે કુશીલ તેને બધું જ છે	બાકી જેણે કુશીલ તેને બધું જ છે
૧૯૧	૮	અવતરણ પાડ્યું છે	અવતરણ પાડ્યું છે
૧૯૧	૧૨	બોજન કર્યા છતાં બોમ બોમબ્યા છતાં	બોજન કર્યા છતાં બોમ બોમબ્યા છતાં
૧૯૧	૧૩	સંતોષ થતો નથી તને સંતોષ થયો નથી	સંતોષ થતો નથી તને સંતોષ થયો નથી
૧૯૧	૨૦	માય	માયા
૧૯૩	૨૩	મુનિમોડપિ	મુનિરંપિ
૧૯૪	૧૪	ભગવાન	૦
૧૯૫	૧૫	દર્જનાદાય	દર્જનાદાય
૧૯૭	૨૩	અર્જુન	અર્જુન
૧૯૯	૪	પાડીય	પાડીય
૨૦૦	૪	ઓઝામાં ઓધુ	ઓઝામાં ઓઝી
૨૦૨	૧૯	નિષ્કોષનાલેપનાદ	નિષ્કોષનાલેપનાદ
૨૦૩	૨૨	તમાર્માં છેતરતો	બોમને
૨૦૩	૨૨	અર્ક અને	અર્કના
૨૦૫	૮	દિ	દિ

पृ०	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२०६	१३	उपनेक	उपनेक
२०७	२५	आश्रय	आश्रय
२०८	१	अयोत्सर्ग	अयोत्सर्ग
२११	२	क्षीररसास्वादो	क्षीररसास्वादी
२११	१०	प्रकारना	प्रकारने
२११	२१	सूरणका	स्तूरणका
२१२	४	छातरा रोपवा	छातरा रोपवा
२१२	२७	आसाकत	आमक्ति
२१३	८	देहोद्भू	देहोद्भूत
२१६	१८	अपेक्षते	अपेक्षते
२१६	२१	उपेक्षा	अपेक्षा
२१७	८	रहेला	रहीने
२२८	१६	औपाध	औपाधि
२३०	२४	पा णय	पायैणय
२३८	१४	ससारेऽगते	ससारेऽनगते
२३३	१६	हुत्तो	बहुत्तो
२३३	२०	य	न
२३४	४	सुरो पथु अनन्त	शुबो अनन्त
२३५	११	वार	वार सुरो छे
२३६	१	सगरोने	सगरोने
२३६	१	गीत समियेण त्वया	गीत च प्रियया
२३६	१७	सह	सह
२३७	१०	परिभ्र भु	परिभ्रभु
२३८	१	केध	केध
२४०	४	वे ना	वेना
२४०	८	क्षम	क्षम
२४६	८	नेवाणु	नवाण
२४६	११	विश्राममग्निदे	विश्रामस्थले
२४७	६	भन्दिरभा	स्थानभा
२४९	१५	भेका	भोक्ता
२४९	१४	सुमलम्	नित्यश
२४५	२०	निमलता	निमलता
२४५	२२	सर्वेषु	सर्वेषु
२४५	२२	प्राप्नुवन्ति	प्राप्नुवन्ति

પૃષ્ઠ	પાકિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૫૬	૨૭	ત્રણ અવાતર બેઠો ધ્યાનમાં લીધા નથી	ત્રણ અવાતર બેઠો માંથી એક મિથ્યા ત્વનો બેઠાઈ બીજા બે અવાતર બેઠો ધ્યાનમાં લીધા નથી
૨૫૮	૧૫	વરના	મંવરના
૨૬૦	૫	સઘતો	સઘતો
૨૬૧	૧૫	ભાવન	ભાનના
૨૬૪	૧૧	અધોઠાકે	અધોઠાકે
૨૬૫	૬	અણિ	એણિ
૨૬૫	૧૩	બોધ	બોધિ
૨૬૬	૩	તીર્થ ૨	તીર્થકર
૨૬૬	૧૮	વસ્તવિક	વાસ્તવિક
૨૬૬	૩૦	પરિત્યજ્ઞપિ	પરિત્યજ્ઞપિ
૨૬૭	૩૦	તત્ત્વાણાડપિ	તત્ત્વાણાડપિ
૨૬૮	૧૫	બોધવિહીન	બોધિવિહીન
૨૬૮	૧૬	બોધિવિહીન	બોધિવિહીન
૨૬૯	૧૫	કર્મશ્રુતિ	કર્મશ્રુતિ
૨૭૦	૧	બુદ્ધીપમા	બુદ્ધીપમા
૨૭૦	૨	હોવાથી	હોવાથી
૨૭૨	૩	અર્થાત	અર્થાત
૨૭૨	૧૦	શાસ્ત્રોથી	શાસ્ત્રોથી
૨૭૫	૧૬	પડિત	પડિત
૨૭૫	૧૩	પ્રથમ	પ્રથમ
૨૭૭	૧૦	ધર્મ	ધર્મ
૨૭૭	૨૧	અવિદ્યમાન	વિદ્યમાન
૨૭૮	૧૮	સુદર	સિદ્ધ થતા
૨૮૩	૧૪	મયેચિત્તે	મયેચિત્તે
૨૮૭	૬	ભયથી	ભયથી
૨૮૮	૨૭	મયન્તિ	મયન્તિ
૨૯૩	૨૦	શ્વર	બિનેશ્વર
૨૯૪	૭	દિગત	દિગત
૨૯૬	૧૩	કહું છે	કહું છું
૨૯૭	૨૫	વિશેષમ	વિશેષમ

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
३०३	१६	७	७२
३११	१८	इपने	इपने
३१३	१४	लिङ्गिन्येवेतरत्	लिङ्गिनि नेतरत्
३१३	१७	यत्	यत्
३१३	१७	आ भतने भगता नथी	भतने भगता न्
३१४	१८	तत्तदर्थ	तत्तथाय
३१६	१८	आशी	अशी
३१६	११	प्रादुर्भाव	प्रादुर्भाव
३१६	१५	सम्भूत्य	सम्भूत्य
३७	६	नहि तो।	अग मानपाथी
३१७	१४	उ म	उपसम
३१७	१५	सये	साये
३१७	१५	सम्भूत्य	उपाय
३१७	११	अवरक्षेवि	सम्भूत्य
३१८	७	अवरक्षेवि	अवरक्षेवि
३१८	१२	पडिवाइति	पडिवायति
३१६	३	व	उव
३१६	८	तात्पर्य	तात्पर्य
३१६	२३	यत्पुंरिति	यत्पुंरिति
३२०	११	द्वेषाणा	द्वेषाणा
३२०	२७	॥६॥	॥२६॥
३२१	७७	सुदरीना	सुदरीना
३२१	८	सिञ्ज	सिञ्ज
३२४	२७	भत्या थी	धियाद्विथी
३२४	२२	अनन्ता न नीने।	अनन्तानु नधीने।
३२७	२४	वर्ज्य	वर्ज
३२८	११	वर्जि	विरति
३३६	३	उब्भटफणण	उब्भटफणण
३३६	२२	अवसेसेहि	अवसेसेहि
३४०	५	सुविहिपहि	सुविहिपहि
३४१	१७	हन्त्री	धेने
३४२	१८	अनन्त्या	आन अनन्त्या
३४४	१७	अस्य	अस्य
		विपाउनु	विपाउनु

પૃષ્ઠ	પાઠી	અમુદ્ધ	મુદ્ધ
૩૪૪	૧૮	કારણે	કારણ
૩૪૬	૬	સ્વરૂપ	સ્વરૂપ
૩૫૦	૧૨	સ્વકાદં	ત્યકાદં
૩૫૨	૧૩	બિતશન	બિતશનુ
૩૫૮	૯	શલેઠ	શલેઠ
૩૫૯	૧૦	યારે	સારે
૩૬૨	૮	બુની	પ્રબુની
૩૬૩	૧૧	જોડ	જોડ
૩૭૮	૪	તેના	તેના
૩૮૦	૧૫	પોત	પોતે
૩૮૩	૧૬	માને	માને
૩૮૬	૭	અપારમાયક	અપરમાર્થિક
૩૮૭	૨૫	ચાનાકતવાદી	ચાનાકૈતનાદી
૩૮૮	૨૨	અવરથા	અવગથા
૩૯૦	૧૨	સિદ્ધ	સિદ્ધિ
૩૯૩	૧૧	પ્રવૃત્તિઓ	પ્રકૃતિઓ
૩૯૮	૭	યુક્ત અસ્તિકતાનો	યુક્તમાં આસ્તિકતા
		પ્રસિદ્ધ કરે છે	પ્રસિદ્ધ થાય છે
૪૦૨	૬	શ્રુત-ચાનથી	શ્રુત-ચાનથી
૪૧૯	૨૭	હિંદવાળુ	હિંદવાળુ
૪૧૮	૩૦	લ્ય	હંદ્ય
૪૨૫	૧	અનૃત	અનૃત
૪૩૧	૧૫	અબુડ	અબુડ
૪૩૫	૪	પોતાના કાશા	પોતાની કાશી
૪૪૦	૨૩	બનેએ	બનેએ
૪૪૧	૨૦	કૃતી	કૃષ્ણ
૪૪૫	૧૨	તો	૦
૪૪૭	૨૯	મસ્તકસ્થાયિત	મસ્તકસ્થાયિન
૪૫૧	૧૮	પ્રાણિપાત	પ્રણિપાત
૪૬૯	૧૫	કરાતિ	કરોતિ



सद्धर्मभक्त सद्गत जनाचार्य श्री १००८ श्रीमद् विजयकमलमूरीश्वरजीना
शामनमभावक पट्टम-जनकन व्याख्यान सारस्वति -

Acharya Shrinad Vyasa Labhi Sooreswari Maharaj



“ Acharya Labhi Sooreswari Maharaj 2001 Pte. 1st Edition ”

“ आचार्य श्री १००८ ”

“ महाराज । ”

નમ સ્યાદ્વાદિને ।

સદ્ધર્મરક્ષક-શ્રીમદ્વિજયકમલસૂરિશેખરપટ્ટનર-વ્યાસ્યાનવાવસ્પતિ-

શ્રીવિજયલલ્લિપ્તસૂરિવિરચિતા

॥ વૈરાગ્યરસમञ्जરી ॥

('અનુષ્ટુપ્'છન્દસા નિબદ્ધા)

પ્રથમ ગુરુક-મન પ્રબોધ

પ્રણિપત્ય પરમ જ્યોતિ-દેવીં સરસ્વતીં સ્વગુરંથ મુદા ।

શ્રી'વિજયલલ્લિપ્ત'સૂરિ-પ્રણીતાં 'મञ्જરી' વિઠ્ઠળે મન્દઃ ॥ ૧ ॥

—આર્યોગીતિ

શ્રી'વાસુપૂજ્ય'માનમ્ય, 'બુહારી' નગરીસ્થિતમ્ ।

ક્રિયતે સ્વાત્મવોધાય, 'વૈરાગ્યરસમञ्જરી' ॥ ૧ ॥

મંગલાચરણ અને વિપયનિર્દેશ—

સ્તોકાર્થ—“ 'બુહારી' નગરીમાં જેહા અને (જ્ઞાનાદિ અતગ્ગ) લક્ષ્મીથી યુક્ત એવા વાસુપૂજ્ય (ની પ્રતિમા)ને પ્રણામ કરી, પોતાના અયવા સવ્ય આત્માના બોધને માટે વૈરાગ્યરસમञ્જરી (ની શ્રીવિજયલલ્લિપ્તસૂરિ દ્વારા રચના) કરાવ છે —” ૧

મંગલાચરણનો હેતુ—

સ્પષ્ટીકરણ—શિષ્યાચાર્ય પદ્ધિપાલન કરવાના હેતુથી, નિર્વિદ્ને અન્ય પૂર્ણ થઈ શકાય તેવા ઇગદાથી કે અન્ય કોઈ હેતુપૂર્વક પ્રાય દરેક અન્યકાં અન્યના પ્રારભમાં પોતાના ઇષ્ટ દેવતાની સ્તુતિ કરે છે આ વૈરાગ્યરસમञ્જરીના કર્તા વ્યાસ્યાન વાચસ્પતિ જ્ઞેનાચાર્ય શ્રીવિજયલલ્લિપ્તસૂરિએ પણ આ પ્રણાલિકાનો સ્વીકાર કર્યો છે એમ તેમણે જ્ઞેનાના આગ્રમાં વીર્યકર શ્રીવાસુપૂજ્યને

૧ આમ ઠતા પણ કાદમ્બરી તેમજ તેની ટીકા ત્યાદિ અન્યો અપૂર્ણ ગદી ગયેલા નજરે પડે છે આવી પરિસ્થિતિમાં વિવંનુ બાળ મંગલાચરણ કરતા વગરે હોવા જોઈએ એમ સૂચનાય છે

૨ જોન શાસ્ત્રે પ્રમાણે કાલન્યકના પાટનામાં આવેલા ઉત્સર્પિણી અને અનર્પિણીરૂપ વિભાગો પૈકી પ્રત્યેક જગ્યાના આ 'આગતવર્ષ વગેરે ક્ષેત્રમાં ચોરીમ ચોવીસ તીર્થસ્થાને ઉદ્ભવે છે આ વ્યક્તિઓ કોઈ અનાદિસિદ્ધ ક્ષિત્રના અવનાગરૂપ નથી, પરંતુ તે સર્વે સતત અસ્તિત્વ ભોગવે છે

આ અવસર્પિણીમાં 'સગતક્ષેત્ર'માં (૧) ઝડપણ, (૨) અજિત, (૩) સભવ (૪) અભિનદન, (૫) સુમતિ, (૬) પદ્મપ્રભ, (૭) મુખાર્દ, (૮) ચન્દ્રપ્રભ, (૯) સુવિધિ,

કેવલા નમસ્કાર ઉપરથી જોઇ શકાય છે

આથી મગલાચરણના પાઠવામાં આવતા (૧) નમસ્કાર, (૨) આશીર્વાદ અને (૩) વસ્તુસંકીર્તનરૂપ ત્રણ પ્રકારો પેકી આ પ્રથમ છે એમ સમજાય છે શ્રીવાસુપૂજ્યને નમસ્કારે ઝરનાનું કારણ—

સામાન્ય રીતે લેત ગન્ધકાના આગ્નન ઉપકારી ચન્મ (ચોવીમમા) તીર્થકં પ્રમણ લયવાન મહાવીરને વન્દન કરવા પૂર્વક કે આદ્ય તીર્થકં નાભિ-નન્દન શ્રીનંદસહેવને પ્રણામ કરી ગન્ધની શરૂઆત કરે છે કેટલાક ગન્ધકારા મોળમાં તીર્થકં શ્રીશાન્તિનાથને, જાવીમમા તીર્થકર શ્રી નેમિનાથને કે તેવીમમા તીર્થકં શ્રીપાર્શ્વનાથને અથવા તેા આ પાથે લોક-પ્રિય તીર્થકરને પ્રતિષ્ઠાત કરી નયનો પ્રાપ્ત કરે છે આ વિવિધ પ્રકારો

(૧૦) શીતલ (૧૧) એયામ, (૧૨) વાસુપૂજ્ય (૧૩) વિમલ, (૧૪) અનત, (૧૫) ધર્મ, (૧૬) શાન્તિ, (૧૭) ક શુ, (૧૮) ગર (૧૯) મધ્વિ (૨૦) મુનિમુખત, (૨૧) નભિ, (૨૨) નેમિ, (૨૩) પાર્શ્વ અને (૨૪) નીર એમ ચોવીમ તીર્થકરો થયા છે

૧ જુઓ ધામ્નીમહત્તમસુત શીલરભદ્રચરિત્ત પદ્મગર્ભસમુચ્ચ તથા તેની શીશુજાતનચરિત્ત તર્કહરસદીપિયા નામની રૂપિ, મહાઆવધાની શીમુનિમુન્દરચરિત્ત પ્રવિધગોષ્ઠી, ઉપાધાય શ્રીકીર્તિવિજયચરિત્ત નિવારનાથનું કલ્યાણ

૨ જુઓ શ્રીમોમમળચરિત્ત યુગાદિગના

૩ જુઓ મહેપાયા શીભાનુચન્દ્રચરિત્ત શીભાનુચન્દ્રનામમાલા

૪ જુઓ શ્રીમિત્રશમસારેકૃત કમપયરી (કમ પ્ર તિખી શ્રીમદ્વયગિન્નિગિત નકાનો ૭૧ લિંક મેગેઝ

૫ જુઓ સાર્થિક- શ્રીમોમપ્રમચરિત્ત સિન્દૂરમ-૨, શ્રીજ્ઞાનવિમલચરિત્તે શ્રીપાદચરિત્તનું આદ્ય પદ શ્રીનિબુરવિમલચરિત્ત સરચક્રત્વપરીક્ષા અને ઉપદેશ પ્રાપ્તિના પ્રારભ તથા મહેપાધાય શ્રીવિલચરિત્તચરિત્ત લોકપ્રવાગની શરૂઆત

૬ શ્રીમુનિમુન્દરચરિત્ત ઉપદેશનાકં, ઉપાધાય શ્રીગતચન્દ્રચરિત્ત પ્રધુમ્ન ચરિત્ત શીલરભદ્રચરિત્ત સરચક્રત્વ-ચરિત્તની શ્રીસચતિવચ્ચરિત્ત દીકા, શ્રીસોમ ચરિત્તચરિત્ત ગુરેશ્વજાતનાપ્રવાચ, પદ્મિન સત્યરાજચરિત્ત પૃથ્વીચ પ્રચરિત્ત ચામરિત્ત ચામલ્ય મહેપાયા શ્રીયોનાનિજયચરિત્ત અચ્યાત્મમાર કલ્યાણના પ્રારભિત પદો આ વાતનું સમર્થન કરે છે શ્રીપ્રભાચન્દ્રચરિત્તપ્રણીત પ્રભાવકચરિત્તમા શ્રીનેમિનાથ નિવાચના આગ તીર્થ રોની રૂપિ નજરે પડે છે શ્રીનરમાનચરિત્ત શ્રીનામુપૂજ્યચરિત્તમા મગનાચરિત્તમા પ્રથમ શ્રીનાથેયની, ત્યાગ પડી શ્રીનામુપૂજ્યની અને ત્યાર બાદ જાવીમમા ત્રેવીસમા અને ચોવીસમા તીર્થકરની એમ પાચની સ્તુતિ કરી છે એટલે કે ૫૪ શીશાન્તિનાથની સ્તુતિ ૩ વામા આવી નથી આને બદલે શ્રીનામુ પૂજ્યની સ્તુતિ કરવાનું કારણ એ સ્મર્ય છે સમગ્ર ગ્રન્થ શ્રીનામુપૂજ્યના ગુણ ગાનરૂપ કે ઉવસમાગમા મઠ પછ તીર્થગતો નામ-નિશ્ચ કયા વિના ચોવીસે જિજ્ઞાસે રૂપિ કરવામા આવી છે

માનો એક પણ પ્રકાર આ દષ્ટિગોચર થતો નથી આનુ શુ કાંઈ છે એવો સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે આનો ઉત્તર પ્રાચીન પદ્યના દ્વિતીય ચરણ તરફ દષ્ટિપાત કરતા સ્ફુરે છે કે આ ગ્રંથની ગ્યના 'શુદ્ધાંગી' ગામમાં થયેલી છે ત્યાં એ જ જિનાલય આવેલું છે આ જિનાલયમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય મૂળ નાયક તરીકે વિરાજે છે એમની પ્રાભાવિદ્ય મૂર્તિના દર્શન-વન્દન પૂર્વકની આ દૃતિ છે

અનુબન્ધ-અનુબંધ—

મામાન્ય રીતે મગજ દ્વારા (૧) સમ્બંધ, (૨) અધિકારી, (૩) વિષય અને (૪) પ્રયોજન એ આ અનુબંધોનો નિર્દેશ કરાય છે હવે પણ છે કે—

“ સમ્બંધાધિકારી ચ, વિષયવ પ્રયોજનમ્ ।

વિનાડનુગ્ન ગ્રન્થાદી, મદ્ગલં નૈવ શમ્યતે ॥ ”—અનુબંધ

અર્થાત્ સમ્બંધ, અધિકારી, વિષય અને હેતુ એ આ અનુબંધો વિનાનું, ગ્રંથની આદિમાં કરેલું મગજ પ્રશ્નનીય નથી અને તે ચાર અનુબંધો પૈકી વિષય-રૂપ એક જ અનુબંધનો આશ્વાત્ ઉદ્દેશ છે, બેકે બાકીના ઉપસક્ષણથી ઘટાવી શકાય તેમ છે વૈરાગ્ય-ગ્યનું પોષણ એ આ ગ્રંથનો 'વિષય' થાને 'અભિધેય' છે વૈરાગ્યની ભાવનાની ભવ્યતિ એ વાચક-વર્ગનું 'અનન્તર પ્રયોજન' છે, જ્યાં એ તેમજ પરોપકાર એ ગ્રંથકારનું 'અનન્તર પ્રયોજન' છે, બાકી સુક્તિ-ગમન એ તે 'બંનેનું 'પારમ્પરિક પ્રયોજન' છે પ્રતિપાત્ર-પ્રતિપાદક ભાવ એ 'સમ્બંધ' છે, કેમકે વૈરાગ્યના ગમની પુષ્ટિ એ 'પ્રતિપાત્ર' છે અને આ ગ્રંથ તેનો 'પ્રતિ પાદક' છે વૈરાગ્યના અભિલાષીઓ આ ગ્રંથના 'અધિકારી' છે

શ્રીવાસુપૂજ્યનો પરિચય—

વસુપૂજ્ય ગાન અને જ્યાં નાણીના પનોતા પુત્ર તે આ બાગમાં તીર્થકર શ્રીવાસુપૂજ્ય છે તેમના જન્મથી અપાયુરી પાવન થઈ હતી આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યાં ઇન્દ્ર વાગવા આવી કિન્દર્યની વૃદ્ધિ કરી એમના

૧ આ ગામ મુરત જગતના બાગડાની તાડુડામાં આવેલું છે ટાપ્ટિવેલિ રેલ્વેના 'મની' સ્ટેશનથી તે બાગ માછન છે અને ત્યાં જ્યાં માગે આ સ્ટેશનથી મોટર મળી શકે છે, ઉનાઇ રહેલી પણ જવાય છે, પરંતુ તેમ કરનારને 'નિશ્ચિમોગ' ઉતરી માનવ થાયું પડે તેમ કરતા તે શુદ્ધાંગી પરોવે

૨ આનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ તેમજ એના નિષ્કેપનો યોગ્ય વિચાર ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશાગ્દ ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ભવિજયજીન જીનવર-પ્રદીપના આદ્યતદગ્નિદીપિકા નામના વિખ્યાત વિગ્નયન (૫૨, ૧૫૧-૧૫૩)માં એ રીતે વિગ્નયનિનાસુતોદ્ધ શ્રીજિનભદ્રગણિ લખાગમજીવિ વિગ્નયનગ્ય-નમજીત્રે મયધાગીન શ્રીહિમચન્દ્રસુગ્ધિ એવી જુદા-વૃત્તિ (૫૧૫ ૧૭-૪૦) એવા

માતાપિતાની ભક્તિ કરતા હતા તેથી અથવા વસુચોને તેઓ પૂજ્ય હતા એથી તેમનું વાસુપૂજ્ય નામ પાડવામાં આવ્યું હતું^૧ મહિષ (પાડા)ના લક્ષણથી લશ્ચિન દેહવાળા, 'કાશ્યપ' જોત્રીય તથા રાતા વર્ણના આ તીર્થકર્તા શરીર સિતેન્ (૭૦) ધનુષ્ય જેટલું બીજું હતું તેઓ ૧૮ લાખ વર્ષ પર્યંત ગૃહવાસમાં - ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા હતા ત્યાર બાદ તેમણે જ્ઞાનમર્થિત વૈરાગ્ય પૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી તેમનો દીક્ષા-પર્યાય ૫૪ લાખ વર્ષનો હતો એક માસના ઉપવાસ પૂર્વક ચ પાપુરીમાં ૭૨ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતા ૬૦૦ શ્રમણે સહિત તેઓ નિર્વાણ-પદને પામ્યા

આ તીર્થકર્તા પાણિ-ગ્રહણ કર્યું હતું કે નહિ તે સંભવમાં સ્વેતામ્ સમપ્રદાયમાં મત-ભેદ છે કવિકાવસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્રસચ્ચિદ્રત નિપદિ શાસ્ત્રાકાપુત્રપચ્ચરિત્ર (૫ ૪, મ ૨, સ્તો ૮૮)ના એમને અપંગિણીત-બાદ પ્રજ્ઞાચારી તરીકે ઓળખાયા છે, જ્યારે શ્રીવર્ધમાનસુગિએ રચેલા વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર (મ ૩, સ્તો ૫૦૮-૫૧૬)માં એમણે લગ્ન કર્યાનો ઉલ્લેખ છે

નામકરણ—

ગાનુબુદ્ધ છદ્મમાં રચાયેલી ૬૪૨ સ્તોત્રપ્રમાણક અને ગીર્વાણ મિશ્રા શુભાયેલી વૈરાગ્યરસમંજરીના સંબંધમાં આ વિશેષ વિચાર ન કરતા તે

૧ સંખ્યાવે શ્રીઆવશ્ય-સૂત્રી ચાનાદિત્ય શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલી નિયુક્તિ ૨૦૮૫ મી ખાથાનો ઉત્તર્ગર્ધ —

“પૂર્ણ વાસવો જ અભિલ્લખ તેજ વસુપુજ્ઞો ॥”

[પૂજયતિ વાસવો યમભિક્ષણ તેજ વાસુપૂજ્ય]

આ સંબંધમાં કવિકાવસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્રસચ્ચિદ્રે અભિધાન-ચિન્તામણિ સ્તોત્ર દીપા (૫ ૧૧)માં કહ્યું છે કે —

“યસુપૂજ્યમૃષતરય વાસુપૂજ્યા, યદ્વા ગર્ભસ્ ૨ડસ્મિન્ ઘસુ-હિરણ્ય તેજ વાસુ
રાજકુળ પૂજિતયાનિતિ, વસવો દંધચિરોપાસ્તેષા પૂજ્યો ॥ વસુપૂજ્ય
પ્રશામણિ વાસુપૂજ્ય”

૨ આ ગ્રંથ એ ૧૩ —

પાર્થો પ્રમાણ્ય લગ્ન્યાલ-પ્રદો વૃત્તપાણદાનવાન ।

નૃપ ધીવાસુપૂજ્યાય લગ્ન્યા મ પ્રદો મુદા ॥”

૩ આને સ્તોત્ર કહેવામાં આવે છે અને તેનું લક્ષણ એ છે કે —

‘જ્ઞાવ વષ્ટ ગુરુ જ્ઞેય મધ્યમ ગુપ્ત પદ્મમ ॥

મિષત્ત પાદયાજ્ઞસ્ય દીર્ઘ સત્તમય-વપો ॥”

અર્થ ત આક્રમ પ્રવેશ ચ બુનો છૂટી વધુ ૩૩ આ પાથનો ૧૪૭ લનુ દોમ છે અને નથા ચોથ વરણમાં તાનનો અર્થ ગુરુ, જ્ઞેય બાકીના એ વરણમાં તે દીર્ઘ દોમ

આ નામ કેમ રાખવામા આવ્યું તે પરત્વે ઇસારા કરીશું એ તો સુવિદિત વાત છે કે અન્યતુ અમુક નામ રાખવામા કંઈ નહિ ને કંઈ કારણ હોય છે. કેટલાક નામો કેવળ વિષયને વ્યક્ત કરનારા હોય છે, જેમકે જીવ-વિચાર, નવતરન, વાચકવર્ચ શ્રીક્રિમાસ્વામિકૃત તત્વાર્થાધિગમસૂત્ર ઇત્યાદિ, કેટલાક નામોના અન્તમા સાક્ષર-સમાજમા પ્રિય થઈ પડેલ પદ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, કેટલાક નામો કૃતિઓના પ્રારંભિક પદોને આભારી હોય છે જેમકે શ્રીમાનતુલસીચરિત્ર લક્ષ્મીમર-સ્તોત્ર, આચાર્ય શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરકૃત કલ્યાણમ દિર-સ્તોત્ર, શ્રીસોમપ્રભાચરિત્ર સિન્હરત્નકર, નાસદીયસૂક્ત ઇત્યાદિ

આ ઉપરથી મનન થાય છે કે 'વૈરાગ્યરસમજરી' એ નામ વિષયનું ઘોતક છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમા લોકપ્રિય 'મજરી' પદ અતંતમા આવેલું છે અર્થાત્ જેમ માહિત્યમા વાર્તિક, સમુચ્ચય, જિન્દ, મુખ, અલકાર, મીમાસા, તર્ગિણી, તિલક, દર્પણ, દીપિકા, પરીક્ષા, પ્રદીપ, રત્નાકર, શેખર આદિના અનેક યુગોનું પ્રવર્તન થયું અને થાય છે તેમ મજરીનો પણ એક યુગ હોવાની પ્રતીતિ નિમ્ન-લિખિત નામો કરાવે છે —

અનેકાર્થમજરી, કણ્ઠાલકારમજરી, કર્પૂરમજરી, જ્ઞાનમજરી, તિલકમજરી, લાખામજરી, રલામજરી, રૂપમજરી, વિચારમજરી, વિવેકમજરી, સયમમજરી, સ્યાદ્વાદમજરી ઇત્યાદિ

વ્યાઘ્રકરાલકાલેન, મુલાત્તજન્તુકે જીવ ।

જીવન ચચ્ચલ લાકે, તસ્માદ્ યાહિ શિવાલયમ્ ॥૨॥

જીવનની અનિત્યતા—

શ્લોક—“જે સસારમા વાધના જવા વિકરાળ મૃત્યુએ (અથવા મૃત્યુરૂપ નાથે) પોતાના મુખમા સર્વ જીવોને ગ્રહણ કર્યા છે, તે (આ) સસારમાં (જીવનું) જીવન થયળ છે, વાસ્તે (હે ચેતન !) તું મોક્ષ-મન્દિરે જ ”—૨

સ્પષ્ટી—આ સસારમા એવો કોઈ પ્રાણી જન્મ્યો નથી (હે જન્મશે નહિ) કે જે કાળના પજમા ન સપડાયો હોય આ કાળનું ત્રેલોક્યમા સામ્રાજ્ય છે, કેમકે કોઈ ગહન શુદ્ધમા ભરાઈ જવાથી, પાતાળમા લપાઈ જવાથી,

૧ આ પદમા મૃત્યુને જેમ વાધની રૂપમા આપી છે, તેવી વાત નીચેના પદમા પણ જોવાય છે —

‘ ન મન્ત્રતન્ત્રમૈવજ્ય-કરણાનિ શરીરિણામ્ ।

પ્રાણાય મરણવ્યાઘ્ર-મુસકોટરવાસિનામ્ ॥ ”

માગના તળિયે સતાઈ જવાથી કે સ્વર્ગમા જઈ બેસવાથી મૃત્યુની અવગણના થઈ ગઈતી નથી બીજા અંગની શ્રીશીવાકાચાર્યકૃત વૃત્તિના પપ મા પપમા કહ્યું પણ છે કે—

“ ગર્ભસ્થ જાયમાન ત્રયનતલગત માતુર સદ્ગતસ્થં

વારુ વૃદ્ધ યુવાન પરિણતવયસ ત્રિષ્વ(ત્રી?)માર્પ સ્વલં વા ।

વૃસાગ્રે શૈલશૃંગે નમસિ પથિ જલે કોટરે પઞ્ચર વા

પાતાલે વા પ્રવિષ્ટ હરતિ ચ સતત દુર્નિવાર્ય કૃતાન્તઃ ॥ ”

—અધ્યગ (૭, ૭, ૭)

અર્થાત લેતું હું જે નિવારણ થઈ નાકે એવો (કાળક્રપ) યમ ગર્ભમા ગહેલા, ઉત્પન્ન થતા, શર્યાની સપાગી ઉપર રહેલા કે માતાના બોળામા ગહેલા, બાળક, વૃદ્ધ, યુવાન કે છૂર્ણ અવસ્થાવાળા, પરાક્રમીને, આર્યને કે હુમ્યાને, શાહની ટાચે, પર્વતના શિખર ઉપર, આકાશમા, માર્ગમા, જળમા, કોટરમા, પાનરામા રહેલા કે પાતાલમા પ્રવેશેલા છુવને મર્વદા હરી લે છે

મોટા મોટા ધનવતર જેવા કુશળ વૈદો, હાટો નાક, ફાનો નાક, એરોગ્ગેધન, વાયવેસ ટેલિઆફી, આસ્કાસ્ટ કે હુનિયાને આશ્ચર્યમા ગરકાવ કરે એવી શેષ બોળ વરનારા વંશાનિકો મૃત્યુ સામે ટકી નાકે તેમ છે ? પગની પાનીથી પૃથ્વીને કુલ્લવનારા વ છીવો, મેળો વઠ બનાવી પૃથ્વીને છાની માફક ધારણ કરી શકે એવા બાહુબલિઓના પણ કાળ કાળીઓ કરી ગયો છે અને કરી જાય છે અમૃત મમાન મધુર અને ભવતાશિલી દેશના આપનારા અને વજ્ર-સપ્ત-નાગાય મહા નતવાળા (ઉત્તમ બાધાવાળા દેહવાળા) એવા તીર્થકરેતુ પણ સર્વલક્ષી કાળે દાક્ષિણ્ય આપ્યું નથી, તો પામરની ગી વાત ? આ વાત નિમ્ન-લિખિત જાથામા ઝગડો પડે છે—

૧ આ વાતના સમર્થનાર્થે નિમ્ન-લિખિત પણ વિચારીશું —

‘ માદય નિ રૂપ રૂપ રૂપ, જ મૂર્ત સકલ્લ રાલ્મ ।

અવિરોપણ મહર્તુ, સમયર્તી પ્રવર્તે ॥ ’ —અનુ૦

અર્થાત તવગ કે ગરીબ, ગભ કે રૂક, પશ્ચિત કે મૂખ, સંભળ કે ફર્ન એ તમામનો નિષ્પાપાતપણે સદા આ કાળ તરફ પ્રવર્તે છે

૨ આ સંબંધમા અંગ્રેજ કવિગ્ર ગ્રે (Gray)ના ૬ શ્લોકો એ છે કે—

‘ The boast of heraldry, the pomp of power
And all that beauty, all that wealth ever gave,
Await alike the inevitable hour,
The Paths of glory lead but to the grave
Can storied urn or animated bust,
Bark to its mansion call the fleeting breath ?
Can honours voice provoke the silent dust
Or flattery soothe the dull cold ear of ‘ Death ’ ? ”

“તિત્થયરા ગણહારી, મુરવડળો ચક્રિકેસવા રામા ।

સંહરિયા હ્યવિહિના, સેસજિષ્મું ચ કા ગણના ? ॥”-આર્ય

અર્થાત્ ‘હુદ્ધ વિધિએ (કાળે) તીર્થકરે, ગણધર, ઇન્દ્રો, ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવો અને બાગરામોનો સહાર કર્યો છે, તો બાકીના (પામર) જીવોની તો શી ગણના ?

આથી સમજાય છે કે ૨૨ ગણના ઉપર ડોહનો કાળુ નથી-એના કાર્મને અટકાવી શકાય તેમ નથી આ મળધમા ત્રીમહાવીરના જીવનના એક પ્રસંગ તરફ ઉડતી નજર ફેકીશુ આ પ્રજાના નિર્વાણ-સમયે ઇન્દ્રે એમને આયુધ્ય અત્પાશે વધાવવા વિનંતિ કરી કે જેથી એમના અનુયાયીઓને ધર્મ-ધ્યાનમાં ભસ્મ થઈ પીડા ન કરે ? પણ એ વખતે એમણે ઇન્દ્રને શો જવાળ આપ્યો ? એ જ કે-

“હૈહો શ્રક ! મુરલયશ્વલતિ ચેત્ પ્રાચી પરિત્યજ્ય ચે-

દાદિત્યોડપ્યુઠયં પ્રયાતિ જલધિઃ સીમા ચ વેન્મુશ્વતિ ।

આયુર્ન ધ્રુવિત તથાપિ શુવને સન્વાતુમય ક્ષમઃ

કોડપ્યેવં ક્ષણમેકમાહ ભગવાન શ્રી‘વર્વમાન’પ્રમુ ॥”-શાઈલ૦

અર્થાત્ હે હરિ ! સ્વર્ગ અલાયમાન થાય, પૂર્વ દિશાને છોડીને સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં જશે કે સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે તોપણ ધ્રુવેલા આયુધ્યને એક ક્ષણ જેટલું પણ સાધવાને માટે આ પ્રજાપદમા કોઈ પણ સમય નથી (એમ શ્રીવર્ધમાન પ્રજાએ કહ્યું)

૧ યા-—

તીર્થક્રુરા ગણધારી મુરપતય ચક્રિકેશવા રામા ।

મહતા હતવિધિના શેષજીવેષુ ચ કા ગણના ? ॥

૨ સરખાવો—

“આ કદ પ્રતિપાલય ત્રિજગતોનાથ ! પ્રસથ ક્ષણ

યત્ તીર્થ ન ત્રિવાધતે તથ દશા નિસ્તેજિતો ભસ્મક ।

દ્યુત્યેકે હરિણા જગાદ ય દ્વદ કમ્યાપિ નૈતદ્ ભવેત

સ શ્રી‘ધીર’જિન પ્રણટ્ટજિન પુષ્ણાતુ ધ સમ્પન્નમ્ ॥”

-શાઈલવિકીરિત (૧૨, ૭)

૩ સરખાવો દ્વિતીય અગ-શ્રીસૂત્રકૃતાગના દ્વિતીય વૈતાલીય અધ્યયનના પ્રથમ ઉશંગત નિગન-લિખિત સૂત્રો—

‘સયુજ્જઘ્ઘ, કિં ન યુજ્જઘ્ઘ, સગોહી યલુ પેચ દુલ્લહા ।

ળો હૂયળમતિ રાહઓ, નો સુલભ પુણરાયિ જીવિય ॥ ૧ ॥

દહરા યુદ્ધા ય પાસહ ગદ્ધમ્થા ત્રિ ચયતિ માણવા ।

સેજે જદ્ધ યદ્ધુય હરે પધ આડસયમ્મિ તુદ્ધ ॥ ૨ ॥”

[સમ્બુધ્યધ્વ કિં ન યુધ્યધ્વ મમ્પ્રોધિ સલુ પ્રત્ય દુર્લભા ।

નો યલુ ઉપનમતિ રાત્રયા નો સુલભ પુનરપિ જીવિતમ્ ॥

શાલા વૃદ્ધાઞ્ચ પદ્યત ગર્ભેસ્થા અપિ પ્યવન્તિ માનવા ।

સ્વેનો યથા ધર્તક હરેત્ પયમાયુષ્યક્ષયે શુદ્ધતિ (સીરાના જીવિતમ્) ॥]

આ ઉપરથી જોવાય છે તેમ કાળરૂપ વિશાલ મનઃ વિશ્વને ગળી જાય છે એની આપખુદી સત્તા સામે અગરણ, અનાયક, અરાજક, પ્રતીકાર રહિત એવા આ વિશ્વમા કોઈ આગળી પણ છે ની કરી શકે તેમ નથી આવી પરિસ્થિતિમા અનંત કાળ સુધી જીવવાની ઇચ્છાવાળા જીવાએ શું કરવું ? એનો ઉત્તર એ છે કે વૈરાગ્ય-રજાથી પૂરપૂરા રગાવું, જન્મ-મરણને છેલ્લી સલામ કરાવનારી ભાગવતી દીક્ષા-વલ્લભ સાથે લગ્ન કરવા, સધમ-સામાન્યની શીતલ છાયાનું ચરણ લેવું અને તેમ કરી મુક્તિ-મહિલાના મંદિરે પધારવું મુક્તિ-મંદિર—

મુક્તિ-મંદિર કહો કે નિર્વાણ-નગર કહો, શિવાલય કહો કે શિવપુત્રી કહો, મિદિ-ક્ષેત્ર કહો કે મોક્ષ-મહેવ કહો એ એક જ છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મથી મુક્ત થયેલા, જ્ઞાનાદિ અનંત-ચતુષ્ટયને પામેલા, ટેક રહિત બનેલા, આત્મ-સ્મરણતામા લીન એવા સિદ્ધ પરમાત્માઓનું-ધર્મરેણું નિવાસ-સ્થાન તે ‘શિવાલય’ છે જોનાની આ એક વિગિદ માન્યતા છે કે કોઈ પણ જીવ જન્મ-મરણથી રહિત એવી મુક્તિ મેળવે, ત્યારે તે લોકના અમ્ભ ભાગમા વિરાજે છે

સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો જૈન દષ્ટિ પ્રમાણે આકાશના એ વિભાગો કંપવામા આવ્યા છે એક વિભાગમા જીવો, પુદ્ગલો વગેરે પદાર્થો વિદ્યમાન છે, જ્યારે બીજા વિભાગમા કેવળ આકાશ અગ્નિત્વ ધરાવે છે, આકાશ સિવાય કોઈ પદાર્થને માટે ત્યાં સ્થાન નથી પ્રથમ વિભાગને ‘લોકાકાશ’ યાને ‘લોક’ એવી સજ્ઞા આપવામા આવી છે, જ્યારે દ્વિતીય વિભાગને ‘અલોકાકાશ’ યાને ‘અલોક’ કહેવામા આવે છે

કોઈએ પણ નહિ જનાવેલા કે કોઈએ પણ નહિ પકડી કે બાંધી રાખેલા જોરો અને સ્વયંમિદ્ધ તથા નિગ્રહાગ્ર આશ્રમા નહેવા એવો આ લોક કેડ ઉપર હાથ રાખી પણ પહોંચા ફી ઊભા રહેલા મનુષ્યની આકૃતિને મળતો છે એની એકદર ઊંચાઈ ચોક્કસ રચાયેલી છે એના અર્ધા-લોક, મધ્ય (તિર્થંગુ)-લોક અને જીર્વા-લોક એમ ત્રણ વિભાગો છે આ વિભાગો આપણે જે દ્રીપમા વસીએ છીએ એ જમ્બૂદ્વીપના મધ્યમા આવેલા એમ પર્વતના મધ્ય ભાગમા રહેલા આઠ અયક-પ્રદેશો આશ્રીને પાડવામા આવ્યા છે આપણે જે પૃથ્વી ઉપર

૧ આ ૨૪ પહારના કેખાવ પૂરતો ન હોવો જોડો, નહિ નો અતે શીરનાકરમુદિ પોતે રચેલી પગીસીમા નિમ્ન-ચિખિત નવમા પવમા કહે છે તેમ પગાતાપ કરવાનો વારો આવશે —

‘વેરાગ્યરૂપ પરવચ્ચનાય ધર્મપિદેશો જનરજનાય ।

વાદાય વિવાહધ્યયન ચસેન્મૂર્તિવિવદ્ધુ ધ્રુવે હાસ્યકર સ્વમોશ ॥”-કૃષ્ણ

૨ આની માહિતી માટે જુઓ શ્રી-કૃષ્ણસપ્તશિખરુ માટે અષ્ટીકરણ (૫ ૫)

છિયે, તે પૃથ્વી ઉપરના સર્વે દ્વીપો અને આગશનો તેમજ સૂર્યાદિના વિમાનોનો આલરની આકૃતિવાળા મધ્ય-લોકમાં સમાવેશ થાય છે આની ઉપર વેત્રાસનના આકારવાળો અને અધો લોકના જેટલી લગાઈવાળો એટલે કે સાત રજ્જુમાં નવસો યોજન ન્યૂન એટલી લગાઈવાળો ભ્રુવ-લોક આનો આકાર મુરજ જેવો છે આ ભ્રુવ-લોકમાં વૈમાનિકોનો વાસ છે પુરુષાકાર લોકંતુ ઉદર અને ઉર સ્થાન તે ખાર પ્રકારના કલ્પોપપન્ન દેવોનું સ્થાન છે, જ્યારે કલ્પાતીત વૈમાનિકોમાંથી જે દેવોના વિમાનો લોકની ડાક (ગ્રીવા)ને ઠેકાણે છે, તે 'ઐવેયક' કહેવાય છે. તેની ઉપરના પાંચ વિમાનો સર્વોત્તમ હોવાથી 'અનુત્તર' કહેવાય છે આ વિમાનો લોકના મુખ-સ્થાનમાં છે આ પાંચમાં પણ ઉત્તમ અને 'સર્વાર્થ-સિદ્ધ'ના નામથી ઓળખાતા વિમાનથી ખાર 'યોજન' હોયે 'સિદ્ધિ-શિલા' છે આ પણ એક પ્રકારની પૃથ્વી છે, જેને 'ધૃતિ-પ્રાગભારા' પણ કહેવામાં આવે છે એ લોકના લલાટ-સ્થાને છે એનો વિસ્તાર—વિંકલ અને આયામ મનુષ્ય-લોકના જેટલો એટલે કે ૪૫ લાખ યોજનનો છે આ પૃથ્વીને શ્વેત લગાડેલી ચત્તી (ઉત્તાન) છત્રીની ડપમાં આપવામાં આવે છે અને તે પશ્ચિમથી પરિપૂર્ણ, પવિત્ર, દેહીપ્રમાન, મધ્યમાં આઠ યોજન જેટલા વિંકલ અને આયામવાળી અને અતમા માખીની પાખની જેમ પાતળી છે આ સિદ્ધિ-શિલાની ઉપર એક યોજનના અતે લોકનો અત આવે છે લોકના આ અગ્ર ભાગને સ્પર્શીને સિદ્ધતા જીવે વસે છે તેઓ આ યોજનના ચોવીસમા ભાગમાં વસે છે આ યોજન પૂર્ણ થતા અલોકાકાશનો પ્રારંભ થાય છે આ વિવેચન ઉપરથી કંઈ એમ કહેવા તૈયાર થાય કે આ ભાગમાં જે જીવ વસે તે સુક્ત થાને સિદ્ધ કહેવાય તો તે કથન અતિવ્યાપ્તિ દોષથી દૂષિત છે એનું નારણ એ છે કે આ સમગ્ર લોક સૂક્ષ્મ નિગોદથી પણ વ્યાપ્ત છે, એટલે કે સિદ્ધતા જીવના પ્રદેશો ઉપર પણ આ જીવો વસે છે, તો પછી તેમના નિવાસ-સ્થાનમાં તેઓ રહે છે એમ કહેવામાં શી હરકત છે? આથી જ કળીને અનતજ્ઞાનાદિથી અલકૃત એવા જે જીવો આ સ્થાનમાં વસતા હોય તે 'સુક્ત' કહેવાય એમ સુતરા સમજાય છે અને અન્યકાર પણ સૂક્ષ્મ નિગોદરૂપે શિવા લયમાં રહેવાનું સંચયતા નથી, પરંતુ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે પ્રદેશને અલકૃત કરવાનું નિર્દેશ છે

૧

૨

૩

૪

- ૧ ૨૦૦૦ ધનુષ્યનો એક ગાઉ એવા ચાર ગાઉ મળીને એક 'યોજન' થાય છે
- ૨ મૂળ શરીર ક્રતા બે તૃતીયાંશ જેટલી મોક્ષમાં અવગાહના હોય છે અને મુક્તિએ જનરતા દેહની ઉત્કૃષ્ટ લગાઈ ૫૦૦ ધનુષ્યની છે એટલે આની અવગાહના ૩૦૦૦ ધનુષ્ય પાને રૂઝે યોજન છે, એ સહજ સમજાય છે

સર્વ કાર્ય પરિત્યજ્યા-વચ્ચક તત્ સદા મજ ।

મોક્ષપ્રયાણસાહાય્યા, સામગ્રીં ચલુ દુર્લભા ॥ ૩ ॥

મોક્ષ માટેની સામગ્રીની દુર્લભતા—

શ્લો ૦—“(હે ચેતન !) સર્વ કાર્યનો ત્યાગ કરીને (મોક્ષ-પ્રયાણરૂપ) તે આવશ્યક ક્રિયાને સર્વદા બજાવ, (કેમકે) મુક્તિએ જવામા મદદગાર નામગ્રી(ની કનીથી પ્રાપ્ત) અરેખ દુર્લભ છે ”-૩

ગમ્भीરનીરધો ન્યસ્ત-મૌક્તિકપ્રાસિવજ્જનુ ।

સમીલા-યુગવદ્ વાઽસ્તિ, માનુષ્ય સમવાપ્ય તત્ ॥ ૪ ॥

ऊपरे शस्यवत् तस्माद्, दुर्लभ कल्पवत् तथा ।

सुकुलत्वं मराविच, लब्ध्वा तत्रापि दुर्लभम् ॥ ५ ॥

भाविभद्रत्वतो भव्यो, भवस्थित्याः प्रपाकत ।

सुगुरुवाच्यत' स्वस्मात्, कर्मग्रन्थिविभेदत ॥ ६ ॥

प्राप्नोति शासन जैन, रङ्गगेहे निधानवत् ।

व्याधिग्रस्तनृणां वैद्य, इवातिपुण्ययोगत. ॥ ७ ॥

तस्माद्धित विधातव्य-मात्मनो नाहित कदा ।

येन चात्यन्તિક સૌરય, મોક્ષ એકાન્તિક ભવેત્ । ૮-કુલકમ્

માનવ-જીવન અને જૈન શામનની પ્રાપ્તિ—

શ્લો ૦—“ગહન સમુદ્રમા કે કેના મોતીના લાલની જેમ અથવા ધોમગની ખીવી અને ધોમગ(ના મેળાપ)ની પેઠે માનવ જન્મ દુર્લભ છે તે પામ્યા બાદ જીવન દાંત્ર મા 'પાન્યની જેમ તેમજ મડે (માગવાદ)મા કપવૃત પેઠે સાફ કુળ મળવું દુર્લભ છે તેના કરતા પણ અતિશય દુર્લભ એવું જૈન શાસન (સમ્યક્ત્વ), ભવિષ્યમા કલ્યાણ થનાર હોવાથી, લન-સ્થિતિના પગિપાકને વીધે, મદ્યશુરના વચનથી કે પોતાની મેળે કર્મ ગ્રન્થિના ટેલનથી^૧ પુષ્કળ પુણ્યના યોગથી ભવ્ય (જીવ) પામે

૧ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ નિસર્ગ અને અધિગમ જેમ એ પ્રકારે છે એ વાત પ્રમાણતરથી અત્ર દર્શાવવામા આવી છે છતાં આ બધા પરસ્પર કાચ-કારણ બાવથી જોડાયેલ હોય એમ જણાય છે જેમકે ભવિષ્યમા લા ચનાર હોય તો ભવ સિધ્ધિ પાકે અને શુભની સદ્વાધીનો યોગ મળે તો ભવિષ્યમા કલ્યાણ થાય

છે આ પ્રાપ્તિ કમાલના ધરમા નિધાન અથવા ગંગી જનોને (કુશળ) વૈધના લાલ જવી છે તેથી કરીને (અર્થાત્ જૈન શાસનની પ્રાપ્તિની દુર્લભતાને લીધે જીવે પોતાના) આત્માને કલ્યાણકારી કાર્ય કરવું, પરંતુ અહિંતકાગી કરવું નહિ, જોયી કરીને મોક્ષમા આત્યન્તિક અને એકાન્તિક સુખ મળે"—૧૪-૮

મનુષ્ય-ભવની દુર્લભતા—

રૂપદી૦—વટ વૃક્ષને વિષે પુષ્પ, સ્વાતિ નક્ષત્રમા વૃષ્ટિ, કલિ-ઠાલમા દેવતુ દર્શન, સમુદ્રમાથી દક્ષિણાવર્ત શખની પ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ જેમ દુર્લભ છે તેમ મનુષ્ય-જન્મ અતિશય દુર્લભ છે પ્રથમ તો એ જ ધ્યાનમા રાખવું આવશ્યક છે કે અનન્ત કાળ પર્યંત અવ્યવહાર-રાશિમા અર્થાત્ જ્યાં વિવેક-દૃષ્ટિ બહેત મારી ગયેલી કહી શકાય-જ્યાં ચેતનત્વના ઉપર મોટું મીડું વળી જવાનો ભય ગહેતો હોય એટલી હદ સુધીની આત્માની અવનતિ અને અધોગતિરૂપ સૂક્ષ્મ નિગોદમા મહત્તા પછી ભવ્યતાના પરિપાકને લઈને વ્યવહાર-રાશિમા અવાય છે કેટલાએ ભયો સુધી પૃથ્વીકાય, જલકાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયમા ભગ્યા પછી દીન્દ્રિયતા મેળવાય છે ત્રીન્દ્રિયતા અને તેથી ઉચ્ચ ચતુર્ન્દ્રિયતા મેળવતા મહા સુસીમત પડે છે વળી પચેન્દ્રિયતા ને તેમા પણ તિર્યચ્ચાદિ તરીકે ઉત્પન્ન ન થતા માનવ તરીકે જન્મ મેળવતા તો કંઈ પ્રાણુ આવે છે. આ ઉપરથી મનુષ્ય-જન્મની દુર્લભતા સિદ્ધ થાય છે એનો આગેહુખ ખ્યાલ આવે તે માટે ગામકારો નિમ્ન-સૂચિત દશ હયાન્તો વડે તેની દુર્લભતા દર્શાવે છે શ્રીઉત્તરગદ્યયન સુત્રની આદ્ય પૂર્વધર શ્રીભરૂણાહુસ્વામીએ ગ્રંથેલી નિમ્નુક્તિના ૧૪૫મા પત્રમા કહ્યું છે કે—

૧ આ પ્રમાણે પરમ્પર સંબધવાળા ચાર પદોથી વધારેના સમૂહને 'કુલક' કહેવામા આવે છે આ વાતની પુષ્ટિ અગ્રે નિમ્ન-લિખિત પદ્ય વિચારીશુ—

“દ્રામ્યા યુગ્મમિતિ પ્રોક્ત, ત્રિમિ શ્લોકૈર્વિશેષકમ્ ।

કઠાપક ચતુર્મિ સ્યાત, તદ્દૂર્ધ્વ 'કુલક' સ્મૃતમ્ ॥”

અર્થાત્ જે સબદ્દ શ્લોકોને 'યુગ્મ', ત્રણને 'વિશેષક', ચારને 'કલાપક' અને એથી વધારે પદના સમુદાયને 'કુલક' કહેવામા આવે છે

આ કુલકના ઉદાહરણો કનીષ્ઠ ગણિતાસૂત્ર ન્યુવંશ (ત ૧, શ્લો ૫-૬)મા, કપિરાજ માધ્યમ શિશુપાલવદ (મ ૧ શ્લો ૧-૧૦)મા, ચતુર્વિગતિબિનદેશના મમહ (પત્રાક ૧૫, ૧૬, ૨૭, ૩૬-૩૭, ૫૫)મા ઇત્યાદિ કૃતિઓમા નજર પડે છે,

“ સુદ્ધા ૧ પાસળ ૨ ઘને ૩ જળ ૪ સ્વપ્ને ૫ અ સુવિણ ૬ ચક્રે ૭ અ ।

ચમ્પ ૮ જુગે ૯ પરમાણુ ૧૦ દસ દિટ્ઠતા મણુઅલમે ॥ ૧૬૦ ॥” — આર્યા

અર્થાત્ (૧) લોજન, (૨) પાશ, (૩) અનાજ, (૪) જુગાર, (૫) રત્ન, (૬) સ્વપ્ન, (૭) ચક્ર, (૮) ચમ, (૯) ધોમરી અને (૧૦) પરમાણુ એ મનુષ્ય-પ્રાપ્તિ મળેલી દશ ઉદાહરણા છે

જેકે આ અન્યમા ફક્ત ધોમરીનાજ દેહાન્તનો નિર્દેશ છે, છતાં ઉપલક્ષણથી બીજા સમજી લઈ આ સમઘમા થોડો જિહાપોહ ઉત્તરાર્થધ્યયનની મૃદુલચિત્તિ (પત્રાક ૧૪૫-૧૫૦) અનુસાર ઠગવામા આવે છે —

(૧) લોજનનું દેહાન્ત —

કેાઈ પ્રાણીના ઉપર ધ્રુષ્ટિરૂપે રાજ પ્રસન્ન થયો એટલે તેણે તેને ઇચ્છામા આવે તે માગવા કહ્યું પ્રાણીએ તેનો વિચાર કરીને ઘેરે ઘેરથી, વારાદીક લોજન અને દક્ષિણા મળે એવી અભિવાષા દર્શાવી આથી આ ચક્રવર્તી ચક્રિત થયો, પરંતુ તેને એવી સ્ફુર્ણા થઈ કે પુષ્કરવર્ત જેવો મેઘ ધરણીઉપર વરસે, તો પશુ પ થઈ ઉપર તો તેના પ્રમાણમાજ પાણી રહે, જેવું જેના ભાગ્યમા હોય તેણે તેને મળે પ્રાણીની માગણી નાજાધિગજે કબૂલ રાખી અને મોથી પ્રથમ પોતાને ઘેર લોજન કરાવી એક સોનામહોર દક્ષિણા તરીકે આપી વિદાય કર્યો ચક્રવર્તીના દેહ ઠરાડ ॥ મોમા જૂલા દીક લોજન કરતા ઠરતા ચક્રવર્તીને ત્યાં લોજન કવનો ફરી વાગે આનવો મુરકેવ છે એનાથી પણ અધિક દુર્લભ તો મનુષ્ય-જન્મની પ્રાપ્તિ છે

(૨) પાસળનું દેહાન્ત —

ખમ્બો તર કરતા માટે આણકુથે એક દેવતુ આરાધન કરી દિવ્ય પાનાઓ મેળવ્યા આ પાસા વડે જે વાઈ જાણ રમે, તેની કદો હાર થાય નહિ દિવ્ય પાસા તેમજ સોનામહોરોથી ભરેલો થાળ આપીને આણકુથે દુન-કીડામા પ્રવીણ પુત્રને મોટા રત્ના ઉપર જુગાર ખેલવા મોકલ્યો એણે લોકોને લોભા કરી કહ્યું કે જેમને છતે તેને હું આ થાળ આપું અને જો હું જીતું તો ફક્ત એક સોનામહોર લઉં ધણા જણા એની સાથે રમે, પરંતુ કેાઈ તેને હરાવવા ભાગ્યે જ સમર્થ થાય તેમ મનુષ્ય-ભવ મળવો દુર્લભ છે

(૩) ધોમરીનું દેહાન્ત —

લગતમેનમા જેટલી ભલતના રધાન્ય મળતા હોય તે બધા એકઠા કરી એમા

૧ છાયા —

મોજન પાસકા ધાન્ય શુન રત્ન ચ સ્વપ્ન ચમ્પ ચ ।

વર્મ શુભ પરમાણુ વશ રાગન્તા મનુજલામે ॥

૨ ધાન્યના જન પદે છત્તાદિ ચોતમ પ્રકારીનો ઉચ્ચેષ દશાંગકાલિન્દ મૂનની માત્રી મંડતમણ નીલરિણદ્રવરિફલ શ્વતિ (૫૫૬ ૧૯૩) માં છે

સરસવનો એક પ્રસ્થ (પાલી?) નાખી ઘરડી ડાશીને તે બધા જૂઠા કરવાનો હુકમ કરવામા આવે તો તે ડાશી દેવચોળે જ તેમ કરી નાકે, કિન્તુ મનુષ્ય-ભવ મળવો તો એથી પણ હુર્લભ છે

(૪) ઘૂતનું દંષ્ટાન્ત—

કોઈ એક રાજાને એકસો આઠ થાણલાવાળી સલા હતી દરેક થાણલા ઉપર ૧૦૮ હામિયા (અક્ષ) હતા તેનો પુત્ર ગંભ્ય મેળવવાની વાછાથી વિચારવા લાગ્યો કે રાજા ઘરડો થયો છે, તો એને મારીને હું ગંભ્ય ગ્રહણ કંઠ પ્રધાન તેનો આશય જાણી ગયો એટલે તેણે ગંભ્યને સમજાવ્યો કે તમારું પુત્રને બોલાવી કહેવું કે જો રાજ્ય જલદી લેવાનો તારો વિચાર હોય, તો તું મારી માથે ઘૂત નમ, પરંતુ સરત એ છે કે જ્યારે એકસો આઠ દાવ એક સામટા તારા પડે ત્યારે તું એક હામિયો છોતે, કિન્તુ જો વધે માગે દાવ પડે તો આખી બાજુ ફેગટ ગણાય અને પાછો ફરીથી તારે પ્રયત્ન કરવો રહ્યો આવી સરત હોવા છતાં ૧૦૮ રૂબો છતાં જોટલે અશે હુર્લભ છે, તેનાથી પણ મનુષ્ય-જન્મ મળવો વધારે મુશ્કેલ છે

(૫) રત્નનું દંષ્ટાન્ત—

કોઈ એક વેપારી પાસે અનેક રત્નોનો ભંડાર હતો, પરંતુ કોઈ પણ દહાડો તે એકે રત્ન બહાર કાઢતો ન હતો એટલે વેળા તે પરદેશ ગયો, તેવામા તેના પુત્રોએ વિચાર્યું કે પિતા લોભને લીધે રત્નો બહાર કાઢતા નથી, એથી આપણા ઘરમા કરોડોનો માલ હોવા છતાં બીજા ડોટિધ્વજોની માફક આપણે ઘર ઉપર ધ્વજ ચડાવી શકતા નથી દેશાવગથી વેપારીઓ આવતા તેમણે તે રત્નો વેચી નાખ્યા અને પોતે ડોટિધ્વજ બન્યા પિતા પરદેશથી પાછા પધાર્યા ત્યારે તેમણે જોયું તો રત્નો ન મળે, તે તો પરદેશીઓને વેચી નાખેલા જણાયા આથી તેણે પુત્રોને તે રત્નો જલદી પાછા લાવવા ફરમાવ્યું, પરંતુ તે રત્નો પાછા મળવા હુર્લભ છે એના કરતાં પણ મનુષ્ય-ભવ અતિહુર્લભ છે^૧

(૬) સ્વપ્નનું દંષ્ટાન્ત—

એક વેળા એક કાર્પટિક (કાપડી) તેમજ એક બીજો પુરૂષ સૂતા હતા તેવામા બન્નેને એક સરખું સ્વપ્ન પાન કર્યાનું સ્વપ્ન આવ્યું કાપડીએ (ભિક્ષુકે) ગુરુ પાસે જઈને કહ્યું કે ગુરુજી! મેં ને આજ રાત કો સર્વર્ણ ચંદ્ર કા પાન કિયા આ સામળી ગુરુએ સ્વપ્નના ફળનો જવાબ આપતા કહ્યું કે ઘણા 'આજ તેરે કા ધો ગુઢવાલો રોટી મિલેગી અને થયું પણ તેમજ

પેલો બીજો આદમી વિધિસર સ્નાન કરી ફૂલ ફળ હાથમા લઈ સ્વપ્ન

૧ કૃષ્ણાર્ણવ શ્રીજયસિંહસંસ્કૃત કુમારપાલચરિત (ગ્રંથ ૫૯-૧૦૭)મા રત્નનું દંષ્ટાન્ત છે પરંતુ તે આપણી જૂદા છે

“ સુલ્લગ ૧ પાસગ ૨ પગે ૩ જળ ૪ સ્યણે ૫ અ મુવિણ ૬ વકે ૭ અ ।
 ચમ્મ ૮ જુમે ૦ પરમાણૂ ૧૦ દસ દિટ્ઠતા મણુઅલમે ॥ ૧૬૦ ॥ ”—આપણી
 અર્થાત્ (૧) લોજન, (૨) પાશ, (૩) અનાજ, (૪) જુગાર, (૫) રત્ન, (૬)
 સ્વપ્ન, (૭) ચક્ર, (૮) ચર્મ, (૯) ધોમરી અને (૧૦) પરમાણુ એ મનુષ્ય-પ્રાપ્તિ
 મળેલી દશ ઉદાહરણો છે.

એકે આ અન્યમા ફક્ત ધોસરીનાજ દષ્ટાન્તનો નિર્દેશ છે, છતાં ઉપલક્ષણથી
 ખીલા મમલ લઈ આ સળધમા ચોટા ઠાકપોહ ઉત્તમદયધનની જૃહકવૃત્તિ
 (પત્રક ૧૪૫-૧૫૦) અનુસાર જરવામા આવે છે—

(૧) લોજનનું દષ્ટાન્ત—

કોઈ બ્રાહ્મણના ઉપર ધ્રુવદત્ત રાજા પ્રસન્ન થયો એટલે તેણે તેને ઇચ્છામા
 આવે તે માગના કશું બ્રાહ્મણે તેના વિચાર કરીને ઘેરે ઘેરથી, વારા દીક લોજન
 અને દક્ષિણા મળે એવી અભિલાષા દર્શાવી આથી આ ચક્રવર્તી અકિત થયો, પરંતુ
 તેને એવી સ્ફુલ્ણા યદ્ય કે પુકંગવર્ન જેવો મેઘ ધરણીઉપર વરસે, તો પણ પાંચ
 ઉપર તો તેના પ્રમાણમાજ પાણી રહે, જેણે જેના ભા યમા હોય તેણે તેને મળે
 બ્રાહ્મણની માગણી નાભધિગજે કબૂલ ગખી અને મોથી પ્રથમ પોતાને ઘેર
 લોજન કરાવી એક સોનામહોર દક્ષિણા તરીકે આપી વિદાય કર્યો ચક્રવર્તીના
 દૈ કરાક ગામોમા જુના દીક લોજન કરતા જતા ચક્રવર્તીને ત્યાં લોજન
 કરવાનો જગી વાગે આવવો સુરકેલ છે એનાથી પણ અધિક દુર્લભ તો મનુષ્ય-
 જન્મની પ્રાપ્તિ છે.

(૨) પાશકનું દષ્ટાન્ત—

મનનો તર કરવા માટે ચાણુકેએ એક દેવણ આરાધન કરી દિવ્ય
 પાસાઓ મેળવ્યા આ પાસા વડેજે કોઈ બાજુ ગમે, તેની કડી હાર થાય નહિ.
 દિવ્ય પાસા તેમજ સોનામહોરોથી ભરેલો થાળ આપીને ચાણુકેએ દુત-કીડામા
 પ્રવીણ પુરુષને મોગા જતા ઉપર જુગાર ખેલવા મોકલ્યો એણે લોકોને લેગા
 કરી કશું કે જેમને છતે તેને હું આ થાળ આપું અને જો હું જીતું તો ફક્ત
 એક સોનામહોર લઉં ઘણા વણા એની માથે ગમે, પરંતુ કોઈ તેને હરાવવા
 ભાગ્યે જ સમર્થ થાય તેમ મનુષ્ય-લવ મળેનાં દુલભ છે.

(૩) ધાન્યનું દષ્ટાન્ત—

ભરતને ૧મા જેટલી ભતના ૨ધાન્ય મળતા હોય તે બધા એકઠા કરી એમા

૧ ભાગ—

મોજને પાશકો ધાન્ય છૂત રત્ન ચ સ્વપ્ન ચક્ર ચ ।

ચર્મ યુગ પરમાણુ દશ દગાન્તા મનુજન્મમે ॥

૨ મા યના જપ, ૫૬ ધ્યાનિ મોતીન પ્રકરોતો લે રેણ દગદગાસિઃ મૂત્રની
 નાકિની મેકતરાસત ચીહરિભદ્રમરિકૃત જ્વળિ (પત્રક ૧૮૩) ના છે.

(પુતળી) સ્થાપી, તેની ડાબી આખ વીધે તેને આ પરત્વે એવી પ્રતિજ્ઞા બહેર થઈ. ઇન્દ્રજિત પોતાના બાવીસ પુત્રો સાથે આ સ્થળે આવ્યો. તેના પુત્રોએ વારાફરતી પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ કોઈને આમાં ફત્તેહ મળી નહિ આથી રાજા નિરાશ થયો. પ્રધાને તે વખતે ગળને કહ્યું કે આપનો એક બીજો પુત્ર કે જે મારે પોત્ર છે તે આ વેધ કરી શકશે પુત્ર જાનત ગળને અભિજ્ઞાન (એ ધાણી) દાગ ખાતરી કરવી એટલે તે પુત્ર પુતળીની આખ વીધવા ધનુષ્ય હાથમાં લીધું આ સમયે પેલા ચાર દામી-પુત્રો ચાર દિશામાં જિલા રહી વિદ્યન કરવા લાગ્યા વળી જે પુરૂષો પાસે જિલા ગઈ ધમકી આપવા લાગ્યા કે જે તાગથી કામ નહિ સગે, તો અમે તારૂં માથું ઉડાવી દઈશું કમળાચાર્ય પણ અપલના થશે તો મારી નાખવામાં આવશે એમ બીજા બતાવવા લાગ્યા બાવીસ પુત્રો પણ આ નિશાન ચૂકી જાય એવો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા છતાં આ ગદ જનોની પરવા ન કરતા એક ચિત્તે આઠ ચક્રોનું અતઃ ધ્યાનમાં રાખી તેણે પુતળીની ડાબી આખ વીધી નાખી આ વખતે લોઢાએ હપ થી જય-નાદ કર્યો જેમ આ વેધ દુષ્કર છે તેમ મનુષ્ય-જન્મ પણ દુર્લભ છે એમ આ ઉદાહરણથી સૂચવાય છે

(૮) ચર્મનું દંષ્ટાન્ત—

એક લાખ યોજન વિસ્તારવાળું તળાવ છે તેમાં લીલ (સેવાલ) ખાંડી ગઈ છે પરંતુ એક દિવસ પવન ફુકાવાથી તે જગ ફર થતા તેમાં એક છિદ્ર પડ્યું કે જેમાંથી કાચબો પોતાની ડોક બહાર લાઢી કરે આ તળાવમાં ગહેલો કાચબો મો વર્ષે પોતાની ગરદન પ્રમારે છે તેને આ વેળા તે છિદ્રમાંથી ચર્મનું દર્ગન થયું આથી તેણે એવો મનસુબો કર્યો કે નાગ કુટુંબીઓને આ હું બતાવું એમ વિચારી તે પોતાના સ્વજનોને બોલાવી લાગ્યો એટલામાં તે તે છિદ્ર પૂગઈ ગયું અને ચર્મ-દર્ગન કરાવવાના તેના મનોરથ તો મનમાં જ રહી ગયા ફરીથી આ માટે તે ઘણાંએ કાફા મારે, પરંતુ તેના તે ભાગ્યે જ ફતેહમદ થાય તેમ મનુષ્ય-જન્મ મળવો એ મહેલો વાત નથી

(૯) યુગનું દંષ્ટાન્ત—

કાંઈ એક પુરુષ ‘સ્વયંભૂરમણ’ અમુદ્રના પૂર્વ કિનારેથી યુગ (ધોમરા) ને નાખે અને પશ્ચિમ કિનારેથી તેની અદર નાખવાની (સમીલા ખીની)ને નાખે પછી તે બન્ને લેખા થઈ ખીલી ધોસગના છિદ્રમાં આપોઆપ આવી જવી જેમ દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્ય-જન્મ મળવો દુર્લભ છે

(૧૦) પરમાણુનું દંષ્ટાન્ત—

કાંઈ એક સુર એક સ્તંભનો ચૂરેચૂરો કરી તેના પરમાણુઓને નળીમાં ભરે અને ‘મેરુ’ પર્વતની ચૂલા ઉપર ચડી ફુંકે મારી તેને ઉડાવી દે ત્યાર પછી તે પરમાણુઓને એકત્રિત કરી ફરી સ્તંભ બનાવવામાં જેટલે અંશે તે સફળ થાય એનાથી પણ ઓછો અંશે મનુષ્ય-જન્મ ફરીથી મળવો શક્ય છે

પાઠક (નિમિત્તિયા) પાસે ગયો તેણે વિચાર કરી કહ્યું કે તું સાતમે દિવસે ગળા દશે એવામા એક ગામનો રાજા સાતમે દિવસે મરણ પામ્યો તેને પુત્ર ન હોવાથી દિવસ કરી ગામના લોકોએ આ પુરુષને રાજ્ય પદ આપ્યું

વખત જતા કાપડાને ખળ પડી કે આ પુરુષને અને મને એક જ બાતનું સ્વપ્ન આવ્યું હતું, પરંતુ મેં જરાય વિધિ સાચવી નહિ, તેથી તે મને કંઈ નહિ વારતે આજે સુત્રીએ એવું સ્વપ્ન આવે તેવો પ્રયત્ન કરે પરંતુ આ પ્રયાત્નમા તેને સફળતા મળવી જેમ હું શક્ય છે, તેમ માનવ-શવ હું જાણું છું

(૭) ચક્રનું દંડાત્ત—

‘ઇન્દ્રપુ’ નામના નગરમા ઇન્દ્રદત્ત નામનો એક રાજા હતો તેને બાવીસ પુત્રો હતા તેમના ઉપર નામ ૧૧ ચાર હાથ હતા એક વેળા આ રાજા અમાત્યની પુત્રીને પરણ્યો, પરંતુ તેને તે વખતે તેણે જોયું તે જોયું એકદા અતુલાન કરી એને જોતા ગામને ગાસપામના માવુડને પૂછ્યું કે આ ઠાણુ છે ? ઉત્તર મળ્યો કે એ તમારી પત્ની છે રાજા તેની સાથે એક રાત ગયો આ સ્ત્રીને ગર્ભ થયો અમાત્યે તેને કહી શું હું કે જ્યાર તને ગર્ભ ગઈ ત્યારે તે વાત તું મને કહેજે એ વખુવાત સુજળ પુત્રીએ પિતાને વાત કરી દિવસ, સુરત અને રાત સાથેની વાતચિત એ બધું તેણે એક થઈ ઉપર લખી લીધું, પરંતુ તે વાત પ્રકટ કરી નહિ નવમે મહિને આને પુત્ર આવ્યો એવામા દાસી-વર્ગમા પા તે જ દિવસે અસિક, પર્વત, બાહુલ અને આમર એમ ચાર પુત્રોને જન્મ થયો અમાત્યે પોતાની પુત્રીના પુત્રને કલાચાર પાસે લલુવા મૂક્યો ગણિનાદિ શીખ્યો તેમજ તેણે બધી કળાઓ પણ બાલ્યી લીધી રાજાતા બાવીસ પુત્રો પણ આ કલાચાર્ય પાસે શીખતા હતા તેઓ આચાર્યને પિટતા હતા તેની અવગણના કરતા હતા અને તેને ગમે તેમ કહેતા હતા પરંતુ ત્યાં આચાર્ય તેમને મારતા ત્યારે તેઓ પોતાની માતા પાસે જઈને આચાર્યને કપ અપાવતા હતા આથી તેઓ ઠાક નહીં ગયા

આ સમયે ‘મથુરા’મા જિતમત્તુ ગળા રાજ્ય કરતો હતો તેને નિર્વૃત્તિ નામની કુમારી પુત્રી હતી તે એક વિષમ શબ્દમાર સંબંધે રાજા પાસે આવ્યો તેને જોઈને ગળાએ કહ્યું કે તને મેં તેની સાથે તું લગ્ન કરજે પુત્રીએ જવા આપ્યો કે જો ચક્રીર હશે તેને હું પળીશ અને તે મને રાજ્ય આપશે આ વહી તે ‘ઇન્દ્રપુર’ નગર ગયું ત્યાં તેને આનેની જોઈ ત્યાંનો ઇન્દ્રદત્ત ગળા પુ થયો અને પોતાને બીજાઓથી અધિક ભાગ્યળી માનવા લાગ્યો નગરને પતાકા શણગારવામા આ-સુ એક અક્ષમા આઠ વ્યકો રચાયા, તેની સામે શાલભલિ

છે, તે મોક્ષ-ગમનમા પ્રતિબંધક હોવાથી જોનાની એકી જેવું છે, અર્થ તો અનર્થજનક છે, કેમકે જોના ઉપાર્જનમા, વ્યાધિમા અને વ્યયમા મુશીબતો વેળવી પડે છે,^૧ અને કામ તો પ્રારબે મુખદાયક પરંતુ અતમા કહુ કળ આપના છે એથી કરીને મોક્ષ એ જ સર્વોત્તમ છે આ વાતને લક્ષ્યમા ગાળીને શ્રીદેવાનન્દસૂરિ સમયસારના પ્રારભમા કહે છે કે—

“સત્ત્વન્નૂ મોક્ષમસ્ત્વંતિ, ચત્ત્વગ્ગમ્મિ સત્તમં ।

સુદ તત્તો તિગ્ગમ્મિ, દિદ્ધમેગંતિમં ન હુ ॥ ૧ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ મર્વજો ચાર વર્ગમા મોક્ષને ઉત્તમ માને છે, કેમકે (ધર્માદિ) નિવર્ગમા ખરેખર એકાન્તિક સુખ (તેમના) જોવામા આંધુ નથી ૩

સમારીતુ મુખ વિષય-જન્ય છે, એટલે વાસ્તવિક રીતે તે હુ ખ જ છે વિશેષમા આ વૈષયિક સુખ ૪અનિત્ય, ખેદ-જનક, લયાવહ, પરાધીન, પશ્ચિષ્ણમે નીરસ અને હુ ખદાયી હોવાથી મોક્ષના મુખ માથે એનો મુકાબલો થઈ શકે નહિ અરે પ્રશ્ન-સુખ પણ મોક્ષ-મુખ આગળ પાણી ભરે છે, તો આનું શુ ગણુ ? શ્રીજિનેશ્વરસૂરિકૃત પચ્ચલિગીમા મયેગલિંગના અધિકારમા કહુ પણ છે કે—

૧ સગ્ખાવો ૪૭ મા અને ૪૮ મા પછી તેમજ વિચારો શતાધિકં શ્રીમેશપ્રભાચાર્ય કૃત સિદ્ધપ્રકર (સુક્ષ્મપ્રકાશવલી)નું નિમ્ન-લિખિત પદ —

“ નિમ્ન ગચ્છતિ નિમ્નગેય તિતરા તિદ્રેષ ધિલ્કમ્ભતે

ચૈતન્ય મત્તિરેષ પુષ્પતિ મદ ધૂમ્યેષ દત્તેઽધતામ ।

વાપન્ય ચપલેષ સુમ્પતિ દ્વયચાલેષ તૃષ્ણાં તય—

ત્યુલ્લાસ કુલટાઽદ્રનેષ કમલા સ્થૈર પરિગ્રામ્યતિ । ૭૩ । ”—શાદ્દલ૦

અર્થાત્ સક્ષી નદીની પેઠે નીચ પ્રતિ નામ છે, નિદ્રાની માફક ચૈત વી તે નિદ્ર કરે છે, શરની પેઠે તે અભિમાનને પોષે છે, ધુમાડાના ગોરગોરાની જેમ તે આધના બનાવે છે, પીત્તળને જેમ તે અચળતાને મુખન કરે છે દાવાનળની જેમ તે તૃષ્ણાનો ઉપામ કરે છે અને વારાગનાની જેમ તે સ્વેચ્છા પૂર્વક પરિગ્રમણ કરે છે

૨ ળાયા—

સર્વજ્ઞા મોક્ષમારૂપાતિ સ્વતુર્યગે ઉત્તમમ્ ।

સુમ તત્તસ્રિયગે દ્વિમેકાન્તિક ૧ ચલુ ॥

૩ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે એકાન્તિક સુખ તો મોગમા જ છે

૪ સગ્ખાવો પચ્ચલિગી ॥ ગાજિનપતિસગ્ગિન દત્તિ ॥ ૬૩મા ૫૧મા સાત્તરમે આપેતુ નિમ્ન-લિખિત પદ —

“ મોગસુચૈ વિમનિત્યૈ-ર્થયમહુલૈઃ વાદ્ધિતૈ પરાયસૈ ।

નિત્યમભયમાત્મસ્થ, પ્રશમસુમ તત્ર યતિતત્ત્વમ્ ॥ ”—આર્ષા

મનુષ્ય-જન્મની સકલતા—

મનુષ્ય-જન્મ મળ્યો એટલે ગંગા ન્હાયા અને ઘેર ઉતર્યા એમ સમજવાનું નથી એટલાથી કાર્ય-સિદ્ધિ થઈ ગઈ અર્થાત્ મોક્ષ મળી ગયો એમ માનવું તે મનમા મોતીના ચોકે પૂરવા જેવું છે (એકે એ તો સોજે સો ટકા સાગી વાત છે કે આ જીવ વિના મોક્ષ નથી અને એની પ્રાપ્તિ અતિદુર્લભ છે) ઉત્ત ગદ્યયનની નિયુક્તિ (પનાક ૧૪૪)મા કહ્યું છે કે—

“માણુસ્સ સિત્ત જાઈ કુલ સ્વારોગ આરય મુદ્દી ।

સવણુગહ સદ્દા સં જમો અ જોગમ્મિ દુલ્લહાઈ ॥ ૧૫૦ ॥ ”—આર્થો અર્થોત્ આ મસારમા મનુષ્ય વ, (આર્થ) શેન, (ઉચ્ચ) ભતિ, (શુભ) કુળ, (સુન્દર) રૂપ, (અગાન્ય) આરોગ્ય, (દીર્ઘ) આયુષ્ય, (ઉત્તમ) મતિ, (ધર્મ-શ્રવણ, અવશ્ય (તેનું અવધાન), (માત્રી અને સચોટ) શ્રદ્ધા અને (કટયાણુકારી) સયમ (સ્ત્રોત્તર વિશેષત) દુલ્લ છે

રુદુટ ગળ્હોમા કહીએ તો પૂર્વ પુણ્યથી કોઈ જીવ મનુષ્ય તરીકે ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ ધર્મસહાયક નામનીવાળા આર્થ દેશમા નેનો જન્મ ન થયો તો એ જીવ નિરર્થક છે ધારે કે આર્થ શેનમા જન્મ તો થયો, પરંતુ ઉચ્ચ ભતિ કે શુભ કુળને બદલે વાધરી, માછી જેવા હિસાબ શશમા ઉત્પત્તિ થઈ, તો આથી શુ વળ્યું? માની લઈએ કે પ્રળગ પુણ્યના પ્રભાવથી ઉત્તમ કુળમા જન્મ પણ થયો, પરંતુ જો રૂપ (પચેન્દ્રિયતા) અને એથી અધિક આવશ્યક આરોગ્ય અને આયુષ્યનો સુધેાળ ન મળ્યો, તો માનવ ભવ જોળે ગયો ગણ્યામ કે બીજું કંઈ? સ્વીકારી લઈએ કે શેનથી તે આયુષ્ય સુધીની સમગ્ર મામતી મળી, પરંતુ જો એ જીવ અક્રમનો જોયમીઠો હોય તો તે કેવી રીતે મોક્ષ-સાધન કરી શકે? વળી સુમતિ પણ મળી, છતાં ધર્મ-શ્રવણનો લાભ મળે અને તે સાલજ્યા પછી તેનું મનન કર્યા બાદ તેમા શ્રદ્ધા વધી-મનને ડામાડોળ થતું બટકાવવું એ કંઈ બાળકનો જીવ નથી ત્રદ્ધા થયા પછી પણ તદ્દનુસાર વર્તન કરવું-અથમ લેવો એ નહીં, વર્લ છે”

મોક્ષનું ૨-૧૩૫—

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુનર્વાર્થો-વર્ગ અતુલ્ય પૈકી મોક્ષને ઉત્તમ ગણવામા આવે છે, કેમકે ધર્મ કરવાથી જે પુણ્ય ઉપાર્જન થાય

૧ જાણા—

માનુષ્ય ક્ષેત્ર જાતિ કુલ રૂપ આરોગ્ય આયુષ્ય વુદ્ધિ ।

શ્રવણ અવગ્રહ (શ્રવણાવગ્રહા યા) શ્રદ્ધા સયમશ્ચ લોકે દુલ્ભાનિ ॥

૨ આ દુર્લભ સુન્દર ૭ મોમા ન્યાયાગ્રીપગોવિજયે ‘શીપાલ ગમ્મના રાસ’ મનુષ્ય મહત્તી સાતમી રાક્ષસા ગુરુ કરી છે

છે, તે મોક્ષ-ગમનમા પ્રતિબંધક હોવાથી મોનાની એડી જેવું છે, અર્થ તો અનર્થજનક છે, કેમકે એના ઉપાર્જનમા, વ્યક્ષણમા અને વ્યયમા સુખીબતો વેઠવી પડે છે,^૧ અને કામ તો પ્રાપ્તો સુખદાયક પરંતુ અતમા કંટું ફળ આપનાર છે એથી કરીને મોક્ષ એ જ મર્વોત્તમ છે આ વાતને લક્ષ્યના ગળીને શ્રીદેવાનન્દસૂત્રિ મમયમાગના પ્રારભમા કહે છે કે—

“ સચ્ચન્નૂ મોક્ષમમ્ભવતિ, ચરન્વગમ્મિ ઉત્તમં ।

મુદ્ધ તઓ તિવગમ્મિ, દિદ્ધમેગતિમં ન હુ ॥ ૧ ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ મર્વનો આ વર્ગમા મોક્ષને ઉત્તમ માને છે, કેમકે (ધર્માદિ) ત્રિવર્ગમા ખરેખર એકાન્તિક સુખ (તેમના) લેવામા આગ્યુ નથી ર

મસારીનું સુખ વિષય—જન્ય છે, એટલે વાન્તવિડ ગીતે તે હુ ખ જ છે વિશેષમા આ વૈષયિક સુખ ‘અનિત્ય, ખેદ-જનક, લયાવહ, પગધીન, પરિણામે નીરમ અને દુખદાયી હોવાથી મોક્ષના સુખ માટે એનો સુકાળહો ઘઈ રાઠે નહિ અરે પ્રગમ-સુખ પણ મોક્ષ-સુખ આગળ પાણી ભરે છે, તો આનુ શુ ગયું ? શ્રીજિનેશ્વરમૂર્તિકૃત પચસિગીમા મોગલિંગના અપિકારમા ઠહ્યુ પણ છે કે—

૧ સરખાવો ૪૭ મા અને ૪૮ મા પદો તેમજ વિચારો શતાર્થિક શ્રીમેશ્વરપ્રભાચાર્યકૃત સિન્દૂ-પ્રકર (સુક્તિમુજાનલી)નું નિમ્ન-લિખિત પદ —

“ નિમ્ન મચ્છતિ નિમ્નગેવ નિતરા નિદ્રેષ વિષ્ણુમ્ભતે

વૃત્તન્ય મન્દિરેવ પુષ્પતિ મદ ધૂમ્યેષ દત્તેન્ધતામ ।

ચાપન્ય ચપલેષ સુમ્યતિ દયડાલેષ તૃષ્ણા નય—

ત્યુહાસ કુલટાડક્રનેય કમલા સ્વર પરિભ્રામ્યતિ । ૭૩ । ”—રાહ૫૦

અર્થાત્ સદ્ભૂમી નદીની પેડે નીચ પ્રતિ જાય છે, નિદ્રાની માફક ચૈતન્યને તે વિદ્ય કરે છે, દારની પેડે તે અભિમાનને પોપે છે, ધુમાડાના ગોરગોરાની જેમ તે આવશા બનાવે છે, પાંખળાને જેમ તે ચચગતાને ચુખન કરે છે દાવાનળની જેમ તે તૃષ્ણાનો ક્ષામ કરે છે અને વાગગનાની જેમ તે મ્વેચ્છા પૂર્વક પશ્ચિમણ કરે છે

૨ ળાપા—

સર્વજ્ઞા મોક્ષમાન્યાન્તિ ચતુર્થર્ગ ઉત્તમમ્ ।

સુખ તત્તલ્લિપ્તર્ગ દ્યમ્બેકાન્તિક ન ચલુ ॥

૩ આ ઉપગ્રી સમજી રાકાય છે કે એકાન્તિક સુખ તો મોક્ષમા જ છે

૪ સરખાવો પચસિગીની શ્રીજિનપતિમૂર્તિકૃત વૃત્તિના ૬૩મા પદમા આતીરે

આપેયુ નિમ્ન-નિખિન પદ —

“ મોગસુલ્લૈ કિમનિત્યૈ-મંયવહુલઃ વાદ્ધિતૈ પરાયત્તૈ ।

નિત્યમમયમાત્મસ્ય, નચ , તિતવ્યમ્ ॥ ’—આર્થો

“ અવસ્થયમકિલેસસાદ્ગમલજ્ઞનીય ત્રિગમસુદરીય ।

પસમસુદરમિમાર્હિતો જ્ઞતાજ્ઞતેર્દિ સંસુણિય ॥૨૦ ॥—આર્થા

મુન્નમ્વસસ મુદ્ધં તા તસસ સાદ્ગમે રૂદ્ધજ્ઞમો જુજો ।

ધન્ના તિવ્વિય પરમત્થસાદ્ગમો સાદ્ગમો નિચ્ચ ॥ ૨૩ ॥”—આર્થા

અર્થાત અવિનાશી, અકલ્પ-સાચ, (સ્ત્રી-પુરુષના નગમ વિના ઉત્પત્ત થતું હોવાથી) શરમાવુ ન પડે એવું અને પરિણામે મુક્ત એવું પ્રાપ્ત-મુખ છે એનાથી પણ અનતાનત ગુણ મોક્ષનું મુખ છે, વાન્તે તેના (ચારિત્રકથ) આધારને વિષે હવે ઉગમ કરવો મુક્ત છે (ચારિત્રને વિષે ઉદ્યમસ્તીત અને એથી કરીને) પરમાર્થના સાધક એવા તે આધુઓ સર્વ ધન્ય છે

મોક્ષ એ મલ કર્મેના ક્ષયથી ઉદ્ભવતું, જન્મ, જર્મ, મરણ, ગેમ, ચોક, ભય વગેરે અમારના વિકાસની રહિત, ઐનાતિક, આત્યન્તિક, અમન્દ આત દથી મુન્દર અને પરમ પ ને પામેલ આત્મ-સ્વરૂપ છે કહ્યું પણ છે કે—

“ કૃત્ત્વનકર્મક્રમ્યાન્મોક્ષો, જન્મમૃત્યાદિરર્જિતઃ ।

સર્વગાધાવિનિર્મુક્ત, પૃક્ષાતમુલ્લસદ્ગતઃ ॥”—અનુ૦

આ મોક્ષનું મુખ ઉત્પદ્ધાવી રહિત, દુઃખથી પર, અઆધિત, અર્વ કૃત્યા જોમા જિગેમણિ, સ્થાભાવિત, સ્વતન્ત્ર અને ગાત્રીત છે કહ્યું પણ છે કે—

“ અપરાયત્તમૌત્સુર્ય-રહિતં નિવૃત્તિત્રિયમ્ ।

મુલ્લ સ્વાધાવિર્કં તત્ર, નિત્યં ધયવિરર્જિતમ્ ॥—અનુ૦

પરમાનન્દરૂપ તદ્, મૌયતેડન્યવિવક્ષણે ।

સ્થ સકલકલ્યાણ-સ્થિત્યાત્ મામ્પતં જન્મ ॥”—અનુ૦

આવા અપૂર્વ મુખના અવિદારી તાનવો, દાનવો કે દેવો નથી, પરંતુ એ તેા જિદોને માટે મરણયેવુ છે દેવેન્દ્રસ્તવ નામના પચસામા કહ્યું પણ છે કે—

“ જ વિ અયિ માણુસાણ, ત મુલ્લ જ વિ ચ સવ્વદેવાણ ।

જ સિદ્ધાણ મુલ્લ, અગ્ગાગ્ગ હવગયાણ ॥ ૨૧૪ ॥”—આર્થા

૧ ડાયા—

અક્ષયમકલેશસાધનમલ્લજ્ઞનીય ત્રિગમસુદરીય ।

પ્રશમસુગમસ્માદનતાનમ્લે સદ્ગુણિતમ્ ॥

મોક્ષસ્ય મુલ્લ તસ્માત્ તસ્ય સાધને રૂદ્ધાતોમુપમો મુક્ત ।

ધ-યાસ્ત એવ પરમાથસાધકા ભાવયો નિમ્યમ્ ॥

૨-૪ આ પદો પચવિગીની જ્ઞાતિમા કંડમા પનમા સાત્તિથે આપેતા છે

૫ ૮૫—

નાપિ અસ્તિ માનુષાણા તત્ત મુલ્લ નાપિ ચ સર્વદેવાનામ્ ।

યત્ત સિદ્ધાના મુગમલ્લવાધ(ત્વ)મુપગતાનામ્ ॥

વિશેષમા આ મોક્ષ-મુખ એટલુ બધુ તો વિશાળ છે કે આ પ્રકાશમાં સમાઈ પણ ન શકે આની પછીની ગાથામા કહ્યું પણ છે કે—

“સિદ્ધસ્તુ મુહો રાસી, સર્વદ્વાપિન્દિઓ જઈ હવિજા !

યંત્રગુણવર્ગમુખડો, સર્વાગાસે ન માડજા ॥ ૨૧૬ ॥”—આર્યા

આ સળધમા શ્રીવજ્રસેનસૂત્રિના ગિધ્યરત્ન અને નેમિચરિત્રના ઠર્તા શ્રીહરિ(સેન) મુનિરાજે રચેલી ‘કર્પૂરમળગીતુ નિમ્ન-લિખિત પદ્ય પણ મનનીય થઈ પડે —

“મુક્તેઃ સૌખ્યપ્રમાણં ભવતુ સુરગિરિઃ સોઽસ્તિ વા યોજનાનાં

કક્ષ વાર્ધિઃ સ્વયમ્ભૂરમણ ઈતિ પુનઃ સોઽસ્તિ રજ્જુપ્રમાણઃ ।

લોકાતીર્થં તદેતજ્જિનપતિરપિ વા નોપમાતું પ્રગલ્ભો

મુશુભોગાનુભૂતિં સ્વજનમનુવદન્ યદ્દન્ય પુલિન્દઃ ॥૧૭૭॥”—સગૂં

અર્થાત્ જોઈ એમ ઠહેવા તૈયાં થાય કે સિદ્ધિના મુખનુ માપ મુગિરિ (‘મૈર’) હો, (તો તે યુક્ત નથી, કેમકે) એ તો લાખ યોજન (જેટલો જ જાઓ) છે (આથી તે એમ વહે કે) એનુ માપ ‘સ્વયમ્ભૂરમણ’ સમુદ્રજેટલુ હો (તો તે પણ બ્યાજખી નથી, ઘરણુ કે) એનુ માપ તો ‘રજ્જુ’ (જેવડુ જ વિપુલ) છે, તેથી

૧ ળામા—

સિદ્ધસ્ય સુખરાશિ સર્વાદ્વાપિન્દિતો યદિ મયેત્ ।

અતન્તગુણવર્ગમક્ત મર્વાકાશ્રે ન માયાત્ ॥

૭ આનુ નગોત્તર આ અન્ધખરે (શ્રીનિયત્સંપિન્દિસરિઓ) કર્યું હતુ એમ ‘જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા’ તરફથી ઇ મ ૧૯૧૯ મા પ્રસિદ્ધ થયેના આ અન્ધની વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે યોગેવી પ્રતાપના ઉપરથી બાણી રચાય છે

૩ ‘ગાન’ તરી-પણ એળખાતા આ રજ્જુનુ સ્વ પ નીચે મુજમની ગાથામાવી શુદ્ધ છે —

“જીયણલક્ષપ્રમાણ, નિમેસમિત્તેણ જાઈ જ દેવો ।

છમ્માસેણ ય ગમણ, પગ ‘રજ્જુ’ જિજ્ઞા ચિત્તિ ॥”—આર્યા

[યોજનલક્ષપ્રમાણ નિમેષમાત્રણ ગચ્છતિ યદ્ દેવ ।

પગમાસેન ચ ગમન યદ્ રજ્જુ જિજ્ઞા ચદન્તિ ॥]

અર્થાત્ નિમેષ માત્રમા—આખના પગમામા લાખ યોજન જનારો દેવ જ મનિનામા જેટલુ બધ, તેને જિનવંશે એક ‘રજ્જુ’ કહે કે આ ગંગવમા રત્નમયથ (ગાં ૧૮-૨૦)મા કર્યું છે તેમ એ ૧૦૦૦ લાખના માપવાળા ખૂન તપેના લોખંડના ગોળાને પગકમી દેવ નેરથી નીચે ફેંકે તો તે ગોળા ધમાતો ધસાનો ચડા ગતિએ આપતો આપતો જ મહિના, જ દિવસ, જ પહોર, જીવે આખા જેટલુ અતર કાપે, તે અતર ‘રજ્જુ’ કહેવર્ણી છે,

બીજે લેમ હો' પુલિન્દ (લિલ્લિતો નત) અન્ય અગ્રનને પૃથ્વીપતિ ॥ બોનના
અનુલયનો નિર્દેશ કરના ગકિતમાન્ નવી તેમ એ લોખલીત હોઈ જિનેશ્વર પાત
એને ઉપમા દ્વારા વણવવા સમર્થ નથી

‡

‡

‡

‡

પ્રથમ શ્રેયસોઽર્થ મો, રુણદ્વિ યોગમાત્મન. ।

અનિરોધાદય હા હા, સાધયત્યશુભ ન કિમ્ ? ॥૧॥

યોગનો નિરોધ—

શ્લો.૦—“ હે (ચેતન) કથ્યાણને માટે તુ નાંધી પ્રથમ પોતાના વ્યાપાને
ગક, કેમકે ખરેખર નહિ રોકે ન વ્યાપા અગે ને તુ અનુભ (કાર્ય) સારનો
નથી ?—૯

યોગનો અર્થ—

સ્પષ્ટી૦—તત્વાર્થોધિગમમૂલના છઠ્ઠા અધ્યાયના પહેલા અને બીજા
સૂત્રમા મોગ એટલે શુ તે સચવતા વાચકવચ ઉમાગ્વાતિ કથે છે કે—

“ કાય ગાહ મન. કર્મ યોગઃ । સ આસ્રય । ”

અર્થાત્ શારીરિક, વાચિક અને માનસિક ક્રિયા યાને શરીર, વચન અને મન
મળી વ્યાપા (પ્રવર્તન) તે ‘યોગ’ છે આ યોગ ‘આત્મવ’ યાને કર્મ આવવાનું
કારણ છે આ યોગ જે શુભ હોય તો તે પુણ્યનો આત્મવ છે અને જો તે અશુભ
હોય તો તે પાપનો આત્મવ છે

હિંમા, ચોરી ઇત્યાદિ ક્રાયિક અશુભ યોગ છે નિદા કરવી, જૂઠું ભાલવું
ઇત્યાદિ વાચિક અશુભ યોગ છે, અને ઠાઈને મારવાનો, લૂંટવાનો ઇત્યાદિ વિચાર
જે માનસિક અશુભ યોગ છે આથી વિપરીત સ્વરૂપવાળો શુભ યોગ જલ્દવો
સંબોધ્ય વિનાનુ સંબોધન—

આ પદમા સંબોધનવાચક ‘લોગ્’ શબ્દ છે, પરંતુ સંબોધ્ય નથી, તે
તો અવ્યાકાર્ય છે, એથી શુ આવો પ્રયોગ સમુચિત છે એવો પ્રશ્ન ઊઠે છે એના
ઉત્તર તરીકે આવા પ્રયોગવાણ ઉપદેશગતકેનુ નિમ્ન-વિખિન છઠ્ઠું પદ
સ્તુ કરવામા આવે છે—

“ કચરસમ* સસારોઽય જનુર્મરણાન્નિ

ઽશ્ચિચિતમૃતિશ્વાદિવ્યાલાશ્વત્તિતદેહમૃત્ ।

૧ આનો અર્થ એ છે કે આ સસાર કચરા જેવો છે જન્મ-મરણ ઇત્યાદિ અશુચિથી
જે વ્યાપ છે વળી મરણ ફૂગ, સાપો વાળો, હાથીઓ કે ચિનાઓ તથા યોગ્યોના

કિમુત રમતે તસ્મિન્ હસઃ સુમાનસમન્દિરો

મવક્રમિગણે મુક્તાધ્રાન્ત્યા રતિસ્તવ તત્ર મો ।”-હરિણી (૪, ૬, ૭)

આવા પ્રયોગને સમર્થન કરનાર નીચે મુજબનું એક પદ મુનિશાસ્ત્રીશ્રીચોતિર્વિજયે રચેલા ‘તત્ત્વામૃતમા પશુ મળી આવે છે

“ વર્મ એવ સદા જ્ઞાતા, જીવાના દુઃખસદ્ગતાત્ ।

તસ્માત્ કુરુત મો યત્નં, તજાનન્તમુખપદે ॥ ૭૩ ॥ ”-અનુ૦

આનો અર્થ એ છે કે જીવોને હુ ખના મડદમાવી સદા બચાવનાર ધર્મજ છે, વાસ્તે હે (ભગ્યો!) અનન્ત મુખને આપનાર તે (ધર્મ)ને વિષે તમે પ્રયત્ન કરો

કપૂરમ જરીનું નિમ્ન-લિખિત પદ પણ આણ ઉદાહરણ પૂર પાડે છે -

“ શ્રીરામવદ્ મો નય એવ સેવ્યઃ

મજાનુરાગવ્રતવિત્તમૂલમ્ ।

કો દક્ષિણાવર્તમુપેત્ય શઙ્ગ

ત્યજેન્મુધા શ્યામરુચિત્તર્ક વા ? ॥૭૫॥”-ઉપશ્રીતિ

આનો ભાવાર્થ એ છે કે હે (લોકો!) પ્રભાના રજનરૂપ મત આને દ્રવ્યના મૂળરૂપ નય (નીતિ) શ્રીરામની જેમ તમારે મેવવા યોગ્ય છે દક્ષિણાવર્ત શબ્દ કે, શ્યામલ ચિન્હ (ચિત્રવદ્ધી) પ્રાપ્ત થયા બાદ તેને ઠાણે દોગટ ત્યજ દે ?

મનોમત્તકરી લોકે, કુમતિકરિણીયુત ।

કપાયકલભૈર્યુક્તઃ, કિં કિં નોન્મૂલયેન્નનુ ? ॥ ૧૦ ॥

મનની ઉચ્છૃંખલતા—

શ્લો૦—“ દુર્ધુદ્ધિષી હાપિણી તેમજ કપાયરૂપ તેના બચ્ચાઓથી યુક્ત એરો મનરૂપ મદોન્મત્ત હાથી (આ) લોકમા તુ તુ ઉખેડતો નથી ? ” ૧૦

રૂપદી૦—પૂર્વોક્ત પદ્યમા યોગનો નિરોધ ઠગવાનું સૂચવી અન્યકારે આ પદ્યમા પ્રથમ માનસિક યોગના ઉપર જાકુગ મેળવવા કથન કર્યું છે કારણ કે એ તો મૌ કોઈ જાણે છે તેમ જોણે મનને છત્યુ તેણે સર્વ છત્યુ ત્યા મન ઉપર આત્મ-સત્તાઓની ગદ્દ કે કાયિક અને વાચિક પ્રવૃત્તિઓ પણ અકુશમા આવી

પરાજ શરીરોથી એ ભરેલો છે એ ભવરૂપ ક્રોડાઓના સમૂહમા શબ માનમરૂપ મન્દિરવાળો એવો (હસરૂપ) આત્મા મેલીની આન્તિથી કેમ રમે છે ? હે (જીવ!) તેમા તારો પ્રેમ કેવો છ ?

૧ શ્રીહસનિગ્ધજી જૈન શ્રી લાલચેરી અથમાર્વાના ચતુર્થ પુષ્પ તરીકે આ અથ ૪ સ ૧૯૧૮મા પ્રસિદ્ધ થયો હતો

જા જવાની, કેમકે ડેવા વચન ઉચ્ચાવ્યા કે ડેવી કાચિક ચોટા કરવી એ મનની આરાને અધીન છે

મન એ જ મમાર-ચક્રનું જગણ છે એને મોડશુ મૂકવાથી ચોખ્ખા જેવડો પાટલ મત્ત્ય માતમી નરકે જાય છે અને એનો નિમ્મલ કરવામા કચ્ચાસ રહી જાય તો મોટા મહાવિઓને માટે પણ માતમી નરકે સિધાવવાની પરિસ્થિતિ જીભી થાય છે અને એના ઉપર જો વિજય મેળવાય તો ફક્ત વારમાર્ચ્વર્ગ તો શુ પણ સિદ્ધ-મુન્દરીના મહેલે પહોંચાય છે ૨ આ પ્રમાણે મનની મહત્તા જોઇને તો સહસ્રાનધાની શીશુનિમુન્દરસરિ અધ્યાત્મકેદપદ્મમના નવમા અધિકારના નિમ્ન-લિખિત પાવમા પદ ઠારા કવે છે ૮—

“વશ મનો यस્ય સમાહિત સ્યાત્

કિં તસ્ય કાર્ય નિર્મયમૈવૈથ ? ૧

હત મનો यस્ય ચ દુર્વિકલ્પૃ

કિં તસ્ય કાર્ય નિર્મયમૈવૈથ ? ૧ ૥”-ઉપજાતિ

અર્થાત્ જેનું ચિત્ત સમાધિયુક્ત હોઇ ચોતાને વશ વતે, તેને નિયમો અને યમોથી શુ ? તેમજ કુવિદ્-પોથી જેનું મન હણાયેલું છે, તેને નિયમો અને યમો શા કામના ?

મનને વશ થવાથી શો જેગ્જાલ છે તેમજ એને વશ કરવાથી શો ફાયદો છે તેનું આગેદુણ ચિત્ર મારા જેવો મન્દમતિ શુ આલેખે ? વાન્તે પાઠક મહા શમના પિમળ કર-કમલમા ધનાશ્રી રાગમા ગવાતું નિમ્ન-લિખિત પદ અર્પણ કરવા લગ્યાહિ તો દેખ ?

“જળ લગ આવે નહિ મન કામ—ટેદ

જળ લગ ઝટ કિંયા સવિ નિષ્કળ,	જ્યૈ અગને ચિત્રામ	જળ લગ ૧
કરની ખિન તું કરે મોટાડ,	પ્રહારતી તુંજ નામ,	
આખર ફેર ન લહેગો જ્યૈ જગ,	બ્યાપાની ખિતું દામ	જળ લગ ૨
મુક મુકાવત મળ હી ગરબ્યા,	હરિણ રાંઝ બન ધામ,	
જટાધાર વટ ભમ્મ લગાવત,	રામલ સહતું હે ધામ	જળ લગ ૩
એતે પર નહીં ચોગ્રી રંગના,	જો નહિ મન વિશ્રામ,	
ચિત્ત અતર પટ છત્રવેકું ચિત્તવત,	કહા જપત મુખ રામ	જળ લગ ૪

૧ આની માહિતી મહે લુગો ઋષભપચારિકાનું ન્પટીકરણ (૫ ૧૦૮-૧૪૧)

૨ આ અવધમા શીખમન્નવદ સર્વપિતું દષ્ટાત નિચારવું આની સ્પૂગ રપરેખા આર્હતદર્શનટીપિકા (૫ ૮૮-૮૮)માથી મળી રાખે

રહે છે આ કપાયના એક એકથી ઉતરતા જળવાળા અને એથી કરીને એના અસ્તિત્વની એવા (૧) અનન્તાનુબન્ધી, (૨) અપ્રત્યાખ્યાન, (૩) પ્રત્યાખ્યાન અને (૪) સંસ્થાન એમ ચાર પ્રકારો છે

તેમજ અનન્તાનુબન્ધી કપાય સમ્યક્દર્શનનો ઘાતક છે એના ઉદય દરમ્યાન સમ્યક્દર્શન મલવતું નથી અને પહેલા ઉત્પન્ન થયું હોય તો તેનો નાશ થાય છે અપ્રત્યાખ્યાન કપાયના ઉદય દરમ્યાન મત (વિરતિ)ને માટે અવકાશ નથી પ્રત્યાખ્યાન કપાયની હૈયાતીમા દેગવિગતિ યાને શ્રાવકપણું મળી ગયું છે, પરંતુ સાધુ-ધમ (નયમ-નીતિ) માટે ન્યાન નથી નવસ્થાન કપાયના અસ્તિત્વમા યથાખ્યાત-ચારિત્રો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી

આ પ્રત્યેક કપાયના (૧) પ્રેમ, (૨) માન, (૩) માયા અને (૪) લોભ એમ ચાર ચાર પ્રકારો છે એનાથી શી ખરાબી થાય છે તે વિષે વિશેષ કહેવાની કરી જરૂર નથી એટલે એ પ્રત્યેકના પરાક્રમના નિર્દેશનરૂપ એકેક પદ વિશાળીશુ કોષના નબધમા શ્રીએમપ્રભસૂરિ અગ્નિમુક્તાનંદીમા નિમ્ન-તિખિત પદ દ્વારા એવા ઉદ્ગાર કરે છે કે—

“ સન્તર્પ તનુતે મિનત્તિ ત્રિનય સૌહાર્દમુત્સાદય

ત્યુદ્દેગ જનયત્યગ્નવચન મૂતે ત્રિપત્તે ફલિમ્ ।

કીર્તિ કૃન્તતિ દુર્મતિ ચિત્તરતિ ધ્યાનિ પુણ્યોદયં

દક્ષે ય કુર્ગતિ સ હાતુમુચિતો રોષ સદ્ગોપ મવામ્ ॥૪૭॥”-શાર્દૂલ૦
અર્થાત્ જે કોપ અન્તાપને વિન્તાર છે, વિનયને ભેદ છે, મિનતાને વિન્તાગ કરે છે, ઉન્નાટ ઉત્પન્ન કરે છે, અમત્ય વચનને જનન આપે છે, કષ્ટાન્ન કરે છે, આખરને હપ્તે છે, હર્ષુદિ આપે છે, પુણ્યના ઉદયનો નાશ કરે છે અને કુર્ગતિ આપે છે, તે દૂષિત કોવ મનુષ્યોનો ત્યજવા યોગ્ય છે

માન પડેલે આ સુસ્તિથતુ કહેલુ એ છે કે—

“ ઔચિત્યાચરણ વિલુપ્તિ પયોવાહ નમસ્વાનિર

મધ્વસ ચિનય નયત્પારિત્વ પ્રાણસ્પૃશા જીવિતમ્ ।

કીર્તિ કેરવિર્ણી મતઙ્ગ જ્ઞ પ્રોન્મૂલયત્યન્નસા

માનો નોચ ઇવોપકારનિકર હન્તિ ત્રિવર્ગ નૃણામ્ ॥ ૪૩ ॥ ”-શાર્દૂલ૦
અર્થાત્ જેમ પવન મેઘને વિખેરી નાખે છે તેમ માન ઉચિત આચરણનો

૧ જેન શાસ્ત્રમા પાત્રમા આચરના એના જ્ઞાનાસ્તીયાનિ આર પ્રકારોમાના એકજ નામ મોહની છે એના દશગોહતીય અને ચારિત્રમોહની એસ મે પ્રકારો છે તેમા ચારિત્રમોહનીના કપાય અને નોકાપ એવા બે વિભાગો છે તે પૈકી આ એક છે

વિનાશ કરે છે જેમ મર્થ જીવનનો નાશ કરે છે, તેમ માન આણીઓના વિનયનો મહાર ઢરે છે જેમ હાથી ચન્દ્ર-કમલોની લતાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખે છે, તેમ માન કીર્તિનો સત્વર ઉગ્રેદ કરે છે જેમ નીચ (માનવ) ઉપકારના મમ્બડનો નાશ કરે છે, તેમ માન મનુષ્યોના ત્રિવર્ગને હણે છે

માયા પગ્તે તેમનો એ મુદ્રાલેખ છે કે—

“ કુશલજનનવન્ધ્યાં સત્યસૂર્યાસ્તસન્ધ્યા
કુગતિયુવતિમાલાં મોહમાતઙ્ગશાલામ્ ।

શમકમલહિમાર્નીં દુર્યશોરાજધાર્નીં

ઘ્યસનશતસહાયા દૂરતો મુઞ્ચ માયામ્ ॥૬૩॥ ”—માલિની (૮, ૭)

અર્થાત્ મુખને ઉત્પન્ન કરવામા વાળણીરૂપ, સત્યરૂપ સૂર્યનો અન્ત કરાવવામા સન્ધ્યા મમાન, દુર્ગતિરૂપ દયિતાની (વગ)માલા જેવી, મોહરૂપ કુજરની શાળા (ખન્ધન-આન) તુલ્ય, શાતિરૂપ સૂર્ય-કમલનો મહાર કરવામા બરફના મમ્બડરૂપ, અપકીર્તની ગજધાર્ની અને મેંકડો વ્યમનોની મદદવાળી માયાને (હે ભવ્ય !) તુ દૂરથી ત્યજ દે

લોભને તો એમના તગ્ધી એવુ પ્રમાણપત્ર (certificate) મળ્યુ છે કે—

“ મૂલં મોહવિપદ્રુપસ્ય સુકૃતામ્બોરાશિકુમ્ભોદ્રવઃ

ક્રોગેરરણિઃ પ્રતાપતરણિપ્રચ્છાદને તોયદઃ ।

ક્રોઢાસન્ન કલેર્વિવેકનશ્ચિનઃ સ્વર્માનુરાપન્નત્રી

સિન્ધુઃ કીર્તિલતાકલાપકલમ્બો છોમઃ પરાભૂયતામ્ ॥૬૮॥ ”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ અજ્ઞાનરૂપ વિપ-વૃક્ષના મૂળરૂપ, પુણ્યરૂપ આગરને (શોષવામા) અગસ્ત્ય મમાન, ક્રોધરૂપ અશ્વિને (ઉત્પન્ન કરનાર) અરણિ (ના ઠાઠ)રૂપ, પ્રતાપરૂપ સૂર્યને ઢાકી દેવામા વાદળા જેવા, ઢલહના કીટા-આનરૂપ, વિવેકરૂપ ચન્દ્રને (ગળી જવામા) રાહુ જેવા, કષ્ટરૂપ નદીઓના (મગમ માટે) મમુદ્ર તુલ્ય અને કીર્તિરૂપ વેલના મમુદાયને (ઉખેડી નાખવામા) કુજર જેવા લોભનો પરાલવ કરે

આ ઉપરથી બેઠ શકાય છે કે વ્યાયોને યોષવા એ મસારને પુષ્ટ કરવા ધારાબર છે, જ્યારે એને યોષવા તે સમાર-આગરના શોષણરૂપ છે આ ભાવ ભક્ત-પરિજ્ઞા નામના પયન્નાની નિમ્ન-લિખિત ગાથામા જળકી જોઠે છે—

“ જં અદિતિમલ્લં દુઃખલ્લં, જં ચ મુહ ઉત્તમ તિલોર્દિપ્ ।

તં જાણ કસાયાણ, વુદ્ધિકલ્પયહેઝઅં સવ્વ ॥ ૧ ॥ ”—આર્યા

૧ ગાથા—

યદતિતીક્ષ્ણં તુ ચ યજ્ઞ સુચમુત્તમ ત્રિલોક્યામ્ ।

તદ્જ્ઞાનીહિ કપાયાણા વૃદ્ધિ-ક્ષયદેતુક સર્વમ્ ॥

અર્થાત્ ત્રેલોક્યમા જે અત્યત્ કુળ તેમજ ઉત્તમ યુગ છે તે મર્વ કપાયોની વૃદ્ધિ અને ક્ષયને અનુકર્યે આલાગી છે, એમ બાણ
આ ઉપરથી કપાયોની કલુષતાનું મનન કરી એનાથી દૂર રહેવા મધતા
આત્માના ઉદ્ગારે, એના મલરે કે—

“વન્ધો ! ક્રોધ ! વિરોહિ કિન્નિદપર સ્વમ્યાધિવાસાસ્પદ
આનર્માન ! મવાનપિ પ્રચલત્ત્વ ત્વ દેવિ ! માયે ! નજ ।

હંહો હોમ ! સત્તે ! યયાઽધિલપિતે ગચ્છ દુતં વશ્યતા

નીતઃ જ્ઞાનરસસ્ય સમ્પતિ રસદ્વાચા ગુરુણામહમ્ ॥૮૭॥”—શાર્દૂલ

—શ્રીપદ્માનન્દ કવિદૃત વૈરાગ્યશતકે

અર્થાત્ હે બાન્ધવ ક્રોધ ! તું તાર નિવાન—આન (મારા સિવાય) બીજા કોઈ
બનાવ હે ભાઈ અભિમાન ! આપ પણ ચાલવા માટે હે માયા દેવી ! તું પણ
મિથાવ હે મિત્ર લોભ ! તું પણ તારી ઇચ્છામા આરે ત્યા મત્વર બા (કિમંકે)
હું અત્યારે ગુરુઓની શાત રમથી શોભતી વાણીને વશ થયો છું

હવે આગળ ઉપર બાણવા લાયકે અનન્તાનુબન્ધી આદિ આરે પ્રકારના
ક્રોધની નિધિતિનો વિનાશ કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરીશું

અનન્તાનુબન્ધી ઇત્યાદિ આર પ્રકારના ક્રોધને પર્વતને વિષે, ભમિમા,
રેતીમા અને જળમા પાડેલી કેળા નાથે સરખાવવામા આવ્યા છે તેમા સૌથી
ઉગ્રમા ઉગ્ર એવો અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ મરણ પર્વત રહે છે આવા ક્રોધ પૂર્વક
મરણ પામનાર ઉપ નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે અન્યાખ્યાન ક્રોધની આઠ
મામતી નિધિ છે એવા ક્રોધમા જે મરણ પામે તે તિર્યગ્-ગતિમા જન્મે
છે અન્યાખ્યાન ક્રોધની એક દિવસ, પંખવાડિયા, મહિના કે ચાતુર્માસ જેટલી
નિધિ છે મરણ-મમથે આ ક્રોધ ઉદયમા આવ્યો હોય તો તે મનુષ્ય
તરીકે જન્મે નજવન કોઈ મરણે દેવગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે એના ક્રોધની
નિધિ અતિશય ઓછી છે જુઓ તરવાર્યાધિગમગૂન (અ ૮, સ ૧૦) ઉ
એવન લાખ (૫૦ ૧૪૪-૧૪૫)

અનિરુદ્ધા વચ શ્રેણી, મહાઽનર્થવિધાયિની ।

નિરપેક્ષા ભવત્યેવ, તત્ તસ્યા સયમ કુરુ ॥ ૧૧ ॥

વાણીનો સયમ—

“લો—” નહિ રોકવામા આવેલી એની અપેક્ષા વિનાની વચન
શ્રેણિ ઓટા અનર્થને કરનારી થાય છે જ, વાસ્તે તેના ઉપર (હે જીવ !)
કાનુ ગમ્ ”—૧૧

વાણીની સાપેક્ષતા—

સ્પષ્ટી—જેન દર્શનમા વાગ્વાર સૂચવવામા આવે છે કે વચન સાપેક્ષ હોય અર્થાત્ મ્યાદ્વાદથી લક્ષિત હોય—અનેકાન્તાત્મક હોય તો જ તે ઉપાદેય છે—મત્ય છે—લાલકારી છે, પરંતુ જો તે નિગ્નેષ્ક હોય, તો તે અનત્ય હોઈ અનર્થકારી છે



અશ્રેયઃપથિકઃ કાયઃ, તસ્યાયોગોલકો મતઃ ।

તસ્માચ્છ્રેયઃપ્રવૃત્તિભાક્, કર્તવ્યસ્તસ્ય સયમઃ ॥ ૧૨ ॥

દેહનુ દમન—

શ્લો—“ અવિરતિના માર્ગે જનાગ દેહ તપેયા લોખડના ગોળા જેનો મનાય છે (અર્થાત્ જમ તપેલો લોખડનો ગોળો જેના અડકવામા આવે તે દાઝે, તેમ આવો દેહ પણ પ્રાણીઓને ઉપદ્રવકારી છે), તેથી કર્મને તેનો કલ્યાણના કાર્યને કરનાર એવો સયમ કરવો—અર્થાત્ આવા દેહને વશ કરવો ”—૧૦

‘ અશ્રેયઃ ’ એટલે શુ ?—

સ્પષ્ટી—‘ અશ્રેય ’નો અર્થ અવિરતિ કરવો તે કેવી રીતે સુક્ષિત-સગત છે એ પ્રશ્નના ઉત્તર તરીકે નિવેદન કરવાનુ કે દશવૈકાલિકસૂત્રના ચોથા અધ્યયનના ઉપદેશ-અધિકારની નિમ્ન-લિખિત—

“ સોચા જાણઈ કલ્હાણં, સોચા જાણઈ પાવણં ।

ઉભયં પિ જાણઈ સોચા, જં છેયં ત સમાયરે ॥ ૧૧ ॥ ”

—ગાથાની વૃત્તિમા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કલ્હાણનો અર્થ કરતા કહે છે કે—

“ કલ્યો-મોક્ષસ્તમણતિ-પ્રાપયતીતિ કલ્યાણં-દયારૂપં સંયમસ્વરૂપં ”

અર્થાત્ જેમ અત્ર કલ્યાણથી સયમ સમજવાનો છે, તેમ પ્રત્યુત્તમા ‘ શ્રેય ’થી ‘ સયમ ’ યાને ‘ વિરતિ ’ અર્થ કરવો તે બ્યાજખી છે

તપાવેલા લોખડના ગોળાની ઉપમા—

આ પદમા અવિરત જીવને લોખડના ગોળાની ઉપમા આપવામા આવી છે તે શાસ્ત્રોક્ત છે, કેમકે શ્રીરત્નશેખરસંસ્કૃત શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણમૂત્રની ન્યોપજ્ઞ વૃત્તિ (પત્રાક ૧૦૮-૧૦૯)મા નીચે સુજળનુ સાક્ષીભૂત પદ નજરે પડે —

૧ ગાથા—

શ્રુત્વા જ્ઞાનાતિ કલ્યાણ શ્રુત્વા જ્ઞાનાતિ પાપકમ્ ।

ઉભયમપિ જ્ઞાનાતિ શ્રુત્વા યત્ છેક તત્ સમાચરેત્ ॥

“^૧ફારફુલિંગમામુર-અયગોલયમનિહો ઇમો નિચ્ચ ।

અવિરયપાસો જીવો, દહદ સમતા સમત્ય નિર્ ॥”-આર્યા

અર્થાત્ મોટા તણખાના જેવા પ્રમાણિત લોખંડના ગોળા સમાન આ અવિરત અને (એથી કરીને) પાષી છત સરંદા મર્વ બાબુથી નમન્ત છલોને બાળે છે, સંધિની આવશ્યકતા—

હ્યાદે મધિ કરવી બોધએ એ નબધમા ઝડુ છે કે—

“ સહિતૈરુપદે નિત્યા, નિત્યા ધાતુપસર્ગયોઃ ।

નિત્યા સમાસે વાગ્યે હુ, સા વિવક્ષામવેક્ષને ॥ ”-અનુ૦

અર્થાત્ એક પદને વિરે, ધાતુ અને ઉપસર્ગો પર-રે તેન-ર મમામમા મધિ અવશ્ય કરવી બોધએ, પરંતુ વાક્યમા તે કરવી કે નહિ તે વિવક્ષાને અધિન છે

શાસ્ત્રાભ્યાસસહાયેન, જીવેન ક્રિયતે સુખમ્ ।

તન્નિરોધસ્તતો જીવ^૧, શાસ્ત્રાભ્યાસે રતો ભવ ॥ ૧૩ ॥

યતસ્તત્રાસ્તિ સચુક્તિ, મનોવોધપ્રદાયિકા ।

પ્રથમ દર્શયતે સાઙ્ગ, પશ્ચાદન્યે ગુણા અપિ ॥ ૧૪ ॥-યુગ્મમ્

યોગના નિગેધનુ આધન—

^{સૌ૦}—“ આ (યોગ)નો નિરોધ (સયમ) તાસના અગ્યાસની મદદથી છવ સહેલાઈથી કરી શકે છે, વાસ્તે હે છવ^૧ । તુ શાસ્ત્રના અભ્યાસમા લીન થા કેમકે તેમા ચિત્તને સમજવી શકે એવી ને સુન્દર યુક્તિ છે તે અહીં પ્રથમ બતાવાય છે અને પછીથી બીજા ગુણ (અર્થાત બીજા વિષયો સબધી સચોટ યુક્તિઓ) પણ દર્શાવાને ”-૧૩—૧૪

જન્મ મૃત્યુ જરાજાત-વેદસા^૨ દમ્ધધામનિ^૩ ।

જ્ઞાનોદધિમિહાશ્રિત્ય, મુદ^૪ યાહિ વર મન^૫ । ॥ ૧૫ ॥

જ્ઞાનતુ શરણુ—

^{સૌ૦}—“ જન્મ, મરણ અને ધરપણરૂપ અગ્નિથી બળેના આ (સમાર-૩૫) સ્વજામા જ્ઞાનરૂપ સાગર (જેવા નામ)નો આવશ્ય લઈ હે ચિત્ત^૬ । તુ ઉત્તમ આનંદ પામ ”-૧૫

૧ તત્ત્વ—

ફારફુલિંગમામુરયોગોન્વમત્તિમાઙ્ગ નિત્યમ્ ।

અવિરતપાષી જીવો દહતિ સમન્તાન્ સમસ્તાન્ જીવાન્ ॥

૨ ‘મુદ’ શબ્દ અજરા ત પલ છે આ તમધમા જુઓ સરસ્વતી-લક્ષ્મીમરુતં

૨૫૫-૨૬૦ (૫૧)

વ્યતિક્રમ-વિચાર—

અપ્પટ્ટી—આ પદમા ‘અત્યુ’ પૂર્વે ‘જરા’નો નિર્દેશ ન કરતાં ત્યાર પછી તેમ ડરવામા આવ્યો છે એથી વ્યતિક્રમ હોવાની શકા ઉદ્ભવે છે, પરંતુ આમ કરવામા અન્યજનનો આશય મરણ પછી પણ જન્મ, જરા ઇત્યાદિ છે એ સૂચવવાનો હોય એમ જણાય છે એટલે કે જેમ પ્રિમિતિઓ, મુસલમાનો વગેરે આ દેહનો અત્ત થના ફરીથી આ નસાગમા જન્મનો સદ્ભાવ સ્વીકારતા નથી, તેવી માન્યતાથી જેનો જુદા પડે છે

વિશેષમા આ શ્લોકમા જેમ વ્યતિક્રમ છે તેમ તરવામૃતના નિમ્ન-લિખિત શ્લોકમા પણ છે —

“જરા-મરણ-રોગાણાં, સમ્યક્ત્વ જ્ઞાનમ્પર્જઃ ।

શમનં કુરુને યસ્તુ, સ વૈ વૈદ્યોઽભિવીર્યતે ॥ ૮૪ ॥”-અતુ ૦

કિં ચિત્ત । ચિન્તિતેર્દ્રવ્યે-રસ્થિરૈરસુખાવહેઃ ? ।

તેન્યસ્તૃણાશમસ્તે ન, તત્ સન્તોપરસ પિવ ॥ ૧૬ ॥

સતોપનુ એવન—

શ્લોક—“હે મન ! ચિત્તિત કિન્તુ અનિત્ય અને દુઃખદાયી એવા પદાર્થોથી શુઃ આનાથી તારી તૃષ્ણા શાત નહિ થાય, માટે તુ સતોપ-રસનુ પાન કર ”-૧૬

તૃષ્ણાની શાંતિ—

અપ્પટ્ટી—જો નદીઓના જળોથી સાગર અને સમુદ્રના જળથી વડવાનલ તૃપ્ત થાય, અનેક જીવોના પ્રાણ લીધા પછી પણ યમરાજને સતોષ મળે અથવા અનેક કાષ્ઠો મળવાથી અગ્નિ શાત થાય, તો તૃષ્ણાની તૃપ્તિ મલવે ‘તૃષ્ણા’ કહો કે ‘આશા’ કહો તે એક જ છે, એ તો જીવને આમજૂતી જેમ વળગી રહે છે શ્રીગ કરાચાર્યે ચર્પટપ જગ્ગિકામા જહ્યુ પણ છે કે—

“અદ્ભ ગલિત પલિત મુઢ, દશનવિહીનં જાતં તુણ્ડમ્ ।

શુદ્ધો યાતિ શુદ્ધીત્વા દણ્ઢ, તદ્પિ ન મુશ્વત્પાશા પિણ્ડમ્ ॥ ૬-॥”-પાદાકુલક

અર્થાત્ અગ્નિ ગળી ગયું, માર્થામા પલિયા આવ્યા અને મુખ દાત વગરનું થઈ ગયું (એવી અવસ્થા પામેલો) વૃદ્ધ દરો હાથમા લઈને જાય છે તો પણ હજી આશા તેના પિણ્ડનો પીંજે એડતી નથી આગા પરત્વે મહર્ષિ શ્રીભરતૃદરિશ્વર વૈરાગ્યનાતકનુ સાવચવ ઉપકાલકારથી અલકૃત નિમ્ન-લિખિત પદ્ય મનનીય છે—

“આશા નામ નદી નન

રાગગ્રાહવતી

તૃણાતરદ્વાકુલા

પ્રાપ્યૈન્દુમધ્વંસિની ।

૧ આનો અર્થ એ છે

શ્રીપદો વડે શાંતિ કરે છે,

અને રોગોની જે સમ્યક્ત્વ અને

જ્ઞાનપે

મોહાવર્તમુદુસ્તરાડતિગહના પ્રોચ્છચિન્નાતટી

તસ્યા પારગતા વિશુદ્ધમનસો નન્દન્તિ યોગીશ્વરાઃ ૧૧૦૧” શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ (માગ આરા ભોજન, મધુર પાન, મુન્દર વસ્ત્ર, અમૃત્ય અવકાર, સોગ વર્ષની મુન્દરીનો મમાગમ ઇત્યાદિ મળધી) મનોરથોરૂપ જળવાળી, તૃપ્તિઓરૂપ મોહથી વ્યાપ્ત, નગ (દેવ, મોહ ઇત્યાદિ)રૂપ મગરોથી સુક્ત, વિતર્ક રૂપ (કારણરૂપ ઇત્યાદિ) પક્ષીઓથી સુક્ત, ધીરરૂપ આઠનો નાગ કરનારી, મોહ (એટલે અજ્ઞાન તેની વૃત્તિરૂપ દલ, દપ ઇત્યાદિ)રૂપ વમળોને લીધે અત્યંત કષ્ટે તરી શકાય તેવી, અતિશય જાડી તથા મોટી ચિન્તારૂપ કાકાવાળી એવી (જે પ્રવાહરૂપે અવિચ્છિન્ન) આશા પરેષાર નહીં છે તેનો (જ્ઞાનરૂપ નોકા વડે) પાર પામેલા અને (એથી ડરીને તો) નિર્મળ મનવાળા યોગિરાજે (અદ્વિતીય) આનંદ મનુભવે છે આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે જેઓ એરની માજર જેવી અને જુની મદિરા જેવી આશાને અધીન થયા નથી, કિન્તુ તેને વચ ડરી લીધી છે તેઓ મુખી છે બાકી જે તૃપ્તિના તરંગોમા ઊંચા નીચા વાય છે તેઓ દુઃખી છે, દરિદ્રી છે ઉપર્યુક્ત વૈરાગ્યગતિકેમા કહ્યું પણ છે કે—

“વયમિહ પરિતુષ્ટા વલ્કલસ્ત્વ દુઃકલૈ

સમ રૂપ પરિતોષો નિર્વિશેષો વિશેષ” ।

સ તુ ભવતુ દરિદ્રો यस્ય તૃષ્ણા વિશાલા

મનસિ ચ પરિતુષ્ટે કોડર્થવાન્ કો દરિદ્રઃ ॥ ૬૩ ॥”-માયિની

અર્થાત્ (હે રાજન્) અમે અહીં આડની છાવના વસોથી સતુષ્ટ છીએ, જ્યારે તું રેશમી ચીનાડ વજોથી તૃપ્ત છે (આથી ડરીને આપણા બેના) સતોષમા કેવો અતર નથી જેની ધન મેળવવાની વાદા વિશાળ હોય તે બલે દરિદ્ર હો બાકી મન સતુષ્ટ થતા ગોણ ધનાઢય છે કે ગોણ દરિદ્ર છે ?

ચિત્ત । ભવસ્વરૂપ ત્વ, ચિન્તયસ્વ નિરન્તરમ્ ।

ઈન્દ્રજાલસમ સર્વ, યદા સૌરય સમીહસે ॥ ૧૭ ॥

સ સારને ઇન્દ્રજાળની ઉપમા—

“લો૦—”હે મન ! જ્યારે તું સુખની ઇચ્છા રાખે છે, તો પછી (આ)

સ સારના સમય સ્વરૂપને તું સેલ ઇન્દ્રજાળના જેવું માન ”-૧૭

૧ સરખાગે ગ્રીન (Green)ની નિમન-નિમિત્ત હિન—

“A mind content both crown and kingdom is”

તથા

‘My mind to me a kingdom is
Such perfect joy therein I find,
As far exceeds all earthly bliss
That world affords or grows by kind
Though much I want what most men have,
Yet doth my mind forbid me crave”

ઉપમાનો હેતુ—

૨૫૫૮—અત્ર જે મસારને ઐન્દ્રબલિક સૂચવ્યો છે, તે તેની અનિ-
લ્યતાને ઉદેશીને છે જેન મહર્ષિઓ વેદાન્તીઓની જેમ જગતને માયારૂપ કે
બાદોની માફક જૂન્યસ્વરૂપી માનતા નથી બાકી તેની ચચલતા અને નિ સારતા
દર્શાવવાને તેઓ એને 'ગન્ધર્વ-નગરી, સ્વપ્ન, મૃગતૃષ્ણા (આગના) ઇલાદિની
ઉપમા આપે છે

✽ ✽ ✽
મિત્ર-દ્વિપાં યદા તુલ્યા, પ્રવૃત્તિસ્તવ માનસ ।

અનર્ગલ સુખ તર્હિ, લપ્સ્યસે ત્વં ન સંશયઃ ॥ ૧૮ ॥

સમતાનો પ્રભાવ—

શ્લો ૦—હે ચિત્ત ! જ્યારે તારૂ વર્તન દોસ્તદાગે અને દુરમનેને ઉદેશીને
સમાન થશે (અર્થાત્ તુ સમતાને બજરો) ત્યાગે તને અનહદ સુખ મળશે તેમા
જગ પણ સશય નથી ”—૧૮

✽ ✽ ✽
દેવ-નારકયોસ્તુલ્યં, દુઃખે સુખે મળો તૃણે ।

લોષ-કાશ્વનયોશ્ચિત્ત !, તદા તે પરમ સુખમ્ ॥ ૧૯ ॥

શ્લો ૦—(સ્વર્ગમા ઉત્પન્ન થયેલા) દેવોના સુખમા અને (નરકમા ઉત્પન્ન
થયેલા) નારકોના દુઃખમા તેમજ ગ્તનમા અને ધાસમા તથા માટીના ઢેફામા અને
સોનામા તુ સમાન (ભાવથી) રહેશે, ત્યાગે હે ચિત્ત ! તને ઉત્કૃષ્ટ
સુખ મળશે ”—૧૯

૧ જુઓ દ્વિતીય ગુન્ધકનુ ૨૮ મુ પછ

૨ સમતા જેમ પોતાને વાબકાગી છે તેમ તે પરને પણ કન્યાપુત્રી છે અર્થાત્
સમતાશાળીના સમાગમમા આવતા ભતિર વાગા કૂં પ્રાણીઓ પણ સાત થઇ જાય છે
શીશુભયન્દ્રસંગિત જાનાર્પણ (પ્ર ૨૪, શ્લો ૨૬)મા કહ્યું પા! છે કે—

‘સારકી સિદ્ધશાસ્ત્ર સ્પૃશતિ સુતધિયા નન્દિની વ્યાઘ્રપોત
માર્જારી હમવાલ પ્રણયપરચશા કેલિકાન્તા રુજદ્રમ્ ।

ધેરાણ્યાજન્મજાતાન્યપિ મલિનમદા જન્તવોઽન્યે ત્યજન્તિ
ભિન્ન્યા સામ્યેકરૂઢ પ્રશમિતકલુષ યોગિન ક્ષીણમોદમ્ ॥”—અન્યગ

આ પછ સાધ્યે સમ્યક્ત્વ-કૌમુદીના પાથમા પરમા નન્તે પરે કે

૩ આ આવને ગ્રુટ કરનાડે નિમન-નિખિત પછ નિચારો—

“અદો યા દારે યા કુસુમશયને યા ત્પદિ યા

મળો યા લોષ્ટે યા ચલ્પતિ રિપો યા સુહદિ યા ।

તૃણે યા ક્ષેણે યા મમ સમદશો યાન્તુ દિધસા

વ્યવિત્ત પુણ્યારણ્યે શિષ્ય શિષ્ય શિષ્યેતિ પ્રલપત ॥ ’—શિખરિણી

મમતાશાળીનું સ્થાન—

અપ્પટ્ટી૦—મહાભારતના શાંતિપર્વ (અં ૨૩૩)મા મમલાવમા ગેનારાને મર્વ પુરુષોમા શિરોમણિ ગણ્યો છે એમ એના વચ્ચે ૮૮મા સ્થાએના નિમ્ન-લિખિત પદ ઉપરથી એમ શકાય કે—

“યમર્થસિદ્ધિ પરમા ન હર્ષયેત્, તર્થવ કાલે વ્યસનં ન મોહયેત્ ।

સુખ ચ દુઃખ ચ તર્થેવ મ યમ, નિષેવતે ય' ન ધુરન્ધરો નર ॥ ૬ ॥”

દુર્વાર મરણ ચિત્ત !, પ્રત્યાસન્ન દિને દિને ।

ચિન્તનીય ત્વયા શેષ-વિકલ્પજાલકેઃ કિમુ ? ॥ ૨૦ ॥

મરણનું ચિન્તન—

શ્લો૦—“એને દુ ખે કરીને (પણ) રોટી (ન) શકાય એવા અને દિવસે દિવસે પાસે આવતા જતા મરણની (૪ હે ચિત્ત !) તાકે ચિન્તા કરવી એમ, એ સિવાયના બીજા તર્ક-વિતર્કોની જગો(ના વિચાર કરવા)વી શુ ?”-૨૦

મરણનું વિચરણ—

અપ્પટ્ટી૦—આ પદમા અન્ય ઘેઘ મૃત્યુની ચિન્તા કરવાનું માડી વાળી ક્રમ મરણની જ ચિન્તા કરવાનો જે ઉપદેશ આપવામા આવ્યો છે તે યથાર્થ છે, એમકે આ મમારના વિલાસોમા જોતપ્રોત અનેલો પ્રાણી શેષમણ્ઠીની માફક હવઘ ડિલ્લા ચણવામા ને ચણવામા પ્રતિશ્ણ તેની સમીપ આવતા મૃત્યુને ભૂવી બંધ છે કહ્યું પણ છે કે—

“કરિષ્યામિ કરિષ્યામિ, કરિષ્યામીતિ ચિન્તયા ।

મરિષ્યામિ મરિષ્યામિ, મરિષ્યામીતિ વિસ્મૃતમ્ ॥”-અનુ૦

જન્મ-રોગ-જરા શોક-મૃત્યાદિનિવહો મનઃ ।

યત્ર પ્રવર્તતે તત્ર, વૈરાગ્ય વહસે ન કિમ્ ? ॥ ૨૧ ॥

સ સારને વિષે અનામદ્ધિત—

શ્લો૦—“હે મન ! જન્મ, રોગ, ધડપાપુ, શોક, મરણ છત્યાદિનો મમૂઠ જમા પ્રવર્તે છે, તે (સસાર)ને વિષે તું વૈરાગ્ય કેમ ધારણ કરતો નથી ?”-૨૧

ગતાગત સદા જીવ, કુર્વન્ત સ્વશરીરકે ।

શ્વાસચ્છલેન રે ચિત્ત !, ત ત્વં જાનાસિ કિં નહિ ? ॥ ૨૨ ॥

સ સારી છવની અનિત્યતા—

શ્લોક—“ મર્વદા પોતાના દેહમા ઉપ્પાસ અને નિ વામના બહાનાવી
ગમન અને આગમન કરતા તે (અર્થાત્ સમાગી) છવને તુ તુ બાણુતો નવી ”—૨૨

❖ ❖ ❖ ❖

एतत् कृतमिदं कुर्वे, करिष्यामीदकं ध्रुवम् ।

ध्यायतो व्याकुलस्येति, वासरा यान्ति निष्फलाः ॥ ૨૩ ॥

અશુભ વિકલ્પ—મળ—

શ્લોક—“ આ મે કયું, આ હુ કંઈ છુ અને આ હુ નક્કી કરીશ એમ
ચિન્તન કરતા વ્યાકુળ (છવ)ના દિવસો નિષ્ફળ બન્ય છે ”—૨૩

❖ ❖ ❖ ❖

विवाहिता सुता नास्ति, पाठितो वालको न च ।

प्रव्रजेय कथं हंहो, व्यवस्थामन्तरेण हा ॥ ૨૪ ॥

મનજયા—પ્રસંગે મુ ઝવણુ—

શ્લોક—“ (હજી તો) મે પુત્રીને પરણાવી નથી, બાળકને બાણુવ્યો
નથી (તેમજ કુટુંબનું પોપણુ થાય એટલું કમાયો નથી) તો હાથ (આવી)
અન્યા (કપા) વિના હુ કેવી રીતે દીક્ષા લઉં ? ”—૨૪

❖ ❖ ❖ ❖

प्रभूके सुन्दरे मार्गे, विचारोऽयं प्रवर्तते ।

कदर्थितः कृतान्तेन, वक्तुमेव न पार्यते ॥ ૨૫ ॥

૧ સરખાવો શ્રીઅમિતગતિકૃત નુભાપિતરત્નસન્દોહનું નિમ્ન-વિખિત પદ —

“ કાર્યં યાવદિદં કરોમિ વિધિયત્ તાવત્ કરિષ્યામદ-

સ્તત્ વૃત્વા પુનરેતદ્વચ વૃત્વાનેતત્ પરાકારિતમ્ ।

૧, 'ઇત્યાત્મીયકુટુમ્બપોષણપર પ્રાણી ક્રિયાવ્યાકુલી

મૃત્યારેતિ કરગ્રહ દત્તમતિ સન્ન્યક્તધર્મક્રિય ॥ ૩૦૮ ॥—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ આ કાર્ય હુ વિધિસર કરું છુ એ થઇ રહેશે એટલે આ કરીશ તે થઇ રહેતા
વળી આને આ કરું, આ અન્ય પાસે કરાવ્યુ આ પ્રમાણે પોતાના કુટુંબનું પોપણુ કરવામા
તત્પર, તથોર્થોથી વ્યાકુળ તથા વળી જેની છુદ્ધિ હણાઇ ગઇ છે તેમજ જેણે ધર્મ-ક્રિયા ઠોડી
દીની છે એવો શ્રવ્ય મરખુના હાથમા પકડાન છે

શુભ કાર્યમા વિન—

શ્લોક—“આ વિચાર પ્રજાએ કયેલા સુદર માર્ગમા પ્રવર્તે છે, (૫૨૭) કાળ વડે કદર્યના પામતી વેળા એ પ્રમાણે બોલવાનું શક્ય નથી”—૨૫

રે ચિત્ત ! વિનિધા ચિન્તા, મુહુર્મુહુ કરિણ્યસિ ।

ભવાર્ણવ તદા ઘોર, કદાપિ ન તરિણ્યસિ ॥ ૨૬ ॥

ચિન્તાથી બંધન—

શ્લોક—“હે મન ! એ તું (અનુપયોગી એવી) વિવિધ ચિન્તા વારંવાર કરીશ, તો ઘોર સમાર-અમુદ્ર કદાપિ તરી ગદીશ નહિ”—૨૬

દીનો ધની ધની રાજા, રાજા દેવ સુરસ્તથા ।

સુરેશ સિદ્ધિપુર્વાસી, ભવેયમિતિ વાઙ્મતિ ॥ ૨૭ ॥

ધનછાની અમર્યાદા—

શ્લોક—“ગરીબ તુ તવગર થાઉ, ધનિક ગભ યાઉ, નૃપતિ દેવ થાઉ, દેવ ઇન્દ્ર થાઉ અને ઇન્દ્ર (તપ જપ કર્યા વિના વગર મહેનતે) સિદ્ધિ-પુરીને રહેવાસી થાઉ એમ જીવ ઇચ્છે છે”—૨૭

પ્રવિશચ્છલ્યવચિત્ત !, પ્રકૃત્યૈવ વ્યથાકરા ।

કામક્રોધાદયો નિત્ય, સર્વેઽધ્યાન્નરિકારય ॥ ૨૮ ॥

કામાદિથી કષ્ટ—

શ્લોક—“હે મન ! કામ, ક્રોધ, ઇત્યાદિ સર્વે આતરિક શત્રુઓ સ્વભાવથી જ પ્રવેશ કરતા શત્રુની પેઠે સર્વદા કુખદાયી છે”—૨૮

તાનુપેક્ષ્ય મહામૂઢ !, વાહ્યશત્રુપુ ધાવસિ ।

યજ્ઞાવે યદ્ભાવો ન, ધિગ્ ધિગ્ મોહવિચેષ્ટિતમ્ ॥ ૨૯ ॥

૧ ‘ઇત્યાદિ’ થી લેખા મોહ, મ અને મત્સર સમજના, જેમકે અનેક રથો આ બંને વાનને વિન્ય ચુચ્ચાયો છે જુઓ ઇતિજ્ઞ શ્રીભારતિજ્ઞ કિરતાતુર્નિધિ (સં ૧)ને નિમ્ન-વિખિન્ન નવમે શ્લોક—

કૃતારિપદ્યયજ્ઞયેન માનયો-મગમ્યરૂપા પદર્થો પ્રપિત્સુના ।

ધિમજ્ઞ નન્નદિયમસ્તતદ્રિણા, વિતમ્યતે તેન મયેન પીરુવમ્ ॥—૫૩

મોહથી વિડખના--

શ્લો०--“ તે (પડરિ)ની ઉપેક્ષા કરીને દે મહામૂર્ખ ! જ (પડરિ)ની હૈયાતીમાં જોનો અભાવ થાય તેમ નથી એવા બાહ્ય દુશ્મનો 'પ્રતિ તુ દોડે છે, વાસ્તે (તારી આવી) મોહગર્ભિત ચેષ્ટાને વિક્રાં હો, વિક્રાં હો ”--૨૯

❖ ❖ ❖ ❖

મિત્રતાં કુરુ વાહ્યેષ્વા-ન્તરિકેપુ ચ શત્રુતામ્ ।

સાધયસિ તદા કાર્ય-મન્યથા રિપુરાત્મનઃ ॥ ૩૦ ॥

કાર્યની સિદ્ધિ--

શ્લો०--“ જો તુ બાહ્ય (શત્રુઓ) માયે દોસ્તી કરશે અને (ક્રોધાદિ) આતંકિક (દુશ્મનો) માયે દુશ્મનાવટ રાખશે તો તુ તાક કાર્ય સારી શકશે, નહિ તો તુ તારી જાતનો શત્રુ છે ”--૩૦

❖ ❖ ❖ ❖

મધુરાઃ કટુકા યે સ્યુ-રાદૌ ચાન્તે મનસ્ત્વયા ।

ત્યાજ્યાઃ સ્વયં હિ ગન્તારો, વિપયા દુ સ્વદાયિનઃ ॥ ૩૧ ॥

વિપયોનો પહેલેથી ત્યાગ--

શ્લો०--“ હે ચિત્ત ! પ્રાગ્ભમા મધુર પરતુ પગિણાને કડવા એવા તે વિપયોને તારે તજી દેવા બેઠ્યો, કેમકે તે પોતે જ જતા રહેનારા છે (અને એથી કરીને) હાખદાયી છે ”--૩૧

૧ આ મનુષ્યમા વિચારો ત્વરામૃતનુ નિમ્ન-વિખિત પદ્ય--

“ રોષે રોષ પર કૃત્યા, માને માન વિધાય ચ ।

સદ્ગે સદ્ગ પરિત્યજ્ય, સ્વાત્માધીન સુખ કુરુ ॥ ૧૯૩ ॥ ”--અનુ०

અર્થાત્ (હે ચેતન !) ક્રોધના ઉપર (જ) અલ્પત ગુણે થઈને, ગર્વ સાથે (જ) અભિમાન રાખીને અને મગની (જ) મોગનનો લાગ કરીને તુ તારા આત્માને અધીન એકું (મોક્ષનું) સુખ (પ્રાપ્ત) કર

અન સ્વાધીન સુખની વાત કરી તેનું કારણ દેખીતુ છે કે, પરાવીન સુખ તે વળી સુખ કહેનાય જ કેમ ? આ લાન તત્ત્વામૃતના નિમ્ન-વિખિત પદ્યમા શોભી રહ્યો છે -

“ આત્માધીન તુ યત્ સૌખ્ય, તત્ સૌર્ય વર્ણિત સુધૈ ।

પરાધીન તુ યત્ સૌખ્ય, તુ યમેવ ન તત્ સુખમ્ ॥ ૩૦૫ ॥ ”--અનુ०

અર્થાત્ જે સુખ આત્માને અધીન છે તેને (જ) અપિચિત્તે સુખ કહ્યું છે (માકે) જે પરાધીન સુખ છે, તે સુખ નહિ પણ દુખ જ છે

વિષયનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ—

અપદ્ધી૦—શ્રીદેવગુપ્તસંસ્કૃત નવતત્ત્વપ્રકરણનું વિવરણ કરતા ત્રીજા પદમાં ઉપાધ્યાય શ્રીયશોદેવે વિષયની વ્યુત્પત્તિ નીચે મુજબ સૂચવી છે—

“વિષયન્તે-વધ્યતે કર્મપાણેન ઈમિ” માણિન ઇતિ ‘વિષયાઃ’” ।
અર્થાત્ જેનાથી ઈર્મરૂપ પાશથી જીવો બધાય છે તે ‘વિષય’ છે

પદ્ય-દેવનિ—

અપદ્ધી૦—આ પદ કાળ ગ્રન્થકારે જે વાતનું સૂચન કર્યું છે, તે રાજર્ષિ શ્રીભરુણદેવે વૈરાગ્યશાસ્ત્રના નિમ્ન-લિખિત—

“અરૂઢ યાતારશ્વિરતરમુપિત્વાડપિ વિષયા

વિયોગે કો મેદસ્ત્યજતિ ન જનો યત્ સ્વયમમૃન્ ।

વ્રજન્તઃ સ્વાતન્ત્ર્યાદતુલપરિતાપાય મનસઃ

સ્વય ત્યક્તા યેને શમમુલ્લમનન્ત વિદધતિ ॥ ૧૦ ॥”—શિખરિણી

—પદમાં ગાઢી ઠેક છે

કહેવાનું તો પર્યં એ છે કે વિષયો લાગ્યા વખત મુઘી રહીને પણ અવસ્થ જતા રહેનાર છે, તે વખતે તેઓ જીવોની સાથેના દીર્ઘ કાળના પરિચયને ધ્યાનમાં લેવાના નથી એથી જરીને જીવ તેમને ત્યજી દે તેથી થતો વિયોગ કે તેઓ જીવને ઝડી દે તેવી થતો વિયોગ એ બેમાં શુ ફરક છે ? આથી કરીને વિષયો સ્વતન્ત્રપણે જીવને ઝેડી બાંધ અને તેમ થતા તેના મનને અંતઃકારણ પરિતાપ થાય તે કરતા જીવ પોતેજ આને પહેલેથી ત્યજી દે-એની સાથે પરિચય ન કરે અને પોતાની સજીવશીલ અવતા વેતજ તેમને વિદાય કરે-તેમના પાશમાં ન નપડાય તો તેથી તેને આ વિષયો દ્વારા અનન્ત શાંતિ-મુખ-પરમ આનંદ મળે

આ વિષયના સબધમાં કિંશતાલુનીયના ૧૧ મા મર્ગના નિમ્ન-લિખિત પદોમાં કહ્યું પણ છે કે—

“શરદમ્બુધરચ્છાયા, ગચ્ચ્યો યૌગનધિય ।

આપાતરમ્યા વિષયા, પર્યન્તપરિતાપિન ॥ ૧૨ ॥—અનુ૦

અન્તક પર્યવસ્થાતા, જન્મિન સન્તતાપદઃ ।

ઇતિ ત્યાગ્યે મો મચ્ચો, મુક્તાવૃત્તિપ્રવે જન ॥ ૧૩ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ શન્દ (સત્)ના વાદળાની છાયાની જેમ જીવાનીની લક્ષ્મીઓ નીતી રહેનાર છે વિષયો પ્રાગ્ભે મનોહર પરંતુ પ્રાન્તે મતાપકારક કે નિન્તર આપત્તિ

વાળા પ્રાણી પામે, યમ આવનાર છે એથી કઠીને ત્યજવા લાયક સસારમા
લબ્ધ મનુષ્ય સુક્ષિતને માટે તૈયાર થાય છે.

મુલમિષ્ટેષુ ચેદેષુ, પ્રથમ ન વિમુહ્યસિ ।

સન્તાપ્તે લપ્સ્યસે ચેત-સ્તદા ત્વ ન કદાચન ॥ ૩૨ ॥

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

શ્લો.૦—“ શરૂઆતમાં મીઠા એવા આ (વિષયો) માં જો તું પ્રથમ
મુગ્ધ થતો નહોતો, તો (પાછળથી) તને કદાપિ સંતાપ ન થાય ”—૩૨

આપાત પ્રેક્ષસે તદ્વદ્, વિપાક પ્રેક્ષસે યદા ।

વિપયાણા તદા ચેતઃ^૧, ન સ્યાદ્ વિહમ્વના તવ ॥ ૩૩ ॥

(વિષયોથી વિહ બના—

શ્લો.૦—“ હે મન ! જ્યારે તું વિષયોના પ્રારભને જુએ છે તેમ જો તું
તેના વિપાકને (ખણ) જોતો હોય, તો તને તેની વિહ બના થાય નહિ ”—૩૩

ઘતત્પાપાત્મકેષ્વેવ, દુઃખદેષુ રતિસ્તવ ।

શ્વઞ્જે ગતાગતિ કુર્યા, ન પ્રયાસિ કદા શિવે ॥ ૩૪ ॥

વિપયાસક્તની ગતિ—

શ્લો.૦—“ જો પાપસ્વરૂપી અને દુઃખદાયક એવા (આ વિષયો) ને વિષે જ
જો તારી પ્રીતિ હોય તો તું નરકમાં જાવ આવ કર, કિન્તુ મોક્ષે તો તું કદી
જનાર નથી ”—૩૪

વિપયાન્ વિપમાન્ ધ્યાત્વા, સન્તાપ પ્રાપ્સ્યસિ વહુમ્ ।

તતસ્તાદૃક્ કુરુ ધ્યાન, નિર્વૃત્તિ. પરમા યતઃ ॥ ૩૫ ॥

શુભ ધ્યાનની ભલામણ—

શ્લો.૦—“ વિષમ વિષયોનું ધ્યાન ધરીને તું બહુ સંતાપ પામશે, વાસ્તે
તું એવી જાતનું ધ્યાન વર કે જેથી તને ઉત્કૃષ્ટ શાંતિ થાય ”—૩૫

૧ સ્પર્શનેન્દ્રિયાના નિષેધને વળ ચયેનો પ્રાણી કેવા વર્ચના પામે છે તેની થોડી ધણી
માહિતી ગ્રાંથપુર્વિ ગતિજિજ્ઞાસાન્દગ્ધુતિના અષ્ટોકગણ (૫૦ ૧૪૬-૧૫૦) માંથી મળી રાક્ષસે

શીર્ષે શરેણે કામસ્ય, મનઃકુમ્ભ ! ત્વયિ કથમ્ ।

આત્મનૈર્મલ્યદ સ્થેયાઃ, સર્વજ્ઞવચનામૃતમ્ ? ॥ ૩૬ ॥

કામીને શાસ્ત્રોપદેશથી શુ ?—

શ્લોક—“હે ચિત્તરૂપ જગત્ ! મનરૂપ બાણથી ભક્ત થયેલા એવા તારે વિષે કેવી ગીતે આત્માને પાવન કરનારૂં સર્વજ્ઞના વચનરૂપ અમૃત મળી શકશે ?”—૩૬

મથિતોડનેકશો દુઃખે, રે રે હૃદયસાગર ! ।

તથાપિ નિર્ગત નૈવ, રત્ન સુધામય કથમ્ ? ॥ ૩૭ ॥

હૃદયનુ વલ્લેભુ—

શ્લોક—“હે હૃદયરૂપ મનુષ્ય ! દુઃખથી અનેક રીતે તારા મન થયું, તોપણ કેમ (વિનેકરૂપ) અમૃત-રત્ન તેમથી બહાર ન જ નીકળ્યું ?”—૩૭

સમુદ્ર-મંથન—

અપ્પહીઠ—પુરાણોમા સૂત્રવવામા આવ્યું છે તેમ ‘ક્ષીર’-સમુદ્રનું ‘મન્દરા’ ધ્વજરૂપ મન્થન-કરૂં અને વામુકી નાગરૂપ રજા વડે દેવ અને દાનવોએ મન્થન કર્યું ત્યારે તેમથી (૧) લક્ષ્મી, (૨) કૌસ્તુભ, (૩) પારિજાતક, (૪) સુર, (૫) ધન્વતરિ, (૬) ચંદ્રમા, (૭) કામધેનુ, (૮) શ્રૃંગવત, (૯) નભા, (૧૦) અન્ધ, (૧૧) ઝેર, (૧૨) મહિલ, (૧૩) શય અને (૧૪) અમૃત એમ ૧૪ રત્ન નીકળ્યા હતા.

ઉત્તર પાંચમા મન્થકાર એમ પ્રબોધે છે કે હૃદયરૂપ સાગરનું અનેક ગીતે આ લયે મન્થન કર્યું તેને તો વિષરૂપ જ રત્ન મળ્યું, ઇન્તુ વિવેકાત્મક અમૃત રત્ન તો ન જ પામ થયું.

વિષ યન્નિર્ગત ત્વત્ત, તત્તુ વ્યાપ્ત જગત્ત્રયે ।

યેનાકુલ જગત્ સર્વે, પ્રત્યક્ષેણ વિલોક્યતે ॥ ૩૮ ॥

૧ સરખાવો—

“લક્ષ્મી કૌસ્તુભપારિજાતકસુરા ધન્વતરિચન્દ્રમા

માવ કામધેનુ સુરેશ્વરગજા રમ્માદિદેવાદ્વના ।

અશ્વ સપ્તમુખા વિષ હૃષિનુ શઘ્નામૃતવામ્બુધે

રત્નાનીદા ચતુદશ પ્રતિદિન કુર્વાતુ યો મહાલમ્” ।

વિશ્વમાં વિપનો પ્રચાર—

શ્લો०—“ (એને બદલે ઉલટું) તારામાંથી જે જે નીકળ્યું, તે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપ અથવા અધો-લોક, તિર્યગ્-લોક અને ઊર્ધ્વ-લોકરૂપ) ત્રિભુવનમાં પસારી ગયું, જેથી કરીને સમસ્ત જગત પ્રત્યક્ષ આકુળ (વ્યાકુળ) દેખાય છે ”—૩૮

સયોગે ક્ષણિક સૌખ્યં, વિયોગેઽનન્તવેદનાઃ ।

વિપયા હા ! દદત્યેવ, તસ્માત્ સ્યાજ્યા વિવેકતઃ ॥ ૩૯ ॥

વિપયોનો પરિત્યાગ—

શ્લો०—“ અરે > વિપયો (તેનો) મયોગ થતા ક્ષણિક સુખ અને વિયોગ થતા અપાર દુઃખો આપે છે, તેથી કરીને વિવેક પૂર્વક તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ”—૩૯

દાનેન તપસા કિં વા ? બાહ્યકષ્ટેન કિં તવ ? ।

પઠિતેનાપિ કિં ભૂયા-દ્વાત્મપથ્ય ન ચેતસિ ? ॥ ૪૦ ॥

આત્મ-હિત વિના અધાડ—

શ્લો०—“ જે આત્માનું પથ્ય (હિત) તારા ચિત્તમાં નથી, તો પછી તારા દાન, તપશ્ચર્યા, બાહ્ય કષ્ટ અને ભણતર પણ શા કામના ? ” ૪૦

ભોગાદ્ વિરમ ચેતસ્ત્વ, વૈરાગ્યે તુ રમસ્વ ભોઃ ।

પ્રતત્ પથ્ય ધૃત ચેત્ સ્યાત્, ક્રિયાકષ્ટૈરલ તવ ॥ ૪૧ ॥

આત્માનુ પથ્ય—

શ્લો०—“ હે (ચિત્ત) ! તુ ભોગ (ભોગવવા)થી અટક અને (એને બદલે) વૈરાગ્યમાં રમણ કર જે આ પથ્યને તે ધારણ કર્યું છે, તો તારે ક્રિયા-કષ્ટાથી સર્યું ”—૪૧

વહુચ્છિદ્ર ગૃહ કૃત્વા, ચારુચન્દનકાષ્ઠકે ।

ફણિનિવાસિતે સ્થાને, પુષ્પશય્યાં વિધાય ચ ॥ ૪૨ ॥

નિદ્રામિચ્છતિ યદ્વત્ ક-સ્તદ્વદ્ વિષયરાગતઃ ।

મુક્ત્વા વિરક્તભાવ હા, મૂઢઃ સૌખ્ય સમીહતે ॥૪૩॥-યુગ્મમ્

વિષયાતુરની સુખની અભિલાષા—

શ્લોક—“ સર્થોના નિવસ-ત્યજમા મનોહર ચદનના લાકડાથી ધણી
છિદ્રોવાણુ ધર ખનાવીને (માયતી) પુષ્પનો પયારી પાયરીને (સુખેથી ત્યા)
નિદ્રા લેવા જેમ કોઈ ઇચ્છે, તેમ વિષય નગ્નની પ્રીતિને લઈને વેસાગ્રને મૂડીને
અરે રે તુ મૂર્ખ (માનવી) સુખની અભિલાષા ગણે છે ”—૪૨-૪૩

‡ ‡ ‡ ‡

ऐश्वर्यमीहसे चेत् त्वं, सर्वदेव सुखप्रदम् ।

ધારય ત્વ તદા સ્વસ્મિન્, જ્ઞાનરત્ન સુખાકરમ્ ॥ ૪૪ ॥

સુખની પ્રાપ્તિનો માર્ગ—

શ્લોક—“ જો તુ સર્વદેવ સુખકામી એવી પ્રજુતાને ઇચ્છે છે જ, તો તુ
સુખની ખાણરૂપ જ્ઞાન-રત્નને તારે વિષે વારણ કર ”—૪૪

‡ ‡ ‡ ‡

द्रव्यादीना ग्रह त्यक्त्वा, त्व सवेगमनुसर ।

આમૂલચૂલતો યેન, ત્રટ્યતિ ભવસન્તતિ ॥ ૪૫ ॥

સ વેગનો આગ્રથ—

શ્લોક—“ ધન વગેરે (અસ્થિર પદાર્થો) નો મમત્વ છોડીને તુ ‘સવે’
ગને અનુસરજી જેથી કરીને તારી લોભની શ્રેણી મૂળથી તે અન સુવીર
તૂટી જશે ”—૪૫

‡ ‡ ‡ ‡

सखेर्दर्विभवे किं ते, कामितेर्विफलेर्भवेत् ।

સન્તોષમાશયે ધેહિ, યાહિ ચ પરમ સુખમ્ ॥ ૪૬ ॥

૧ મને । એને વિષય પ્રતિ ઉત્તીર્ણતા આત્મી વિશેષ માહિતી માટે જુઓ આકર્ષ
'પર્યવર્તી' ગ્રન્થ

સ પત્તિની અનિચ્છા—

શ્લો.૦—“ખેદકારી અને (વળી) નિષ્કુળ એવા ધગિછત વૈભવોથી સર્થ તારા મનમાં તુ સતોપ ધારણ કર અને (એમ કરીને) તુ હિતમ સુખ પ્રાપ્ત” —૪૬

અર્જને ‘યસ્ય ક્લેશોઽસ્તિ, અર્જિતસ્યાપિ રક્ષણે ।’

મોહો નાશે ‘ચ સન્તાપઃ, સ્વં પ્રકૃત્યૈવ દુઃસ્વદમ્ ॥૪૭॥

સ પત્તિથી વિપત્તિ—

શ્લો.૦—“જને મેળવવામાં કષ્ટ છે અને કમાયા પછી જેતુ રક્ષણ કરવામાં પણ મોહ છે અને જેનો નાશ થતા સતોપ થાય છે તે ધન સ્વભાવથી જ દુઃખદાયક છે” —૪૭

કુગતિવર્ત્તમે તસ્મિન્, રાજા-ઽગ્નિ-ચૌરગ્રાહ્યકે ।

તત્ત્વચિન્તનતશ્ચિત્ત !, ત્યજ તસ્ય પરિગ્રહમ્ ॥ ૪૮ ॥

ધનના પરિગ્રહનો ત્યાગ—

શ્લો.૦—“કુગતિના માર્ગે લાઇ જનારા અને રાજા, આગ અને ચોરથી ગ્રહણ કરાતા એવા તે (દ્રવ્ય)ને વિષે તાત્ત્વિક ચિન્તન કરી દે ચિત્ત ! તુ એના પરિગ્રહને છોડી દે” —૪૮

પરિગ્રહથી પરિતાપ—

શ્લો.૦—“વાસ્તવિક ગીતે વિચાર અર્થ કરતા અનર્થનુ મૂળ છે આ મનઘમા શ્રીસૂત્રકૃતાગની ટીકામાં શ્રીગીતાંકાચાર્ય ૧૩ મા પત્રમાં સાક્ષીરૂપે જે પદો આપે છે, તેનો નિર્દેશ કરતો અનુચિત નહિ ગણાય —

“મમાહમિતિ ચૈવ યાવદભિમાનદાહજ્વરઃ

કૃતાન્તમુખમેવ તાવદિતિ ન મશાન્ત્યુન્નયઃ ।

યશઃસુખપિપાસિતૈરયમસાનર્થોત્તરૈઃ

પરૈરપસદ કૃતોઽપિ કયમપ્યપાકૃણ્યતે ॥૧॥—પૃથ્વી

દ્વેષસ્પાયતન ધૃતૈરપચયઃ ક્ષાન્તેઃ પ્રતીપો વિધિ-

વ્યાસેપસ્ય મુદ્દન્મદસ્ય ધમન ધ્યાનસ્ય કપ્તો રિપુ ।

દુઃસ્વસ્ય મમ્ભવઃ સુસ્વસ્ય નિધનં પાપસ્ય વાસો નિજ

માણસ્યાપિ પરિગ્રહો ગ્રહ ઇત્યેકેનાય નાશાય ચ ॥૨॥” શાર્દૂલ૦

૧ સરખાવો—

“અર્થાનામર્જને દુઃસ્વ-મર્જિતાના ચ રક્ષણે ।

અર્જિતાના વ્યથે દુઃસ્વ, ધિગર્થ દુઃસ્વમાજનમ્ ॥”

અસ્થિસ્થૂળાધૃતે કાયે, સ્નાયુવન્ધનિવન્ધને ।

સ્વચા-માસ-વસાચ્છન્ને, ઇન્દ્રિયારક્ષગોપ્તૃકે ॥ ૧ ॥

સ્વકર્મનિગઢાવદ્ધો, જીવો ગુણિગૃહોપમે ।

વસતિ તત્ર ચિત્ત 'સ્વ, મોહ મા મા વૃથા કૃથા' ॥૨॥-ગુણ

કારાગૃહ મમાન દેહને વિષે મોહ—

શ્લોક—“ હાડકા ૩૫ યાંબવાથી ટેકવાયેલા, સ્નાયુરૂપ બન્ધ વડે બધા-
યેલા, ચામડી, માસ અને ચરબીથી ઢકાયેલા, ઇન્દ્રિયો ૩૫ કાટવાલથી રક્ષણ
કરાયેલા અને ઠેઠખાનાની ઉપમાવાળા એવા જ (દેહ)માં પોતાના કર્મરૂપ
બેઠીથી બધાયેલા જીવ વસે છે, તેમા હે ચિત્ત ! તુ કોગટ મોહ ન કર, ન કર ” ૧-૨

૧

૨

૩

૪

કોશિકારકૃમે પદ્ય, દુઃખ વેષ્યત સતઃ ।

દુઃખ ભાવિ તવાપ્યેવ, સમત્વસહિતસ્ય હા ॥ ૩ ॥

મમત્વથી મુસીબત—

શ્લોક—“ પોતાની જાતને વીંટલા કોશિકાના કીડાતું કુખ તુ જો
મમતાથી યુક્ત એવા તને પણ એવું કુખ હાથ થશે ”—૩

કોશિકાનો કીડો—

અપ્રકીર્ણ—દેશમનો કીડો એ કતારી જેવું પ્રાણી છે જેતુરના પાદકા
ઉપર મૂકાયેલા તરખના દાણા જેવડા પીળા ગગના ચારસે ઇંડા ગરમીથી સેવાય
છે એટલે તેમાથી કાળાશ પડતી ઇંચળ જન્મે છે જન્મતા તેજેતુરના પાદકા
ખાવા મઠી પડે છે અને પુષ્ટ થાય ત્યાં સુધી તે ખાયા કરે છે દેટલાક મુલ
કોમા દેશમના કીડાને ઉછેરવા માટે ખાત્ર જગ્યા હોય છે ત્યાં તેને પાળનારા
કપડા ઉપર ઇંડા રાખે તેમાથી ઇંચળ જન્મતા તેને જેતુરના પાદકા ખાવા
આપે છે તેછ સાત અડવાડિયા જીવે છે તેટલામા તે ચાર પાંચ વખત પોતાની
ખાત ઉતારે છે તે પૂરેપૂરી મઠી થયા વિના કાતવા માડતી નથી તેના મો

નીચે બે છિદ્રો હોય છે તેમાંથી ચીકણો પદાર્થ ઝરે છે તે હવામાં સખત થયા પછી તેનો ભારીક તાર થાય છે આ તારનો કોશેટો બનાવી ઇંચબ તેમાં ભરાઈ બેઠે છે ત્યાં બેઠા બેઠા પણ તારથી તે પોતાનું શરીર વીંટી લે છે આવી ગીતની ખામી મુંવાળી પથારીમાં તે ત્રણેક અઠવાડિયા મુઘી નિરાતે બેઠે છે આ દરમ્યાન તેનું રૂપાન્તર થાય છે તે બંને છે ત્યારે તે પતંગીઆ ઢે કસારીરૂપે બહાર નીકળે છે આ વખતે તેને પાખો અને તેના ઉપર મુંદર રીતે શોભતા પીછા હોય છે સાધાળુ પતંગીઆ કરતા તેની પાખ નાની અને શરીર બેઠા ઘાટનું તથા ભરાઈ હોય છે ઢેહખાનામ્મથી તે છુટી થઈ તેથી બહુ તેનો આનંદ માતો ન હોય તેમ ફૂદતી આમથી તેમ તે બેઠે છે

❖ ❖ ❖ ❖

નિ.સારેઽન્નેવ સસારે, સાર સારદ્વલોચના ।

एव भ्रमितचेतास्त्व, कुतस्ते निर्वृतिर्भवेत् ? ॥ ૪ ॥

બ્રાન્ત ચિત્ત—

શ્લો.૦— “ (દે જીવ) અમાર એવા આ સસારમાં મુગનયના જ સાગ છે એમ જનુ ચિત્ત ભમી ગયું છે તેનો તુ છે એટલે તને નિર્વૃત્તિ (નિરાત) ક્યાથી મળે ? ”—૪

❖ ❖ ❖ ❖

स्त्रीमुख पङ्कजेमात्र, पामरेणोपमीयते ।

स तत्र भ्रमरीभूय, मृत्वा साक्षात् करोति तत् ॥ ૫ ॥

ઉપમાનો સાક્ષાત્કાર—

શ્લો.૦— “ આ દુનિયામાં વનિતાના વદનને પામર કમળની ઉપમા આપે છે એટલું જ નહિ, પણ તે તેમાં બમરાડપ બની મગીને તે ઉપમાનો સાક્ષાત્કાર કરે છે ”—૫

૧ જે તારથી તે કોશેટો બનાવે છે તેને ‘રેશમ’ કહેવામાં આવે છે અને આ તાર પોતાની આસપાસ વીંટાળીને જે ઘર તે બનાવે છે તેને ‘કોશેટો’ કહેવામાં આવે છે

આ કોશેટો એક જ તાતગુણી બનેનો હોય છે તેને મુગ્ધિથી ઉદ્દેશમાં આવે તો તે મુગ્ધરાઈ ન જતા ૬૦૦ થી ૧૦૦૦ નો સામો નીમ્જો છે કોશેટામ્મથી રેશમ કાઢીને માટે તેનું ઉપયુક્ત ૫૦ બાજુ અને તે માટે તેને બિના પાણીમાં રાખવું પડે છે

પદનો નિષ્કર્ષ—

૨૫૯૮—આ પદમાંથી એ અર્થ નીકળે છે કે જેમ કમળને વિષે આસક્ત થયેલો ભમરો સૂર્યાસ્ત થવાના સમય સુધી તેનાથી નિવૃત્ત થતો નથી અને અતમા આખી રાત સુધી તેમાં ગોઠાઈ રહે છે અને કોઈક વાર તો સૂર્યોદય પૂર્વે કોઈ પ્રાણીના મપાટામાં આવી જાય, તો ત્યાંને ત્યાં મરણ પામે છે તેમ જે માનવ મહિલાના મુખને કમળ મળે તેનો તાગી ખને છે તે મરણાન્ત કષ્ટ લોગવે છે

ક ક ક ક

વસા-ફુપ્ફુસ-જમ્વાલ-સ્નાયુ-રક્તમૃત વપુઃ ।

ચન્દ્રાશુપમયા મોહ-ચેષ્ટિતેનૈવ કથ્યતે ॥ ૬ ॥

અનુચિત પ્રશસા—

શ્લોક—“ચરખી, કેશ્સા, (૭૩૩૫) કાદવ, સ્નાયુ અને લોહીથી ભરેલા દેહને મોહની ચેષ્ટાવાળો જ માનવી ચન્દ્ર વગેરેની ઉપમા આપે છે” —૬

૨૫૯૯—આ પદ દ્વારા અન્યકારે કવિ-વર્ગ તરફથી, વનિતાના વહન વગેરેને અન્નાદિની જે ઉપમાઓ અપાય છે તેનું સૂચન કર્યું છે કયા અવ્યયને કઈ ઉપમા અપાય છે એ વાત સન્નિવૃત્તિથી અત્યંત નવી આ સખમમાં સુભાષિતરત્નભાષકોગારનું નવરમપ્રકરણ (પૃ ૨૬૯-૨૮૨) મુન્દર પ્રકાશ પાડે છે આનું નમુન્યાત્મક વર્ણન મૂર્તર ગિરમાં ગૂંથાયેલી અને જ્યં ૦ વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણીશ કર ગોવિંદજીએ રચેલી સુખાના ૨૭ મા પ્રકરણ (પૃ ૨૧૩-૨૨૪)માં લેવામાં આવે છે આ જે અન્યોના આધારે કેટલીક હકીકત અત્ર રજૂ કરવામાં આવે છે—

કેશપાશ—કામી જનોના મનરૂપ મન્યને પકડવા માટે મંદને પાથરેલી જાળ, સુખરૂપ ચન્દ્રમાંથી ઝરતા અમૃતનું પાન કરવા આપેલી નાગણ, વહન રૂપ કમળના મકરંદ પીવાને એકઠી મળેલી જ્રમશની યેરિ, સુખની કાતિને ગગાને પ્રવાહ પારી તેને મળવા આવેલ યમુનાનો પ્રવાહ, સુવકાના ચિતરૂપ

૧ સરખાવો નિમ્ન-લિખિત પદ—

રાત્રિર્ગમિષ્યતિ મિષિષ્યતિ સુખમાત

માસ્વાનુદેષ્યતિ હસિશ્યતિ પદ્મવપ્રી ।

इत्य विचिन्तयति वाशगते द्विरेषे

दा मूलत कमलिनीं गज उज्जहार ॥ —વસતિ ૧૩૧

અર્થને વશ કરવા કામદેવે તૈયાર કરેલ આણુ ઇત્યાદિને ઉપમાઓ કેશપાશને અપાય છે, તે પૈકી કેટલીક નિમ્ન-લિખિત પદ્યમા નજરે પડે છે —

“ ન જીમૂતચ્છેદઃ, સ દિ ગગનવિહારી, ન ચ તમો

ન તસ્યેન્દોમેત્રી, ન ચ મધુરુસ્તે દિ મુક્તરાઃ ।

ન પિચ્છ, તત્ કેન્નિયુચિતમસિતોડ્ય ન ચ મણિ—

મૃદુત્વાદા જ્ઞાત ઘનચિકુરપાશો મૃગદશઃ ॥ ”—શિખગિણી

અર્થાત્ આ કંઈ મેઘનો કકડો નથી, ઢેમડે તે તો ગગનમા વિચરે છે વળી આ કંઈ અધકાર નથી, કાણુ કે તેને ચન્દ્ર સાથે દોસ્તી નથી આ ભમરા પણ નથી, ઢેમડે તે તો મુખર (શુભગ્વ કરનારા) હોય છે આ પીંછુ પણ નથી, ઢેમડે તે તો ચોરને વિષે હોય છે આ કૃષ્ણ મણિ પણ નથી, કેમકે આ તો મૃદુ છે (ત્યારે આ છે શુ ?) હા, ભણ્યુ, એ તો હરિણાક્ષીનો ઘન કેશપાશ છે

લક્ષાટ—કન્તૂરીના તિલકરૂપ કલકનો અનુલવ કરવા આવેલ અષ્ટમીનો ચન્દ્ર, કામદેવને ખિરાજવાની શ્લાટિકમય પીકિડા

લક્ષાટગત તિલક—નેત્રરૂપ કમળોમાથી દોનો ન્વીકાર કરવો એ વિચારવા યોગી ગયેલુ બ્રમરનુ બચ્ચુ, મન્મથ મહીપાલની મુઠા આ સખધમા કહુ પણ છે કે—

“ કેયૂરં ન કર પદે ન કટકં મીલો ન માલા પુનઃ

ફસ્તૂરીતિલક તથાપિ તનુતે સંસારસારંથિપમ્ ।

સર્વાધિક્યમલેલિ મોલફલકે યત્ મુન્નવો વેપસા

જાનોમ કિમ્ તત્ર મન્મથમહીપાલેન મુઠા કૃતા ॥ ”—શાફલ

અર્થાત્ ઠરમા કેયૂર નથી, પગમા વડુ નથી, મન્તક ઉપર માળા નથી, છતાં કન્તૂરીનુ તિલક મમાગ્ની સારરૂપ લક્ષ્મીનો વિચાર કરે છે શ્રદ્ધાએ મુન્દર ભવાવાળી શ્રીના લક્ષાટરૂપ પાટિયા ઉપર મર્વથી અધિક એવો જે લેખ લખ્યો, તે અખધમા મદનરૂપ મહીપતિએ કરેલી (ઓ) મુઠા (મહોર) હોય એમ અમે ભણીએ છીએ

લમ્બજો—કાંમી જનો ઉપર ૧કટાક્ષરૂપ બાણ ફેંકવા માટે કામદેવે ગોઠવેલી કમાનો, મદોન્મત્ત બનેલા યાવનરૂપ કુજરની મદ-લેખાઓ

૧ કટાક્ષને ઉદ્દેશને એમ પણ કહેવા કે તે ગળેનિવાઓ છે, આનાથી હ વરે માનને કાળે મદન યુવકના આત્મરૂપ સંસ્કરનુ દરજુ દે છે —

પદનો નિષ્કર્ષ—

સ્પષ્ટી૦—આ પદમાંથી એ અર્થ નીકળે છે કે જેમ કમળને વિષે આસક્ત થયેલો ભરો સૂર્યાન્ત થવાના સમય મુઘી તેનાથી નિવૃત્ત થતો નથી અને અતમા આખી જન મુઘી તેમાં ગોઘાઈ રહે છે અને કોઈક વાર તો સૂર્યોદય પૂર્વે કોઈ પ્રાણીના મપાટામાં આવી જાય, તો ત્યાં ત્યાં મરણ પામે છે તેમ જે માનવ મહિલાના મુખને ઝમળ સમજી તેનો રાગી બને છે તે મરણાન્ત કષ્ટ લોખવે છે



વસા-ફુફુસ-જમ્વાલ-સ્નાયુ-રક્તમૃત વપુઃ ।

ચન્દ્રાદ્યુપમયા મોહ-ચેષ્ટિતૈનૈવ કથ્યતે ॥ ૬ ॥

અનુચિત પ્રશસા—

સ્તો૦—“ચરણી, કેરસા, (૦૨૩૫) કાદવ, સ્નાયુ અને લોહીથી ભરેલા દેહને મોહની ચેષ્ટાવાળો જ માનવી ચન્દ્ર વગેરેની ઉપમા આપે છે” —૬

સ્પષ્ટી૦—આ પદ દ્વારા નન્વકરે કવિ-વગ તરફથી, વનિતાના વહન વગેરેને ચન્દ્રાદિની જે ઉપમાઓ અપાય છે તેનું સૂચન કર્યું છે કયા અવયવને કઈ ઉપમા અપાય છે એ વાત નમ્કૃતસ્રોથી અજણી નથી આ સળંઘમાં સુભાષિતરત્નભાષાકોશારણ નવરસપ્રકરણ (૫ ૨૬૯-૨૮૨) મુન્દર પ્રકાશ પાઠ છે આગ્ર મયુચ્ચયાત્મક વર્ણન ગૃન્નર ઝિગમા ગુધાયેલી અને સ્વ૦ વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણીશ કરે ગોવિંદજીએ રચેલી સુક્રાના ૨૭ મા પ્રકરણ (૫ ૨૧૩-૨૨૪)માં જોવામાં આવે છે આ જે ગ્રંથોના આધારે કેટલીક હડીકત અન રણ કરવાના આવે છે—

કેશપાશ—કામી જનોના મનરૂપ મત્સ્યને પકડવા માટે મંદને પાથરેલી જાળ, મુખરૂપ ચન્દ્રમાંથી ઝરવા અમૃતનું પાન કરવા આવેલી નોગણ, વહન રૂપ કમળના મકરદ પીવાને એકડી મળેલી ભ્રમરોની શ્રેણિ, મુખની કાતિને ગંગાનો પ્રનાહ ધારી તેને મળવા આવેલ યમુનાનો પ્રવાહ, સુવકોના ચિત્તરૂપ

૧ સરખાવો નિમ્ન-નિખિલ પદ—

‘રાત્રિર્ગમિષ્યતિ મચિષ્યતિ સુપમાત

માસ્વાનુદેષ્યતિ હસિષ્યતિ પદ્મજઘ્રી ।

રત્ન વિચિન્તયતિ વોશગતે દ્વિરવે

દા મૂલત કમલિની ગજ ઉજ્જહાર ॥’ —વસતિતિ ૧૬૧

અર્થને વશ કરવા કામદેવે તૈયાર કરેલ આળુક ઇત્યાદિ જે ઉપમાઓ કેશપાશને અપાય છે તે પૈકી કેટલીક નિમ્ન-લિખિત પદ્યમા નજરે પડે છે —

“ ન જીમૂતચ્છેદઃ, સ હિ ગગનવિહારી, ન ચ તમો
ન તસ્યેન્દોર્મંગી, ન ચ મધુકરાસ્તે હિ મુક્તરાઃ ।

ન પિન્ન, તત્ કેકિન્યુચિતમસિતોઽય ન ચ મણિ—

મૃદુસ્વાદા જ્ઞાત ઘનચિકુરપાશો મૃગદશઃ ॥ ”—રાખરિણી

અર્થાત્ આ કંઈ મેઘનો કકડો નથી, કેમકે તે તો ગગનમા વિચરે છે વળી આ કંઈ અધકાર નથી, કારણ કે તેને ચન્દ્ર સાથે દોસ્તી નથી આ ભમરા પણ નથી, કેમકે તે તો મુખર (ગુનારવ કરનારા) હોય છે આ પીંછુ પણ નથી, કેમકે તે તો મોરને વિષે હોય છે આ કૃષ્ણ મણિ પણ નથી, કેમકે આ તો મૃદુ છે (ત્યારે આ છે શુ ?) હા, બાલ્ય, એ તો હરિણાક્ષીનો ઘન કેશપાશ છે

લક્ષાટ—કસ્તૂરીના તિલકરૂપ કલકનો અનુભવ કરવા આવેલ અષ્ટમીનો ચન્દ્ર, કામદેવને બિરાજવાની શ્લાટિકમય પીઠિકા

લક્ષાટગત તિલક—નેત્રરૂપ કમળોમાથી કોનો સ્વીગર ઠરવો એ વિચા-વવા થોભી ગયેલુ બ્રમરનુ બચ્ચુ, મન્મથ મહીપાલની મુદ્રા આ સખધમા કહ્યું પણ છે કે—

“ કેયૂરં ન કરં પદે ન કટકં મીલી ન માલા પુનઃ
કસ્તૂરીતિલક તથાપિ તનુતે સંસારસારથિયમ્ ।

સર્વાધિસ્યમેલેલિ માલફલકે યત્ સુમ્ત્રવો વેષસા

જાતીમ કિમ્ તત મન્મથમહીપાલેન મુદ્રા કૃતા ॥ ”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ કરમા કેયૂર નથી, પગમા કંડુ નથી, મન્નક ઉપર માળા નથી, છતાં કસ્તૂરીનું તિલક સસારની સારરૂપ લક્ષ્મીનો વિન્નતાર કરે છે બ્રહ્માએ મુન્દર ભવાયાળી સ્ત્રીનો લક્ષાટરૂપ પાટિયા ઉપર સર્વથી અધિક એવો જે લેખ લખ્યો, તે મખધમા મદનરૂપ મહીપતિએ કરેલી (એ) મુદ્રા (મહોર) હોય એમ એને ભણીએ છીએ

ભમરો—કામી કોનો ઉપર શ્લોકરૂપ બાવુ ફેંકવા માટે કામદેવે ગોઠવેલી કમાનો, મદોન્મત્ત બનેલા ચૈવનરૂપ કુજરની મન્-લેખાઓ

૧ શ્લોકને ઉદ્દેશીને એમ પણ કહેવાય કે તે ગણેશિયાઓ છે આનાથી હવે ૫૩૫ શ્લોકને શાંતિને મળત મુવેમના ચતુર્થરૂપ સર્વેશ્વરનું હરણુ કૃત છે

નેત્ર—ભુવાનોના દેહને પ્રમિત અને તેમના ચિત્તને અમિત કરનાર ¹વિષ, ખજન, હરણ, કમળ વગેરેને સરમાવનારી વસ્તુ, ²કુરુક્ષેત્ર આ મળધમા એટલું જ કહેવું બસ થશે કે—

“ચકોરનેત્રણદ્યુત્પલાના, નિમેષયન્ત્રેણ કિમેષ કૃષ્ણઃ ?”

સાર મુષોદ્ગારમયઃ પ્રવર્તનૈ—વિંધાતુમેતન્નયને વિષાતુ. ॥” —ઉપખતિ
અર્થાત્ આ નયનોને રચવા માટે ¹કોરના નેત્ર, હરણના લોચન અને કમળોના અમૃત જેવા ઉદ્ગારમય સારને શુ બ્રહ્માએ પ્રયત્નો પૂર્વક નિમેષરૂપ યત્ન દ્વારા યેથી કાઢ્યો છે?

નામિકા—દાતની શ્રેણિરૂપ દાડિમની કળીઓનું બહુલ કરવા તૈયાર થયેલ પોપટની વાચ, તેલનું કુસુમ, ²ડાખા અને જમણા નેત્રને ³પરંપરના અમરકારની અદેખાઈ થતી અટકાવવા વિદ્યાતાએ મધ્યમા ગોઠવેલી ⁴સોનાની પાત્ર

કર્ણુ—મુખમા નહિ સમાતા લાવણ્યના પ્રવાહને આશ્રય આપનારા કૂવા, નેત્રોની અણીઓને બહુ દૂર જતી અટકાવવા બ્રહ્માએ તૈયાર કરેલા ત્રીમાંડાની નિશાનીઓ, રમ-રહ્યને ભરી રાખવાના પાત્ર

કપોતો—લાવણ્યને નાચવાની રમભૂમિઓ, પૃથ્વીના પૂર્વ અને પશ્ચિમ ગોળાર્ધ, ચંદ્રના બે ગોળ ઉત્કર્ષ, ⁵નરરૂપ હરીફને હરાવવા કસરત કરવા સાથે તૈયાર કરેલા દડા

અધર—દ્રાક્ષા અને અમૃત કરતા મધુર, યરવાળા, બિંબ રૂપ અને પહોળ સાથે ટક્કર ઝીલનાર આ વિષે એમ કહેવાય છે કે—

“સન્તતોદવસાચેવ, વદનેન્દોરનિન્દિતા ।

તદોષ્ટમુદ્રા લાવણ્ય-સમુદ્રસ્યેવ વિદ્રુમ. ॥” —અનુ૦

સુખ—ડલક વગરનો શારદા પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર, અમૃતને મધુરતાનો અવયાજ કરાવનાર ઉપાખ્યાય

¹ સરખાવો—

“અમયતિ શરીરમધિક, અમયતિ ચેત કરાતિ સન્તાપમ્ ।

મોહ મુદ્ધા કુરુતે, વિષવિષમ ધીક્ષણ તસ્યા ॥” —આર્ષા

² “અર્જુન કૃષ્ણસયુક્ત, કર્ણ યન્નાનુધાવતિ ।

તન્નૈવ તુ કુરુક્ષેત્ર-મિતિ મૃગ્ધે । મૃશામહે ॥” —અનુ૦

³ વૈચિત્ર તિલસ્ય કુસુમ શુષ્કચક્ષુમન્યે

નાસા વદન્તિ વયયામ્યદમન્યદેષ ।

સરક્ષિતો નિજશરાસનસન્નિધાને

કામેન વૈતકદલૈકમયો નિષદ્ધ ॥” —વસન્ત૦

કહે—કેદિલાના પથમ સ્વર અને સરસ્વતીની વીણાને લલિત કરનાર,
ગાયન, મળધી ત્રણ આમોની તીજેરી જેવી ત્રણ એખાધી અકિત અનગના
દિગ્વળ્યના પ્રયાણનો શબ કહ્યું પણ છે કે—

“ અયં ત્રયાણાં ગ્રામાણાં, નિધાનં મધુરધ્વનિઃ ।

રેલાનયમિતીવાસ્યાઃ, સૂત્રિતં કણ્ઠકન્દલે ॥ ”—અનુ૦

કર—કમળની નાળ

કટિ—સિંહના જેવી.

નિતબ્ધ—કામદેવને બિરાજવાનું સિંહામન, કર્ણની પ્રથસ્તિતુ કલક

ભિન્ન—કામદેવના વિજય-સ્તભ, કેળના યાસલા, હાથીની સૂઢ આ
મળધમા વિચારો નિમ્ન-લિખિત પદ —

“ કુરુઃ કુરુકુરુશ્ચ-શ્ચન્નલચેલાન્નલો માતિ ।

સપતાકઃ કનકમયો, વિજયસ્તમ્ભઃ સ્મરસ્યેવ ॥ ”—આર્યા

ચરણ—કમળ વિચારો નિમ્ન-લિખિત પદ —

“ ચરણકમલં તટીયં, લાક્ષાવાલાતપેન સંવલિતમ્ ।

અધ્યાસ્ત મુદ્ગમાલા-ડડવલિભિર્મણિલચિતનૂપુરવ્યાજાત્ ॥ ”—આર્યા

આ પ્રમાણે અત્ર ડેટલાકે અવયવોનું આધુ ચિત્ર આલેખ્યું છે આ
શુગારાત્મક સામગ્રીને વૈરાગ્યરૂપે પરિણમાવવાનું અલગ કાર્ય શ્રીસોમપ્રભ
સૂરિએ શુગારવૈરાગ્યતરંગિણી દ્વારા કરી બતાવ્યું છે શ્રીદિવાકર મુનિરાજે
રવેલી શુગારવૈરાગ્યતરંગિણી પણ મનન કરવા જેવી છે, એટલું સચવી
આપણે આગળ પ્રયાણ કરીશું

પદનું તાત્પર્ય—

આ પદ્યથી એમ સૂચવવામા આવે છે કે ખરી ગીતે સીનું શરીર સ્વત
સારભૂત નથી આમ છતા કામી જનોનું એ કીડા-આન કેમ બન્યું છે એનો ઉત્તર
આ પદ્યમાથી તેમજ મહર્ષિ ભર્તૃહરિકૃત વૈરાગ્યશતકના નિમ્ન-લિખિત
પદ્યમાથી મળી આવે છે —

“ સ્તનૌ માંસગ્રન્થો કનકકલ્પાવિત્યુપમિતૌ

મુલં શ્લેષ્માગાર તદપિ ચ શશાન્કેન તુલિતમ્ ।

સ્રવન્મૂત્રલિન્નં કરિવરશિરઃસ્પર્ધિં જનનં

મુહુર્નિન્યં રૂપં ક્રુવિજ્ઞનવિશેષૈર્ગુરુ કૃતમ્ ॥૧૬॥—ગિણરિણી

અર્થાત્ સ્ત્રીને એ માગની ગાઠો છે, છતાં તેને નોનાના કળશોની ઉપના અપાય છે. મુખ એ શ્લેષ્મનુ ઘર છે, તોપણ તેને ચન્દ્ર સાથે 'ગરખાપવામા આવે છે જ્વન કરતા મૂનથી આઈ છે, છતાં તેને કુજ્જરાજના મસ્તક (કુમ્ભસ્થળ)ની અર્ધા કરનાર (આલેખવામા આવે) છે. આ પ્રમાણે વારવાર નિન્દવા યોગ્ય રૂપને તે તે વિશેષ કલ્પનામા ચતુર એવા કવિ-વર્ગે શ્રેષ્ઠ બનાવ્યું છે-મનાવ્યું છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે સ્ત્રીને એ માસના પિંડો છે, તો તેનું મહેન કરવું તે યોગ્ય નથી. મુખ એ કંક, લાગ, દાતને એક ઇત્યાદિ દુર્ગન્ધી પદાર્થોથી વ્યાપ્ત છે, તો પછી તે સુખનને લાયક કેમ ગણાય? જ્યારે જ્વન મૂન વડે અપવિત્ર બન્યું છે, તો સંલોગના પાત્ર તરીકે તેના કેમ ઉપયોગ થાય? આ પ્રમાણે જ્યારે કામિનીના અવયવો નિન્દ છે, તો તેની માથે લોગ લોગવવા શું ઉચિત ગણાય? એક સ્થળે તો કામિનીને નરકની ઉપમા આપતા કહ્યું છે કે—

“હાસોઽસ્પિસંદર્શનમસિયુગ્મ—

મત્યુજ્જ્વલં તત્ કલ્પ વસાયા' ।

સ્ત્રી ચ પીની વિસિતાસપિન્દી

સ્થાનાન્તરં કિં નરકો ન યોષિન્ ? ॥ ”—ઉપમતિ

અર્થાત્ હાસ્ય એ હાડકાનું પ્રદર્શન છે, (કેમકે હાડકો વેળા દાત દેખાય છે અને તે હાડકા નથી તો ખીણ શું છે?) અન્યતઃ નિમજ્જ નેત્ર-મુગવ તે ચરણીની કાળશ છે અને પીન પયોધર માસના અને લોહીના પિન્ડો છે આથી શું નારી અન્ય સ્થાનમા ઉતરી આવેલી નરક નથી?

આ સમય કથનનો સાશય એ છે કે નિન્દ વસ્તુમા આદર રખાય છે તે મોહને બાહારી છે આ બધો મોહનો મહિમા છે એમ શ્રીભટ્ટજીરે ઉદ્યોગણ કરે છે જુઓ શ્રીભક્ષ્મદ્વિસરિકૃત શતુર્વિગતિકાનું અપ્પીકરણ (૫ ૬૧)

પુરીપ માસ રક્તાયે-દુર્ગન્ધૈ પરિવૃત્તિમ્ ।

શરીર યોષિતાં જ્ઞાત્વા, તત્ર કિં રમસે વૃથા ? ॥ ૭ ॥

દયિતાનો દેહ—

સ્ત્રી—“વિષ્ટા, માસ, લોહી વગેરે દુર્ગન્ધી (પિંડો)થી સુન્દરીઓના શરીર ભરપૂર છે એમ જાણ્યા પછી (પણ) તેમા (હિંચેતન!) તું કેમ રમણું કરે છે?”—

રમણીણ દંસણ ચેર, સુદર હોડ સંગમમુદેણ ।

મધુચ્ચય સુરહો માર્લદૃ મલળં પુણ વિનાસો ॥૧૦૭॥^૨—આર્થો

૪ ૬ ૬ ૪

ચિત્ત ! ચેતસિ ચેત ત્વ, ગૌરીણા ગાત્રસાગરે ।

લગ્ના સ્તનગિરી મમ્ના, માવિની ધર્મનોસ્તવ ॥ ૧૦ ॥

ધર્મ-નોકાનુ લખાણ—

સ્તો—“ હે મન ! તુ ચિત્તમા ચેતી લેજે કે સુન્દરીઓના શરીર
સમુદ્રમા રહેલા પથોરૂપ પરિતની આપે તારી ધર્મરૂપ દોડી અથડાતા
ભાગી જાયે ”—૧૦

૪ ૬ ૬ ૪

ઉપમા-પરામર્શ—

રૂપદી—આ પદમા ન્તનને ગિરિની ઉપમા આપી છે તે શું બ્યાજ
છે એવો પ્રશ્ન જોડાવનારનું સુભાષિતરત્નભાણુકાગાર (પૃ ૨૭૬)
નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા ધ્યાન મંત્રવું બનાવશ્ચક નહિ ગણાય —

“ તુક્રામોગે સ્તનગિરિયુગે પ્રૌઢરિમ્પે નિવરમે

સીમાદેશ હરતિ નૃપતા યૌરને જૃમ્ભવાણે ।

મન્યો ખીર ક્વચિદપિ યયૌ પથવરેક્ષણાયા

ગૂન્ય મ વસ્યલમિતિ તન રિવદન્તૌ વદન્તિ ॥ ”—મન્દાકીન્ત

૪ ૬ ૬ ૪

ચિત્ત ! ચેતસિ ચેત ત્વ, સ્ત્રીશરીરાર્ણવે તવ ।

લોચનાવર્તકે મમ્ના, ધર્મનોનાશમેવ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

૧ ળાયા—

રમણીના દશનમેઘ સુ દર ભવતિ સદ્ગમસુલેન ।

મધ યથ સુરભિમાન્યા મદન પુનર્ધિનાશ ॥

૨ બાનો અર્થ એ , કે મનોહર દેખાવવાનો અત્યંત નાજુક અંગનાળી અને દો
(પદ્મા તરમા યુગોલી) ચૂંચાણેની નત્ત માનની (યુગો)ની માગાઓ જેવી દરિયા
હૃદયને તરે છે તિતુ દેખાત અને ખમચુગીથી મોઢ પમા નાની તે મહિયાઓને
આનિજન રૂપ-આત્મ પેડે નાવ કરે છે માનનીની સુમધની જેમ મુ દરીઓતુ દર્શ
સુ દર કે પરતુ આ પુખ્ત ॥ મ નની જેમ નેતુ નમન-ચુખ નિનાતમરી છે

ધર્મરૂપ હોડીનું નિમજ્જન--

શ્લોક--હે મન ! તુ ચિત્તમા થેતી વેં કે નેતરૂપ વમળવાળા એવા દયિતાના દેહરૂપ દરિયામા ગ્રહેલી તારી ધર્મરૂપ નોજ નાગ પામશે --૧૧

૨૫૫ી--અધ્યાત્મ-વૈરાગ્ય મળથી અન્યોમા સ્ત્રી-મમત્વ-ગોચનનો અધિગત બહુધા નજરે પડે છે તેમ આ શુચકમા પણ ચોથાથી અગ્યામા પદ દ્વારા અને અષ્ટમ શુચકમા ૧૮ મા પદ દ્વારા તેના દેહની અનુચિતા વર્ણવીને, ચતુર્થ શુચકમા ૬૦ મા પદમા મુન્દરીને સ્વાર્થી સુચવીને અને છઠ્ઠા શુચકમા ૮૨-૮૩ મા પદ દ્વારા વનિતાને તેના વલ્લભ પ્રાથે પગલવમા નહિ મચર-નારી ઉલ્લેખીને નારીની મગતિ નહિ ડરવાનો-એતાથી વિગ્રહ ગ્રહેવાનો ઉપદેશ આ અન્યકારે આપ્યો કે વૈરાગ્યના ઉપદેશોને હાથે વનિતાને, વિષ-વત્તી, વજાશનિ, વ્યાધિ, વાઘણ, વગેરે વિશેષણોથી નવાજવામા આવી છે એની પરકાષ્ટાતુ ચિત્ત તન્દુલ-વૈશાગિક નામના પ્રતીક (પયન્ના)ગત નિમ્ન લિખિત પદ્ધતિઓ પૂર પાડે છે --

“જાઓ વિ અ રમાઓ રૂપિયાઓ અળેગેહિં કફરસહસ્તેહિં વિવિહપાસ-પદિવદ્દેહિં કામરાગમોદેહિં વન્નિયાઓ તાઓ વિ પરિસાઓ, તૈજહા પગરવિસ; માઓ (પિયરુસણાઓ કતિપર્યં ચટુષ્પરુન્નાતો અવકહસિયભાસિયવિલાસ-વીસંમમ્મયાઓ અવિણયવાત્તુલીઝ મોહમહાવત્તિનીઓ તિસમાઓ) ૧ પિયવયળ-વલ્લરીઓ ૨ કફયવપેમગિરિતટ્ટીઓ ૩ અવરાહસહસ્તઘરિનીઓ ૪ પમ્મવો સોગસ્સ ૫ ત્રિણાસો વલસ્સ ૬ સૂણા પુરિસાળ ૭ નાસો લજ્જા ૮ સંકરો અ-વિણયસ્સ ૯ નિલયો નિઅઢીળ ૧૦ સ્વાળી વરસ્સ ૧૧ સરીરં સોગસ્સ ૧૨, મેઓ મજ્જાયાળં ૧૩, આસઓ રાગસ્સ ૧૪, નિલઓ દુચ્ચરિયાળં-૧૫, માણ સંમોહો ૧૬, સ્વલળા નાળસ્સ ૧૭, ચલળ સીલસ્સ ૧૮, વિગ્ધો વમ્મસ્સ ૧૯, અરી સાહૂળ ૨૦, દૂસળ આયારપત્તાળં ૨૧, આરામો કમ્મરયસ્સ ૨૨, ફલિહો મુરુલમગસ્સ ૨૩, મવળં દરિદ્ધસ્સ ૨૪, અવિ આરૂ તાઓ આસીવિસો વિ ૨ કુવિ-યાઓ ૨૫, મત્તગઓ વિ વ મયળપરવસાઓ ૨૬, વગ્ધી વિ વ દુટ્ટહિઅયાઓ ૨૭ તળચ્છન્નહૂવો વિ વ અપ્પાસહિઅયાઓ ૨૮ માયાકારઓ વિ ૨ ઉવયારસયા-વયળપઓત્તીઓ ૨૯, આયરિસત્તિવ પિ વ દુગ્ગિજ્જસન્ભાગાઓ ૩૦, ફુફયા વિ વ અંતોદહનસીલાઓ ૩૧, નગ્ગયમ્મગો વિ ૨ અળવટ્ટિઅચિત્તાઓ ૩૨, અંતો દુટ્ટરળો વિ વ કુહિયહિયયાઓ ૩૩, કળહસપ્પો વિ ૨ અવિસ્સમણિજ્જાઓ

પગક્રમનો પ્ર વસ, પુરુષોનું કતલખાનું, લક્ષ્મણનો વિનાશ, અવિનયનો મહોદ્દો, કપ ટોનું ઘર, દુશ્મનાવટની ખાણ, શોકનું શરીર, મર્યાદાઓનો ભેદ (કળાવાળી), રાગનો આશ્રય, દુષ્ટ અગ્નિનું ઘર, માતાને મોહ(નું કાળુ), જ્ઞાનની અખલતા, શીખનું જ્ઞાન, વર્ષમા વિધન, માધુઓનો શત્રુ, સદાચારીઓનું દૂષણ, કર્મજનો બગીચો, મોક્ષ માર્ગની અર્ગલા, દરિદ્રતાનું ભવન, આશીર્વાદ સર્પની જેમ ક્રોધી, મદોન્મત્ત કુજરની જેમ કામાતુર, વાઘણની પેઠે દુષ્ટ હૃદયવાળી, ધામથી ઢકાયેલા કૂવાની જેમ શુભ અને કરણવાળી, કપટીની પેઠે મેંડો ઉપચારના ઉપાયોને યોજનાગી, હર્ષણુગત પ્રતિબિંબની પેઠે દુર્ગાદેવ મદૂલાવવાળી, છાણાની આગની જેમ અદરથી હહનશીલ, પર્વતના માર્ગની જેમ અનવચ્ચિત ચિત્તવાળી, આતરિક દુષ્ટ શુભડાની જેમ કુચિત હૃદયવાળી, ઢાળા માપની જેમ અવિશ્વાસપાત્ર, શબ્દાની પેઠે (અર્થાત્ પથારી જેમ આદ્યથી ઢાંડેલો હોય તેમ) શુભ માયાવાળી, મન્થાના વાહનના રગની જેમ જે ઘડી રાગવાળી, માગરના કંટલોહોની પેઠે અચળ અવલાવવાળી, માછલાની જેમ દુષ્પરિવર્તનશીલ, વાહનની જેમ અચળ ચિત્તવાળી, મગ્ધુની પેઠે નિર્વિશેષ (એટલે જેમ મગ્ધ જેની પાંદળ પડે એ તેનો પીછો છોડતું નથી તેવી), ઢાળની જેમ નિર્ભય, વઝણની પેઠે હાથમા ફામાવાળી, જળની જેમ નીચે જનારી, ડભુસની જેમ અત્તા હાથવાળી, નરડની જેમ ગ્રામ ઉપજાવનારી, ગધેડાની જેમ ખરાબ શીખવાળી, દુષ્ટ ઘોડાની પેઠે વશ ન કરી શકાય તેવી, બાળકની જેમ ક્ષણિક હૃદયવાળી, અધારાની પેઠે દુ જે પ્રવેશ કરી શકાય તેવી, ઝેરની વેલની પેઠે અનાશ્રયણીય, દુષ્ટ ગ્રાહની જેમ નવીન ગૃહોને વ્યાપ્ત કરનારી, મ્થાનભ્રષ્ટ ધ્વિરની જેમ અનુભૂતિ-પાત્ર, કિ પાત્રના ફળની પેઠે મુખે મીઠી, ખાલી મુઠીની જેમ 'ખાળકોને લોભાવનારી, મામના ખડના ગ્રહણની પેઠે ઉપદ્રવકારી, બળતી ઘાસની પુળીની જેમ નહિ છોડતા હહનશીલ, દુર્ભાગ્યની પેઠે દુર્લેધનીય, ખોટા કાર્યાપણ (એક જાતના ચિકકા)ની પેઠે વિસવાદનઅવલાવી, ક્રોધીની પેઠે દુ જે ગ્હણ કગય એવી, અત્યંત ઝેરીલી, નિન્દિત, દુષ્ટ ઉપચાર વાળી, છાછરી, વિશ્વાસ કરવાના માટે નાલાયક, અશ્ચિર, કષ્ટે ગ્હણ કરાય એવી, મહામહેનતે જળવી ગરાય તેવી, દેવકારી, ડોકાર, તીન દુશ્મનાવટવાળી, ઉપ અને મૌભાગ્યનો ગર્વ ધારણ કરનારી, સાપની ચાલની જેમ કુટિલ અત કરણવાળી, જગલમા ગમન માટે અ્યાનઉપ, કુળ અને અવજનમા ભેદ-લાવ ઉત્પન્ન કરનારી, પારકાના દોષો પ્રકટ કરનારી, તૃત્ત્વ, બળવી જ્ઞાનનાગી, એકાન્તને કરનારા સૂઅંગે, અચળ, માગી લાવેલા વાગણુની પેઠે મુખરાગ વિનાની, અદરથી મેંડો ભાગવાળી, રત્નવિનાનો પાગ, લાકડા વિનાનું અગ્ન્ય, અનાલભ્યનું ઘર (અર્થાત્ કામ-નજમા આજમનો મત ત્યાગ કરનારી), ન નેર્ શકાય એવી વૈતનશી, નામ વિનાનો ગેગ, વિયોગ વિનાનો વિપ્રવાપ, તમ વગરનો ઉપમર્ગ, ગગી ચિત્તનો વિવ્રમ, નમચ અંજો આપ્તનાપ નાજ વિનાની વિજગી, જગ વિનાનો પત્રક, માગરનો ગેગ

મહાનિશીથ નામના છેલ્લુનમા પણ આવુ વર્ણન નજરે પડે છે આ પ્રમાણેનો જૈન આગમોમા નારીનો નિર્દેશ થયેલો જોઇ કોઇ પણ મનુષ્યના મનમા એવો પ્રશ્ન જરૂર જ ઉદ્ભવે કે શુ આ અધિલ બ્રહ્માણ્ડમા પુરુષો જ પવિત્રતાની પ્રતિમા છે અને શુ તેમનુ જ આરિત્ર આદર્શરૂપ છે કે જેથી કરીને આ સસારમા અનારમા અસા પદાર્થ તરીકે અબલાનો ઉત્પદ્ય કરવામા આવે છે ? આથી શુ એવી ાકા ઉપસ્થિત નથી થતી કે વૈરાગ્યના ઉપદે ગોડા નર હોવાથી તેઓ પુરુષ-પદ્ધતી બની દયિતાદેવી હોવાનુ સૂચન થાય છે ? આનુ સમાધાન સમર્થ વિદ્વાન્ કલિકાલગર્વજ શ્રીદ્વિમચન્દ્રસૂરિના શબ્દોમા રજુ કરવુ પ્રાનગિત થઇ પડશે

“યત્ સ્ત્રાણા દોષવહુલત્વમુચ્યતે, પુરુષેષ્વપિ હિ સમાનમેતત્ । તેઽપિ હૂરાશયા, દોષવહુલા, નાસ્તિકા, કૃતઝ્ઞા, સ્વામિદ્રોષિનઃ, દેવગુરુચ્ચક્રાથ દુઃશ્યન્તે । તદ્દર્શનેન ચ મહાપુરુષાણામવજ્ઞા કર્તુ ન યુજ્યતે, एन स्त्रीणामपि । यत्रपि कासाञ्चिद् દોષવહુલત્વમુપલબ્યતે, તથાપિ કામાન્નિદ્ ગુણવહુલત્વમપ્યસ્તિ । તીર્થંકાર દિજનન્યો હિ સ્ત્રીત્વેઽપિ તત્તદ્ગુણસુરેન્દ્રૈરપિ ષૂઙ્યતે, મુનિમિરપિ સ્તુપન્તે । લૌકિકા અપ્યાહુઃ-

‘નિરાતશય ગરિમાણ, તૈન યુત્યા યદન્તિ વિદ્વાંસઃ ।

ત કમપિ વદતિ ગર્ભે, જયતામપિ યો ગુરુર્ભવતિ ॥ ૧-આર્થા

કાશન સ્વશીલમભાવાદ્ અગ્નિ જલમિવ, વિપથર રજ્જુમિવ, સરિત્ સ્થલમિવ વિપમમૃતમિવ દુર્ગન્તિ । ચતુર્વર્ણે ચ સદ્યે ચતુર્થમદ્ગ્નં ગૃહમેધિન્નિયોઽપિ । છુલસા મમૃતયો હિ શ્રાવિકાસ્તીર્થંકરૈરપિ મશસ્યગુણા, સુરેન્દ્રૈરપિ સ્વર્ગભૂમિપુ પુનઃ પુનર્વહુ-મતચારિના, મવલમિધ્યાત્મૈરપિ અક્ષોમ્પસમ્યરત્વસમ્પદ, કાશિત્ ચરમદેહા, કાશિદ્ દ્વિત્રિમવાન્તરિતમોક્ષગમના શાસ્ત્રેષુ શ્રુયન્તે । તદ્ આસા જનનીનામિવ, મગિનીનામિર, સ્વપુત્રીણામિવ વાત્સલ્ય યુક્તિયુક્તમેવોત્પદયામ ।”

અર્થાત્ સ્ત્રીઓમા જે દોષોની પુષ્કળતા હોવાય છે, તેમ પુરુષોમા પણ તે બાબત મમાન છે (એટલે કે તેઓ પણ દોષગ્રસ્ત છે) તેઓ પણ કુર આશયવાળા, દોષ બહુલ, નાસ્તિક, કૃતઝ્ઞ, સ્વામીનો દ્રોહ કરનારા તેમજ દેવ અને શુરને ઠગ નારા જોવામા આવે છે, આ દેખાવથી જેમ મહાપુરુષોનો તિરસ્કાર કરવો ઉચિત નથી, તેમ સ્ત્રીઓનો પણ જોડે કેટલીક ગમિનીઓમા દોષબહુલતા માન્યુમ પડે છે, તેમજ કેટલાકમા શુભગુણહુલતા પણ છે તીર્થંકર પ્રમુખની માન્યો સ્ત્રી હોવા છતાં પણ તે તે યુથોના ગૌરવની સુક્ત હોવાને લીધે

મુરેન્દ્રોને પૂજનીય અને મુનિઓની મુતિને પાત્ર બની છે લૌકિક વિદ્યાનોએ પણ કહ્યું છે કે વિદ્યાનો વનિતાના ઉચ્ચ ગૌરવને એટલા માટે પ્રગ્ભને છે કે તે ડોઢ એવા ગર્ભને વહન કરે છે કે જે જગતનો ગુરુ બને છે કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના શીળના પ્રભાવથી અગ્નિને જળકે, સાપને દોરડાકે, નદીને જમીન તરીકે અને જેને અમૃતકે પણિમાવે છે ચતુર્વર્ણ મધનુ ગૃહ-મ્થની જેમ સ્ત્રીઓ પણ થોડું અગ છે મુક્તમા જેવી શ્રાવિકાના ગુણોની તીર્થક-દાએ પણ પ્રશંસા કરી છે સ્વર્ગના મમ્મટોએ પણ તેના ચારિત્રની ભરિ ભૂિ અનુભોદના કરી છે તેમના મમ્યકૃત્વને પ્રબળ મિશ્ર્યાત્મીઓ પણ શેલ પમાડી મકયા નથી કેટલીક ચતુગચો ચરમદેહી છે કેટલીક મુન્દરીઓ જે ત્રણ ભવમા મોશે જના છે એનો ગાઓમા ઉલ્લેખ છે તેથી કરીને જનનીની જેમ, ભગિનીની પેઠે તથા પુત્રીની માફક એમનું વાત્મક્ય કરનું તે યુક્તિ-મગત છે એમ અને જોઈએ છિયે આચાર્યવર્યના આ ઉદ્ગારે ગૌરીઓના ગૌરવ વિષે કેવો અપહ્ત અને અભિનહનીય પ્રકાશ પાડે છે એ બાબત મ્કુટ રીતે પાકક મહાશયના ધ્યાનમા આવી હશે

શીલોપદેશમાલાની ૭૯મી ગાથામા તેના કર્તા શ્રીજયકીર્તિસુરિએ સ્ત્રીની કાળી બાલુ ચીતરી છે, પરન્તુ તેમણે પણ ૧૦૩ મી અને ૧૦૬મી ગાથાઓમા ઉન્નતવલ પક્ષ તરફ પ્રકાશ પાડ્યો છે, પ્રમુત્ત અન્ધારે પણ સમ્યક્ત્વના ૬૭ પ્રકારોના ઉદાહરણો રણુ ડરતા આદર્શ તરીકે નારીઓના નામોના પૂવાના થોની જેમ નિર્દેશ કર્યો છે એટલેકે તેમણે મુન્દરીઓને મળણી જે ઉલ્લેખી નથી આ બહાપોહ ઉપરથી એટલું તો જરૂર મમનયુ હશે કેવળમ્યવામિત જૈનાચાર્યોને વનિતાઓના ચેરી ગણવા તે યુક્તિ યુક્ત નથી આ હકીકતને મમર્થિત કરનારા જૈનાચાર્યોને મો ડોઢ અભિનહન આપી મકે એના ઉદ્ગારને કેપૂરમ જરીના મિમ્નલિખિત પદોમા મળી આવે છે —

“ ધર્મ પુન્નમવો યદેતદિદમેવાર્યાંપિ પૂજ્યા પુન

યસ્યા ધર્મમમુદ્મવો ગુરુજનેષ્વપ્યુન્નતિર્યપુરા ।

સૌનન્દેયનૃપેન્નિકામુત્તમુરો ઓચન્દનાયાં ન કિં

ગ્રાહી પુષ્પતીમુતા કિલ મૃગાત્યપ્યમૃન્મુક્તયે ૧ ॥ ૬૭ ॥ ”—શાસ્ત્ર ૦

અર્થાત્ “ ધર્મો પુરિસપ્પમવો ” એ શ્રીધર્મદાસગણિત ઉપદેશમાલાની ૧૬ મી ગાથાના પ્રારંભિક પદ અનુસાર ધર્મની ઉત્પત્તિ પુરુષથી છે એમ કહેવું યથાર્થ છે, પરન્તુ માથે માથે આર્યા (મહામતી) પૂજ્ય છે, કેમકે આર્યાની પામેથી પૂર્વે ગુરુજનોએ પણ પુણ્ય અને ઉન્નતિ(ના માર્ગ) પ્રાપ્ત કરેલ છે

મુનન્દાના પુત્ર (ખાહુબહિ) ગભને વિષે બ્રાહ્મી, અન્નિકામુત નામના ગુરુને વિષે પુષ્પાવતીની પુત્રી (પુષ્પચૈત્રા) અને શ્રીચન્દનાને વિષે મૃગાવતી ખરેખર મોક્ષના હેતુરૂપ નથી બની ?

અત્યાર મુખીના ઉદ્દેશથી તો નારી નિન્દા નથી એટલું જ મમભય હશે, પરન્તુ પ્રમદા તો પુરુષથી પણ અધિક છે એ વાત તો નિમ્ન-લિખિત પદ્યમાં જણાવી દે છે —

“ સ્ત્રી પુરોડષ્યધિકા ત્રિપક્ષવિશદા પુસ્ત્તરસાનિર્પતઃ

સ્વામિન્યા મરદંબયા તુ સદૃશો ભૂતા ન ભાવિન્વપિ ।

વિશ્વાર્ચયૈ જિનચક્રિણૌ પ્રથમતો ય-પુત્રપૌત્રાવદો

યા પ્રાગેત મુખેડજ્ઞ્યમૂચ્છિતપુરમસ્થાનકસ્યા પ્રભોઃ ॥૭૧॥” — શાસ્ત્ર

અર્થાત્ નારી નગ્ની પણ અધિક છે, કેમકે તે (માતૃ-પક્ષ, પિતૃપક્ષ, અને શ્વશુર-પક્ષ એમ એમ) ત્રણ પક્ષોને (ન્યારે પુરુષ બે જ પક્ષને) નિર્મળ કદે તેમજ તે પુરુષરૂપ રત્નોની ખાણ છે વળી સ્વામીનાં મરદેવી જેવી તે કોઈ મહિલા થઈ નથી અને ઘણે પાપ નહિ કે સાથી પ્રથમ તો અહો જેન પુત્ર અને પૌત્ર વિશ્વને વહનીય એવા પ્રથમ તીર્થંકર અને મહાવર્તી થયા અને જે પ્રભુ (શ્રીકૃષ્ણપદ્મદેવ)ની પદેલાજ શિવપુર પ્રતિ પ્રધ્યાન કરી ગઈ

આ ઉપરથી નમજી શકાય હશે કે વિશ્વોપકારી ઉપદેશકોને પક્ષપાતન ચક્ષુમાં નહોતેવાની ઉપમા આપવા ઉરકેન્દ્રમાં જલુ એ આયમગત નર્મ અવગત જન તેમજ અજ્ઞેન ધર્મોપદેશકોએ વૈરાગ્ય-વિષયનુ વિવેચન કરવા બેળાએ ‘તરૂણી ત્યાજ્ય છે’ એવો મચોટ ઉપદેશ આપ્યો છે, અર્થાત્ પ્રમદા વશાત્ પ્રમદાને પ્રધાનતા આપી તેના તરફ મોહની દૃષ્ટિએ ન જોવાની તેમજ પુત્રોને અનુપમ નવાહ આપી છે કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે જેમ મોહિ તરફ મોહની નજરે નિહાળવાથી પુરુષોનુ અધ પતન થાય તેવી જ રીતે પુરુષો તરફ અનુચિત ધ્યાન ગમવાથી નારી પણ નગ્નવાનિની બને આથી કલિત થાય છે કે ‘મોહની મુઝનણુ’ કહો કે ‘વિષય-વામના’ કહો એ જ કલિ તિલુ દાર છે, અને નહિ કે ‘નગ’ અથવા ‘નારી’ નનાગ-સાગર તરી જવ અનુપમ નાવ રાગ અને દેષના મહાગ છે અને એમ કરવા કરમર કરમ એ જ આ ઉપદેશોનુ મનનીય કથન છે

†

‡

†

‡

સિદ્ધાન્તવાસિવિચ્છાનાં, જિનાના જગતાં મતમ્ ।

इद प्रवचन यस्य, निर्विकारा प्ररूपका. ॥ १२ ॥

૧ આના પૂતા ત મારે જુઓ નવમા ચુલ્હના મોથા પથનુ રપનીકરણ

જિનેશ્વરોની પ્રરૂપણા—

શ્લો०—“જમનુ ચિત્ત સિદ્ધાન્તોને વિષે રહેલું છે એવા જગતને જિનોતુ
આ પ્રવચન માન્ય છે કે જ સિદ્ધાન્તની પ્રરૂપણા કરનારાં જિનો અવિકારી
છે”-૧૨

❖ ❖ ❖ ❖

સ્વસ્ય દેહેડપિ જીવસ્ય, સયોગો નહિ શાશ્વતઃ ।

તદન્યેષા કથ ભાવી ?, તસ્માન્મોહ પરિત્યજ ॥ ૧૩ ॥

દેહ અને જીવનો સ યોગ—

શ્લો०—“પોતાના દેહની સાથે પણ જીવનો સ યોગ નિત્ય નથી, તે
અન્યોની માથે ક્યાથી હોય ? માટે તું મોહનો ત્યાગ કર”-૧૩

❖ ❖ ❖ ❖

સયોગાશ્ચ વિયોગાશ્ચ, પાનીયબુદ્બુદા ઇવ ।

જાયન્તે પ્રાણિનાં લોકે, નચ્યન્તિ ક્ષણમાત્રતઃ ॥ ૧૪ ॥

પ્રસ્તુતનું સમર્થન—

શ્લો०—“ (આ) લોકમાં જીવોના સયોગો અને વિયોગો જળના પર
પોટાની પેઠે પણ માત્રમા ઉત્પન્ન થાય છે અને પણ માત્રમા નાશ પામે છે”-૧૪

❖ ❖ ❖ ❖

પ્રકૃતિચપલાઃ પ્રાણા-સ્તિષ્ઠન્તિ મહદ્દ્ભુતમ્ ।

નહ્યુદ્યોતઃ ક્ષણાદૂર્ધ્વ, વિદ્યુતઃ ક્વાપિ દૃશ્યતે ॥ ૧૫ ॥

આશ્ચર્યકારી ધટના--

શ્લો०—“સ્વભાવથી ચચળ એવા પ્રાણો ટકે છે એ મોટી નવાઈ છે,
કેમકે વીજળીનો ચમકારો (તો) એક ક્ષણથી વધારે કદાપિ જોવામાં આવતો
નથી”-૧૫

❖ ❖ ❖ ❖

યાવજ્જન્મસહસ્રં સ્યાદ્, વિયોગ. સૌજનસ્તવ ।

સયોગઃ સ્વરૂપકાલીનો, મૂઢ ! કિં તં સમીહસે ? ॥ ૧૬ ॥

મુનન્દાના પુત્ર (બાહુબલિ) રાજાને વિશે પ્રાપ્તી, અન્નિકામ્યુત નામના ગુરુને વિશે પુષ્પાવતીની પુત્રી (‘પુષ્પચૂડા’) અને શ્રીરામન્દાના વિશે મૃગાવતી ખરેખર મોક્ષના હેતુરૂપ નથી બની ?

અત્યાર મુખીના ઉલ્લેખથી તો નારી નિન્દા નથી એટલું જ મમજાવું હશે, પરંતુ પ્રમદા તો પુરુષથી પણ અધિક છે એ વાત તો નિમ્ન-લિખિત પદ્યમાં જણાવી ઉઠે છે —

“ સ્ત્રી પુત્તોઽપ્યધિકા ત્રિપક્ષવિશદા પુસ્ત્તસ્તાનિર્વતઃ

સ્વામિન્વા મહદેવયા તુ સદશો મૃતા ન ભાવિન્યપિ ।

વિશ્વાર્ચ્યો જિનચક્રિણૌ પ્રથમતો યત્પુત્રપૌગતદો

યા પ્રાગેવ મુખેઽદ્યમ્બૂન્નિલવપુરપ્રસ્થાનકસ્થા મખોઃ ॥૭૧॥” — શાસ્ત્રી

અર્થાત્ નારી નરથી પણ અધિક છે, કેમકે તે (માતૃ-પક્ષ, પિતૃપક્ષ, અને મૃતુર-પક્ષ એમ એમ) ત્રણ પક્ષોને (જ્યારે પુરુષ એ જ પક્ષને) નિમજા કરે છે તેમજ તે પુરુષરૂપ રત્નોની ખાણ છે વળી સ્વામીની મહદેવી જેવી તો કોઈ મહિલા થઈ નથી અને થશે પણ નહિ કે સોથી પ્રથમ તો અહો જેન પુત્ર અને પૌત્ર વિશ્વને વદનીય એવા પ્રથમ વીર્યકર અને ચક્રવર્તી થયા અને જે પ્રભુ (શ્રીજગદ્ગણેશ)ની પછેતાજ ગિરિપુર પ્રતિ પ્રન્ધાન, કરી ગઈ

આ ઉપરથી સમજી શકાય હશે કે વિશ્વોપગારી ઉપદેશકોને પક્ષપાતન ચક્રમાં બંધાવેલાની ઉપમા આપવા ઉદ્દેશ્ય જણાયે છે ન્યાયનગત નવી અવગત જન તેમજ અજન ધર્મોપદેશકોએ વૈરાગ્ય-વિષયનું વિવેચન કરત વેળાએ ‘તકેલી લાગ્ય છે’ એવો મનોહ ઉપદેશ આપ્યો છે, અર્થાત્ પ્રમદા વશાન્ત પ્રમદાને પ્રધાનતા આપી તેના તરફ મોહની દૃષ્ટિએ ન જોવાની તેમજ પુરુષોને અનુપમ મલાહ આપી છે કરેવાનું વાત્પર્ય એ છે કે જેમ મોહિન તરફ મોહની નજરે નિહાળવાથી પુરુષોનું અધ પતન થાય તેવી જ રીતે પુરુષો તરફ અનુચિત ધ્યાન રાખવાથી નારી પણ તરફવાસિની બને આથી કે કલિત થાય છે કે ‘મોહની મુઝનણ’ કહો કે ‘વિષય-વામના’ કહો એ જ હું કહું તિતુ દ્વાર છે, અને નદિ કે ‘નર’ અથવા ‘નારી’ નમાર-સાગર તરી જવ અનુપમ નાવ રાગ અને દેષનો મહાર છે અને એમ કરવા કમ્મર કમ એ જ આ ઉપદેશકોનું મનનીય કથન છે

૧

૨

૩

૪

સિદ્ધાન્તવાસિચિત્તાના, જિનાના જગતાં મતમ્ ।

હદ પ્રવચન યસ્ય, નિર્વિકારા પ્રરૂપકાઃ ॥ ૧૨ ॥

૧ આના પૃથાન મટે જુઓ નામા ૨ જના મોથા પલનુ સ્પર્શકગ્ન

સન્તોષામૃતમગ્રસ્ય, સુખ યત્ તે પ્રજાયતે ।

તત્ કુતશ્ચિન્તનાસક્ત-સ્યાસન્તુષ્ટસ્ય માનસ । ॥ ૧૯ ॥

સતોષ-જન્ય સુખની પરાકાષ્ઠા—

શ્લો. — “હે ચિત્ત ! સતોષરૂપ અમૃતમાં મગ્ન થયેલા એવા તને (તે વખતે) જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સુખ, ચિન્તનોમાં આસક્ત અને અસન્તુષ્ટને ક્યાથી હોય ? ” — ૧૯

ઉદારત્વં ગુરુત્વં ચ, સૌભાગ્ય ચ તદેવ હિ ।

સા કીર્તિસ્તત્ સુખ ચેત-સ્ત્વં સન્તોષેડસિ તત્પરમ્ ॥ ૨૦ ॥

સતોષથી ઉદારતા વગેરે—

શ્લો. — “હે ચિત્ત ! જે તુ સતોષમાં તત્પર છે, તો (તને) તે, ઉદારતા, તે ગુરુતા, તે સુલભતા અને તે આખરે હસ્તગત છે ” — ૨૦

સન્તોષતત્પરે જીવ !, સમ્પદા સર્વદા તવ ।

અન્યથા ચક્રિસુરત્વે, સત્યપિ દુઃખી સર્વથા ॥ ૨૧ ॥

સતોષ સમાન સુખ નહિ—

શ્લો. — “હે જીવ ! જે તુ સતોષમાં તદ્વાન થયો છે, તો (સમગ્ર) સ પત્તિ સર્વદા તારી (જ) છે, નહિ તો અકવતી કે દેવ હોના છતાં પણ તુ-સર્વ રીતે દુઃખી છે ” — ૨૧

અર્થી દીનત્વમાप्નોતિ, ભય-ગર્વો ધૃતાર્થકઃ ।

શોક નષ્ટાર્થકો લોકે, નિરાશં તિષ્ઠ રે મન । ॥ ૨૨ ॥

અર્થથી અનર્થ—

શ્લો. — “આ લોકને વિષે પૈસાનો અભિલાષી દીનતાને પામે છે જો

૧ સગ્ગાતો શ્રીગકરચાર્યકૃત દ્વાદશપજગિકા સ્તોત્રનું નિમ્ન-લિખિત, પદ —

“અર્થમનર્થ ભાવય નિત્ય, નાસ્તિ તત્ સુખલેશ મન્યમ્ ।

પુણ્યદપિ ધનભાજા મીતિ, સર્વવૈષા વિદિતા નીતિ ॥ ૨ ॥”

સ્વજનનો સયોગ—

શ્લોક—“ હજારો જન્મ સુધી જે વજનનો વિયોગ થનાર છે તેનો સયોગ અત્યંત યોગ્ય વખતનો છે, તે હે મૂર્ખ ! તુ તેની કમ ઘણા રાખે છે ”—૧૬

આપાતમાત્રતો રમ્યાન, હૃદય ! પ્રિયસદ્ગમાન્ ।

દારુણાન્ પરિણામે તાન્, મિષ્ટવિષમિવ લજ ॥ ૧૭ ॥

વિષયોને વિષની ઉપમા—

શ્લોક—“ હે હૃદય ! કેવળ પ્રારભે મનોહર પરંતુ પરિણામે બપોરે જેવા તે પ્રિય (જનોના) સગમોનો મીઠા ઝરની માફક તુ ત્યાગ કર ”—૧૭

તપઃસન્તોષયોર્મગ્ને, દયયા વાસિતે તથા ।

મનસિ સ્થાયતે ધર્મો, દૂરીકૃતકુમાર્ગકઃ ॥ ૧૮ ॥

ધર્મનુ સ્થાપન—

શ્લોક—“ તપશ્ચર્યા અને સતોષમા લીન અને દયા વડે વાસિત જેવા મનમા યુમાર્ગને ન કરનારો ધર્મ ટકે છે ”—૧૮

પદાર્થ વિચાર—

સ્પષ્ટીક—આ પાઠથી ધર્મ કયા ટકે છે તે જણાય છે, પરંતુ તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, કેવી રીતે તે યુષ્ઠ અને છે અને કેવી રીતે તેનો નાશ થાય છે એ જાણવું બાકી રહે છે આ સપૂર્ણ હકીકતનો ઉત્તર મહાભારતના નિર્મન-લિખિત પદ્યમાથી મળી આવે છે—

“ સત્યેનાત્પદ્યતે ધર્મો, દયાદાનેન વર્ધતે ।

ક્ષમાયા સ્થાપ્યતે ધર્મઃ, ક્રોધાહ્ ધર્મો વિનશ્યતિ ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ સત્ય એ ધર્મની ઉત્થાનિક છે, દયા કબાધી તે વધે છે, ક્ષમાથી એ મિથર થાય છે અને ક્રોધથી એનો નાશ થાય છે

૧ આ પ્રશ્નોને સચવાઈ પદ્ય મહાભારતમાં નીચે મુજબ મળી આવે છે—

કયમુત્પદ્યતે ધર્મઃ ? કય ધર્મો વિવર્ધ્યતે ? ।

કયં ચ સ્થાપ્યતે ધર્મઃ ? કય ધર્મો વિનશ્યતિ ? ॥”—અનુ૦

બાહ્ય અને આત્મિક સ્વરૂપમા અતર—

શ્લો.૦—“ રૂપમાં (સોનાના) મેળના જોવા (હોય કરીને) 'પણ તું કુકર્મી છે, વાસ્તે હે અદરથી મલિન સ્વભાવી ! તારી બાહ્ય સુન્દરતાને ધિક્કાર છે-વિક્કાર છે ”—૨૬

દદત ઉપદેશ તે, શૌર્ય વચસિ યદ્ ભવેત્ ।

તત્કલૌર્ય કાય-મનસો-ર્ભવેચ્ચ હસ્તગ શિવમ્ ॥૨૭॥

બહારનો દેખાવ અને અદરથી પોત—

શ્લો.૦—“ (હે ચેતન ! ઇતર જનોને) ઉપદેશ આપતી વેળા તારી વાણીમા જે શૂરાતન હોય છે, તે શૌર્ય તારી કાયા અને ચિત્તમા હોય તો તો મોક્ષ મારા હાથમા આવે ”—૨૭

મુધા મૂઢેર્હિ સસારો, મથ્યતે સારમિષ્ણુભિઃ ।

ઋક્ષણં લેભિરે કેડત્ર, પાનીયસ્ય વિલોડનાત્ ? ॥૨૮॥

ખોટી દિશામાં પ્રયાસ—

શ્લો.૦—“ સારની ઇચ્છાવાળા મૂર્ખો ફેગટ મસારનું મન્યન કરે છે, કેમકે પાણીને વહોવીને ઠાઇએ આ મસારમાં માખણ મેળવ્યું કે ? ”—૨૮

તુષવપનવત્ સાર, સસારે નાત્ર વિચ્યતે ।

ગન્ધર્વનગરીતુલ્યા, વ્યવસ્થા દૃડ્યતેઽલિલા ॥૨૯॥

સંસારની અસારતા—

શ્લો.૦—“ છેતગને શેષવાની જગ આ સસારમાં સાર, નથી (અહીં તો) બીધી વ્યવસ્થા ગન્ધર્વ-નગરી જેવી દેખાય છે ”—૨૯

મુક્ત્વા ત્વ સકલા ચિન્તા-મેકા ચિન્તાં મન, ! કુરુ

તા યયા નિવૃત્તિસ્થાને, સુખ મુદ્ધક્ષવ નિરન્તરમ્ ॥૩૦॥

ગૈસો મેળવ્યો છે તે સય પામે છે અને અભિમાન રાખે છે અને જનો પૈનો જતો રહ્યો છે તે મોડ પામે છે, (મોટ) હે મન ! તુ આશા રહિત રહે "—૨૨

અર્થિત્વેન સમ સાર, આન્તરિકો વિનગ્ધતિ ।

અન્યથા તદવસ્થેડપિ, લઘુત્વ જાયતે કથમ્ ? ॥૨૩॥

યાચકતાથી લઘુતા—

શ્લો०—“ યાચકતા (અર્થાત્ પૈસા માગતા) ની સાથે આન્તરિક સાર નાશ પામે છે, એમ ન હોય તો તેની તે દશામા લઘુતા કેમ ઉપજ થાય છે ? ”—૨૩

દૂષસે દુ સ્વતો નિત્ય, સદા સૌરય સમીહસે ।

તા ક્રિયા ન કરોણ્યેવા-વાપ્સતે ચ યયા સુખમ્ ॥૨૪॥

કર્તવ્ય-વિમુખતા—

શ્લો०—“ તુ રોજ દુ ખથી દુભાય છે અને સદા સુખની ઇચ્છા રાખે છે, (છતા) તે ક્રિયા તુ કરતો જ નથી કે જથી સુખ મળે ”—૨૪

કર્મણિ દુષ્વચ્છંડાલો, વ્યાખ્યાયાં ગૌતમાયસે ।

શોચસિ નેવ મૂઢેતિ, માત્રિની કા ગતિર્મમ ॥૨૫॥

કથન અને ક્રિયામા ભિન્નતા—

શ્લો०—“ હે છવ ! કૃત્યમા દુષ્ટ ચ હાળ (જેવો) તુ વ્યાખ્યાન કરવામાં ગૌતમ જેવો અને છે (આથી) અત્રે છે તારી શી ગતિ થશે, તે તુ ખરેખર કે શોચતો નથી ? ”—૨૫

રૂપેણ સુરશલેશ-સદશોડપિ કુકર્મક ।

ધિગ્ ધિગ્ તે વાહ્યસોન્દર્ય-મન્તરે મલિનાત્મક । ॥૨૬॥

રહસ્યશૂન્યહૃદયા, આત્મભાવવહિર્મુખાઃ ।

રતા ગાલિપ્રદાને ચ, તેષાં સૌખ્ય કૃતો ભવેત્ ॥૩૪॥

કુઃખનુ મૂળ—

શ્લો.૦—“જમનુ દ્વય રહસ્યથી શૂન્ય છે (અર્થાત્ જે સાર ‘અહણુ કરી શક્યા નથી) અને જ્યો આત્મિક ભાવ તરફ જોતા નથી તેમજ જ્યો ગાળો દેવામાં આસક્ત છે, તેમને સ્વાથી સુખ સધવે ? ”—૩૪



નિષ્પક્ષે સુગુરુમજ્ઞા, જાનન્તિ પક્ષપાતિનમ્ ।

મુક્તધત્તરંકા. શ્વેત, યથા પીતં વદન્તિ તે ॥૩૫॥

મૂર્ખના ઉદ્દગાર—

શ્લો.૦—“જમણે ‘ધતુરે ખાધો હોય તેઓ જમ સફેદ (રંગ)ને પીળો કહે છે તેમ મૂર્ખ (માનવીઓ) નિષ્પક્ષપાતી સદ્ગુરુને પક્ષપાતી કહે છે ”—૩૫

૧ વર્ણ-વિપર્યય—

અંપટી.૦—જેમ ધતુરે ખાનાર સફેદ વસ્તુને પીળી ગણે છે, તેમ જે પિત્તથી પીડાતો હોય તેની પણ આવી દગા થાય છે આ સળધમાં કાવ્યપ્રકાશ(ના દશમા ઉદ્ધાસ)ની કાવ્યપ્રદીપ નામની પ્રતિગ્રાયા-વૃત્તિ (પૃ ૨૫૦)માં અર્થાન્તર-આમના ઉદાહરણ તરીકે શ્રીગોવિન્દ ઠક્કુરે આપેલો નિમ્ન-લિખિત શ્લોક રજુ કરીએ

“ નિજદોષાદ્યતમનસા-મતિસુન્દરમેવ ભાતિ વિપરીતમ્ ।

પશ્યતિ પિત્તોપહતઃ, શશિ શુભ્રં શુદ્ધમપિ પોતમ્ ॥ ”—આર્યા



૧ શ્વેત શખના વર્ણના વિપર્યયની હકીકત કલ્યાણભદિર સ્તોત્રના નિમ્ન-લિખિત પદમાં દર્શિગોચર થાય છે—

“તથામેય ઘીતતમસ પરયાદિનોડપિ ।

નૂન વિભો ! હરિ હરાદિધિયા પ્રપન્ના ।

કિં કાચકામલિમિરીશ ! સિતોડપિ શુદ્ધો

નો ગૃહ્યતે વિવિધવર્ણવિપર્યયેણ ? ॥ ૧૮ ॥ ”—વનન્ત

મુક્તિની પ્રાપ્તિ માટે ચિન્તન—

શ્લો ૦—“હે ચિત્ત ! તુ (બીજી) બધી ચિન્તાઓને ઝાડીને તે એક
(જ) ચિન્તા કર કે જ્યાં તુ નિરત મુક્તિ મહેવમા સુખ ભોગવી શકે ”—૩૦

❖ ❖ ❖ ❖

મન્ત્ર-તન્ત્રમુખેર્મૂઢ^૧, હા હા ત્વમીહસે સુખમ્ ।

સમાધિમેકમન્ત્ર નાં, યાવત્ તાવત્ કથં સુખમ્ ? ॥૩૧॥

સમાધિરૂપ મન્ત્રની ખતિહારી—

શ્લો ૦—“હે મૂર્ખા ! અરે કે મન્ત્ર, તન્ત્ર ઇત્યાદિ વડે તુ સુખ (મિળવવા)ની
ઇચ્છા રાખે છે, (પરંતુ) ન્યા સુધી સમાધિરૂપ અસાધારણ મન્ત્ર (તારી પાસે)
નથી, ત્યાં સુધી તને કેમ સુખ સંભવે ? ”—૩૧

❖ ❖ ❖ ❖

સમાધિદાયક મન્ત્ર, નમસ્કાર વિમુચ્ય હા ।

મૂઢા મવેયયન્ત્યન્ય-મન્ત્રકં દુઃસ્વવ્યાકુલાઃ ॥૩૨॥

મન્ત્રની શોધ—

શ્લો ૦—“મમાપિ આપનારા (૧) અપરમેષ્ઠીને પ્રણામરૂપ) નમસ્કાર મન્ત્રને
મૂઢીને અરે દુઃખથી વ્યાકુળ (બનેવા) મૂર્ખો અન્ય મન્ત્રની શોધ કરે છે ”—૩૨

❖ ❖ ❖ ❖

ઔદ્ધત્યાગ્નિપ્રવગ્ધા યે, માન-માયાહતાશ્ચ યે ।

રસનેન્દ્રિયલુબ્ધાશ્ચ, તેષા સૌરય કૃતો ભવેત્ ? ॥૩૩॥

સુખી કેણ ?—

શ્લો ૦—“ઉદ્ધતાઇરૂપ આગમાં બળેલા, માન અને માયાર્થી મગયેલા અને
રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયમાં વપટ એવા જ (જીવો) છે, તેમને સુખ ક્યાંથી
હોય ? ”—૩૩

❖ ❖ ❖ ❖

૧ આત્મ સ્વરૂપ અગ્રેજી બાળમાં ન્યાયકેશુમાજલિ (સ્ત્રા. ૪, શ્લો ૦ ૩૬) ॥
સ્પષ્ટીકરણમાં આરોપવામાં આવ્યું છે

ચિત્તની અનુકૂળતા—

શ્લો०—“હે ચિત્ત ! જ્યાં તું અવિરતિને વિષે અપ્રીતિ અને સર્વ વિરતિને વિષે અત્યંત પ્રીતિ રાખશે, વળી લવથી બીતો ગ્રહશે અને પાપ-માર્ગની જુગુપ્સા કરેશે તેમજ તું પ્રતિકૂળ દશામાં હર્ષ અને અનુકૂળ દશામાં શોકથી મુક્ત રહેશે, તથા વળી જિનેશ્વરના ચરણોની લગ્નિ કરશે તેમજ એના (અર્થાત્ જિનના) શાસનના સમાન અન્ય કોઇ શાસનને ધન્ય માનશે નહિ ત્યાં હે ચિત્ત ! તારી મહેરબાનીથી મુક્તિ મારા હાથમાં આવશે.”—૪૦-૪૨

પ્રાર્થનાની રીતિ—

૨૫૫લી—એ તો મુવિદિત વાત છે કે જેટલી મીઠા શબ્દોની દુરમન ઉપર પણ અસર થાય છે, તેટલી કડવા વચનની થતી નથી. શત્રુને પણ વશ કરવાનો જ્યાં આ ઉત્તમ ઉપાય છે, તો મિત્રને અનુકૂળ કરવામાં તે અકર્મી ઇલાજ નીવડે એમાં તો કહેવું જ શું ? સમારમાં રખડતો જીવ એકેન્દ્રિયમાંથી મરી પથેન્દ્રિયની પદવી પ્રાપ્ત કરે તે સમયે તેનો મન સાથેનો સમગ્ર વ્યક્ત થાય છે આ મન સાથેની લાખી મિત્રાચારીને લઇને જીવ તેને ચોતાને અનુકૂળ બનવા માટે મધુર વાક્યોથી વીનવે એમાં કશું ખોટું નથી આવી પ્રણાલિકા આ પદમાં આદરવામાં આવી છે, પરંતુ એ પ્રાચીન પદ્ધતિનું અનુકરણ કે એમ શ્રીમુનિસુન્દરચરિત્ર અધ્યાત્મકેન્દ્રપદ્મના નવમાં અધિકાંગના નિમ્ન-લિખિત દ્વિતીય પદથી પ્રતીત થાય છે

“ ચેતોર્ઘ્યે મયિ ચિરત્નસત્ત્વ । પ્રસીદ

કિં દુર્વિકલ્પનિકરૈઃ સિપસે ભવે મામ્ । ”

ષદ્દોઽજ્જલિઃ કુરુ કૃપા ભજ સદ્વિકલ્પાન્

મૈત્રીં કૃતાર્થય યતો નરકાદ્ વિમેમિ ॥ ૨ ॥ ”-વસતં

અર્થાત્ હે મન ! હે મારા જીના દોષત્ । તું તને વિનવું છું કે તું મારા ઉપર

૧ મનુસ્મૃતિ (અ ૪)માં તો સત્ય કથન પપ્ત પ્રિય હોય તે ખોટું એવા ઉપદેશ છે ત્યાં કશું પણ કે—

“ સત્ય વ્યાત્ પ્રિય વ્યાદ, ન વ્યાત્ સત્યમપ્રિયમ્ ।

પ્રિય ચ નાનૃત વ્યા-વેષ ધમ સનાતન ॥ ૧૩૮ ॥ ”

અંગ્રેજ કવિ મિલ્ટન (Milton) પણ કહે કે—

“ Fair words hurt never a bone,

But foul words break many a one

All words have power to suage,

The tumours of a troubled mind, ”

માઘસિ ત્વ ન લક્ષ્મ્યા ચ, રાંગાદીના વશે નહિ ।

યોપિદ્વિર્હિયસે નૈવ, મુહ્યતે વિપયેર્નહિ ॥૩૬॥

મુચ્યસે નૈવ તોપેણ, નેચ્છયાઽઽલિદ્ગ્યસે યદા ।

પાત્યસે નૈવ પાપૈશ્વેત, તદા મુક્તિ પ્રિયા તવ ॥૩૭॥—યુગ્મ

સિદ્ધિરૂપ સુન્દરીનું સ્વામિત્વ—

શ્લો०—“જો તુ ધનથી છાદી જતો ન જ દોય, રાંગાદિને વશ થતો ન જ દોય, વનિતાઓથી (તાડ મન) હરાતુ ન જ દોય, વિષયોને વિષે તું મોહિત જનતો ન જ દોય, મતોષ વડે તુ ત્યજતો ન જ દોય, ઇચ્છાથી તુ આવી ગાતો ન જ દોય અને પાપોથી તુ પતિત ન જ થતો દોય, તો મુક્તિ તારી મહિમા થશે ”—૩૬-૩૭

અનભિષદ્ગત. સદ્ગ—મપ્રીતિપરિહારતઃ ।

દ્વેષ મોહં ચ સદ્જ્ઞાનાત, ક્રોધ ચ ક્ષમયા તથા ॥૩૮॥

માર્દવાદભિમાન ચ, માયામાર્જવતો જય ।

લોભ સન્તોષતશ્ચિત્ત !, તદા તે પરમ શિવમ્ ॥૩૯॥—યુગ્મ

ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણ ભાદેની તેયારીઓ—

શ્લો०—“ નિરામથી સગને, અપ્રીતિને દૂર કરીને દ્વેષને, નાચા જ્ઞાન વડે મોહને, ક્રમા વડે ડોવન, નમ્રતા વડે ગર્વને, મગ્યના વડે કપટને અને સતોષ વડે લોભને હે ચિત્ત ! તુ જીતજે એટલે તારૂં ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણ થશે ”—૩૮-૩૯

અસયમેઽરતિં ચેત્ત્વ, સયમે સુરતિં તથા ।

ભવાદ્ ભયં વિધત્સે ચેત્, પાપમાર્ગં જુગુપ્સસે ॥૪૦॥

પ્રતિકૂલાઽનુકૂલેયુ, શોક હર્ષો વિમુશ્ચસિ ॥

જિનેશચરણે ચિત્ત !, મક્તિભાવ દધાસિ ચ ॥૪૧॥

તચ્છાસનસમ લોકે, ધન્યમન્ય ન મન્યસે ।

તદા પ્રસાદાચ્ચેતસ્તે, કરસ્યા નિર્વૃત્તિર્મમ ॥૪૨॥—વિશેષકમ

ઇન્દ્રિયોનુ દમન—

શ્લો०—હે ચિત્ત ! જો તુ સુખનો અભિયાપી હોય, તો સ્વાભાવથી ચચળ એવા પાત્ર ઇન્દ્રિયરૂપ અશ્વોને તુ વિવેકરૂપ લગામથી વશ કરે ”—૪૭

* * * *

શુભધ્યાનવલાચ્છન્ન, રાગાદિશ્ચેદ્ વિહન્યતે ।

તદા ત્રિભુવને ચેતઃ ¹, સર્વથા વિજયસ્તવ ॥૪૮॥

વિજયનો માર્ગ—

શ્લો०—“ હે ચિત્ત ! જ્યાર તુ સુખ ધ્યાનના ખળથી રાગાદિ રિપુને હણી નાખશે ત્યારે ત્રેલોક્યમા સર્વથા તારે વિજય થશે ”—૪૮

* * * *

સમ્પ્રાપ્તસર્વપ્રાપ્તવ્ય-સયમ. પુણ્યયોગત ।

તથાપિ વિપયાશસા, મુનિસ્ત્વ નૈવ ભૂતલે ॥૪૯॥

‘ મુનિ ’ પદ માટેની લાયકાત—

શ્લો०—“ સર્વ (જનોને) મેળવવા લાયક સયમ પુણ્યના યોગથી તે પ્રાપ્ત કર્યો છે, તોપણ હજી (તને) વિપયની આશા (રહે) છે, વાસ્તે આ પૃથ્વી ઉપર તુ વાસ્તવિક મુનિ નથી જ ¹ (આવી તો તુ નામનારી મુનિ કહેવાય) ”—૪૯

માયા મુનિ કોણ ?—

સ્પષ્ટી०—મુનિ એ પદ ખરેખર સાર્યક કરેલું ક્યારે ગણાય એ સખધમા ‘અમરકાંઠિક સાવચરિ સ્તોત્ર-અમરક તથા પદ્યલિપિ સુત્ર-સારાંગ’ નામના ગ્રન્થમા છપાયેલા અને શ્રીમદ્દ્વિપેણ મુનિવરે રચેલા અજ્ઞાનચિત્તવક્ત્રસ કાવ્ય-માના ત્રણ પદો વિચારીએ

¹ કવિનર¹શ્રીવ્યાસ તો ત્યાં સુધી કહે છે ²—

‘ ધનેન કિં યદ્દ દદાતિ નાશ્નુતે ? ઘલેન કિં ચેન રિપુ ન વાધતે ? ।

શ્રુતેન કિં ચેન ન ધર્મમાચરેત્ ? કિમાત્મના યો ન જિતેન્નિયો વશો ? ॥૧૬॥-વશઃ

અર્થાત્ જે ધા. જીવ (અન્યને) આપતો નથી કે (પિને) ભોગવતો નથી તે ધન શા મમનું ? જે બળથી જીવ શત્રુને પીડા પમાડી શકતો નથી તે સામ્યથી શુ ? જે શ્રુતની મદદથી જીવ ધર્મ-ક્રિયા ન કરે તે નિષ્ઠાથી સર્થ અને જેણે ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવ્યો નથી તેમજ જેણે વામનાઓને વશ કરી નથી એવા જીવથી શુ ?

પ્રમત થા હુદ વિકલ્પોના મમૂહો વડે તુ મને ગા નાટે નમંતર (દુધ)માં નાખે છે ? હું તારી પામે હાથ બોલીને ડાબો છું (અને તને પ્રાર્થના કરું છું) કે તું મારા ઉપર મહેરબાની કર, ગુણ વિકલ્પોનો આગ્રય કર અને આપણી મિત્રા ચારીને માધક કર, કેમકે હું નરકથી લય પામું છું

નિયમ્ય નિજમાત્માન, રાગદ્વેષવિનિગ્રહ. ।

વિહિતો નેવ ધ્યાનાગ્નિ-ર્દમ્ધકર્માડપિ નામવત્ ॥૪૩॥

ન તથા વિષયાસ્ત્યક્તા, માનસ ન વશીકૃતમ્ ।

તત્ત કિમીહસે મૂઢ !, મુક્તિસૌરય પુન. પુન ? ॥૪૪॥ યુગ્મ

કોગટ કાફા—

સ્લો—“ પોતાની જાતને કાચુમા રાખીને તે ગમ અને દ્વેષને દબાવી દીધા નથી જ, તેમજ ધ્યાનરૂપ અગ્નિ વડે તે કર્મોને બાળ્યા પણ નથી વળી તે વિષયોના પણ ત્યાગ કર્યો નથી જ તથા તે મનને વશ કર્યું નથી જ, તો પછી હે મૂર્ખ ! વારંવાર તું સિદ્ધિના મુખની કેમ ઘુઘા કરે છે ? ”—૪૩ ૪૪

ગૃહ્મમેષે પ્રતિશન્નિ-ર્નદીનીરશ્ચ નીરધિ ।

અપકર્ષે ન ચોત્કર્ષ, મજત્યગ્ર કદાચન ॥૪૫॥

एव भोगा-ऽपभोगेर्न, चित्तोत्कर्षा-ऽपकर्षकौ ।

મજસે ત્વ સમત્વેન, ભાવી રત્નાકરસ્તદા ॥૪૬॥ યુગ્મ

રત્નાકર બનવાનો ઉપાય—

સ્લો—“ (સમુદ્રમાંથી બળને) અહલ કરતા મેરો વડે અપકર્ષને કે નહીં બોના (પોતાનામાં) પ્રેશ પામતા બળ વડે હૃત્કર્ષને આ વોકમાં જમ સાગર કહી શકતો નથી, તેમ બોગ(ના સામનો મળવાથી) હૃત્કર્ષને અને તેના અભાવે અપકર્ષને હે ચિત્ત ! તું નહિ ભગ અને મમબાગે રહીશ ત્યારે તું રત્નાકર થઈશ ”—૪૫ ૪૬

प्रकृत्या चपलानश्चान्, पञ्चेन्द्रियस्वरूपकान् ।

વિવેકરશ્મિના ચેત !, સુલ્લાર્થી ચેદ્ર વશીકૃત ॥૪૭॥

“મદમદનકપાયારાતયો નોપશાન્તા

ન ચ વિપયવિમુક્તિર્જન્મદુઃસ્વાન્ન મીતિઃ ।

ન તનુસુખવિરાગો વિદ્યતે યસ્ય જન્તો-

ર્થવતિ જગતિ દીક્ષા તસ્ય મુક્ત્યૈ, ન મુક્ત્યૈ ॥૧૭॥”-માલિની
અર્થાત્ જે જીવે દર્પ, કદર્પ અને (કાષ્ઠાદિ) કષાયરૂપ દુઃસ્ખનોનું દમન કર્યું નથી,
વળી જેણે વિપયોનો ત્યાગ કર્યો નથી તેમજ જેને જન્મના દુઃખથી ભય
નથી, વિશેષમા જેને શારીરિક સુખ પ્રતિનો રાગ જતો રહ્યો નથી, તેની દીક્ષા
જગત્મા લોગને માટે છે, નહિ કે મોક્ષને માટે

સદ્જ્ઞાનયાનપાત્રં ચેદ્, મુશ્ચસિ ન કદાચન ।

ન હ્રિયસે તદા ચેત્ !, યોપિત્સરિત્પ્રવાહતઃ ॥૫૦॥

જ્ઞાન-નૌકાનો પ્રભાવ—

શ્લો०—“જે તુ શુદ્ધ જોનારૂપ વહાણને કદાપિ ત્યજી નહિ દે, તો દે
ચિત્ત ! પ્રમદારૂપ પાણીના પ્રવાહમા તુ કદાપિ ધસડાઇ નાહ જાય ”—૫૦

જીવે સુપાત્રભૂતે ચ, મોહવર્તિયુતે તથા ।

સ્નેહ નિષ્ઠાં નયન્ દીપો, મિથ્યાતમોવિનાશકઃ ॥૫૧॥

મેહસ્યેવ ત્વદન્તશ્ચેત્, જ્ઞાનાત્મા પ્રકટીભવેત્ ।

તદા સર્વં હિ પર્યાપ્ત, મન્યસ્વ મમ માનસ ! ॥૫૨॥-યુગ્મવ

જ્ઞાન-દીપકનો મહિમા—

શ્લો०—“જમ ધરમાં (દીવો સળગાવતાં અધકાર નાશ પામે છે) તેમ
મેહારૂપ ખત્તીથી યુક્ત એવા અને સુપાત્રરૂપ (સસારી) જીવને વિષે સ્નેહનો
અંત આણી મિથ્યાત્વરૂપ અવકારનો સહાર કરનાર જ્ઞાનત્વરૂપી દીપક તારી અદ્ધર
પ્રકટ થશે, ત્યારે દે ચિત્ત ! તુ તારૂ સર્વ પર્યાપ્ત થયેલુ માનને-તારી જાતને કૃત-
કૃત્ય ગણશે ”—૫૧-૫૨

૧ જુઓ સ્તુતિ-અનુવિંશતિકાનુ સ્પ ટીકણ (પૃ ૧૦૫)

૨ તદુલ્લભ્યશરિકના ૫૧મા પદથી નારીવાચક શબ્દોની વ્યુત્પત્તિઓ આપવામાં
આવી છે તેમા ‘યોપિત્’ માટે નીચે મુજબ ઉત્તર છે—

“પુરુષાન્ યોગનિયોગવશો સ્થાપયન્તીતિ યોપિત્ .”

“ કિં વસ્ત્યજનેન મો મુનિરસામેતાવતા જાયતે ?

સ્વેડેન વ્યુતપન્નમો ગતવિપઃ કિં જાતવાન્ ભૂતલે ? ।

મૂલં કિં તપસ' ? સમેન્દ્રિયજયઃ સત્ય સદાચારતા

રામાર્દીશ્વ વિમર્તિં ચેન્ન મ યતિર્લિટ્તો ભવેત્ કવલ્પમ્ ॥૩॥ ”—શા.૬૬

અર્થાત્ હે (વેતન) ! કેવળ વસ્ત્રને ત્યાગ કરવાથી—દિગધાર બનવાથી શું ? એટલાથી મુનિ થવાય છે ? વિવશી મુક્ત કરાયેલા મર્ષ શું જગત્માં નિર્વિષ બન્યો કે ? તપશ્ચર્યાનું મૂળ શું છે ? સમા, ઇન્દ્રિયોને વિજય, સત્ય અને સદાચાર, (આમ છતાં) જો મુનિ ગંગાજિને ધાગણ કરે તો તે કેવળ દિગધારી થઈ કહેવાય—નામમાત્રથી મતિ ગણાય

“ કિં દોષાગ્રહણેન મો યદિ ધનાઝાહસા મયેન્વેતસિ

કિં માર્હસ્મ્યપનેન વેપધરજેનામુન્દરં મન્યસે ? ।

દ્રવ્યોપાર્જનચિત્તમંથ કથયત્યમ્યન્તરસ્થાદ્રજ

નો ચેદ્યપરિગ્રહપ્રતિભિક્ષોર્ન સમ્પદ્યને ॥ ૪ ॥ ”—શા.૬૫૦

અર્થાત્ (હે મુનિ) ! જો તારા ચિત્તમાં ધનની આકાંક્ષા હોય તો આ તે દોષીધી તેથી શું ? શું શૂદ્ધ્યપણને તું આ વેપ-ધારણ કરતા પ્રણય ગણે છે ? દ્રવ્ય મેળવવાનું મન જ આજ શહેલા કામનું નિવેશન કરે છે—વિકાર દશવિં કેમકે જો એમ ન હોય તો મુનિને (દ્રવ્ય અને ઇચ્છિતાર્થ) પરિગ્રહને ગ્રહ કરવાની મતિ હોય (જ) નહિ

માથા સાધુનું લક્ષણ તો એ છે કે—

“ દેહ નિર્મમતા શરી વિનયતા નિત્યં શ્રુતાભ્યામતા

ચારિત્રોજ્જ્વલતા મહોપશમતા સસારનિર્વેદતા ।

અન્તર્બાહ્યપરિહત્યજનતા ધર્મજ્ઞતા સાધુતા

સાધો ! સાધુજનસ્ય લક્ષણમિદં સંસારવિચ્છેદનમ્ ॥૩૯॥ ”—શા.૬૬

અર્થાત્ શરીરને વિષે મમત્વનો અભાવ, શુભને વિષે નમ્રતા નિરતર શાન્ત અવ્યાસપણ, ચારિત્રની નિમળતા, મોટું ઉપશમપણ, સમારને વિષે વૈરાગ્યપણ, આન્તરિક તેમજ બાહ્ય પરિગ્રહને ત્યજવાપણ, ધમને ગણવાપણ અને સાધુ, આ સાધુનું લક્ષણ છે સાધુ ! સમારને નાશ કરનાર છે આ મંબધમા દિગધારી મુનિવશ શ્રીઅમિતગુણિયુક્ત મુખાપિતરત્નસંદોહનો નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ મનનીય છે —

રસ-શૂન્યતા—

શ્લોક—“ પૂર્વે વડ ગયેલા મહાપિઓના અદ્ભુત ચરિત્રો તુ જુએ છે, છતાં (હે ચેતન !) શુ તુ પત્યર છે કે બેથી અવિહીન જણાય છે ? ”—૫૭



સુપુત્રિં સજ્જતો જીવ*, પ્રાતરુત્તિષ્ઠતીહ તત્ ।

મહચ્ચિત્ર વિજાનીયા, જીવનં કૃત્રિમ યતઃ ॥૫૮॥

આશ્ચર્યજનક ઘટના—

શ્લોક—“ આ સસારમા (ગતે) સુપુત્રિ (દશા)ને પામેયો (અર્થાત્ મરણતુલ્ય પામેયો) જીવ સવાગ યતા ઊઠે છે, તે મોટું આશ્ચર્ય છે—અહો મહાભાગ્ય છે એમ તુ જાણ, કેમકે જીવન કૃત્રિમ છે—એનો ભરોસો રખાય તેમ નથી ”—૫૮

પદ્યનો માર—

સ્પષ્ટી—જીવન એ આભાસિક હોય, તો રાત્રે મુઠ ગયા પછી પડેા ફાટતા ઊઠાય એમા કશી નવાઈ નહિ, પરંતુ ડેટલાક સૂતા, તે સૂતા, તેઓ એવી ઘોર નિદ્રા લે છે કે ફરીથી ઊઠતા જ નથી આથી મમનય છે કે આપણે બીજે દહાડે ઊઠી શકીએ છિયે એ અચળા જેવું છે, એ આપણો પુણ્યોદય સૂચક છે આવા અર્થવાળા નિમ્ન-લિખિત એ પંચો વિચારના અધ્યાને નહિ ગણાય —

“ ઉચ્ચવાસાવધયઃ પ્રાણા*, મ ચોચ્ચવાસ. સમીરણ* ।

સમીરણાચ્છલં નાન્યદુ, યજ્જીવતિ તદ્દ્વ્યુતમ્ ॥૧॥ ”—અનુ૦

“ મરણ પ્રકૃતિઃ શરીરિણાં, વિકૃતિર્જીવિતમુન્યતે વુષે* ।

જ્ઞાનમપ્યવતિષ્ઠતે શ્વસન્, યદિ જન્તુર્નનુ લાભવાનસૌ ॥ ”—વૈતાલીય

—સ્કન્ધ-૧ સ ૮, શ્લો ૮૭

અર્થાત્ ઉચ્ચવાસોની જેટલી સીમા છે, એટલા પ્રાણ છે એટલે કે ઉચ્ચવાસ બધ યતા પ્રાણના રામ રમી નય છે વળી એ ઉચ્ચવાસ તે વાયુ છે અને વાયુ કગ્તા (જગત્મા) ગ્રાહ વિશેષ વચળ (પદાર્થ) નથી એથી જીવ જીવે છે એ આશ્ચર્યકારી ઘટના છે વિચારણા વડે છે કે મગ્જુ એ જીવોની પ્રકૃતિ છે, જ્યારે જીવન એ વિકૃતિ છે જીવ એક ક્ષણ પણ શ્વાસ લેતો ટકે છે, તે ખરેખર તેનો લાભ સૂચક છે

ગુરુગિરિશિલાદ્ભૂત, ભવવૈરાગ્યસ્કન્ધકમ્ ।

ધર્માર્થિપક્ષિભી રુદ્ધ, તત્ત્વરૂપ પરં તરુમ્ ॥૫૩॥

સત્ત્વરીભૂય ચિત્ત ૧ ત્વ, સમારુદ્ધ ચ ત્ત્વલુ ।

જ્ઞાનાત્મક ફલ પ્રાપ્ત્ય, તતો મુક્તિરસ પિવ ॥૫૪॥-યુગ્મપ્ર

તત્ત્વરૂપ વૃક્ષતુ આરોહણુ—

શ્લો.૦—“ મોટા પહાડની ટાચ ઉપર ઊભેલા, મગ્ગાગ્રી વિગ્નતારૂપ થડ વાળા તથા ધર્મના અભિલાષીરૂપ પક્ષીઓ વડે વીંટાયેલા એવા તત્ત્વરૂપ ઉત્તમ ગ્રાહની ઉપર ઉભાવળો ચઢીને જ્ઞાનરૂપ ક્ષણે અહણુ કરી તેમાથી હે ચિત્ત ! તુ ખરેખર મુક્તિનો રસ પી ”—૫૩-૫૪

રાગાદિવન્ધનતરુ-મુન્મૂલ્ય વિત્તહસ્તિક ૧ ।

યાહિ ધર્મવને યેન, સ્યાન્નિર્વૃત્તિ સુત્રાવહા ॥૫૫॥

ચિત્તને ભક્ષામણુ—

શ્લો.૦—“ રાગાદિ બન્ધનરૂપ ગ્રાહને મૂળમાથી ઉખેડીને હે ચિત્તરૂપ હાથી ! ધર્મરૂપ વનમા તુ જા કે જોવી કરીને તને સુખકારી નિર્વૃત્તિ મળે ”—૫૫

સર્વસિદ્ધાન્તમધ્યે સ્વ, દર્શીવ ચરસિ પ્રવમ્ ।

અન્યથા જીવન તે કિં, સારહીન વિલોક્યતે ? ॥૫૬॥

કસહીન પ્રવૃત્તિ—

શ્લો.૦—“ જના આગમોને વિષે તુ કડછીની માફક ફરે છે ૧ જો એમ ન હોય તો તારૂ જીવન સાર વિનાનું કેમ દેખાય છે ? ”—૫૬

પ્રાદ્મહર્ષીયચિત્રાણિ, ચરિત્રાણિ વિલાકસે ।

ચિત્ત ૧ કિં પ્રસ્તરોડસિ યદ, રસગૂન્યો વિભાવ્યસે ? ॥૫૭॥

૧ ન્યાયાત્રોત્તરિણિ જ્ઞાનાચારી ‘શ્રીરત્નચાનકયગીચર (આત્મસારામણ મહારાજ) કૃત ‘તે તેરા રૂપ ન હાસે અગાની’ એ આલ ૫ તાળા ૫૬ (૫ ૧૪૨-૧૪૩)મા નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે—

“ જેવે મરહી કિં બ્યબખ્યાં સ્વાદ કણુ થ ન પામે રે ”

દીક્ષાથી સત્વર મુક્તિ—

શ્લો-“ એક દિવસની દીક્ષા વડે કદાચ મુક્તિ નહિ મળે, પરંતુ ભવ્ય માનુષ્ય વૈમાનિક દેવ તો યાચતી અથવા તો આ સ્તૂળ માપ છે, કેમકે એ બાવ ઉત્કૃષ્ટ હોય તો એક જ્ઞાનમા સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને (ખપાવીને) તે મોક્ષે જાય એમા સંદેહ નથી કેમકે કહ્યું પણ છે કે અજ્ઞાની (જન) જટલા કર્મોના ક્ષય કરોડ વર્ષે કરે તેટલા દાગણ કર્મ જ્ઞાની એક શ્વાસ માત્રમા ખપાવે ૨” —૮૧-૮૩



મત્સેવિ મનસા સમ્યગ્, કાયેન વચસાઽપિ ચ ।

જ્ઞાનવૃદ્ધિં નયન્નિત્ય, સુચારિત્રં પ્રપાલય ॥૬૪॥

ઉપસ હાર—

શ્લો-“ આ પ્રગણે મનથી માનીને (હે ભવ્ય જીવ !) શુભ શરીર અને વચન વડે જ્ઞાનમા વસાગે કર્મો તુ નર્નદા મુન્દઃ ચારિત્ર પાળ ” —૬૪

૧ અગ્રખાવો શ્રીઅમન્યશ્ચરિત્રેન પદ્માનન્દ મહામન (૫૦ પ)નું નિન્ન-ચિખિત પદ્ય —

‘ અઘાપિ ક્ષિણિદપિ નૈથ મે મત

દીક્ષા શ્રયામિ ઘરતાઽધુનાઽપિ ચેત્ ।

દક્ષ યદેકદિનમપ્યમૌ શ્રિતા

મુક્તિ ન ચેત્ તદપિ વ્રત્પથેદ દિષમ ॥ ૧૩૦ ॥ ”

અન્યત્ર કહ્યું પણ છે —

“ વગદિયમ્ પિ જીવો, વગ્ગજમૂલાગમો અણૂનમણો ।

જદ્ધિ ન પાયદ્ મુક્ત્ય, અથસ્મ વમાણિઓ દોદ્ ॥ ”

[વગદિયમમપિ જીવ પ્રવ્રજ્યામુપાગતોઽનૂનમના ।

યદપિ ન પ્રાપ્નોતિ મોક્ષ, અથસ્મ વૈમાનિકો મથતિ ॥]

૨ અગ્રખાવો મરુપમખાદિ નામ ॥ પ્રતીર્ણ (પચના)ની નિન્નચિખિત ગાથા —

“ જ અગ્રાણી કમ્મ જ્ઞેદ્ યદુખાદિ વામકોદીદિ ।

ત નાણી તિદિ ગુત્તો જ્ઞેદ્ ઉસ્મામમિત્તેણ ॥ ૧૩૦ ॥ ”

[યદ્જ્ઞાની કમ્મ શ્રવયતિ યદુખાશ્રિવર્ણકોનીમિ ।

તત્ જ્ઞાની શ્રિમિર્ગુમ્ શ્રવયતિ ઉચ્છવામમાથેણ ॥]

આ પદ્ય મહાપ્રત્યાખ્યાન ॥૩॥ પ્રતીર્ણમા ૧૦૧મી ગાથા૩૫ છે

આ હકીકતના સમર્થનાર્થે શેખઆદીની ગુલીસ્તા બોસ્તા (પુષ્પ-વાટિકા)ની નીચે મુજબની શબ્દ આપવી ઠચિત મમજાય છે —

“ સ્વેરે કુન અયફલાનો ગનીમત શુમાર ઉમ્ર ”

જા પંક્તરકે વાગ વર આયદ ફલા નમાદ ”

અર્થાત્ હે માનવી ! તું ઠમરને ઝહોલાગ્ય માન, કેમકે ફલાણી ન રહો એવી વાણી (હોકોના મુખથી) બહાર આવે તે પહેલા તું ખેસત કરી હે

‡ ‡ ‡ ‡

દિને નષ્ટે યથા રાત્રૌ, પ્રમીલા પ્રાણિના ભવેત્ ।

આયુષ્કર્મે તથા નષ્ટે, વીર્ધનિદ્રા ભવિષ્યતિ ॥૫૯॥

મરણનો પ્રસંગ—

શ્લોઠ—“ જેમ દિવસનો અત આવતા રાત્રે નિદ્રા આવે કે, તેમ આયુષ્પ-કર્મનો નાશ થતા શબ વીર્ધનિદ્રા (મરણ) અનુભવશે ”—૫૯

‡ ‡ ‡ ‡

પશ્ચાત્તાપે ભવેદ્ ભૂરિ-દુઃખયોનો ગતે સતિ ।

તસ્માત્ પૂર્વ પ્રમાદ ત્વ, ચેતસ્યક્ત્વા સુખીભવ ॥૬૦॥

પ્રમાદનો પરિત્યાગ—

શ્લોઠ—“ હું બધાથી યોનિમા ગયા પછી પુણ્ય પસ્તાવો થશે, તેથી મન ! પ્રમાદનો પહેલેથી ત્યાગ કરી તું સુખી થા ”—૬૦

‡ ‡ ‡ ‡

વીક્ષયા દૈવસિક્યાઽપિ, યદિ મુક્તિર્ન ભાવિની ।

ધ્રુવ વૈમાનિકો દેવો, ભવ્યો ભવતિ સાધુક ॥૬૧॥

યદ્વૈતત્ સ્થૂલમાન સ્યાત્, તીવ્રે ભાવે ક્ષણાદ્ યત ।

સર્વકર્મક્ષય કૃત્વા, મુક્તિર્યાતિ ન સશય ॥૬૨॥

યદુક્ત વર્ષકોટયાઽપ્ય-જ્ઞાની કર્મક્ષય નયેત્ ।

જ્ઞાની તચ્છવાસમાત્રેણ, ક્ષપયેત્ કર્મ દારુણમ્ ॥૬૩॥

અર્થાત્ જેમ સૂત્ર (દ્વાર)થી યુક્ત મોય કંચસમા પડેલી હોય તો પણ નાશ પામતી નથી (પશુ દોસને લીધે તે હાથમા આવી શકે છે), તેમ સૂત્ર (શાસ્ત્ર-બોધ)થી યુક્ત એમો જીવ સસારમા ગયો હોવા છતાં નાંદ વતો નથી જ્ઞાનમા રહેલો જાતી જ્ઞાન પડે જ્ઞાન અહણ કરે છે, જ્ઞાનમા વધારો કરે છે, કૃત્યો કરે છે અને જીવ-સસારરૂપ સાગરને તરી જાય છે.

‘ભગવદ્ગીતા (અં ૪)મા પણ જ્ઞાનના’ શુણ ગાયા છે એટલું જ નહિ, પણ ત્યાં પણ ૬૩ માં પચગત જીવ પ્રદીપ્ત થયેલો જણાય છે, જે છે કે—

“યથૈધાસિ સમિદ્ધોઽગ્નિર્-ભસ્મસાત્ કુસ્તેઽર્જુન । ।

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ, ભસ્મસાત્ કુસ્તે તથા ॥ ૩૭ ॥—અનુ૦

ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં, પવિત્રમિહ વિગ્રતે ।

તત્ સ્વયં યોગસંસિદ્ધઃ, કાલેનાત્મનિ વિન્દતિ ॥ ૩૮ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ ‘હિ આર્જુન’ જેમ પ્રજ્વલિત અગ્નિ કાળને બાળીને ભસ્મીભૂત કરે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સમગ્ર ઝર્મ (રૂપ સમિધો)ને બાળીને બાખ કરે છે આ સસારમા ખરેખર જ્ઞાન જેવી ‘દાર’ પવિત્ર ચીજ નથી જાણે કરીને (જ્ઞાન-)યોગથી સ્વયં નસિદ્ધ બનેલ (યોગી) આત્મામા તેને મેળવે છે.

‘ભગવદ્ગીતા’માંથી નિમ્ન-લિખિત ગદ્ય રીતે ગાથા પણ આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે.

“જહ અગ્નિમિ વ પતલે સ્વપ્તિય સ્વપ્તમેવ જ્ઞામેઽ ।

તહ નાળી વિ સકમ્મ સ્વેહ કસાસમિત્તેણ ॥”—આર્યા

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો વ્યથિત અલેહ છે એ વિચારતા બહુશ્રુતની બલિ-હારી છે એમ કોણ નહિ કહે ? ‘ભગવદ્ગીતા’માંથી નિમ્ન-લિખિત ગાથામા કહ્યું પણ છે કે—

“મદ્દે મુનુસુયાણં સન્વપયત્યેસુ પુચ્છણિજ્ઞાણં ।

નાળેણ જેઽવયારે સિદ્ધિં પિ ગણ્સુ સિદ્ધેસુ ॥ ૧૮૩ ॥”—આર્યા

૧ ગાના—

યથા અગ્નો વા પ્રયલે તૂળપૂલિકા સ્તિપ્રમેય દંદ્યતે ।

મથા જ્ઞાની અપિ સ્વકર્મ વપયતિ ઉચ્છેદ્યાસમાગ્રેણ ॥

૨ ગાના—

મદ્દે મુનુસુયાણં સન્વપયત્યેસુ પુચ્છણીયેમ્ય ।

જ્ઞાનેન જેઽવયારયન્તિ સિદ્ધિં પ્રતિ ગતાન્ સિદ્ધાન્ ॥

જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય—

અપ્પહી૦—૫૦ મા પદ્યમા નાનને વહાણની ૧૭૫મા આપી, ૫૦ મા પદ્યમા આત્મ-ઘટમા જ્ઞાનદીપક પ્રકટાવવાની લક્ષ્યામણ કરી, ૫૪ મા પદ્યમા જ્ઞાન-ફલ પ્રાપ્ત કરવા ઉપદેશ આપી, ૬૩ મા પદ્યમા જ્ઞાનનું પ્રાપ્ત્ય સૂચવી અને આ પ્રયમા તેમા વધારે કર્યા ઉપદેશ આપી અન્ય-તરે જ્ઞાનનું ગોચ ગાય છે, આપણે થણ આ મુગમા નમ સુર પૂરીએ મુક્તામુક્તાવહીના, ૪૩ મા અધિકારમા કહ્યું છે તેમ—

“ જ્ઞાનં મ્યાત્ કુમનાધિકારતરણિર્જ્ઞાનં જગલ્લોચન
જ્ઞાન નીતિતરણિનીરુલગિરિર્જ્ઞાનં કપાયાપટમ્ ।

જ્ઞાન નિર્વૃત્તિવશ્યમનમમલં જ્ઞાન મનઃપાવન

જ્ઞાનં સ્વર્ગગતિપ્રયાણપટ્ટ જ્ઞાન નિદાન, ત્રિયઃ ॥૭૧॥—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ જ્ઞાન એ મુક્તિનરૂપ અધિકારનો નાશ કરનાર સર્થ છે, જ્ઞાન એ વિશ્વનું નેત્ર છે, જ્ઞાન એ નીતિરૂપ નદીની ઉત્પત્તિરૂપ કુલ-ગિરિ છે, જ્ઞાન કથાયને ૬૨ કરનાર (રામબાણ આપધ) છે, જ્ઞાન એ મુક્તિરૂપ વનિતા) ને વશ કરનારો મન છે, નિમળ જ્ઞાન એ ચિત્તને પાવન કરનાર (સુર) છે, જ્ઞાન એ સ્વર્ગ-ગતિ પ્રતિના પ્રયાણમા પટ્ટ (મમાન) છે અને જ્ઞાન એ લક્ષ્મીનું નિદાન (કાગળ) છે

જ્ઞાનનો મહિમા—

“ સુરે જઠા સમુક્તા જ, જાસઈ કયવરમિ પઢિયા વિ ।

જીવો તહા મસુતો, જ જસસઈ મઓડવિ સસારે ॥ ”—આર્યા

“ જાણ ગિજ્ઞાઈ જાણ, ગુણેઈ જાણેણ કુણઈ કિચાઈ ।

ભવસસારસમુદ્ર, જાણો જાણે ઢિ-જો તરડ ॥ ”—આર્યા

—આનંદચંદ્રની લ્હાંગિભદ્રાચ વૃત્તિનું ૫૦૭ મુ પદ

આરી ૧૫મા ઉપદેશતરણિનીના ૧૨૫મા પદગત તિમ્ન-ચિમ્ન પદમા ૧૪ પે ૭—

“ યાત્રાપાત્રસમ જ્ઞાન, શુદ્ધતા મધવારિધી ।

મોહા-મધવારમહારે, જ્ઞાન માતળડમળડલમ્ ॥ ”—અનુ૦

૨-૩ યા—

સુધિયયા સમૂચા ન મરયતિ કચરે પતિતાડપિ ।

જીવસ્તયા સમૂચો ન મરયતિ ગતોડપિ સસારે ॥

જ્ઞાનં શુદ્ધજાતિ જ્ઞાન ગુણયતિ જ્ઞાનેન ધરોતિ, કૃત્યાનિ ।

મવસસારસમુદ્ર જ્ઞાનો જ્ઞાને સ્થિતસ્તરતિ ॥

અર્થાત્ જેમ સૂત્ર (દોરા)થી યુક્ત ગ્રામ્ય ધરમા પડેલી હોય તે પશુ નીંશ પામતી નથી (પરંતુ દોરાને લીધે તે હાથમા આવી શકે છે), તેમ સૂત્ર (શાસ્ત્ર-બોધ)થી યુક્ત એવો છવ મસારમા ગયો હોવા છતાં નષ્ટ થતો નથી જ્ઞાનમા રહેલો જ્ઞાની જ્ઞાન વડે જ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે, જ્ઞાનમા ધધારો કરે છે, કૃત્યો કરે છે અને ભવ-સસારરૂપ નાગરને તરી જાય છે.

‘ભગવદ્ગીતા’ (અં. ૪)મા પણ જ્ઞાનના ગુણ ગાયા છે એટલું જ નહિ, પણ ત્યાં પણ ૬૩ માં પદ્યગત ભાવ પ્રદીપ્ત થયેલો જણાય છે કહ્યું છે કે—

“યથેધાંસિ સમિદ્ધોઽગ્નિ-ર્મસ્મસાન્ કુસ્તેઽર્જુન ।

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્પરૂપાણિ, મસ્મસાન્ કુસ્તે તથા ॥ ૩૭ ॥—અનુ૦

ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં, પવિનમિદ્ધ મિદ્યતે ।

તત્ સ્વયં યોગસંસિદ્ધઃ, કાલેનાત્મનિ મિન્દતિ ॥ ૩૮ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ હે આર્જુન ! જેમ પ્રત્યક્ષિત અગ્નિ જાળોને બાળીને લસરીભૂત કરે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ મમ્મન્ત કર્મ (રૂપ મમિધો)ને બાળીને આખા કરે છે આ સમારમા અરેખર જ્ઞાન જેવી ‘કો’ પવિત્ર થીજ નથી ગળે કરીને (જ્ઞાન-)યોગથી સ્વયં નમિદ્ધ બનેવ (યોગી) આત્મામા તેને મેળવે છે

૧. ભગવદ્ગીતામાં નિમ્ન-લિખિત ૨૯૨ માં ગાથા પણ આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે

“જહ અર્ગિમિ વ પવલે સ્વદૃપ્તિય સ્વિપ્પમેવ વ્રામેદ્ ।

તદ નાળી વિ સરુમ્મ સ્વેદઃ કસાસમિત્તેણ ॥”—આર્યા

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો ડગચિત્ અલેદ છે એ વિચારતા બહુબુતની બલિ-હારી છે એમ ડોલ નહિ કહે ? ભગવદ્ગીતામાં નિમ્ન-લિખિત ગાથામા કહ્યું પણ છે કે—

“મદ્ સુપ્રહુસ્યાણં સવ્યપયત્થેસુ પુચ્છણિજ્ઞાણં ।

નાળેણ જેઽવ્યારે સિદ્ધિં પિં ગણ્ણ સિદ્ધેસુ ॥ ૨૪૩ ॥”—આર્યા

૧. ગાથા—

યથા અગ્નો યા પ્રયલે તૂળપૂલિકા શિપ્રમેવ દદ્યતે ।

તથા જ્ઞાનો અપિ મ્યક્ત્રમ ગ્રપયતિ ઉચ્છવાસમાશ્રણ ॥

૨. ગાથા—

મદ્ર સુવહુસુતેમ્ય સ્વયપદાયેસુ પ્રચ્છનીયેમ્ય ।

જ્ઞાનેન જેઽપતારયન્તિ સિદ્ધિં પ્રતિ ગતાન્ સિદ્ધાન્ ॥

અર્થાત્ સિદ્ધિ (મેત્ર) મા પણ ગયેલા મુક્ત (પરમાત્માઓ) ન જે જ્ઞાન પડે અવતાર છે—ઓખખાન છે, ત સમગ્ર પદાર્થોને વિષે ' પ્રવૃત્તીય બહુશ્રુતોતુ કયાણુ હોએ

વિશેષમા આ પ્રકીર્ણકની ૧૪૫ મી ગાથામા કયુ છે કે—

“ પદાવ નીદ જુળા, મહુસ્મયમુખાઓ નીદ જિજવયણ ।

જ સાક્રણ મુર્ચ્છિદ્યા, તરતિ સમારકનાર ॥ ૧૮૫ ॥ ”—આપા

અર્થાત્ જેમ ચન્દ્રમાથી ચન્દ્રપ્રલા (વાદરાતુ) નીડળે છે—પ્રકટે છે, તેમ બહુશ્રુતના મુખમાની જિન-વચન નીડળ છે કે જેતુ ત્રવણ કીને મુર્ચ્છિત (જનો) સમારકપ અગ્રયને તરી જાય છે

આવા નવનો અત્યાર વિચિત્ર થયેવા છે અને તે પુન્તકરૂપે મળી શકે છે, પરંતુ મારા પુન્તકા વાચવા માટે ઉત્સાહ અને કુરસા કોને છે ? જે મારા પુન્તકોની કીમત મનજે છે, તેના મનધમા તો એમ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે—

“ યસ્યાસ્તિ મદગ્રંથવિમર્ગભાગ્ય

કિં તસ્ય શુશ્કેશ્વપલાગિનોદે ? ”

અર્થાત્ મુદર નવ્ય વાચના વિરાગ્યાતુ જેન નિલાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તેને અચળ લક્ષ્મીના શુક વિનાદોગી શુ ? (એ તેને મન નિર્માલ્ય છે) આ મનધમા નવો પદિધારના ઉત્તારન આન આપવું અગ્રાને નહિ લેખાય —

“ જ્ઞાન એ આકાશ છે, અને પુન્તકા એ તેમા ગોળી રહેલા વજ્રકના તારાઓ છે, જ્ઞાન એ નમુદ્ર (છે, અને પુન્તકા તે) ને લાલ લાઈ શકાય તેવા વહાળો છે, જ્ઞાન એ નૃત્ય છે, અને માપલા ઘરમા આવી શકે એવો તેનો પ્રાપ્ત તે પુન્તકા છે, જ્ઞાન એ નોનાની ખાત છે, અને પુન્તકા તે તેમાથી બનાવેલા આપણને ગ્રધમેમતા થાય તેવા દાગીના છે, જ્ઞાન એ મોટામા મોટી કિમતી મોટો છે, અને પુન્તકા તે આપણા રાજના ઉપયોગમા આવી શકે એવા-વ્યવસ્થી નીકળેલા છે, જ્ઞાન વાયુ છે, અને પુન્તકા તે વાયુને જેથી લાવી વેડ આપનાર પખાઓ છે, જ્ઞાન એ અગ્નિ છે, અને પુન્તકા તે એ અગ્નિથી

૧. પ્રતિ—

ચન્દ્રાત્ નિગચ્છતિ જ્યોત્સ્ના વહુશ્રુતમસ્વાત્ નિર્ગચ્છતિ જિનવચનમ્
મત્ શુશ્કા મુર્ચ્છિદ્યાસ્તર્ગિત સમારકનારમ્ ॥

પ્રકટાવેલા દીવા છે, જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે, અને પુત્રતંત્ર તે આપણને રહેવા લાયક મહાનો છે, જ્ઞાન તે અનાજનો ભાગ છે, અને પુત્રતંત્ર તે કોઠાર છે, જ્ઞાન તે મેઘ છે, અને પુત્રતંત્ર તે આપણા ઘરમા ગ્હી ચંડ તેવા પાણી ભરેલા માટલા છે, અને જ્ઞાન તે મર્વ શક્તિમાન પગમાત્મા છે, અને પુત્રતંત્ર તે એનો સ્ત્રોત દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે "

આ સમગ્ર ઉલ્લેખનો સારાશ તત્ત્વામૃતમા સૂચવ્યા મુજબ એ છે કે—

“ સર્વ દ્વન્દ્વ પરિત્યજ્ય, નિમૃતેનાન્તરાત્મના ।

જ્ઞાનામૃતં સદા પયં, ચિત્તાહાદનમુત્તમમ્ ॥૨૭૥॥”—અનુ૦

અર્થાત્ (રાગ અને દ્વેષ જેવા) સર્વ દ્વન્દ્વોનો ત્યાગ કરીને, નિશ્ચય અન્તરાત્મા વડે ચિત્તને આનંદજનક અને ઉત્તમ એવા જ્ઞાનામૃતનું મર્વદા પાન કરવું જોઈએ



કદાચિદ્ રાગરક્ત ચેત્ , કર્હિચિદ્ દ્વેષવ્યાકુલમ્ ।

કદાચિન્મોહમૂઢ હા, કદાપિ ક્રોધતાપિતમ્ ॥૧૧॥

અભિમાનહન માયા-વ્યાસ લોભવશીકૃતમ્ ।

ચિત્તમુપાર્જયત્પેવ, હહાઽઞ્ચ ભૂરિપાતકમ્ ॥૨૧॥-યુગ્મમ્

પાપને પુષ્ટિ આપનારા સાધનો—

શ્લોક—“કાઠ વેળા રાગમા આસક્ત બની, કદાપિ દ્વેષથી વ્યાકુળ થઈ,
કા) વાર મોહથી મુગ્ધ બની, અન્ન કવચિત્ ક્રોધથી તપી જઈ, અભિમાનથી હણાઈ,
કપટથી વ્યાપ્ત બની અને યોજાને વશ થઈ આ પ્રમાણે મન હાથ મોટા પાપ આ
જોડમાં કંઈ ? — ૧-૩

ગત્વા ત્વ નરકે રે રે, પરમાધાર્મિકનિર્મિતમ્ ।

યદ્ યદ્ દુઃખ ત્વયા સોઢ, વદિતુ તન્ન પાર્યતે ॥૩૧॥

તથાપિ ધર્ણિકામાત્રં, કથ્યતે શૃણુ ભાવુક ।

શ્રુત્વા સદ્ગૃહ્ય ચારિત્ર, ભવ સ્વર્ગપવર્ગગ્ ॥૪૧॥-યુગ્મમ્

નરકના દુઃખનો પ્રસ્તાવ—

શ્લોક—“નરક જઈને પરમાધાર્મિકને હાથે રે લખ્ય । તે જે જે કંઈ
નહન કર્યું, તે તાય હાય કંઈ ખય તેમ નથી ? તોપણ (એની) વાનગી મા

૧-૩ નવ્યાન્ય મન પ્રમાણેની નરકની મજ્યા અને તેના નામે, નારકીય દુઃખ અને
પરમાધાર્મિકની કપરખા માટે જુઓ શીઘ્રતુર્નિશ્ચિત્તિજિનાન હસ્તુતિતુ માફ રમણ-રમણ
(૬ ૧૭-૧૧૮)

૮ જેમ આ અથ ૧૮ કહે છે - નરકની વેળા વર્ષના પાંચ આવે તેમ નથી તેમ
તરનીશુભતા ના પાલ ને ૬ ૧-

“તત્તત્તૈન્નમલ્લોપુ પચ્યમાનિન યત્ ત્વયા ।

મમ્પ્રાપ્ત પરમ દુઃખ તદ્ યત્તુ નૈવ પાર્યતે ॥૧૬૪॥”-અનુ૦

અમ ત તપાવેલા તેની લાગમા ૫ લાગા એવા તે જે અલાધારણુ દુઃખ જોગ્યુ તે મ્હેન
પાર આવે તેમ નથી જ

દેવામા આને એ ને તુ ગાંભીર્ય અને તેમ કર્યા બાદ આગ્નિનુ કડી રીતે
ધણી કરીને તુ સ્વર્ગે અને (અતે) મોક્ષે જનાગે થા -૩-૪

❖ ❖ ❖ ❖

તત્રોત્પન્ને ત્વયિ ભ્રાતઃ !, મહાકાયા મયદ્ધરા ।

આવિર્ભતા મહાક્રૂરાઃ, પરમાધાર્મિકાસુરા ॥ ૫ ॥

પરમાધાર્મિકાનુ આગમન—

શ્લો.૧—“ ત્યા તુ જ્યારે ઉત્પન્ન થયા ત્યાં હે ભાગ ! મોટા ગરીશવાળા,
મયકુ અને અનિગય માત્રી અમા પદ્માનાર્મિક અમુકે ત્યા આવી
થયા ”—૫

❖ ❖ ❖ ❖

કર્તૃયા કર્ત્તવ્યન્તસ્તે, ગાત્રં તે રસતઃ સતઃ ।

હસન્તિ દુર્નયા અઙ્ગં, કુર્વન્તઃ સ્વપ્નસ્વપ્નશઃ ॥ ૬ ॥

શરીરની વેતણ—

શ્લો.૨—“ તુ જલુ કહે છે, છતા તારા શરીરને કાતગીરી કાતગીરી અને
(તેમ કરી) તારા દેહના કુકડે કુકડા કરતા (જતા) તે અનીનિવાર્યા (દાનવો)
હશે છે ”—૬

❖ ❖ ❖ ❖

તથાપિ પારદસ્થિત્યા, મિલિતે જીવ ! ગાત્રકે ।

ત્વાં પૃહીત્વા પલાયન્ત, પાતયન્તિ ભુવસ્તલે ॥ ૭ ॥

દેહનુ આસ્થાન—

શ્લો.૩—“ (આ પ્રમાણે તારી કાયાના કુકડા જગ્યા) ‘જતા તારૂ શરીર
પાગના જેવી સ્થિતિવાળુ હોવાથી જ્યારે એક વજ્ર જાય છે—મ નાજ જાય છે એટલે
નામી જતા એવા, નતે તેઓ પકડીને, પૃથ્વી ઉપર પ્રધાડે છે ’—૭

❖ ❖ ❖ ❖

ત્રીવજ્રલિતજ્વાલાયા—મનિચ્છન્તં હઠાદિ તે ।

પ્રક્ષિપ્ય વજ્રકુમ્ભ્યા ત્વાં, પચન્તિ દુઃસ્વપ્નોદિન ॥ ૮ ॥

વજ્રકુલીમા ગધાવુ—

શ્લો ૦—“ (ત્યાર પછી) તીવ્ર ગીતે બગતી જ્વાળાવાળી વજ્રકુલીમા તારી ધગગ વિફફ તને હઠથી નાખીને (પાન્કાના) દુ ખમા આનંદ માનનારા તે અમુકે તને ગધે છે ”—૮

❖ ❖ ❖ ❖

તૃપાતુરો રુદ્રનાથ, તાન્ ભો ભો માતરો ! મમ ।

પિતરો ! આતરો ! યૂયં, દુ સ્વાદ્ રક્ષત રક્ષત ॥ ૯ ॥

શરણુ માટે પોકાર—

શ્લો ૦—“ તરસથી આકુળ બનેવો તુ રહતો રહતો તેમને કહે છે કે હે મારી માતાઓ ! હે માગ પિતાઓ ! હે મારા બન્ધુઓ ! તમે મને દુ ખમાથી બચાવો બચાવો ”—૯

❖ ❖ ❖ ❖

પાયયત જલ શીત-મિતિ દીનવચો યદા ।

શ્રુત તેર્મધુરૈર્વાક્યે, પ્રોક્તા સમીપગાસ્તદા ॥ ૧૦ ॥

આકૃણ્ય વજ્રકૃમ્ભીત, સલિલ શીતલ તથા ।

અર્પયત વરાક નત્, તથેતિ પ્રતિપચતે ॥ ૧૧ ॥ યુગ્મય

હગબાહ—

શ્લો ૦—“ મને શીતળ જળ પીવડાવો એવ (તાડ) દીન વચન જ્યારે તેમણે માબજ્યુ, ત્યારે તેઓ પોતાની મમીપ ગદેવા (અન્ય પર સમીકા) તે (તને હગવાના ઉદ્દેશથી) મનુર વાક્યોથી કહેવા લાગ્યા કે આ રાકને વજ્રકુલીમાથી (બહાર) એ ચી કાઢીને ઠકુ પાખી આપો તે (વચન) ‘તથેતિ’ (કહી) તેમજ સ્વીકાર્યું ”—૧૦-૧૧

❖ ❖ ❖ ❖

તત્તે તામ્ર ત્રપૂ ક્ષિપ્ત્વા, માજને પાયયન્તિ તે ।

સન્દશકેન સન્ધૃત્ય, મુલ્ક વ્યાદાય યપિન ॥ ૧૨ ॥

તાબા અને કસાધના રસનુ પાન—

શ્લો ૦—“ (ત્યાર પછી) તે પાપીઓ તને પકડી રાંખી સાંભળા વડે

તાડ મુખ પહોણું કરીને તને તપાવેવાં તાપ્યા અને કયાગ્ર(નો રત્ન) પીવાડે છે '—૧૨

અસહ્યોષ્ણતયા દગ્ધો, નેત્રે નિમીલ્ય મૂર્ચ્છિતઃ ।

પતિતો ધરણીપીઠે, કાલાદાયાતચેતનઃ ॥ ૧૩ ॥

ઈહસેઽસિવન ત્વ તદ્ , ગાત્રચ્છેદનકારકમ્ ।

શિશિરત્વન્નમાત્ તે ત્વાં, નયન્તિ તત્ર દુઃખદાઃ ॥૧૪॥-યુગ્મય

અસિવનમાં પ્રવેશ—

શ્લોક—“ નહન નહિ યગ ગદ્ એની ગગમીવી દાગેયો, આખ મીચીને મૂર્છા અવસ્થામાં ભૂમિ ઉપર પડી રહેલો અને વખત જતા ચૈતન્યને પામ્યો—જ્ઞાનમાં આવ્યો એવો તુ ઠડકની આશાથી શરીરને ઊઠી નાખનાગ અગિવનને છગ્ગે છે ત્યાં તે દુખ આપનાગએ તને ત્યાં લઇ જાય છે ”—૧૩ ૧૪

છિદ્યતે હસ્તપાદાદિ—સ્તવ તત્તરુપત્રકૈઃ ।

તીક્ષ્ણલઙ્કાપમેસ્તત્ર, રોદિપિ કરુણસ્વરમ્ ॥ ૧૫ ॥

હસ્તાદિતુ છેદન—

શ્લોક—“ ત્યાં આખીદાર તરવાગના જેવા તેના તર-પત્રો વડે તારા હાથ, પગ વગેરે (અવયવો) ઊઠા' જાય છે, એટલે તુ કગલ નવે પોક મૂકે છે ”—૧૫

વૈતરણ્યાં તરદ્વિણ્યાં, પ્રક્ષિપ્તોઽધર્મિશાર્દૂલઃ ।

વ્યાકુલીભૂય તત્રાપિ, પ્રાપ્નોષિ ત્વ વિડમ્બનાઃ ॥ ૧૬ ॥

વૈતરણીમાં પ્રક્ષેપ—

શ્લોક—“ પછીથી અનર્મસિંગમણિ વડે વૈતરણી નદીમાં નખાયેયો તુ ત્યાં પણ આપ્તગ્ન-આપ્તજ્ઞ બની વિડબનાઓને પામે છે ”—૧૬

પ્રાપ્તતીર ગૃહીત્વા ત્વા, શકટં વાહયન્તિ તે ।

ભૂરિમારમરં નીચા—સ્તુદન્તસ્તીક્ષ્ણયાઽરયા ॥ ૧૭ ॥

શકટનુ વાહન—

શ્લો ૦—“ (આ નદીને) કાઠે આવેલા એવા તને પકડીને (તે) નીચ અસુરો) તીવ્રણ (પગેલાની) આર વડે પીડા પમાડતા તારી પામે મોટા બોજથી બદાયેલુ ગાડુ વહન કરશે છે ”—૧૭

परिश्रान्तो यदाऽसि त्व, चलितु नैव शक्यसे ।

तदा तैर्मुद्गरैर्हृत्वा, चूर्ण्यसे क्षणमात्रत ॥ १८ ॥

કાપાના ચૂરેચૂરો—

શ્લો ૦—“ ત્યારે તુ (તેમ કરતા) થાગી જાય એ અને ચાલવાને અશક્ત થી બને છે, ત્યારે ફાલ માનમા નેચો મોગરીઓ વડે તને હાણીને તારો ચૂરેચૂરો કરી નાખે છે ”—૧૮

पुन सम्मिलिते गात्रे, बोध्यन्त्यसुराश्च त्वाम् ।

पूर्वहिंसादिना वद्ध, तस्यामूनि फलानि च ॥ १९ ॥

અહિ સાનુ કળ—

શ્લો ૦—“ સ્ત્રીથી ત્યારે તારો દેહ સરાહ ગયો, ત્યારે અસુરો તને બોધ કરાવવા લાગ્યા કે પૂને હિંનાનિ વડે જે (કુદૃઢ કર્મ) તે આપ્યું હતું તેના આ ફળો છે ”—૧૯

અર્થ ૦—આ પ્રમા હિ સાથી નરક-ગતિની તીવ્ર ચેષ્ટના ભોગવવી પડે છે એમ જે સૂચ્યું છે તેની ભક્ષા-પરિણામી નિમ્ન-સિખિત ગાથા વિશેષતઃ માણી પૂરે છે —

“ जावइआइ दुक्ताइ हुति चतुगडगयस्म जीयस्स ।

सच्चाइ ताइ हिंसाफलाइ निउण विआणाहिं ॥ १८ ॥ ”—આર્પા

અર્થાત્ ચતુગતિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવને જેટલા ફળો થાય છે તે સર્વ હિંસાના ફળો કે એમ તુ નિપુણપણે જાણ

૧ જુઓ પૃ ૮૩

૨ ગાથા—

यावत्तु दुग्धानि भवन्ति चतुगतिगतस्य जीवस्य ।

सर्गाणि तानि हिंसाफलानि निपुण विजानीहि ॥

આસ્ફાલ્પસે શિલાયા ત્વં, કુન્તાગ્રૈર્મિચસે પુનઃ ।

હિચસે કરપત્રૈર્હા^૧ , પીલ્યસે યન્ત્રકર્મણા ॥ ૨૦ ॥

કષ્ટોની પુનરાવૃત્તિ—

શ્લો ૦—“ (આમ કહીને) પ્રીતી તેઓ તને પત્થર ઉપર અકાળે છે, ભાલાની અણીઓથી તને ભેદે છે, ઝરપત્રોથી ડેદે છે અને અગે^૨ યત્ર (વાણી)-ઝર્મથી તને પીને છે. ”—૨૦



અગ્નિપક્વાનિ તેઽદ્ભીય-માસલ્પણ્ડાનિ શ્વાચસે ।

કથ્યસે પલ્લ જગ્ધ્વા, ત્વમત્રેતો યતસ્તતઃ ॥ ૨૧ ॥

માસ ખાવાનું ક્ષણ—

શ્લો ૦—“ તારા શરીરના માસના ઢુકડાઓને અગ્નિમા પકાવીને તને તેઓ ખવડાવે છે અને કહે છે કે માસ ખાવાથી તું અહીં આવ્યો છે, વાસ્તે તું ખા '—૨૧



एव त्व नारकीभूय, दुःखी जात कुर्मतः ।

कुरु तथा यथा नैव, पुनस्तत्र गतिर्भवेत् ॥ २२ ॥

શીખામણુ—

શ્લો ૦—“ આ પ્રમાણે તું કુર્મથી નારક થાડું ખી થયો, (વાસ્તે) તું (હવે) એવો (પ્રયાસ) કર કે જથી ક્ષીથી તારે ત્યા જતું ન પડે ”—૨૨



૧ માસ ખાવાનો નિષેધ ફક્ત જન દષ્ટિએ જ છે એમ નથી, કિન્તુ ન્યાયતીથ ન્યાયવિશારદ મુનિશઃ શાન્યાયનિજયે અપ્યાત્મતરનાલોઃ (પ્ર ૩, શ્લો ૨૦)ની મ્લેષપદ મૂળે ન્યાખ્યામા મૂલ્ય-યુ છે તેમ મહાભારત, મનુસ્મૃતિ હત્યાદિ અત્તન ધર્મે શાસ્ત્રો પણ સખન શાસ્ત્રોમા તેનો નિષેધ કરે છે વિશેષમા માલનો આહાર કરવાથી નરક-નું આયુષ્ય બધાર છે એમ મ્થાનાગ (સ. ૩૭૩, ૫૧ ૨૮૫)ના નિમ્ન-વિખિત મુનનેખથી સિદ્ધ થાય છે —

“ ચરુદિ ઠાળેદિ જીવા જેરદ્યત્તાપ કમ્મ પકેરતિ, ૮ જહા-મપ્પારમ્મત્તાપ મહાપરિગઘવાપ, પચિદિયઘહેજ, કુણિમાદારેજ ”

તત્ર તિરશ્ચિ યોનોૌ ચ, મત્યભાવ સદા ભવેત્ ।

તત્ત્વત્રય્યાં યદા મમ્મ-માનસસ્ત્વ ભવિષ્યસિ ॥ ૨૩ ॥

દુર્ગતિનું નિવારણ—

શ્લોક—“ન્યાડે (દિવ, શુર અને ‘પર્મ’) એ ત્રણ તત્ત્વોના સમૂહમાં તારૂં થિત પગવાઇ જશે ત્યારે ત્યાં (એટલે કે નરક-ગતિમાં) તેમજ તિર્યચની યોનિમાં જવાનું (હું ચેતન ’) તારૂં માટે મદાને માટે જાતુ રહેશે ”—૨૩



સુદેવ સદ્ગુરુર્ધર્મ, एतत् तत्त्वत्रय परम् ।

જ્ઞાત્વા દૃઢસ્થિતં કાર્ય, ચેતસિ येन प्राप्स्यसे ॥ ૧ ॥

સમ્યક્ત્વ નિર્મલ રત્ન, दुर्लभ भवनीरधौ ।

यदग्रे लौकिक रत्न, काचगण्डायतेऽखिलम् ॥ ૨ ॥-યુગ્મ

સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ—

શ્લો०—“ સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ એ ઉત્તમ તત્ત્વત્રયીને બાણીને (હે ચેતન!) ચિત્તમાં તેને દૃઢ સ્થિતિવાળું બનાવજો જેથી કમીને નિર્મળ, મસાગ-
માગરમાં દુર્લભ અને જની આગળ સર્વ લૌકિક રત્ન કાચના કકડા જેવા થઇ રહે
છે તેવું સમ્યક્ત્વ રત્ન તું મેળવી શકીશ ”—૧—

❀ ❀ ❀ ❀

कुदेव कुयुरुं ज्ञात्वा, कुधर्मं त्व तथा सदा ।

अमीभिर्लक्षणैश्चेत. ।, दूरे तिष्ठे सदा ततः ॥ ૩ ॥

કુદેવાદિનો ત્યાગ—

શ્લો०—“ કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મને આ (એટલે છઠ્ઠા પદમાં સૂચવવામાં આ-
વનાગ) લક્ષણોથી બાણીને હે ચિત્ત! તું તેનાથી સર્વદા આનંદપૂર્વક દૂર રહેજો ”—૩

❀ ❀ ❀ ❀

सुदेव सुगुरुं ज्ञात्वा, सुधर्मं भावतः पुनः ।

सेवस्व नित्यमेतानि, त्रीणि तत्त्वानि लक्षणैः ॥ ૪ ॥

સુદેવાદિની ઉપાસના—

શ્લો०—“ સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મને લક્ષણપૂર્વક બાણીને એ ત્રણ તત્ત્વોને
તું નિરંતર લાવથી હજી ”—૪

❀ ❀ ❀ ❀

લઘ્વાયાં સર્વસામદ્યા, મિથ્યાત્વતિમિરાન્ધકા ।

સમ્યક્ત્વદીપહીના હા' , સત્પથ નૈવ જાનતે ॥ ૫ ॥

સન્માર્ગનુ અન્તણપણુ—

શ્લોક—“ સર્વે માવનો મેળાયા યના મિથ્યાત્વકે અન્વકાગથી આવ
(બનેલા) અને નમ્યત્વરૂપ દીપક નિનાના (જનો) અને સન્માર્ગને જાનતો
નથી ”—૫

કુદેવે કુગુરો લોકે, ધર્મે ચ કુત્સિતે તથા ।

દેવાદિધીર્હિ મિથ્યાત્વ, જાનીહિ દુ લ્લદાયકમ્ ॥ ૬ ॥

મિથ્યાત્વનુ સ્વરૂપ—

શ્લોક—“ કેવ, કુગુરુ અને ધર્મને વિષે મુદ્દે, મુગુરુ અને મુધર્મની
બુદ્ધિ છે, તેને તુ નક્કી દુ ખાયા મિથ્યાત્વ જાણુ ” —૬

મિથ્યાત્વની વ્યાખ્યા—

અપાઠી—મિથ્યાત્વ અને નમ્યત્વને બાપે માર્યા વેગ છે, એ
એકેકના વદા ગતુ છે, આથી વરીને નમ્યત્વના લક્ષણથી વિપરીત
લક્ષણ હોય અને એ એ આભાવિત ધર્મના છે ચોગશાસ્ત્રના દ્વિતીય પ્રકાર
નાનભા નીદેશઅન્દ્ર મુરિવર કથે છે કે—

“ યા દેવે દેવતાવુદ્ધિ-ગુરો ચ ગુરતાવતિ ।

ધર્મે ચ ધર્મધી' શુદ્ધા, 'સમ્યક્ત્વ'મિદમુચ્યત ॥૨॥—અનુ૦

અદેવ દેવતુદ્ધિર્યા, ગુરધીરગુરો ચ યા ।

અથમ ધર્મતુદ્ધિથ, 'મિથ્યાત્વ' તદ્વિષર્પયાત્ ॥૩॥ ”—અનુ૦

અવાત (સાચા) દેવન વિષ દેવપણાનો મતિ, (ગરુ)ગુરુને વિષે ગુરુપણાની
અને (વાસ્તવિક રીતે શુભ) વખતે વિષે ધર્મની બુદ્ધિ એ 'સમ્યક્ત્વ' કહે
છે કુદેવને વિષે (ગુ)દેવની મતિ, કુગુરુને વિષે (મુ)ગુરુની બુદ્ધિ અને
વિષે (મુ)ધર્મની મતિ એ નમ્યત્વથી વિપરીત હોવાને લીધે 'મિથ્યા
કહેવાય છે

આ મિથ્યાત્વના (૧) આલિન્દિત, (૨) અનાલિન્દિત, (૩) આલિન્દિત
(૪) સાચાચિત અને (૫) આલોચિત એમ ચાર પ્રકાર છે આ
નિમ્ન-લિખિત ગાથા સાક્ષી પૂરે છે—

“^૧આભિગદ્વિય અણભિ-મ્મહં ચ તદ્ અભિણિવેસિયં ચૈવ ।

સંસદ્યમણાભોગં, મિચ્છત્તં પંચઠા દોઢ ॥”—આર્યા

પાળડીઓનું મિથ્યાત્વ ‘આભિગદ્વિય’ છે જેઓ મર્વદેવોને-કુદેવોને તેમજ મુદેવોને દેવ માને છે, ઝોવી રીતે જેઓ કુચુર અને મુચુર તથા ધર્મ અને અધર્મના ભેદ જ્ઞેતા નથી તેમનું મિથ્યાત્વ ‘અનાભિગદ્વિય’ છે જેઓ વસ્તુ-સ્થિતિ જાણે છે, મનજે છે, છતાં અભિણિવેશને પણ વધ વિપરીત પ્રત્યક્ષા કરે છે, તેમનું મિથ્યાત્વ ‘આભિણિવેસિક’ છે દેવ, ગુરુ અને ધર્મની વાસ્તવિકતા માટે જેઓ ગ્રહાશીલ છે તેમનું મિથ્યાત્વ ‘આગમિક’ જાણવું વિચાર શૂન્યનું, એકેન્દ્રિયાદિ જીવનું, વિગેષ વિવેકથી વિમુખનું મિથ્યાત્વ ‘અનાભોગિક’ નમજનું

અન્ય રીતે વિચારતા મિથ્યાત્વના દશ પ્રકારો પણ પડે છે આ વાતનું મધ્યાનાગ સૂત્રના દશમા અધ્યાય (પાના ૪૮૭)નું નિમ્ન-લિખિત સૂત્ર મમર્થન કરે છે —

“^૨દસવિધે મિચ્છત્તે પન્નત્ત, તં જહા-અયમ્મે ધમ્મસણ્ણા ૧, ધમ્મે અધમ્મસણ્ણા ૨, અમગ્ગે મગ્ગસણ્ણા ૩, મગ્ગે હન્નમગ્ગસણ્ણા ૪, અજીવેસુ જીવસન્ના ૫, જીવેસુ અજીવસન્ના ૬, અસાહુસુ સાહુસન્ના ૭, સાહુસુ અસાહુસણ્ણા ૮, અમુત્તેસુ મુત્તસન્ના ૯, મુત્તેસુ અમુત્તસણ્ણા । ” (મુ ૦ ૭૩૪)

અર્થાત્ શ્રુતના લક્ષણથી અલક્ષિત હોવાની અનાગમપ્રત્યક્ષતા અપૌત્રપેય એવા ધર્મને વિષે આગમની બુદ્ધિ—ધર્મની મતિ તે મિથ્યાત્વનો પ્રથમ પ્રકાર છે કપ, હેદ વગેરેથી શુદ્ધ અને આત્મ પુરુષના ધ્વનતરૂપ સમ્યક્-હૃતને વિષે અધર્મની બુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વનો બીજો પ્રકાર છે વિપરીત મદ્ધાન, જ્ઞાન અને ચાત્રિતરૂપ હોવાથી, ભ્રાક્ષ ભ્રેણવવા માટે અનુચિત એવા માર્ગને વિષે મુમાર્ગની બુદ્ધિ તે

૧ ૭૫૫—

આભિગદ્વિકમનમિગ્રહ ચ તથા આભિણિવેશિક ચૈવ ।

સાશયિકમનાભોગ મિથ્યાત્વ પચ્ચઠા ભવતિ ॥

૨ ૭૫૫—

દશવિધ મિથ્યાત્વ પ્રજ્ઞાપ્ત, તથા—અધર્મે ધર્મસજ્ઞા, ધર્મે અધર્મસજ્ઞા, અમાર્ગે માર્ગસજ્ઞા, માર્ગે હન્નમાર્ગસજ્ઞા, અજીવેસુ જીવસજ્ઞા જીવેસુ અજીવસજ્ઞા, અસાધુસુ સાધુસજ્ઞા અમુત્તેસુ મુત્તસજ્ઞા, મુત્તેસુ અમુત્તસજ્ઞા ।

૩ જેમકે અ. પુરુષો રાગી તેમજ અમરગ છે, પુરુષ દેહાને લીધે, મારી માક-, આથી તેઓ અનાત છે જેમનામાં અનાતત્વનો અભાવ હોય તેમજ ઉપદેયો સાત્ત્વ ધર્મ મહત્ત્વા

ત્રીજો પ્રકાર છે એવી રીતે નમ્ય-ગેનાદિપ નુમાર્જને વિષે કુમાર્જની બુદ્ધિ તે એથો પ્રકાર છે ૧આકાશ, પરમાત્મા વગેરે અણુવ પદાર્થોને વિષે અણુની બુદ્ધિ તે પાંચમો પ્રકાર છે ૭૭નાસાદિ આણુ-ધર્મોનો ઘટમા અભાવ હોવાથી તે અણુવ છે, તેમ પૃથ્વી-કાયાદિ અણુઓમાં આ ધર્મોનો અભાવ હોવાથી તે અણુવ છે, એમ અણુઓને વિષે અણુવની બુદ્ધિ તે છઠ્ઠો પ્રકાર છે ૭૭ પ્રકારના અણુ-નિકાશના વધથી અવિચુલ નથા અબ્રહ્મચારી એવા અમાધુઓને વિષે ૧નાધુની બુદ્ધિ તે સાતમો પ્રકાર છે બાળપણથી તીક્ષ્ણ વીધેની હોવાથી એમને પુત્ર નથી, અવુષ્મ્ય મનિર્તામ્નિ એ નુત્રથી એમનો ઉદ્ધાર થનાર નથા, વળી એઓ આત્મ પણ કરતા નથી, નામ્ને અમાધુ કે એમ અબ્રહ્મચારી શુભોથી અવકૃત આધુઓને વિષે અમાધુની બુદ્ધિ તે આઠમો પ્રકાર છે વોડ-આપારમા પ્રવ્રત અને ડર્મથી રહિત નહિ એવા જ્ઞોને વિષે મુક્તની બુદ્ધિ તે નવમો પ્રકાર છે મમત્ર ક્રમોથી રહિત, અનત જ્ઞાન, અનત દર્શન, અનત મુખ અને અનત વીરથી વિભવિત મહાનુભાવોને વિષે ૧અમુખની બુદ્ધિ તે દશમો પ્રકાર છે ૧ મિથ્યાત્વથી હાનિ—

આ પાંચમા અન્યકારે મિથ્યાત્વને હુ ખાલી કહ્યું છે તે મુખ છે આ અપાંચમા યોગશાસ્ત્રની વોપક વૃત્તિના ૫૮ માં પાંચમા પ્રકાશાયું છે કે—

“મિથ્યાત્વ પરમો રોગો, મિથ્યાત્વ પરમ તપ ।

મિથ્યાત્વ પરમઃ સંયુ-મિથ્યાત્વં પરમ વિપવ ॥૧॥—અનુ૦

જન્મચેકર હુ લાય, રોગો ગાન્ત રિપુર્નિવૃત્ત ।

અપિ જન્મસદૃશેષુ, મિ.વા વમચિકિત્સિતવ ॥૨॥—અનુ૦

અથાત મિથ્યાત્વ નેથી મોટો રોગ છે એ ઉત્કૃષ્ટ અધ્યકાર છે એ મોટામા

૧ નિમ્ન-નિમ્નિત પદ્યત્વ કે પુના નાન્તિમય છે—

ગિતિ-જલ-પવન-દુતાશન-યજમાના-ડડવાશ-ચન્દ્ર-સૂર્યાલયા । -

इति मुक्तयो महेश्वरसम्बन्धि-यो भवन्त्यष्टौ ॥”

૨ એકે આ સાધુઓ સર પાપનુ સેવન કરે છે, છતાં મહા-મુદ્રાનુ તેઓ ધારણ કરતા હોવાથી આપુ છે

૩ ઓળેમાઘાવિધ પ્રાચૈ-શ્વર્ય વૃત્તિત મયા ।

માદન્તે તિષ્ઠતાત્માન-સ્તીર્ણા પરમદુસ્તરમ ॥’

૪ અ ॥૧૧૧૧ હોવાને રીતે જેમ આમશ અન આત્માના સ્વોર્મનો લગે અસમવિત છે, તેમ ૭૪ ॥ અને અનાદિ મના લોગને નર કરેલા ત અશ્વમ્ય કે આથો મુક્ત એવો મેલના નથા અથરા મત્ત ॥ ઓનાથા ॥ પેના દીપમા આથ વુન ॥ થની હોવાથી આત્માનુ અમિત નહિ રહ્યું હોવાથી મુક્ત નથા

૫ આ તિવેશ તેમ ૮ રિપુર્ન સ્થાનાન-ગિ અનુમાર છે

મોટો દુશ્મન છે એ ઉત્કટ (અતિદારુણ) ઝેર છે (કેમકે) રાગ, અધ
કાર, શત્રુ અને ઝેર એ તો એક (જ) જન્મમા હુ ખદાથી છે, જ્યારે ચિકિત્સા
રહિત મિથ્યાત્વ તો હજારો જન્મોમા પણ હુ ખાવહ છે .

* * * *

રાગ-દ્વેપયુતો દેવો, યઃ કુદેવઃ સ કથ્યતે ।

કાશ્ચનકામિનીલુબ્ધઃ, કુગુરુયો ગુરુયતે ॥ ૭ ॥

હિસયાં સહિતો યોઽન્ન, ધર્મઃ સોઽસ્તિ કુધર્મકઃ ।

પતત્ત્રયે નિમગ્ના યે, સંસારે સંસરન્તિ તે ॥ ૮ ॥-શુભમ

કુદેવાદિનું સંક્ષેપ—

શ્લો ૦—“જ દેવ ગગ અને દ્રુપથી યુક્ત હોય તે ‘કુદેવ’ કહેવાય છે જ મોનામાં
અને સુન્દરીમા લપટ હોઇ શુર હોવાનો ડોળ કરે છે તે ‘કુશુર’ છે આ જગત્મા
જ ધર્મ હિસાથી યુક્ત છે તે ‘કુધર્મ’ છે આ ત્રણમાં જ્યો આસક્ત છે,
તેજો સસારમાં રજી છે ”—૭-૮

* * * *

વીતરાગઃ સુદેવઃ સ્યાદ્, વ્રતસ્થઃ સુગુરુસ્તથા ।

દયાપ્રધાનધર્મો હિ, શુદ્ધો ધર્મઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૯ ॥

સુદેવાદિનું સંક્ષેપ—

શ્લો ૦—“ રાગ રહિત હોય તે ‘સુદેવ’ છે જ (મહા)વ્રતો, પાળતા હોય, તે
‘સુગુરુ’ છે, અને દયાપ્રધાન ધર્મ તે જ ‘મુધર્મ’ કહેવાય છે ”—૯

સુદેવ-કુદેવનું નિરૂપણ—

અપ્પી ૦—પૂર્વોક્ત પદમા સૂચવ્યા મુજબ જે રાગી હોય, જે દ્રેષી હોય તે
‘કુદેવ’ છે, જ્યારે જેનામા ગગ-દ્રેષનો અભાવ છે, જે વીતરાગ છે તે ‘સુદેવ’
છે આ વાત મ્હુટ રીતે યોગશાસ્ત્રના દ્વિતીય પ્રકાશમા નિમ્ન લિખિત પદો
દ્વારા જોઇ શકાય છે—

“ સર્વજ્ઞો જિતરાગાદિ-દોષસ્ત્રૈલોક્યપૂજિત ।

યયાસ્થિતાર્થવાદી ચ, દેવોઽર્હન્ પરમેશ્વર ॥૪૫॥”—અનુ ૦

“યે સ્ત્રી-શક્ત્તા ડસસૂત્રાદિ-રાગાધિક્કલક્રિતા ।

નિગ્રહા-ડનુગ્રહપરા-સ્તો દેવાઃ સ્યુનૈ મુક્તયે ॥ ૬ ॥” — અનુ૦

અર્થાત્ જે સર્વેજ છે, જેણે રાગાદિ દોષો ઉપર વિન્યય ‘યોગ્ય’ છે, જેને ત્રિભુવન પૂજે છે અને જે જેવી વસ્તુ હોય તેવી તેની પ્રશ્નપણા કરે છે, તે ‘દેવ’, ‘અર્હન’ યાને ‘પરમેશ્વર’ છે અથવા તે ઉત્તમ શ્રેયશ્યવાળા ‘અર્હન’ દેવ છે જેઓ ‘મુન્દરી’, ‘શસ્ત્ર’, ‘જળમાળા’ વગેરે રાગાદિના ચિહ્નોથી કલકિત છે, અને જેઓ (અન્ય જનો ઉપર) નિગ્રહ તથા અનુગ્રહ કરવામા (એટલે કે ભૂટ થતા શાપ દેવા માટે અને ભુટ થતા વરદાન આપવા માટે) તૈયાર છે, તે દેવો સુક્ષિત માટે નથી-તેમની સેવાથી મિહિનુ મપાદન થાય તેમ નથી

આપણે અજૈન સાહિત્ય તરફ દિગ્ગિષાત કરીશું તો બ્રહ્મા પ્રમુખ દેવો સત્તાગી આવેખેલા જણાય છે, કેમકે તેમને પત્ની છે જેમકે બ્રહ્માની પત્ની સાવિત્રી, વિષ્ણુની લક્ષ્મી, શિવની પાર્વતી, કાર્તિકેયની દેવમેના, હન્દ્રની શચી, રૂક્ષિની રૂક્ષા, ચંદ્રની રોહિણી, બૃહસ્પતિની તામ્રા, અગ્નિની સ્વાહા, મહાનની રતિ, યમ (શ્રાહદેવ)ની ધૂમોણા ઇત્યાદિ આ, સાહિત્યે હા કલ્પે ॥ ત્યાં એવું સ્પષ્ટપણે નિર્દેશાય છે કે ‘બ્રહ્માદિ ત્રીલોક પણ હતા બ્રહ્માના સખધમા આવી વાતને મત્સ્ય-પુરાણના તૃતીય અધ્યાયના નિમ્ન-લિખિત પદો બહાર કરે છે —

“અય મદસિણ, ચક્ર, સા પિતૃર્વર્વર્ણિની ।

પુત્રેભ્યો લક્ષ્મિતસ્યાસ્ય, તદ્દુપા લોકનેચ્છયા ॥ ૩૬ ॥” — અનુ૦

૧-૩ આ અનુક્રમે રામ દેવ અને મોહનું સુઅન રે છે કેમકે વીતરાગને વર્ણિતાનો સંગ સંભવે નહિ, શબ્દનુ પારથ એ શબ્દો નિહ કરે છે અને ‘જળમાળા’ વિશ્વરમણ સમરણ કરાવે છે

તર્કરહસ્યદીપિકા (પત્ર ૪૫)મા તેમજ શ્રીહરિભદ્રસંસ્કૃત આટકની શક્તિમા કણ પણ છે કે —

‘રાગોડ્ગ્રનાસક્રમનાનુમેયો દ્રેવો શિવદ્વારણહેતિગમ્ય ।

મોહ કુપ્તસાગમદાપસાધ્યા નો યસ્ય દેષ સ સ વૈષમદનું ॥” — ઉપગતિ

આ ભાવાર્થ યોગશાસ્ત્રની સ્વોપચ શક્તિ (પત્ર ૬૧)માના નિમ્ન-લિખિત પદમા બેવાય છે —

“ક્ષોસક્ર વામમાચછે દ્રેષ વાયુધસદ્ગ્રહ ॥

ધ્યામોર્હ વામસૂત્રાદિ-રશ્મીષ વ કમળહલુ ॥ — અનુ૦

૪ આ દેવોમા હિસા, અસત્ય, અ તાદાન અને પરિગ્રહરૂપ દ્રવ્યો પણ જણાય છે પ્રતીતિ કરવાની અભિલાષા જેને થતી હોય તેને ઉપદેશરેત્નાં કરનાં ૧૫૩મા અને ૧૫૪મા પદો જોડા બરામણ છે

आविर्भूतं ततो यक्षः, दक्षिण पाण्डु गण्डवत् ।"

विस्मयस्फुरदोष्ठं च, पाश्चात्यमुदगात् ततः^F ॥३७॥—अनु०

चतुर्थमभवत् पश्चाद्, वामं कामशरातुरम् ।

ततोऽन्यद्भवत् तस्य, कामातुरतया तथा ॥३८॥---अनु०

तेनोर्व्वं यक्यमभवंत्, पञ्चमं तस्य धीमंतः ।

आविर्भवज्जटाभिश्च, तद् वसन चाष्टुर्णोत्तं प्रभुः ॥४०॥”-अनु०

બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ પરત્વે આનાથી પણ બીજાત્સ વર્ણન બ્રહ્માવૈવર્ત પુરાણ (અઠ ૪)મા નજરે પડે છે

કૃષ્ણાનુ ગોપીઓ સાથેનું અનુચિત વર્તન કાવ્યપદ્યો (પૃ ૧૪૨)ના નિમ્ન-લિખિત પદ્ય ઉપરથી સ્ફુરે છે —

“गच्छाम्यन्युत । दर्शनेन भवतः किं । हृत्तिरुत्पद्यते ?

किन्त्वेव विजनस्थयोर्हत जनः सम्भारयत्यन्यथा ।

नृणभद्रिसूचितव्याख्या न खेदालसा-

माश्लिष्येन् पुलकोत्कराञ्चितरपुर्गेपी'हरिः पातु व ॥१॥—शाङ्ख०

ન્યાયસિદ્ધાન્તમુક્તાવલી વગેરેમાં ગોપીનાં વસ્ત્રો ચોરી જવાનાં કૃષ્ણ
ઉપર આશ્રય મૂકાયો છે એમ નિમ્ન-લિખિત પદ્ય કહી આપે છે —

૧ આથી પણ અત્યંત અસહ્ય વર્તનના ઉપર 'પતિનતા સતીઓ'માં આપેલો સતી
 જુનાનો જતાન્ત વિશેષ પ્રકાર પાડે છે આ સતીનું લાયજી રૂપરાવર્તન દ્વારા ખર્ચિત
 કરનાર કુખ્યાને સતી આ સમયા અનુચિત ફેલ માટે સાપ આપે છે

આ ઉપરાંત કુખડાની કપડતા વગેરેનો નિર્દેશ નિમ્ન-લિખિત પદ્યમાથા તારવે

¹¹ त्यंकाया पद्मामनिन्धा मदनशरहती गोपनारीं सिपेये

निद्रापिद्राणश्चित् कपटशतमयो दानधारातिघाती ।

रागद्वेपाद्यधूता सुपतिसुतरथे सारयियोंऽभधत् तं

कुर्याण प्रेम नायां चिटवदतिशय नाममाहुर्मुनिरारिम् ॥ '—सञ्चर।

—मुष्मापितरत्नसन्दाहः खो० १५६

અર્થાત્ પવિત્ર લક્ષ્મી તમને કામદેવતા બાળથી દર્શાવે તો મુરારિએ (કુણે) ગોપી
મેરન ક્યુ જણા જેમ મન નિર્ધારી વાજન થયું છે જેઓ સંકેત કપોથી પૂજ્ય છે તેમજ
જેઓ પાન હપ દુગ્ધોત્પાદિ તા ૯ ૭, તથા જણા જેઓ ગગન-દેવતા શોભિત છે અને જેઓ
ધનના પુત્ર (અર્જુન)ના સારથિ (ચ વા નાગ) થતા, તે નારીની સારે વાગની જેમ
અનિત્ય પાર ૬ તા મુરારિએ (મગ્ગતો) આપન કહેના નથી

“ નૃતનજલધરરુચયે, ગોપવધૂટીદુકૂલચોરાય ।

તમૈ કૃષ્ણાય નમ, સંસારમહીરુદ્ધસ્ય बीजाय ॥ ”—આર્યા

૨૧ કરમા સીલપટના હોવાનું માહિત્યદર્શણ (પાં ૭, પૃ ૪૧૦)ના નિમ્ન લિખિત પદ્યથી મુકુરે છે —

“ સન્ધ્યા યત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઞ્જલિર્યાચતે

પત્તે યચ્ચ નદીં વિલજ્જ । શિરસા તચ્ચાપિ સોટ મયા ।

શ્રીજાતાઽમૃતમન્યને યદિ હર. કસ્માદ્ વિપ મક્ષિત

મા સ્ત્રીલમ્પટ । માં મૃણેત્યમિહિતો ગોર્યા હર' પાતુ વ' ॥ ”—શા. ૧૦

અહા અને વિષ્ણુની જેમ એનું પણ નિન્દા વણન કરવાનું પુરાણો બૂલી ગયા નથી ભાગવત પુરાણ (સ્ક ૮, અ ૮-)ના મોહિની—વરૂણના દર્શનથી મહાદેવની જે દશા વર્ણવી છે તે કયા સદૃશ્યને સાવે તેમ નથી ? કુમારમ ભવમા મહાદેવ અને પાર્વતીને જગત્ના માતા-પિતારૂપે સંબોધ્યા પછી ક્યત કરનાર કવીન્ધર કાલિદાસના આ કૃત્યને આદરે ઉચ્છૃંખલતા તરીકે ગણે છે, તો આવા અનુચિત વર્ણનની જે યસકાણા પુરાણોમા નજરે પડે છે તેને માટે તો તેઓ કેવું પ્રમાણપત્ર આપે એ પાઠ્યમહોદય સ્વયં વિચારી લેશે

આ મૃગ વિવેચન ઉપરથી પણ અહ્મદાદિની ગમ્ભીરતા અને કામિનીની ઠિકરતા સ્ફુટ વધે હશે હવે આ દેવો રાગધારી પણ છે એ વાત શ્રીહરિભક્ત સુરિદ્વિત લોકેતરવનિર્ણયના નિમ્ન-લિખિત પદ્ય દ્વારા જોઈ લઈએ —

૧ કૃષ્ણને હૃદયેની એનાએના અનુચિત આમણે મન્યા ૩ કે જેના પ્રતીકાર માટે ખગ સાહિત્ય મત્રાદ્ ઓતુત અકિમચ્ચદને મયાગી ભાસમા પુસ્તક ગચવાની રૂઝ-પગી આમા ઘણું મહે નિ વ નુન રૂપકની મલ્લથી અ ચર । આનેખરાનો પ્રગલ્લ રાયેનો ૩ જેન પ્રશંસા તો મીઠુનાને બાહિયારી ક ચોર તરીકે આગમ્યાવેના નથી ના ત્યા ને એમને હવે પછી તીયરે થનાર અમિ તરીકે-જોના મુને હાવાની તાપકાત મેળવેના તરીકે વર્ણવ્યા ૧

૨ આના અથ માટે ભુઓ અનુચિત રાત્રિકાળે મારા કેરોધાન (૧ ૩૦)

૩ વિશેષ પ્રતીનિતા અભિનાસ માટે શ્રીભર્તૃહરિદ્વિત ગુગાન-શાનનો નિમ્ન-નિખિત આવ મોક ઉપરચિત કરામા આવે છે -

શમ્ભુ-સ્વયમ્ભુ-હરયા હરિણેગજાના

, ચેનામિયન્ત મતત ગૃદકુમ્ભદાસા ।

લાવામગોચરચરિત્રવિવિગ્રિતાય

તસ્મૈ નમઃ મનમને મકરજ્વજાય ॥ ૧ ॥ —વસ ૧૦

“ શક્તં વજ્રધરં ચલ હલધરં વિષ્ણુ ચ ચક્રાયુધં
સ્કન્દં શક્તિધરં શ્મશાનનિલય રુદ્રં ત્રિશૂલાયુધમ ।
પતાન્ દોષમવાર્દિતાન્ ગતઘૃણાન્ ચાલાન્ વિચિત્રાયુધાન્
નાનાપ્રાણિણુ ચોચતમહરણાન્ કસ્તાન્ નમસ્યેદ્ બુધઃ ? ॥ ૨૮ ॥ ”

—શાર્દૂલ

અર્થાત્ વજ્રને ધારણ કરનાર ઇન્દ્ર, હળને ધારણ કરનાર બલરામ,
ચક્રરૂપ હથિયારવાળા વિષ્ણુ, શક્તિને ધારણ કરનાર સ્કન્દ, શ્મશાનમાં નિવાસ
કરનારા અને ત્રિશૂલરૂપ શસ્ત્રને ધારણ કરનારા રુદ્રને-દોષ અને ભયથી
પીડિત, નિર્દય, અજ્ઞાની, વિચિત્ર શસ્ત્રવાળા અને વિવિધ છવોના ઉપર શસ્ત્ર
ઉગામવાને તૈયાર થયેલા એવા આ દેવોને કયો વિષુદ્ધ નમન કરે ?

આ મનઃક્રમ સુભાષિત-રત્ન-મન્દોહરો નિમ્ન-લિખિત શ્લોક
જોઈ લઈએ —

“ યે સદ્ગુણાયુધાનિ ક્ષતરિપુરુધિરૈઃ પિત્રરાણ્યામરેલા
વજ્રેષ્વાસાસિચક્રકલ્પહલગદાશૂલપાશાદિકાનિ ।
રૌદ્રભ્રૂમજ્જ્વલ્ના સકલભવમૃતા મીતિમુત્પાદયન્તે
તે ચૈવ દેવા ભવન્તિ પ્રણિગદત બુધા ! લુપ્તકાઃ કે મરેયુઃ ॥૬૫૨॥”—સૂગ્

અર્થાત્ મારી નાખેલા હુશ્મનોના લોહીથી ખરડાયેલા એવા વજ્ર, પાશુ, તરવાર,
ચક્ર, કરવત, હળ, ગદા, શૂળ, પાશ વગેરે આયુધોને માગી ગીતે બહણ કરીને

અર્થાત્ જે કાર્મણે મહાદેવ, બ્રહ્મા, અને નિમિત્તને મૃગનોયનાએના વરના પાણી
ભરનાગ નોકરો બનાવ્યા, તે વાળીને અગ્રોચર (એટલે કે જોતો રત્ન દાગ નવકાર ન
મધ રોકે એવા) ચર્મિત વડે વિચિત્ર મનને નમનાર

આ ઉપરથી સમજાતું છે કે આ દેવો મમાતુર છે અને એથી કરી તેમને નુજ
નરીકે વળ કરડુ ઉચિત નથી આ મનઃક્રમ પાનિ મીઠાપીડીતિચરિત્ત મીલિપદ્મ
માનામાં કન્યુ પણ છે કે—

“ પૂજયન્તિ સિવતઃ કેદિં ચિ જહ કામગદ્દા દેવા ।
ગતાસ્યવરપમુદા-ઈં ચિં ન હુ પૂજન્તિ તે મૂડા ? ॥ ૨૧ ॥ ”—આસ
[પૂજયન્તે શિષાર્થ કરવિં ચદિં કામગદ્દા દેવા ।
ગતાશ્વરપમુદાન્ કિં ન સ્વલુ પૂજયન્તિ તે મૂડા ? ॥]

અર્થાત્ જે (મિથ્યાચર્ય મલિગી) મ
માટે પૂજે છે, તેઓ ખાડામાં ગડતા બ
(કેમકે આરા દેવોમાં અને બુદ્ધમાં

જેમણે રેખા પ્રાપ્ત કરી છે તથા વળી જેઓ ભયકર ભવાના ભગવાના વદનવાળા છે તેમજ જેઓ સમગ્ર મમારી જીવોને ભય ઉત્પન્ન કર છે, તેઓ જો દેવ હોય, તો હું વિચક્ષણો ! કટો કે (ત્યારે) શિંગડાઓ કોણ હોય ?

પુરાણકારોને હાથે બ્રહ્માદિની જોટવી મરકરી-ફોટી થઈ છે તેનાથી તો હું વળી ગયેલી ગણાય આ બધા દેવો વિપત્તિને હઠાવી ન શક્યાનું કંઈક જાન-દશ્ય હોઈતરત્વનિર્ણયનું નિમ્ન-વિખિત પદ પૂરૂં પાડે છે —

“ બ્રહ્મા લુનશિરા હરિર્દેશિ સરુગ્ વ્યાલુપ્તશિન્નો દર
સૂર્યોઽપ્યુલ્લિરિત્નોઽનલોઽપ્યલિન્નયુક્ સોમ. કલકાકિતઃ ।
સ્વર્નાથોઽપિ વિસસ્યુલ ત્વલુ વપુઃસત્પૈરપસૈ કૃત”

સન્માર્ગસ્ત્વલનાદ્ ભવન્તિ ત્રિપદા પ્રાય પ્રમૂળાપિ ॥૩૧॥” — શાંકુ

અર્થાત્ બ્રહ્માનું મનક છેડાઈ ગયું વિષયના નેત્રમા નેત્ર થયો મહાદેવનું ત્રિગ તૂટી ગયું સૂર્યનો દેહ પણ દોવાઈ ગયો અગ્નિ સર્વલક્ષી થયો ચંદ્ર ઝલકી બન્યો ઇન્દ્ર મહાભ ભગથી દુષ્ટ દેહવાળો થયો (આ ઉપરથી ક્ષયિત વાય છે કે) સન્માર્ગથી જાણ મવાની પ્રભુઓને પણ પ્રાપ્ત, વિપત્તિ આવી પડે છે ?

આ શ્લોકમા મહાદેવના શિરે જે વિપત્તિ આવી પડ્યાનું સૂચવાય છે, તે ઉપરથી જાણે મહાદેવની ધૃતતાનો કોઈ તૂટી જતો જોઈ શ્રીઅક્ષય કહેવે, કહું પણ છે કે —

“ ईश किं छिन्नलिङ्गो यदि विगतभय शूलपाणिः कथं स्यात्-
नाथ* किं भैक्ष्यचारी यतिरिति च कथं साङ्गन सात्त्वजश्च ? ।
आर्द्राज किं न्वजन्मा सत्त्वलिङ्गिति किं वेत्ति नात्मान्तराय ।

सहस्रेषात् सम्यगुक्त पशुपतिमपशु* कोऽन धीमानुपास्ते ? ॥” — મે

અર્થાત્ જો મહાદેવ ધૃતિર છે, તો — પિઓના શાપથી એનું લિંગ કેમ તૂટી ગયું ? જો એ નિર્ભય છે તો એના હાથમા ત્રિશૂળ કેમ છે ? જો એ (ત્રિભુવનનો) સ્વામી છે, તો બીજા માગીને કેમ નિર્વાહ કરે છે ? જો એ યુનિ છે, તો એને પત્ન અને પુત્ર કેમ છે ? વગાં બ્યારે આર્દ્રા નક્ષત્રમા એનો જન્મ થયો છે, તો

૧. અનુષ્ઠાન ૩ પ્રાચીન સંપિન્નર વર્ણન શ્રીભાનુપ્રભાચરિત્ર જૈન ધર્મચરિત્રો ની સ્થાપન ગતિ (૧ ૮૨-૮૪) માં જાણેલું છે આ ૧ થી હુક સમયમા શ્રી-અગમોદ્ભવિનિ તરફથી જાના પડનાર છે આનું અનુષ્ઠાન ૫ તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ (૫ ૧૩૦ ૧૩૮) માં દિગ્ગી બાલમા મારે ૫

એ જન્મરહિત કેમ કહેવાય ? જાણી જો એ સર્વન છે, તો એ પોતાનો અત
શય કેમ જાણતો નથી ? દુઃખમાં કડી ગીતે ક્ષવન કરાય છે કે આવા પશુપતિની
ક્યો બુદ્ધિમાન અપશુ (એટલે માનવ) ઉપાસના કરે ?

આ પ્રમાણે પુરાણાદિમાં જે વર્ણન આપેલા છે, તેનો 'દેવ-પરીક્ષા પ્રમગે
થોડો ઘણો ચિતાર જૈન મહર્ષિઓએ ખર્ચ કર્યો છે પરંતુ આથી એમ ન
મમજવું કે તેઓ બ્રહ્માદિના ડેવી છે

એ તો જેમ કોઈ પણ નિષ્પક્ષપાતી આના પુરાણના કથનોને કટિપત
ગણે અને શુદ્ધ ચરિત્રશાળી દેવોની સેવા કરે, તેમ જૈન મુનિવગેએ પણ કહ્યું છે
અરે તેમણે પણ બ્રહ્માદિ નામો વડે પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરી છે આ વાતના અમર્યનાથે
‘અન્ય-ગૌરવના ભયથી લોકતત્ત્વનિર્ણયમાવી એક ૪ ૫૨ સ્તુ કરે ૩ —

“ ત્યક્તસ્યાર્થઃ પરહિતરતઃ સર્વદા સર્પરૂપં

સર્પાકારં વિવિધમસમ યો વિજાનાતિ વિશ્વમ્ ।

બ્રહ્મા વિષ્ણુમંવતુ વરદ* ઘડ્ઘરો વા હરો વા

યસ્યાચિન્ત્યં ચરિતમસમ માવતસ્ત મપચે ॥ ૩૭ ॥ ”—મન્દા૦

અર્થાત્ જેણે સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યો છે, જે અન્યના કલ્યાણમાં આસક્ત છે, જે
મદા સર્વસ્વરૂપ (જડ-ચેતનરૂપ), (પગ્મિડલ, વૃત્ત, ચતુષ્ક, આયતન વગેરે)
સર્વ આકારવાળા, અને ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રોધની અપેક્ષાએ વિવિધ
એવા વિશ્વને અનન્ય મદશ જાણે છે તેમજ જેનું ચરિત્ર અચિન્ત્ય તેમજ
અદ્વિતીય છે તેને-ભલે પછી તેનું નામ બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, શકર હો
કે હર હો, હું (દેવ તરીકે) ભાવપૂર્વક સ્વીકાર છું

આ નિરૂપણથી દેવનું લક્ષણ વીતરાગત્વ હોવું જોઈએ એમ મમજવું
હશે, છતાં કોઈ પ્રાચી ‘અગમી’ને મુદેવ ગણવા તૈયાર હોય તો તે મહાનુભાવને
ઉદ્દેશીને હું કહીશ કે—

૧ જુઓ યોગગામ્ત્રની સ્વોપત ગતિ (૫ ૬૧), જિજ્ઞાસુ મનિતાજ શ્રીઅમિતગતિ
કૃત વર્મપરીક્ષા અને શ્રીદેવમયન્દ્રચરિત્ર(૧)કૃત ચહેલમુખ્યય (આ દ્વિજન્મનયપિઠા
પણ કહેવાય છે, આવો એક અન્ય મૌક્યાચાર્ય ૨-યો છે અને તેનું નામ દ્વિજન્મન
વજ્રમૂર્તી છે જુઓ જૈનઅધ્યાયની ૫ ૧૬૧ ઉપદેશગત્તાશ્વના ૧૫૫માં ૫૫મા
સૌમ્યપ્રવજ્રમૂર્તી તરીકે જે અન્યનો નિર્દેશ છે તે આ તો નહિ પેલગ)

૨ આવા ભાવર્યના વિશેષ જિજ્ઞાસુને વીર-બ્રહ્મામગ (૧ ૫૫-૫૭) તેમજ શ્રી-
ભક્તમગ્ગેશ્વરની ‘માયે મંદૂત બ્રહ્મા જોવા વિનિતિ ’

“ રાગી દેવી દોસી દેવો નામિમૂર્ધમિ (૧) દેવો

રક્ષા મત્તા કતાસક્તા ને ગુરુ તે વિ પુજા ॥ ૧ ॥

મરને ધમ્મો મમે ધમ્મો જોરહિસાઢ ધમ્મો

હા હા કહ્ન નહો લોચો અદ્વપટ્ટ વુર્ણતો ॥ ૨ ॥ ”^૨

અર્થાત્ જે દેવ રાગી હોય, જે દેવી હોય તે પણ દેવ છે, વળી રાગી, મદો કામિનીમા આમત્ત એવા જે શુભચો છે તેઓ પણ પૂજનીય છે । મત્ત(પાન)મા ધર્મ, માસ(ખાવા)મા ધર્મ અને જીવ-હિમામા પણ ધર્મ હોય હોય કહ્ન, અસવચ્ચિત વિચાર (અશુભ વિકલ્પ) કરનાર લોકે નાશ પામશે ।

વિશેષમા મરાગીને મુદેવ ગણવાનુ માહત્ત કરનાર શેકર સિવાય દેવને મુદેવ તરીકે નહિ -રીકાગી શકે, કેમકે જોની સાથે મરાગત્તમ બરાબર થી શકે તેમ નથી મહર્ષિ શ્રીભરતૃહરિએ કહ્યું પણ છે કે—

“ ઈકો રાગિણુ રાજતે પ્રિયમદેહાપર્ણદારી હરો

નીરામેણુ જિનો વિમુક્તલલનાસજ્જો ન વસ્માત્ પરા ।

દુર્વાસ્મરણાણપદ્મગવિપવ્યાવિદ્ધમુગ્ધો જન.

જોવા કામવિદમ્બનાન્ ન વિપજાન્ ધોવતુ ન યોવતુ સમઃ ॥”^૩

—પૈરા પદમખ ૪૨૧

૬ ૬ ૬ ૬
પતત્રય સુમન્યન્તે, તે નરા શિવગામિન ।

નરદેવભવાન્ કૃત્વા, ભવન્તિ સ્વલ્પકાલન ॥ ૧૦ ॥

સમ્યક્ષપથી ભોક્ષ—

અથો ૧૦—“ જે મનુષ્યો આ ત્રણને વિષે શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખે છે, તેઓ ન

દેવના ભવો કરી દુઃક સમયમા ભોક્ષે અથ એ ”-૧૦

૬ ૬ ૬ ૬
 ૧ તાત્પર્ય—

રાગી દેવો દ્રેષી દેવો દેવો

રક્ષા મત્તા કાતાસક્તા જે ગુરુચસ્તેડપિ પૂજ્યા ।

મરને ધર્મ યત્તે ધર્મો જોરહિસાયા ધર્મો

હા હા કહ્ન નહો લોચ અશુભવિકલ્પ વુર્ણત ॥

૨ જુઓ તર-નિપાત્યપ્રાસા (૫ ૪૩૩)

૩ આ રૂપીકન નિમ્ન-નિખિત પદમા મળી લે તે—

સરાગોડપિ દિ દેવબેદ, ગુરુચસ્તેવાયેપિ

કૃપાહીનોડપિ ધર્મ સ્યાત્ કષ્ટ નષ્ટ દદા જગત્ ॥ ”-૨૫

एतत्सम्यक्त्वदीपेन, निरस्य मोहज तम ।

गच्छन्ति श्रेयसो मार्गे, नरा द्वाग् लब्धचेनना. ॥ ११ ॥

કલ્યાણ-માર્ગનો તીપક—

શ્લો.૦—“ એતન્ય પામેલા (માનનાં બુદ્ધિવાદિ તત્ત્વત્રયમા સુશ્રદ્ધારૂપ) આ સમ્યક્ત્વરૂપ દીવા વડે મોહજન્ય (અજ્ઞાનરૂપ) અધકારને દૂર ફેડી દઇ કલ્યાણને માર્ગે લઇ છે ”—૧૧

मूल धर्मतरारेतद्, द्वार मोक्षस्य कथ्यते ।

यानपात्र भवाब्धौ च, गुणानामास्पद मतम्-॥ १२ ॥

સમ્યક્ત્વનુ ગૌરવ—

શ્લો.૦—“ આ (સમ્યક્ત્વ) ધર્મરૂપ વૃક્ષનુ મૂળ, મોક્ષરૂપ નગર)નો દરવાજો અને સસારરૂપ સમુદ્રને વિષે નૌકા કહેવાય છે તેમજ તે (મર્વ) ગુણોનુ (ઉત્પત્તિ-) સ્થાન મનાય છે ”—૧૨

अनेन दर्शनमा सम्यक्त्वतो भविष्य—

સ્પષ્ટી.૦—આ પદ્યમા યથાર્થ શ્રદ્ધા ઉપર ભાગ મકવામા આવ્યો છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે અત્રેન શાસ્ત્રોમા પણ સુક્તિ માટે શ્રદ્ધાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામા આવી છે ભગવદ્ગીતા (અ. ૪)મા કહ્યું છે કે—

“ શ્રદ્ધાવાંલ્લભતે જ્ઞાનં, તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનં લઘ્વા પરાં જ્ઞાન્તિ-મચિરેણાધિગચ્છતિ ॥ ૩૯ ॥

અજ્ઞાનમધ્યાનશ્ચ, સંશયાન્મા વિનશ્યતિ ।

નાય લોકોઽસ્તિ ન પરો, ન સુખ સજ્યાત્મન ॥ ૪૦ ॥ ”

અર્થાત્ શ્રદ્ધાગ્રાણી જ્ઞાન મેળવે છે અને તેમા તત્ત્વજ્ઞાન બનેલી અને ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવેલી (બંધિત) જ્ઞાન પામીને દુક અમયમા ઉત્તમ સુક્તિ પામે છે મૂર્ખ, અશ્રદ્ધાળુ તેમજ અશયગીવ પ્રાણી તો નાશ પામે છે. મશયાન્માને આ લોક કે હી તેમજ સુખ નથી

સર્વલક્ષ્મ્યા નિધાનં હિ, કારણં તીર્થકૃચ્છિયં ।

ધન્યાસ્તે પાલયન્તીહ, યે સમ્યક્ત્વ સુઘ્વાકરમ્ ॥ ૧૩ ॥

સમ્યક્ત્વીઓને અલિન ન—

શ્લોક—“ સર્વ સંપત્તિના બહાન, તીર્થકરની વખતીના તેલુ અને સુખની ખાણરૂપ એવું સમ્યક્ત્વ ત્રેઓ આ સસારમા પાળે છે, તેઓ ધન્ય છે ”—૧૩

અઢ્ઢસ્થાને હિ સમ્યક્ત્વ, સર્વં શૂન્ય તત પરમ્ ।

અઢ્ઢસ્ય રક્ષણે જાતે, શૂન્યાનિ ફલદાનિ ચ ॥ ૧૪ ॥

સમ્યક્ત્વ વિના શૂન્ય ના—

શ્લોક—“ સમ્યક્ત્વ એ બંધને સ્થાને છે, કેમકે એના વિના સર્વ શૂન્ય છે અને અઢ્ઢ રક્ષણ થતા મીઠાઓ પણ કવચાયક (બને) છે—તેની ગણના થાય છે, ”—૧૪

કૃતર્કપ્રહમસ્તા હા, કેચિદ્ ધર્મં વહિર્મુખાં ।

દૂષયન્તિ કૃકર્માણો, હારયન્તિ જનુર્વૃથા ॥ ૧૫ ॥

કુકર્મીઓનું ભવ-પ્રભણ—

શ્લોક—“ કૃતર્કરૂપ મહેશ્વી સપડાયેના અને બહિર્મુખ (આડબર સેવના) એવા કેટલાક કુકર્મીઓ ધર્મને દોષ રે છે અને (પોતાનાં) જાતમ કેમકે હાન્ય છે ”—૧૫

પૂર્વર્પીણાં સમર્પાનાં, કથનં નૈવ રોચતે ।

અર્ધમિશ્યશ્ચ મૂર્ખેભ્યઃ, પ્રમેહિભ્યો ઘૃતં યથા ॥ ૧૬ ॥

મહર્પીઓના ઉપદેશની અવગણના—

શ્લોક—“ જમ પ્રમેહથી પીડાતા (જનો)ને ઘી અચતુ નથી જ, તેમ આ અને મૂર્ખ (આનવીઓને) પૂર્વે યમ ગયેલા સમર્થ ઋષિઓનું કથન અચતુ નથી જ ”—૧૬

સ્વકીયાં કલ્પનાં મૂઢા, મન્યન્તે તત્ત્વધારિणीમ્ ।

પૂર્વોચાણા તથા નૈવ, કુકર્મપ્રહતા જડાઃ ॥ ૧૭ ॥

શ્લો ૦—“ જમ (તે) મૂરખાઓ પોતાની કલ્પનાને તાત્વિક ગણે છે તેમ કુકર્મથી હણાયેલા તે જડો પ્રાચીન (મહાનુભાવો)ની કલ્પનાને ગણતા નથી જ ”-૧૭

૪ ✽ ✽ ૧ ✽ ૧

તે સમ્યક્ત્વં સમુદાલ્ય, કુતર્કભ્રાન્તચિત્તકાઃ ।

સ્વકીયકલ્પનાકાચં, હા હા રક્ષન્તિ યત્નતઃ ॥ ૧૮ ॥

કુતર્કીઓની બાલિશતા—

શ્લો ૦—“ કુતર્કો વડે ભ્રમિત થયેલા ચિત્તવાળા તે (જડો) સમ્યક્ત્વ (રત્ન) ને ફેંકી દઇને અગેરે પોતાની કલ્પનારૂપ કાચનુ યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરે છે ”-૧૮

૪ ✽ ✽ ✽ ✽

અધુના પञ્ચમે કાલે, વિશેષાઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ ।

ભાવિનો ભરતે સવ્યે, इत्यस्ति पूर्वभाषितम् ॥ ૧૯ ॥

કૃષ્ણપક્ષીઓની અધિકતા—

શ્લો ૦—“ અત્યારે પાંચમા આરામ દક્ષિણ ભરતમાં કૃષ્ણપક્ષીઓ વિશેષ હોય એમ પ્રાચીન કવન છે ”-૧૯

૪ ✽ ✽ ✽ ✽

પ્રત્યક્ષ લક્ષ્યતે તત્ તુ, તેષા દુર્ભાગ્યયોગનઃ ।

ઉન્નતિર્દુર્ગતિગાના, ચેતસ્તુદતિ ભર્મિણામ્ ॥ ૨૦ ॥

ધર્મને ખેદ—

શ્લો ૦—“તેનની જ્ઞાનસીધીના યોગે તે (વાત) પ્રત્યક્ષ જણાય છે, કેમકે (અત્યારે) દુર્ગતિએ જનારાઓની ઉન્નતિ વર્મીઓના મનને ખેદ પમાડે છે ”-૨૦

૪ ✽ ✽ ✽ ✽

અસ્યા खलु शताब्द्यां हा । जज्ञिरे ईदृशा गणाः ।

સાવધાનં મનઃ કૃત્વા, નિજ રક્ષત રક્ષત ॥ ૨૧ ॥

૧ જુઓ મુતિ-અર્થર્થિગતિકા (૫ ૧૯૮-૧૯૯)

૨ જુઓ પાર-સક્તામર (૧ ૮૮) ૩ જુઓ મહાનિરીય.

માવધાન—

શ્લો ૦—“ખરખર આ (વીમગી) સદીમા આવા મનુદો પાઠ્યા છે, વાસ્તે મનને સાવધાન કરી પોતાની જાતનું (દે જાણ્યો !) તમે આનાથી રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો ”—૨૧

મિથ્યાત્વપોષકા મૂર્ખે , કથ્યન્તે ધર્મધારિણ ।

યે ધર્મધારિણો લોકે, તાન્ વદન્તિ વિઘાતિન ॥ ૨૨ ॥

અજ્ઞાનીઓનો બકવાદ—

શ્લો ૦—“જગત્મા મિથ્યાત્વને પોષનારાઓને મૂખ્યાઓ ધર્મધારી કહે છે, બ્યારે જ્યો ધર્મ પાળે છે તેમને વિઘાતક કહે છે ”—૨૨

યે સમ્યક્ત્વવ્રતસ્થા સ્યુ , તે સમ્મિલ્ય પ્રયત્નતઃ ।

શાશ્વતિરોધિના રોધ , કાર્ય. સ્વેપાં વિવર્ધનમ્ ॥ ૨૩ ॥

સયમીઓનું અંમેલન—

શ્લો ૦—“જ્યો સમ્યક્ત્વધારીઓ છે તેમજ જ્યો (દિશવિરતિ કે સર્વવિરતિ) વ્રત પાળે છે, તેમણે પ્રયત્ન પૂર્વક અકલા મળાને શાશ્વતિ વિરોધ કરનારાઓનો નિરોધ કરે. જોધ્યો તેમજ પોતાની પ્રાપ્ત કરવી જોધ્યો ”—૨૩

સુધર્માદ્ બ્રહ્મયતો લોકાન્ , યે રક્ષન્તિ કૃપાલવ ।

ધન્યાસ્તે કૃતપુણ્યાસ્તે, તાન્નવહ નમામ્યહમ્ ॥ ૨૪ ॥

કૃપાળુ મુનીશ્વરોને નમસ્કાર—

શ્લો ૦—“જે કૃપાળુ (મહાત્માઓ) સુવર્ધયા બ્રહ્મ યતા લોકોને બચાવે છે, તેઓ નમ્ય છે અને તેમને હું પ્રતિદિન પ્રણામ કરું છું ”—૨૪

તીર્થેશાના ત્રિકાલાર્ચા, કર્તવ્યા સ્વર્ગદાયિકા ।

વોધિસૌલભ્યલાભાય, વોધિર્દુર્ગતિવારિકા ॥ ૨૫ ॥

પ્રભુ-પૂજનનું રૂળ—

શ્લોક—“ સમ્યક્ત્વનો સહેલાઈથી લાભ વાથ તે માટે સ્વર્ગને આપનારી એવી તીર્થકરોની પૂજા (સવારે, બપોર અને સાંજ એમ) ત્રિકાળ કરવી, કેમકે સમ્યક્ત્વ એ દુર્ગતિને નિવારે છે ”—૨૫

સત્સારનીરથી પૂજા, યાનપાત્રસમા મતા ।

શિવપ્રદીપિકા પૂજા, વજ્ર ઘરિદ્રથભૂષ્ટતામ ॥ ૨૬ ॥

પૂજાથી લાભો—

શ્લોક—“ સનાતનમુદ્રમા પૂજા વહ્નણુ જેની મનાય છે કલ્યાણના ઉપર પ્રજાશ પાડનારી પૂજા દરિદ્રતાઉપ પર્યોતને (લેદવામા) વજ્ર (જેવી) છે ”—૨૬

સર્વકલ્યાણકર્ત્રી સ્યાદ્, નૃસુરીવિભવપ્રદા ।

દુઃખાન્નો પયસા ધારા, પ્રભોઃ પૂજા સુદુર્લભા ॥ ૨૭ ॥

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

શ્લોક—“ પૂજા મર્વ મગળોને કરનારી અને માનવ અને દેવના વૈભવોને આપનારી છે હું ખરૂંપ અગ્નિને વિષે જાણી વારા જેવી પ્રભુની પૂજા અત્યંત દુર્લભ છે ”—૨૭

સ્પષ્ટી—આ તેમજ એની પૂર્વેનું પદ ઉપદેશતરૂ ગિણીના ૨૧૬મા પત્રગત નિમ્ન-લિખિત પત્રની ઝાણાઉપ જણાય છે —

“ મંસાગમ્બોધિવેદા શિવપુરપદ્મી, દુર્ગઘરિદ્રથભૂષ્ટ—

મદ્ને દમ્મોલિભૂતા સુરનરવિભવપ્રાપ્તિરૂપદ્રુકલ્પા ।

દુઃખાનેરમ્બુધારા સકલસુલકર્ત્રી રૂપસૌભાગ્યમર્ત્તી

પૂજા તીર્થશ્રાણા મવતુ ભવમૃતા મર્વકલ્યાણકર્ત્રી ॥ ”—અગ્નિ

સ્તપયન્તિ જગન્નાથ, તત્કર્મરજસા શમ ।

યે પૂજયન્તિ તત્પાદૌ, પૂજ્યન્તે જગતાં જનૈઃ ॥ ૨૮ ॥

જગન્નાથના સ્નાનાદિનો મહિમા—

શ્લોક—“ જોએ જગન્નાથ નાથને સ્નાન કરાવે છે, તેમના કર્મફળી રાગકલ્પે
સાત થઈ જાય છે—ધાવાઈ જાય છે જેણે જેના ચણાનું પૂજન કરે છે, તેમના
પગોને દુનિયાના માનવો પૂજે છે ”—૨૮

✽ ૧ ૧ ✽

ये वन्दन्ते च ते वन्द्या, ध्येया ध्यायन्ति तीर्थपान् ।

गेया गायन्ति ये स्तोत्र-भवन्ति खलु भावुकाः ॥ २९ ॥

મહુ-મહામાદિનો પ્રતાપ—

શ્લોક—“ જે લગ્ય (જનો) તીર્થપતિને વન્દત કરે છે, તેઓ વન્દનીય અને
છે અને જેઓ એવું ચાન ધરે છે, તેઓ (રાય અન્યના) ધ્યાનનો વિષય અને
છે જેઓ સ્તુતિઓ દ્વારા નાથના (ગુણ) ગાય છે, તેઓ ખરેખર (જગતને)
ગુણ ગાવા લાયક અને છે ”—૨૯

સ્પષ્ટી—આ તેમજ પૂર્વ પદ્યગત લાવ ઉપદેશતર ગિણીના ૧૯૪મા
પદમા આપેલા નિમ્ન-લિખિત પદ્યમા તરી આવે છે—

“ यं पुष्पैर्जिनमर्चति स्मितसुरस्त्रीलोचनं सोऽर्चयते

यस्त वन्दत एरुशस्त्रिजगता सोऽहर्निश वन्दते ।

यस्त स्तौति परत्र वृत्रदमनस्तोयेन स स्तूयते

यस्त ध्यायति क्लृप्तકર્મનિવનઃ સ ધ્યાયતે યોગિધિ ॥” —૧૧૬૯

✽ ✽ ✽ ✽

निजं मौलिं नमस्कृत्य, तीर्थेश सफलीकुरु ।

तद्गुणाकर्णतः कर्णौ, रसना गुणगानत ॥ ૩૦ ॥

નેત્રે તદર્શનેનૈવ, પાણી પૂજનકર્મણા ।

ચૈત્યાગમેન પાદૌ ચ, મન સસ્મરણાત્ તથા ॥ ૩૧ ॥—યુગ્મ

મસ્તકાદિની સફલતા—

શ્લોક—“ (૧ નેત્રન) તીર્થક પ્રતિ પોતાનું મસ્તક (૨ મુગટ) નમાવીને
તને છ સંસ્પર્શ કરે અને તેના ગુણો સાંભળીને ઝાંઝાને અને એના ગુણો ગાઇને જીલને

તેના જ દર્શનથી (નહિ કે નાટક, ચેટક, બવાન, સરકસ જાંઘને) આપ્રોતે, તેને પૂજાને હાથને, મદિરે જાંઘને પગને અને તેનું સસ્મરણ કરીને મનને તુ સપ્તજ કરે ”—૩૦-૩૧

પ્રાતરુત્થાય યે લોકા, વાલાદિલાલને રતાઃ ।

શાકપાનપ્રસક્તાશ્ચ, પ્રભુપૂજાવિવર્જિતાઃ ॥ ૩૨ ॥

તે લોકે પશુભિસ્તુલ્યા, વૃથા તેર્જન્મ હાર્યતે ।

પૂજન લોકનાથસ્ય, નાપ્યતે દર્શન તથા ॥ ૩૩ ॥-યુગ્મપ્ર

અનુચિત પ્રવૃત્તિનું કળ—

શ્લો ૦—“ સવારના ઊઠીને જ લોકો પ્રભુની પૂજા (કરવાનું) છોડી દેઘને ખાળોકાને લાડ લડાવવામા મગ્ન બને છે અને શાક અને પાનમા આસક્તિ ધરાવે છે, તે જગત્માં પશુ સમાન છે અને તેઓ પોતાનો જન્મ એળે શુભાને છે, કેમકે તેઓ જગન્નાથનું પૂજન કે દર્શન પામતા નથી ”—૩૨-૩૩

પૂજિતો ન નુતો ધ્યાતો, જિનો યૈર્ન ચ વન્દિતઃ ।

જન્મ નિરર્થક તેપા-મરણ્યે માલતી યથા ॥ ૩૪ ॥

માનવ-જન્મની નિષ્ફલતા—

શ્લો ૦—“ જમણે જિનેશ્વરની પૂજા અને સ્તુતિ કરી નથી, તેમજ તેનું ધ્યાન ધર્યું નથી કે તેને વન્દન કર્યું નથી, તેમનો જન્મ વનમાંની માલતીની પેઠે નિરર્થક છે ”—૩૪

જહાડપિ સુપ્રભોર્મૂર્તિઃ, પૂજ્યા સદ્ધ્યાનતત્પરૈઃ ।

પ્રભુભાવપ્રકાશાય, યતોડસાધારણાડસ્તિ સા ॥ ૩૫ ॥

જડ મૂર્તિનો પણ અધ્યાધારણ પ્રભાવ—

શ્લો ૦—“ સુદેવની મૂર્તિ જડ હોવા છતાં શુદ્ધ ધ્યાનમા તત્પર બનેલા (જનોએ) તેને પૂજવી જોઈએ, કેમકે પ્રભુના બાવનું દ્યોતન કરવામાં તે અજોડ છે ”—૩૫

યથા ચિત્રગતા ગ્રામાઃ, સાક્ષાદ્ વૌધવિધાયકા ।

તદન્તરેણ ન જ્ઞાન, જ્ઞાનેઽસાધારણા મતાઃ ॥ ૩૬ ॥

જડરૂપ યથા મોજ્ય, બુદ્ધિવલવિવર્ધકમ્ ।

તથા મૂર્તિર્જિનેશાના, કેવલજ્ઞાનદાયિકા ॥ ૩૭ ॥—પ્રમ

મૂર્તિ દ્વારા કેવલજ્ઞાન—

શ્લોક—“ જમ નકશામા દસાવિના ગામો નાકાત ગોવંદાયક છે અને તેને વિના તેણે જ્ઞાન (ચતુ) નથી, અને તેથી તેને અગાવારણ માનવામા આવે છે તેમ જમ જડસ્વરૂપી જોબન બુદ્ધિના બળમા વચાગે કરનાર છે તેમ જિનેશ્વરની મૂર્તિ કેવલજ્ઞાનને આપનારી છે ”—૩૬-૩૭

કલ્પસૂત્રે સમાયાતિ, ચરિત્ર નાગકેતવમ્ ।

ઉજ્જ્વલે ક્રેવલ લેભે, જિનમૂર્તેરુપાસનાત્ ॥ ૩૮ ॥

પ્રસ્તુતનુ સમર્થન—

શ્લોક—“ કલ્પસૂત્ર(ની ટીકા)મા નાગકેતુનુ ચરિત્ર આને છે (તે કહ્યું છે કે) જિનેશ્વરની પ્રતિમાની મેવાથી તેણે નિર્મળ કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું ”—૩૮

સ્પષ્ટી—નાગકેતુની કથા મૂળ કલ્પસૂત્રમા નથી પરંતુ પર્યુષણ-પર્વ-સમયે આવશ્યક ક્રિયાઓનો ઉલ્લેખ કરતા આના ટીકાકાર મહોપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયગણિ ‘સુબોધિકામા એનો નિર્દેશ કરે છે મીકાને મૂર્તીથી અભિન્ન ગણ્યકારે આગ્રે ઉલ્લેખ કરી કેવળ મૂર્તિ તેમને માન્ય નથી, પરંપચાગી’મા તેમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે એ મૂલ્ય કહ્યું છે

નાગકેતુની કથા—

‘અ-દ્રક્ષ-તા’ નાગીમા વિજયસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો એના રાજ્યમા શ્રીકાન્ત નામનો વ્યવહારી અને તેની શ્રીમંથી નામની પત્ની રહેતા હતા દેવની અનેક વાર ન્તુનિ કરતા આ દપતીને એક પુત્ર પ્રસવ થયો પર્યુષણ-પર્વ આવતા કુટુંબમા અર્ધમની વાત થાતી, તે પાળકે માવળી એથી એને અતિમરણ જ્ઞાન થયું અને એણે અર્ધમ કહે

૧ સુબોધિ એણે દેવ્ય લાભાપ્ત, જેન પુત્રકાકાર અથાક દેવના સાત આદમા પત્રો

૨ સત્ર, નિયુક્તિ મૂલિ, લાભ અને મીમને પચાગી કરેવામા આવે છે

મ્તનપાન કરવાથી વિમુખ અને એથી કરીને માલતી પુષ્પની' જેમ કરમાઈ ગયેલો તેને જોઈને તેના માતાપિતાએ વિવિધ ઉપાયો યોજ્યા, છતાં કાલાતરે તે મૂર્છા પામ્યો એટલે સ્વજનો તેને મરી ગયેલો ધારીને જુમિમા દાટી આવ્યા

આ તરફ રાજાને ખબર પડી કે પુત્રના મરણથી આપાત પહોંચતા શ્રીકાન્તના રામ રમી ગયા છે એટલે તેનું ધન લઈ લેવા માટે તેણે મુલદોને મોકલ્યા એવામા અર્ધમના પ્રભાવથી ધરણેન્દ્રનું આમન કાચુ અપ-ધિજ્ઞાનથી સર્વ વ્રત્તાન્ત જાણી આ પૃથ્વી ઉપર તે આવ્યો તેણે તે દાટેલા બાળક ઉપર અમૃત છાટ્યું અને પછી બ્રાહ્મણનું રૂપ ધરી તેણે પેલા મુલદોને ધન લેતા અટકાવ્યા તે સાંભળીને રાજા પોતે ત્યાં આવ્યો અને બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યો કે અપુત્રનું ધન લેતા તું કેમ વચ્ચે પડે છે ? ધરણે ઉત્તર આપ્યો કે હે નૃપ ! શ્રીકાન્તનો પુત્ર જીવે છે રાજાએ કહ્યું કયા છે ખતાવ જોઈએ જુમિમાથી નિધાનની જેમ તે બાળકને બહાર કાઢી લાવી વિગ્રે રાજાને સાક્ષાત્ કાર કરાવ્યો આથી સર્વે ચકિત થઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે હે નાથ ! તમે કોણ છો ? વિગ્રે જવાબ આપ્યો કે હું ધરણુ નામનો નાગરાજ છું અને આ બાળકે કરેલા અર્ધમના પ્રભાવથી આકર્ષાઈ એને મદદ કરવા અત્ર આવ્યો છું રાજા પ્રમુખ નાગરિકોએ આને આટલી નાની ઉમરમાં અર્ધમ કેમ કર્યો એવો પ્રશ્ન કર્યો એટલે ધરણેન્દ્રે કહેવા માંડ્યું કે પૂર્વ જન્મમા આ બાળકે કોઈ વણિકનો પુત્ર હતો નાનપણમા એની મા ગુજરી ગઈ સાવકી માતા એને બહુ દુઃખ દેતી હતી તેથી એક વાર કટાણી જઈ તણે તે હંકીકત પોતાના મિત્રને કહી તે પૂર્વ જન્મમા કોઈ પણ જાતની તપશ્ચર્યા કરી નથી તેથી આ ભવમા તું દુઃખી થાય છે એમ કહી તેણે તેને દિલાસો આપ્યો પર્યુષણ આવતા જરૂર અર્ધમ કંગેશ એવો મનમા નિશ્ચય કરી એક ઘાસની ઝુપડીમા તે સુઈ ગયો અપર માતાએ આ વખતે આ અવસર જોઈને તે ઝુપડીમા એક અગારો નાખ્યો, એટલે તે બળી ગઈ અને સાથે સાથે આ બાળક પણ પચત્વને પામ્યો અર્ધમ કરવાની શુભ ભાવનાથી આ શ્રીકાન્તને ઘેર અવતર્યો છે અને પૂર્વ જન્મની વાત યાદ આવતા તેણે અર્ધમ કર્યો છે આ બાળક લલુકર્મી છે અને આ જ ભવમા મોક્ષે જનાર છે બળી હે રાજા ! એ તને ઉપકારી થઈ પડશે, વાસ્તે તું એનું બરાબર રક્ષણ કરજે એમ કહી નાગરાજે પોતાનો હાર બાળકના ગળામાં આરોપ્યો અને પોતે પોતાને સ્થાનકે જતો રહ્યો ત્યારબાદ સ્વજનોએ શ્રીકાન્તનું મૃતકાર્ય કરી આ બાળકનું નાગરિકેતુ એક નામ પાડ્યું બાળપણથી ઇન્દ્રિયોને વશ રાખતો તે ઉત્તમ શ્રાવકપણાને પાળવા' લાગ્યો

એક દિવસ વિવિધસેન રાજાએ ચોરી નહિ કરી હોવા છતાં ચોરનું તહોમત મુકી એક વજ્રને મારી નખાવ્યો તે મરીને વ્યતર થયો તેણે વેર લેવાની ઇચ્છાથી આખા નારનો ઘાટ પડવા માટે શિલા વિકુર્વી તેણે ગળને લાત મારીને સિંહાસન ઉપરથી ગબડાવી દીધો. રાજાને લોહીની ડાઘી ધવા લાગી અને સર્વે ભયભીત બની ગયા આ વખતે સકળ મધનુ રક્ષણ કરવાના ઇરાદાથી નાગકેતુ મહેલની ટોચ ઉપર ચડ્યો અને શિલાને હાથ વડે તપર્થ કર્યો એટલે આના તપના નેત્રને નહિ સહન કરવાથી તે વ્યતરે શિલા સહરી દીધી અને આને પ્રજ્ઞામ કર્યા નાગકેતુના વચનને માન્ય કરી રાજાનો ઉપદ્રવ પશુ ફર કર્યો

એક વેળા નાગકેતુ જિનેન્દ્રની પુષ્પ વડે પૂજા કરતો હતો, તેવામા તેમા રહેલો સર્પ તેણે દબ્યો, તોપણ તેણે તેની દરકાર ન કરી અને પોતાની શુભ ભાવનામા તે મન્ત રહ્યો આથી તેણે નિર્મળ કેવલરાત્ર ઉત્પન્ન થયુ શાશ્વત દેવતાએ તેમને મુનિનો વેષ અર્પણ કર્યો એટલે તેઓ અન્યાન્ય ગામ અને નગરોને પાવન કરવા લાગ્યા અન્નમા આયુધ્ય પૂરું કરી આ મહાદેમા મુક્તિ રમણીને વર્ધા

✽ ✽ ✽ ✽
શ્વશ્રૂ-વશ્વોર્વયા મૂર્ત્યૈ-૨૩૩ મૂર્ત્યૌ પ્રકલ્પિતમ્ ।

યતો નામાપિ તત્સદૃક્, કિં ગૃહ્યતે તર્કેર્હિ તત્ ? ॥ ૩૧ ॥

સ્થાનકવામીઓની ગેગસમજ—

સ્તો.૦—“ મૂર્ત્યૌ (સ્થાનકવાસીઓએ) સાસુ અને વહુનો વૃત્તાન્ત મૂર્તિમાં નકામો કર્યો છે કેમકે નામ પણ તેના જેવું છે છતાં તે શા માટે નેઓલે છે? ”—૩
 સાસુ અને વહુનો વૃત્તાન્ત—

સ્પષ્ટી.૦—મૂર્તિની પૂજાનો નિષેધ કરનારા સ્થાનકવાસીઓ પોતાના ભક્ત જનોને મૂર્તિના દર્શન-વદનથી વચિત રાખવા માટે નીચે મુજબની વાતો નબળાવે છે—

કોઈ એક નગરમા લક્ષ્મીચંદ નામનો એક હતો તેને લક્ષ્મી નામની પત્ની હતી જિનેન્દ્રની ત્રિકાલ પૂજા ત્યાં દેવચંદ નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તે ઉમર લાયક ત્યાં રોકની (પ્રતિમા-દેવિણી) પુત્રી ધનવતી માથે લગત આવી ત્યાં બાદ એક દિવસ તે તેની સાંસુ સાથે

મિહનુ ચિત્ર બોધને તે

તેમને સામુએ પ્રદર્શ

છે, તે કઈ મારી

ગભારા પાસે ગયા ત્યાં વહુએ પ્રભુની પ્રતિમાને પ્રણામ ન કર્યા તેથી સાસુએ તેને તેનું ગરણ પૂછ્યું. ધનવતીએ જવાબ આપ્યો કે આ તો પાપાણુ છે, પ્રભુ કયા છે કે હું તેને વંદન કરું ? સાસુએ તમે જ હમણાં કહ્યું કે પાપાણુનો સિદ્ધ કંઈ ઇજા કરી શકતો નથી તો તેવી રીતે પત્થરની મૂર્તિને પૂજવાથી કે વાદવાથી શું ? અર્થાત્ એથી કશો લાભ નથી આ પ્રમાણે બોધ આપી વહુએ સાસુને મદિરે જતી અટકાવી.

મૂર્તિપૂજક સ્વેતાળશે મૂર્તિપૂજા મળથી એક કથા નીચે મુજબ રજુ કરે છે -

‘ પૃથ્વીભૂપણુ ’ નગરમા ધનદત્ત નામનો એક શ્રેષ્ઠ રહેતો હતો. તેને ધનવતી ભાર્યાથી ધનદેવ નામનો પુત્ર થયો. આ સમય કુટુંબ જિન-પ્રતિમાના દર્શન-વંદનની વિમુખ હતું.

ધનદેવ મોટો થયો એટલે એને એના માળાપે જિનદાસની મૂર્તિપૂજક પુત્રી જિનમતિ સાથે પરણાવ્યો. આ લલના પોતાના સામરીઆ મૂર્તિ-પૂજાનો વિરુદ્ધ છે તે પ્રથમથી જાણતી હતી.

એ સાસરે ગઈ એટલે એની સાસુએ એને સાધુઓ પાસે સ્થાનકે આવવા કહ્યું. એ વાત એણે અગીકાર કરી રોજ તે પોતાના સાસુજીની સાથે સાધુના દર્શનાર્થે જતી હતી એવામા એક દહાડો સાધુએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે હે શ્રાવિકા ! અમારા દર્શન કર્યા વિના લોજન ન કરવું એવો તું નિયમ લે. જિનમતિએ ધનવતી મામુ જોયું. મામુજીએ હા પાડી એટલે એણે એ નિયમ લીધો.

કેટલોક કાળ વીત્યા બાદ સાધુ અન્યત્ર વિહાર કરી જવા તૈયાર થયા. તેમના લક્ષ્યે તેમને થોડે મુદ્દી વળાવવા ગયા. તેઓ ત્યાંથી પાછા ફરવા લાગ્યા, પરંતુ જિનમતિ તો તેમની માથેને માથે જ ચાલવા લાગી. ધનવતીએ તેને ઘણી સમજાવી, કિન્તુ તેણે તો કહ્યું કે મારો નિયમ મારે પાળવો જોઈએ. આથી માધુએ કાગળ ઉપર પોતાનું ચિત્ર આલેખી આપ્યું અને કહ્યું કે આના દર્શન કરવાથી તારો નિયમ સચવાઈ રહેશે. જિનમતિએ જવાબ આપ્યો કે આપની શી ગતિ થશે તે આપ જાણો છો ? ઉત્તર મળ્યો કે ના તો આપની મૂર્તિને માનવી અને સર્વજ્ઞ વીતરાગ દેવાધિદેવની મૂર્તિને ન માનવી તે ક્યાનો ન્યાય ? આખા કુટુંબને તેણે સમજાવવા માંડ્યું કે જુઓ, આપના પથના મુનિઓ પણ મૂર્તિને માને છે, તો આપણે તેમ કરીએ તેમા શી હાનિ છે ? આ મમયે કોઈ જોડી ઊઠ્યું કે પત્થરની ગાયને દોડવાથી દૂધ મળે કે ? એ નહિ મળે તો પત્થરના દેવને પૂજવાથી શું ?

જિનમતિએ પ્રત્યુત્તરમા કહ્યું કે શુ ગાયના નામની માળા જપવાથી ફક્ત મળે ખરું ? ના, નો પછી તમારા કથન મુજબ પ્રભુના નામનો જપ કરવો તે પણ વ્યર્થ છે અને છતાં તમે તેમ તો કરો છો. માયી એ સ્વયં કાચ છે કે જેમ લગવાનના નામની માળા દેશવલી માર્થક છે તેમ તેની પ્રતિમાને પૂજવી તે સમુચિત છે. જેનો લાવ-નિવેષ સાચો હોય તેના નામ અને સ્થાપનારૂપ નિરોધ પણ સાચા છે એમ તેણે પોતાના મામરી-આને સવિસ્તર સમજાવ્યું અને તેમને મૂર્તિ-પૂજક બનાવ્યા.

કિયન્ત કથયન્તીહ, યવનેર્મૂર્તયો હતા ।

પ્રભાવસ્તાસુ ચેદ્ ભૂયાત્, કથમેવ પ્રજાયતે ? ॥ ૪૦ ॥

મૂર્તિઓનું ખડન—

શ્લો. — “કેટલાક અત્ર કહે છે કે (સુપ્રમિદ્ધ) મૂર્તિઓનો કથનોએ નાશ કર્યો છે. જે તેનો પ્રભાવ હોય (અર્થાત મૂર્તિમા કંઈ મત્વ હોત) તો એમ કેમ થાય ? ”—૪૦

एतदेवोत्तर चास्य, तेभ्यो वितीर्यते मया ।

मूर्तिहीनेश्वरस्यापि, गालिं ददते नास्तिका ॥ ४१ ॥

किं तस्यापि प्रभावो न, तस्मात् त्यागो विधीयते ।

हस्तिदन्ता हि भिन्ना स्युः—श्वर्षणे दर्शने तथा ॥ ४२ ॥ पुष्प

ઇશ્વરનો પ્રભાવ—

શ્લો. — “હું એવો ઉત્તર તે (જનો)ને આપું છું કે નારિતંકા મૂર્તિ રહિત એવા ઈશ્વરને પણ ગાય દે છે તો શું તેનો પણ કંઈ પ્રભાવ નથી ? જો નથી તો ઈશ્વરનો ત્યાગ કરવો જોઈએ (છતાં એમ કરાવું ત્યાં એટલે) હાથીના દાન ચાવવાના અને એવાના જુદાં હોય કે એ કહેવન વ્યાથી ચરિતાર્થ થાય કે ”—૪૧-૪૨

दूरदर्शनयन्त्रस्य, जडस्य शबिनरन्मूता ।

यच्च दूरस्थितवस्तूना, योषेऽसाधारण मतम् ॥ ४३ ॥

જડ દૂરબીનની શક્તિ—

શ્લો ૦—“ હે ચેતન ! જડ એવા દૂરબીનમાં અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે કે જે દૂર રહેલા પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવવામાં અદ્વિતીય ગણાય છે. ”—૪૩

✽ ✽ ✽ ✽

ઋષભાદૃ વર્ધમાનાન્ત, નામાપિ સ્યાજ્જહાત્મકમ્ ।

દૂષદકૈર્ગૃહ્યતે યાવત્, તાવન્મૂર્ત્યા પ્રયોજનમ્ ॥ ૪૪ ॥

મૂર્તિની સકારણતા—

શ્લો ૦—“ ઋષભથી વર્ધમાન સુધીના (તીર્થકર્તા)ના નામો પણ જડ સ્વરૂપી છે જ્યાં સુધી કુટીઆઓ (સ્થાનકવાસીઓ) તેનું ગ્રહણ કરે છે ત્યાં સુધી મૂર્તિનું પ્રયોજન (છે તે સહેતુક) છે ”—૪૪

✽ ✽ ✽ ✽

છીચિત્રા વસતિં મુક્ત્વા, મુનિર્વાસ દધાતિ ચ ।

इति राक्षान्तप्रोक्त यत्, तद्धि मूर्त्या प्रसिद्धकम् ॥ ૪૫ ॥

મૂર્તિની સિદ્ધિ—

શ્લો ૦—“ વળી ચતુરાના ચિત્રવાળા સ્થાનને છોડીને (અન્યત્ર) મુનિ નિવાસ કરે એમ જે રાક્ષાન્તમાં કહ્યું છે તે (પણ) મૂર્તિને મિદ્ધ કરે છે ”—૪૫

સાક્ષિરૂપ સત્ત્વ—
સ્પષ્ટી ૦—આ પદમાં જે મિદ્ધાન્તનો સાક્ષિરૂપ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે દશાવૈકાલિક સૂત્ર હોય એમ ભાસે છે એના ‘આચાર-પ્રણિધિ’ નામના આઠમાં અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

“ ચિત્તમિતિ ન નિજ્જાણ, નારિ વા મુઅલકિઅં ।

મનુસ્વર પિ દદ્ધુણ, દિદ્ધિં પડિસમાહરે ॥ ૬૬ ॥ ”

અર્થાત્ માધુએ જીના ચિત્રને જોયું નહિ અલકાગ્વાળી (કે તે બિનાની) વર્નિતા તરફ પણ એણે દૃષ્ટિપાત કર્યો નહિ એ કદાચ સ્ત્રી તરફ દૃષ્ટિ પડી જાય તો જેમ સૂર્યને જોતા દૃષ્ટિ પાછી ખેંચી લેવાય છે તેમ તેણે તે ખેંચી લેવી જોઈએ

૧. યા—

ચિત્રમિતિ ન નિરોક્ત નારીં વા સ્વલ્લક્ષ્ણામ્ ।

મારુકરમિથ નુપ્પ્ત્વા દુદ્ધિં પ્રતિમામાહરેત્ ॥

જ્યારે આ પ્રમાણે પ્રમદાની પ્રતિકૃતિને પણ નિરખવાની નાહુને મનાઈ છે, તો પછી એવા સ્થાનમાં તેને નિવાસ કરવાની તો અનુસા ન જ હોય એ સ્વાભાવિક છે

૬ ૬ ૬ ૬

ઋકાર વૈદિકા યાવ-જપન્તિ મૂર્તિવોધકમ્ ।

તાવત્ તત્ત્વખંડનં તેષા, પાદ્મખંડનવદ્ ભવેત્ ॥ ૪૬ ॥

મૂર્તિનિન્દકની બાવિશતા-

શ્લોક-“ આ સુત્રી વૈદિકા (વેદના અનુયાયીઓ) મૂર્તિનો બોધ કરાવનારા ઈંકારનો જાપ જપે છે, ત્યાં સુત્રી તેમના દ્વારા થતું મૂર્તિનું ખંડન તે પોતાના પગના ખંડન ગમાન છે—હાથે કરીને પોતાના પગમાં કુહાડો મારવા બરાબર છે, ”—૪૬

મૂર્તિપૂજા-

સ્પષ્ટી-આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત પદો દ્વારા મૂર્તિ-પૂજન શાસ્ત્રાનુસાર છે એમ આ અન્યકારે અત્ર પ્રતિપાદન કર્યું છે આ ઉપરાંત ‘મૂર્તિ’મંડન નામની પોતાની કૃતિમાં પણ આ વિષયને અન્યકારે પોષ્યો છે એ પણ આ વિષયની ન્યૂજ રૂપરેખા ન્યાયકુસુમાજલિના અનુવાદ (પૃ ૨૭૩-૨૭૬)માં આલેખી છે આ સબધમાં ગૂંચળી બાવામાં મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયે રચેલો શ્રીમૂર્તિમંડન-પ્રશ્નોત્તર અન્ય સારો પ્રકાશ પાડે છે ગીર્વાણ ગિરામાં શ્રીયશોવિજયગણિએ પ્રતિમાશતક નામનો અન્ય રચી આ વિષય ઉપર દિવ્ય પ્રકાશ પાડ્યો છે એટલું જ નહિ, પણ આની સ્વોપસૃષ્ટિ રચીને આ વિષયના જિજ્ઞાસુને વિશેષ અનુકૂળતા કરી આપી છે વિશેષમાં થીલાવપ્રભ સૂત્રિએ આ અન્ય પરત્વે અવચૂરિ પણ રચી છે ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયકૃત અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકની શ્રીયુત ઓતીચ દ અવેરચ દે યોજેલી અગ્રેણ પ્રતાપનામાં મૂર્તિ-પૂજની વિરૂદ્ધમાં જે કહીલો કરવામાં આવે છે, તેનું નિરમત કરવામાં આવ્યું છે, એટલે અગ્રેણ બહુના રાને આ પણ એવા ભલામણ છે આ પ્રમાણેનું મૂર્તિ પૂજન પ્રતિપાદન કરનારૂ જૈન સાહિત્ય નજરે પડે છે, આસ કરીને ચેતાબેગમાં ધ્યાનકેવારી પ થની ઉત્પત્તિ યમા બાદ આ વિષય ચચચો હોય એમ બાસે છે

૧ આ અંક નારા મ્દનકેવળી અર્ચનમાળ ગીત્ત અને મુસનમાનને પ્રતિપાન શ્રી નારા સમગ્રવચ પ્રયાસ થયો ૭

મૂર્તિનુ સ્વરૂપ—

પ્રભુની મૂર્તિ ગૃહ-ઐત્યમા હોય તો તે કેવી, કેવડી અને શાની બનેલી હોવી જોઈએ તેમજ મંદિરમા હોય તો તે સખધી ગ્રી વસ્તુ-ત્રિયતિ છે એ પરત્વે 'આચારદિનકર (૫ ૧૪૨) પ્રકાશ પાડે છે મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાના સ બધમા પણ ત્યા ઉલ્લેખ છે અગ્ર તો અન્થ-ગૌરવના લયથી આ દિશામા પ્રયાણ ન કરતા નિમ્ન-લિખિત હકીકત રજુ કરી મતોષ માનવામા આવે છે

તીર્થકરની મૂર્તિ ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રાણી પ્રમુખ પરિકર મહિત હોય છે અથવા તે વિનાની પણ હોય છે પરિકર વિનાની, પ્રભુની પ્રતિમા 'એકલ મૂર્તિ' કહે વાય છે ભગવાનની એક જ મૂર્તિ વચમા જોડેલી હોય અને આસપાસ ઇન્દ્રાદિ પચ્ચિકર હોય તો તેને 'એક-તીર્થ' મનોધવમા આવે છે મૂળનાયકની મૂર્તિ જોડેલી હોય અને તેની બન્ને બાજુએ પ્રભુની બે પ્રતિમાઓ જોડી હોય તથા માથે માથે આસપાસમા પરિકર હોય તો તે 'ત્રિતીર્થ' કહેવાય છે ત્રિતીર્થ ગત બને જોડી પ્રતિમાઓની ઉપર પરિકરમા પ્રભુની બીજી જોડેલી મૂર્તિઓ હોય તો તે 'પચતીર્થ' કહેવાય છે

આથી, એ ફલિત થાય છે કે ભગવાનની મૂર્તિઓ જોડેલી જ કે જોડી હોવી જોઈએ એમ નથી કેટલીક મૂર્તિઓ કાઉસગીઆના નામથી પણ ઓળખાય છે આમા ભગવાન કાર્યોત્તર્ગ-મુદ્રામા જોલા રહેલા આલેખવામા આવેલા હોય છે

૧ ૨ ૩ ૪

चेतसीति विचार्य त्वं, प्रभुपूजापरो भव ।

येन त्वा वाधते नेव, मिथ्यामार्गः कदाचन ॥ ४७ ॥

પ્રભુની પ્રતિમાના પૂજનનુ ફળ—

'શ્લો ૦—“ આ પ્રમાણે મનમા વિચાર કરીને તુ પ્રભુનુ અર્ચન કરવા તત્પર થા કે જથી મિથ્યાત્વનો માર્ગ કદાપિ તને પીડા ન કરે ”—૪૭

૧ ૨ ૩ ૪

गुरुणा वन्दनं कार्यं, सर्वदा कर्मवारकम् ।

व्रतस्थानां यतस्तेभ्यो, व्रतलाभो भविष्यति ॥ ४८ ॥

૧ આના પ્રાર્થગિષ્ટ પછો તેમજ એ મગધી ગૂજરાતીમા ઉલ્લેખ માટે જુઓ શ્રીઆગમોત્થ સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત જૈનધર્મ-પરસ્તોત્રની મધ્ય આવૃત્તિ (૫ ૭૧-૭૨)

૨ જે મૂર્તિ પ્રધાન ગણાતી હોય અને જેના નામથી મંદિરને પાલ મનોધવામા આવતું હોય તે 'મૂળનાયક' કહેવાય છે

સદ્ગુરુનુ સેવન—

શ્લો०—“ (કૃષ્ણ) કર્મને રોકનારૂં એવું વન્દન (પાત્ર મહા)વ્રતોને પાળનારા ગુરુઓને સદા કરતું, કેમકે તેમની તરફથી મનનો વાળ થાય છે ”—૪૮

૪ ૧ ૬ ૭

અજ્ઞાન નાશયેલ્લોકે, આગમર્થ પ્રવોધયેત્ ।

યો હિ માર્ગપ્રદાતા સ્યાત્, સ ગુરુ સેવ્યતા સદા ॥૪૯॥

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

શ્લો०—“જે ગુરુ વોકને વિષે અજ્ઞાનનો નાશ કરે, આગમના અર્થનો બોધ કરાવે અને જે (સાચા) માર્ગના દાતા હોય, તે ગુરુની સદા સેવા કરવી ”—૪૯

૪ ૧ ૬ ૭

પિતા માતા તથા ભ્રાતા, ભગિન્યાદિ કુટુમ્બકમ્ ।

ન રક્ષેત્ પતતો જીવાન, કૃપાલુ સુગુરં વિના ॥ ૫૦ ॥

ગુરુની રક્ષકતા—

શ્લો०—“ દયાળુ ગુરુ પિતા પિતા, માતા, ભાઈ, જેન પ્રમુખ કુટુંબ (કર્મ)ના માર્ગથી શ્રેષ્ઠ થતા જીવોને બચાવે (નેમ) નથી ”—૫૦

૪ ૧ ૬ ૭

સુગુરુદિતવાક્યેભ્યો, યથા બોધ પ્રજાયતે ।

ન તથા કુગુરુભ્યોઽસ્તિ, યતસ્તે દૂષિતા સ્વયમ્ ॥ ૫૧ ॥

સુગુરુની વાણી—

શ્લો०—“ સદ્ગુરુઓના વાક્યોથી જેનું જ્ઞાન થાય, તેનું જ્ઞાન કુગુરુઓ વચનથી થતું નથી, કેમકે તેઓ જાતે દુષણસંહિત છે ”—૫૧

કુગુરુનુ સ્વરૂપ—

અપદ્મી०—સુગુરુ અને કુગુરુનું અતર ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આમ નિમ્નલિખિત ત્રણ ચલો વિચારીએ —

“ વાદ્માત્રસામ પરમાર્થવાદ્યા

ન દુર્લભાધિવક્ત્રા મનુષ્યા ।

તે દુર્લભા યે જગતો હિતાય

ધર્મે સ્થિતા ધર્મમુદાહરન્તિ ॥—ઉપજાતિ

કેચિત્ પ્રવાલમિવ રક્તમૃતઃ સ્વયં સ્યુ

કેચિચ્ચ ચૂર્ણકણવત્ પરરક્તયોગ્યાઃ ।

કદમીરજાતમિવ સૌરભપ્રરગૌરા

ધન્યાઃ પુનઃ સ્વપરરચ્જનકતા મજન્તિ ॥—વસન્ત૦

આત્મમવોધગ્રિહાદવિશુદ્ધબુદ્ધે—

રન્યમવોધનવિધિ પ્રતિ કોઽધિકારઃ ? ।

સામર્થ્યમસ્તિ તરિતું સરિતો ન યસ્ય

તસ્ય પ્રતારણપરા પરતારણોક્તિઃ ॥ ”—વસન્ત૦

અર્થાત્ દેવળ વાણીરૂપ સારવાળા પરતુ પરમાર્થથી વિમુખ એવા ચિત્રકારી મનુષ્યો દુર્લભ નથી (કિન્તુ) જેઓ ધર્મ(માર્ગ)માં રહી વિશ્વના કલ્યાણ માટે ધર્મ કથે છે તેઓ દુર્લભ છે કહેવાની મતલબ એ છે કે મોટી મોટી કક્ષામાં મારનારાઓ, લાખો લાખો અને છટાદાર લાખણો કરનાર ઉપદેશકોની આ જગતમાં ખોટ નથી, ન્યૂનતા તો રહેણી અને કરણીમાં એકતા સાચવનારની જ છે

કેટલાક (શુરુઓ) પરવાળાની જેમ પોતે જાતે રગધારી હોય છે એટલે કે પોતે ધર્મના રગથી રગાયેલા હોય છે, પરતુ અન્યને તેઓ રંગી શકે તેમ નથી, વળી કેટલાક ચૂનાના કણીઆની પેઠે પારકાને રગવાની યોગ્યતા ધરાવે છે, અર્થાત્ સ્વયં ધર્મવિમુખ હોઈ અન્યને ધર્મી બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે મુવાસના પૂરથી ઉત્તરવળ એવા જેઓ કેમરની જેમ પોતાને અને અન્યને રંગે છે, તેમને શાખાગ્રી ઘટે છે

પોતાના આત્માને પ્રતિબોધ નહિ પમાડી શકેલા હોવાથી અમ્બચ્છ મતિ વાળાને અન્યને બોધ પમાડવાનો શો અધિકાર છે ? જેનામાં તરગિણી તરી જવાનું પાણી નથી, તેનું પરને તારવાનું કથન છેતરપિંડીથી તરબોળ છે

❀ ❀ ❀ ❀
યે સ્વયં બુદ્ધિતાઃ સન્તિ, તારયેયુર્ન તે પરાન્ ।

ગુહમદહુરોરત્ર, દૃષ્ટાન્તઃ સિદ્ધિકારક. ॥ ૫૨ ॥

કુંશુરુથી વિનાશ—

સ્તો૦—“ જેઓ જાતે (બવ સાગરમાં) ડૂબેલા છે, તેઓ બીજાને કેવી રીતે તારે ? આ હકીકતને ગોળ ખાનાર ગુરુનું દૃષ્ટાન્ત સિદ્ધ કરે છે. ”—૫૨

મદ્ગુરુનુ સેવન—

શ્લો०—“ (કૃષ્ણ) કર્મને રોકનાર એન વન્દન (પાંચ મહા)વ્રતોને પાળનારા ગુરુઓને સંઘ કરવું, કેમકે તેમની તરફથી નતનો વાળ થાય છે ”—૪૮

૬ ૬ ૬ ૬

અજ્ઞાનં નાશયેલ્લોકે, આગમર્થં પ્રવોધયેત્ ।

યો હિ માર્ગપ્રદાતા સ્યાત્, સ ગુરુ સેવ્યતા સદા ॥૪૯॥

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

શ્લો०—“જુ ગુરુ નોકને વિષે અજ્ઞાનનો નાશ કરે, આગમના અર્થનો બોધ કરાવે અને જે (માતા) માર્ગના દાતા હોય, તે ગુરુની નદા સેવા કરવી ”—૪૯

૬ ૬ ૬ ૬

પિતા માતા તથા ભ્રાતા, મગિન્યાવિ કુટુમ્બકમ્ ।

ન રક્ષેત્ પતતો જીવાન્, કૃપાલુ સુગુરુ વિના ॥ ૫૦ ॥

ગુરુની નક્ષતા—

શ્લો०—“ દયાળુ ગુરુ વિના પિતા, માતા, ભાઈ, એન પ્રમુખ કુટુંબ (વર્મ) માર્ગથી ભ્રષ્ટ થતા છત્રોને ખચાવે (તેમ) નથી ”—૫૦

૬ ૬ ૬ ૬

સુગુરુવિતવાક્યેભ્યો, યથા વોધ પ્રજાયતે ।

ન તથા કુગુરુભ્યોઽસ્તિ, યતસ્તે દૃષિતા સ્વયમ્ ॥ ૫૧ ॥

સુગુરુની વાણી—

શ્લો०—“ સુગુરુઓના નાક્યોથી જેવું જ્ઞાન થાય, તેવું જ્ઞાન કુગુરુઓના વચનથી થતું નથી, કેમકે તેઓ ખતે પાસસહિત છે ”—૫૧

કુગુરુનુ સ્વરૂપ—

સ્પષ્ટી૦—ગુરુ અને કુગુરુ અતર મનામ આને તેટલા માટે આપણે નિમ્નલિખિત ત્રણ પદો વિચારીએ —

“ નાદમાનસારા પરમાર્યવાક્ષા

ન દુર્લભાધિવકરા મનુષ્યા ।

દુર્લભા યે જગતો દિતાય

ધર્મે સ્થિતા ધર્મમુદાહરન્તિ ॥—ઉપજાતિ

ચેત્ મવાલમિત્ રક્ષમૃતઃ સ્વયં સ્યુ

કેચિચ્ચ ચૂર્ણકૃણવત્ પરરક્ષયોગ્યાઃ ।

મીરજાતમિવ સૌરભપૂરગૌરા

ધન્યાઃ પુનઃ સ્વપરરક્ષનકર્તાં ધજન્તિ ॥—વમન્ત૦

ત્મમ્બોધવિરહાદવિશુદ્ધનુદ્ધે—

રન્યમ્બોધનવિધિ મતિ કોઽધિકારઃ ? ।

મધ્યમસ્તિ તરિતું સરિતો ન યસ્ય

તસ્ય મતારણપરા પરતારણોક્તિઃ ॥ ”—વમન્ત૦

વાણીરૂપ મારવાળા પર તુ પરમાર્થથી વિમુખ એવા ચિત્રકારી

નથી (કિન્તુ) જેઓ ધર્મે(માર્ગે)મા રહી વિશ્વના કલ્યાણ માટે ધર્મે

દુર્લભ છે કહેવાની મતલબ એ છે કે મોટી મોટી કશ્મો

તાળા લાખા અને છટાદાર ભાષણો કરનાર ઉપદેશકોની આ જ-

નથી; ન્યૂનતા તો રહેણી અને કરણીમા એકતા સાચવનારની જ છે

(ગુરુઓ) પરવાળાની જેમ પોતે જાતે રંગધારી હોય છે એટલે

રંગથી રંગાયેલા હોય છે, પરંતુ અન્યને તેઓ રંગી શકે તેમ

ટલાક ચૂનાના કણીઆની પેઠે પારકાને રંગવાની યોગ્યતા ધરાવે

ય ધર્મેવિમુખ હોઈ અન્યને ધર્મી બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે

તે ઉત્તમવળ એવા જેઓ કેમરની જેમ પોતાને અને અન્યને

સાધામી ધટે છે

આત્માને પ્રતિબોધ નહિ પમાડી શકેલા હોવાથી અન્વચ્છ મતિ

ને બોધ પમાડવાનો શો અધિકાર છે ? જેનામા તરગિણી તરી

નથી, તેનું પરને તારવાનું કથન છેતરપિંડીથી તરબોળ છે

યં દ્રુહિતાઃ સન્તિ, તારયેયુર્ન તે પરાન્ ।

દદ્ધુરોરત્ર, દૃષ્ટાન્તઃ સિદ્ધિકારકઃ ॥ ૫૨ ॥

નાશ—

“ જેઓ અને (બવ સાગરમા) રૂબેવા છે, તેઓ બીજને કેવી રીતે

કતને ગોળ ખાનાર ગુચ્છુ દૃષ્ટાન્ત ગિદ્ધ કરે છે, ”—૫૨

સદ્ગુરુનું સેવન—

શ્લો.૦—“ (કૃષ્ણ) કર્મને રોધનાર એવું વન્દન (પાવ મહા)વ્રતોને પાળનાર ગુરુઓને સદા કરતું, કેમકે તેમની તરફથી જનનો વાળ થાય છે ”—૪૮

અજ્ઞાનં નાશયેલ્લોકે, આગમાર્થ પ્રવોધયેત્ ।

યો હિ માર્ગપ્રદાતા સ્યાત્, સ ગુરુ સેવ્યતા સદા ॥૪૯॥

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

શ્લો.૦—“જો ગુરુ લોકને વિષે અજ્ઞાનનો નાશ કરે, આગમના અર્થનો ખોલ કરાવે અને જો (માયા) માર્ગના દાતા હોય, તે ગુરુની નહીં સેવા કરવી ”—૪૯

પિતા માતા તથા આતા, મગિન્યાદિ કુટુમ્બકમ્ ।

ન રક્ષેત્ પતતો જીવાન્, કૃપાલું સુગુરું વિના ॥ ૫૦ ॥

ગુરુની રક્ષકતા—

શ્લો.૦—“ જ્યારું ગુરુ વિના પિતા, માતા, બાધ, એન પ્રમુખ કુટુંબ (વર્ગ) માર્ગથી અટકે તથા જીવોને બચાવે (તેમ) નથી ”—૫૦

સુગુરુદિતવાક્યેભ્યો, યથા બોધ પ્રજાયતે ।

ન તથા કુગુરુભ્યોઽસ્તિ, યતસ્તે દૂષિતા. સ્વયમ્ ॥ ૫૧ ॥

સુગુરુની વાણી—

શ્લો.૦—“ સદ્ગુરુઓના વાક્યોથી જેવું જ્ઞાન થાય, તેવું જ્ઞાન કુગુરુઓના વચનથી થતું નથી, કેમકે તેઓ અને પલસહિત છે ”—૫૧

કુગુરુનું સ્વરૂપ—

સ્પષ્ટી.૦—સુગુરુ અને કુગુરુનું અતર મ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આખું નિમ્નલિખિત ત્રણ પદ્યો વિચારીએ—

“ વાદ્માનસાગ પરમાર્યસાદ્વા

ન દુર્લભાધિવક્ત્રા મનુષ્યા ।

તે દુર્લભા યે જગતો હિતાય

ધર્મે સ્થિતા યમમુદાહરન્તિ ॥-૭૫અતિ

કેચિત્ મવાલમિવ રદ્ધમૃતઃ સ્વય સ્યુ

કેચિચ્ચ ચૂર્ણકળવત્ પરરક્તયોગ્યાઃ ।

કાશ્મીરજાતમિવ સૌરભપૂરગૌરા

ધન્યાઃ પુન સ્વપરરક્તક્રતાં મજન્તિ ॥-૭૬અન્તઃ

આત્મપ્રબોધવિરહાદવિશુદ્ધનુદ્ધે-

રન્યમગોષનવિધિ મતિ કોઽધિકારઃ ? ।

સામર્થ્યમસ્તિ તરિતું સર્વિતો ન યસ્ય

તસ્ય પ્રતારણપરા પરતારણોક્તિઃ ॥"-૭૭અન્તઃ

અર્થાત્ કેવળ વાણીક્ય આરવાળા પરતુ પરમાર્થથી વિમુખ એવા ચિત્રકારી મનુષ્યો દુર્લભ નથી (કિન્તુ) જેઓ ધર્મ(માર્ગ)માં રહી વિશ્વના કલ્યાણ માટે ધર્મ કથે છે તેઓ દુર્લભ છે કહેવાની મતલબ એ છે કે મોટી મોટી કક્ષાએ આરનારાઓ, લાંબા લાંબા અને છટાદાર લાપણો કરનાર ઉપદેશકોની આ જ ગતિમાં ખોટ નથી, ન્યૂનતા તો રહેણી અને કરણીમાં એકતા સાચવનારની જ છે

કેટલાક (શુભ્રઓ) પરવાળાની જેમ પોતે જાતે રંગધારી હોય છે એટલે કે પોતે ધર્મના રંગથી રંગાયેલા હોય છે, પરતુ અન્યને તેઓ રંગી શકે તેમ નથી, વળી કેટલાક ચૂનાના કણીઆની પેઠે પારકાને રંગવાની યોગ્યતા ધરાવે છે, અર્થાત્ સ્વય ધર્મવિમુખ હોઈ અન્યને ધર્મી ધનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે મુવાસના પૂરથી ઉત્તમજન એવા જેઓ કેસરની જેમ પોતાને અને અન્યને રંગે છે, તેમને શાખાઓ ઘટે છે

પોતાના આત્માને પ્રતિબોધ નહિ પમાડી ગકેલા હોવાથી અન્વચ્છ મતિ વાળાને અન્યને બોધ પમાડવાનો શો અધિકાર છે ? જેનામાં તરગિણી તરી જવાનું પાણી નથી, તેનું પરને તારવાનું કથન છેતરપિંડીથી તરબોળ છે

યે સ્વય બ્રુહિતાઃ સન્તિ, તારયેયુર્ન તે પરાન્ ।

ગુહમદહુરોરઘ્ર, દૃષ્ટાન્તઃ સિદ્ધિકારક ॥ ૫૨ ॥

કુશુરુથી વિનાશ-

સ્તોત્ર-“ જેઓ જાતે (સવ સાગરમાં) હૂંબેલા છે, તેઓ ખીજને કંવી રીતે તારે ? આ હુડીકતને ગોળ ખાનાર ગુચ્છનું દૃષ્ટાન્ત સિદ્ધ કરે છે, ”-૫૨

ગોળ ખાતારા ગુરુનુ ઉદાહરણ—

સ્પષ્ટી—મોઘ એક શેઠના પુત્રને પ્રતિદિન પુષ્કળ ગોળ ખાવાની કુટેવ પડી હતી આથી તેને આજે શરીરે ખુજલી ઉત્પન્ન થઇ એના પિતાએ વિચાર્યું કે જો આ પોતાની કુટેવ મુધારશે નહિ તો આગળ જતા ભય કર વ્યાધિથી સપડાશે, માટે અમુક સ્થળે ગુરુ છે ત્યાં હું એને લઇ જાઉં અને તેમની મારફત ઉપદેશ અપાવી આની કુટેવ ઊઠાવું મમય મળતા પિતા પુત્રને લઈને ગુરુ પાસે આવી પહોંચ્યો અને તેણે મર્વ વૃત્તાન્તથી ગુરુને વાકેફગાર કર્યા ગુરુએ દશ દિવસ ત્યાં રહેતા સૂચ્યું, જોકે ઉપદેશ આપવામા કંઈ એટલા બધા દિવસની જરૂર ન હતી

ગુરુ જાતે આ કુટેવમા ફસાયેલા હતા તેથી તેમની સ્થિતિ પશુ આ શેઠના પુત્ર જેવી કંદેડી હતી પોતાના શરીર ઉપર કપડું ઝોઢી રાખીને તેઓ માત્ર દિવસ મુધો એક ઓરડીમા બેસી રહ્યા આટલા વખતમા ગોળ ખાવાની તેમની જે આદત પડી ગઇ હતી તે છુટી ગઇ બીજા ત્રણ દિવસમા તે તેમને દેહ નિર્મળ બની ગયો પછી ગુરુ બહાર નીકળ્યા અને પેલા શેઠના પુત્રને અતિથય ગોળ ખાવાથી શો ગેરલાભ થાય છે તેનું જ્ઞાન કરાવ્યું આ ઉપદેશની એવી સુંદર અમર થઇ કે પેલા છોકરાએ પોતાની કુટેવને ત્યાં ને ત્યાં જ તિલાંજલિ આપી દીધી

પ્રસંગાનુસાર શેઠે ગુરુને કહ્યું કે સાહેબ ! આને હૃદયસનમાથી મુક્ત કરવા માટે આપને બહુ જ અપ મમય લાગ્યો છે, છતાં દશ દિવસ વ્યર્થ વિવળ શા માટે સંઘન કરાવ્યો ? ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે શેઠ ! હું સ્વયં કુટેવથી સપડાયેલો હતો માટે શરીર પશુ ખુજલીના રોગથી અન્ત હતું આવે મમયે જો હું ઉપદેશ આપુ તો તેનો તમારા પુત્ર ઉપર શો પ્રભાવ પડે ? વાસ્તે કૌથી પ્રથમ મેં મારી જાતને મુધારી અને હું પોતે નીરોગી બન્યો ત્યાર બાદ મેં જે ઉપદેશ આપ્યો તેનું કેવું ઇષ્ટ અને શીઘ્ર પરિણામ આવ્યું તે તો તમે અને મેં બંનેએ જોયું

મારાગી—આ કથા ઉપરથી મારે એ લેવાનો છે કે જે સ્વયં પતિત યાને દુરાચારી હોય તેના ઉપદેશની બીજા ઉપર ઝાઝી અમર થતી નથી, કેમકે જે પોતે તરફ નહોતો ન હોય અને જાતે તરવાથી અજાત હોઇ બી રહેલો હોય તે બન્યને કેવી રીતે તારી શકે ? માટે પ્રથમ પોતે મહામાર્ગ બન્યા બા જો મનુષ્ય બીજાને મુધારવા-સદાચારી બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, તે બહોળે ભાગે પોતાના પ્રયાસમા સફળતા મેળવે છે એટલે કે મામાના હૃદય-પટ ઉપર નવોટ છાપ પાડી શકે છે

‘જિનાનાં શાસન લોકે-ડ્યાવધિ’યદ્ વિલોક્યતે ।

ગુરુણામુપકારોડ્ય, પશ્ચમાન્તે પ્રયાસ્યતિ ॥ ૫૩ ॥

સુગુરુનો પરમ ઉપકાર—

શ્લો ૦—“ અત્યાર સુધી લોકમા તીર્થકરોતુ શાસન જોવાય છે તે ગુરુઓનો ઉપકાર છે અને તેનો ઉપકાર પાચમા (આરા)ના અતમા જતો રહેશે ”—૫૩

ગુરુનો અપ્રતિમ ઉપકાર—

સ્પષ્ટી ૦—જગત્મા અનેક પ્રકારના ઉપકારી જનો જણાય છે, પરંતુ તે સર્વમા ગુરુની તોલે ડાઘ આવી શકે તેમ નથી માતા, પિતા અને સ્વામીનો ઉપકાર પણ ગુરુજન્ય ઉપકારની સાથે હરીફાઈ કરી શકે તેમ નથી વાચક મુખ્ય શ્રીઉમાસ્વાતિ પ્રશમરતિમા આ વાતનો નિર્દેશ કરના કથે છે કે—

“ દુષ્પ્રતિકારૌ માતા-પિતરૌ સ્વામી ગુરુશ્ચ લોકેડસ્મિન્ ।

તત્ર ગુરુરિદ્ધામુત્ર ચ, સુદુષ્કરતરપ્રતીકાર ॥ ૭૧ ॥”—આર્યા

વળી ગુરુ વડે જ્ઞાન થાય છે એ સખધમા પણ એમનો નિમ્ન-સૂચિત મુદ્રા-લેખ મનનીય છે—

“ ગુર્વાયત્તાં યસ્મા-ચ્છાસ્ત્રારમ્ભા ભવન્તિ સર્વેડપિ ।

તસ્માદ્ ગુર્વારાધન-પરેણ હિતકાહ્સિણા ભવિતવ્યમ્ ॥ ૬૯ ॥”—આર્યા

અર્થાત્ શાસ્ત્રોના સર્વ પ્રારભો ગુરુને અધીન છે, એ માટે હિતેશ્વરે ગુરુના આરાધનમા તત્પર રહેવું જોઈએ



અતિમુક્ત નયેન્મુક્તિ, ગૌતમ કો ગુરું વિના ? ।

ગૌતમ માનિન મુક્તિ, વિના વીર નયેચ્ચ કઃ ? ॥૫૪॥

સદ્ગુરુથી મુગતિ—

શ્લો ૦—“ ગૌતમ જોવા ગુરુ વિના અતિમુક્તિને મોક્ષે કોણ લઈ જાય ? અને અહ કારી, ગૌતમને મહાવીર વિના મુક્તિ લણી કોણ દોરવી જાય ? ”—૫૩ અતિમુક્ત સુનીશ્ચર—

સ્પષ્ટી ૦— શ્રીઅતિમુક્ત મુનિરાજનુ જે જીવન-ચરિત્ર આ તદ્દશાંગ નામના આઠમા અગના ૭૬૧ વર્ગ (પત્રાક ૨૩-૨૪)મા નજરે પડે છે, તેના આધારે એની મૂલ રૂપરેખા અત્ર નીચે મુજબ આલેખવામા આવે છે—

‘પોતાસપુર’ નગરમા વિજય નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રી નાનની રાણીથી અતિમુક્ત નામનો પુત્ર થયો. એ જ વખતે થયો. તેવામા શ્રીમહાવીર પ્રભુ આ નગરની બહાર આવેલા ‘શ્રીવન’ નામના ઉદ્યાનમા સમોસર્યા. એક વેળા શ્રીગૌતમસ્વામી (ધન્દ્રભૂતિ) ગોવરીને માટે ફરતા આ કુમારની સમીપ આવી પહોંચ્યા. એમને જોઈને કુમારે પૂછ્યું કે આપ કોણ છો ? ગૌતમ ગણધરે જવાબ આપ્યો કે અમે સાધુ છિયે અને લિક્ષા માટે ફરીએ છીએ આથી ભગવન્ ! મારી સાથે પધારો, હું આપને લિક્ષા અપાવું, એમ કહી અતિમુક્તે તેમની આગળી ઝાલી અને તેમને પોતાના રાજમહેલે લઈ આવ્યો. શ્રીદેવી સુનિરતનને આવેલા જોઈ હર્ષિત થઈ અને તેણે તેમને સદ્ભાવ પૂર્વક આહાર આપ્યો. બાળકિન્તુ બુદ્ધિથી અબાળ એવા અતિમુક્ત રાજકુમારે શ્રીધન્દ્રભૂતિ ગણધરને પ્રશ્ન કર્યો કે આપ કયા રહો છો ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે અમારા ગુરુદેવ શ્રીમહાવીરસ્વામીની પાસે ‘શ્રીવન’મા અમે વસીએ છિયે આ સાબળીને રાજકુમાર તેમની સાથે ન્યા જવા તૈયાર થયો અને તેમ કરવા માટે ગણધર મહાત્માની આજ્ઞા મારી તેમણે કહ્યું કે ‘દેવાણુપિયા’ જઘાસુદ (કેવાલુપિય ! જેમ સુખ ઉપજે તેમ કર) શ્રીમહાવીર પ્રભુ પાસે આવી રાજકુમારે તેમને વદન કર્યું અને તેમના સુઅવન્દ્રમાથી ઝરતી અમૃત-દેશનાર્તુ પાન કર્યું. ઘેર આવી તે પોતાના માતાપિતાને કહેવા લાગ્યો કે હું આ સસાર થી ખેડ પામ્યો છું, વાસ્તે મને દીક્ષા લેવાની રજા આપો. માતાપિતા બોલ્યા કે વત્સ ! તું બાળક છે જોડેલે ધર્મ કેવો હોય, દીક્ષા કેવી હોય તે તું જાણે ? રાજકુમાર બોલ્યો કે “ જ સ્વેષ જાણામિ ત સ્વેષ ન વાણામિ, જ સ્વેષ ન વાણામિ ત સ્વેષ જાણામિ ” અર્થાત્ હે માતાપિતા ! જે હું જાણું છું તે નથી જાણતો અને જે હું નથી જાણતો તે જાણું છું. તેમણે પૂછ્યું કે એ કેવી રીતે ? કુમાર બોલ્યો કે જે હું જાણું છું તે એ કે જે જાણ્યો તે જરૂર મરવાનો, વળી હું નથી જાણતો તે એ કે તે ક્યારે અને કયા મરવાનો, વળી હું નથી જાણતો તે એ કે કેવા કર્મ કરવાથી જીવ નરકાદિ ગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ હું જાણું છું કે જીવ પોતાના કરેલા કર્મને લીધે જ નરકાદિ ગતિમા ભમે છે. આ પ્રમાણે ઉત્તર આપી માતાપિતાને રાજા કરી દીક્ષા લેવા માટે તેણે તેમની અનુજ્ઞા મેળવી નિષ્કંભણ-ઉત્સવને અંગે માટી ધામધુમ કરી માતાપિતાએ તેને વીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા અપાવી આ વખતે તેમની ઉંમર ૧૭ વર્ષની હતી. પ્રભુએ તેને ‘શિક્ષણ આપવા માટે અવિરોધે સૂચના કરી.

૧ આ એક આશ્ચર્ય સમજવું કેમકે આ વર્ષ પૂર્વ દીક્ષા આપવાનો અધિકાર નથી ભગવતી સૂત્ર (ન ૫, ઉ ૪ ચ. ૧૮૮)ની ટીકામા શ્રીઅભયદેવસરિ એમ કહે છે કે—
‘જગ્ગરિસો પચ્ચહ્મો નિગમ્ય સોદ્ધજ્ઞપાવણ’ તિ યત્તદેવ વાચ્યમિદં,
અતથા વર્ષાટકાદારાજ પ્રવ્રજ્યા ક્યાત.

એક દિવસ આ અતિમુક્ત બાલમુનિ સ્થવિરો સાથે સ્વડિલ (દીર્ઘ-સકાર્થે) ગયા માર્ગમા જલવૃષ્ટિથી ખાડીમા પાણી ભરાયું હતું, તેમા બાળકોને ખાખરના પાદડાની હોડી બનાવી તરાવતા તેમણે જોયા, એટલે તેમણે પણ પોતાનું પાત્ર તરતું મૂક્યું અને કહેવા લાગ્યા કે જુઓ, મારું નાવડું ડેણું તરે છે! સ્થવિરોએ આમ કરતા તેમને રોક્યા અને પછીથી પ્રભુ પામે આવી તેમાથી કેટલાકે ઘણું કે ભગવન્ ! આ છ વર્ષને બાળક છ કાય જીવનું રક્ષણ કરવાથી અજ્ઞાત રહી હોલ તો તેનું ઉપમર્દન કરે છે પ્રભુએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે આ બાળકની તમે નિંદા કરશો નહિ તે તમારા ડરતા વહેલો કેવલી ચનાર છે, વાન્તે તમે તેને સમજાવી સમજાવીને ભણાવો.

થોડા મમયમા તો આ બાલમુનિએ અચ્ચાર અગો મુધીને અભ્યાસ કરી લીધો એક દિવસે રમ્તે જતા બાળકોને જળમા નાવડા તરાવતા તેમણે જોયા પોતે પણ આવી બાલકીડા પૂર્વે કરી હતી તે યાદ આવી એટલે એ માટે આત્માની નિંદા કરતા, તેની ગર્હણા કરતા તેઓ મમવસરણમા આનંદ ત્યા ધર્મપથિદી (પ્રતિક્રમણ શ્રુતચક્ર)નો પાઠ કરતા અર્થ વિચારતા જતા દગમદ્વી એ પદ આવતા પોતાની જાતની તેઓ વિશેષ નિંદા કરવા લાગ્યા શુભ ભાવના ભાવતા શુકલ ધ્યાનમા આરૂઢ થઈ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર ઘાતિ-ક્રમેની ખપાવી તેઓ કેવલી થયા આ પ્રમાણે નવ વર્ષની નાની ઉમરે આ મુનિરાજ મર્વજથયા દેવોએ આ પ્રસંગે મહોત્સવ કર્યો અને પેલા સ્થવિરોએ એમને પ્રણામ કર્યા આયુધ્ય કર્મે પૂરૂ થતા આ મહાનુભાવ મુક્તિ-મહિલાના મહેલે પધાર્યા



દૃઢપ્રહારિક પાપ, ગુરુમૃતે નયેદ્ધિ ક. ? ।

‘મુક્તિ ત્યાગ સમર્પ્યાત્ર, ગુરુવો હિ કૃપાલવઃ ॥ ૫૫ ॥

પ્રસ્તુતાનુ સમર્થન—

શ્લો. ૦—“ દીક્ષા આપીને ગુરુ વિના (ખીજો) કોણ પાપી દૃઢપ્રહારીને મોક્ષે લ / ભય / કેમકે ગુરુઓ કૃપાળુ હોય છે. —૫૫

દૃઢપ્રહારીનું ઉદાહરણ—

સ્પષ્ટી. ૦—કોઈ એક નગરમા એક ગ્રાહણ વસતો હતો તે ઉદ્ધતાધીને અપતાર હતો અન્યાય કરવામા તે એકો હતો પાપાચારમા તે પ્રવીણ હતો તેનામા આવા અનેક અપલક્ષણો જોઈને તો કોટવાળે તેને ગામખહાર કાઢી મૂક્યો આથી તે રખડતો રખડતો એક અટવીમા જઈ ચઢ્યો ત્યાં તેને ચોરના નાયક નો સમાગમ થયો ડેટલાડ દિવસ તે ત્યાં રહ્યો ત્યાં પછી નાયકે તેને પોતાના

પુત્ર તરીકે પાળ્યો. યુદ્ધના પ્રમગે એને મજબૂત પ્રહાર કરતો. ભેધ એના સાથીઓએ એનું દંડપ્રહારી નામ પાડ્યું. કાલાતરે નાયકનું મરણ થતા એને નાયક તરીકે તેમણે સ્થાપ્યો.

એક દિવસ ચોરોનું મોટું લશ્કર લઇને દંડપ્રહારી, 'કુશમ્ભજી' જામમા દાખલ થયો અને છૂટે હાથે તેને લૂટવા લાગ્યો. આ જામમા એક ગરીબ બ્રાહ્મણ સહકુટુંબ રહેતો હતો. કેટલાએ દિવસથી તેના નાના બાળકો તેની પાસે ખીરની યાચના કરતા હતા. તેમના મનોરથ તે બાળે મહામહેનતે પૂરા કરી શક્યો હતો. ખીર તૈયાર થતા તે સ્નાન કરવા નદીએ ગયો. એવામા આ ચોરોમાધી કેટલાક એને ઘેર આવી ચડ્યા. ખરેખર, દૈવ દબલને જ મારે છે. ઘરમા કંઈ માલ હાથ નહિ આ ચો, પરંતુ ચોરોની નજર ખીર ઉપર પડી. એટલે તેનું વાસણ તેમણે ઝટ ઉપાડ્યું. આ ભેધને બાળકોના તો હોશકોશ જ બિડી ગયા. એક ભે છોકરા હીંમત કરીને પોતાના પિતાને આ દુષ્તાન્ટથી વાકેફગાર કરવા નદી તરફ દોડ્યા. રસ્તામા પિતાને તેમણે આ વાત ઠહી. એટલે કોધથી તેના નેત્ર લાવચોળ બની ગયા. તે તો ઘર બહારી ધમ્યો. રસ્તે ચાલતા આજીવણુમાથી એક મોટા ઇરવાબની જળરહસ્ત લોગળ લઈ તે ચોરો ઉપર તૂટી પડ્યો. અને ભેતભેતામા કેટલાકને તેણે ગમશરણુ કરી દીધા. બાકીના જેઓ ત્યાંથી અગિઆરા ગણી ગયા તેટલા મોતના પળમાથી બચી ગયા.

આ પ્રમાણે ચોરોની દશા થયેલી જાણીને દંડપ્રહારી પોતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના સાથીઓનો મહાર થયેલો ભેધ તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. પેલા બ્રાહ્મણને ઠાર મારવાના દેતુથી જેવો તે આગળ વધે છે તેવામા તો એક દુષ્ટ પુષ્ટ ગાય તેની આડે આવી. બાને વિઘ્નરૂપ ગણીને એણે એક જ ફટકે તરત જ સ્વધામ પટોચાડી દીધી. બ્રાહ્મણ ઉપર વેર લેવાના ઇરાદાથી વળી તે આગળ ધસે છે. એટલામા એની સગલા પત્ની વચ્ચમા રોકવા આવી આથી દંડપ્રહારીએ ઝળ સહિત તેના પછુ એક જ પ્રહારે ભે દુકંડા કરી નાખ્યા. આગળ વધા બ્રાહ્મણનો જાન લઈ વેરની વમુલાત કઠી ત્યારે તે ગમ્યો. જરા શાત થતા તેની નજર આ પ્રમાણેના અત્યાચારવી અતિશય આકન્ઠ કરતા બાળકો ઉપર પડી. એક તો તેમની નિગધાર સ્થિતિ અને કરુણાજનક વિલાપ, વળી બીજી બાજુ ગળનું તરફડવું અને ગાયનો વધ એ દેખાવ ઘાતકીમા ઘાતકી આટકીનું હૃદય પછુ પીગળાને તેવો હતો. એટલે એની અનર દંડપ્રહારી ઉપર પછુ થઈ તે જરા ચાર ચોભ્યો અને દયાના અકુરાની માથે તેના મનમા પ્રત્યક્ષાપના ક્ષણગા પછુ ફૂટવા લાગ્યા. હાથ હાથ, એક પાપી પેટ માટે એ કેવો ભયંકર અનર્થ કર્યો!

અરેરે આ બાળકોને જે તદન નિગધાર કરી મૂક્યા ! મારૂ ઉથ બળ અજ
માવવાનું શુ આ જ મ્થાન ! મારા જેવા અધમાધમનું સૌરવ નરકમા પણ ઠેકાણું
પડવું મુશ્કેલ છે અહો મારી શી વલે ઘશે ? આવા દારુણ પાપથી હું કેવી
રીતે મુક્ત થઈ ગઈશ ? મારો છુટકારો કોઈ મહાપુરુષ દ્વારા થાય તો થાય
આવા વિચારમા ને વિચારમા તે ગમગીન ચહેરે રરતો કાપવા લાગ્યો તેણે
ચારીનો ધધો મૂકી દેવા નિશ્ચય કર્યો હતો એટલે પોતાના મોળાતીઓને તે
શોધવા બોલો ન રહ્યો તેઓ પણ ગામમાથી મેળવેલા માલને લઈને પકડાઈ
જવાની ધીકથી જગલ ભણી ચાલતા થયા હતા દંદમહારી ગામની બહાર એક
ઝાડ નીચે આવી બેઠો આ વખતે તેના હૃદય-માગરમા વૈરાગ્યના કલ્લોલ કલ્લોલ
કરી રહ્યા હતા તેનું ચિત્ત માત્ત્વિકભાવને વરી રહ્યું હતું પશ્ચાત્તાપ પોતાની
મત્તા પૂર ભેસથી જમાવતો જતો હતો કર્મરૂપ અનાદિ કાળનો કટ્ટો શત્રુ
તેનાથી દૂર ભાગવાની ગડમથલમા પડ્યો હતો તેનું પવિત્ર બનતું જતું અત
કરણ સતના સમાગમ માટે તલપાપડ બની રહ્યું હતું જેવું થવાનું હોય છે
તેવી મતિ અને સામગ્રી ઉપસ્થિત થાય છે એ ન્યાય અનુમાર દંદમહારીની
અભિલાષાને પૂર્ણ કરનાર જાણે સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ હોય તેવ ચાગળ
મુનિવરો ત્યા આવી ચડ્યા તેમના ચરતારવિદમા તે નમી પડ્યો
અને પોતાના પાપોથી મુક્ત થવા માટે ઉપાય બતાવવા તેમને
વિનવવા લાગ્યો દંદમહારીની આ પરિસ્થિતિ જોતા તે યોગનો
યોગ્ય અધિકારી જણાયો એટલે એ મહાત્માઓએ તેને આત્મા અને દેહની
પૃથક્તાનો વિવેક કરાવ્યો માથે સાથે તેમણે તેને આમ્રવ, મવર અને નિર્જરા
નું સ્વરૂપ મમભાવ્યું અને ક્ષમાનો વિશિષ્ટ વિવેચનપૂર્વક પાઠ ભણાવ્યો
તેનું હૃદય વૈરાગ્ય-વાસનાથી પલ્લવિત થતા તેને નીક્ષા આપી તેમણે પોતાની
વિશ્વોદ્ધારકતા મિદ્ધ કરી બતાવી આ મમથે દંદમહારીએ એવી ભીષણ
પ્રતિજ્ઞા કરી-એવો દુર્વાહ્ય અભિગ્રહ ધાગણ કર્યો કે ન્યા મુધી આ ગામના
લોકો મારા પાપી કૃત્યોનું સ્મરણ કરાવતા રહેશેત્યા મુધી હું અહીં જ આહાર
દિનો ત્યાગ કરી કાયોત્મર્ગ-મુદ્રાએ પ્રભુના ધ્યાનમા મગ્ન રહીશ જેના હૃદય
મા વરાગ્ય-રસનું ઝરણું અન્યના ઉપદેશ વિના વહેતું થયું હોય, જેને માક્ષા
રિક મુખો એ દુ જો છે એણે મચોટ જ્ઞાન થયું હોય, જે યથાર્થ જ્ઞાનને અનુકુળ
વર્તન રાખવાને કટિબદ્ધ થયો હોય, જેના પરિણામની ધાગણો ઉત્તરોત્તર
શુદ્ધતાનો મગમ સાધી રહી હોય, જેની રગેરગમા મુક્તિ મેળવવાની આતુરતા
પથવી જતી હોય તેવા સાધુને ગુરુ માથેના લાખા મહાવામની કે ગુરુકુલવાસની
આવશ્યકતા નથી એ પ્રમાણે વિચાર કરી ચારણ મુનીશ્વરોએ દંદમહારી
મુનિને ત્યા સ્થિરતા કરવા અનુસા આપી અને પોતે ગગન-માર્ગે અન્યત્ર
જવા ઉપડી ગયા

સવાર પડતા દંડપ્રહારી ગામના ઉત્તર દરવાજે આવી ધ્યાનાવસ્થામાં આરૂઢ થયા ગામખંડાર જતા કેતલાક લોકોએ એમને તરત ઓળખ્યા સાધુને વેશ ભેતા તેઓ એમને ધૂર્ત માનવા લાગ્યા એમની આ મિથિતિની વાત વાધુ વેગે ગામમા પ્રસરી ગઈ જુદા જુદા માનવો ત્યા આવી પહોંચ્યા અને પોતાને, પોતાના પિતા, માતા, બ્રાતા, પત્ની, પુત્રી, પુત્ર કે સગાવહાલામાથી જે કોઈને આ મુનિએ દુષ્ટ દીધું હતું તે યાદ લાવીને તેમનામાથી કેટલાક લોકો વડે, તો કોઈ હાથ વડે તો કોઈ પત્થર વડે એમની પૂજા કરવા લાગ્યા વળી કેટલાક એમને પુષ્પાન્જલિ સલગાવવા લાગ્યા નિર્ભયતા કરવામા તેમણે કશ્ચામ ન રાખી, પરંતુ દંડપ્રહારીએ પોતાનું ચિન્ન દંડ રાખીને તેમા વિકાર ઉત્પન્ન થવા ન જ દીધો તેઓ પોતે ઉદ્ધિગ્ન ન થતા શાંતિથી ગાળાગાળી અને માંગોંક મહંન કરી ગયા અને તેમ કરી તેમણે મેંકડો દુષ્ટ કર્મોને ખપાવી નાખ્યા દોઢ મહિના મુઢી સમાધી તેને બધન, તાડન, તર્જન મહંન કર્યો, એટલે લોકોનો પણ ગુસ્સો ગાત પડી ગયો

ગાળ કેવા કે મારવા આવતું જ્યારે કોઈ જણાયું તહિ એટલે આ મમજી પૂર્વેના દરવાજે જઈ પહેલાની જેમ ધ્યાનમ્થ થઈ રહ્યા ત્યા પણ જ્યારે દોઢ મહિનો વીંચ્યા પછી તેના કુકર્મો યાદ કરાવ નાં લોકોની આવળ બધ પડી એટલે તેઓ દક્ષિણ દરવાજે અને પછીથી પશ્ચિમ દરવાજે ગેઢ દોઢ મહિના મુઢી રહ્યા આ પ્રમાણે ૩ મહિના નિરાકાર પતો તેમણે અપૂર્વ શાંતિથી પસાર કર્યા આથી તેમના ધર્મ અને ધ્યાન તેમજ તેમનો વિવેક અને તેમની ક્ષમા પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યા દેહ ઉપરથી પણ તેમની મમતા ઉતરી ગઈ આત્મરમણતા સિવાય અન્ય કોઈ સ્વજે તેમને આનંદ આવતો બધ થયો રોમે રોમમા આત્મ-ભાવ પ્રતીત થયો સમાનતાની-વિશ્વ બધુત્વની અનુષમ ભાવના વિકસિત થઈ શુદ્ધ પગ્ગિયામની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી ગઈ યોગની અતિમ અને અનન્ય અવસ્થામા તેમણે પ્રવેશ કર્યો આ પ્રમાણે ની અનુકરણીય અવસ્થામા તેમણે વચચર જમતનો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર અનુષમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને તે મમયમા આયુષ્યાદિ ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ ક્ષય થતા પરમ પદ પ્રાપ્ત કર્યું આવા અપૂર્વ વીરના સબધમા વિશેષ શુ દેહુ ? એટલે “કમ્મે સુગ ધમ્મે સુગ ” આ સત્ત્વ સંક્રિતનું મમર્થન કરનારા આ મહાત્માને કોટિશ વન કરી આપણે આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરીએ

અમૂલ્યં માનવ રત્ન, મણિકારં ગુરુ વિના ।

સ્ત્રીગન્ત્રીવાટિકામગ્ના, ન જાનન્તિ કદાચન ॥ ૫૬ ॥

રત્ન-પરીક્ષક ગુરુ—

સ્ત્રો.૦—“લાડી, ગાડી, અને વાડીમાં આગ્રજત ખનેલા (જીવો) ઝવેરી
મમાન ગુન્તા ઉપદેશ વિના માનવ-સવરૂપ અમૂલ્ય રત્નને કદાપિ ઓળખતા
નથી ”—૫૬

ગુરુનુ ગૌરવ—

સ્વપ્રી—આ શુચ્છકમા ૪૮ માથા તે ૫૧ મા સુધીના પદોમા તેમજ
૫૦ માથી તે આ પર્યંતના પદમા અન્યકારે ગુરુના પ્રભાવની રૂપરેખા આ
લેખી છે આપણે પણ આ વિષયની પુષ્ટિ અર્થે આમાન્યગુણોપદેશક્રુક્ષક-
મા જે નિમ્નલિખિત ઉલ્લેખ છે તેની નોંધ લઈએ —

“ જહ દુદ્ધ જેઠ્ઠો દુમાડ પુષ્પં જલાડ જહ કમલં ।

આચારપરવહુસ્તુયગુરુસિક્ષાઓ તહ ગુણા વિ ॥ ૧૮ ॥—આર્યા

જં દક્ષોડપિ ન પેસ્વહ ગુરુસિક્ષાવર્જિતો ગુણવિશેષં ।

જહ નિમ્મલા વિ ચક્ષુ પયાસરહિયાણં ઘટપટાઈ ॥ ૧૯ ॥—”

વિપુલો વિ હેમમલો સુવર્ણકારં વિના ન હેમત્તં ।

જહ લહઈ તહા ભવ્યો ગુરુરહિતો મણિયગુણનિવર્હં ॥ ૨૦ ॥—”

અર્થાત્ જેમ કે ગાયમાથી દૂધ, ઝાડમાથી ફૂલ અને જળમાથી કમળ મળે
છે, તેમ (૫૪) આચારમા તત્પર તથા બહુશ્રુત એવા ગુરુની શિક્ષાથી ગુણો
પણ મળે છે જેમ પ્રકાશ વિનાના જ્યોત્સ્નું નિર્ભળ નેત્ર પણ ઘટ, પટ વગેરેને
લેઈ શકતું નથી, તેમ ગુરુ-શિક્ષા વિનાનો ગુણ-વિશેષને લેઈ શકતો નથી

૧ જુઓ પ્રકાશમુખ્ય (૧ ૩૧-૩૩)

૨ જાયા—

યયા દુગ્ધ ધેનોર્જમાત્ પુષ્પં જલાદ્ યયા કમલમ્ ।

આચારપરવહુસ્તુયગુરુશિક્ષાયા તયા ગુણા અપિ ॥

યદ્ દક્ષોડપિ ન પ્રેયતે ગુરુશિક્ષાવર્જિતો ગુણવિશેષમ્ ।

યયા નિર્મલમપિ ચક્ષુ પ્રકાશરહિતાના ઘટપટાવીનિ ॥

વિપુલોડપિ હેમમૌલિ સુવર્ણકાર વિના ન હેમત્યમ્ ।

યયા લભતે તયા ભવ્યો ગુરુરહિતો મણિયગુણનિવહમ્ ॥

~ જાનાચાર, શૈનાચાર, આગ્રિયાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર

જેમ સોની વિના સોનાનો થોટો ઝુગટ પણ સુવર્ણત્વને પામતો નથી, તેમ ગુરુ(ના સમાગમથી) રહિત એવો ભગ્ન કહેલા ગુણોના સમુદાયને પામતો નથી

૬

૬

૬

૬

ગોવિન્દ ઇવ વન્દન્તે-ડનલસા યે જના હિ તે ।

નારકાદિક્ષય કૃત્વા, ભવેયુ સ્વર્ગમોક્ષગાઃ ॥ ૫૭ ॥

પ્રભુની સાવધ સેવાનુ કૃણ—

શ્લોક—“ ગોવિન્દ (કૃષ્ણ વાસુદેવ)ની જમ અપ્રમાદીપણે જે જનો પ્રભુને પ્રણામ કરે છે, તેઓ ખરેખર નારકાદિ (ગતિનામકર્મ)નો નાશ કરી સ્વર્ગે (અને અતે મોક્ષે) જાય છે ”—૫૭

શ્રીકૃષ્ણનું નેમિનાથને વન્દન—

‘ મયુરા ’ નગરીમા શૂર નામના રાજાને ગૌરિ અને સુવીર નામના બે પુત્રો હતા ગૌરિને અધકૃષ્ણિયુ પ્રમુખ અને સુવીરને બોજનૃપિયુ પ્રમુખ પુત્ર થયા અધકૃષ્ણિયુને સુભદ્રા નામની પત્નીથી (૧) સમુદ્રવિજય, (૨) અક્ષોભય, (૩) રિતમિત, (૪) સાગર, (૫) હિમવાન, (૬) અચળ, (૭) ધરણ, (૮) પૂરણ, (૯) અભિચંદ્ર અને (૧૦) વસુદેવ એ નામના દશ પુત્રો થયા આ દશ ‘દશાહ’ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા સમુદ્રવિજયની શિવા નામની પત્નીએ નેમિનાથને (કે જેમને અશ્વિનનેમિના નામથી પણ ઓળખવામા આવે છે તેમને) જન્મ આપ્યો એમને જોના બાવીસમા તીર્થંકર તરીકે માને છે વસુદેવને દેવકીથી સાત પુત્રો થયા તે પૈકી છેલ્લા પુત્ર કૃષ્ણના નામથી વિખ્યાત છે આ કૃષ્ણનું બીજું નામ ગોવિન્દ પણ છે

મુક્તિ-મહિલાની દવીરપરીક્ષા ગ્રહણ કરી, કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અને તીર્થ પ્રવર્તાવી પોતાના તીર્થંકર-નામ-કર્મને ચરિતાર્થ કરનાર શ્રીનેમિનાથને તેમજ તેમના સમગ્ર શ્રમણ-મળકળને શ્રીકૃષ્ણે એક વેળા દ્વાદશાવર્ત વદના કરી પછી શ્રીકૃષ્ણે પ્રભુને કહ્યું કે મુનિઓને વન્દન કરવાથી આજે મને એટલો જયો આક લાગ્યો છે કે જેટલો ૩૬૦ સુદો કરના પણ મને લાગ્યો નથી સર્વજ્ઞ ઉત્તર આપ્યો કે હો વાસુદેવ ! તમે આજે પુષ્કળ પુણ્ય, ક્ષાયિક મમ્યકૃત્વ અને તીર્થંકરનામકર્મઉપાર્જન કર્યા છે વિશેષમા તમે સાતમી નરકને યોગ્ય એવા કમ પુણ્યલોને ખપાવીને ત્રીજી નરકને યોગ્ય આયુધ્ય-કર્મ બાધ્યુ છે કે જેને તમે આ ભવના અન્તમા નિશ્ચયિત કર્યો આ સાબળીને શ્રીકૃષ્ણે જવાબ આપ્યો કે હો નાથ ! એમ હોય તો ફરીથી હું મનિવરોને વન્દન કર કે જેથી નરકના

આયુધ્ય-કર્મનો સમૂળ ક્ષય થઈ જાય પ્રભુએ તેમને સમજાવ્યું કે આ વન્દના દ્રવ્ય-વન્દના થશે, પહેલાની જેમ તે ભાવ-વન્દના નહિ થાય એટલે ધારેલું કૃણ મળી શકશે નહિ

ત્યાગિના વન્દને ત્યાગા-નુમોદો ભવતિ ધ્રુવમ્ ।

ત્યાગાનુમોદનાદ્ ભાવી, ત્યાગગુણો નિજાત્મનિ ॥ ૫૮ ॥

ત્યાગનુ અનુમોદન—

શ્લો.૦—“કથન અને કામિનીના ત્યાગી (મહાત્માઓ)ને વદન કરવાથી નક્કી ત્યાગની અનુમોદના વાય છે અને તે અનુમોદનાથી પોતાના આત્મામાં ત્યાગનો ગુણ (પ્રકટ) છે ”—૫૮

આલસ્યાદિનિવદ્ધો યઃ, સુગુરુ નૈવ વન્દતે ।

શૂઙ્ગપુચ્છવિહીનઃ સ, મન્તવ્ય પશુરેવ ચ ॥ ૫૯ ॥

ગુરુ-પૂજન વિનાના માનવીની પાશવતા—

શ્લો.૦—“આળસ વગેરેથી જઠકાયેલો જે (જીવ) સુગુરુને વદન નથી જ કરેલો, તેને શી ગડાં અને પુછડાં વિનાનો પશુ જ માન્યો ”—૫૯

મત્વેતિ સુગુરુ નિત્ય, સેવસ્વ શુભભાવતઃ ।

યેન મિથ્યામત ત્વાં ન, વાધતે ક્વાપિ માનસ । ॥ ૬૦ ॥

સદ્ગુરુની સેવાનું કૃણ—

શ્લો.૦—“આ પ્રમાણે નિચારીને હે ચિત્ત ! તુ શુભ ભાવપૂર્વક સદ્ગુરુની સર્વદા એના કરૂં કે જ્યાં મિથ્યાદર્શન તને કાઝ વાર પણ પીડા ન કરે ”—૬૦

કુગુરુઃ પરિહર્તવ્યો, વિજ્ઞાનાલ્લહૃતોઽપિ હિ ।

વિષયાત્રગતા કિં ન, સુધા નિહન્તિ જીવિતમ્ ? ॥ ૬૧ ॥^૧

૧ મગ્ધાવો—

“દુર્જન પરિહર્તવ્યો, વિષયાલ્લહૃતોઽપિ સન્” ।

મગ્ધિના મૂષિત સર્પ, કિમસૌ ન મયદ્ધર ? ॥ ”

કુચુરુનો પરિવાગ—

શ્લો.૦—“ જ્ઞાનથી વિભ્રમિત હોય તોપણ તેવા કુચુરુનો જરૂર ત્યાગ કરવો, કેમકે શુ શ્રેયના પાત્રમાં રહેલું અમૃત પણ જીવનનો વિનાશ કરતું નથી ”—૬૧

કુચુરુને નવ ગળના નમસ્કાર—

સ્ત્રી.૦—આ પાઠ દ્વાગ વિદ્વાન્ કુચુરુનો પણ સગ ન કરવો એ સૂચવાય છે, કેમકે કુચુરુ દુષ્ટ સર્પ કરતા પણ વિશેષ હાનિકારક છે કહ્યું પણ, છે કે—

“ સપ્તો ઇક્ષં મરણં, કુચુરુ અર્ણતાણિ કુણ્ડ મરણાદ્, ।

સો વરિ સપ્તો ગદિઓ, મા કુચુરુમેવળ મદ ॥ ”—આર્થ

આર્થાત્ સાપથી એક વાર મૃત્યુ થાય છે, જ્યારે કુચુરુની નેવાથી અનંત મરણો અનુભવવા પડે છે તેથી સાપને પકડવો તે માર, પરંતુ કુચુરુની સેવા કરવી તે ઠંથ્યાણુકારી નથી

સુધર્મ. સેવનીયોઽસ્તિ, રોગાર્ત્તરિવ ભેષજમ્ ।

કર્મકફાદિક હન્તા, સ ઇવ પરમૌષધમ્ ॥ ૬૨ ॥

સુધર્મનું સેવન—

શ્લો.૦—“ રોગીઓ જમ ઔષધને મેળે છે, તેમ (ભવ્ય પ્રાણીઓએ) સુધર્મ આરાધવો જોઈએ (કેમકે) કર્મરૂપ કફ વગેરેનો વિનાશ કરનારો તે હૃત્તમ ઔષધ છે ”—૬૨

સુધર્માત્ સુકુલે જન્મ, સમ્પદારોગ્યમેવ ચ ।

વિદ્યાસિદ્ધિ પ્રસિદ્ધિશ્ચ, ભવતીતિ સ સેવ્યતામ્ ॥ ૬૩ ॥

સુધર્મથી શુભ કુળાદિ—

શ્લો.૦—“ સુધર્મથી શુભ જન્મ, સંપત્તિ, આરોગ્ય, વિદ્યાની સિદ્ધિ અને ઝીર્તિ મળે છે, વાન્ટે એને ભજવો જોઈએ ”—૬૩

૧ ગાથા—

સપ પક્ષ મરણ કુચુરુનન્તાનિ કરોતિ મરણાનિ ।

તસ્માત્ ચરે સર્પા ગૃહીનો ન કુચુરુસેવન મદ્રમ્ ॥

ધર્માદ્ ધન ધનાત્ કામ., કામાત્ સૌખ્ય પ્રજાયતે ।

‘કાર્યાર્થી કારણં ત્વ ચે-દન્વેષયેસ્તદા સુખમ્ ॥ ૬૪ ॥’

સુખ માટે સ શોધન—

શ્લો.૦—“ ધર્મથી વન, ધનથી કામ અને કામથી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે. આગને એ તુ કાર્યનો અર્થી હોય તો તેનું કારણ જોઈ એટલે તને સુખ મળે ”—૬૪

ધર્મ એવ ટુડજ્જન્તૂન્, કૃપાન્નિર્ગમકો મતઃ ।

રજ્જુરિવાત્ર મો તસ્માદ્, ધર્મસેવાપરો ભવ ॥ ૬૫ ॥

ધર્મનું ગરણ—

શ્લો.૦—“ અ દુનિયામાં (દે જીવ ! ધર્મ જ સસારરૂપ) કુવામાં કુખી જતા જીવોને તેમાંથી બહાર કાઢવા માટે દોરડા જેવો ગણાય છે, વાસ્તે (ધર્મ) કરવામાં તુ તત્પર રહે ”—૬૫

દારિદ્ર્યભેદકો ધર્મઃ, સર્વવાઙ્મિતપૂરકઃ ।

ધર્મ કલ્પતરુઃ સાક્ષાદ્, ધર્મ એવ સતાં ગતિઃ ॥ ૬૬ ॥

સુધર્મનું ગૌરવ—

શ્લો.૦—“ ધર્મ એ દુનિયાનો નાશ કરનાર છે અને સર્વ મનોરથોનો પૂરનાર છે ‘ધર્મ એ સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ છે ધર્મ જ સમજાનોની ગતિ છે ’—૬૬ ધર્મનો મહિમા—

અપદ્મી.૦—આ પ્રમાણે અન્યઠારે પાંચ પદો ઠાસ ધર્મનો મહિમા ગાયો છે, એ ઉપરથી ધર્મ એ આત્માનું આવશ્યક અંગ છે એવી પ્રતીતિ યદ હશે એને વિશેષ દઢ કરવા માટે ધર્મવી શુ શુ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું દિગ્દર્શન કરી લઇએ ધર્મ ડગવાથી પ્રાણી ભૂપતિ બને છે અને તે બળશમ, વામુદેવ, ચક્ર વર્તી, દેવ, ઇન્દ્ર, અહમિન્દ્ર અને છેક અરિહતનું પા પથુ પ્રાપ્ત કરે છે આ

૧ મરખાવો—

“ ધર્માદ્ ધન ધનત પથ સમસ્તકામા

કામેભ્ય પથ સુખમિન્દ્રિયજ સમસ્તમ ।

કાર્યાર્થિના હિ।મલુ કારણમેષણીય

ધર્મા વિષેય ઇતિ તત્ત્વવિદો યદન્તિ ॥ ”—૧૨-૧૦

પ્રમાણે ધર્મ સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષ આપે છે એ ગવોત્તમ મગળ છે ૧ એ માતાની જેમ આત્માને પોષે છે, પિતાની જેમ તેનું પાલન કરે છે, મિત્રની જેમ આનંદ આપે છે, બન્ધુની પેઠે રનેહ રાખે છે, ગુરુની માફક નિર્માણ ગુણે મકમાલે છે અને સ્વામીની પેઠે પ્રકાશ પ્રતિષ્ઠાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે વળી કુકર્મના હૃદયમાં મ્હાટ કરવામાં એનું શૂરાતન સમાયેલું છે, જડતારૂપ વહ્નીને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવામાં એની કૃતકૃત્યતા રહેલી છે અને દુર્ગતિને દૂર કરી મુગતિ આપવામાં એની બલિહારી છે ૨ વધારે શું કહેવું ? એના વિનાના માનવને છાયા વિનાના ઝાડ, જળ રહિત સરોવર, મુગન્ધ વિનાના ફૂલ, ક્ષાત વિનાના હાથી, પ્રધાન વિનાના રાજ્ય, વર વિનાની જાન, દેવ વિનાના ચૈત્ય, ચન્દ્ર વગરની રાત્રિ, ચરિત્ર વિહીન માધુ, શસ્ત્ર વિનાના નૈન્ય અને આખ વગરના મુખ સાથે સરખાવી શકાય તેમ છે

શરણ ધર્મ ઇવાત્ર, કર્મકૃતે સદાશ્રમે ।

દુઃખપ્રચુરપૂરેણ, સહિતે ભવચક્રકે ॥ ૬૭ ॥

ધર્મનું આલેખન—

શ્લોક—“ કર્મને લીધે ઉપસ્થિત થયેલા તથા સદા બ્રહ્મણ્યશીળ એવા તેમજ દુઃખના પુષ્કળ પૂરથી યુક્ત એના આ સંસારરૂપ ચક્રડોળમાં ધર્મ ન શરણ છે ” —૬૭

૧ સરખાવો શ્રીકૃષ્ણનૈઋતિઃ મૂનનુ સુતપ્તિદિશ્યોતક આત્ર મન—

‘ ધર્મો મળ્લમુક્તિઃ મહિસા મનમા તથો ।

દેવા વિ નમસતિ, જસ્ય ધર્મ મયા મળો ॥ ૧ ॥ ”

[ધર્મા મળ્લમુક્તિઃ મહિસા સયમસ્તપ ।

દેવા અપિ નમસ્યતિ યસ્ય ધર્મે સદા મન ॥ ”]

૨ સરખાવો શન્યાયકની શ્રીહરિભક્તચરિત્ર ગીર્વા સાક્ષારે આપેલો નિમ્ન-
નિખિત શ્લોક—

‘ દુઃખતિપ્રમતાન જીવાન, યસ્માદ્ ધારયતે તત ।

ધતે ચૈતાન શ્રમે સ્વાને, તસ્માદ્ ધર્મ ઇતિ સ્મૃત ॥ ”

૩ ધર્મના મહત્વ પરતે એડમ્સ પીલ (Edmund Peal) ના ઉદ્ઘાર એ છે કે—

“ Is not religion rightly understood,

A pledge of peace, the bond of brotherhood

A shield against whatever would destroy,

Fraternal concord and domestic joy ? ”

કશ્ચિદ્ દુઃખી સુખી કશ્ચિદ્, રોગી કશ્ચિન્નિરામકઃ ।
નિર્વુદ્ધિર્વુદ્ધિમાન્ કશ્ચિ-દધર્મધર્મતો ભવેત્ ॥ ૬૮ ॥

અધર્મ અને ધર્મના ફળો—

શ્લો ૧૦—“કાઘ દુ ખી તો કાઘ સુખી, કાઘ રોગી તો કાઘ નીરોગી, કાઘ મૂર્ખ તો કાઘ બુદ્ધિશાળી એ અધર્મ અને ધર્મથી સબંધે ”—૬૮

❖ ❖ ❖ ❖

અદ્કુરાચ્ચ યથા વીજ-મદૃષ્ટમપિ સિદ્ધયતિ ।

સુખદુઃખાત્ તથા ધર્મા-ધર્મો પ્રાચ્યો પ્રસિદ્ધયતઃ ॥ ૬૯ ॥

ધર્મ-અધર્મની સિદ્ધિ—

શ્લો ૧૦—“અ કુરને એવાથી, નહિ દેખાતુ એવું પણ બીજા જમ સિદ્ધ થાય છે, તેમ સુખ અને દુઃખથી, પૂર્વ (જન્મમા કરેલ) ધર્મ અને અધર્મ સાબીત થાય છે ”—૬૯

❖ ❖ ❖ ❖

ધર્માત્ કઠોરકર્માડપિ, સ્વસ્મિન્ તત્ત્વં દધાતિ ચ ।

સ્વસ્થાન ક્રિયતે કિં ન, શિલાયામપિ મૃદઘટૈઃ ? ॥ ૭૦ ॥

ધર્મની અસર—

શ્લો ૧૦—“ધર્મ કરવાથી કઠોર કર્મ કરનારો પણ પોતાના આત્મામા (ધર્મનું કંઈ નહિ ને કંઈક) તત્ત્વ પણ સ્થાપન કરી શકે છે. કમકે માટીના ઘડાઓ શુ પત્થરમા પણ પોતાનું સ્થાન કરતા નથી કે ? (અર્થાત્ જે શિલામા માટીનો ઘડો રોજ મૂકવામા આવતો હોય ત્યાં આઠો પડી જાય છે) ”—૭૦

❖ ❖ ❖ ❖

નિમ્નોર્ધ્વ યાતિ જીવોડ્રા-શુભશુન્ને સ્વકર્મભિઃ ।

દૃષ્ટાન્તે, યોજનીયો હિ, કૂપપ્રાસાદકારિણૌ ॥ ૭૧ ॥

ધર્મથી શુભ ગતિ અને અધર્મથી અધમ ગતિ—

શ્લો ૧૦—“આ લોકમા જીવ પોતાનાં સારાં નરસા કર્મો વડે ઊંચે નીચે જાય છે, આના મધ્યમા કુવો અને મહેલ બનાવનારના ઉદાહરણો અમને ધૃષ્ટાવવાં

(અર્થાત્ જમ કુલે જનાવનાર નીચે નીચે ઉતરતો જાય છે અને મહેલ જનાવનાર ઉપર ઉપર ચઢતો જાય છે તેમ મુલકર્મી જીવ ઉચ્ચ ગતિમા જાય છે જ્યાં અમૃત કર્મી જીવ નીચ ગતિમા જાય છે) '—૭૧

સુકલત્રે સુતે રાજ્યે, પ્રાપ્તેઽથ રત્નસચ્ચયે ।

સ્વર્ગસૌખ્યે તથા પ્રાપ્તે, ન સન્તોષો મહાત્મનામ્ ॥૭૨॥

સાસાશિક્ષિ સુખથી અવૃત્તિ—

શ્લો.૦—“ જાની ચી, પુત્ર, રાજ્ય, રત્નનો ભાગ તેમજ સ્વર્ગનું સુખ મળે તોપણ તેથી મહાત્માઓને નતોષ વનો નથી, ”—૭૨

સ્વલ્પકાલસ્થિતીસ્તુચ્છાન્, શૂન્યાસ્તાન્ પરમાર્થતઃ ।

જ્ઞાત્વા પદાર્થાન્ સુજ્ઞ. ક-સ્તેપુ સન્તોષભાગ્ ભવેત્ ॥૭૩॥

નિઃસાર પદાર્થોમા અસ તોષ—

શ્લો.૦—“ પરમાર્થથી તે (પ્રસિદ્ધ) પદાર્થોને અતિશય અલ્પ ગિચાતવાળા, છુટ્ટ અને રાજ્ય જાણ્યા બાદ ક્યો સુજ્ઞ (જીવ) તેને વિષે મતોષી બને ? ”—૭૩

શ્રીજૈન શાસન પ્રાપ્ય, દુઃખભીષ્મે ભવોદધૌ ।

પ્રાજ્ઞા પોતાયમાન હિ, નૃત્યન્તિ હર્ષનિર્ભરઃ ॥ ૭૪ ॥

યતો માર્ગ ક્ષણાદેવ, શ્રીસર્વજ્ઞપ્રરૂપિત ।

શમામૃતરસાસ્વાદ, દદાતિ ભાગ્યશાલિને ॥ ૭૫ ॥—યુગ્મ

જૈન શાસનની પ્રાપ્તથી આનંદ—

શ્લો.૦—“ જુ ખથી કય કર એવા ભવ-સાગરમા નાવ ગમાન શ્રીજૈન શાસનને પામીને હર્ષિત બની સુતો નાચે છે, કેમકે શ્રીમર્વને પ્રગપેનો માર્ગ ભાગ્યશાળીને કાપમા જ શમરૂપ અમૃતનો રસ ચખાડે છે. ”—૭૪-૭૫

અનન્તસુખદ મોક્ષ, જીવ નયતિ નિશ્ચિત ।

હયોદ્રેકસ્ય કિં નૈવ, કારણ સ પ્રજાયતે ॥ ૭૬ ॥

હર્ષનો હેતુ—

શ્લોક—“તે (માર્ગ) જીવને અનન્ત સુખને આપનારા મોક્ષે લાગી જાય છે, (તે પછી) તે હર્ષના અતિરાધનો હેતુ કમ ન થાય ?”-૭૬

❖

❖

❖

❖

ભાગ્યાનુકાર વાઙ્મનિ, ફલ સર્વેઽપિ દેહિનઃ ।

શ્વા તુષ્ટઃ. યજ્ઞમાત્રેણ, કેસરી ન તથા મવેત્ ॥ ૭૭ ॥

ભાગ્ય પ્રમાણેની અભિલાષા—

શ્લોક—“અંશએ જીવો ભાગ્યાનુકાર ફળ મળે છે કેમકે ફલને કેવળ શેઠશીના દુકડાથી રાજી થાય છે, જ્યારે ગિરુ તેમ થતો નથી”-૭૭

❖

❖

❖

❖

ત્રીહિકળમપિ પ્રાપ્ય, મૂષકઃ. યજ્ઞ નૃત્યતિ ।

ગજેન્દ્રોઽવજ્ઞયા મુદ્ગતે, પુષ્કલેઽપિ સુમોજને ॥ ૭૮ ॥

પ્રસ્તુતનુ અર્થન—

શ્લોક—“ચોખ્ખો (એક) દાણો પાગ મળતા ઉદગ અગ્રેષ્ઠ નાથે છે, જ્યારે કુજગત તો પૃષ્ઠળ ભોજન લેવા છતાં અવજાતી તે ખાય છે.”-૭૮

❖

❖

❖

❖

અદૃષ્ટતત્ત્વા યે મૂઢાઃ, તુચ્છચિત્તા મનાગપિ ।

રાજ્યાદિલાભમાપ્યાત્ર, જાયન્તે તે મદોદુરા. ॥ ૭૯ ॥

દૃષ્ટજિનોક્તતત્ત્વા યે, સમ્યક્ત્વશાલિનઃ પુનઃ ।

ધર્મભાવરતા નૈવં, ભવન્તિ મદવિહ્વલાઃ ॥ ૮૦ ॥-યુગ્મમ્

અત્પજને ગુમાન અને તત્ત્વજની નિગમિમાનતા—

શ્લોક—“જમણે તરનો જોયા નથી, જેઓ અક્રવ વિનાના છે અને જેમનું ચિત્ત તુચ્છ છે, તેઓ રાજ્યાદિનો અર્થ પણ લાલ મળતા મદોન્મત્ત બની જાય છે. (પરંતુ) જમણે તીર્થ કરે કયેલા તરનો અવનોકયા છે, તે સમ્યક્ત્વથી અવક્રત અને ધર્મભાવમા મગ્ન એવા (જનો) અહંકારી બનતા નથી”-૭૯-૮૦

येन देशनया नीता, श्रीजेन वरशासनम् ।

उपकारी समस्तेन, न कोऽपि जगतीतले ॥ ८१ ॥

ઉપદેશકનો અનુપમ ઉપકાર—

શ્લોક— 'જમણે દેશના દ્વારા (બવ્ય પ્રાણીઓને) હિતમ શ્રીજેન શાસન પ્રતિ દોર્યો છે, તેમના સમાન ઉપકારી (આ) પ્રધ્વીની સપાટી ઉપર કોઈ નથી,'—૮૧

ક ક ક ક

उपकारशतैरत्र, भवकोटिशतैरपि ।

धर्मोपदेशदातृणा, निष्क्रयो न विधीयते ॥ ८२ ॥

ધર્મોપદેશકના ઋણનો અપ્રતીકાર—

શ્લોક—“કંગોડા ભવો સુધી પણ કરેલા એ કંગોડા ઉપકારથી ધર્મના ઉપદેશકનું ઋણ વાળી શકાતું નથી” —૮૨

ક ક ક ક

यदुपदेशदातृणा-मुपकारेऽस्ति नावधि ।

तदा तद्धर्मभावस्यो-पकारे च कथं भवेत् ? ॥ ८३ ॥

ધર્મ-જન્ય ઉપકારની નિઃશીમતા—

શ્લોક—“જોનો ઉપદેશ કરનારાના ઋણને દૂર કરવા માટેના ઉપકારની સીમ નથી, તે ધર્મ-ભાવના ઉપકારને વિષે મર્યાદા ક્યાંથી રોય ? ” —૮૩

ક ક ક ક

धर्मादधिगतैश्चर्यो, यो नित्यं तं च सेवते ।

स हि शुभगतिर्भावी, कृतज्ञेषु शिरोमणि ॥ ८४ ॥

ધર્મના આશીર્વાદની પ્રભુતા—

શ્લોક—“ નર્મથી પ્રભુતા જણે પ્રાપ્ત કરી કે એવો જ જીવ મદા તેને એટલે ધર્મને સેવે છે, તે શુભ ગતિને પામશે તેમજ તે કૃતજ્ઞોનો સરદાર છે ” —૮૪

ક ક ક ક

‘ધર્માદધિગતૈશ્વર્યો, યસ્તમેવ નિહન્તિ ચ ।

નાસ્ય શુભગતેર્લાભો—ઢ્ઢુતજ્ઞાના શિરોમણેઃ ॥ ૮૫ ॥

ધર્મના વિરાધકની દુર્દશા —

શ્લોઁ—“ ઋર્મથી જણે ઐશ્વર્ય મેળવ્યું છે એવો જ જીવ તેને જ હણે છે, તેને શુભ ગતિનો લાભ મળે નહિ તેમજ તે અકૃતજ્ઞોમા શિરોમણિ છે ”—૮૫

✽

✽

✽

✽

વને રણે જલે વહ્નો, શત્રુણા નિચયે સ્થિતમ્ ।

મયાક્રાન્તે ચ કાન્તારે, ધર્મ ઇકો હિ રક્ષતિ ॥ ૮૬ ॥

ધર્મની સુરક્ષકતા—

શ્લોઁ—“ વનમા, રણમા, જળમા, આગમા, શત્રુઓના મમૂહમા (ધેરાયલા) કે કયાનક વનમા (સપડાયેલા પ્રાણી)નુ એકલો ધર્મ (જ) રક્ષણ કરે છે ”—૮૬

✽

✽

✽

✽

‘ધર્મ વર્ધયતો વૃદ્ધિઃ, ક્ષય ક્ષપયતો ભવેત્ ।

ધર્મવૃદ્ધિસ્તતઃ કાર્યા, સ્વકીયાં વૃદ્ધિમિચ્છતા ॥ ૮૭ ॥

ધર્મની વૃદ્ધિથી લાભ—

શ્લોઁ—“ધર્મનો વધારા કરવાથા (પોતાની વાત્વિક) વૃદ્ધિ થાય અને તેનો ધટાડો કરવાથી તેનો નાશ થાય, વાસ્તે પોતાની વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાવાળાએ ધર્મની વૃદ્ધિ કરવી ”—૮૭

✽

✽

✽

✽

ત્રિપુ મિત્રેપુ ધર્મોઽય, સામાન્યપદ્ધતિગ કૃતઃ ।

તથાપિ દુઃખનિસ્તારે, સર્વેષામુપરિ સ્થિતઃ ॥ ૮૮ ॥

૧ સરખાવો સૂક્તમુદ્રાનલ્લી (૫ ૭)ગત નિમ્ન-નિખત પદ—

‘ધર્માદધિગતૈશ્વર્યો, ધર્મમેવ નિહન્તિ ય ।

કથ શુભગનિર્ભાવો ?, સ સ્વામિશ્ચોદયાતકો ॥ ૧૧ ॥ ”

૨ સરખાવો મનુસ્મૃતિનો મુ. નેષ—

“ ધર્મ ઇવ હતો દગ્તિ ધર્મા રક્ષતિ રમ્પિત ॥ ’

હુ ખોદ્દા-માથર્મની અદ્વિતીયતા—

પ્રેનો—“ત્રણ મિત્રોમા આ વર્મને સમાન પકિતનો ગણવામા આવે છે, પરંતુ હુ ખમાથી ઉદ્ધાર કરનામા તે સૌની ઉપર રહેતો કે” —૮૮

ત્રણ મિત્રોની કથા—

અપ્રીત—‘સિતિપ્રતિષ્ઠ’ નગરમા જિતશત્રુ નામનો રાજા નવન્ય કરતો હતો એને સોમદત્ત નામનો પુરોહિત હતો આ પુરોહિતને સહમિત્ર, પૂર્વમિત્ર અને પ્રણામમિત્ર એમ ત્રણ મિત્રો હતા તેમા સહમિત્ર ખાવા, પીવા વગેરે કામમા એની સાથે ને નાથે હાજર રહેતો પૂર્વમિત્રનો ઉત્સવ પ્રમગ ને મત્કાર કરતો હતો, જ્યાર પ્રણામ-મિત્ર સાથે માર્ગમા ઠર્યોન થાય ત્યારે નમસ્કાર કરવા પૂગનો જ મળધ હતો

એક વેળા સોમદત્તે રાજાનો કાઈ અપરાધ ક્યો એટલે તેને ઝેડ કરવા રાજા તત્પર થયો સોમદત્ત તેનો નલિપ્રાય બાળી મથો તેથી તે શતોરાત મહમિત્રને ત્યા ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે હે બાધવ ! મારા ઉપર રાજા રુદ્ધ થયો છે, વાસ્તે ઘોડાકે સ્વિન મને તારે ન્યા ગુપ્તપલે રહેવા દે અને આ પ્રમાણે આપત્તિ-કાલમા મારી રક્ષા કરી મિત્રતાને તું માથક કર આ સાલળી મહમિત્રે જવાબ અપ્યો કે જ્યારે તારા ઉપર રાજા ગુપ્તે થયો છે ત્યારે જો હું તને આશ્રય આપુ તો માફ પણ આની બને માટે આવી મલા કોણુ વટોરે ? તારા જેવા એકની ખાતર હું મારા કુટુંબકળીતાનુ અનિષ્ઠ થવા નહિ ઉઠે, વાસ્તે તુ અહીંથી રમ્તો માપ

મહમિત્રે આ પ્રમાણે સોમદત્તનુ અપમાન કર્યું એટલે તે પૂર્વમિત્રને ઘેર ગયો અને તેને પોતાના ઉપર આની પેલી આપત્તિથી વાકેફ ગાર ક્યો બધો રૂતાન્ત બલ્યા બાજ આજ-પૂર્વક પૂર્વમિત્રે ત્રણ ઠે ભાઈ ! વિવિધ પર્વોને વિરે મનેક તરેન્ના મીઠા વચનાદિકે એહના પ્રગાઝે વડે તે મારા પ્રાણોને પણ ખરીદી લીધા કે, તો ન્યારે પ્રમગે હુ તને સહાય ન કરે તો હુ કેવો તમન ગણાઉં ? પરંતુ તને આશ્રય આપવાથી નવત મારો કુટુંબને કનક એ મારાથી જોયુ બાય તેમ નથી એક નરક વાધ અને ખીજી તરફ નગી એવો ન્યાય મારે માટે ઉપનિયત થયો હુ મારે ઘણા બાવમચ્યા છે, તે તુ બાણે કે તો તેના ઉપર રહેમનજગ ગળી અને તુ અન્યત્ર જ તારે ન્યાણ થને એની મારી ગુપ્ત લાવના છે

દેવ વિપરીત હોય ત્યાર પુન પણ પતાયો બને કે એમ વિચાર કરતો કરતો પુરોહિત પૂર્વમિત્રને વેરવી બહાર નીકળ્યો જે જે મિત્રો ઉપર પોતે ઘોરો પલ ઉપાર ક્યો હતો તમની તરફથી કેવી મહાવતા મળી તે મે

જાતે અનુભવ્યુ એટલે પ્રણામ-ભિન્નની આશા રાખવી ફેડટ છે છતાં હુખતો માણસ જેમ તણખલાને પણ પકડવા તૈયાર થાય તેમ હું એની પાસે જાઉં તો ખરે એમ પુરોહિતે વિચાર્યુ અને ત્યાં ગયો પ્રણામભિન્ને પુરોહિતને પોતાને ઘેર આવતો જોયો એટલે તે તરત જ જીભો થયો અને જે હાથ જોડી જોડ્યો કે હે ભિન્ન ! નમે ભલે પધાર્યા પરંતુ તમારી મુખમુદ્રા આવી નિસ્તેજ કેમ છે ? તમારે જે કંઈ કામ હોય તે મને કહો, હું તે જરૂર કરીશ આ પ્રમાણે આશ્વાસન મળતા પુરોહિતે પોતાની કથની નસળાવી પ્રણામભિન્ને તને આશ્રય આપવાની સમતિ દર્શાવી અને જોડ્યો કે હે ભાઈ ! તમારા પ્રેમામૃતથી પહોંચિત વચનો વગેરે હું તમારે કાળી 'પુ' આજે અનૃણી જનવાનો આનો ગુભ અવસર આવી પહોંચ્યો છે તો હું એને સહર્ષ વધાવી લઉં છું તમે નિર્ભય રહો ભાસા જીવતા તમારે વાકો વાળ પણ નહિ થવા દઉં એમ કહી પ્રણામભિન્ને પોતાના ખલા ઉપર જે ભાથા ચડાવ્યા અને ધનુષ્યને પ્રત્યંચા મહિત હાથમા લીધું પત્રી જિતશનુ રાજની મીમા જોડી જવાને તત્પર થયેલા પુરોહિતને આગળ રાખી તેણે ચાલવા માંડ્યું ચાલતા ચાલતા પુરોહિત વાળિત મથળે આની પહોંચ્યો ત્યાં તે નિર્ભયપણે રહી પોતાના દિવનો મુખે શુભરવા લાગ્યો.

આ કથાનો ઉપનય એ છે કે એમદત્ત સમાન સસારી જીવ છે અને સહમિત્ર તુલ્ય શરીર છે જીવ આ શરીરનો નિરંતર સત્કાર કરે છે તોપણ જ્યારે મરણની નોખત વાગે છે ત્યારે આ શરીર અહીં જ પડ્યું રહે છે, એની સર્વદા સાર સલાખ લેનાર જીવની સાથે એ એક ડગલુ પણ જતું નથી પર્વ મિત્ર સમાન સગાવહાલા સ્વજનો અને બધુઓ એ તેઓ પણ ચોટા મુધી મૃતકની પાછળ જઈ પાછા ફરે છે પ્રણામભિન્ન તુલ્ય ધર્મ છે તે સંકટ મમય મા સહાય કરનામા એકો છે એ તો પગલોકમા પણ છાયાની જેમ જીવની સાથે મથર છે અને પોતાની મિત્રતાને કૃતાર્થ કરે છે

* * * *

यदि पर्यन्तकालेऽपि, धर्मे प्रीतिर्विधीयते ।

तर्हि त्वां स्वर्गं कृत्वा, कर्तव्यात् स्व विमुञ्चति ॥૮૧॥

અતિમ અવસ્થામા કરેલુ ઈર્મનુ આરાધન—

શ્લોક—“જે અત-મમયે પણ ઈર્મને વિષે પ્રેમ ગળજે, તો (હું ચેતન !)

ઈર્મ તને સ્વર્ગગામી બનાવીને પોતાની જાતને ઈર્તવ્યથી મુક્ત કરશે (અર્થાત્ પોતાને કૃતકૃત્ય માનશે) ”—૮૬

* * *

*

*

૧૩૪

માતા પિતા સુતા દાર-ભ્રાતૃજાયાદયોઽવિલા ।

સ્વાર્થનિષ્ઠા મતા एको, धर्म परमवान्धव ॥ ૯૦ ॥

ધર્મની બધુતા—

શ્લો ૦—“જનની, જનક, પુત્રી, ભોળા પ્રમુખ સર્વે (કુટુંબીઓ) સ્વાર્થી ગણાય છે એકવે ધર્મ (જ) પરમ પાનવ છે ”—૯૦

रसायनाद् यथा लोके, कश्चिद् रोग प्रशाम्यति ।

धर्मरसायनाद् हहो, सर्वरोगविनाशनम् ॥ ૯૧ ॥

ધર્મરૂપ રસાયનની બસિહારી—

શ્લો ૦—“હે જૈન ! આ લોકમાં રસાયનથી તો કોઈક રોગ જતો રહે છે, જ્યારે ધર્મરૂપ રસાયનથી તો (જામાદિ) સર્વ રોગોનો નાશ થાય છે ”—૯૧

सर्वं जगद्गत वस्तु, विद्यते नेत्रयोः पथि ।

तत् सर्वं पुद्गलज्जात-मेकस्मान्नात्र सशय. ॥ ૯૨ ॥

तथा यत् यत् सुख चात्र, परत्रापि च विद्यते ।

त्रिकालभावि तत् सर्व-मेकस्माद् धर्मतो भवेत् ॥ ૯૩ ॥—ગુપ્ત

ધર્મથી જ સુખ—

શ્લો ૦—“જમ દુનિયામાં રહેલી જે દેવક વસ્તુ દષ્ટિગોચર થાય છે, તે સર્વ એક પુદ્ગલમાંથી બનેલી છે એમાં મદદ નથી, તેમ આ લોકમાં તેમજ પર લોકમાં જે જે નિકાવભાવિ સુખ છે, તે મળ્યું એક ધર્મથી (જ) વાય છે, એમાં જરા પણ મગય નથી ”—૯૨-૯૩

एव सर्वेप्सिते सौख्ये, यो धर्म कार्यकृन्मत ।

सर्वानिष्टहरे तस्मिन्, केनालस्य विधीयते ? ॥ ૯૪ ॥

ધર્મને વિષે અપમાદ—

શ્લો ૦—“આ પ્રમાણે મર્વ વાંચિત સુખને વિષે જે નમ સિદ્ધાન્ત મનાવે

૭, તે સમજા બનિષ્ઠાને ક્રૂ કરનાર । (ધર્મ)ને વિષે કાણ આગમ કરે । ”-૬૪

યસ્ત્રિવર્ગેષુ મુખ્યોઽસ્તિ, પરત્રેહ હિતપ્રદ ।

કર્મરાશિવિનાશી યઃ, સ સેવ્યઃ શ્રીજિનોદિતઃ ॥ ૧૫ ॥

ધર્મનું આરાધન—

શ્લોક—“ જે ત્રિવર્ગમાં પ્રધાન છે તથા જે આ લોકમાં તેમજ પૃથ્વીલોકમાં કલ્યાણકારી છે, તે ધર્મના સમૂહનો સહાર કરનારો અને શ્રીતીર્થકરે કહેલો (એવો ‘ધર્મ’) એવો ” -૬૫

ધર્મશબ્દે સમાનેઽપિ, લૌકિકે ચેતરાગમે ।

અન્તોઽસ્યન્તવિભેદોઽસ્તિ, યથા દુગ્ધે સ્નુહીગવોઃ ॥ ૧૬ ॥

લૌકિક અને લોકોત્તર ધર્મમાં ભિન્નતા—

શ્લોક—“ જોકે ધર્મ એ શબ્દ લૌકિક તેમજ લોકોત્તર શાસ્ત્રમાં સમાન છે, છતાં જમ થોરના અને ગાયના દૂધમાં અદરથી અતિશય ભિન્નતા છે તેમ આ બેમાં છે ”-૬૬

લોકોત્તર ધર્મની શ્રેષ્ઠતા—

રૂપક—જેમ કાચમાં અને રત્નમાં, ફાયલામાં અને હીરામાં, સરસવમાં અને મેરુમાં તથા ખાળોચીઆમાં અને મહાસાગરમાં અતર છે તેમ લૌકિક અને લોકોત્તર ધર્મમાં અતર છે આથી કરીને તો આપ જનો લોકોત્તર માર્ગનું અવલબન લેવા ઉત્સુક હોય છે આ માર્ગની વિશેષતા શરણના, તેમજ ઈષ્ટતા પરને અધ્યાત્મસારના છઠ્ઠા પ્રબળગત આગમ—સ્તુતિ અધિકારનું નિમ્ન-લિખિત આદ્ય પદ્ય રચુ કરવું અનુચિત નહિ ગણાય —

“ ઉત્સર્પવ્યવહારનિશ્ચયકથાફલ્લોકોલાહલ

ત્રયસદ્દુર્નયનાદિકચત્રકુલમ્રસ્યત્કુપસાચલમ્ ।

ચયચુક્તિનદીપ્રવેશમુમર્ગં સ્પાદાદમર્યાદયા

યુક્તં શ્રીજિનશાસનં જલનિર્ધિ મુક્ત્વા પરનાથયે ॥૧॥—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ વ્યવહાર અને નિશ્ચયની કથા૩૫ વધતા જતા (ઉછળતા)

તરંગોના કોલાહલથી ત્રામ પામતા દુર્નયવાદી (એજાન્તવાદી)૩૫ કાચખાઓના

મમુદાય વડે જેમા મુપદાય પડાયે બેદાઈ જાય છે, જે હાતી (ચિન્તાર ખામતી) યુક્તિદીપી સરિતાઓના પ્રવેશ વડે મનોદર છે તેનજ જે આદાલ (અનેકાન્ત વાદ) ઉપ સીમાથી યુક્ત છે, તે શ્રીજીન શામનકામ મમુદને ધોળીને ડુ અન્યનો આશ્રય કરતો નથી

સર્વમેકાન્તિક પુણ્યાદ્, દર્શન મોહમોહિતમ્ ।

મોહનિર્મુક્ત જૈનેન્દ્ર, વસ્તુસ્થિત્યા યથાસ્થિતમ્ ॥ ૧૭ ॥

અનેકાન્ત યતસ્તેન, વિગ્રહવર્જિત મન ।

રાગદ્વેષવિનિર્મુક્ત, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૮ ॥—યુગ્મ

અનેકાન્તનુ સેવન—

સો.૦—“મોહથી મુગ્ધ બનેલુ રક દર્શન એકાન્તને પોણે છે, ન્યાય મોહથી રહિત એવુ જિનેશ્વરનુ દર્શન યથાસ્થિત અનેકાન્તને પોણે છે કેમકે એનાથી કસલ રહિત બનેલુ મન રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત બની હૃતમ મુખ પામે છે”-૯૭-૯૮

એકાન્તવાદનુ દિગ્દર્શન—

૨૫૫ી.૦—અનેકાન્તવાદ કટો કે સ્યાદદ કટો તે એક જ છે આની મુદ્રાથી અકિત બનેલા દર્શનમા અમદ્ મેષના આગેપણ વાન્તે કે પરની નિન્દા માટે અવકાશ નથી એનાથી વાસિત બનેલા ચિત્તને કલેશનો કટુ અનુભવ થતો નથી, આ મળધમા આધ્યાત્મસારના છૂંદા પ્રળધમા કટુ પણ છે કે—

“કુ માધ્ય પરવાદિના પરમતસેષ વિના સ્વં મત

તત્સેષ ચ રુપાયપદ્મફલુપ ચૈન સમાપત્રતે ।

સોડગ નિ સ્વનિધિગ્રહવ્યવસિતો વેતાલકોપક્રમો

નાય સર્વહિતાવહ જિનમતે તત્ત્વપ્રસિદ્ધચર્ચિનામ્ ॥૨૦૪॥”-આદ્ય

અર્થાત્ પર માદીઓને (એટલે કે અન્ય દર્ગનના અનુયાયીઓને) પર મતનો તિરસ્કાર કર્યા વિના પોતાનો મત આધવો હુકર છે અને ને તિરસ્કાર કરવાથી ચિત્ત કપાયદ્ધ કાદવથી કલુષિત બને છે એ (તિરસ્કારાદિ વ્યાપાર) નિર્ધનના નિધાનનુ ગ્રહણ કરવામા ઉગ્ર મ કે પાર વેતાલ (એટલે જુતના આવેશવાળા મૂતક)ના ક્રોધનો વેગ છે આ વેગ તત્ત્વની પ્રમિદ્ધિના અભિલાષીઓને, પક્ષ (જગત)ને હિતકારી એવા જૈન દર્શનને વિશે નથી

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જૈન દર્ગન આદાદ-રગથી આબેહુળ રગાયેડુ છે એટલે એ મધ્યમ્યભાવથી પરિપૂર્ણ છે એમા પોતાની કક્ષાસ મારવાની

કે પારકાને હવડો પાડવાની દૃષ્ટિ નથી વ-તુ-સ્થિતિનું અવતોષન 'કેશવનું' એ જ એનું મ્યેય છે આથી તો પ્રત્યેક દર્શનમાં કઈ ને કઈ મત્યતા રહેલી છે એવી ઉદ્ઘોષણા એ કરી શકે છે તેમજ એ સર્વને એક જ ઝંખમકપમાં એકત્રિત પણ કરી શકે એ વિશેષમાં ચિત્તની નિર્મલતા સાધવામાં આ અનુપમ સાધનની ગરજ સાર છે સકુચિત દષ્ટિને તો એ તિલાંજલિ આપી વિશ્વજન્યુત્વની આદરણીય અને અનુકરણીય ભાવના એ ખડી કરે છે જે સ્યાદાદનો આવો અપૂર્વ પ્રતાપ છે, તેના સખધમાં કાશી હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના હર્શનશાસ્ત્રના મુખ્ય અધ્યાપક શ્રીયુત ફેલિખૂપણ અધિકારી એમ એ મહાશયનું એ કથન છે કે—

“સ્યાદાદનો સિદ્ધાન્ત ઘણો મહત્ત્વપૂર્ણ અને ખેંચાણકારક છે એ સિદ્ધાન્તમાં જૈન ધર્મની વિશેષતા તરી આવે છે અને એ જ સ્યાદાદ ‘જૈન દર્શન’ની અદિતીય સ્થિતિ પ્રકટ કરે છે છતાં કેટલાકોને મન સ્યાદાદ એ એક ગૂઢ શબ્દ, તથા કેટલાકોને તો તે ઉપહાન્યાસ્પદ પણ લાગે છે જૈન ધર્મમાં એ એક શબ્દ ‘ઠારા’ જે સિદ્ધાન્ત ઝલકી રહ્યો છે, તે ન સમજી શકવાથી જ કેટલાકોએ તેનો ઉપહાસ કર્યો છે, એ અજ્ઞાનતાને પ્રતાપે જ કેટલાકોએ તેમાં દોષ તથા ભિન્ન ભિન્ન અર્થોના આશય પણ કર્યો છે હું તો એટલે સુધી કહેવાની હિંમત કરે છું કે વિઠાન શ કરનાર્યાર્ય જેવા પુરુષ પણ એ દોષથી અળગા નથી રહી શક્યા તેમણે પણ એ સ્યાદાદ ધર્મ પ્રતિ અન્યાય કર્યો છે સાધારણ યોગ્યતા વાળા માણસો એવી ભૂલ કરે તો તે માફ કરી શકાય, પણ મને સ્પષ્ટ વાત કહેવાની ‘રજા મળે તો હું કહીશ કે ‘ભારતના એવા મહાન વિદ્વાન માટે એવો અન્યાય સર્વથા અક્ષમ્ય છે’ જોકે હું પોતે એ મહર્ષિ પ્રતિ અતિશય આદર ભાવથી નિહાળું છું, તથાપિ મને એમ ચોક્કસ દેખાય છે કે તેમણે ‘વિવચન સમય’ અર્થાત્ નાગા લોકોનો સિદ્ધાન્ત એવું જે અનાદર સૂચવતું નામ જૈન ધર્મના શાસ્ત્રો વિષે વાપર્યું છે, તે કેવળ મૂળ જૈન ગ્રંથોનો અભ્યાસ નહીં કરવાનું પરિણામ છે

સ્યાદાદ એક ભારે સત્ય તરફ આપણને દોગી જાય છે હું એ વાત ઉપર ખાસ ભાર મૂકવા માગું છું કે વિશ્વના અવવા તેના કોઈ એક ભાગને જેવા માટે માત્ર એક દષ્ટિકોણ સર્વથા પૂર્ણ ન લેખી શકાય ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટિકોણથી જોઈએ તો જ અખડ મત્ય જોઈ શકીએ ખરું જોતાં આ વિશ્વ અસખ્ય તત્ત્વો તથા પદાર્થોના અસુખ્યરૂપ છે, અને આપણા યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના સાધનો એટલા અપૂર્ણ છે કે આપણા પરિચિત દષ્ટિકોણથી ભાગ્યે જ પૂર્ણ સત્ય પામી શકીએ કેવળ સર્વજ્ઞ જ પૂર્ણ સત્યને પૂર્ણપણે જાણી શકે છે આપણે તો એકા

ગિક વિચાર અને અપૂર્ણ અભીકરણના અત્યાર અધિકારી ગણાઇએ આપણે પણ નત્યને કદાપિ ન્યાય ન આપી શકીએ

આવી મિથિતા ૧ મલ્લિએને જિનેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરની ન્તુતિ અર્થ જે યોગ્ય શબ્દો વાપર્યા છે તે અને યાદ આપે છે

‘અયોડ્યપક્ષપ્રતિપક્ષમાવાદુ

યયા પરે મત્સરિણઃ પ્રવાદાઃ ।

નયાનશેપાનવિરોધમિચ્છન્

ન પક્ષપાતી સમયસ્તથા તૈ ॥’

અર્થાત્-હો ભગવાન ! આપનો સિદ્ધાંત નિષ્પક્ષ છે કારણ કે એક જ વસ્તુ દેટવી અસખ્ય દષ્ટિથી જોઇ શકાય છે તે આપે અમને બતાવ્યું છે પહેલાં એ કે જે કેવળ સિદ્ધાંતલેહની ખાતર પરસ્પરમા ધર્મ્યા-અત્યર ધરાવે છે તે મિથિતા આપના મ્યાદ્વાદ-દશનમા નથી મલવતી ’

એકાન્તવાદીઓના મતો—

એકાન્ત કહો કે દુર્નય કહો, નયાભાગ કહો કે તયનુ અતુચિત નેવન કહો એ બધું એક જ છે જૈન સિદ્ધાન્તનુ એ મતવ્ય છે કે અજૈન દર્શનો નૈગમાદિ તથા ની મર્યાદાનું ઉદ્ભવન કરે છે, તેઓ ઇતર તથાનો નિરસ્તાર કરે છે અર્થાત્ અન્યાન્ય દષ્ટિ કોણથી-અનેક દષ્ટિ બિન્દુથી વસ્તુનું અવલોકન ન કરતા એક જ દષ્ટિથી તેને નિહાળે છે આથી વસ્તુ-મિથિતા ઉપર તેઓ યથાયોગ્ય પ્રકાશ પાડી શકતા નથી તેમના દષ્ટિ-બિન્દુઓની તારવણી કરતા ન્યાયાચાર્ય ઉપાયાય ત્રીયશો-વિજય અદેયાત્મનારના છઠ્ઠા પ્રબંધમા આગમ-ન્ટુતિ-અધિકારમા કહે છે કે—

„વૌદ્ધાનામૃજુમૂવતો મતમમૃદુ પેદાન્તિનાં સદ્ગ્રહાત્

માદૃશ્યાના તત્ત્વ એ નૈગમનયાદ્ યોગ્ય વૈશેષિક. ।

શબ્દવસ્તુવિદોડપિ શબ્દનયન. યવૈર્નયમુચ્ચિતા

જેની દષ્ટિરિતી સારતરતા મત્યસમુદોક્ષતે ॥૨૦૨॥’—શાર્દૂલ

અર્થાત્ (વતમાન વસ્તુઓને જ માનનારા શુભતત્ત્વ ગિયો) બાહ્યોતુ દર્શન મળુમૂવ નયનાથી ઉદ્ભવ્યુ (અદૈતનું જ પ્રતિપાદન કરનારા) વેદાન્તીઓનો મત મશ્વ નયને અવલોકે છે (આત્માને બકર્તા માનનારા સાખ્યોના મતન્યની પણ એ જ દશા છે (સામાન્ય અને વિશેષને સંવધા બિન્ત માનનારા) ગૌતમ અને કેણાદના અબુધાયીઓ એવા) નૈયાયિકો અને વૈશેષિકોના મતની ઉત્પત્તિ નૈગમ નયને આભારી છે શબ્દને જ પ્રહા માનનારા (અર્થાત્ વેદવાક્ય જ પ્રહા છે અને તે જ ધર્મનું પ્રતિપાદક છે એમ માનનારા મીમામ્સકો)નો મત શબ્દનયનાથી

૧ ‘મતિમેન’ જે નિર્દેશ અનિયમ છે એને જ્યેશ્ઠ હિમચન્દ્રશરિતું નામ લે છે, ૨મું અત આપેના સાખ્યૂત પદ ‘અન્યોગ્ય-ચરજેષ્ઠા દર્શનશિકા’નું ૩૦મુ પદ છે

નીકલ્યો છે, પરંતુ જૈન દર્શન તો સમસ્ત નયો વડે શુદ્ધિ છે તેથી આ દર્શન
(વધેતુ અત્યંત સારપણુ પ્રત્યક્ષથી બેવાય છે

❀ ❀ ❀ ❀
અહઙ્કારવિનિર્મુક્તં, નિઃસદ્ગં નિર્મલં તથા ।

એકાન્તિકહઠત્યાગાત્, પ્રાપ્નોતિ પરમં સુખમ્ ॥ ૯૯ ॥

એકાન્તના ત્યાગથી ઉત્તમ સુખ—

શ્લોકો—“ગર્વથી મુક્ત, મગ રહિત તેમજ નિર્મળ એવું ચિત્ત એકાન્તની હદને
ત્યજી દેવાથી ઉત્તમ સુખ મેળવે છે ”—૯૯

❀ ❀ ❀ ❀
સર્વતો નિઃસ્પૃહીભૂય, મિથ્યાપ્રાન્તિમપાસ્ય ચ ।

શુદ્ધતત્ત્વે વિલીન ચ, પ્રાપ્નોતિ પરમં સુખમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

અપ્રાન્ત ચિત્તને સુખ—

શ્લોકો—“સર્વથા ઈચ્છા રહિત બની અને ખોટા શ્રમને ફર કરી શુદ્ધ તત્ત્વમાં
મગ્ન બનેલું મન પરમ સુખ પામે છે ”—૧૦૦

❀ ❀ ❀ ❀
જિનેશ્વરણે રક્તં, સમ માના-પમાનયો ।

સદ્ધર્મધ્યાનતો ચેતઃ, પ્રાપ્નોતિ પરમં સુખમ્ ॥ ૧૦૧ ॥

સમતાથી ઉત્કૃષ્ટ સુખ—

શ્લોકો—“ જિનેશ્વરના ચરણમાં આમગ્ન અને માન તેમજ અપમાનમાં
મમાન (દષ્ટિવાળું) એવું ચિત્ત શુદ્ધ વર્માના ધ્યાનથી ઉત્કૃષ્ટ સુખ મેળવે છે ”—૧૦૧

❀ ❀ ❀ ❀
તત્ત્વજ્ઞાનદશા વૃષ્ટે, શબ્દાદિવિષયેઽસ્થિલે ।

સમીભૂય શુભં ચિત્ત, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

તાત્ત્વિક અવલોકનથી ઉત્તમ સુખ—

શ્લોકો—“ શબ્દાદિ સમસ્ત વિષયોને તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી બેધા બાદ
તેમાં મમાન રહેનારું સુન્દર ચિત્ત ઉત્તમ સુખ પામે છે ”—૧૦૨

❀ ❀ ❀ ❀

જિનેન્દ્રવાસિતં ચિત્ત, પૂજાર્હિતાપ્રલમ્બયોઃ ।

પુત્તો સમં શમે લીન, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

ધર્મ-વાસનાનો પ્રભાવ—

શ્લોક—“ (જિનેન્દ્રની) પૂજા કરનારા તેમજ હિંસા કરનારા પુણ્યોને વિશે સમભાવવાળું, જિનેન્દ્રના તત્વોથી વાસિત તેમજ શમમા લીન એવું ચિત્ત પરમ સુખ મેળવે છે ”—૧૦૩

પ્રભુચક્તપદાર્થેષુ, તદ્ધર્મપૂર્ણવાસિતમ્ ।

નિર્લિપ્તભાવનાવ્યાપ્ત, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૪ ॥

શ્લોક—“ પ્રભુએ ત્યજી દીધેલા પદાર્થોને વિષે નિર્લેપ ભાવનાથી વ્યાપ્ત અને તેના ધર્મથી પૂર્ણ વાસિત એવું ચિત્ત પરમ સુખ પામે છે. ”—૧૦૪

નિર્વિકારિજિનધ્યાનાત, મનોહારિષુ વસ્તુષુ ।

રામાદિષુ સમીભૂય, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

નિર્વિકારીના ધ્યાનની મહત્તા—

શ્લોક—“ નિર્વિકારી (વીતરાગ) તીર્થકરના ધ્યાનથી ચિત્ત, ચિત્તને ચાર નારી વનિતાદિ વસ્તુઓને વિષે મગ્ન (ભાનનાળું) બની ઉત્તમ સુખ મેળવે છે ”—૧૦૫

મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ્યવાસિત મનઃ ।

પ્રમોદશ્ચિત્તિમાલોચ્ય, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

મૈત્રી આદિ ભાવનાનું માહોત્સ્ય—

શ્લોક—“ મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય (અચાર ભાવના) વાળું ભાવિત મન પ્રભુના ચરિતનું મનન કરી ઉત્તમ સુખ પામે છે ”—૧૦૬

મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ—

અષ્ટીક—મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એમ ભાવનાનાં ચાર પ્રકારો છે અને નવરસાગા માયા છે, તેઓ પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ઉત્તરેષુ શ્રી

ઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થ (અ ૮, સૂ ૭)મા, જોવાય છે એમની પૂર્વે કોઈ મહર્ષિએ આવો નિર્દેશ કર્યો હોય તો તે જાણવાનું સાધન નજરે પડતું નથી આ ભાવનાના સ્વરૂપ ઉપર તત્ત્વાર્થનું સ્વોપદ્ધિ લાખ્ય તેમજ તેની શ્રીસિદ્ધ-સેનગણિકૃત ટીકા (પૃ ૫૬-૫૬) પ્રકાશ પાડે છે આ હઠીકતને ઠલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ પદમા ગૂંથી છે અને તે એમની સ્વોપદ્ધિ, વૃત્તિથી વિભૂ પિત ચોગશાસ્ત્ર નામની કૃતિના ચોથા પ્રકાશમા (૩૩૬મા અને ૩૩૭મા પત્ર મા) દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યાં મૈત્રી વગેરે ચાગ ભાવનાના અનુક્રમે નીચે મુજબ લક્ષણો આપેલા છે —

“ મા કાર્પીત્ કોઽપિ પાપાનિ, મા ચ મૃત્ કોઽપિ દુઃખિતઃ ।

મુચ્યતાં જગદ્ધ્યેષા, મતિર્મૈત્રી નિગદ્યતે ॥ ૧૧૮ ॥—અનુ૦

અપાસ્તાશેષદોષાણા, વસ્તુતત્ત્વાવલોકિનામ્ ।

ગુણેષુ પક્ષપાતો યઃ, સ ‘મમોદ’ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧૧૯ ॥—”

ત્રીનેષ્વાર્ત્તેષુ મીતેષુ, યાચમાનેષુ જીવિતમ્ ।

પ્રતીકારપરા બુદ્ધિઃ, ‘કારુણ્ય’મભિધીયતે ॥ ૧૨૦ ॥—”

ક્ષુરકર્મસુ નિઃશઙ્ક, દેવતાગુરુનિન્દિષુ ।

આત્મશંસિષુ યોષેષ્ઠા, તન્માધ્યસ્ય’મુદોસ્તિમ્ ॥ ૧૨૧ ॥—”

અર્થાત્ કોઈ પણ જીવ પાપો ન કરે, કોઈ પણ દુઃખી ન થાયો તેમજ (સમન્ત) ‘જગત્’ પણ સુક્રિત પામે એની બુદ્ધિ ‘મૈત્રી’ કહેવાય છે સવે દોષો જેમણે દૂર કર્યા છે તેમજ જેમણે પદાર્થના તત્ત્વોનું અવલોકન કર્યું છે તેવા (મહાનુભાવો)ના ગુણોને વિષે જે પક્ષપાત છે તે ‘મમોદ’ ગણાય છે દીન, આર્ત, લયલીત અને જીવનની માથના ઢરનારાને વિષે તેમનો પ્રતીકાર કરવામાં રતત્પર મતિ તે ‘કારુણ્ય’ કહેવાય છે નિશકપણે વાતકી કાર્યો કરનારા, બેધદંક (સાચા) દેવ અને ગુરુને નિન્દનારા તેમજ પોતાની બઝાઈ હાકનારાને વિષે ઉપેક્ષા કરવી તે ‘માધ્યમ્ય’ કહેવાય છે

૧ જગતનો અર્થ એ છે કે—

“ તાસ્તાન દેવ માનુષ તિર્યદ્ નારકપર્યાયાનન્યર્થ ગચ્છતીતિ જગત્ ”

૨ સર્વ સાક્ષાત્ પ્રતીકાર અશક્ય હોવાથી આમ કહ્યું છે આ સમયમા વૃત્તિમા કહ્યું છે કે—

“ યા તુ મશક્યપ્રતીકારેષુ સર્વાનં જન્તૂન્ માચચિત્વા માશ યાસ્યામી તિ સૌગતાના કરુણા ન મા કરુણા, ચાદ્માત્રસ્વાત, ન ક્ષેવ શક્યં મયિતુ મેતારિષુ મુક્તેષુ મયા માનવ્યમિતિ સસારોન્મેદપ્રસન્નેન મર્ષસમારિણા મુક્ત્ય માધાન, તસ્માદ્ ચાદ્માત્રમતત્ મુગ્ધજનપ્રતારક મોગતાના કારુણ્યમ્ । ”

આ સમયમાં વિગેષ વિચાર કરતા સમજાય છે કે 'મિમિદા સ્નહને' (પા. ધા. ૭૪૩) એ ધાતુપાઠમાં સૂચવ્યા મુજબ એક અર્થવાળા મિદ્ ધાતુ ઉપરથી 'મિત્ર' શબ્દ જન્મે છે મિત્રનો ભાવ તે 'મૈત્રી' છે અને તે એક જ ઉપર એક સમયે એવું નામ મૈત્રી નથી, કેમકે એવો પ્રેમ તો વાષ જેવા કર પ્રાણીઓ પણ પોતાના જગ્યા ઉપર રાજે છે મૈત્રી ભાવના તો ત્યારે જ સાર્થક ગણાય કે જ્યારે પ્રજ્ઞાવૃત્તિના મર્વ જીવો ઉપર પ્રેમભાવ પ્રકટે ઉપકારો કે અનુપકારો સર્વ જીવો પાપમય આચળુ કરતા અટકે અને તેમ થતા હોયના અનુભવમાથી જ એ એવી ઉદાર ભાવના તે 'મૈત્રી' છે વદિતા સૂત્રની ૨૪૯ મી ગાથામાં કહ્યું છે તેમ જ્યારે નર્વ જીવોને-અપરાધીઓને-દુશ્મનોને પણ પ્રભાવવાની અને સમજ જીવોની મરજ હૃદયથી ક્ષમા યાચવાની વૃત્તિ જાગે અને સાથે સાથે રોમે રોમમાં મારે સકળ જીવો સાથે દોષ્ટી હોએ અને કોઈની પણ સાથે દુશ્મનાવટ ન દોએ એવી અપૂર્વ ભાવના વ્યાપે ત્યારે તે ભાવના 'આદર્શ મૈત્રી' ગણાય અને એ ભાવનાથી જ આત્મા ભાવિત અને તે પોતાનું જગ્યાનું તે જરૂર કરી રાકે

સમ્યક્ત્વાદિ શુદ્ધિએ કરીને અધિક એવા નતધારીઓને જોઈને આનંદ પામવો તે 'પ્રમોદ' ભાવના છે આનું બીજું નામ 'વિનયપ્રયોગ' છે જેનાથી કમો નાશ પામે તે 'વિનય' કટોપાય છે તેનો પ્રયોગ એટલે અનુમાન મમજીવુ જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપ સુત્રિના જગ જોની આરાધના કરનારા મહાનું ભારોના કાર્યોપશમાદિક ભાવથી આવર્જિત શમ, હમ, ઉચિતતા, ગણીરતા, ધીરજ ઇત્યાદિ શુદ્ધિને લઈને તેમનો વન્દન, સ્તુતિ, 'વલ્લુવાદ' અને 'વચચાટ્ય' દ્વારા પસંપાત કરવો તે 'પ્રમોદ-ભાવના' છે

મતિ-અજ્ઞાન, તુલ અજ્ઞાન અને વિભગજ્ઞાનના જગથી કુશારોને પ્રવર્તાવી

૧ મિષતાતિ મિષમ્ ।

૨ આ રહી તે ગાથા —

‘ જામમિ સવજીવ મલ્લ જીવા સમતુ મે ।

મિત્તી મ સવમૂપસુ વર મજ્જ ન કેનહ ॥ ’—અ. ૩૦

[જામયામિ સવજીવાનુ સવે જીવા જામ્યન્તુ મે ।

મૈત્રી મ સવમૂતપુ વર મમ ન કેનચિત્ત ॥]

૩ તિથેનાસરયન્ની તૃતીય ગાથામાં કહ્યું છે કે—

‘ નાળકિરિયાદિ મારુલ્લા [જ્ઞાનમિયામ્વા માત્ર]

૪ વર્ણ એને જા કેની પ્રસિદ્ધિ ન જીવના અર્થાત્ત નગયા

૫ માગ જામ ઉત્તમી મનિજાની આ પા વન પાન આત્રા આદિ હાગ

મેરા રતી તે પેસાદ ૧ છે

પોતાની જાતને તેમજ અન્ય જનોને પણ મહારમા મોકલતા અને એથી કરીને દયાને પાત્ર બનતા જનો 'દીન' કહેવાય છે નવા નવા વિષયોની પ્રાપ્તિથી અને પ્રાપ્ત કરેલા વિષયોના પરિણામથી જેમનામાં તૃપ્તિપ્રાપ્ત અગ્નિ પ્રકટ થો છે અને જેઓ એ અગ્નિમાં ભડભડ બળી જતા છે તેઓ 'આર્ત' છે જેઓ દિનની પ્રાપ્તિ અને અસ્થિતતા ત્યાગને વિષે વિષગીત વૃત્તિવાળા છે તેમજ જેઓ ધન ધમાવા માટે તથા તેનું રક્ષણ કરવા માટે કઠ્ઠઈના મહન કરે છે તેમજ તેના નાશ થતા પરિતાપ ભોગવે છે તેઓ પણ 'આર્ત' છે વિવિધ દુઃખથી પીડાયેલા એવા અનાવ, કૃપણ, બાળ, વૃદ્ધ વગેરે જનો 'લીત' કહેવાય છે દીન, આર્ત, લીત તેમજ દુઃખનોથી ઘેરાયેલા, ગેરથી પીડાયેલા અને મૃત્યુના મુખમાં સપડાયેલા હોવાથી પ્રાણ-દાન માટે યાચના કરનારા જીવોને હિતકારી ઉપદેશ દ્વારા કે દેશ-ગણની અપેક્ષાએ અન્ન પાનાદિ વડે સહાયતા કરવી તે 'કારુણ્ય-ભાવના' છે

ગમ્ય, અગમ્ય, લક્ષ્ય, અલક્ષ્ય, પેય, અપેય, કર્તવ્ય, અકર્તવ્ય ઇત્યાદિ વિવેક વિનાના, નષિ-હત્યા, બાક્ષ-હત્યા, સ્ત્રી-હત્યા અને ગૌ-હત્યા જેવા ક્રૂર કર્મો કરનાર, બેધડક રીતે છડેચોક દેવ અને ગુરુની નિંદા કરનારા તેમજ પોતાની પ્રજામાં કરાવાવાળા જીવો પરોપદેશને માટે 'ન લાયક' હોવાથી તેમની ઉપેક્ષા કરવી તે 'માધ્યમ્ય-ભાવના' છે

આ સમગ્ર ધર્મનો માર ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયકૃત શાન્તમુદ્રા રમ્ભના પેરમા પ્રકાશમાના નિમ્ન-લિખિત પદ્ધતિ તારવી કહેલો જણાય છે—

“ મૈત્રી પરેપાં હિતચિન્તનં ચદ્

ભવેત્ પ્રમોદો ગુણવક્ષપાતઃ ।

કારુણ્યમાર્તાક્રિજા જિહીર્ષે—

સ્વપેક્ષણ દુષ્ટધિયામુપેક્ષા ॥ ૩ ॥ ”—ઉપજાતિ

અર્થાત્ પ્રાગ્જાતા હિતની ચિંતા તે 'મૈત્રી', ગુણોના વક્ષપાત તે 'પ્રમોદ', દુઃખી જીવોના રોગોને દૂર કરવાની ઇચ્છા તે 'કારુણ્ય' અને દુષ્ટ બુદ્ધિ-વાળાઓની ઉપેક્ષા તે 'માધ્યમ્ય' (ઉપેક્ષા) છે



૧ નાનાપદ કહેવાનું કારણ એ છે કે જેમ પુકરાવર્ત બેધ વરસે તોપણ મગસળાઓ પાતળ પવત્રે નહિ તેમ આ જીવોનું હૃદય પણ એવું નિષ્કુર હોય છે કે કોઈ પણ ગીતે ધાર્મિક ઉપદેશની તેમને અસર ન જ થાય

૨ આ પ્રકારમાં મૈત્રી ભાવનાનું સ્વરૂપ આનેખવામાં આવ્યું છે આ પછીના ત્રણ પ્રમોદો બાકીની ત્રણ ભાવનાઓ ઉપર પ્રકાશ પાડે છે આ પ્રત્યેક પ્રમોદમાં એકેવી ભાવના પડેલે જે (ગામ) રક્ષાય તેનું

અટકર્મવિનિર્મુક્ત, પ્રમો પાદપ્રસાદતઃ ।

કર્મવિકલ્પતો મુક્ત, પ્રાપ્નોતિ પરમ સુખમ્ ॥ ૧૦૭ ॥

નિર્વિકલ્પ મનને મુખ—

શ્લો ૦—“આઠ કર્મોથી મુક્તિએવા પ્રભુના ચરણની કૃપાથી કર્મ-વિકલ્પથી ત્યજાયેલુ મન પરમ સુખ મેળવે છે”-૧૦૭

આઠ કર્મો—

૨૫૭ટી ૦—(૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દગ્ધાવરણીય, (૩) મોહનીય, (૪) વેદનીય, (૫) નામ, (૬) યોગ, (૭) આયુષ્ય અને (૮) અતરાય એ આઠ કર્મો છે એના ઉચ્છેદથી કયા કયા ગુણનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તે વાત તેમજ કર્મની મિદ્ધિ એ હકીકત ન્યામકુસુમાજલિ (૫ ૩૨૯-૩૩૨, ૨૩-૨૪)ના ૨૫૭ટીકરણ માં મે વિનારી છે, જ્યારે આ કર્મોને લગતી વિશેષ હકીકત આર્હતદર્શન દીપિકાના પૃષ્ઠીય અધિકારમાં મેં આલેખી છે

❖

❖

❖

❖

एव विशुद्धधर्मेण, चित्त भवति निर्मलम् ।

सर्वं दु खविनिर्मुक्त, प्राप्नोति परम सुखम् ॥ ૧૦૮ ॥

વિશુદ્ધ ધર્મના પાસનનો પ્રતાપ—

શ્લો ૦—“એ પ્રમાણે વિશુદ્ધ ધર્મથી મન નિર્મળ થાય છે અને સમગ્ર દુઃખોથી રહિત થયેલુ તે પરમ સુખ પામે છે”-૧૦૮

ધર્મનુ લક્ષણ—

૨૫૮ટી ૦—શ્રીઅમરચ દ્રશ્યરિ ધર્મનુ લક્ષણ દર્શાવના પદ્માન દ મહાકાવ્યના ખીલ નાંભા ૧૭૬મા પદમાં કહે છે કે—

“ देहस्पृहा दुर्गतिपातकाभ्या

घर्ता ततो ' धर्म ' इति यतीनः ।

दानादिभेदं स चतुःप्रकार-

ससारविस्तारहरश्चतुर्था ॥”-૪૮૫૫

અર્થાત્ દેહધારી (જીવો)નો દુર્ગતિ અને ત્યાગની ઉદ્ધાન કરનાર 'ધર્મ' કહેવાય છે નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવગતિરૂપ ચાર પ્રકારના જન્માગ્ના વિચારને હરનારો એ ધર્મ દાન વગેરે બેદવી ચાર જાનનો છે



સોઽપિ ચતુર્વિધઃ પ્રોક્તો, વિરાગિભિર્જિનેશ્ચરૈઃ ।

દાન-શીલ-તપો-ભાવે-દ્રાગુહારકરો નૃણામ્ ॥ ૧૦૯ ॥

ધર્મના ચાર પ્રકારો—

શ્લોક—“ વીતગગ ત્રિનેશ્વરોએ માનવોનો સત્વર ઉદ્ધાર કરનાર તે (ધર્મ) ને પણ દાન, શીળ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે ”—૧૦૯



દાન દુર્ગતિહારિ સ્યાદ્, દાન સદ્ગતિદાયકમ્ ।

સર્વે આદાનમિચ્છન્તિ, દાનં તુ વિરલાજનાઃ ॥ ૧૧૦ ॥

દાનથી લાભ—

શ્લોક—“ દાન એ દુર્ગતિને હરનાર છે અને સુગતિને આપનાર છે સર્વે મનુષ્યો લેનાની ઇચ્છા રાખે છે, પરંતુ આપવાની તો વિરલાજનો ઇચ્છા રાખે છે—એવી ઇચ્છા રાખનાર તો દાધક જ છે ”—૧૧૦



દા દાને ધાતુરાહ્યાતિ, દા તત્ર નેવ દુર્ગતિઃ ।

એવ તુ દાનસયોગાદ્, દાનાદ્ દુર્ગતિર્વાર્યિતે ॥ ૧૧૧ ॥

દાનથી દુર્ગતિનું નિકન્દન—

શ્લોક—“ દાન અર્થવાળો 'દા' યાતુ કહે છે કે જ્યાં 'દા' હોય ત્યાં દુર્ગતિ નથી એવી રીતે 'દા' અને 'ન' ના મયોગથી બનેલા દાનથી દુર્ગતિનું નિવારણ થાય છે ”—૧૧૧



કૃપવૃક્ષમહિષ્યાદે—ર્દત્ત એવ વર્ધનમ્ ।

અન્યથા ક્ષય એવાસ્તિ, તસ્માદ્ દાનં પ્રશસ્યતે ॥ ૧૧૨ ॥

દાનની પ્રશસા કરવાનું કારણ—

શ્લોક—“કુવા, ઝાડ, બેગ વગેરે આપના દેવાથી તેમા વંદારો થાય
એમ ન કહેવામા આવે તો તેનો નાશ થાય છે વારતે દાનની પ્રશસા
છે”-૧૧૭

૪ ૬ ૪ ૬

સસારાઘર્ષો ભવેદ્ દાન, સત્તરણ્ડ સુત્રાવહમ્ ।

કર્મભૂમૃદ્ધિનાશો હિ, દાન વજ્રસમ મતમ્ ॥ ૧૧૩ ॥

દાનથી કર્મનો વિનાશ—

શ્લોક—“સસાર-સમુદ્રમા દાન સુખકારી હોડીને વળી તે કર્મ-નૃ
નાશ કરવામા વજ્ર સમાન મનાય છે”-૧૧૪

૪ ૬ ૪ ૬

સદ્ગતે કારણ દાનં, યેન સાવચકારક ।

રથકારો ગતઃ સ્વર્ગ, વલભદ્રપ્રદાનતઃ ॥ ૧૧૪ ॥

દાનથી સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ—

શ્લોક—“દાન સદ્ગતિનો હેતુ છે, કેમકે પાપ કરનાર ચક્રાર, બ
(મુનીશ્વર)ને દાન દેવાથી સ્વર્ગ મળે”-૧૧૫

રથકારની કથા—

સ્પષ્ટી—વામુદેવ શ્રીકૃષ્ણને બળગમ નામના મોટા ભાઈ હતા
હીવા પછી એક દિવસ તેઓ નગ માં જઈ ચડ્યા ત્યાં કુવાને કહે ડાબેલી
તેમનું રૂપ ભેદે અચ્ચો પામી ગઈ એક મહિલા તો આ મુનિવરનું મનોહર
ભવામા એવી તહીન બની થઈ કે ઘડને ન્ધાને પોતાના પુત્રના કંઠમા
કોરડું નાખ્યું બંધાવવાનેજેવી તે તેને કુવામા નાખેછે કે તેવી જ આ મુનિ
તેને સહી આ પ્રસંગે મુનિવર વિચાર કર્યો કે અરે મારું રૂપ નરકનું કારણ
છે, વારતે આજથી હવે મારે કદાપિ શહેરમા કે ગામડામા વિહાર ન
આ પ્રમાણેનો અભિચ્છ કરી તેઓ વનમા રહેવા લાગ્યા ત્યાં કોઈ
આવી ચડે તો જ તેઓ પાસે કળા આથી તો તેમની મૃતુતિ કરના ઉપ
તરજિણીમા તેના ઉર્તા શ્રીરત્નમદિર લિખિ કયે છે કે—

“ જેનુમતવં તત્ત અવરાહ દદ્મુ નિઅયસ્વસ્સ ।

તુટ્ઠી(ક)ગિરિવરસિંહરે સો રામમહામુની જયહ ॥”-આર્યા

એક દિવસ લોકડાનો અર્થાં કોઈ રથકાગ જે વનમાં આ મુનિગજ નિવાસ કરી રહ્યા હતા ત્યાં આવી ચડયો અડધી છેઢાઈ ગયેલી શાખા હેઠળ એસીને તે લોજન કરવા જતો હતો એવામાં તેની નજર બીજામાં મુનિવર ઉપર પડી આ મહર્ષિ મુગ સાથે ત્યાં આવ્યા એવામાં પ્રચડ વાયુથી પેલી શાખા તૂટી પડી અને આ ત્રણેના પ્રાણ ગયા પરંતુ તે ત્રણેની સદ્ગતિ થઈ-પાત્રમાં દેવ લોકમાં તેઓ ઉત્પન્ન થયા આ સળધમાં કહ્યું છે કે—

“ રામો તત્ત્વપ્રભાવા સુપત્તદાણહ ક્ષત્તિ રહકારો ।

અણુમોઅણાઈ(હ ?) હરિણો સંપત્તા વંમલોગમ્મિ ॥ ૬૩ ॥ ”-આર્યા

-ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૩૧)

પદાર્થ-સન્નિવહન—

આ તેમજ પૂર્વોક્ત પદ્યનો ભાવ ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૩૦)માના નીચે મુજબના પદ્યમાં દર્શિગોચર થાય છે—

“સંસારચારાંનિધિયાનપારં

દાન નિદાનં મુગતેર્વિભાતિ ।

સાત્ત્વકારો રથકારજીવો

દિવં ગતો યદ્ વલમ્બદ્રદાનાત્ ॥૬૧॥”-ઉપજાતિ

❖ ❖ ❖ ❖
વલ્લ-પાત્રા-ડન્ન-ભૈષજ્ય-વસત્યાદિપ્રદાનત્ ।

ધર્મોપદ્રુમ્બદાન સ્યા-દાધિવ્યાધિવિનાશકમ્ ॥૧૧૫॥

ધર્મોપદ્રુમ-લ-દાનનું નિરૂપણ—

શ્લોક—“ વસ્ત્ર, પાત્ર, અન્ન, આયુ, નિવાસ વગ્યાદિના દાનથી, માનસિક ચિતા અને ગ્રેગતો નાશ કરનાર ‘ધર્મોપદ્રુમ’દાન થાય.”-૧૧૫

❖ ❖ ❖ ❖
સક્તુદાનજપુણ્યેન, રદ્ધસ્ય કસ્યચિદ્ યથા ।

કર્કરાઃ પત્નીતોપાય, ગૃહીતા મળયોઽભવન્ ॥ ૧૧૬ ॥

૧-૨ યાયા—

“ યેનોમતપસ્તપમપરાધ દષ્ટવા નિજરૂપકસ્ય ।

તુટ્ઠગિરિવરસિંહરે મ રામમહામુનિજયન્તુ ॥

રામસ્તપ પ્રમાણત સુપાત્રદાનાદ્ ક્ષતિનિ રથકાર ।

અનુમેનાદ્ ‘પ્રાપ્તા’ વલ્લલોકે(કમ) ॥

દાનથી રત્નોત્તુ સંપાદન—

શ્લોક—“ સાયમાતુ દાન દેવાવી ઉત્પન્ન થયેલા પુણ્યથી, પત્નીના મતોપાયે કામક ૨૬ મહાણ કરેલા કાકરાઓ રત્નો વડે ગયા ”—૧૧૬

પ્રસ્તુત કર્યા—

૨૫૫ી—ઉપદેશતગિણી (પૃ ૩૧)મા આ કથાનો પ્રારંભ કરતા કર્યા છે કે—

“ મુનિમદત્તપાથેય-સમૃદ્ધ્યેન કસ્યચિત્ ।

કર્કરનિમ્બતા નીચી, જાતા સારમણીમયી ॥૬૭॥ ’—૫૫૦

‘સમૃદ્ધ’ નગરમા ધનસાર નામનો એક વ્યવહારી રહેતો હતો. એક એક દિવસને આતરે તે ઉપવાસ કરતો હતો. રોજ સવારે અને સાંજે એમ બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. નિકાવ જિન-પૂજા કરી પોતાના માનવ-જીવન ને તે સાર્થક કરતો હતો. લક્ષ્મી લાગ્યે જ ચિરંચાલિની હોય છે એ વાત આ સમૃદ્ધિશાળી શેઠના સંબધમા પણ ખરી પડી. પોતાનો નિર્વાહ કરવાનેટલુ પણ તેની પાસે ડ્ર થ ન રહ્યું. આથી ખરી પડીની ગ્રેરણાથી લાથા તરીકે સાધનો હાથને તે ‘ગોર્ખર’ ગામમા વસતા પોતાના સાળા અને પૈસા મગવા ગયો. પરંતુ ગરીબનો ડાણ બેટી છે? પૈસા મગવા તો બાળુ પર રહ્યા, કિન્તુ સાળાએ તેનું અપમાન કરી તેને વિદાય કર્યો. ત્યાંથી ધનમાર વીવે મોઢે પાછો ફર્યો અને એક નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક મુનિરાજના દર્શનને તેણે લાભ મળ્યો. એક મામના ઉપવામી આ મહાપિને તેણે સાચવા વડે પાશણ કરાવ્યું. ખરી પૂછે તો શો જવાબ દેવો તેનો વિચાર આવતા તેણે ગોળ અને મુકર વર્ણના કાકરાઓથી પાતા પી પી બરી લીધી અને ઘર બહારી આવવા માંડ્યું. ઘેર આ યા પછી જ્યારે પીવી બોધ તો તેમા કાકરાને બદલે ઘણા મૃગયાળા રત્નો નજરે પડ્યા. આ બધા સાસન-દેવતાનો પ્રભાવ બહારી વ્યવહારી રાજ થયો અને તેના દિવસો ખડેલા કરતા ખસુ વધારે સારી રીતે પનાર વધવા લાગ્યા.

મૂયાસો ભવતસ્તીર્ણા, દાનપુણ્યપ્રભાવત ।

શાલિભદ્રભવ પદ્ય, દાનમાહાત્મ્યસૂચકમ્ ॥ ૨૧૭ ॥

દાનથી સંસાર-તરણ—

શ્લોક—“ દા । ॥ પુણ્ય ॥ પલાયી ધણા (જનો) સંસારથી તરી ગયા છે

શ્રેષ્ઠીઓની ખરીદ કન્યાઓ સાથે તેનું પાણિ-નહણું ઠરાવવામા આવ્યું રાતદહાડે તે આ યુવતિઓની સાથે લોગ ભોગવવામા વ્યતીત કરતો હતો.

એક દિવસે જોલાદ્ર શેઠે પરમાત્મા વીરની પાસે પારમેશ્વરી દીદા ગ્રહણ કરી તેમણે વિધિ પૂર્વક અનશન કર્યું અને કાળ ડરીને તેઓ સ્વર્ગમા ઉત્પન્ન થયા ત્યાં અવધિજ્ઞાન વડે પોતાના પુત્રને જોઈ તેના પુણ્ય-ખળથી પ્રેશધને પ્રતિદિન દિવ્ય વસ્ત્ર અને અલકારની તેનીસ પેટીઓથી તેના તેઓ સત્કાર કરી પુન-વાત્સલ્યને પહોંચિત કરવા લાગ્યા.

એકદા કેાઈ પરદેશી વ્યાપારી રત્ન-કબલ લઈને 'રા-ગૃહ' નગરના અધિ પતિ શ્રેણિકે રાજા પાસે આવ્યો. પરંતુ એ કબલનું મૂલ્ય ખડું હતું તેથી તે રાજા ખરીદી શક્યો નહિ કરતો કરતો આ વ્યાપારી ગાલિભદ્રને ઘેર આવી બેઠો ભદ્રા શેઠાણીએ એ માન્ય મૂલ્ય આપીને કબલો ખરીદી લીધી શ્રેણિકે ની પત્ની ચિહ્નણા રાણીને એક રત્નકબલ ખરીદવાની ઇચ્છા થઈ એટલે તેણે રાજાને વ્યાપારીને જોલાવવા વિનંતિ કરી, વ્યાપારી આવ્યો, પરંતુ બધી ગામલો ભદ્રા શેઠાણીએ ખરીદી લીધી હોવાથી તેની પાને હવે એક પણ કબલ વેચવા માટે ન હતી એક કબલ ખરીદતા હું પોતે અચકાચો હતો, ત્યારે મારા નગરની એક શેઠાણીએ બધી કબલો ખરીદી લીધી એ બાણી રાજાને હર્ષ અને આશ્ચર્ય થયા એક કબલ લેવા માટે રાજાએ એક ચતુર પુરુષને ભદ્રા શેઠાણી પાસે મોકલ્યો. શેઠાણીએ ઉત્તર આપ્યો કે મેં તો પગ લૂછવા માટે આ સોળ કબલોના બે ડકડા ડરી ગાલિભદ્રની પત્નીને વહેંચી આપી છે વાન્તે જો એના કંકડાને રાજાજીને ખપ હોય તો તે પૂછીને મુખેથી લઈ બાજો આ વાત સાંભળતા રાજાના અચળાને પાર રહ્યો નહિ તે શાલિભદ્રને જોવાને ઉત્સુક બન્યો અને તેને જોવાની લાવવા એક માણસને મોકલ્યો ભદ્રા રાજા પાસે આવી અને કહ્યું કે હે રાજાનું મારા પુત્ર કદાચિ ઘરની બહાર નીકળતો નથી, વાન્તે આપ મારે ઘેર પધારો કૌતુકથી શ્રેણિકે એ આમનણ સ્વોકાર્યુ ભદ્રા ઘેર આવી અને તેણે રાજામહેલથી તે પોતાના મકાન મુખીનો માર્ગ વિચિત્ર રત્નાદિ વડે ખૂબ અવકૃત અને મુગધી દ્રવ્યોથી વાસિત ઘરમા રજાએ પ્રવેશ કર્યો તો રાજાને એમ લાગવા માંડ્યું કે પોતે દિવ્ય વિમાન ઉપર આરૂઢ થઈ રહ્યો છે આ રાત માગના ભુવનમા રાજા આમ તેમ નજર દોડાવતો અને પ્રતિદાણ સપત્તિ તેમ ચકિત થતો ચોથે માળે આવ્યો અને ત્યાં મુશોસિત સિંહાનન ઉપર બેઠો એટલે શેઠાણીએ શાલિભદ્રને ડોનડાડું કે દે પુત્ર! શ્રેણિકે અહીં આવે ન વાન્તે તું તેને જોના આવ આનો ઉત્તર મળ્યો કે જેટલું મૂલ્ય આપવું જ જણાય તેટલું આપી એ 'શ્રેણિક' નામની વસ્તુને તમે ખરીદી લો એમા

મને નાહક શા માફ જોલાયો છે ? ભદ્રાએ કહાવ્યું કે આ કોઈ વેચાતી લેવા જેની ચીજ નથી, પરંતુ આ તો આપણા સ્વામી ડે-નજ છે આ વચન શાલિભદ્રે માલવ્યુએ જોટલે તેને ખેદ વચો કે શુ હજી મારે માથે સ્વામી છે ? માતાના આગ્રહને માન આપી તે પોતાની પત્નીઓ સાથે નાંચે ઉતર્યો અને વિનયથી રાજાને વદન કર્યું રાજાએ તેને પોતાના પુત્રની પેઠે પ્રેમથી વધાવ્યો અને પોતાના જોખામા બેનાડ્યો થોડીવારે ભદ્રા હાથ બેડીને બોલી કે હે નૃપતિ ! એને છોડી દો મારો પુત્ર માનવ હોવા છતાં તે મનુષ્યની ગંધથી બાધિત થાય છે આથી રાજાએ તેને મુક્ત કર્યો, જોટલે તે સાતમે મહેલે પોતાની પત્નીઓ સાથે ચાલતો થયો.

હવેથી શાલિભદ્રાના મનમા સમારની અમારતાના વિચારો થોળાવા લાગ્યા જોવામા આર જ્ઞાનના ધારક ધર્મધોષ નામના મુનિવર ઉદ્યાનમા પધાર્યાની તેને ખબર મળી આથી તે ત્યાં ગયો અને ત્યાં તેમની દેશના માલગી તેણે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે મુનિવર ! આપણે માથે કોઈ સ્વામી ન રહે એ માટે શુ કરવું ઉચિત છે ? મુનિ જોલ્યા કે દીક્ષા લેવાથી એ કાર્ય સિદ્ધ થશે અને વિશેષમા ત્રેલોક્યનુ સ્વામીપદ મળશે મુનીશ્વરની રજા લઈ શાલિભદ્ર થેર આવ્યો અને માતાની મમતિ માગી ભદ્રાએ વહુ કે હે પુત્ર ! તુ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છે તે સુક્ત છે, કેમકે તારા જેવા પુત્રને ધર્મી પિતાનું અનુકરણ કરવું ઘટે પરંતુ આ કઈ માર્ગકાગલાનો કે કાયરનો માર્ગ નથી આ દીક્ષા લેનારમા પૂરેપૂરું વીર્ય કારવવાની શક્તિ હોવી જોઈએ, કેમકે લોખંડના ચણા ચાવવા કે તરવારની ધાર ઉપર ચાલવું તે સહેલું છે, પરંતુ આ કાર્ય તો અને તેમા થવું દ્વિત્ય ભોગોથી લાલિત-પાલિત થયેલા તારા જેવા માટે તો એ અતિદુષ્કર છે, છતાં ને તારો નિશ્ચય 'હ હોય, તારામા વૈરાગ્યની ઉત્કટ ભાવના જાગી હોય તો તુ એ માર્ગને સુખેથી ગ્રહણ કરજે અત્યારે તો ધીરે ધીરે ભોગોને ત્યજવાનો તુ અભ્યાસ કર અને પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેને તુ દીપાવજે માતાની અનુજ્ઞા મળવાથી શાલિભદ્ર રાજાએ એક એક પત્ની અને એક સગાનો ત્યાગ કરવા લાગ્યો.

શાલિભદ્રની માથી નાની બેનને આ વાતની ખબર પડી તેવામા તે પોતાના પતિ ધન્યને આન કરાવતી હતી જોટલે તેની આજમા આસુઓ આવ્યા ધન્યે તેણે અને રૂદન કરવાનું કારણ પૂછ્યું સત્ય હકીકતથી વાકેફગાર થતા ધન્યે ટકોર કઠી કે એક એક પત્નીને છોડે તે કઈ બહાદુર માણસનું કામ નથી એ તો શિયાળા જેવા બીકવુંનું કર્તવ્ય છે તારો ભાઈ તો કમ તાકાત જણાય છે આ આજનીને ધન્યની બીજી પત્નીઓ બોલી ઉઠી કે દીક્ષા લેવી નહિથી છે તો તમે કેમ લેતા નથી ? ધન્યે જવાબ આપ્યો કે આજની આ

પડી ધન્ય છે કે રીક્ષા લેવામા વિનંતરૂપ એવી તમોએ મને આં ઝાંચના અતુ કૃપાતા કરી આપી જમ હવે હું અવશ્ય ગયા લઈશ આ માળગી પત્નીઓ મભરાઈ ગઈ અને એની છોડી કે હેનાથ 'પ્રસન્ન થાઓ અમે તો મરકરીમા આમ કહ્યું હતું અને આપ તો તેને ચાચુ માની બેઠા છો પરંતુ ધન્યે પોતાનો નિયમ ન દેર યો એટલે એની આંકે પત્નીઓએ પણ પ્રવચ્ચા બહણ કરવા પતિની પરવાનગી માગી અને મેજની આ અરમામા શ્રીમહાવીરશ્વામીનું 'વૈભાગિરિ ઉપર સમવચ્ચરુ થયું ધન્યને તેની ધર્મચિન્ત દ્વારા ખબર મળતા તે તરત જ પોતાની પત્નીઓ સહિત ત્યા ગયો અને આ ગદાએ પ્રભુ પાને રીક્ષા લીધી શાક્ષિભદ્રને આ વાતની જાણ થઈ એટલે તે પણ ત્યા આવી પહોંચે અને પ્રભુ પાસે તેણે પણ રીક્ષા થકુણ કરી આ તેમજ ધન્ય મુનિવર અને અનુક્રમે બહુશ્રુત થયા અને એની ત્રીન તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા કે મામ અને લોહી વગરના દેહવાળા તેઓ આમડાની ધમણ જેવા દેખાવા લાગ્યા

એક દિવસ આ બંને મુનિવરો વીર પ્રભુની સાથે પોતાની જન્મભૂમિ 'શજગૃહ'મા આળ્યા માસખમણના પારવાને માટે જોયરી જવા વાતો એ બંનેએ પ્રભુની આજ્ઞા માગી આ પ્રમણે પ્રભુએ શાક્ષિભદ્રને કહ્યું કે આજે તમારૂં પારણું તમારી માતાને હાથે થશે હું એમ ઇચ્છુ છું એમ કહી શાક્ષિભદ્ર ધન્યની સાથે નગરમા ગયા બંને મુનિરાજ ભદ્રાના ગૃહદ્વાર પાસે આવી બેસા રહ્યા, પરંતુ ઉંચ તપશ્ચર્યાથી તેમના શરીર એમ કૃશ થઈ ગયા હતા કે કોઈએ તેમને ઓળખ્યા નહિ વિશેષમા ભદ્રા શેઠાણી તો વીર પ્રભુ, પોતાના પુત્ર અને જમાઈને વાદવા જવા માટે તૈયારી કરવામા ગૂંધાયેલી હતી એટલે તેની પણ નજર તેમના ઉપર ન પડી હાલવાર થોભી આ મુનિવરો પાછા ફર્યા નગરના દરવાજામાથી તેઓ બહાર નીકળવાની તૈયારીમા હતા એ અરમામા શાક્ષિભદ્રની પૂર્વ ભવની માતા ધન્યા દહીં ધી વેચવાને આવતી મામી માગી શાક્ષિભદ્રને જોતા જ તેના આત્મમાથી દ્રઢ કરવા માડયું પડી બંને મુનિસ્ત્રનોને વહન કરી તેણે બહિતપૂર્વક તેમને દહીં વહેતા-ચુ આ લઈને શાક્ષિભદ્ર પ્રભુ પાસે આવી ઠેકા લાગ્યા કે આપના કહેવા પ્રમાણે બન્યું નહિ પ્રભુએ ખુલાસો કર્યો કે જેની પાસેથી તમને દહીં મળ્યું તે તમારી પૂર્વની જનની હતી પછી દહીં વડે પારણું કરી આ બંને મુનિવરો પ્રભુની આજ્ઞા લઈ 'વૈભાગિરિ' ઉપર અનશન કરવા માટે ગયા શિલાતલ ઉપર પ્રતિષ્ઠા કરીને તે બંને મુનિશ્વરોએ 'પાદપોષગમન નામનુ અનશન અગ્રીકાર કર્યું

આ તરફ ભદ્રા શેઠાણી તેમજ ટ્રેસ્ટિકે નૃપતિ શ્રીવીરની પાને આળ્યા પ્રભુને પ્રણામ કરી ભદ્રાએ પોતાના પુત્ર અને જમાઈ કેમ દેખાતા નથી તેમજ

તેઓ મારે ત્યાં બિશ્વાર્યે કેમ ન આન્યા એ પ્રશ્ન કર્યા એનો જવાબ આપતા પ્રભુએ કહ્યું કે તેઓ તમારે ત્યાં આન્યા હતા, પરંતુ તમારે ચિત્ત અહીં આવવામાં પરાવાયેકુ દોવાથી તેની તમને ખબર ન પડી હમણા જ તેઓ 'વલારગિરિ' ઉપર અનશનાર્યે ગયા છે આ માલજીને તરત જ ભદ્રા અને શ્રેણિકે 'વેલાર-ગિરિ' તરફ ચાલી નીકળ્યા ત્યાં પાપાણની પ્રતિમા ન હોય તેમ જિયર બેભેલા એ મુનિવરે ઉપર તેમની નજર પડી ભદ્રા તો તેમના કબોત્રને ભેળને છાતીફાટ મઠન કરવા લાગી અને બોલતી ગઈ કે હે વત્સ ! તમે મારે ઘેર આન્યા તો પણ હું અભાગણી તમારે દર્શન-વદનનો લાભ ન પામી, તેથી અપ્રમન્ન થાઓ નહિ મારા પ્રતિ એક વાર તો દષ્ટિપાત કરો હે પુત્ર ! તમે તો આ શરીરનો ત્યાગ કરી મારા આ મનોરથને લાગવા તત્પર બન્યા છો હે મુનિઓ ! હું કંઈ આપને વિદ્યત કરવા આની નથી, પરંતુ મારાથી આ હું બંધે જતું નથી આ માલજીને શ્રેણિકે શેઠાણીને આશ્વાસન આપતા કહ્યું કે હે શેઠાણી ! તમારે તો ઉલટું મગરૂર થવું ભેળએ કે આવા વીર-પુત્રની તમે માતા થાઓ છો વિશેષમાં જેમણે વીર પ્રભુનો આશ્રય લીધો હોય તેમનામાં હીન સત્વતા મેલવે જ નહિ, વાતે તમે હર્યને મ્થાને ખેદ ન કરો આ પ્રમાણે ભદ્રાને સમજાવી અને મુનિવરોને લક્ષિપૂર્વક વંદન કરી ગત્ત ગેઠાણી સાથે સ્વમ્થાનકે ગયો અત્ર ધન્ય અને ગાલિભદ્રા ઝાળ કરો 'સર્વાર્થમિદ્ધ' વિમાનમાં તેત્રીમ 'માગદાપમના આયુધ્યવાળા એકાવતાની દેવ થયા ત્યાંથી અધીને તેઓ મોઢે જશે આ પ્રમળે મહાનુભાવ ગાલિભદ્રાની આપણે જેટલી પ્રગમા કરીએ તેટલી આછી છે એટલે ઉપદેશતરંગણીકારના ગજ્ઞમાં એટલું જ કહીશું કે—

“ અનુત્તર દાનમનુત્તર તપો

ડપ્યનુત્તરં માનમનુત્તરં યશ્ચ ।

શ્રીશાલિભદ્રમ્ય ગુણા અનુત્તરા

અનુત્તરં ધૈર્યમનુત્તરં પદમ્ ॥ ”—જન્મવ શા (૧)



પરોપકાર એવાસ્તિ, સ્વોપકારો મતો બુધૈ. ।

પરોપકારહીનસ્ય, નીચસ્ય જીવનેન કિમ્ ? ॥ ૧૧૮ ॥

૧ આ એક મહુ મોટો કાળ દર્શાવનારો શબ્દ છે અર્થમ્થ વરોનો એમાં અતર્ભાવ થયે
ભાવ છે એની વિસ્તિષ્ઠ માલિની માટે લુઓ આહુતદર્શનદીપિકા (૫ ૭૮-૮૨)
૨૦

પરોપકારથી જીવનની સાર્થકતા—

શ્લોક—“ પરોપકારમા જ પોતાનો ઉપકાર (ગ્રહેલો) છે (અર્થાત્ પરમાર્થ-મા જ સ્વાર્થ મધ્ય છે) એમ સુત્રો માને છે. પરોપ ૧૨ વિનાના નીચતું જીવન શા કામતું છે ? ”—૧૧૮

૪ ૪ ૪ ૪
પશવોઽપિ વરાશ્ચમ-દુગ્ધાદૈરુપકારિણ ।

પરોપકારશૂન્યસ્ય, નરસ્ય જીવિત્ત ચ ધિક્ ॥ ૧૧૯ ॥

પરોપકાર વિહીન જીવનની નિઃમારતા—

શ્લોક—“ આમકું, દૂર વગેરેથી પશુઓ પણ પન્ના ઉપર ઉપકાર કરે છે, (તો પછી) પરોપકાર નહિ કરનારા માનવના જીવનને પ્રિટકાર છે ”—૧૧૯

૪ ૪ ૪ ૪
જ્ઞાનદાન વર પ્રોક્ત-મન્તજ્યોતિ પ્રકાશકમ્ ।

જોવોઽતત્ત્વાનિ તત્ત્વાનિ, જ્ઞાત્વા સ્યાત્ સુખભાજનમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

જ્ઞાન-દાનની શ્રેષ્ઠતા—

શ્લોક—“ (સર્વે દાનોમા) અન્ત ક્રમમા જ્યોતિ પ્રકટાવનારૂ જ્ઞાન-દાન ઉત્તમ છે, કેમકે એના વડે અતરનો તેમજ તત્ત્વો બહીને જીવ સુખનું ભાજન બને છે) ”—૧૨૦

આહારાદિ દાનની સુક્ષ્મતા—

સ્વપ્રકાશ—આહાર-દાન, ઔષધ-દાન, અભય-દાન અને જ્ઞાન-દાન એમ દાનના ચાર પ્રકારો પાડી શકાય છે તેમા આહાર-દાન એક દિવસની ક્ષુધા મટાડી શકે છે, ઔષધ-દાન અનેક દિનોથી ખીડાતા રોગીને રોગથી મુક્ત કરે છે અને અભયદાન એક જન્મને માટે જીવને નિર્ભય બનાવે છે, જ્યારે જ્ઞાન-દાન તો જીવને મદાને માટે અશ્વર, અમર, ક્ષુધાદિથી મુક્ત અને નિર્ભય બનાવવા સમર્થ છે આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના દાનની ઉત્તરોત્તર વિશેષતાનો વિચાર કરતા જ્ઞાન-દાનને શ્રેષ્ઠ માનવામા કયો મનીષી આનાકાની કરે ? કેમકે પ્રથમના ત્રણ દાનો તો એક ભવ સુધી અથવા તો તે જન્મમા પણ અમુક વખત સુધી જ જીવને સહાયતા આપે છે, જ્યારે જ્ઞાન-દાન બરોબર ઉપકારી વળી આહારાદિ ત્રણ દાનો તો તારીરિક બાધાઓનો વિનાશ કરવા સમર્થ છે અર્થાત્ તે શરીરને સહાયક છે, જ્યારે જ્ઞાન-દાન તો આત્મિક વિકાસમા-આત્માના

શુભો ખીલવવામા મદદગાર છે વિશેષમા સાસારિક વામનારૂપ કાલવમા નિમગ્ન થયેલા જીવોનો ઉદાર કરવાની, તેમને ત્યાગ-માર્ગ ચલાવવાની તાકાત તો જ્ઞાન-દાનમા જે વાસ્તે તે સ્વોત્તમ ગણાય તે સચુકિત છે. વિશેષમા—

“ પીઘૃપમસમુદ્રોત્થં, રસાયનમર્નોપધમ્ ।

અનન્યાપેક્ષમ્શ્વર્યં, જ્ઞાનમાદુર્મનોપિણઃ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ જ્ઞાન એ અમૃતને પણ ટક્કર મારે છે, કેમકે એ કંઈ મુધાની જેમ મસુદ્રમાધી ઉત્પન્ન થતુ નથી એની સાથે રસાયન પણ હરીફાઈ ઢરી ગઈ તેમ નથી, કેમકે રસાયન તો આપધનન્ય છે અને આ તો વજાર ઔપધનુ રસાયન છે આનુ અર્થર્થ જોર જ છે, કેમકે એ ડોઈની અપેક્ષા રાખતુ નથી



તદ્જ્ઞાનસ્ય પ્રચારઃ સ્યાત્, પુસ્તકાનાં પ્રચારતઃ ।

તતો દ્રવ્યવ્યયેનાપિ, કર્તવ્યઃ સ મનીષિણા ॥ ૧૨૧ ॥

જ્ઞાન-પ્રચાર માટે પુસ્તકનુ પ્રકાશન—

શ્લો૦—“ તે જ્ઞાનનો ફેલાવો પુસ્તકના પ્રચારથી થાય છે, વાસ્તે બુદ્ધિશાળી એ પેસા ખગ્ચીને પણ તેનો પ્રચાર કરવો જોઈએ. ”—૧૨૧



દાતવ્યમભય દાન, નિર્ભયપદદાયકમ્ ।

સર્વલાભાન્ પરિત્યજ્ય, જીવો જીવનમિચ્છતિ ॥ ૧૨૨ ॥

અભયદાનની આવશ્યકતા—

શ્લો૦—“ નિર્ભય પદને આપનાર અભયદાન દેવુ જોઈએ, કેમકે (ખીજા) ખંપા લાભને ઝાડીને જીવ જીવન ઇચ્છે છે ”—૧૨૨

અભયદાનના પ્રકારો—

૨૫૯૮ી૦—આ ૫૨ અભયદાનના સ્વરૂપ ઉપર પ્રજ્ઞા પાડે છે વિચાર કરીશુ તો જણાશે કે અભયદાનના દ્રવ્ય-અભયદાન અને લાવ-અભયદાન એવા જે શાસ્ત્રોમા બે પ્રજ્ઞા પાડવામા આવે છે તે પૈકી આ પ્રથમ પ્રકારની વ્યાખ્યા છે, કેમકે જીવોના બાહ્ય પ્રાણીની રક્ષા કરવી તે ‘દ્રવ્ય-અભયદાન’ છે, જ્યારે અભયપૂર્વક આત્મજ્ઞાનનુ જીવને દાન દેવુ તે ‘લાવ-અભયદાન’ છે ગૃહસ્થો

મોટે ભાગે દ્રવ્ય-અભયદાન દેવાને સમર્થ છે, જ્યારે ત્યાગી મદ્ગુરુઓ મોટે ભાગે ભાવ-અભયદાન દેવાને શક્તિશાળી છે જ્ઞાનાદિ શુદ્ધોત્તે પ્રાદુર્ભાવ થાય તે વાસ્તે બોધાદિ દ્વારા પ્રયત્ન કરી જે અભયદાન દેવાય છે તે દ્રવ્ય-અભયદાન કરતા અત્યંત શુદ્ધ ઉત્તમ છે આણુ દાન દેનારા ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણના ટોકમાં રહેલા સમગ્ર જીવોની દયા કરે છે એમ મનઝલુ ખોદુ નથી

૩

૩

૩

૩

કેવાશ્ચિત્ પુણ્યહીનાનાં, વેક્યાદિષુ વ્યયો ભવેત્ ।

સુપાત્રે ભાગ્યયુક્તાના, સ્વઢવ્યસ્ય વ્યયો ભવેત્ ॥ ૧૨૩ ॥

સપતિનો સદ્ગુણ—

શ્લોક—“પુણ્ય રહિત કેટલાક જીવોનું દ્રવ્ય વેશ્યાદિઓમાં ખસ્યાય છે, જ્યારે ભાગ્યશાળીઓનું દ્રવ્ય સુપાત્રમાં વપરાય છે — ૧૨૩

દ્રવ્યનો વ્યય—

અપ્રકાશ—આ પદમાં જે વાત કહેવામાં આવી છે, તેને નિમ્ન-લિખિત થયે મુદ્દ કરે છે—

“एकेषां दुःखलब्धानपहरति दृष्टात् पार्थिवोऽर्थानिरुद्धा—

द येषां कृष्णवर्णा दहति विपयिणा यानि वेश्यागृहेषु ।

स्नात्रे निम्बे गृहे वा विबुधपतिपतेरहंत पुण्यभाजाः ।

वज्रादौ चोपयोग मनिदिनमपरेषा च सत्साधुयोगे ॥” —અગ્ર ૦

અર્થાત્ કેટલાકના દુઃખે મેળવેલા દ્રવ્યોને એકાએક બળાત્કારથી રાત્રી હરી લે છે, કેટલાકના દ્રવ્યોને આગ વ્વાહા કરી બાળે છે, વળી કેટલાક કામી જનોની લક્ષ્મી વેશ્યાના ઘરોમાં બાળે છે, જ્યારે પુણ્યશાળી જીવોની લક્ષ્મી દેવોના નાથના પશુ નાથ એવા તીર્થંકરના આગ્રહને વિષે, તેની પ્રતિમા માટે કે તેનું ચિત્ર બનાવવા આવે વપરાય છે, બધાના દરોજ તેનો ઉપયોગ રજ્જુન અને સાધુનો યોગ થતા તેમને વસ્ત્ર વગેરે પૂરા પાડવામાં થાય છે

૩

૩

૩

૩

दु खित दीन हीनेषु, दरिद्रदुर्वलेषु यत् ।

दयाभावेन दीयेता-नुकम्पादानमुच्यते ॥ ૧૨૪ ॥

અનુકંપા-દાનની વ્યાખ્યા--

શ્લોક--“ દુષ્ટી, દીન, હીન, દાગ્દ તથા દુર્બળોને દયાલાવથી જે આપવામાં આવે તે ‘અનુકંપા દાન’ કહેવાય છે ”-૧૨૪



મોક્ષદાને ભવેદ્ ભવ્ય !, પાત્રાપાત્રવિચારણા ।

દયયા દીયતે યત્ તુ, સર્વજ્ઞૈર્ન નિવિધ્યતે ॥ ૧૨૫ ॥

સુપાત્ર-કુપાત્રની વિચારણા--

શ્લોક--“હે ભવ્ય ! મોક્ષ આપનારા દાનને વિષે સુપાત્ર-કુપાત્રના વિચાર (માટે ધ્યાન) છે, પરંતુ જે દયાવી અપાય છે, તેમાં સર્વજ્ઞાએ (કુપાત્રનો પણ) નિષેધ કર્યો નથી ”-૧૨૫

પદ્યનો આરશ--

રૂપદી--આ પદ્યથી ગ્રન્થકાર એમ સૂચવે છે કે અનુકંપાથી અપાતા દાન માટે પાત્ર કે કુપાત્રનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે આ હકીકત ટેવણ પ્રેતાબર સપ્રદાયને જ માન્ય છે એમ નથી, કિન્તુ દિગ્ગજો પણ એમ જ માનતા હોય એમ પદ્યાધ્યાયીના દ્વિતીય અધ્યાયના નિમ્ન-લિખિત પદ્યથી જણાય છે --

“ કુપાત્રાયાપ્યપાત્રાય, દાનં દેય યયોચિતમ્ ।

પાત્રસુદ્ધયા નિપિદ્ધં સ્યાન્નિપિદ્ધં ન કુપાત્રિયા ॥૭૩૦॥ ”-અનુ૦

કહેવાની મતલબ એ છે કે સુકુપાત્ર તેમજ કુપાત્રને પાત્ર-શુદ્ધિથી દાન ન કર્ય શકાય તેમ કરવું તે મિથ્યાત્વ-ભાવને પોષવા બરાબર છે, કેમકે પાત્ર તે

૧ સરખાવો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૩૮)નું અનંતરણ --

“ ઇય મોક્ષફલે દાને, પાત્રાપાત્રવિચારણા ।

દયાદાન તુ સર્વજ્ઞૈર્ન ક્વાપિ પ્રતિવિધ્યતે ॥ ૧૯ ॥ ”-અનુ૦

૨-૩ કુપાત્ર અને અપાત્રનું સ્વરૂપ સાગર-પ્રભાસૃતતા નિમ્નલિખિત પદ્યમાં નીચે મુજબ નજરે પડે છે --

“ ઠલ્લપાત્રમનગારમણુવ્રતાદય

મધ્ય વ્રતેન રહિત સુદૃશ જવન્યમ્ ।

સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોઈ શકે વળી પાત્રને દાન દેવામાં ભક્તિ અને શ્રદ્ધા કારણ
ભૂત છે, જ્યારે કુપાત્ર કે અપાત્રને દાન દેતી વેળા દયા એ હેતુ છે

ઉપદેશતરંગિણી (પૃ ૧૨)માં તોત્યા સુધી કહ્યું છે કે—

“ પાત્રે ધર્મનિવચ્ચન તદિતરે મોઘદુટયાહ્યાપક
ચિત્રે પ્રીતિવિવર્ધક રિપુજને વૈરાપહારક્ષમમ્ ।

મત્યં મક્તિપરાવદ નરપતૌ સમ્માનપૂજામદ

મદ્દાદૌ ચ યશસ્કર વિતરણ ન ક્ષાપ્યશો નિષ્ફલમ્ ॥ ”—શાંદુ. ૧૦

અર્થાત્ પાત્રને દીધેલું દાન ધર્મનું કારણ બને છે, અપાત્રને દીધેલું દાન ઉદય
પામતી દયાનું કથન કરે છે, મિત્રને આપેલું દાન નેહમાં વધારા ઉદે છે,
શત્રુજનને આપેલું દાન દુઃખનાવચ્ચને દૂર કરવામાં સમર્થ બને છે, નોકરને
આપેલું દાન ભક્તિના તત્ત્વને જાગ્રત્ યાય છે, રાજાને આપેલું દાન પ્રમાણ
અને પૂજા આપનાર યાય છે અને ભદ્ર વગેરેને આપેલું દાન કીર્તિશાસી
યાય છે એ પ્રમાણે બહો કોઈ પણ સ્થળે દીધેલું દાન નિષ્ફળ જતું જ નથી

આ ઉપરથી એમ દર્શિત થતું નથી કે મુપાત્રદિને દાન આપવાથી તેના કળેમાં
કંઈ વિશેષતા સંભવતી નથી, કેમકે ઉપદેશતરંગિણી (પૃ ૧૩)માં કહ્યું
પણ છે કે—

નિર્દેશનં વ્રતનિકાયસુત કુપાત્ર

સુમોક્ષિત નરમપાત્રમિદ દ્વિ વિદ્ધિ ॥ ”—વસન્ત. ૧૦

અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાન તેમજ મહાવ્રતોથી અનુત્તર એટલે કે બોલામ બોલા નથી
સુશુચ્યાલકિ આ / એના મુનિવર્તને ઉત્તમ પાત્ર ' તુ જાણ્ય અજ્ઞાનતોથી નિશ્ચયિત અર્ધાત્ર
પાત્રને સુખ યાત્રી રહેના માનવને મધ્યમ પાત્ર ' વ્રતોથી રહિત કિંતુ સમ્યગ્દષ્ટિવાળા
જનને એમને કે સુશુચિસુશુચ્યાલનની મનુષ્યને ' જલ્પન પાત્ર , સમ્યગ્જ્ઞાન થી હિત કિન્તુ
વ્રતના મમુદથી સુખ એવાને ' કુપાત્ર ' અને સમ્યગ્જ્ઞાન તેમજ વ્રત એ બંનેથી વિમુખ
જનને ' અપાત્ર ' તુ જાણ્ય આ પવન પૂજારમાં સત્વાચે તે અર્થ નિમ્નવિષિત ગાથામાં
જોવા ૮ —

“ ઉત્તમપત્ત સાઢ મજ્જિમપત્ત ચ સાયયા મણિયા ।

અચિરયસમ્મવિદ્ધા, જહનપત્ત મુણેયજ ॥ ”—આર્પા

[ઉત્તમપાત્ર સાધુમધ્યમપાત્ર ચ સાયવા મણિતા ।

અચિરતસમ્યગ્દષ્ટિર્જયપાત્ર કાલદયમ્ ॥]

૧ આ ૫૩ વર્મચર્યપદ્ધતિના તૃતીયા પાનામાં ૪૦ માં પ્રોત્કર્યે પણ ૭

“ આમે નિમ્ને સ્તુતીર્થ કચરનિચરે શુક્તિમ યેઽહિવક્ત્રે
 ઔપધ્યાદો વિપદ્રો યુરુસરસિ ગિરી પાણ્ડુભૂરુણભૂમ્યો. ।

ફલુક્તેને કપાયદ્રુમનગહને મેઘમુક્તં યથાઽમ્ભ-

સ્તદ્વત્ પાત્રે કુપાત્રે નયજનિજગ્ન દત્તમાયાતિ પાર્શ્વ ॥ ”-અર્ચ.૦

અર્થાત્ જેમ આળાને વિષે, લીબડામા, મુતીધામા, કચરાના ઢગલામા, શુક્તિની મધ્યમા, નર્પના મુખમા, આપધી વગેરેને વિષે, ઝેરના ઝાડમા, મોટા તળાવમા, પહાડ ઉપર, પાડુ ભૂમિમા, કૃષ્ણ ભૂમિમા, શેરડીના ખેતરમા તેમજ કપાયડપ વૃક્ષોના ઘાડા જગલમા મેઘમાથી વરસેલુ પાણી વિવિધરૂપે પરિણમે છે તેમ પાત્રને વિષે તેમજ કુપાત્રને વિષે નીતિપૂર્વક ઉત્પન્ન કરેલુ એવુ પોતાનુ ધન અપાતા તે બુદ્ધા બુદ્ધા વિચારને પામે છે

નૈપદ્યચરિત્ર (સ ૫)મા પણ મુપાત્ર-દાનને જ શ્રેયસ્કર કહ્યુ છે આ રહ્યો તે શ્લોક -

“ પૂર્વપુણ્યમિમગ્નવ્યવદ્ધા, સમ્પદો વિપદ એવ મિમૃષ્ટા. ।

પાત્રપાણિકમત્રાપ્તમાસા, તામૃ શાન્તિકરિધિર્વિધિષ્ટ. ॥૧૭॥”-વાગતા

અર્થાત્ પૂર્વ (બવના) કુરુવના માહાત્મ્યના નાશથી પ્રાપ્ત થયેલી સપત્તિ એના વિચાર કરતા તે વિપત્તિઓ જ છે જ્યારે તે અપત્તિરૂપ વિપત્તિઓ હોય છે ત્યારે એ અપત્તિઓનુ પાત્રના હિત-દમણમા અર્પણ કરવુ (દાન દેવુ) તે શાન્તિકારી વિધિ છે તેમજ તેમ વેદે અથના બ્રહ્માએ જોયુ છે

અત્ર એ પણ ઉમેરવુ અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે પાત્રતા તે દુષ્ટ ના મનીજ ન હોવી જોઈએ, કિંતુ તે વાન્તવિક-સાન્વર્ધ હોવી જોઈએ આ અબધમા ઉપદેશતગગિણી (૫ ૧૩)માનો નિમ્ન-લિખિત શ્લોક મન-નીય સમબલ્ય છે -

“ મૌમે મદ્રલનામ ત્રિષ્ટિવિષયે મદ્રા કુળાના સયે

રુદ્ધિ ગાંતલિકેતિ તીવ્રપિટકે રાજા રજ પરિણિ ।

મિપ્ત્વ લવણે વિષે ચ મધુર રૂઝ્કાનિ (?) યથા

પાત્રત્વં ચ પપાદ્રનામૃ રુચિરં નામ્ના તથા નાર્યત. ॥ ”-શાર્દૂલ.૦

અર્થાત્ -પદ્મ શબ્દોમા કહેવામા આવે તો ભોમનુ ખીતુ નામ મગળ છે, પરંતુ એ ગ્રહ નામથી મગળ હોવા છતાં અમગળકારી-દુષ્ટ ગણાય છે એવી રીતે વિષ્ટિ નામનુ કરણ સર્વ કરણોમા અધમ છે, છતાં એનુ અપર નામ ભદ્રા છે કણોનો ક્ષય થતા તેને વૃદ્ધિ કહેવામા આવે તે ત્રીજુ ગુમડા નીકળવા છતાં તે શીતળા કહેવાય છે ૨૪ પર્વ (હોળી)મા રાત્રી જે વાય છે તે નામધારી છે, વનુત તે તેવો નથી જ લવણને મીઠું કહેવામા આવે છે, પરંતુ તેના વ્યાદ તો ખારો છે વિપનો મધુર એ પર્યાયવાચી શબ્દ છે વેશ્યાનુ ખીતુ નામ પાત્ર પણ છે ૨ (વરૂની અથવા એનુ), કઠિંગ્કા (કાઠો) ઇત્યાદિની જેઠે (૧) આ અપર નામો નામથી જ મનોહર છે, નહિ કે અર્ધથી પણ આથી તો પાત્રની વ્યુત્પત્તિ દર્શાવના પાંડિત જનો કથે છે કે—

“ પાકારેણોચ્યતે પાપં, ત્રકારસ્ત્રાણવાચકુ ।

અસરદયમયોગે, પાત્રમાહુર્મનીપિણઃ ॥ ”-અનુ૦

વળી યાજ્ઞવલ્કય કહે છે કે—

“ ન વિપ્રયા કેવલયા, તપસા વાડપિ પાત્રતા ।

યત્ત વૃત્તમિમે ચોમે, તદ્દિ પાત્ર પ્રકીર્તિતમ્ ॥ ”-અનુ૦

૨ ૩ ૪ ૫

દોષદુષ્ટેડપિ જીવેડપિ, દયા કુર્યુર્દવાલવ ।

સહરન્ન નિર્જા ક્યોત્સ્ના, ચન્દ્રશ્ચળડાલવેડમત્ ॥ ૧૨૬ ॥^૧

દુષ્ટ છત્રોને પણ માન દેવાનો અધિકાર—

શ્લો.૦—“ દોષોએ કરીને દુષ્ટ એવા ભવ પ્રતિ પણ દયાળુઓ દયા કરે, કેમકે

ચન્દ્ર પોતાનુ ચારણુ (ગ્રાહણના ધરમા જ રહેવા દઈ) ચડાળના ધરથી હરી લેતો નથી ”-૧૨૬

૨ ૩ ૪ ૫

૧ આ પણ અનન્યરૂપે ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૨૨)મા છે

૨ મરખાવો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૩૮)મા નિમ્નલિખિત પણ —

નિર્ગુણેષ્વપિ સત્ત્વેષુ દયા કુર્વન્તિ સાધય ।

નહિ સહરત ક્યોત્સ્ના ચન્દ્રશ્ચળડાલવેડમત્ ॥ ”-અનુ૦

ક્ષારાઘ્નો વર્ષણેऽપ્યમ્મો, મુક્તાત્વં ભજતે ક્વચિત્ ।
 સર્વેભ્યો દદતોऽપ્યેવં, પાત્રયોગ ક્વચિદ્ ભવેત્ ॥ ૧૨૭ ॥

સાનુદાયિક દાનથી લાભ—

શ્લોક—“ જન્મ ખાગ સમુદ્રમા વૃષ્ટિ થતાં તેણે જળ કદાચિત્ ખોતી ખને છે તેવી રીતે સર્વને દાન દેવાથી કાઠક વાર (સુ)પાત્રનો (પણ) યોગ થાય ”—૧૨૭

❖ ❖ ❖ ❖

દયાભાવસમુત્પન્ને, પાત્રાપાત્રો ન શોઘ્યતામ્ ।
 દેવદૂષ્ય મહાવીરો, દદો વિપ્રાય દુઃખિને ॥ ૧૨૮ ॥

દયાના પ્રાદુર્ભાવમા કુપાત્રની પણ ગણના—

શ્લોક—‘ દયા-ભાવ ઉત્પન્ન થતા (પ્રાણીને) સુપાત્ર કુપાત્રનો વિચાર કરવો નહિ જેમકે મહાવીરે દુખી પ્રાણીને (અર્થ) દેવદૂષ્ય આપ્યું ”—૧૨૮

દેવદૂષ્યનું દાન—

સ્પષ્ટી—જેમ દરેક તીર્થંકર નીક્ષા હે તે પૂર્વ વાર્ષિક દાન દે છે તેમ ત્રમણ ભગવાન મહાવીરે દાન લીધું હતું આ વેળા તેમના પિતાશ્રીના મિત્ર એક દરિદ્ર પ્રાણી પરદેશ ગયો હતો દુર્ભાગ્યને લીધે તે કશું પણ કમાયા વિના ત્યાંથી પાછો પોતાને ઘેર આવ્યો એટલે તેની પત્નીએ તેની બાટકણી કાઢતા કહ્યું કે હે અભાગ્યશિરોમણિ ! જ્યારે ભગવાને મુવર્ણનો વરસાદ વરમાયો ત્યારે તું પરદેશ ગયો હતો અને હંમણા વળી કોડી કમાયા વિના પાછો આવ્યો છે તો તું અહીંથી ચાલ્યો જા, તારા મોઢું મને ન બતાવ અથવા હજી પણ તું એ જગમ કંટપતર સમાન શ્રીમહાવીર પાસે જઈ ચાલના કર કે જેથી તારું દરિદ્ર નાશ પામે કેમકે કહ્યું પણ છે કે—

૧-૨ સરખાવો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૩૮, ૧૦) ગત નિમ્ન લિખિત પદો —

યર્ષન્ ક્ષારાર્ણવેऽપ્યમ્મો મુક્તાત્વ ક્વાપિ જાયતે ।

સર્વેપા દદતો દાતુ, પાત્રયોગોઽપિ સમ્ભવેત્ ॥ ”—અનુ૦

“ દાનક્ષણે મહેચ્છાના, કિં પાત્રાપાત્રચિન્તયા ।

દીનાય દેવદૂષ્યાર્થ યથાઽદાત કૃપયા પ્રમુ ॥—”

“યે મામ્દશ્ચાનિ દાનાનિ, પુનર્દાતુ હિ ને શમા ।

શુષ્કોઽપિ હિ નદીમાર્ગ , સ્વન્યતે સલિલાર્થિમિ ॥”-અનુ૦

અર્થાત્ જેમણે ખડેલા કાનો દીધા છે તેઓ ફરીથી પણ તેમ કગ્વા ગમથ^૧ છે, કેમકે નદીના સુકાઇ ગયેલા માગને પણ જળના અર્થાઓ જોડે છે

શ્રીના આવા વચનો સાલગી એ બ્રાહ્મણ પ્રભુ પાસે આ યો અને તેમને વિનવવા લાગ્યો કે હે દયાના માગર ! હે જગદાધાર ! વિશેષકારી એવા આપે સમગ્ર બ્રહ્માણ્ડના દારિદ્ર્યનો જડમૂળથી નાગ કર્યો, પરંતુ તે વખતે ત્યાં હું અભાગી હાજર હતો નહિ વિશેષમા અન્ય યજ્ઞેથી પણ મને કંઈ મળ્યું નથી એટલે નિ'પુણ્ય, નિરાશ્રય અને નિર્ધન એવો હું બાળે આપને શરણ આપ્યો છું મારા જેવાનું દારિદ્ર્ય દૂર કરવું એ આપ જેવાને માટે તદ્દન મહેલ્લી પાન છે, કેમકે કશું પણ છે કે—

“ સમ્પૂરિતાશેષમહીનલસ્ય

પયોધરસ્યાદ્શુનઞ્ચક્તિમ.જ. ।

કિં તુમ્વપાત્રાપરિપૂરણાય

મયેત્ પ્રયાસસ્ય કળોઽપિ નૂનમ્ ॥”-ઉપાતિ

અર્થાત્ અખિલ મહીનલને જેણે ભરી દીધું છે એવા અને અદ્ભુત શક્તિથી યુક્ત એવા મેધને તુલસી ભરવાને માટે જરા પણ પ્રયાસ ખરેખર કરવો પડે ?

આ પ્રમાણે માથના કરતા બ્રાહ્મણના ઉપર દયા આવવાથી પ્રભુએ દીક્ષા સમયે ઇન્દ્રે જે દેવદ્રવ્ય પણ પોતાના ખભા ઉપર મૂક્યું હતું તેમાંથી અડધું આપ્યું^૧ પ્રભુને તો વચ્ચે નિરર્થક જ હતું તેમ છતાં આપ્યું ન આપતાં અડધાનું દાન દીધું, તે સબધમા જુદા જુદા મુનિવરોએ જુદા જુદા અભિપ્રાયો દર્શાયા છે જેમકે કેટલાકનું માનવું એમ છે કે અડધાનું દાન તે પ્રભુની સતિ વચ્ચ-પાત્રને વિષે મૂર્છાવાળી થશે એમ સૂચન કરે છે, જ્યારે કેટલાક

૧ પ્રભુએ દીક્ષા ત્રીધા પત્રી તેર મળિના મુધી વચ્ચે નાખ્યું તે મવસ્તક ધર્મના પ્રદર્શન માટે સમગ્રનું તેમજ પ્રથમ પારણ જીવનના પાત્રમા ન્યું તે મારા ધર્મની પ્રશંસા માટે જાણવું એમ મુખ્યોધિકામરનું કહેવું છે

ની માન્યતા એ છે કે પ્રથમ પોતે બ્રાહ્મણ કુળમાં અવતરેલા તેના મંત્રકારનું આ પરિણામ છે^૧

આ બ્રાહ્મણ તો એ વસ્ત્ર લઇને તેના છેડા વણાવવા માટે વણકરને ત્યાં ગયો ત્યાં બધો વૃત્તાન્ત માલજતા તેણે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે તું ભગવાનની પાછળ પાછળ જા, મમતા વિનાના અને કૃપાનિધાન વીર બાકીનું અડધું વસ્ત્ર પણ તને આપશે પછી તું તે લઇને આવજે એટલે એ બે કટકાને હું એવી રીતે સાધી આપીશ કે તેના લાખ દીનાર ઉપજશે અને આપણે બે જણા તે અડધા અડધા વહેચી લઇશું

વણકરની પ્રેરણાથી આ વિષ્ણુ તો પ્રભુને શોધવા મથ્યો પ્રભુનો મેળાપ થતા લક્ષ્મણથી તે કંઈ બોલી શક્યો નહિ, પરંતુ એક વર્ષ પર્યંત તે તેની પાછળ પાછળ ભ્રમ્યો ત્યાર બાદ ‘દક્ષિણવાચાલ’ પુરની પાસે ‘વાલુકા’ નદીને કાંઠે કાઠામાં દેવદ્રવ્ય વસ્ત્ર બેઠીને ભરાયુ એટલે પ્રભુએ તે તરફ દષ્ટિ કરી આ પ્રમગ પરત્વે પણ જુદા જુદા અભિપ્રાયો છે કોઈનું માનવું એમ છે કે મમત્વથી પ્રભુએ જોય, શુદ્ધ કે અશુદ્ધ મ્થળમાં વસ્ત્ર પડયું છે એ જાણવા માટે પ્રભુએ નજર ડરી એમ ડેટલાક માને છે, એકાએક એમની દષ્ટિ ગઈ એમ પણ માન્યતા છે,^૨ અમાગી મતતિને વસ્ત્ર-પાત્રની સુલભતા શહેશે કે હલેભતા તે વિચારથી પ્રભુએ દષ્ટિપાત કર્યો એવી પણ ડેટલાકની માન્યતા છે ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયે મુખોદિકામાં એમ સૂચવ્યું છે કે વૃદ્ધોનું માનવું એ છે કે કાઠામાં વસ્ત્ર ભરાવાથી પોતાનું ચાસન કટકની બહુલતાવાળું થશે એમ જાણીને નિર્દોભતાને લઇને પ્રભુએ તે લેવા વિચાર પણ ન કર્યો બ્રાહ્મણ તો અર્ધ વસ્ત્ર મળતા ખુશી ખુશી થઈ ગયો અને વણકર પાને જઈ તેનું યોગ્ય મૂલ્ય મેળવી આનંદ પામ્યો



કુપાત્રપિ સુપાત્રાત્ તુ, દયા કુર્યાદ્ વિશેષતઃ ।

દશન્ત દન્ડશૂક કિ, વૌધયામાસ ન પ્રમુઃ^૧ ॥ ૧૨૯ ॥

૧-૨ સરખાવો આપરંચકની શ્રીહરિભાઈચરિત્ર દત્તિના ૧૮૭ મા અને ૧૯૫ મા પત્ર

૩ સરખાવો ઉપેશતરંગિણી (૫ ૧૦) ગત નિભાવિખિત પદ —

“અપકાન્ધિષ્વપિ જ્ઞા, સુધો કુર્યાદ્ વિશેષતઃ ।

દન્ડશૂક દશન્ત મે, વૌધ પ્રાવૌધયદ્ યથા ॥” —અનુ૦

સુપાત્ર કરતા કુપાત્રને દાન દેવાની અધિક આવશ્યકતા—

શ્લોક—“ આ લોકમા સુપાત્ર કરતા કુપાત્રને વિષે તો (લઘ્ય જીવ) વિશેષે કરીને દયા કરે, (કેમકે) શુ (ગી) પ્રજુએ દસતા એવા (ચારુદૃઢાગિક દર્શિવિષ) સર્પને બોધ ન આપ્યો ? ”—૧૦૬

દયયાડદાયિ કિં નૈવા-ચાયેણ હસ્તિસૂરિણા ? ।

રહકાય સાધવો વેપો, ભોજનાયોપકારિણા ॥ ૧૩૦ ॥

પ્રસ્તુતનું સમર્થન—

શ્લોક—“ વળી શુ ઉપકારી આર્યહસ્તિસૂરિએ દયાથી રકને ભોજન માટે માલુ-વેપ આપ્યો ન હતો ? ”—૧૩૦

રકની કથા (સંપ્રતિ રાજેશ્વરનો પૂર્વ ભવ)—

સ્પષ્ટી—એક વેળા મમ્પતિ નૈશ્વર કરતા કરતા ‘ઉત્તરચિની’ નગરી-મા આઠ્યા તે વેળા જીવન-વામીની પ્રતિનાની રથયાત્રા જોવાને માટે શ્રી આર્યમહાગિરિમૂરિ અને શ્રીઆર્યમુહસ્તિસૂરિ ત્યા પધાર્યા તે અનેનો પરિવાર બહુ મોટો હોવાથી તેઓ પૃથક્ પૃથક્ જાયે ઉતર્યા જીવત-વામીના રથનો વરચોડો નીકળ્યો તેમા આ જો આ-નાર્યવર્યોએ તેમજ મદજા મધે લાગ લીધી રથ નગરમા ફરતો ફરતો રાજકાર આગળ આવી પહોચ્યો તે સમયે સંપ્રતિ ની નજર શ્રીઆર્યમુહસ્તિસૂરિ ઉપર પડી તેમને જોતા એને વિચાર થવા લાગ્યો કે મેં એમને પૂર્વે કોઈ જાયે જોયા હોય એમ જણાય છે, પરંતુ કયા અને કયારે તે યાદ આવતું નથી આ પ્રમાણે વિચાર કરતા કરતા તેને મૂર્છા આવી ગઈ નોકર ચાકરો દોરી આ-આ અને તેમણે તેને ચદનના લેપ વગેરે શીતળ ઉપચારો કર્યા થોડી વારે રાત્રી બેઠો થયો આ સમયે એને જાતિ-મગ્ધ જ્ઞાન થયું હતું તેના પ્રભાવથી એણે જાણ્યું કે શ્રીઆર્યમુહસ્તિસૂરિ તો મારા પૂર્વ જન્મના ગુરુ છે તરત જ તે તેમને વદન કરવા ગયો અને પચાસથી પીઠના અપરા પૂવક પ્રણામ કરી તેણે પૂછ્યું કે હે ભગવન ! જૈન ધર્મના આરાધનનું ફળ શુ ? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે જગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) વળી રાત્રીએ પૂછ્યું કે સામાયિકનું શુ ફળ છે ? રાત્રીએ જો લાભ એ અત્યંત સામાયિકનું ફળ છે, વ્યક્ત સામાયિકથી તો મોક્ષ પણ મળે છે, એવો જવાબ મળ્યો એટલે રાત્રીએ

૧ આનો જ્ઞાન માટે ‘જુઓ વીરસજામર (૫ ૮૦-૮૧)

૨ શ્રીમહાવીરસ્વામીના જીવનને એમની પ્રતિમા ભરાઈ હતી તે

કહ્યું કે સાચી વાત છે, પરંતુ હું કોણ છું તે ધ્યાનમાં આવે છે ? ઉપયોગ આપના સૂરિશ્રીએ તેને યોગજ્યો અને નીચે મુજબ તેનો પૂર્વ લવ ઝઢી સ્થાપનાઓ —

અમે પહેલા એક વાર શ્રીઆર્યમહાગિરિ સાથે ‘કીશાબી’ ગયા હતા અમારા બહોળા પરિવારને લઈને અમે જુદે જુદે સ્થળે નિવાસ કર્યો, તે સમયે લયકર દુકાળ પડ્યો, છતાં લોકો અમારા ઉપર ભક્તિ રાખતા હોવાથી તેમના તરફથી અમને આહાર પાણી મળતા રહ્યા એક વાર અમારા સાધુઓ ભિક્ષા માટે એક શેઠને ઘેર ગયા તેમની પાછળ એક રક પણ્ય એના ધરમાં દાખલ થયો સાધુઓને મોઢક વગેરે યથેષ્ટ ભોજન મળ્યું તે એણે જોયું, એટલે સાધુઓ બહાર નીકળતા તે એમની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો અને ભોજન માટે યાચના કરવા લાગ્યો સાધુઓએ જવાબ આપ્યો કે અમે વાત અમારા ગુરુ જાણે, અમે તો એમને અધીન છીએ એટલે આમાથી ધન આપી શકીએ તેમ નથી આથી તે આ સાધુઓની સાથે તેમના ઉતારે આવ્યો અમારી પાને પણ્ય તેને ભોજનની યાચના કરી એટલે અમે ઉપયોગ મૂકી જોયું તો જણાયું કે લવાતરમાં આ પ્રવચનનો આધાર ધનનાર છે આથી અમે કહ્યું કે જો તું દીક્ષા લે તો તને આહાર આપીએ રકે વિચાર કર્યો કે અમારે હું મહાકષ્ટ જીઠાવી રહ્યો છું તો તેની આગળ દીક્ષાનું કષ્ટ શા હિંસાળમાં છે ? વળી દીક્ષા લેતા યથેષ્ટ ભોજન મળશે તે જુદું આથી તેણે દીક્ષા લીધી અને અમે તે ધરાયો ત્યાં મુઘી તેને મોઢકાદિ ખાવા આપ્યા તેણે એવું આઠઠ ભોજન કર્યું કે વાયુને પણ્ય આવ લા કરવાની જગ્યા રહી નહિ તે જ દિવસે રાતના આસ રૂધાઈ જવાથી તે મરણ પામ્યો મધ્ય સ્થલાવમાં વર્તેતો આ રક માધુ મરીને તું ‘અવ-તી’ પતિ કુણ્ડાલના અમ્ભતિ નામના પુત્ર તરીકે હાલ તું અવતર્યો છે^૧

૫ ૫ ૫ ૫
દશા વિત્તસ્ય તિસ્તઃ સ્યુર્-દાનમોગવિનાશકા ।^૨

દાનરૂપા પ્રધાના સ્યાદ્, યતો દ્વે દુઃખદાયિકે ॥ ૧૩૧ ॥^૨

લક્ષ્મીની ત્રણ ગતિઓ—

‘લો. — “લક્ષ્મીની દાન, ભોગ અને નાશ એમ ત્રણ અવસ્થાઓ છે તેમાં દાનરૂપ દશા ઉત્તમ છે, જ્યારે બીજી બે દુઃખદાયી છે” — ૧૩૧

૧ આનું વિરોધ ચરિત્ર જાણવાની ઉત્કંઠા જેને થતી હોય, તેણે પરિગિષ્ટપર્યંતે ૧૧ મો સર્ગ જોવો

૨ સરખામો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૧૦) નીચે મુજબનું પદ —

“અ-મિત્તલો ગતયો મયન્તિ વિત્તસ્ય ।^૩

પ્રેન મુદ્ધને, તસ્ય તૃતીયા ગતિર્ભવતિ

દાન દેય સતિ ડ્રવ્યે, સચ્ચયો ન સુલાવહ. ।

મક્ષિકાસચ્ચિત પદ્ય, હરન્તિ પામરા મધુ ॥ ૧૩૨ ॥

ધન-મચ્ચયથી દુઃખ--

શ્લોક--“ પૈગ હોય તો દાન દેતુ એકએ, કેમકે સચ્ચ (કરો તે) સુખ
કામી નથી (હે ચેતન ! તુ) નો, (મધ)માખીઓએ એકદા કર્યા મનને પામરા
હરી બધ છે ”-૧૩૨

ત્યાગો હિ સૌખ્યકારિ સ્યાત્, કેવલ સચ્ચયો નહિ ।

મુક્તાનાં સચ્ચયે પદ્ય, દશા ભવતિ કીદૃશી ॥ ૧૩૩ ॥

ત્યાગથી સુખ--

શ્લોક--“ ત્યાગ એ જરૂર સુખકારી છે, નહિ કેવળ મચ્ચ એ આધેવા-
નો સચ્ચ જ થાય અને ત્યાગ ન જ થાય તો કેવી દશા થાય ? ”-૧૩૩

દાનના પ્રકારો--

સ્પષ્ટી--આ પ્રમાણે દાનનું પ્રકરણ સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે દાનના
પ્રકારો વિષે એકે ધર્મો વિચાર કરી લઈએ સૌથી પ્રથમ તો આ વૈશાખ
૨૨મજીના ન્યાયે દાનના જે પ્રકારો પાડ્યા છે તેની નોંધ લઈશું તો જણાશે
કે તેમણે (૧) ધર્મોપદલ-દાન, (૨) જ્ઞાન-દાન, (૩) અભય-દાન અને
(૪) અનુકંપા-દાન એમ ચાર એકે પાડ્યા છે

જ્ઞાન-દાન, અભય-દાન અને ઉપદેશ-દાન એમ પણ દાનના ત્રણ પ્રકારે
પડે છે એ વાત ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૧૪૧)ના નિમ્નલિખિત પદ
ઉપરથી જાણી શકાય છે --

“ જ્ઞાનામયોપદેશદાનમેદાત્

તન્ન ચ ત્રિધા સર્વવિદો વન્તિ ।

તત્રાપિ નિર્વાણપદ્મદીપ

જ્ઞાનસ્ય દાન પ્રવર વદન્તિ ॥ ૮ ॥ ”-મન્દૂક

૧ નગખાલો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૧૦) નીચે મુજબનું પદ --

“ દાતવ્યં માત્ર ય, સતિ વિમલે મન્ચયો ન વર્તેત્થ ।

પદ્યેદ મધુકરીણા મચ્ચિતમર્ચ હરન્ત્યન્યે ॥ -આર્થો

૨ આ પદ હારા ત્રિવિધ દાનના જાનવી રહેલા વલ્લભા આવી કે

આ ઉપરાંત સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ એમ પશુ દાનના ત્રણ પ્રકારો પડે છે આ સમયમા અવતરણરૂપે શ્રીરત્નમંદિરગણિ ઉચ્ચુક્ત અન્ય (૫૩૩)મા કથે છે કે—

“ દાતવ્યમિતિ યદ્ દાનં, દીયતેઽનુપકારિણે ।

શેષે કાલે ચ ભાવે ચ, તદ્ દાનં ‘સાત્ત્વિકં’ સ્મૃતમ્ ॥૭૫॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ શેષ, કાળ અને ભાવને વિષે, દેવુ ભેદએ એમ વિચારીને જે દાન અનુપકારીને અપાય છે તે ‘સાત્ત્વિક’ ગણાય છે આવુ દાન શ્રીગાલિભદ્રાદિએ દીધેલુ જાણવુ

રાજસ દાનનું લક્ષણ એમ સ્વયંવાચુ છે કે—

“ યત્ તુ મત્યુપકારાય, ફલમુદ્દિશ્ય તા પુનઃ ।

મદીયતે પરિક્લિષ્ટં, તદ્ દાનં ‘રાજસ’ સ્મૃતમ્ ॥૭૬॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે અથવા ફળની આશાથી જે દાન દેવાય છે તે ‘રાજસ’ કહેવાય છે અન્નદાનખાણની પાટંગી ટાંચીનુ અન્ન કષ્ટાન્ત ધટાવી લેવુ

તામસ દાનના સમયમા એવુ કથન છે કે—

“ ક્રોધાદ્ રલામિયોગાદ્ વા, મનોભાવ વિનાઽપિ વા ।

યદ્ દીયતે હિતં વસ્તુ, તદ્ દાનં ‘તામસં’ સ્મૃતમ્ ॥૭૭॥—અનુ૦

અર્થાત્ ક્રોધથી, બળાત્કારને લઈને અથવા મનના ભાવ વિના પણ જે હિત કારી વસ્તુનુ દાન દેવાય તે ‘તામસ’ કહેવાય છે

ભગવદ્ગીતાના ૧૭ મા અધ્યાયમા વીસમાથી બાવીસમા પૃથ દ્વારા આ વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડવામા આવ્યો છે એટલુ જ નહિ પરંતુ ચોટે ભાગે એના એ શબ્દોમા આ ત્રિવિધ દાનના લક્ષણો રજુ કરવામા આવ્યા છે

દાનના ચાર પ્રકારો પરંતુ આપણે ૧૫૪મા પૃષ્ઠમા ધસારો કરી ગયા છીએ

૧ આ રજા તે પછી —

“ દાતવ્યમિતિ યદ્ દાનં, દીયતેઽનુપકારિણે ।

શેષે કાલે ચ પાત્ર ચ, તદ્ દાનં ‘સાત્ત્વિકં’ સ્મૃતમ્ ॥—અનુ૦

યત્ તુ મત્યુપકારાય, ફલમુદ્દિશ્ય તા પુનઃ ।

દીયતે ચ પરિક્લિષ્ટ, તદ્ ‘રાજસ મુદાદતમ્ ॥—અનુ૦

અદેશકાલે યદ્ દાન-મવાપેખ્યથ દીયતે ।

અન્નપ્રતિમચક્ષાન, તદ્ તામસ મુદાદતમ્ ॥ ”

દાનના (૧) અભય-દાન, (૨) સુપાત્ર-દાન, (૩) અનુક પા-દાન, (૪) ઉચિત-દાન અને (૫) કીર્તિ-દાન એમ પાંચ પ્રકારો પણ પડે છે તેમાંના પ્રથમના બે દાનો મુક્તિ માટે છે, બ્યારે બાકીના ત્રણ ભુક્તિ (ભોગ) માટે છે આ વાતની પુષ્ટિ માટે નિમ્ન-લિખિત ગાથા રજુ કરવામા આવે છે —

“ અમયં સુપત્રદાણ, અણુકપા ઉચિત્ત્વ કિત્તિદાણ ચ ।

દોહ વિ મુરુગો મણિઓ, તિન્નિ વિ મોગાદય દિતિ ॥ ’—આર્થા

સ્થાનાગના ૭૪૫ માં સૂત્રમા દાનના દશ પ્રકારો નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા સૂચવાયા છે —

“ અણુકપા સમદં વૈર, મયે કાલુણિનતૈતિ ય ।

લજ્જાતે મારવણં ચ, અહમ્મે ત્વ સત્તમે ॥—અનુ૦

ધમ્મ ત અદ્દમે રુત્તે, વાદીતિ ત કતતિ ત ॥ ”

અર્થાત્ અનુક પા-દાન, મધહ-દાન, ભય-દાન, કારુણ્ય-દાન, લજ્જા-દાન, મારવ-દાન, અધર્મ-દાન, ધર્મ-દાન, ઠરિધ્વ-દાન અને કૃત-દાન એમ દાનના દશ પ્રકારો છે આ પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ ધ્યાનમા આવે તે માટે શ્રીઅભયદેવ સરિ સ્થાનાગની ટીકામા નિર્દેશ છે તેમ વાચકમુખ્ય પૂજ્યપાદ શ્રીકિમાન્વાતિ એ રજેલી આર્થાઓ અર્થસહિત રજુ કરવામા આવે છે

“ કૃપણેનાથદરિદ્રે વ્યસનપાપ્તે ચ રોગશોકહતે ।

યદ્ દીયતે કૃપાર્થાદનુરૂપા તદ્ મયેદ્ દાનમ્ ॥ ”

અર્થાત્ પુણ્ય, અનાથ, દરિદ્ર, સકટમા મયકાયેલા તેમજ રોગ અને શોકથી હણાયેલાને મહેગ્ગાનીની રૂએ દાન દેવું તે ‘અનુક પા-દાન’ છે

૧-૩ માંથી સાધી આવક, આરિકા જિન-પ્રતિમા, જિન-ચેત્ય અને નૈન આગમ જે જ્ઞાન જ્ઞેનામા સરસ્વતુ અપભુ કરવું તે ‘સુપાત્ર દાન’ છે પોતપોતાના અધિભર અને સામન્ય અનુસાર દેવ કામ કરવા માટે પોત પોતને પોત પોતને જે જાણે તે ઉચિત દાન’ છે યાગ્ય ભાગ, બારોડ વગેરેને જે દાન દેવું તે ‘કીર્તિ દાન’ છે

૪ આ ગાથા ઉપદેશ તરંગિણી (૫ ૧૫)મા છે આના ભાવવાણુ ૫૫૪ જૈનધર્મવરદ્વેગના સર્વોપસ વૃત્તિ (૫ ૨૭)માં છે આની યાથા નીચે મુજબ છે —

અમય સુપાત્રદાન અણુકપા ઉચિત્ત્વ કીર્તિદાન ચ ।

દામ્પ્યામપિ મોખા મણિત શ્રીણ્યપિ મોગાદિક વદતિ ॥

૫ જૈનધર્મવરદ્વેગની સ્વોપસ વૃત્તિમા ત્રણજા આ મતનમની એક ગાથા છે તેમજ તેનો અર્થ પણ ત્યાં ૩૮ માં પૃષ્ઠમા નજરે પડે છે આ ગાથા બદ્ધ થોડા ફેરફાર સાથે ઉપદેશ તરંગિણી (૩ ૧૮)મા લખાયેલ, રજે નિર્દેશાનરી છે અને તેનો ભાવાર્થ પણ ત્યાં સચરાસમા આ થો છે

“ અભ્યુદયે વ્યસને વા યત્ કિંચિદ્ દીયતે સહાયાર્થમ્ ।

તત્ સદ્ગ્રહતોઽભિપત્ત મુનિમિદ્ધાન ન મોક્ષાય ॥ ”

અર્થાત્ સપત્તિમા કે વિપત્તિમા સહાય કરવા માટે જે કંઈ દાન દેવાય છે તેને મુનિઓ ‘અગ્રહ-દાન’ કહે છે, પરંતુ તે કંઈ મોક્ષને માટે નથી

“ રાજારક્ષપુરોહિતમધુમુલમાવલ્લદણ્ડપાશિષુ ચ ।

યદ્ દીયતે મયાર્થાત્ તદ્ મયદાન યુથૈર્જેયમ્ ॥ ”

અર્થાત્ રાજા, ડોટવાલ, પુરોહિત, ‘મધુમુખ, માવલ (મવાલી ?) તેમજ દડ અને પાશવાળાને વિષે લયથી જે દાન દેવાય છે તેને વિદ્વાનોએ ‘લય દાન’ જાણવું

“ અભ્યર્થિતઃ પરેણ તુ યદ્ દાનં જનસમૂહમધ્યગતઃ ।

પરચિત્તરક્ષણાર્થં લજ્જાયાસ્તદ્ ભવેદ્ દાનમ્ ॥ ”

અર્થાત્ પગની વિનતિ થતા, જન-સમૂહની મધ્યમા સ્તરેલો પ્રાણી પારકાના મનની રક્ષા માટે જે દાન આપે તે ‘લજ્જા દાન’ છે

“ નટનર્ત્તમૃદિકેભ્યો દાર્ણં સમ્યન્ધિવન્ધુમિતેભ્યઃ ।

યદ્ દીયતે ચશોર્ધ્ય ગર્વેણ તુ તદ્ મયેદ્ દાનમ્ ॥ ”

અર્થાત્ નાટકીઓ, નાચનારા, મુદ્દિકો (મુઠ્ઠીથી પ્રહાર કરનારાઓ), મળન્ધીઓ, બન્ધુઓ અને મિત્રોને કીર્તિની ખાતર અથવા અભિમાન પૂર્વક જે દાન દેવાય છે તે ‘શૌર્ય-દાન’ છે

“ હિસાઽનૃતર્ચોર્ચાગતપરદારપરિગ્રહપ્રસક્તેભ્યઃ ।

યદ્ દીયતે હિ તેષાં તજ્જાનીયાદધર્માય ॥ ”

અર્થાત્ હિંસા, અસત્ય અને ચોરીને વિષે તત્પર તેમજ પરદાર અને પરિગ્રહમા આસક્ત એવાને જે દાન દેવાય તે ‘અધર્મ-દાન’ જાણવું

“ સમનૃણમર્ણિમુક્તેભ્યો, યદ્ દાન દીયતે સુપાત્રેભ્યઃ ।

અક્ષયમતુલમનન્ત તદ્ દાર્ણં ભવતિ ધર્માય ॥ ”

૧ મીઠું યોનાનાર, ખુલામતાઓ

૨ આ દાન પણ મુક્તિને માટે નથી કર્યું પણ તે કે—

“ મય લોભસ્તથા સ્નેહ-હયા દાનસ્ય હેતવઃ ।

યે યાતાગ્રહાય મુક્તવા, ધન્યાસ્તે મુક્તિપ્રાપ્તિન ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ ભય, લોભ અને સ્નેહ એ ત્રણ દાનના કારણો છે આ ત્રણને ડોહીને જેઓ દાન દે છે તેઓ ધર્મ છે અને તેઓ મુક્તિ-પ્રાપ્તિ છે

અર્થાત્ તણખવા અને મણિઓને સમાન ગણનારા તેમજ મન્યાગી એવા મુખા
ગોને તે દાન દેવાય તે 'ધન-દાન' બાબત

“ શતમ્, કૃતોપકારો વત્ત ચ મહાસ્રદ્ધો મમાનેન ।

અહમપિ દદામિ કિંચિત્ત પ્રત્યુપકારાય તદ્ દાનમ્ ॥

અર્થાત્ મારા ઉપર મેંકરો રીતે ઉપકાર કર્યો છે તેમજ હજાર રીતે મને દાન
દીધું છે વાન્તે પ્રત્યુપકારથે ૧, પણ એને કંઈક આપુ એ (૧૬૨મા પ્રકારનું)
દાન છે

:

:

:

:

શીલ વિઘ્નહર સર્વ-સમ્પદા દાયક મતમ્ ।

પ્રાણાધાર સુવૃત્તસ્ય, વશશોભાવિવર્ધકમ્ ॥ ૧૩૪ ॥

શીળનો મહિમા-

સ્લો-“ શીળ વિઘ્નોને વિનાશ કરનાર, સર્વ મપત્તિઓને આપનાર,
સમ્યક્ચિન્તનો જીવન-આનાર અને વશની ગોલાને વિનાશત વનારનાર મનાય
છે ”-૧૩૪

દાનાદિનો ક્રમ-

સ્પષ્ટી-અન્ય જીવોને મુખ થય તે માટે, તેમજ હુ ખૂબ દાર કરવાને
માટે તન, મન અને ધનથી મદદ કરવી એ મનુષ્યનું લક્ષણ અને જુવણ છે
પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે ત્યાગ કરવાની વૃત્તિવાળો જ દાતાર બની શકે
છે જે ધન અજ્યારનો પ્રાણ ગણાય છે તેનું દાન તેના ઉપરની મમતા જોઈ
યતા અર્થાત્ ત્યાગ-બુદ્ધિ મુરતા થઈ જાય છે જોવાની મતલબ એ છે કે
જોઈતા અશે પર જીવોના ઉપકારાય તન, મન, અને ધનથી સહાયતા કરાય
છે તેટલે અશે ત્યાગ-ભાવ પ્રકટે છે તીર્થંકરો દીક્ષા લે તે પૂર્વે સાવત્સરિક
દાન કે છે ત્યાર બાદ ઉત્તમ શીયલની મૃત્તિરૂપ દીક્ષા તેઓ બ્રહ્મ કરે છે
તદનંતર બાહ્ય અને આભ્યંતર તપશ્ચર્યાનું તેઓ સેવન કરે છે આ આભ્ય
ન્તર યાને ભાવ-તપના પ્રભાવથી આત્માની શુદ્ધ ભાવના ભાવીને તીર્થંકરો
કેવલરાગ ઉપાર્જન કરે છે જોઈતા આ દષ્ટિએ જોતા દાનાદિ ક્રમ સહેલું
હોય એમ સમજાય છે વળી દાન દેવું એ જોઈતી મહેલો વાત તેટલી
સહેલી વાત શીયળ પાળવાની નથી વળી આનાથી તપશ્ચર્યા કરવી એ તો

વિશેષ વિકટ માર્ગ છે અને નિર્ભય ભાવનાઓમા આરૂઢ થવું એ સૌથી અઘરું કાર્ય છે અને લઇને પણ આ પ્રમાણેનો ક્રમ સચવાતો હોય એમ ભાસે છે અન્ય નીતે વિચાર કરીએ તો દાન-ધર્મની સિદ્ધિ થતા શીલ-ધર્મના સેવન માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ્યતા મળતા તપ-ધર્મના આરાધન માટે અધિકારિત્વ મળે છે આ લાયકાત મળી જતા ભાવના ભાવવાનું સામર્થ્ય ખડુ થાય છે આથી પણ દાનાદિ ક્રમની મકારણતા બિદ્ધ થતી જણાય છે આ મબધમા શ્રીહરિભદ્રમરિચૂત પંચવસ્તુગત સ્તવપરિજ્ઞાની નિમ્ન-લિખિત ગાથાઓનો નિર્દેશ કરવો આવશ્યક મમન્ય છે —

“ સંત વક્ષમણિયં યાને દાણ પિ જો ન વિચરેડ ।

ઇય ગુહુગો કહ સો સીલ અડ્ડુદર ધરડ ? ॥ ૧૩૦૮ ॥

અસ્સીલો અ ણ જાયડ મુદ્દસ્ય તવસ્ય હદિ વિસઓ વિ ।

જહસત્તીપ્પતવસસી ભાવડ કહ ભાવનાજાલં ? ॥ ૧૩૦૯ ॥

ઇત્યં ચ દાણધર્મો દવ્યસ્તયસ્વમો (ગો ?) ગહેઅવ્વો ।

સેમા હ મુપરિમુદ્ધા જેયા ભાવસ્તયસ્વરૂપા ॥ ૧૩૧૦ ॥ ”

અર્થાત્ વિદ્રમાન, બાહ્ય (આત્માથી બિન્ન) અને અશાશ્વત એવું (પિન્ડાદિ) દાન પણ જે (હુદ્ડતાને લીધે) અધાનમા (યોગ્ય પાત્રને વિષે) આપતો નથી, તે હુદ્ડ કેવી રીતે અતિશય હુદ્ધ એવા શીળને ધારણ કરી શકે ? શીલરહિત એવો વળી શુદ્ધ તપશ્ચર્યાના વિષય પણ ન થાય યથાશક્તિ અનપન્વી પણ ભાવનાના સમૂહને કેવી રીતે ભાને ? આ ક્રમને વિષે દાન-ધર્મને દ્રવ્ય-સ્તવ રૂપે શ્રદ્ધા કરવો ભેદ છે અને બાકીના મુપરિશુદ્ધ શીલાદિને ભાવસ્તવરૂપે જાણવા ભેદ છે

૧ યાયા—

મદ્ યાદ્યમનિત્ય મ્યાને દાનમપિ યો ન વિતરન્તિ ।

પય ક્ષુદ્રક વથ ન શીલમતિદુર્ધર ધારયતિ ? ॥

અશીલધ ન જાયતે ગુદ્દસ્ય તપસો હન્દિ વિષયોડપિ ।

યયાશક્ત્યાડતપસ્વી ભાયયતિ કય ભાવનાજાલમ્ ? ॥

ઇત્યં ચ દાનધર્મા દ્રવ્યસ્તયરૂપકો ગૃહીતમ્ ।

જેપાસ્તુ મુપરિમુદ્ધા જેયા ભાવસ્તયસ્વરૂપા ॥

૨ પ્રતિભાગતબ્ધી સ્વોપત ગતિ (૫ ૨૫૧)મા આ ગાથાઓ યોગ્ય મેરુદાર માથે નરે ૫૧ છે

આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને અન્યકાર હવે ગીવના અધિકારનો પ્રારભ કરતા હોય એમ લાગે છે

ये शीलशीलिता लोके, दुःखशल्यैर्न कीलिताः ।

सुप्राप्तशुभसयोगा, नीरोगास्ते भवन्ति हि ॥ १३५ ॥

શીળથી નીરાગિતા-

સ્તોત્ર-“શીળતા જ (જનો) શીળથી યુક્ત છે તે દુઃખરૂપ શત્રુથી બોકાયેલા નથી શુભ સયોગને સારી રીતે પામેના તે જો નીરાગી જ રોય છે”-૧૩૫

भूतव्यन्तरमुष्टधादि-प्रयोगा निष्फलाः समे ।

प्रयुक्ताः शीलयुक्तेषु, शीलाद् दुःख प्रणश्यति ॥ १३६ ॥

શીળથી સરક્ષણ-

સ્તોત્ર-“શીળથી યુક્ત (જનો)ને વિષે ભૂત, વ્યન્તર, મુઠ ઇત્યાદિના સર્વ પ્રયોગો નિર્થક અથ ડે, કેમકે શીળથી દુઃખ નાગ પામે ડે”-૧૩૬

શીળનો મહિમા-

સ્તુતી-“મા તેમજ પૂર્વના જે પદો દ્વારા અન્યકારે શીળનો મહિમા વર્ણવેલ છે અત્ર ધર્મકેટપદુમના ચતુર્થ પદ્યવમાં જે કહ્યું છે તે નિવેદન કરી આપણે પણ શીળના શુભે ॥૪૭॥

“શીલ કીર્તિસિતાનપત્રકલશ શીલ શ્રિય કાર્મણ

શીલ ભાવપયોનિશીતકરિણ શીલ ગુણાદા નિધિ” ।

શીલ સહચિત્કાનને કાલિસા શીલ સ્વનિ શ્રેયમા

શીલ સચ્ચલતાવશન્તસમય શીલ તુ મુક્તિપત્રમ્ ॥ ૮ ॥”-શાંકર
અર્થાત્ શીળના કીર્તિરૂપ રોય છોડેને વિષે કમલ ડે શીળ લક્ષ્મીતુ કામણ ડે શીળ ભાવરૂપ માગરને (પ્રમુચિત કરનાર) નડ છે શીળ શુભોનો નિધિ છે શીળ એ મસારરૂપ જાને વિરે કેળ છે શીળ કન્યાઓની ખાલ છે શીળ સત્વરૂપ વેળીને વિકસિત કરનારો વનન્તનો પમય છે (વિશેષ શુ કહેણ ?) શીળ એ મુક્તિને આપનારી વસ્તુ છે

નાથે માથે પ્રહ્લ્લ-વર્થના પ્રગસા રી ઉપદેશાતરગિણી (૫ ૮૮)ગત કથનનું પણ મનન કરી લઈએ -

“ સીમા રાનિષુ વજ્રવાનિગદ્ગારણુ યન્વન્તરિઃ

કર્ણસ્થાગિણુ દેવતામૃ કમન્દા દીપોત્તમઃ પર્વમૃ ।

ઓદ્ધારઃ સરુઆસરણુ મુરુણુ વ્યોમ સ્થિરેણુ સિતિઃ

શ્રીરામો નયનત્પરણુ પર્વમ વ્રહ્મ પ્રતેણુ પ્રતમ ॥ ૪૬ ॥ ”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ જેમ ખાણોમા હીંગની ખાણુ શીમારૂપ છે—મર્વોત્તમ છે, વૈદ્યોમા ધન્વનરી, દાનીએ મા કુર્ણુ, દેવતાઓમા લક્ષ્મી, પર્વોમા દીવાળી, સમસ્ત અક્ષ-
રોમા કુકાર, શ્રી વન્તુઓમા આગર, ચિર (પર્વો)મા પૃથ્વી અને નીતિમા તત્પર (માનવોમા) શ્રીરામ ઉત્તમ છે તેમ પ્રતોમા બ્રહ્મચર્ય મત શ્રેષ્ઠ છે ”

આ હકીકતને ધર્મકલ્પદ્રુમના અતુર્વ પદ્યવમા ઠાચણકે નિમ્ન-લિ-
ખિત નાતમુ પર પુષ્ટિ આપે છે—

‘ પોષ્ટપર્વોપધિણુ જ્ઞાતિણુ વલ્પશાસ્ત્રી

ચિન્તામણિર્મણિણુ ધેનુણુ કામરેનુઃ ।

ધ્યાનં તપસ્સુ મુરુનેણુ કૃપા પ્રતેણુ

વ્રહ્મવ્રતં સિતિપતિત્વમુરોરુગેતિ ॥ ’—વન૦

અર્થાત્ જેમ આપધિઓમા અમૃત, વૃદ્ધોમા કલ્પવૃક્ષ મણિઓમા ચિન્તા
મણિ, ગાયોમા કામધેનુ, તપશ્ચર્યાઓમા ધ્યાન, અને નન્દાર્યોમાં દયા નરેન્દ્રતાને
લોભે છે તેમ પ્રતોમા બ્રહ્મચર્ય મત મનપણુ લોભવે છે

બ્રહ્મચર્યની મહત્તા પરત્વે જન શાસ્ત્ર તો ત્યા નુધી કહે છે કે—

“જો દેહ કળવક્રોદિ, અદ્વા કારેહ કળડજિનમયનમ્ ।

તસ્મ ન તત્તિઅ પુન્નં, જત્તિઅ રમગ્ગપ્ પરિણ ॥ ૧ ॥—આર્યા

દેવદાણગંધવ્વા, જરુગ્ગમસ્ત્વમર્કિનરા ।

યમયારિં નમસતિ, દુકર તે કરંનિ ય ॥ ૨ ॥—અનુ૦

૧ ખાણ—

યા દદાતિ જાનક્યોદિં મયયા વારયન્તિ જનકજિનમયનમ્ ।

તસ્મ ન તાયત્ પુણ્ય યાવદ્ મહાવ્રતે ધૃતે ॥

દેવદાણવગંધર્વા યમરાપમર્કિનરા ।

મહાચારિણં યન્ કુચન્તિ તે ॥

‘આપાણાં ફસરિતં વા ઇદ્ધી રજ્જં ચ કામભોગા ય ।

કિત્તી વલ્લ ચ સમ્મો આસના સિદ્ધિ યમાઓ ॥ ૩ ॥’-આર્યા

ફલિકારઓ વ જળમારઓ વિ સાવજ્જજોગનિરઓ વિ ।

જ નારઓ વિ સિજ્જઈ તે સલ્લ સીલસ્સ માહણ્ય ॥ ૪ ॥’-આર્યા

અર્થાત્ જે સુવર્ણ ॥ કોડીનું દાન દે અથવા જે સોનાનું બિનશૂદ્ધ બનાવે તેનું પુણ્ય પણ બ્રહ્મચર્ય પાળનારાના જેટલું નથી જેઓ હજાર એવું બ્રહ્મચર્ય પાળે છે તેમને દેવ, દાનવ, ગધર્વ, ચક્ષ, રાક્ષસ અને કિનરો પણ નમસ્કાર કરે છે, આરાધા અન્ધય, નહિ, શાન્ત, ઇચ્છિત લોગો, આબરૂ, પરાક્રમ, સ્વર્ગ અને ભોક્ષ પણ બ્રહ્મચર્યથી મમીપ ॥ કશુંજો કરનાર, મનુષ્યનો ધાતક, અને પાપમય વ્યાપારમા આસક્ત જોયો પણ નારક નિહિ પામે છે, તે ખરખર શીંગનો મહિમા છે

અન્યેન દર્શનનું પણ કહેવું એ છે કે—

“ એકરાજ્યુપિતસ્યાપિ, યા મતિર્બ્રહ્મચારિણઃ ।

ન સા ક્રતુસદ્ભ્યેન, વક્તુ શક્ત્યા યુધિષ્ઠિર । ॥ ”-અતુલ

“ એકતથાતુરો વદા, બ્રહ્મચર્યં તુ પુરુષઃ ।

એક સર્વપાપાનિ, મન્યાસાં તુ પુરુષઃ ॥ ”-

અર્થાત્ એક રાત બ્રહ્મચર્ય પાળનારની જે ગતિ થાય છે, તે હે યુધિષ્ઠિર ! હજાર યુદ્ધોથી પણ કહેવું શક્ય નથી એક તરફ સ્થાવર વેદો અને એક તરફ બ્રહ્મચર્ય, એક બાજુ મર્વ પાપો અને એક બાજુ મહા અને માસ

બ્રહ્મચર્યનો પ્રભાવ વલુવતા પાર આવે તેમ નથી કમને પણ બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પાપમા દેવલોકમા જાય છે અને દેવો પણ એને નમસ્કાર કરે છે ૨

૧ છાયા—

આપાણેશ્ચર્યં વા ક્રદ્ધિ રાજ્યં ચ કામભોગાશ્ચ ।

કીર્તિર્યલં ચ સ્વર્ગમાસન્ના સિદ્ધિશ્ચયત ॥

ફલિકારશ્ચ જનમારકોઽપિ સાવચયોગનિરતોઽપિ ।

યદ્ નારકોઽપિ સિદ્ધયતિ તત્ સત્તુ શીલસ્ય માહાત્મ્યમ્ ॥

૨ સરખાવો—

‘ કાપણ વમચેર ધરતી મવા ડ જે અસુદ્ધમણા ।

કાપણિમ વમલોપ નાળ નિયમણ ડયધાઓ ॥ ”

[કામેત વદ્યચર્ય ધારયતિ મવ્યાસ્તુ ચે શુદ્ધમનસ ।

ફરુપે બ્રહ્મલોકં તેષા નિયમનોપવાત્ ॥]

ચક્રવર્તીના ચૌર રતો પૈશી અશ્વને બેરલુ-મથી બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં આવે છે આ પ્રમાણે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ અન્ધચ પાળવા જતા તે સ્વર્ગે જાય છે એમ કહેવાય છે પરંતુ કોઈ સ્પષ્ટ પ્રામાણિક કે જેમ બેરલુમાં આવે નહિ ત્યાં સુધી આ વાતને કોણ સ્વીકારે

શરીરનગરીરાજ્યે--ઽભિષિક્તો વીર્યભૂપતિ ।

યાવત્ સ રાજતે રાજા, તાવત્ સૌખ્ય નિરન્તરમ્ ॥૧૩૭॥

બ્રહ્મચર્યના પાલનનો પ્રભાવ—

શ્લો०—“ દેહરૂપી નગરીના રાજ્યને વિષે અભિષેક કરાયેનો વીર્યભૂપતિ
ત્યા સુધી ગત તરીકે બિગડે છે, ત્યા સુધી નિરન્તર સુખ છે ” ૧૩૭

*

*

*

*

સમર્થ સર્વથા ભો ભો, શીલં તદ્રક્ષણે મતમ્ ।

રક્ષયિત્વા તત્. શીલ, રક્ષણીયં સ ભૂપતિ ॥૧૩૮॥

વીર્યના રક્ષણ માટે શીલનું પાલન—

શ્લો०—“ હે ભવ્ય ! તે (વીર્યનું) રક્ષણ કરવામા જઈને
ગણાય છે, તેથી કરીને શીલનું રક્ષણ કરી તે (વીર્ય) સુખમાં
બેઠાયે ” ૧૩૮

*

*

*

*

યે તુ શીલાત્ પરિશ્રિષ્ટાઃ, ક્ષયાદિરંગ-

દુઃખિન. સ્યુરમુત્રાત્ર, લોકદૃષ્ટયા-

શીલબ્રથની નિડ બનાવ્યો—

શ્લો०—“ જ્યો શીલથી બ્રથ વાય છે ત્યો
એવે તેમજ આ લોકમાં તથા પરલોકમાં દુઃખ
પાત બને છે ” ૧૩૯

*

*

*

*

હા હા ક્ષણિકસોરણાય, લોકરયાતા વિપશ્ચિત. ।

પ્રત્યક્ષ ગર્વમાયન્તે, હત્વા સ્વા કીર્તિમુઙ્ગ્ગ્વલામ્ ॥૧૪૦॥

શીલબ્રધ પડિતોની અનદશા—

શ્લો.૦—“ હાય હાય લોકમા પહિડત તરીકે પકાયેના (પુરુષો પાણી)
કાણિક મુખને માટ પોતાની નિર્મળ કીર્તિનો વિનાશ કરી પ્રત્યક્ષ રીતે ગધેડા જેવું
આચરણ કરે છે ”-૧૪૦

ક્રીડા ક્રીડા ક્રીડા ક્રીડા

અસ્થિમાંસવસાચર્મ-પુઙ્ગ્ગે હા મૂઢમાનમા ।

પૃથગ્ભૂતે ઘૃણા કુર્યુ, સયુક્તેઽમિલપન્તિ કિમ્ ? ॥૧૪૧॥

વિવેકની ખામી--

શ્લો.૦—“ હાહકા, મામ, ચરખી અને ચામડીનો સમૂહ જ્યારે પૃથક્ક હાય
છે, ત્યારે મૂઢ ચિત્તાનાઓ તિન્નકાર કરે છે પરંતુ હાય ! જ્યારે તે સલગ્ન હોય
છે, ત્યારે તેની તેઓ કેમ ઇચ્છા કરે છે ? ”-૧૪૧

ક્રીડા ક્રીડા ક્રીડા ક્રીડા

નેમિનાથ ચ સર્વજ્ઞ, જન્મ શ્રેષ્ઠિસુદર્શનમ્ ।

સ્થૂલભદ્ર ચ યોગીશ, નત્વા શીલ પ્રપચતામ્ ॥ ૧૪૨ ॥

શીલવૃત્ત સેવન—

શ્લો.૦—“ સર્વજ્ઞ નેમિનાથને, કેવની જ ખૂ(સ્વામી)ને, સુદર્શન શ્રેષ્ઠીને
અને યોગીશ્વર સ્થૂલભદ્રને નમસ્કાર કરી શીલને લાગે. ”-૧૪૨

શ્રીજ ખૂસ્વામીનો ઘૃતાન્ત—

સ્પષ્ટી.૦—‘ સજ્જુહ ’ નગરમા શ્રેષ્ઠિકે રાત્ર સજ્જ કરતો હતો તે
સમયે એ નગરમા સ્વપ્નસાદત નામનો એક એકા રહેતો હતો તેની પત્નીનું
નામ ધારણી હતું પોતાને પુત્ર ન હતો તેથી ધારણી રાજ હિદિગ્ન રહેતી

૧ એમના વિષેની સ્થૂલ મહિતી માટે જુઓ નેમિબ્રહ્મામરવું સ્પષ્ટીકરણ
(૫ ૯૭-૧૦૦)

હતી એની ઉદામીનતા દૂર કરવા માટે એક દહારો મ્હપભદ્રે તેને પ્રેમ પૂર્વક કહ્યું કે ચાલ, આપણે 'વૈભારગિરિ' જઈએ અને ત્યાંના ઉદાનમાં કીડા કરીએ ધારણીએ તે વાત કબૂલ કરી એટલે મુદર રથમાં પોતે બેસી અને પત્નીને બેનાડી, માર્ગમાં બેવા લાયક પદાર્થો તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચતો જતો 'વૈભારગિરિ' ઉપર તે આવી પહોંચ્યો રથમાંથી ઉતર્યા બાદ આ મુગલ આ ગિરિના ઉદાનની શોભા બેવામાં મૃદાચુ એવામાં એકાએક મ્હપભદ્ર તની દષ્ટિ સિદ્ધપુત્ર યશોભિત્ર ઉપર પડી તેને બોધને શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું કે તમે કેમ અહીં આવ્યા છો? સિદ્ધપુત્રે જવાબ આપ્યો કે હું પચમ ગણધર શ્રી-મુદ્રમંદિરામી અત્ર પધાર્યા છે તેમને વહન કરવા બંધે છું આ સાલળી આ ધણી ધણીઆણી પણ સિદ્ધપુત્રની સાથે માથે ગણધર મહારાજની પાને આવી પહોંચ્યા જ બૂઝીપને લગતી હકીકત સાલળ્યા બાદ ધારણીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે મને પુત્ર ધશે કે નહિ? સિદ્ધપુત્રે કહ્યું કે આવો સાવધ પ્રશ્ન શુર મહારાજને પૂછ્યો ઉચિત નથી હું નિમિત્ત-જ્ઞાનના બળથી તને ઉત્તર આપુ છું કે તને જ બૂ નામનો ઉત્તમ શુણવાળો પુત્ર ધશે પછી શુભશ્રીના ચરણારવિહને નમીને ત્રણે જણા 'વૈભારગિરિ' પરથી ઉતરી પોતપોતાને ઘેર ગયા

એકદા ધારણીએ સ્વપ્નમાં જ્યેતુ બિહ બેયો અને તે વાત પતિને કહી મ્હપભદ્રે કહ્યું કે હે લલના! તારી કુળે પુત્ર-ગત અવતરશે એ અસામા યદ્દ દેવલોકથી વિદ્યુન્માલીના હુવ આવીને આ સ્ત્રીની કુક્ષિરૂપ શુકિતને વિષે મોતીની જેમ અવતરશે નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ વ્યતીત થતા ધારણીએ અતિતેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો આનુ નામ જ બૂ પાડવામાં આવ્યું શેઠ ને શેઠાણી તો આને રમાડવામાં અને લાડ લડાવવામાં જ પોતાનો સમય ગાળવા લાગ્યા કાલાતરે આ કુમાર મુવાવસ્થાને પામ્યો એટલે તેનું પાણિમહલુ થાય તે માટે તેના માળખ વિચાર કરવા લાગ્યા

આ અવસરે તે જ નગરમાં વસતા 'અમુદ્રમિય', 'અમુદ્રદત્ત', 'સાગર દત્ત', અને 'કુબેરદત્ત' એ ચાર મહેશ્વરિરામણિઓ તેમજ 'કુબેરસેન', 'અમણદત્ત', 'વમુષેલુ' અને 'વમુપાલિત' એ ચાર ગેઠિયાઓ મ્હપભદ્ર તની પાને વિનંતિ કરવા આવ્યા કે હે શ્રેષ્ઠિન! અમારે રૂપ અને લાવણ્યના

૧-૮ આ પ્રત્યેકની પ્રિયાનુ નામ અનુક્રમે પદ્માવતી, કનકમાલા, વિનયશ્રી, ધનશ્રી, કનકવતી, શ્રીવેણા, વીરમતી અને જયમેના હતું વિદ્યુન્માલીની ચાર દેવીઓ અવીને પદ્માવતી પ્રમુખ આ સ્ત્રીઓની પુત્રીરૂપે અવતરી હતી તેમના અમુદ્રશ્રી, પદ્મશ્રી, પદ્મમેના અને કનકમેના એના નામ પાડવામાં આવ્યા હતા કનકવતીને નલ મેના નામની પુત્રી હતી, ત્યારે બાકીની ત્રણ વનિતાઓને કનકશ્રી, કનકવતી અને જયશ્રી નામની કન્યાઓ હતી

ભાગરૂપ, કવા-સમુદ્રમા પારગત, સુણેની સ્વામિની અને મનોહરતામા અપસરાને પણ પરાગ કરનારી એકેક કન્યા છે હાવમા વિવાહના કન્યાલ મિત્રરૂપ યૌનન તેમને પ્રાપ્ત થયુ છે, તેા કુળ, શાળ, વય, રૂપ વગેરે સુણેથી અનુરૂપ એવા તમારા પુત્ર સાથે તેમનુ પાણિગ્રહણ હો રોકે તેમની આ વિનતિ ઘણા હર્ષથી સ્વીકારી મસુદ્રા વગેરે આઠ કન્યાઓને પણ પોતાનુ યોગ્ય મથળે મગપણ થયેલુ જાણી આનંદ થયે

સમય જતા શ્રીમુદ્રમાસ્વામીનુ આ નગરમા આગમન થયુ તે જાણીને રોમાચિત થયેલો જ જુકુમાર તેમની વાણીનુ પાત્ર કરવા ગયો તેમના સુખારવિદમાથી અમૃતના ઝરણા જેવી અનુપમ દેશના ઇર્ષ્યગોચર થતા આ કુમારના હૃદયમા નિભાંગીને હૃદય એવો ભવ-વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો આથી હું મારા માતાપિતાની રજા લઇને આવુ ત્યાં મુઘી આપ આ ઉદ્યાનમા ધર્મે વૃક્ષની શોભાને ધારણુ કર્યો એવી ગણધરદેવને પ્રાર્થના કરી રથ ઉપર આરૂઢ થઈ તે ઘર ભણી આવ્યો

નગરના એક દરવાજે તે આવ્યો ત્યાં તે અત્યત મકીલ્લુ જણાયો એટલે કાલ-ક્ષેપના લયથી તે બીજે દરવાજે ગયો ત્યાં પણ લક્ષ્યની તંયાગી થતી જોઈ તે પાછો વળ્યો, કેમકે તેને એમો ગુણ વિચાર થયો કે હું વિરતિ સ્થિત કદાચ મરી જાઉં તો મારી દુર્ગતિ થાય શ્રીમુદ્રમાસ્વામી પાને આવી તેમને પ્રણામ કરી તેણે જીવન પર્વત ત્રિવિધ પ્રદાયર્યની અનુજ્ઞા માગી તે સ્વીકારતા કામવિગરને તિલાંજલિ આપી જ જુકુમાર સહર્ષ પોતાને ઘેર આવ્યો હું દીક્ષા લેવા આવુર છું, વાસ્તે મને આપ પૂજ્યો અનુજ્ઞા આપો એવી તેમણે પોતાના માતાપિતાને વિનતિ કરી, પરંતુ તે માન્ય ન નખતા તેમણે કહ્યું કે એક વાર તું આઠે કન્યાનુ પાણિગ્રહણ કરી અમને આનંદ આપ ત્યારબાદ તું મુજેથી દીક્ષા લેજે તે સાલળી જ જુકુમારે હા પાડી, પરંતુ માથે સાથે કહ્યું કે તમારું કાચ થઈ જાય એટલે મને દીક્ષા લેતા રોકશો નહિ

ઋષભદત્તે આઠે કન્યાના પિતાઓને જાણાવી પોતાના પુત્ર પરણીને તરત જ દીક્ષા લેનાર છે એ વાતથી વાકેફગાર કર્યા અને કહ્યું કે તમારે મગપણ રહ કરવું હોય તો મુજેથી તેમ કરો આ સાલળાને શોકાતુર બનેલા તે આઠે જણાઓએ મસલત કન્યા પોતાને પરિવાર ભેગો કર્યો આ સમયને વાર્તાલાપ સાલળી આઠે કન્યાઓએ કહ્યું કે ગમે તેમ થાઓ, અમારે તે આ ભવમા જ જુકુમાર જ સ્વામી છે, અન્ય નહિ આવા કન્યાઓની મક્ક મતા ભેતા અનુકૂળ સ્વિગે લગ્નના ગણેશ મહાયા અને મોટી ધામધૂમ પૂર્વક તેની પૂર્ણાહુતિ થઈ આઠ વધુઓ માથે જ જુકુમારને પોતાને ઘેર આવેવ જોઈ ધારણી અને ઋષભદત્તના હર્ષને પાર રહ્યો નહિ

મર્વ અલકારોથી વિભૂષિત, માક્ષાત્ કામદેવ જેવા જ ખૂંકુમાર આઠે પત્નીઓ મહિત શયનગૃહમાં ગયા, પરંતુ તેમની એક રૂવાટીમાં પણ કામ-વિકાર થયો નહિ તેમની આ ધીંગતા અલૌકિક ન ગણાય તો બીજું શું ? કુમારસભવ (૨૦ ૧, ૨૯)માં કહ્યું પણ છે કે—

“ વિકારહેતૌ સતિ વિક્રિયતે યેષા ન ચેતાસિ સ ઇવ ધીરા । ”

આ પ્રસંગે ‘જયપુર’ના વિન્ધ્ય રાજાનો મોટો પુત્ર પ્રભવ જ ખૂંકુમારના ધરમાં ચોરી કરવાના ઇરાદાથી દાખલ થયો. પિતાએ કનિષ્ઠ પુત્રને રાજ્ય આપ્યું હતું તેથી પોતાનું અપમાન થયેલું મમજી પોતે નગર બહાર ‘વિદ્યાચળ’ની પાસે એક ગામ વસાવી રહેતો હતો અને ખાતર પાડીને, લોડોને લટીને, ચોરી કરીને તે પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હતો. એવામાં તેના ચર પુરુષોએ તેને જ ખૂંકુમારની સમૃદ્ધિ કુબેરને પણ કોરે બેઠાડે તેવી છે એવી ખાતરી આપી તે માલગીને તે આ અવમરે અવવાપિની વિદ્યા વડે જ ખૂં સિવાય અન્ય મર્વ જગતા લોડોને નિઠાવશ કરી દઈ પોતાના પરિવાર મહિત વેચ્યાંએ લૂટકાટ ચલાવવા લાગ્યો. જ ખૂંકુમાર મહાપુણ્યશાળી હોવાથી વિદ્યાની તેના ઉપર અસર થઈ નહિ પોતાનું ધર લૂટાતું બેઠું આ મહાત્માને કોપ કે શોભ થયો નહિ પરંતુ લીલાપૂર્વક તેઓ બોલ્યા કે હે ચોર ! અહીં સૂતેલા, વિદ્યામુ અને મારા આમત્રણથી આવેલા પગલાઓને ન અડકો, હું તેમનો પહેરેગીર જગતો બેઠો છું આ શમ્ભો કાને પડતા ચોર ત્તખ્ધ થઈ ગયા અને પ્રભવ પણ ચોતરફ બેવા લાગ્યો. હાથિણીઓ વડે હાથીની જેમ આઠ નુંદર નુંદરીઓથી યુક્ત જ ખૂંકુમાર તેની નજરે પડ્યા એટલે તેણે જ કુમારને પોતાની ઓળખાણ આપી અને કહ્યું કે મારી અવવાપિની અને તાલોદ ઘાટિની બે વિદ્યા આપ લો અને તેના બદલામાં મને ત્તલિની અને માલિણી વિદ્યા આપો. જ ખૂંકુમારે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હે પ્રભવ ! સવાર પડતા તો આ આઠે નવીન પરણેલી પત્નીઓનો પરિત્યાગ કરી હું દીક્ષા લેવાનો છું, હમણા પણ હું ભાવ-માધુ થયેલો છું, તેથી તારી અવવાપિની વિદ્યા મારા ઉપર કરો. પ્રભવ પાડી શક્તી નથી બાકી મારી પાસે કેઈ વિદ્યા નથી વળી તુલુની જેમ લક્ષ્મીનો સર્વથા ત્યાગ કરી શરીર ઉપરની પણ મમતા-ડાકણને દેશવટો દઈ હું મુકિત-રમણીની લગ્નપત્રિકા તુલ્ય દીક્ષાનો ઓકાર કરનારો છું એટલે તારી વિદ્યાઓ મારે શા કામની ?

પછી પ્રભવે અવવાપિની વિદ્યા મહત્તી લીધી અને નવીન પત્નીઓ સાથે વિષય-સુખ ભોગવ્યા બાદ યોગ્ય મમથે દીક્ષા લેવાની જ ખૂંસ્વામીને સચના કરી

પરંતુ જાણકુમારે કહ્યું કે વિષય-ભોગ તે વિષ-ભોગ છે, એમા પુષ્કળ દુઃખ છે અને મુખ તો—નાનેતુ મુખ પણ અતિમ્લય છે તેમજ એ ઉપર 'મધુબિન્દુ પુરુષની, 'કુબેરદત્તાની અને ડમહેન્દરદત્તાની ત્રણ કથાઓ સભળાવી આના પ્રત્યુત્તરરૂપે એકેક પત્નીએ અનુક્રમે 'બક જેડુતની, 'વાનરની, 'નૂપુરપડિતા અને શિયાળની, 'શબ્દમકની, 'લુહિ અને મિલ્દિની, 'શમકટના પુત્રની, 'માસાહમ પક્ષીની અને નાગદાંત્રીની કથાઓ કહી પરંતુ આ પ્રત્યેક કથાનું ૧૦ કાગડા, ૧૩ અગારકારક, વિદ્યુન્માલી, વાનર, જાતિવન અન્ન, સોદસક, ત્રણ મિત્ર, (જુઓ પૃ ૧૩૨-૧૩૩) અને લક્ષિતાગતા દંટાનતથી જાણકુમારે એવું નિરસન કર્યું કે આઠે પત્નીઓ પ્રતિજ્ઞાધ પામી ગઈ અને પતિદેવને ખમાવતા બોલી જાડી કે હે નાથ ! જેમ આપ મમાર-સમુદ્ર તરવા ઇચ્છો છો તેમ અમને પણ તારો, કેમકે આપ પરાપકારીમા શિષ્યમણિ છો આ હકીકત માલખીને જાણકુમારના માતા, પિતા, આમુ, સમરા અને તેના બધુજનો પણ નીકા લેવા તૈયાર થયા આ તરફ પ્રસવ પણ બોલ્યો કે હું પણ મારા માતાપિતાની રત્ન લઈ જલહીયો આતુ છું કેમકે મારે પણ દીક્ષા લેવી છે જાણકુમારે કહ્યું કે હે મિત્ર ! આ શુભ કાર્યમા દીલ ન કર્યો પ્રાત કાલ થતા મોટા મનવાળા જાણકુમારે મ્નાન કર્યું, સર્વ અંગે અગરાગ કર્યો અને અમૂલ્ય આભૂષણો ધારણ કર્યો પછી ઇનાદત્ત નામના દેવથી માનિધ્ય કરતા આ કાર્યપગોત્રી મહાનુભાવ મોટી શિખિકામા આરૂઢ થયા અને મુધમાન્વામી જે ઉદ્યાનમા બિરાજતા હતા ત્યાં સપરિવાર આવી પહોંચ્યા શિખિકામાથી નીચે ઉતરી ગણધરદેવને પચાગ પ્રણામ કરી તેમણે અજ્ઞાતિ ભેડી વિરક્તિ કરી કે હે તારણહાર ! આ સસાર-સાગરમા નૌકા સમાન દીક્ષા આપી મને અને મારા સગાવહાલાને આપ આપના નાણી બનાવો આનો સ્વીકાર કરી ગણધર મહારાજે વિધિપૂર્વક તેમને દીક્ષા આપી વિશેષમા બીજે દિવસે પ્રસવસ્વામી આવતાં તેમને પણ દીક્ષા આપી જાણકુમારના શિષ્ય તરીકે સ્થાપ્યા

એકદા ગણધર શ્રીમુધમાન્વામી જાણસ્વામી પ્રમુખ શિષ્ય-રત્નો સહિત 'વયા' નગરીએ પધાર્યા તે વખતે એ નગરનો કુણિક રત્ન સપરિવાર તેમને વાઢવા આવ્યો જાણકુમારનું અઘૌકિક ૧૫ ભેદને તે ચકિત થઈ ગયો

૧-૭ આ કથાઓ માટે જુઓ પરિશિષ્ટ પન (સ ૨ પો ૧૯૧-૨૧૬ ૨૨૪-૩૦૬ ૩૧૫-૩૫૩ ૩૫૬-૩૭૮ ૪૦૭-૪૩૦, ૪૬-૬૪૦, ૬૮૮-૭૧૭)

૮-૧૧ જુઓ પરિશિષ્ટ પર્ (સ ૩, પો -૪૧ ૧૦૮-૧૨૧, ૧૪૨-૧૪૭, ૧૮૬-૨૧૨)

૧૨-૧૫ જુઓ પરિશિષ્ટ પર્ (સ ૨ પો ૩૭૮-૪૦૫ ૪૩૨ ૪૪૩, ૧૪૩ ૬૮૧, ૭૨૦-૭૬૫)

૧૬ ૧૯ જુઓ પરિશિષ્ટ પર્ (સ ૩ પો ૪૫ ૧૦૬ ૧૨૩ ૧૪૦, ૧૪૯ ૧૭૮, ૨૧૪ ૨૬૫)

અને તેમનો પૂર્વ વૃત્તાન્ત નાલગ્યો ત્યારે તેને શાંતિ થઈ આ સમયે ગણધર દેવે એટલું ઉમેર્યું કે પૂર્વ જન્મના તપથી આ મહાત્માને આણુ અલૌકિક ડપ, તેજ અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયા છે વળી તેઓ ચરમશરીરી છે અને છેહા કેવલી છે વિશેષમા તેમના મોક્ષ-ગમન બાદ કોઈને મન પર્યાયજાન કે પરમા વધિજ્ઞાન પણ થશે નહિ વળી આહારક શરીરની લખ્ખિ, નિનકટપ, પુલાક લખ્ખિ, ઉપશમ શ્રણિ તેમજ ક્ષપક શ્રેણિ, તથા પરિહારવિશુદ્ધિ, સ્વસ્થમ-પરાય અને યથાજ્યાંત એ ત્રણ પ્રકારના ચારિત્રો એટલે કે કુલે એ દશ વસ્તુઓમાથી એક પણ કોઈને પ્રાપ્ત થશે નહિ

આ પ્રમાણેની દેશના સાલણી કુણ્ણિક પરિવાર સહિત ગણધર દેવને પ્રણામ કરી પોતાના નગરમા પાછો ફર્યો અને ગણધર મહારાજ પણ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા

શ્રીમુદ્ધર્માસ્વામીએ પચાસ વર્ષની ઉમરે દીક્ષા લીધી હતી ત્રીમ વર્ષ મુધી તેમણે શ્રીમહાવીરસ્વામીની સેવા કરી હતી તેમના નિર્વાણ પછી તીર્થ પ્રવર્તાવતા તેઓ છદ્મસ્થપણે બાર વર્ષ રહ્યા ત્યાર પછી એટલે ૮૨ એ વર્ષે તેમને દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું આઠ વર્ષ પર્યંત તેઓ અનેક ભગ્યોને પ્રતિ જોધ પમાડતા આ પૃથ્વીને ખાવન કરતા રહ્યા સો વર્ષ પૂર્ણ થતા નિર્વાણ મમય નજદીક જાણી તેમણે પોતાની પાટે શ્રીજીભૂસ્વામીને આધ્યા અને આયુધ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ મોક્ષે ગયા

આ તરફ શ્રીજીભૂસ્વામી પણ ઉચ્ચ તપ કરી, દેવલજ્ઞાન પામી, ભગ્ય પ્રાપ્તિઓને યથાર્થ ઉપદેશ આપી અને શ્રીમહાવીરસ્વામીના મોક્ષ-દિવસથી ચોસઠ વર્ષ વીત્યા બાદ શ્રીપ્રભવસ્વામીને પદ્મધર બનાવી સર્વ કર્મનો ક્ષય થતા પરમ પદને પામ્યા

આ પ્રમાણે આગલે દિવસે આઠ આઠ રૂપે રલા જેવી રમણીઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરી, રાત્રે પત્નીઓને પણ પ્રતિજોધ પમાડી ભાવ-સાધુ રૂપે રહી અને સવાર પડતા દીક્ષા લઈ ભરતક્ષેત્રમા એ દ્વારા અદ્વિતીયતા પ્રાપ્ત કરી સુક્ષિત-રમણીને વરેલા વીર પુરુષને સહસ્રધા વદન કરતો અને તેમનો જીવન-વૃત્તાન્ત સૂચવવામા જે ન્યૂનતા રહી ગઈ હોય તે બદલ મુગ્ધ જનો પાએ ક્ષમા માગતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું

શ્રીમુદ્ગર્જનની કથા—

‘ચપા’ નગરીમા અહંતદાસ નામનો એક શેઠ રહેતો હતો મુલગ કરીને એક ગોવાળ તેની ગાય ચારતો હતો એક દિવસ ગાયે ચરાવીને

માનના તે ગામ ભણી આવતો હતો તેવામા તેની નજર વચ્ચે નહિ જોડેલા હોવાથી ધ્રુજતા એવા એક ગયોત્સર્ગ-મુક્રામા રહેલા મુનિ ઉપર પડી સખત ટાકમા પણ ધ્યાનમા તેમને મસ્ત જોઈ તે તેમની પ્રશ્ન કરતો ઘેર આ યો બીજો દિવસે સુર્યોદય થયો તે પહેલા ગાયો ચરાવવા તે ઘેરથી નીકળ્યો અને રસ્તે જતા તે જ સ્થળમા મુનિને તેમજ ડોલેલા જોયા આથી તેને ઘણી અભયળી થઈ અને તે તેમની પાસે જઈ જોઈ એવામા સૂર્ય ઉગતા મુનિવર 'તમો અરિહતાળ' એમ બોલી આકાશ-માર્ગે જીડી ગયા સુભગ એમ સમજ્યો કે આ મત્રથી આકાશમા જીડાય છે પછી તે રાજ એતુ ધ્યાન ધરવા લાગ્યો એટલા તેને એમ કરતો જોઈ ગઈ તેને પૂર્ણ નવકાળ (તમચકાર) મન શીખ યો ત્યારથી તે આખા મત્રનો જાપ જપવા લાગ્યો એટલામા ચોમાનું આગ્યુ એક વખત તે ગાયો ચરાવવા વગડામા ગયો હતો તેવામા અતિ વૃષ્ટિ થવાથી વનમાની નદીમા પૂર આ યુ અને તે ઘર ભણી આવવા અમમથે બન્યો એટલે તેણે ઉડવાના ઇરાદાથી પુરોક્ત મત્રનું સ્મરણ કર્યું પરંતુ તે વચમા એક ખીલા ઉપર જઈ પડ્યો અને મરણ પામી આ અર્હિતદામને ત્યા પુનપણે અવતર્યો તેનું નામ સુદર્શન પાડવામા આગ્યુ મોટા થતા તેનું એક શ્રીમતની મનોરમા નામની કન્યા માથે લામ થયું અને વખત જતાં તેને પુત્રો પણ થયા

આ ગામમા એક કપિલા નામનો પુરોહિત રહેતો હતો તે સુદર્શનને દિલ્હાનન હોમ્ત હતો એથી એક દિવસે પુરોહિતે પોતાની પત્ની કપિલા આગળ તેની ઘણી તારીફ કરી તેથી તે તેના ઉપર રાગી થઈ ગઈ અધુરામા પૂઠ એક દિવસ તો સુદર્શનને જોવાનો પણ તેને લાગ મળ્યો આથી અવસર માધી એકલા કપિલા સુદર્શનને ઘેર ગઈ અને કહ્યું કે તમારા મિત્રના શરીરે આજે ઠીક નથી, વાગ્તે જલની મારી સાથે પધારો સુદર્શનને પ્રપન્ની ખબર ન હતી એટલે એ તો આની માથે આવી નીકળ્યો પુરોહિતને જે આવતા દિવાનખાનામા મિત્રને નહિ દેખતા સુદર્શન તેને વિરે પૂછ્યું એટલે કપિલાએ જવાબ આપ્યો કે તમારા મિત્ર અદરના અડમા છે આ પ્રમાણે સુદર્શનને ઘરના અદરના લાગમા મોકલી, બહારના દરવાજા બંધ કરી આ સ્ત્રી આની પાસે આવી નિર્વજ્જપણે વિષય-સેવન માટે વિનંતિ કરવા લાગી સુદર્શન તેને કહ્યું કે હું તો નપુસક છું, એટલે મારાથી તાર કાંઈ વળી શક્યો નહિ આમ સમજાવી સુદર્શન પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો

એક દિવસ આ ગામનો રાજા કપિલા અને સુદર્શનને માથે લઈ નગર બહાર દરવા નીકળ્યો તે વખતે દેવયોગે આ રાજાની આજ્ઞા રાણી કપિલાની

માથે બહાર ફરવા નીકળી હતી મુદર્શનની પ્રિયા મનોરમા પણ પોતાના છ પુત્રો સાથે હવા ખાવા આવી હતી તેને જોઇ કપિલાએ રાણીને પૂછ્યું કે આ કોણ ? ઉત્તર આપતા રાણીએ કહ્યું કે શુ તુ બાણતી નથી ? આ તો મુદર્શન શેઠની પત્ની છે પછી કપિલાએ પોતાની બધી બનેલી બીના અભયાને કહી મલળાવી એટલે રાણીએ કહ્યું કે અરે લોગી ! મુદર્શને પોતાને નપુસક જણાવી તને છેતરી, કેમકે નપુસકને વળી પુત્રો હોય ખરા કે ? કપિલાએ જવાબ આપ્યો કે રાણી સાહેબા ! એ સાચુ હશે, પરંતુ આપની ચતુરાઈ તો ત્યારે જ મગ્નમાણ્ય લેખાય કે જ્યારે તમે એની માથે એક વાર પણ વિષય-સેવન કરો રાણીએ કહ્યું કે એમા શુ ? જા, તને તેમ કથાની પ્રતીતિ કરાવી આપુ ત્યારે જ હું અભયા સાચી

પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા માટે ગણી રાત દિવસ તક વિચારી રહી હતી. એવામા એક દિવસ રાજા વગેરે વનમા વિનોદાર્થે ગયા આ સમયે લાગ મળતા પડિતા નામની પોતાની દામ્ત્રી દ્વારા અભયાએ, નૂન્ય ગૃહમા કાચેત્મર્ગ મુદ્રામા ઊભા રહેલા મુદર્શનને જળરજ્જ્વીથી ઊંચકાવી ધ્રુવી રીતે પાલખીમા બેસાડી કામદેવના મૂર્તિના કપટથી અત પુરમા આણી મૂકાવ્યા કામ-વિલાસમા તેને દસાવવા માટે અભયાએ હાવભાવનો ઉપયોગ કર્યો એટલેથી પત્તા ન ખાવાથી શુબન અને આલિંગને પણ કર્યા, પરંતુ મુદર્શને તેની વાત સ્વીકારી જ નહિ લય પમાડવા માટે અનેક ધમકીઓ પણ આપી, પરંતુ શેઠના ઉપર તેની કશી અસર થઇ નહિ આથી તેનો જાન લેવા માટે તેણે એકાએક થીસ પાડી એટલે ચોકીદારો દોડી આવ્યા તેઓ આને અપરાધી તરીકે રાજા પાસે લઈ ગયા રાજાએ ખુલાસો કરવા કહ્યું, પરંતુ ખરી વાત કહેતા અભયાના રામ રમી જાય એ બીકથી મુદર્શન મૂગા રહ્યા આથી તેને અપરાધી સમજી રાજાએ શૂળીની સજા ફરમાવી અનેક વર્ષના પૂર્વક તેને શૂળી ઉપર ચડાવવાને ચોકીદારને લઇ જતા જોઇ મનોરમાએ અભિગ્રહ કર્યો કે જ્યાં લગણુ મારા પતિદેવ ઉપગ્રથી કલક ઉતરે નહિ ત્યાં મુઘી હું આ મારા ઘરદહેરા-સરમા કાઉસગમ્યાને રહીશ

આ તરફ શેઠને શૂળીએ ચડાવ્યા તો શૂળી સોનાનુ સિંહાસન બની ગઇ તોપણ તેને મારી નાખવા મારાઓએ ઘા કર્યા, પરંતુ એથી પણ તેનું મરણ ન થતા આશ્ચર્યકારક ઘટના બની તે એ કે ગળામા ઘા થતા તે જા મોતીની માળારૂપે, મમ્તક ઉપર ઘા થતા તે મુગટરૂપે, કાન પરના ઘા કુડળરૂપે અને હાથ ઉપરના કડા રૂપે પરિણમ્યા ગમે તેટલા ઘા ઢરવા છતાં તેનું મરણ ન નીપજ્યુ આ વાતની રાજાને ખબર પડતા તે ત્યાં આવ્યો અને શેઠની ક્ષમા

યાની હાથી ઉપર તેને સન્માનપૂર્વક બેસાડી તે ગામમાં આવ્યો. આ વાતથી વાંદેશ્વર થતા મનોરમાએ કાઉતુહ્ય પામેા પછી રાજાના અત્યંત આગ્રહથી શેઠે ખરી સ્થિતિ કહી એટલે નજા કેપે કળકળી ઊઠ્યો અને રાણીને અને દાસીને ગામ બહાર કાઢી મૂકવાનો હુકમ કાઢ્યો રાણી તો શંભની મારી ત્યાં જ મરી ગઈ પરંતુ પડિતા 'પાટલીપુર' ગઈ અને ત્યાં જ તેણે વેશ્યાનો વધો આદર્યો મુદર્શન શેઠને વૈરાગ્ય થતા તેમણે દીક્ષા લીધી

વિહાર કરતા કરતા મુદર્શન મુનિરાજ 'પાટલીપુર' જઈ ચઢ્યા પડિતાએ તેમને ઓળખ્યા પોતે ક્રમાતુર યવાથી તેમને ગોચરોને બહાને દેસવાળીને તે પોતાને ઘેર તેડી લાવી તેણે ઘણી ઘણી કથનાઓ કરી એક, પરંતુ પોતાનો પાતો અવળો પડતો જાણી તેમને છોડી મૂક્યા મુનિરાજ ત્યાંથી મુક્ત થતા નમ્યાનમાં ગયા અને દાયોત્તમ-મુદ્રામાં રહ્યા એવામાં અભયા રાણી મરીને વ્યતરી થઈ હતી તેણે તેમને જોયા એટલે પૂર્વ ભવના વેરથી તે તેને અનેક અનુદ્રુષ્ણ તેમજ પ્રતિદ્રુષ્ણ ઉપસર્ગો કરવા લાગી મુનિવ- તો મેરુની જેમ નિશ્ચળ રહ્યા અને ઉલટું વળગાણ પામ્યા પછી એમણે દેશના આથી વ્યતરીને તેમજ પડિતાને પ્રતિબોધ પમાડ્યો છેવટે તે બેની પણ સદગતિ થઈ નર્મદા મુદર્શન મહારાજ પણ આયુધ્ય પૂર્ણ થતા નિર્વાણ- નગરીએ સન્ન્યાસ

સ્થૂલભદ્રનુ ચરિત્ર—

અપ્પટી૦—આ 'ભરતજેન'માં 'પાટલીપુર' નગરમાં નવમો નદ નજી રાજ્ય કરતો હતો તેને મહાબુદ્ધિશાળી શકેટાસ નામનો મંત્રી હતો આ મંત્રીને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી અને શીલ-ભૂષણથી વિભૂષિત સ્લક્ષ્મીવતી નામની પત્ની હતી આ પત્નીને બે પુત્રો હતા—(૧) ચતુર, શુભી અને લદ્ર આદૃતિ વાળો મુધાકર સન્માન સ્થૂલભદ્ર અને (૨) નદ રાજાની અત્યંત નેવા કરનારો અને એથી કરીને તેને અનિપ્રિય થઈ પડેલો એવો શ્રીયક આ ઉપરાંત યક્ષા, 'યક્ષદિન્ના, ભૂતા, 'ભૂતદિન્નાકા, એણા, વેણા અને ઝેણા એમ સાત પુત્રીઓ પણ હતી આ નગરમાં રૂપમાં ઉર્વશીને પણ હસવે એવી અને કળાના મહિર નમાન કોશા નામની વેરયા રહેતી હતી આને ઘેર સ્થૂલભદ્ર પડ્યો પાથર્યો ગેરો હોય, જ્યારે શ્રીયક નદ રાજાનો અગરક્ષક થઈ રહ્યો હતો

કાળ્ય, વાદ અને વ્યાકરણમાં અતિશય નિપુણ એવો વરરુચિ ગ્રાહ્ય આ નગરમાં વસતો હતો તે પ્રતિદિન નવા નવા ૧૦૮ કાળ્યો બનાવી રાજાને

૧ આ પ્રમાણેના નામો શ્રીજયનાનંદચરિત્ર શ્રીસ્થૂલભદ્રચરિત્ર (પૃષ્ઠ ૧૦)ને આધારે આપ્યા છે પરિશિષ્ટ પૃષ્ઠ (સ ૮) માં યક્ષદિન્ના એ ભૂત સા એવા નામે છે

રજન કરવા મથતો, પન્તુ આ મિથ્યાદષ્ટિ છે એમ ધારીને ગાકટાલ મત્રી તેની પ્રત્યાગ કળે નહિ અને એથી રાજા તેને તુષ્ટિદાન આપતો નહિ આવી વર-રુચિએ મત્રીની પત્નીને પ્રસન્ન કરી અને તેની ઠારા પોતાના કાવ્યોની પ્રગતિ કરાવવાનું કાર્ય પાર પાડ્યું આથી પ્રતિદિન રાજા તરફથી આને ૧૦૮ મોના-મહોરો મળતી ફેટલાડ દિવસો ગયા બાદ મત્રીએ રાજાને કહ્યું કે આટલું બધું દાન કેમ આપો છો ? રાજાએ કહ્યું કે હું તો તમે કાવ્યની પ્રશંસા કરો છો તેથી આપું છું મત્રીએ કહ્યું કે આ બ્રાહ્મણ તો અન્યના બનાવેલા કાવ્યોને પોતાના તરીકે બોળાયા છે ને પ્રતીતિ કરી હોય તો મારી સાથે પુત્રીઓ પણ એના બોલેલા કાવ્યો તરત જ બોલી બતાવશે

વસ્તુસ્થિતિ એવી હતી કે મૈત્રી મોટી પુત્રી એક વાન બોલેલું ચાદ રાખી શકતી હતી, બીજી બે વાર બોલાયેલું અને એ પ્રમાણે માતમી સાત વાન બોલાયેલું

બીજે દિવસે વરરુચિ વિપ્ર સલામા આવ્યો ત્યારે આ માટે પુત્રીઓને પદામાં એસાડવામાં આવી હતી તે ૧૦૮ શ્લોક પોતે નવા બનાવીને લાવ્યો હતો તે બોલ્યો એટલે તે માટે બાલિકાઓએ પણ બરાબર શ્લોકો બોલી બતાવ્યા આથી રાજાએ ગુસ્સે થઈને તુષ્ટિદાન આપવું બંધ કર્યું ત્યાર પછી વરરુચિએ ગંગાને કિનારે જઈ જળમા એક યત્ર ગેઠવ્યું અને તેમા ૧૦૮ સોનામહોરો મૂકી પ્રભાતે ગંગાની તે સ્તુતિ કરી ચરણ વડે યત્ર દબાવતો એટલે ૧૦૮ સોનામહોરો ઉછળીને તેના હાથમા પડતો આ પ્રમાણે તેને કરતો બેઠું લોકો તેની ખૂબ તારીફ કરના લાગ્યા આવી એક દહાડે માનના શક-ટાલે ચરપુરુપને તપાસ કરવા મોકલ્યો તે છનોમાનો ગાંઠની બાજોલમા સ્તાઈ રહ્યો એવામા વરરુચિ ત્યા આવ્યો અને ૧૦૮ મોનામહોરો જળમા રાખીને ઘર ભણી ચાલતો થયો થોડીક વાર પછી પેલા ચરપુરુપે ત્યાંથી મહોરો લઈ લીધી અને એની પોટલી પ્રધાનને સોંપી નીધી આ સાથે લઈને પ્રધાન રાજાને તેડીને સવારે ત્યા ગયો વરરુચિ ત્યા આવ્યો એટલે પોતાનો અમત્કાર દેખાડવા તેણે ગંગાની સ્તુતિ લલકારી, યત્ર પણ દબાવ્યું, પરંતુ મહોરો ન મળી આખરે પ્રધાને તેને તે પોટલી આપી એથી ઝાંખો ઝપ પડી ગયો અને વેર વાગવાનો પ્રસંગ યોગવા લાગ્યો

વખત જતા શ્રીચક્રના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો આ વખતે રાજાને બેટ કરવા માટે મત્રીએ યત્નો તૈયાર કરાવવા માડ્યા તે વાતની દાસી દ્વારા વરરુચિને બહાર પડી એટલે નાના નાના બાળકોને ચણા વગેરે આપીને એણે બોલતા શીખ્યું કે અરે રાજા બાપુતો નથી કે આ ગાકટાલ શું કરશે ? નહને મારીને તેની ગાદી પર શ્રીચક્રને સ્થાપશે આ વાત આખા નગરમા પ્રસરી

ગઈ અને તે રાજાને કાને પહોં પહોંચી રાજાને વહેમ પડ્યો અને તે મત્રીનું નિકન્દન ઢાઢવા તત્પર થયો. અવમર થતા મત્રી હાજર થયો ત્યારે રાજા ક્રોધ કરીને વિમુખ થઈ બેઠો. મત્રી એનો ભાવ સમજી ગયો અને ઘેર જઈ એણે શ્રીયકને કહ્યું કે તું કાલે રાજસભામાં મારૂં મસ્તક છેતી નાખજે, કેમકે રાજા આપણા સમગ્ર કુટુંબનો મહાર કરના અધીરો બન્યો છે. હું મુખમાં તાવપુટ વિષ રાખીશ એવે તને પિતૃહત્યાનું પાપ નહિ લાગે. બહુ બહુ સમભવવાથી બીજે નિવેશે શ્રીયકે રાજાના દેખતા પિતાનું માથું ઠાપી નાખ્યું. રાજાએ શ્રીયકને કહ્યું કે આવું અકાર્ય તે કેમ કર્યું? જવાબ મળ્યો કે મ્હામી ના પેરીના ઘાટ ઘડ્યો એ સેવકનું કર્તવ્ય છે.

આની ઉત્તરશક્યા થયા બાદ નદ નૃપતિએ શ્રીયકને પ્રધાન-મુદ્રા સ્વીકારવા કહ્યું એટલે તેણે સૂચવ્યું કે પિતાના પ્રમાદથી નિરકુશપણે મારો વડીલ ભાઈ સ્થૂલભદ્ર દોશાને ઘેર આજે બાર વણથી ભોગ ભોગવી રહ્યો છે, તેને બોલાવીને એ આપો. રાજાએ સ્થૂલભદ્રને બોલાવી મગાવ્યો અને પ્રધાન-મુદ્રા અંગીકાર કરવા કહ્યું એટલે વિચારીને-આલોચીને જવાબ આપીશ એવો ઉત્તર મળ્યો. રાજાએ આગ્રહ કર્યો કે તું હમણા જ આલોચી લે આથી સ્થૂલભદ્ર પાસેની અથોક વાડીમાં જઈ વિચારવા બેઠો કે નારડ છવોની પેઠે સેવક જનોને ખાવા પીવા કે સૂવાનો પણ મુખે અવમર મળતો નથી વગી પોતાના અને પારકાના દેશની ચિંતામાં હોવા અધિકારીઓના ચિત્તમાં પૂર્ણ હુલમાં જળની જેમ પ્રિય પ્રમદાઓને સ્થાન મળતું નથી વિશેષમાં નિસ્વાર્થ પણે સેવા કરનારને પણ હુલ જનો સતાવે છે. રાજાના કટપાણી માટે દ્રવ્ય અને દેહ પણ પાથરવા પડે છે આના કરતા મુશ્કેલી જનો પોતાના આત્મા માટે આજો પ્રયાસ કરે તો શું પોતું? આવી વિચાર-માલામાં નૃધાયેલા સ્થૂલભદ્રે ત્યાં જ દેશનો પચમુષ્ટિ લોચ કર્યો, '૨ નકળાના તાનણાથી રત્નેહરણ બનાવી લીધું અને રાજસભામાં આવી રાજાને ધર્મ લાલ દઈ કહી નભળાવ્યું કે મેં આ આલોચ્યું.

રાજસભામાંથી મહાર નીડળી સ્મશાન માર્ગે થઈ શ્રીમન્મતિવિજય સુરિ પાસે જઈને નામાચિન્ના ઉચ્ચાર પૂર્વક તેમણે દીક્ષા લીધી. હુક સમયમાં તેઓ શાસ્ત્રમાં પાંગત થયા અન્યદા વર્ષાકાળ આવતા ગુરુવચને પ્રણામ કરી

૧ આના ગુણોત્તમ વર્ણન કર્યા છે કે એની પ્રજા દરી પડી તેના કે લી પણ પત્યર જેતુ દરી ના ત્યારે તેના ઉપર આ કબજા નાકામાં આવે તો તે લી સદયા પીગળી નાકા ભર નિનાગામાં પાણી જેતુ પ્રવાની બની ગયેતુ લી આ કબજાના યોગથી પત્યર જેતુ દરી નાકા આ રમણે રિયાગમાં દરીથી અને ઉનાગામાં ગરમીમાં આ કબજા રક્ષણ કરે છે ચોખાસામાં તે તરીની અને ગરમીમાં બચાવે છે એનું મૂલ્ય સદા લાખ સોનીયા ગણાય છે.

મુનિવરો અભિગ્રહ લેવા લાગ્યા એકે એવો નિયમ લીધો કે હું સિંહની શુક્રમા દ્વાર આગળ ચાગ મહિના મુધી ઉપવાસ કરી કાર્યોત્સર્ગપણે રહીશ બીજાએ અભિગ્રહ કર્યો કે હું દષ્ટિવિષ મર્ષના દર આગળ એ પ્રમાણે ચાર મહિના મુધી ઉપવાસ કરી કાર્યોત્સર્ગપણે રહીશ ત્રીજાએ કહ્યું કે કૃવાના ભારવટ ઉપર હું ચાર માસ રહીશ આ પ્રસંગે સ્થૂલભદ્રે પણ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે હે શુભદેવ ! આપ અનુજ્ઞા આપો તો હું કોશા વેશ્યાને ત્યા કામ શાસ્ત્રમા વર્ણવેલા વિવિધ ચિત્રોદી મુગ્ધોલિત ચિત્રજ્ઞાનામા ચાર મહિના રહું અને તેના ત્યાની બારે બત્રીસી રમોદધના આહાર કરે શુભ મહારાજે અનુમતિ આપી એટલે સ્થૂલભદ્ર કોશાને ત્યા આવ્યા

આતુર્માસ પૂર્ણ થતા પેલા ત્રણ મુનિઓ અભિગ્રહ પૂર્ણ કરી શુભ મહારાજ પાને આવ્યા એકલે અહો દુષ્કારક તમને કુશળ છે એમ સ્મરિવર્ચે કર્ણક લિલા થઇને કહ્યું, પરન્તુ સ્થૂલભદ્રને ઉદેશીને તો હે દુષ્કર દુષ્કરકારક ! હે મહાતુલાવ ! તમે કુશળ છો એમ તદન લિલા થઇને કહ્યું આથી એ ત્રણ મુનિઓ સ્થૂલભદ્રની અદેખાઈ કરવા લાગ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે મત્રિ-પુત્ર હોવાથી શુભ એનું બહુમાન કરે છે

ફરી આતુર્મામનો પ્રસંગ આવતા મિહશુક્રવાસી મુનિએ શુભ પાને પ્રતિજ્ઞા લીધી કે હું પણ આ આતુર્મામ સ્થૂલભદ્રની પેઠે કોશા વેશ્યાને ત્યા પમાર કરીશ શુભએ કહ્યું કે હે વત્સ ! આ આકરો અભિગ્રહ કરવો યુક્ત નથી, કેમકે એનો નિભાવ તો 'મેરુ' પર્વત જેવા અચળ સ્થૂલભદ્ર જ કરી શકે વળી આમ કરવા જતા તો તું તારૂં મત પણ ખોઈ બેગીશ છતાં શુભનું વચન ન ગણકાવતા તેઓ કોશાને ત્યા આવ્યા પહેલે જ દિવસે ષડ્રસ ભોજન ખાવાથી અને લાવણ્યની મૂર્તિ જેવી કોશાને બેવાથી મુનિનું ચિત્ત ચળચળ અને તે કોશાને ભોગ ભોગવવા માટે વિનવવા લાગ્યા તેને પ્રતિજ્ઞાધ પમાડવા માટે કોશાએ ડાહ્ય કે ધન-દાનથી અમે વશ થઇએ છીએ વાસ્તે તમે 'મેપાલ' દેશમા જાઓ અને ત્યાથી રત્નકબલ લઈ આવો વર્ષા ઋતુ હતી તે પણ ધ્યાનમા ન લેતા કામાર્થે મુનિ તો ત્યા ગયા અને કદ સહન કરીને તે લઈ આવી કોશાને આપી તેણે પગ લૂછીને ખાળમા તે ફેંકી દીધું એટલે મુનિએ કહ્યું કે અરે તને અજ્ઞલ કે કે નહિ ? આવી અમૂલ્ય વસ્તુને માટે આ મ્થાન હોય ? કોશાએ પ્રસુત્તર આપ્યો કે હે મૂઢ ! તારા રત્નમય આત્માને તું નરકમા નાખવા તૈયાગ થયો છે તેનો તો તું વિચાર કર આ સાલખી મુનિનું ભ્રમિત મગજ ઠેકાણે આ યુ અને શુભ પાને આવી તેની આલોચના લીધી આ પ્રમાણે સ્થૂલભદ્રથી પ્રતિજ્ઞાધ પામેલી કોશાએ મુનિવરને સયમશિખરની મમ-ખીણમા ગમડતા અટકાવ્યા એ ઉપરથી આપણે સ્થૂલભદ્રની પ્રતિજ્ઞાધ

ઝાંલીની તારીફ કરી શકીએ વિરોધમાં જા મેર્યા એક રથકારને પણ સંભાળી શકીએ છે એ તરફ ખ્યાલ આપતા તો આ શુદ્ધ જાવિકાની પણ પ્રશંસા કરવાનું હરમત મમલય છે

- ઝાંલીતરે બાર વર્ષનો ટુકાળ પડ્યો એટલે ગાધુઓ વોતાના નિર્વાહ માટે સમુદ્રને તીરે આવેલા ગામોમાં ગયા અને લીધણ કાળ હજીયાન અમ્યામ આ ન રહેવાથી બારમુ અમ બની ગયા 'નિપાવ' દેશમાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી એકપૂર્વધર હતા તેની પામેથી તે શીખી લેવા માટે મંચે શ્રીસ્થૂલભદ્ર પ્રમુખ પાચસે મુનિવરોને મોકલ્યા, પરંતુ વાવના અપ મળે છે એમ વિચારી ૪૮ તો થોડા વખતમાં પાછા ફર્યા ફક્ત શ્રીસ્થૂલભદ્ર આઠ વર્ષ મુખી ત્યા રહ્યા અને આઠ પૂર્વે સપૂર્ણે ભણ્યા એકલા પૂર્વધર તેમને કહ્યું કે હે વત્સ! તારો ઉત્સાહ કેમ મદ પડી ગયો છે ? શ્રીસ્થૂલભદ્રે ઉત્તર આપ્યો કે વાવના મને પૂરેપૂરું મળતી નથી, બાકી હોતોત્સાહ વધે નથી શ્રીભદ્રબાહુએ કહ્યું કે હે વત્સ! હવે મારું મહાપ્રાણ મ્યાન પૂરે થવા આવ્યું છે એટલે વિશેષ વાચના હું આ શકીશ તદનંતર તેમણે શ્રીસ્થૂલભદ્રને બે વસ્તુ ન્યૂન હજી પૂર્વે પર્યંત ભણાવ્યાં

એક દિવસ વિહાર કરતા કરતા શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી શ્રીસ્થૂલભદ્ર સહિત 'પાટવીપુર' પધાર્યા ત્યાં શ્રીસ્થૂલભદ્રની, શ્રીચક્રની સાથે દીક્ષા લઈ સાધવી અને યથાદિ બેનો વાહવા આવી તેમણે તે સમયે મિહનું ૩૫ વિકુર્ણુ આ લયલીત થઈ તેઓ પાછી ફરી અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીને ફરીથી પૂછ્યું અમારા ભાઈ કયા છે ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે મિહરૂપે જેને તમે જો તેજ, ફરીથી જાઓ મળશે ત્યારબાદ તેઓ ત્યાં જઈ વદના કરી આવી ઠાવ તરે શ્રીસ્થૂલભદ્ર વાવના લેવા આવ્યા એટલે શુરુએ તેમને અથોત્ત્વ નાંખી પાછી, પરંતુ સડગ સમના આમહથી, હવે પછી નાંખને શેષ પૂર્વો ન ભણાવ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવાડાં બાદ બાકીના પૂર્વોની મૂળમાત્ર વાચના આપી આ શ્રીસ્થૂલભદ્ર મુનિતજ જોડપૂર્વધારા બન્યા તેમને પટ્ટધર નીમી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી સમાધિપૂર્વક સ્વગમ્ય થયા ઠાવતર આર્યમહાગિરિ અને આર્યમુહરિ એવા બે પોતાના શિષ્યોને શ્રીસ્થૂલભદ્રે અગ્યાર અમ અને ૬૫ પૂર્વો ભણાવ અને તેમને આચાર્ય-પદ ઉપર સ્થાપી આ મહાત્મા કાળ કરી મ્વર્ગે ગયા

આ પ્રમાણે જેમના છનન-વૃષ્ટાન્નની સ્થૂલ રૂપરેખા આલેખી છે તેને કોઈ સાધારણ વ્યક્તિ નથી એમની અપૂર્વતા તો કોઈ જોર જ છે સામાન્ય રીતે તીર્થકરોના નામો પણ જેટલી ઓળખીએ મુખી અમર રહેતા નથી તેના પછી અધિક છેક ૮૪ ચોરી રીઓ મુખી આ મહાત્માનું નામ અમર રહેનાર આ વાત કોઈને મળે ન ઉતરે તો તેની ખાતર કપદેગતર ગિણી (૫ ૮૭)

નિમ્ન-લિખિત પદ્ધતિ ટાચણરૂપે રચી કરવામાં આવે છે —

“સ્પુલભદ્રનામસ્મરણં ચતુરશીતિજિનચતુર્વિંશતિકા યાવદ્ ભવિષ્યતિ”

આ યોગીશ્વરની આપણે જેટલી સ્તુતિ કરીએ તેટલી ઓછી છે આકાશ જેવડો કાગળ હોય, ‘ઝરુ’ જેવડી કલમ હોય, ‘સ્વયંભૂરભણુ’ સમુદ્ર જેટલી શાહી હોય અને સ્વયં સરખતી લેખિકા હોય તોપણ એમના ગુણોનું સવિસ્તર વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી એટલે આપણે શ્રીજ્ઞાનદસચિત્ર શ્રીસ્થૂલભદ્ર ચરિત્ર (૫ ૩૫-૩૬)માના કેટલાક (નિમ્નસૂચિત) પદ્યોનો ઉલ્લેખ કરી સંતોષ માનવો પડશે

“શ્રીસ્થૂલભદ્ર ! શકટાલકુલાવતંસ !

વિશ્વત્રયીચિમલમાનસરાજહંસ ! ।

સમ્યક્સલીલશુચિશીલગુણૈકશસ !

જીયાઃ પ્રભો ! રચિતસિદ્ધિસ્મારિરંસ ! ॥૬૪૯॥-૫સત૦

ગિરીં ગુહાયા વિજને વનાન્તરે

વાસં ધ્રુવન્તો વશિનઃ સહસ્રિશઃ ।

હર્મ્યઽતિરમ્યે યુવતીજનાન્તિકે

વશી સ એકઃ શકટાલનન્દનઃ ॥૬૫૦॥-૪-૬૫શા

‘યોઽગ્નો પ્રવિષ્ટોઽપિ હિ નૈવ દગ્ધ-

દિહન્નો ન સ્વહ્યાગ્રકૃતપ્રચાર ।

કૃષ્ણાહિરન્ધ્રેઽપ્યુપિતો ન દષ્ટો

નાક્તોઽન્જનાગારનિવાસ્યહો યઃ ॥૬૫૧॥-૬-૬૫શા

‘વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા પદ્મી સમર્પોજન

શુભ્રં ધામ મનોહર વપુરહો નવ્યો વયઃસદ્ગમ ।

કાલોઽયં જલદ્રાનિલસ્તદપિ ય કામં જિગાયાદરાત્

ત વન્દે યુવતિપ્રવોધજનક શ્રીસ્થૂલભદ્રં મુનિમ્ ॥૬૫૨॥-૧૧-૬૫૦

શ્રીનેમિતોઽપિ

વિચાર્ય

મમુ ભટમેકમેવ ।

દેવોઽદ્રિદુર્ગમધિસ્થ જિગાય મોહ

યન્મોહનાલયમયં તુ વશી પ્રવિશ્ય ॥૫૬૦॥-૫૨૧૮૦

લોકોત્તરા ગુણગણાઃ ક્લિલ યસ્ય ચસ્યા

લોકોત્તરઃ વિમલશીલમલ સલીલમ્ ।

લોકોત્તરં સફલચિત્રકર ચરિત્રં

લોકોત્તર, સ જયતાચ્છક્રટાલમ્નુઃ ॥૫૬૧॥-૫૨૧૮૦

શ્રીશાન્તિનાથાદપરો ન દાની

દર્શાનમદ્રાદપરો ન માની ।

શ્રીસાલિભદ્રાદપરો ન મોગી

શ્રીસ્પુલભદ્રાદપરો ન યોગી ॥ ૧-૭૫અતિ

અર્થાત્ હે શ્રીસ્વલ્લભદ્ર ! હે શકટાલના કુલના બૂવણ ! હે ત્રૈલોક્યરૂપ માનસ (મરોવર)ને વિષે રાજહસ ! હે યથાર્થ લીલા પૂર્વક પવિત્ર શીજરૂપ ગુણના અદિતીય કથન કરનાર ! હે મુક્તિરૂપી મહિલા માથે રમણ કરવાની અભિલાષા રચનાર ! હે પ્રભુ ! તું જયવતો વર્તે પવત ઉપર, શુકામા કે નિર્જન વનમા વાસ કરનારા સયમીએ હેભણે છે, પરંતુ અતિશય મનોહર એવા મહેલમા સુવતિજનની પાસે રહેનાર સયમી તો એક શકટાલનો (જ) નન્દન છે કેમકે અભિમા પ્રવેશ કરવા છતાં એ દાઝ્યો નથી, તરવારની ધાર ઉપર, ચાલવા છતાં તે છેકાયો નથી, કાળા સાપના દરમા પણ વસવા છતાં તે ઠમાયો નથી તેમજ કાજળની કોટડીમા નિવાસ કર્યો છતાં તે લેપાયો નથી વેશ્યા સહા ત્નેહવાળી તેમજ અનુગામિની હતી, છએ રસોવાણુ ભોજન હતું, મુશોભિત ધામ હતું, મનોહર શરીર હતું, નવીન ઉમરનો મગમ હતો, વળી આ વાગ પણ મેઘથી વ્યાપ્ત હતો, છતાં પણ જેણે આદરથી કામને જત્યે, તે પ્રમદાને પ્રતિબોધ પમાડનારા મુનિ શ્રીસ્વલ્લભદ્રને હું વદન કરું છું વિચાર કરના અમે તો શકટાલના પુત્રને શ્રીનેમિ(નાથ) કરતા પણ (અદિયાતા) અદિતીય વીર માનીએ છિયે, કેમકે (નેમિનાથ) દેવે તો હર્જનું અધિરોહણ કરી મોહને જત્યે, જ્યારે આ સયમીએ તો શતિનિવાસમા પ્રવેશ કરી તેણે જત્યે જેના પ્રશસાપાન શુભેના સમૂહો અલૌકિક છે, જેનું નિર્ભજ અત્યત લીલાવાણુ શીયલ લોકોત્તર છે, મમસ્ત (જીવો)ને આશ્ચર્યકારી એવું જેનું ચરિત્ર લોકોત્તર છે, તે લોકોત્તર રાકટાલ-સુત જયવતો હો શ્રીશાન્તિનાથશ્રી કોઈ નાન્ય અધિક દાની નથી, દર્શાણુભદ્ર કરતા કોઈ અધિક અભિ

માની નથી, શ્રીગાંધિભદ્ર કરતા કોઈ વધારે ભોગી નથી તેમજ શ્રીસ્થૂલભદ્ર કરતા કોઈ ઓછાતો ભોગી નથી



મહત્ત્વં માનવે પ્રાપ્ત, યેન શીલ પ્રપાલિતમ્ ।

શ્વ-રાસભાદિયોનિષુ, કુશીલ તુ ભવે ભવે ॥૧૪૩॥

અર્થઘટના મોટાઈ—

શ્લોક—“ જો (જગતમાં) શીકણ પાળ્યું છે, તેને માનવોમાં મોટાઈ મળી છે; બાકી જો કુશીલ સેવ્યું છે, તેણે ભવોભવમાં કૂતરા, ગધેડા વગેરે યોનિઓમાં અવતરતું પડ્યું છે. ”—૧૪૩



ભવે ભવે તુ મુક્તેષુ, સત્સ્વપિ ન પ્રજાયતે ।

ભોગેષુ યેષુ તૃપ્તિસ્તે, મા મુહ્ય તેષુ માનસ ! ॥૧૪૪॥

ભોગોમાં નિર્મોહતા—

શ્લોક—“ (અનત) ભવોમાં (વિવિધ અને પુષ્કળ) ભોજન કર્યા છતાં, જ ભોગોને વિષે સતોષ થતો નથી, તે ભોગોમાં હે ભ્રાતૃ ! તું મોહ ન રાખ ”—૧૪૪



પુનઃ પુન પદાર્થાના, રાશિર્દષ્ટોઽથ કેનચિત્ ।

માયેન્દ્રજાલનો નષ્ટે, તસ્મિન્ રાશિર્ન દૃશ્યતે ॥૧૪૫॥

હાવભાવાદિભિરેવ, મુક્તા મોગાશ્ચ લક્ષણઃ ।

વિચ્યતે સશ્ચયસ્તેષાં, ન ચ મોગાન્તરે ક્ષણે ॥૧૪૬॥—યુગ્મપ

ભોગ પછીની સ્થિતિ—

શ્લોક—“ જો કોઈને પદાર્થોના ઢગલો અથવા કાઝો ભર્યો છે તે માય,

ક ઇન્દ્રજનની નારા પામતા દેખાતો નથી તેમ હાવ-ભાવ વગેરે ભોગો લાખો રીતે ભોગવ્યા, પરંતુ ભોગ ભોગવી રહ્યા પછીની પળમાં તેનો સંગ્રહ (દેખાતો) નથી ”-૧૪૫-૧૪૬

: ૬ , , , ,

**મોહમાયામતો મુરુત્વા, ત્યકૃત્વા વિપયવાસનામ્ ।
શીલરત્ન મહદ્રત્ન, રક્ષણીય પ્રયત્નત્ ॥૧૪૭॥**

શીલ-રત્નનું રક્ષણ—

શ્લો ૦—“ એથી ઠીકે મોહ અને માયાને મુકીને તેમજ વિપયની વાસનાને ત્યજીને મહારત્નરૂપ શીવ-રત્નનું પ્રયત્ન પૂર્વક રક્ષણ કરવું (તે જ ઇષ્ટ છે) ”-૧૪૭

સ્પષ્ટી ૦—આ પદમાં શીલ-રત્નનું પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવાનો જે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે અમ્યાને નથી, કેમકે એનું રક્ષણ કરવું એ વિકટ માં વિકટ કાર્ય છે આ વાત સક્રા-પરિજ્ઞાની તિમ્ન-લિખિત, ગાથાઓથી સ્કુટ થાય છે—

“નીઅગમાર્દિ સુપઓહરાદિ વપિન્છયથર્ગદિં ।

મહિલાર્દિ નિન્નયાદિ વ ગિરિવરગુહા વા મિજ્જતિ ॥૧૪૮॥”-આર્યા

૧ ૧૧૩-

નીચૈગમાભિ સુપઓહરાભિન્ત્રેયમયરગતિમિ ।

મહિલામિનિન્નગામિરિષ ગિરિવરગુહા અપિ મિજ્જતે ॥

૩ આ પદમાં જેમ નારીને નદીની ઉપમા આપવામાં આવી છે તેમ આ સક્રા-પરિજ્ઞાની તિમ્ન-લિખિત ગાથામાં આ ઉપમા ઝગડી રહી છે—

સિંગારતરગાય વિલાસવેલાદ્ જુલ્વણજલાપ ।

પદસિમ્પેનાદ્ મુળી નારિનદૃષ્ય ન મુદ્ધતિ ? ॥ ૧૨૯ ॥-આર્યા

[સિંગારતરદ્વાયા વિલાસપ્રલાયા યૌવનજલાયામ્ ।

પદસિમ્પેનાયા મુનયા નારીનયા ન મુદ્ધન્તિ ? ॥]

અર્થાત્ સમારંભ કરીને નાણું વિનાસરૂપ વેનાવાળી યૌવનરૂપ જળાવળી હાથરૂપ શીખવાળી સનિવારૂપ સરિતામાં (આ-યા) ઝુનિઓ અરેરે ડૂબતા નથી ।

“મહિલાસંસર્ગીણ અગ્ની ઇવ જં ચ અપ્પસારસ્સ ।

મયણં વ મણો મુણિણો વિ હત સિર્ધં ચિવ વિલાઇ ॥૧૨૭॥” —અર્થ

અર્થાત્ નીચે જવાવાળી, મુન્દર જળને ધારણ કરનારી, ઉત્પ્રેક્ષા કરવા લાયક મદ ગતિવાળી નદીઓ જેમ પર્વતોને લેદે છે તેમ નીચ (જનો)નો આશ્રય લેનારી, મુન્દર સ્તનોવાળી, ઉત્પ્રેક્ષ્ય મથર ચાલવાળી મહિલાઓ પર્વત જેવા મુદ્દે ગુરુઓને લેદી નાખે છે, વશ કરી લે છે, કામાતુર બનાવી દે છે, જેમ અગ્નિના સ સર્ગથી મીઠુ ઝોગળી જાય છે તેમ લાભિનીની સગતિથી આત્માને સારસ્વ માનનાગ મુનિનું મન પણ સત્વર પીગળી જાય છે, એ પણ પોતાની ભુમિકાથી ગબડી પડે છે

આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાચર્યનો અધિકાર પૂર્ણ કરીએ તે પૂર્વ એના સખધમા ત્રણ ધાબતોનો વિચાર કરવો આવશ્યક સમજાય છે પ્રથમ તો પ્રજ્ઞાચર્યનો અર્થ શું તે વિચારતા સમજાય કે—

“બ્રહ્મણિ ચરણમિતિ બ્રહ્મચર્યમ ”

અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપમા વિચરણુ-આત્મ-રમણતા સાધવી તે ‘પ્રજ્ઞાચર્ય’ છે આ વિકટ કાર્યમા ઉત્તીર્ણ થવા માટે વીર્યતા નિરોધની ખાસ આવશ્યકતા છે એથી કરીને વીર્ય-નિરોધને પણ ‘પ્રજ્જાચર્ય’ કહેવામા આવે છે

પ્રજ્ઞાચર્યના અધિકારી આત્રીને ૨જે લેદો છે —(૧) સાધુનું પ્રજ્ઞાચર્ય અર્થાત્ કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે કદાપિ માનસિક, વાચિક કે કાયિક વિપયનું સેવન ન કરણુ તે અને (૨) ગૃહસ્થનું પ્રજ્ઞાચર્ય યાને સ્વદાસતોપનત એટલે મમર્થ દિતપણે પોતાની પત્ની સાથેનું વિપય-સેવન

૧ ળાયા—

મહિલાસસંગેણ અગ્નિરિષ થચ આન્મમારસ્થ ।

મદનમિથ મનો મુનિનોઽપિ હન્ત શીઘ્રમેવ ચિલીયતે ॥

૨ શ્રાદ્ધપ્રતિષ્ઠમણુસૂનની સ્વોપચ વૃત્તિના ૮૨ મા પત્રમા મૂલ્ય પુ છે તેમ સદમ અને સ્થૂન એમ મૈથુનના બે લેદો પડે છે તેમાં કામના ઉપથી ઇન્દ્રિયોને વિષે જરાક વિકાર થાય તે ‘સદમ મૈથુન’ છે, ત્યારે મન, વચન અને કાયાથી ઔત્તરિક તેમજ વેશ્ય દેહધારી લનનાનો ભોગ કરવો તે ‘સ્થૂળ મૈથુન’ છે આથી સદમ મૈથુનથી નિરમણુ તે સદમ પ્રજ્ઞાચર્ય અને સ્થૂળ મૈથુનથી વિરમણુ તે સ્થૂળ પ્રજ્ઞાચર્ય એમ પણ પ્રજ્ઞાચર્યના બે બે પાડી શકાય.

૩ મર્મોત્તિપણે એમ કહેનાનું કારણ એ છે કે અમુક દિસે તો સ્વરા પણુ અગમ્ય છે એના વાસોમા ઉ નેજા છે જેમકે મનુસ્મૃતિ (અ ૪, ૨૧૦ ૧૦૮) કહે કે—

આ એ ઉમેરવું નિરવક નહિ ગણાય કે ગૃહસ્થ-ધર્મ પાળ્યા વિના સાધુ-ધર્મ અગીકાર ન જ થઈ શકે એ માન્યતા જૂલભરેલી છે કહેવા ? મતલબ એ છે કે—

“ અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગો ન વ ચ નૈવ ચ ”

એ વાક્યથી ભડકવાની જરૂર નથી કેમકે ખુદ મનુસ્મૃતિ (અ પ, શ્લોક ૧૫૯)મા કહ્યું કે કે—

“ અનેકાનિ સહસ્રાણિ, કુમારબ્રહ્મચારિણામ્ ।

દિવં ગતાનિ વિમાણા-મકૃત્વા ફલસતતિમ્ ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ અનેક હજારો અવિવાહિત બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ કુમારો વરણી થઈ કયાં વિના સ્વર્ગ ગયા

આ ઉપરથી તો એમ પણ જી શકાય કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યના પાલન જેવી કોઈ ઉત્તમ ધીજ નથી હા, એ માટેની યોગ્યતા હોવી જોઈએ, નહિ તો નામથી અને વેપથી મુનિ મણાવી બ્રહ્મચર્યનું પાલન નહિ કરનારા જેવો કોઈ અધમ નથી આ સળધમા ભગવાન્ મનુ (૧) કહે છે કે—

“ યત્તુ મગ્નજિતો મૃત્વા, પુન સેવેત વૈધુનમ્ ।

પટ્ટિર્વૈપસહસ્રાણિ, વિષ્વાયા જાયતે કૃમિ. ॥ ”—અનુ૦

‘ અમાષાસ્યામષ્ટમી ચ, પૌર્ણમાસી ચતુર્દશીમ્ ।

મગ્નચારી મધેન્નિત્ય-મધ્યહની સ્નાતકો વિજ ॥ ’—અનુ૦

અર્થાત્ અમાસ આઠમ પૂનમ અને ચૌત્સ એ ચાર તિથિઓમા તેમજ નવમી મા સ્નાતક આઠપે બ્રહ્મચારી પાળવું જોઈએ

આ સળધમા વિષુ-પુન્યામા એ ઉ નખ છે કે—

‘ ચતુર્દશમી ચૈવ, અમાષાસ્યા ચ પૂર્ણિમા ।

પર્વાણ્યેતાનિ રાજેન્દ્ર ! રવિસદ્ગતિરેવ ચ ॥

તૈલશીમાસસમ્મોગો, પચમ્થતેષુ વૈ પ્રમાન્ ।

વિષ્ણુમોજન નામ, પ્રયાતિ નરવ મૃત ॥

અર્થાત્ ચૌ સ આઠમ અમાસ અને પૂનમ તેમજ રવિ-સંક્રાન્તિ એ હે રાજેન્દ્ર ! પર્વો છે આ પાંચે વિશે જો પુસ્તક તેન, મા ! અને યોગ્ય બોલ કરે, તે ખરેખર મરીને વિષ્ણુમોજન નામના નરકે જતા છે

અર્થાત્ જે પ્રવચ્ચા ગ્રહણ કર્યા બાદ—નન્યાસ માર્ગમા આરૂઢ થયા પછી—દીક્ષા અંગીકાર કર્યા બાદ મૈથુન એવે છે, તે વિષ્ણુમા સાઠ હજાર વર્ષે સુધી કીડા થાય છે

મુનિ તરીકે પકાતી વ્યક્તિએ તો દક્ષસ્મૃતિ (અ ૭)ના નિમ્ન લિખિત પદ્યમા સૂચવેલા મૈથુનના આઠ અંગોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ —

“ સ્મરણં કીર્તનં કેલિ, પ્રેક્ષણં શુદ્ધભાષણમ્ ॥

સંકલ્પોઽધ્યવસાયશ્ચ, ક્રિયાનિવૃત્તિરેવ ચ ।

एतन्मैथुनमष्टाङ्गं, प्रवदन्ति मनीषिण ॥ ”

અર્થાત્ સ્મરણ, કીર્તન, કીડા, દર્શન, શુદ્ધ ભાષણ, સંકલ્પ, અધ્યવસાય અને કુપ્રવૃત્તિ એ મૈથુનના આઠ અંગો છે એમ વિદ્વાનો વહે છે

‘ મૈથુન સેવવાની શાસ્ત્રમા જે મનાઈ છે તેનું કારણ એ છે કે એ હિંસા ત્મક કાર્ય છે આ સખન્ધમા જૈન શાસ્ત્રનુ માનવુ એમ છે કે—

‘ ૧ અધમ તો શુ પણ અધમાધમ કહીએ તો ઝોણુ છે, એવા નામધારી અને વેપથી જગતને હેતરનાગ મુનિ-પિશાચને મનુષ્ય ગણવો એ પણ પાપ છે, કેમકે જે શુદ્ધ પરારાનું સેવન કરે તેના આ કાર્યને પણ મનુસ્મૃતિ અમાનુષિક તરીકે ગણાવે છે ત્યાં એવા અધ્યાય (સ્ત્રો ૧૩૪)મા કહ્યું છે ૩—

“ નહીપુશ્ચમનાયુષ્ય, લોકે કિંચન વિચિતે ।

‘ યાદૃશ પુરુષસ્યેદ, પરદારોપસેવનમ્ ॥ ”—અનુ૦

સિન્દૂરપ્રકરના ૩૭ મા પદ્યમા પણ કહ્યું છે ૩—

‘ દક્ષસ્તેન જગત્યષીતિપટહો ગોત્રે મયીકૂર્ચવ-

ધારિત્રસ્ય જલાઙ્ગલિગુણગણારામસ્ય દાયાનલ ।

સંકેત સફલાપદા શિવપુરદ્વારે કપાટો દૃઢ

શીલ યેન નિજ ચિલુપ્તમગ્નિલ ત્રેલોકચચિન્તામણિ ॥”—આનુ૦

અર્થાત્ તથા લોકમા ચિતામણિ સમાન એવા પોતાના શીંગળું જેણે અડન કર્યું છે, તેણે દુનિયામા અપમાર્તિનો પટલ વગડા યો છે, પોતાના કુળમા કાળજનો દૂચડો ફેરવ્યો છે, ચારિત્રને જનાજલિ આપી છે, શુદ્ધના સમ્પદરૂપ બગીચામા દાનાનવ પ્રકટા યો છે, સમસ્ત વિપત્તિઓને સંકેત કર્યો છે અને પ્રેક્ષા નગના હાડ ઉપર મજબૂત કપાટ લગા યો છે

“ મૈત્રુણસન્નારુદો નવલસ્ત્વં હ્રણેઽ મુદ્ગમજીવાણં ।

કેવલિણા પન્નત્ત સદ્દિઘ્વવ પયતેણં ॥ ”—આર્યા

અર્થાત્ મૈત્રુન-સન્નાને વિષે આરુદ થયેલો જીવ નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને હણે છે, એમ સર્વને પ્રદ્યુ છે, વાગ્ને પ્રયત્ન પૂર્વક તેના ઉપર શહા રાખવી ભાગવત પુરાણમા એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ યાસ્તામિસાન્ધતામિસા-રૌરસાયામ્તુ યાતના’ ।

મુદ્ગકે નરો વા નારી વા, મિયાઃ સર્જન નિર્મિતાઃ ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ અન્યોન્ય સગથી ઉત્પન્ન થયેલો એવી જે તામિસ્ર, અધતામિસ્ર, રૌરવ વગેરે યાતનાઓ ॥ તેને નર અને નારી ભોગવે છે

‡ ‡ ‡ ‡

તપસ્ત્રિવિષ્ટપે પૂજ્ય, તપસાઽઽવર્જિતા સુરા’ ।

સર્વેઽપિ કિઙ્કરાયન્તે તત્ તપો મો વિધીયતામ્ ॥૧૪૮॥

તપનું ગૌરવ—

શ્લો૦—“જ તપ ત્રૈલોક્યમા પૂજનીય છે અને જનાથી વશ થયેલા સર્વે દેવો પણ આકર જવા થા રહે છે, તે તપ કરો ”—૧૪૮

‡ ‡ ‡ ‡

સસાના ઘાતકો યોઽમૂ-દર્જુનાહયમાલિક ।

તપસા સિદ્ધિમાપત્ સ, તત્ તપો મો વિધીયતામ્ ॥ ૧૪૯ ॥

તપનું આગધન—

શ્લો૦—“સાતનો ખુની એવો અર્જુન માળી જ તપથી નિર્વાણ પામ્યો તે તપ તમે કરો ”—૧૪૯

અર્જુનમાલીની કથા—

અપ્પી૦—નમ્યક્ત્વના તથા લિ જો પેકી આગમ-ગુણુવાના અર્થાત્ જિન-પ્રણીત આગમનું શવણ કરવાની અભિલાષારૂપ પ્રથમ લિંગના ઉદાહરણ

૧ પાયા—

મૈત્રુણસન્નારુદો નવલસ્ત્વં હસ્તિ મુદ્ગમજીવાનામ ।
કેવલિણા પ્રણત્ત અસ્તાત્ત્વ પ્રયત્નેન ॥

તરીકે સુદર્શન શ્રેષ્ઠીનો સમ્યક્ત્વસમ્પત્તિની ટીકાના ૪૮ મા પત્રથી નિર્દેશ થયો છે આ કથાનકમાં અર્જુનમાલી મુખ્ય ભાગ લખે છે એનો વૃત્તાન્ત અંતકૃદશાગતા ૧૮ મા પત્રથી શરૂ થાય છે ત્યાં એ અધ્યયનને ‘સુદ્ગરપાણિ’ તરીકે જાળખાવેલ છે એ કથાનો સાર નીચે મુજબ રજૂ કરવામાં આવે છે -

યુવતિના વદનની જેમ સદૃશ, મહાદેવનાં અગ્ની જેમ ગૌરીથી મગત, પુરુષોત્તમના વક્ષ મધ્યગની પેઠે લક્ષ્મીથી સુક્ત અને દેવનગરની જેમ વિવિધ વિભુધોથી વિભૂષિત એવું ‘મગધ’ દેશના મહાનગર ‘રાજગૃહ’ નગર હતું ત્યાં કૃષ્ણાદની જેમ બહુ દ્રવ્ય, શુભ અને ક્રિયાવાળો, સામ્યની પેઠે પ્રધાન પુરુષ વડે પ્રમાણિત, યૌદ્ધની પેઠે આયતનને જાણનાર અને શ્રીવીરની આરાધના વડે પુણ્યની, શ્રેણીને પામેલો એવો શ્રેણિક નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ‘સુદ’ ‘મુધર્મા’, મલામાં તેનો અધિપતિ આ શ્રેણિકના સમ્યક્ત્વની પ્રશંસા કરતો હતો એ નગરમાં અર્જુન નામનો માલાકાર (માળી) રહેતો હતો તેને સુર મુન્દરીના સૈન્યને શરમાવનારી બન્ધુમતી નામની પ્રિયા હતી દરરોજ પોતાની પ્રિયાને સાથે રાખીને અર્જુન નગરના ઉદ્યાનમાં રહેલા પોતાના કુળદેવતા સુદ્ગરપાણિ યક્ષની ઉત્તમ મુગધી પુષ્પો વડે પૂજા કરતો હતો.

એકદા દાન દેવામાં શૂરવીર એવા આ નગરના જનોએ મહોત્સવનો પ્રારંભ કર્યો તે વખતે કાલે સવારે કુસુમોતુ ગોમાગ્ય મૂલ્ય મળશે એવા વિચારથી અર્જુન સાજના સુદર કુસુમોતુ કરડિયો લરી પોતાની પ્રિયા સાથે યક્ષના મન્દિરમાં આવી પહોંચ્યો ત્યાં છ ગોઠિયાઓ ઊભા હતા તેમની નજર આ દપતી ઉપર પડી બન્ધુમતીને જોઈને તેઓ આક્રિષ્ટ બની ગયા તે દુઝોએ પરસ્પર એવી મસલત કરી કે આ માળીને બાધીને એના દેખતા જ આપણે એની પ્રિયા સાથે કીડા કરીએ આ પ્રમાણેના મનમુગ્ધો કરી તેઓ ખારણાની પાછળ સતાઈને ઊભા રહ્યા આ તરફ અર્જુન યક્ષના મન્દિરમાં દાખલ થયો અને એક ચિત્તે તેની પૂજા કરવા લાગ્યો એવામાં એકાએક તે ગોઠિયાઓ તેના ઉપર તૃટી પડ્યા અને તેને બાધી લીધો ત્યારબાદ તેઓ તેની સમક્ષ કુકર્મ કરવા મઠી પડ્યા આ જોઈને અર્જુનના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ કહ્યું પણ છે કે—

“ પિતૃષાતાદિદુઃસ્થાનિ, સહન્તે વલિનોઽપિ હિ ।
 પ્રિયાર્પણજ દુઃસ્વં, રદ્ધોઽપિ ન તિતિષ્ણતિ ॥—અનુ૦
 સહન્તે પ્રાણિર્મર્યાદ, પિતૃ માતૃપરામવાઃ ।
 માર્યાપરામવં સોતિર્યજ્જ્વોઽપિ ન હિ સમા ॥—”

અર્થાત્ પરાકર્મીઓ પણ પિતૃહત્યા વગેરે હું જો સહન કરે છે, પરંતુ પ્રિયાના અપમાનજન્ય દુઃખ રકે પણ ખમી શકતો નથી પિતા અને માતાના પત્ત ભવને પ્રાણીઓ ઠીક સહન કરી બાચ છે, કિન્તુ પત્નીના પગભવને તો તિર્યંચો પણ મહન કરવા સમર્થ નથી

આ અર્જુન કેપના આવેશમા કઠોરમા કઠોર વચનો વડે સુદ્ગરપાણિને કપકો આપવા લાગ્યો કે હે ગુણક ! તું ખરેખર પત્થર જ છે, દેવ નથી, નહિ તો તારા દેખતા આ પાપીઓ આવો અધમ બનાવાર સેવી શકે ખરા ? નારામા કંઈ પણ સત્વ હોત તો મારી પ્રિયાને આ દુષ્ટો આવી મીતે તારી સમક્ષ નભડી ન જ શકેત આ સાબળીને યક્ષનો પિત્તો ખમી ગયો એટલે તે જટ દંધને અર્જુનના ગરીબમા યેમી ગયો આથી કાચા સૂતરના તાતણાની જેમ અર્જુનના બધનો તંગી ગયા વિશેષમા આ માળીના દેહમા રહેલા યક્ષે હજાર પલ જેટલો ભારી સુદ્ગર ઉપાડ્યો અને એ વડે બન્ધુમતી અને પેલા છ ગોઠિયાઓનો ચૂરો કરી નાખ્યો. આ દિવસથી માઠીને પ્રતિદિન બ્યાટે આ યક્ષ એક સ્ત્રી અને છ પુરુષનો સહાર કરી રહે છે ત્યારે એને શાંતિ થાય છે આ વૃત્તાન્તની ટ્રેણિકુને ખજર પડતા તેણે પટહ વગડાવી નાગરિકોને ચેતવણી આપી કે ત્યાં સુધી અર્જુન સાત માનવોનો સહાર કરી ન લે ત્યાં સુધી દોઢએ નગર બહાર જવું નહિ

આ અરમામા શ્રીવીર પ્રભુ ઉદ્યાનમા સમોસર્થા, પરંતુ અર્જુનના બપથી દોઢ એમને વહન કરવાને જવાની ઇચ્છા કરતું નહિ આ નગરમા સુદર્શન નામના શેઠ રહેતા હતા તે વીરની વાણીના શ્મિક હતા તેથી તેમણે પોતાના માતાપિતાને વિનંતિ કરી કે દે પૂજ્યો ! વીર પ્રભુને વન્હન કરવા માટે જવાની મને અનુગ્રા આપો આ માબળીને તેઓ બોલી બીડ્યા કે હે વત્સ ! હાલમા ત્યાં જવાની તું વાત કરીશ નહિ, ત્યાં તો અર્જુન ભારે ઉપ દ્રવ મચાવી રહ્યો છે, તું અહીં જ રહીને પ્રભુને ભાવ-વહન કરી દે અને પૂર્વે સાબળેલી તેમની દેશનાની ભાવના ભાવ સુદર્શને ઉત્તર આપ્યો કે ભગ વાન સાક્ષાત્ અહીં પધાર્યા છે તો પછી તેમની વાણીઉપ સુધાનું પાન કર્યા વિના મને ગોઝન કરવું કે પે નહિ વળી આવા પાનથી પુષ્ટ થયેલા મને અર્જુન ગુ કરી શકવાનો છે, તેથી જે થનાર હોય તે થાઓ એમ કહી માખાપની રજ લઈ શેઠ વદન માટે નીકળી પડ્યા આલના આલતા તેઓ સુદ્ગરપાણિ યક્ષના મદિગ સમીપ આવી પહોચ્યા એવામા અર્જુનની નજર તેના ઉપર પડી એટલે તે તો એકદમ સુદ્ગર ઉછાળતો ઉછાળતો જાણે યમરાજ હોય તેમ શેઠની સામે ધસ્યો શેઠે તેને પોતાને મારવા આવતો

જોયો એટલે નિર્ભય ચિત્તે ભૂમિનુ વસના છેડા વડે પ્રમાર્જન કરી જિનોને નમસ્કાર કરી, વિધિપૂર્વક પ્રતોને ઉચ્ચારી, ચાર શરણો સ્વીકારી, સર્વ ભવોને ખમાવી, દુષ્ટત્યની નિંદા અને મુક્તની અનુચોદના કરતા અને સાકાર અનશન અગીકાર કરી, ઉપસર્ગભાથી બચી જઈશ તો જ કાઉસગ પાડીશ એમ વિચારી પચપરમેષ્ઠી મન્નનું ચમરણ કરતા તેઓ કાર્યોત્સર્ગ-ધ્યાનમા આડઠ થયા, અર્જુન તેમની છેક પાસે આવ્યો, પરન્તુ તેના શરીરમા પેટેલો યદ્ય આ શેકને કંઈ કરી શક્યો નહિ ઉલટો ભયભીત થઈને પોતાના મુદ્ગરને લઈને અર્જુનના શરીરભાથી તે નાખી છૂટ્યો તેમ થતા છેદાયલા ઝાડની જેમ અર્જુન ભૂમિ ઉપર ઢળી પડ્યો ક્ષણવાર પછી ચેતન આવતા અર્જુને આજ ભવાડી, એટલે તેની દષ્ટિ મુદ્ગર્જનના ઉપગ પડી ઉપમર્ગ દૂર થયેલો જોઈ શેકે ધ્યાન ધરવુ ઘોડી દીધુ અર્જુને તેમને પૂછ્યુ કે તમે કોણ છો અને કયા જાઓ છો ? મુદ્ગર્જને ઉત્તર આપ્યો કે હું વ્રમણોનો ઉપામક (આવક) છું અને શ્રીવીર પરમાત્માને વદન કરવા તેમજ તેમની દેશના સાબળવા જાઉં છું અર્જુને કહ્યું કે મને પણ એવો મનોરથ થાય છે એટલે પછી બન્ને જણ શ્રીવીરના સમવસરણમા ગયા અને તેમની દેશના સાબળવા બેડા ત્યા તેમને કાને એવા અક્ષરો પડ્યા કે—

“ માનુષ્યમાર્યવિપયઃ સુકુલપ્રસૂતિઃ

શ્રદ્ધાલુતા ગુરુચઃશ્રવણ વિવેક ।

મોહાન્ધિવે જગતિ સમ્પતિ સિદ્ધિસૌખ-

સોપાનપદ્ધતિરિયં મુકુતોપલભ્યા ॥-વસન્તઃ

સસારકૂપાજ્જનનાપમૃત્યુ—

જંરામહાસારજલાભિપૂર્ણાત્ ।

અર્હદ્ચોરજ્જુમૃતેઽભિભગ્નાન્

જનાન્ સમુદ્ધર્તુમર્હં ન ચાન્ય. ॥ ”—ઉપાતિ

અર્થાત્ અત્યારે મોહથી અધ બનેલા ભૂમડળમા મનુષ્યપણુ, આર્ય દેશ, મુકુળ મા જન્મ, શ્રદ્ધા, ગુરુની વાણીનુ શ્રવણ અને વિવેક એ મુક્તિરૂપી મહેલની નીસરણીની પદ્ધતિ પુણ્ય વડે પ્રાપ્ત થાય છે જન્મ, અપમરણ અને ઘડપણ રૂપ અત્યત ખારા જળથી પરિપૂર્ણ એવા સસારરૂપ દૂવામા ડૂબતા જનોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે અરિહંતની વાણીરૂપ દોરડા સિવાય અન્ય કોઈ સમર્થ નથી ।

આ પ્રમાણેની ધર્મદેશના માલગી મુદ્દરોન ખુશી થયા અને યથાશક્તિ નિયમ ગ્રહણ કરી જિનેશ્વરને નમન કરી સ્વમ્યાનકે ગયા અનુન તે ભાગવતી દેશનારૂપ અમૃતનું શ્રવણ-પુટ વડે પાન કરી સનેગ-રંગથી રંગાય, એથી તેમણે ઓઝામા ઓઝુ છઠ્ઠની તપશ્ચર્યા કરવી એવા અભિગ્રહ પૂર્વક શ્રીવીરની પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ ગોચરીએ જણુ, આવણુ ઇત્યાદિ પ્રગળે કુપિત મનુષ્યના હાથે તાડન, તર્જન, આક્રોશ, કઠર્થનાદિની લહાણી મળતા તે સર્વ કષ્ટોને સમભાવે તેઓ સહન કરવા લાગ્યા ચાર માસ વીતી જતા એ મામની તેમણે સવેપણા કરી એ પ્રમાણે છ માસ વ્યતીત થતા નુકવ ધ્યાન દ્વારા કર્મરૂપ ઇન્ધનને જાળી નાળી, પરમ મૃદુલથીય કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અઘાતિ કર્મોના પપ્પ હાય થતા તેઓ મુક્તિ-મન્દિરે પધાર્યા મુદ્દરોન શેઠ પણુ ચિરકાળ, પર્યંત જિન-શાસનની પ્રભાવના કરી, યથાવિધિ વ્રતો પાળી સ્વર્ગે ગયા

૬ ૬ ૬ ૬

ગોહત્યાદિમહાપાપાન્-મુક્તો વૃદ્ધપ્રહારિકઃ ।

ઘોરેણ તપસા જાત-સ્તત્ તપો ભો વિધીયતામ્ ॥૧૫૦॥

તપથી મુક્તિ—

શ્લો.૦—“ઘોર તપ દ્વારા ગોવવ વગેરે મહાપાપોથી વૃદ્ધપ્રહારી મુક્ત થયે, મટિ તમે તપ કેજે ”-૧૫૦

૬ ૬ ૬ ૬

ધાતુરક્તપલાના હિ, શોષક દુષ્કર તપઃ ।

તથાપિ કર્મનાશોઽન્યત્, કારણ ન સર્તા મતમ્ ॥૧૫૧॥

કર્મોના નાશ કરવામા તપની અદ્વિતીયતા—

શ્લો.૦—“ જોડે તપ ધાતુ, લોહી અને માસને શોષનારૂ છે, છતાં કર્મોના નાશ કરવામા આના જેટુ ખીજુ દોષ સાવન સજ્જનોને માન્ય નથી. ”-૧૫૧

૬ ૬ ૬ ૬

નિકાચિતાનિ કર્માણિ, નીયન્તે ભોગત્ ક્ષયમ્ ।

સ્પાતોઽયમપિ સિદ્ધાન્ત-સ્તપેનાદરિતો નહિ ॥ ૧૫૨ ॥

તપથી નિકાચિત કર્મનો પણ વિનાશ—

શ્લો.૦—“નિકાચિત કર્મનો ભોગવી ક્ષય થાય છે એવા (જૈન સમુદાયમાં) પ્રચલિત સિદ્ધાન્તનો પણ તપ આદર કરતો નથી ”—૧૫૨

નિકાચિતનો અર્થ—

૧૫૪ટી.૦—ક્ષીર અને નીરની જેમ અથવા અગ્નિ અને તપાવેલા લોખંડના ગોળાની જેમ આત્મા અને કર્મનું એકમેક થઈ જતું તે ‘બન્ધ’ કહેવાય છે આ પ્રમાણેના બન્ધના અનેક પ્રકારો છે કેઈ કર્મનો આત્મા સાથે શિથિલ બન્ધ હોય છે તો ગેઈનો ગાઢ, તો વળી કેઈનો અતિગાઢ બન્ધ હોય છે જે ઈર્મ અત્યન્ત ગાઢ ગીતે બધાયેલું હોય છે અને મોટે ભાગે જેને ભોગવ્યા વિના છુટકો જ વતો નથી તેને ‘નિકાચિત’ કહેવામાં આવે છે જે કર્મનો નિકાચિત બન્ધ ન થયો હોય તેને તો શુભ લાવનારોના પ્રમળ વેગથી ભોગવ્યા વિના પણ આત્મા પોતાના પ્રદેશોમાંથી હાકી ઠાઠી શકે છે



તપોઽગ્નિદગ્ધકર્માણ, આત્મભાવે સ્થિતાઃ સદા ।

નિરહૃદ્કારિણો જીવા, લભન્તે મોક્ષસમ્પદમ્ ॥ ૧૫૩ ॥

તપથી સિદ્ધિની સપત્તિ—

શ્લો.૦—“તપત્રયાંરૂપ અગ્નિથી જમણે કર્મોને ખાળી નાખ્યાં છે તથા જ્યો સદા આત્મભાવમાં રહેલા છે એવા નિરભિમાની જીવોને સિદ્ધિની સપદા સાપડે છે ”—૧૫૩

❀ ❀ ❀ ❀

યથાઽગ્નૌ પતિત સ્વર્ણ, મલક્ષયાદ્ વિશુદ્ધયતિ ।

તથા તપોઽગ્નિનાઽઽત્માઽય, કર્મક્ષયાદ્ વિશુદ્ધયતિ ॥ ૧૫૪ ॥^૧

તપથી આત્માની વિશુદ્ધિ—

શ્લો.૦—“જમ અગ્નિમાં પડેલું (તપાવેલું) સોનું મેલનો નાશ થવાથી

૧ સરખાવો ઉપદેશતરંગિણી (૫ ૯૨) નું નિમ્નવિખિત પદ—

“સદોપમપિ દીપ્તેન, સુવર્ણ વદ્ધિના યથા ।

તપોઽગ્નિના તપ્યમાન—સ્તથા જીવો વિશુદ્ધયતિ ॥ ૧૦ ॥ ”—અનુ.૦.૨૨

શુદ્ધ થાય છે, તેમ તપરૂપ અગ્નિથી કર્મનો તથા યવાથી આ આત્મા નિર્ભળ બને છે ”—૧૫૪

✽

✽

✽

✽

અતિતાપપ્રતપ્ત હિ, યથાઽર્યમઞ્જરીફલમ્ ।

વન્ધનાન્મુચ્યતે તપસા, તથાઽઽત્મા કર્મવન્ધનાત્ ॥ ૧૫૫ ॥

તપથી કર્મ-બંધનનો ઉઠડેદ—

શ્લોક—“જમ અતિશય તાપથી તપતા આર્યમંજરી (ચિરકા)નું ફળ બંધનથી છૂટે થાય છે, તેમ તપ વડે આત્મા કર્મના બંધનથી મુક્ત બને છે.”—૧૫૫

✽

✽

✽

✽

યથા લઘુનતો યાતિ, જ્વરો દુઃસપ્રદાયક ।

તથા હિ તપસા યાતિ, કાર્મિકો દુઃસ્વપ્નો જ્વરઃ ॥ ૧૫૬ ॥

તપથી કર્મ-જ્વરનો સ હાર—

શ્લોક—“જમ લાઘવ કરવાથી કુ ખદાથી તાવ જ્વર જતો રહે છે, તેમ તપ વડે કુ ખકર કાર્મિક જ્વર નક્કી જતો રહે છે ”—૧૫૬

તપનો મહિમા—

કૃપણી—આ મ યકારે આ તેમજ પૂર્વોક્ત પદોમા તપનો મહિમા વર્ણવ્યો છે આપણે પણ એ વિષયની પુષ્ટિરૂપ થોડાક પદો વિચારીએ ૧૪૮ મા પદમા તપ પ્રેક્ષાકથમા પૂજનીય છે એમ જો કહેવામા આવ્યું છે તેણે ઉપદેશતરંગિણી (પૃ ૬૦)નું નિમ્ન-વિખિત પદ સવિશેષ સમર્થન કરે છે—

“યત્ કુષ્ઠાદિગરિષ્ઠરોગવિરતિર્નિષ્ક્રિયાવિનાલેપનાદ્

મૃતસ્પર્શવશેન કાચ્ચનરૂલા યલ્લોહધાતુષ્વપિ ।

રત્નાના કરપણ્નમણયતો યથાસપત્નોન્નતિ—

સ્તદ્ વિશ્વમયવદ્યમદ્મુત્તમગુણં જીયાત્ તપઃ સ્ફર્જિતમ્ ॥૧૭૦॥—શાર્દૂલ

વિશેષમા તપથી અનેક લાભો દર્શાવતા ઉપદેશ તરંગિણીના, ૬૦ મા પદમા ૪૯૫ છે કે—

“ક્રમે તીર્થકરૈઃ સ્વયં નિજગદે તૈરેવ તીર્થસ્વરૈઃ

શ્રીદેવર્ભવહારિ દારિનરુજં સન્નિર્જરાકારણમ્ ।

સગ્ગો વિઘ્નહર દ્વષીરુદમન માત્રલ્યમિષ્ટાર્થકુદ્

દેવાકર્પણમારદર્પદલનં તમ્પાદ્ વિમેયં તપ ॥ ૧ ॥”-શાર્દૂલ

અર્થાત્ (અપભ્રંશદેવે એક વર્ષ પર્યંત, વીર પ્રભુએ મહીના પર્યંત એમ) તીર્થ-
કરણે પોતે તપ કર્યું તેમજ તે જ તીર્થકરણે તેની પ્રરૂપણા કરતા કહ્યું કે તપ
(મુવર્ણપુરુષાદિ સિદ્ધિરૂપ) લક્ષ્મીનુ કારણ છે, (ચિત્રાતીપુત્ર જેવાને) લવનો
નાશ કરનાર (સાધન) છે, (શ્રીપાલ રાજાની પેઠે રાગીઓના) રાગનો ઉચ્છેદ
કરનાર છે, સાચી નિર્જરાનો હેતુ છે, (દારિકાના દાહ વગેરે) વિઘ્નોને તરત જ
દૂર કરનાર છે, ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર છે, મગજરૂપ છે, (અકર્તવ્યોને
ખડ-સાધનાની જેમ) વાછિત અર્થને આપનાર છે, (હરિકેશી અને બલ
સુનિની માફક) દેવોનું આકર્ષણ કરનાર છે તેમજ કર્પણા કર્પને હળનાર છે,
વાસ્તે તપશ્ચર્યા કરવી ભેદ છે

આ પ્રમાણેના તપથી અનેકવિધ લાભો હોવા છતાં જેઓ તપ નથી
કરતા તેમને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

“સ્વાલ્યાં વૈશ્વર્ધ્વમર્ગ્યાં પચતિ તિલત્વલ ચાન્દનૈરિન્ધનોઘૈઃ

સૌવર્ણેણ્ઢિલાગ્રૈર્વિલિન્ધતિ ત્વમ્મધામર્કતુલસ્ય હેતોઃ ।

છિત્ત્વા કર્પુરસ્વળ્દાન્ વૃતિમિદ્ કુરુતે કોદ્રવાણાં સમન્તા-

દાયાતઃ કર્મભૂમી ન ચરતિ વિપુલ યસ્તપો મન્દમાન્ય ॥”-અગ્નિ

અર્થાત્ જે મન્દ ભાગ્યવાળો માનવ ‘કર્મ-ભૂમિમા ઉત્પન્ન થવા છતાં મહાન્
તપ આચરતો નથી, તે વૈશ્વર્ધ્વની બનાવેલી ધાળીમા ચન્દનના ઇંધણના સમૂ-
હોથી તલના છોતરાને રાધે છે, વળી તે અર્ક અને ડને માટે મોનાના હળોના
અથ ભાગોથી પૃથ્વીને ખેડે છે તેમજ કર્પુરના ખડોને છેદીને ચારે બાજુએ
તે કોદ્રવાની વાડ કરે છે

તપનુ સ્વરૂપ—

જે તપનો આટલો બધો મહિમા વર્ણવવામા આવે છે તે તપનુ સ્વરૂપ
મનજસુ ભેદ છે તે સમજ્યા વિનાનું તપ સાર્થક થતું નથી અજ્ઞાન-તપશ્ચર્યા
નું વિશેષ ક્ષણ મળતું નથી કહ્યું પણ છે કે—

“ સદિ વાસસગ્ગસા તિસત્તરુત્તોદણ ધોણ ।

અણુચિન્ન તામલિણા અન્નાણનુ ત્તિ અપ્પફલો ॥ ”—આર્થ

“ તામલિતાપસતપસા સિદ્ધચન્તિ જિનેન્દ્રશામને સપ્ત ।

અજ્ઞાનસ્ય તુ દોષાત્, સ યયાગ્રીજ્ઞાનમ્મરલોકે ॥ ”—

—ઉપદેશતગિણીનું ૬ મું પત્ર

અર્થાત્ એકનીસ વાર જળ વડે ભોજન ઘોળને ખાવું એ પ્રમાણે સાઠ હજાર વર્ષો પર્યંત તામલિએ તપ કર્યું, પરંતુ તે અજ્ઞાન-તપ દોષથી તેનું તેને અદ્ય ક્ષણ મળ્યું જિનેન્દ્રના શાસનમાં સાત (મનુષ્યો) તામલિ તાપસ જેટલી તપશ્ચર્યા કરવાથી સિદ્ધ થાય જ્યારે અજ્ઞાનના દોષને લઇને (તામલિ તાપસ) તો ઇશાન દેવલોગમાં (જ) ગયો (એથી ઉચ્ચ ગતિ ન પામી શક્યો)

વળી તપ કરવાનું કારણ નિર્જેમ છે એ વાત હૃદયમાં રાખવી જોઇએ, કેમકે પૂણ, લોભ કે પ્રસિદ્ધિને માટે તપ કરવો તે કેવળ શરીરને શોષવા ખસખસ છે એનાથી કઇ તપનું ક્ષણ મળતું નથી ૩

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૌદ્ગલિક પુખ્તી વાછાથી કદ મહન કરવું કે લોકમસાથી ભયભીત બની કે પગધોનતાને લઇને દીનપણે આહારનો ત્યાગ કરવો તે તપ નથી, કેમકે એ તો આત્મવતુ મૂળ છે, કષાયના ઉદયથી આગ્રિત છે અને તેમાં કર્મ-બધતા રહેલી છે અને તો શ્રીમજ્જાપના સૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું ॥ તેમ પૂર્વ ભવના અતગચ-કર્મના ઉદય અને અસાતાવેદનીયના વિષાક તરીકે જોળખાનાય છે વિશેષમાં આચારાંગની ચૂર્ણિમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ અગન્યસુ(સ્મ)ત્ત સન્નમપિ વિવાગ ”

આથી કરીને એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇન્દ્રિયોના સુખની નવીન નવીન લાલસાથી રહિત અને નિર્મળ આત્મ-દ્રવ્યના સાધકનું કદ-સેવન તે તપ છે

૧ છાયા—

પટ્ટિ ધર્પસદ્ધયાણિ તિમત્તજ્જત્ય ઉદ્ધકેન ધોતેન ।

અનુચીર્ણ તામલિના અજ્ઞાનતપ્પ હતિ અપ્પફલમ્ ॥

૨ આના વૃષાન્ત માટે જુઓ ભગવતી (૪ ૩ ૬ ૧ સ. ૧૩૪-૧૩૬)

૩ સરખાવો—

“ પૂજાલીયમસિદ્ધચર્ય, તપસ્તપ્યેત યોઽસ્તપ્તો ।

શોષ ધવ શરીરસ્ય ન વિચિત્ત તપસ્સ ફલમ્ ॥ ”—અનુ.

૪ છાયા—

અગ્નાયમુક્ત સર્વમપિ વિવાક ।

અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જેમ પૈસા કમાવવાની ઇચ્છાવાળા ટાઠ તડકો આનંદપૂર્વક વેઠે છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થિઓ તેમજ ભવથી ઉદ્વિગ્ન બનેલા મહાત્માઓને અનશન વગેરે તપ હુ સહ નથી કાર્યનો અભિલાષી કારણને વિષે પ્રમાદ સેવતા નથી, એથી કઠીને પરમાનંદરૂપ કાર્યનો કર્તા અનશન વગેરે તપનું કષ્ટ ઊઠાવવામાં હુ સહતા મુખેથી સહન કરે છે, ઉલટું એમ કરવામાં તેને આનંદ આવે છે, નહિ કે કટાણો યા શ્વાનિ હા, એટલું જરૂર ઉમેરવું પડશે કે—

“તદેવ દ્વિ તપઃ કાર્યં, દુર્ધ્યાનિ યત્ન નો ભવેત્ ।

યેન યોગા ન હીયન્તે, ક્ષીયન્તે નૈન્દ્રિયાણિ વા ॥”—અનુ૦

જ્ઞાનસારના ૩૧મા તપોડષ્ટકના આ સાતમા પદ્યગત ભાવ મરણુસ-
માધિની નિમ્ન-લિખિત ગાથામાં ઝળકી બેઠે છે —

“સો નામ અણસણતવો જેણ મળો મગુલું ન ચિંતેડ ।

જેણ ન ઈંદ્રિઅહાળી, જેણ ચ જોગા ન હાર્યંતિ ॥ ૧૩૪ ॥”—આર્યો

[તદ્ નામ અનશનતપો યેન મનોઽનિષ્ટં ન ચિન્તયતિ ।

યેન ન ઇન્દ્રિયહાનિર્વેન ચ યોગા ન હીયન્તે ॥]

અર્થાત્ તે તપ કરવો બેઠાએ કે જેનાથી મન અનિષ્ટ ચિંતા ન કરે તથા ઇન્દ્રિયોને હાનિ ન પહોંચે તેમજ (કાયિક, વાચિક અને માનસિક વ્યાપારરૂપ) યોગોને અપ્રકાશ ન થાય

આ ઉપરથી ઠેવી તપશ્ચર્યા કરવી છંદ છે તે સમજાય હશે, છતાં તે વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થાય તે માટે ઉપર્યુક્ત તપોડષ્ટકનું છઠ્ઠું પદ્ય વિચારી લેઈએ —

“યેન વ્રહ્મ જિનાર્ચા ચ, કૃપાયાર્ણા તથા હૃતિઃ ।

સાનુરન્ધા જિનાશ્ચા ચ, તત્ તપઃ શુદ્ધમિપ્યતે ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ જે તપમાં બ્રહ્મચર્ય (વિષયોને વિષે અનાસક્તિ), જિનોની પૂજા (તાત્ત્વિક ભક્તિ) કષાયોના મહાર અને જિનની સાપેક્ષ આજ્ઞા માટે પૂરેપૂરો અવકાશ છે, તે શુદ્ધ તપ ઇચ્છવા યોગ્ય છે—આદરણીય છે, અનુકરણીય ॥ વિશેષમાં પચવસ્તુની સ્વોપજ્ઞ દીકાના ૧૩૧ માં પત્રમાં અવતરણુ રૂપે આપેલું નિમ્ન-લિખિત પદ્ય પણ નોંધી લેઈએ —

“કાયો ન કેરલમય પરિતાપનીયો

મૃપ્તે રસૈર્મહુર્વિર્વેન ચ લાલનીય ।

ચિત્તેન્દ્રિયાણિ ન ચરન્તિ યયોત્પયેષુ

વશ્યાનિ યેન ચ તથા ચરિતં જિનાનામ્ ॥”

તપના નામ-તપ, સ્થાપના-તપ, દ્રવ્ય-તપ અને ભાવ-તપ એમ ચાર પ્રકારે પાડી શકાય ॥ તેમાં નામ-તપ અને સ્થાપના-તપ મુખ્યસિદ્ધ છે, ક્યારે આહારનો ત્યાગ ઇત્યાદિ દ્રવ્ય-તપ છે અને આત્મ-સ્વરૂપને વિષે એકાગ્રતા એ ભાવ-તપ છે અત્યુત્તમા દ્રવ્ય-તપ પૂર્વકના ભાવ-તપનું અંદણું કરતું એ પ્રત્યેકના જે છ છ પ્રકાર પડે છે, તે અન્યકાર ઉત્તર પદમાં સૂચવે છે

: ૩ ૩ ૩

અનશનમૂનોદર્ય, વૃત્તિક્ષેપો રસાત્પયઃ ।

કાયક્લેશ સુલીનત્વ, વિકલ્પા સન્તિ વાહ્યતઃ ॥૧૫૭॥

બાહ્ય તપના છ પ્રકારો—

શ્લો ૦—“અનશન, ઊનોદર્ય, વૃત્તિનો સક્ષેપ, રસનો ત્યાગ, કાયક્લેશ અને સુલીનતા એ બાહ્ય તપના છ પ્રકારો છે ”—૧૫૭

બાહ્ય તપના છ પ્રકારોની આલોચના—

સ્પષ્ટી ૦—તત્ત્વાર્થધિગમસૂત્રના નવમા અધ્યાયના ૧૬ માં સૂત્ર (પૃ ૨૨૫)માં સુલીનતાને બદલે વિવિક્ત-શબ્દાસન છે આથી ઉપલેક દ્વિએ વિચાર કરનારને એમ ભાસે કે અત્ર અથકારની અપવના થાય છે, પરંતુ તે વાત યુક્ત નથી કેમકે એક તો અન્યાન્ય અથો આ વાતને પુષ્ટિ આપતા જણાય છે કાબલા તરીકે મરણુમમાધિની નિમ્ન-લિખિત—

“અનશનમૂનોઽરિયા, વિત્તિક્ષેપો રસસ્મ પરિવાઓ ।

કાયસ્સ પરિક્લેસો, છદ્ધો સલીનયા ચૈવ ॥ ”—આર્યા

—આથા તેમજ શ્રીહરિભદ્રસૂચિત પચવસ્તુના ‘ઉપસ્થાપના’ વસ્તુગત નિમ્ન-લિખિત—

“અનશનમૂનોઽરિઆ વિત્તીસલેવળ રસત્વાઓ ।

કાયકિલેસો સલીનયા ચ વજ્ઞો તત્તો હોઈ ॥ ૮૪૬ ॥ ”—આર્યા

૧ આ રશ્નુ તે સૂત્ર—

“અનશનાઽવમોદર્ય-વૃત્તિપરિસદ્ધ્યાન-રસપરિત્યાગ-વિવિક્તશબ્દાશન-કાયક્લેશા વાહ્ય તપ । ”

૨-૩ આથા—

અનશનમૂનોદરિકા વૃત્તિક્ષેપો રસસ્મ પરિત્યાગ ।

કાયસ્સ પરિક્લેશ પદ્ધો સલીનતા ચૈવ ॥

અનશનમૂનોદરિકા વૃત્તિસદ્ધક્ષેપળ રસત્વાગ ।

કાયક્લેશ સલીનતા ચ વાહ્ય તપો મયતિ ॥

૪ આ આથા શ્રીહરિભદ્રસૂચિત પચાસકના ૧૦મા પચાસકમાં બીજી આધારપે છે

ગાથા પણ સાક્ષી પૂરે છે બીજી સક્ષીનતાના ઇન્દ્રિય, કપાય, યોગ અને વિવક્ત તથા એમ ને 'ચાર લેહો પડે છે તેમા વિવિક્તશબ્દાસન આવી જ જાય છે'.

અનશનાદિનું દિગ્દર્શન—

‘અશન’ એટલે આહાર, આથી અનશન એટલે આહારનો ત્યાગ આ અનશનના બે પ્રકારો છે—(૧) ઇત્વર (ઘોડા કાળતુ) અને (૨) ચાવજીવિક (જીવગી સુધીતુ) તેમા ઇત્વર અનશન તે ઉપવાસથી માંડીને તે આ તીર્થ આશ્રીને છ માસ સુધીનો અનાહાર

ચાવજીવિકના (૧) પાદપોષગમન, (૨) ઇંજિની અને વૈલક્રાંત્યાખ્યાન એમ ત્રણ લેહ છે તેમા પણ પાદપોષગમનના મન્યાઘાત અને અવ્યાઘાત એમ બે પ્રકારો છે આયુધ્ય હોવા છતાં, જ્યારે વ્યાધિ ઉપચિત થઈ મહાવેદના થતા આયુધ્યને ઉપક્રમ લાગે—આઘાત પહોંચે અને તેમ થતા કાળ કરી જાય તો તે ‘અવ્યાઘાત પાદપોષગમન અનશન’ કહેવાય છે શરીર જ રહેલું થઈ જતા ચતુર્વિધ આહારના ત્યાગરૂપ પ્રત્યાખ્યાન લઈ, નિજીવ સ્થળમા જઈ ત્યા વૃક્ષની માફક એક પકોં અપરિપક્વ પેષ્ટો ભીરા રહી—જોઈક પણ કાયિક કે વાયિક ચેષ્ટા નહિ કરતા નિર્મળ ધ્યાનમા આરૂઢ થઈ પ્રાણો ચાલ્યા જાય ત્યા સુધી અનશન કરવું તે ‘અવ્યાઘાત પાદપોષગમન અનશન’ છે શ્રુતમા વિધાન કરેલી ક્રિયાવિશેષને ‘ઇંજિની’ કહેવામા આવે છે એ વિષયક મરણ તે ‘ઇંજિની—મરણ’ કહેવાય છે આનો આશયક પણ પ્રવજ્યાદિ પ્રતિપત્તિના કમપૂર્વક આયુધ્ય પૂરે થવા આવ્યું છે એમ જાણીને પોતાના ઉપકરણોને ગ્રહણ કરી, સ્થાવર અને જંગમ પ્રાણ થી રહિત એવા સ્વડિલમા એકલો રહી ચતુર્વિધ આહારના ત્યાગરૂપ પ્રત્યાખ્યાન કરી છાયાથી તડકે અને તડકેથી છાયડે જવાની ચેષ્ટા મહિત સમ્યગ્જ્ઞાનમા પરાયણ રહી દેહ છોડે છે આ બે તો અપરિકર્મ છે, જ્યારે સપરિકર્મ એણે ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન તો ગરુષમા રહેલા સાધુ પરત્વે છે આ અનશન કરનારા કોઈ વેળા ત્રિવિધ આહારનો અને કોઈ વેળા ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરે છે અતમા સમગ્ર પ્રત્યાખ્યાન કરી, મૃદુ મધાસનો આશ્રય લઈ શરીર તેમજ ઉપ

૧ જુઓ પચાસકની શ્રાવણચત્વરશ્ચરિત્ર દીકાનુ ૨૬૨ મુ ૫૪

૨ અશુભ માર્ગે જતી ઇન્દ્રિયોને કમજમા ગણવી તે ઇન્દ્રિય—મનીનતા, કપાયની નિવૃત્તિ તે કપાય—મનીનતા, અશુભ યોગથી નિવૃત્ત થવું તે યોગ—મનીનતા અને સ્ત્રી, પશુ, નયુક્ત વગેરે વિકારોત્પાદક જીવોના સંસર્ગવાળા સ્થાનોનો ત્યાગ કરી શુભ સ્થળમા રહેવું તે વિવિક્તશબ્દાસન છે

૩ આ ‘ભક્ત-પરિણા’ પણ કહેવાય છે

કરણની મમતા ત્યજી દઈ, પોતે નમસ્કાર મત્રનું ધ્યાન ધરતો અથવા સમીપ વર્તી સાધુ પાને સાક્ષાત્ દેહનું ઉદ્ધર્તન, પરિવર્તન વગેરે કરતા મહાધિપૂર્વક કાળ કરે તે 'લકન-પ્રત્યાખ્યાન-મરણ' બાબતુ

અવમ એટલે જિહ્વા (Jin) જિહ્વા, પેટ રહે તેમ આહાર લેવો તે 'અવમૌહ્ય' છે આથી આ જિનોહ્ય પશુ કહેવાય છે મહાયત્નપૂર્વક મો જીવાડીને જેવડો કોળીઓ કરાય તે ઉત્કૃષ્ટ કવલ અને મોહું નકોત્યા બાદ જે કોળીઓ કરાય તે અવકૃષ્ટ કવલ છે આ બંને પ્રકારના કવલોને છોડીને મધ્યમ કવલોને લક્ષ્યમા લેના અવમૌહ્યના અદ્ય-આહાર-અવમૌહ્ય, ઉપાર્થ-અવમૌહ્ય અને કિચિત્-ન્યૂન અવમૌહ્ય એમ ત્રણ ભેદો પડે છે પુનર્પનો આહાર ત્રણ કવલનો ગણાય છે, જ્યારે સ્ત્રીનો ૨૮ નો ગણાય છે એક કોળીઆથી માડીને આઠ કોળીઆઓ જેટલો ખોરાક લેવો તે 'અદ્ય-આહાર-અવમૌહ્ય' છે બાર કોળીઆનો આહાર તે 'ઉપાર્થ-અવમૌહ્ય' છે, કેમકે આર કોળીઆ વધતા અઠધો અઠધ આહાર થાય પૂરેપૂરો આહાર ન કરતા એક કોળીઓ ઝાણો આહાર કરવો તે 'કિચિત્-ન્યૂન-અવમૌહ્ય' છે

વૃત્તિસંયમ, વૃત્તિચ્છેદ અને વૃત્તિપરિત્યાગ એ એકાર્થક છે વૃત્તિ એટલે શ્રવણ, આલોકિક આહાર, વન્ધ ઇત્યાદિ જે દ્રવ્યો વડે આલોકિક ચાલતી હોય તેનો સંયમ કરવા પરત્વે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને લાવ આશ્રીને જૂઠા જૂઠા અભિનંદ મારણ કરવા તે વૃત્તિસંયમ છે

રસ એટલે કંઠ, દહીં, ઘી, ગોળ, તેલ અને પકવાણ એ છ રસિક પદાર્થો આત્મામા વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે વાખતે તે 'વિદૃતિ' કહેવાય છે તેનો ત્યાગ યાને પરિકાર તે 'રસ-પરિત્યાગ' છે મઘ, માસ, મધ, માખણ વગેરે મહા-વિદૃતિઓનું પ્રત્યાખ્યાન તેમજ નીરસ-લૂખા લોખનનો અભિગ્રહ ઇત્યાદિ રસ-પરિત્યાગના અનેક ભેદો છે

કાય એટલે શરીર અને કલેશ એટલે બાધા-પીડા આગમને અનુસરનારી તેમજ નિર્જરાના કાચુરૂપ એવી શારીરિક પીડા તે 'કાય-કલેશ' છે જોના પશુ અનેક પ્રકારે છે જેમકે વીરાતન, ઉત્કેદુકાસન, દરડાયત શયન, વગેરે તેમજ આનાપના, શિયાળામા જોડવાનાનો અસ્વીકાર, કેશનો લોચ ઇત્યાદિ

❖ ❖ ❖ ❖

વૈયાઘ્રત્ય ચ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન ચ વિનય તથા ।

કાયોત્સર્ગ વિજાનીયા., પ્રાયશ્ચિત્ત તથા તપ ॥ ૧૫૮ ॥

શ્લો ૦—“વેયાવૃત્ત્ય, સ્વા'યાય, ધ્યાન, વિનય, 'કાર્યોત્સર્ગ' અને પ્રાયશ્ચિત્ત એને (અભ્યન્તર) તપ બોલુ ”—૧૫૮

આન્તરિકા ઇમે ભેદાઃ, તપસા પટ્ સતાં મતાઃ ।

પૂર્વોક્તેર્મિલને જાતા, દ્વાદશ સૌખ્યકારકા ॥ ૧૫૯ ॥

તપના કુલ બાર ભેદો—

શ્લો ૦—“તપના આ છ અભ્યન્તર પ્રકારો સજ્જનોએ માન્યા છે એ પૂર્વોક્ત બાદ તપના છ પ્રકારો સાચે મળી સુખાકારી બાર તપો બને છે ”—૧૫૯

તપની ત્રિવિધતા—

સ્પષ્ટી ૦—જૈન દર્શન પ્રમાણે તપના બાર ભેદો આપણે જોયા અન્ય વિવક્ષા પ્રમાણે તેના ત્રણ ભેદો ત્રણ પાડી શકાય છે આવો પ્રયત્ન લગવડ્ ગીતામા થયેલો જોવાય છે એના ૧૭ મા અધ્યાયમા શારીરિક, વાચિક અને માનસિક એમ ત્રિવિધ તપના લક્ષણો નીચે મુજબ આપવામા આવ્યા છે -

“ દેવ-દ્વિજ ગુરુ-માજ્ઞ—પૂજનં શોચમાર્ગરપ્ ।

ત્રસચર્યમર્હિસા ચ, 'શારીરં' તપ ઉચ્યતે ॥ ૧૪ ॥—અનુ ૦

અનુદ્વેગકર વાક્યં, સત્યં પ્રિયહિત ચ યત્ ।

સ્વાધ્યાયાધ્યસન ચૈવ, 'વાઙ્મયં' તપ ઉચ્યતે ॥ ૧૫ ॥—,

મન'પ્રસાદઃ સૌમ્યત્વ, મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।

ભાવસથુદ્ધિરિત્યેતત્, તપો 'માનસ'મુચ્યતે ॥ ૧૬ ॥ ”—

અર્થાત્ દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ અને વિચક્ષણોની પૂજા, મલ-શુદ્ધિ, બ્રહ્મચર્ય અને અહિંસા એ 'શારીરિક' તપ છે અન્યને ઉદ્વેગ ન ઉત્પન્ન કરે એવું, સાચું, પ્રિય અને હિતકારી વચન બોલવું તેમજ સ્વાધ્યાય-શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવો તે 'વાચિક' તપ છે ચિત્તની પ્રસન્નતા, પ્રશાન્તતા, મૌન, 'આત્મ-મયમ' અને ભાવની વિશેષ શુદ્ધિ એ 'માનસિક' તપ છે

૧ શાસ્ત્રમા આને બદલે 'યુત્સર્ગ' નો ઉપેક્ષ છે, પરંતુ તેના મધુ, શરીર, ઉપધિ અને આહાર એમ જે ચાર ભેદો ધ્યાનમાં છે તે પૈકી અત્ર એક પ્રકારના નિર્દયથી બાકીના સમગ્ર લેવા

૨ આ છ અભ્યન્તર તપો (૧) વિશેષ મારિ (૧) માટે જુઓ આર્હુતદર્શનનો છઠો ઉ નાસ

શરીરના રોગ અને મનની મલિનતાનો નાશ કરનાર આ ત્રિવિધ તપ આદરણીય છે જૈન દષ્ટિએ પણ એ ઉપાદેય છે પ્રકાર-તરથી દાનની જેમ આ અધ્યાયના નિમ્ન-લિખિત પદો દ્વારા તપની ત્રિવિધતા દર્શાવવામા આવી છે —

“ શ્રદ્ધયા પરયા તપ્તં, તપસ્તત્ ત્રિવિધ નર* ।

અફલાકાદ્દક્ષિભિર્યુક્તૈઃ, ‘સાત્ત્વિક’ પરિચક્ષતે ॥ ૧૭ ॥—અનુ૦

સત્કાર માનપૂજાર્થે, તપો દમ્ભેન ચૈવ યત્ ।

ક્રિયતે તદિદ્ મોક્ત, ‘રાજસ’ ચલમધુવત્ ॥ ૧૮ ॥—”

મૃદગ્રાહેણાત્મનો યત્, પીડયા ક્રિયતે તપ ।

વરસ્યોત્સાદનાર્થે ચા, તત્ ‘તામસ’મુદાહૃતમ્ ॥ ૧૯ ॥—”

અર્થાત્ ફળની અભિલાષા નહિ રાખનાર એવા જનોએ શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધા વડે કરેલું એ ત્રિવિધ તપ ‘સાત્ત્વિક’ કહેવાય છે સત્કાર, માન અને પૂજા માટે કષ્ટ પૂર્વક જે તપ અત્ર કરાય છે તેને ‘રાજસ’ કહેવામા આવે છે અને તે અથળ અને અશાશ્વત છે અથવિહીન આથક (અભિનિવેશ)થી પોતાના ફેહેને પીડારૂપ અને ખીલ્લો નાશ કરવા માટે જે તપ કરાય છે, તેને ‘તામસ’ કહેવામા આવે છે આ ત્રણ તપોમા સાત્ત્વિક તપ જ આદરણીય છે, ખીલ જે તો તપના નામને કલંકિત કરે છે, કેમકે તપના અભિલેષરૂપ ક્રોધ, તેના વિકારરૂપ અહંકાર અને તેના શયરૂપ કષ્ટનો અગ્રા સોળે સોળ આની હાય છે અને જ્યાં આ ત્રિપુટીનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય હોય, જ્યાં એની નાકિર શાહી વર્તેલી હોય ત્યાં તપના મહત્ત્વ, વાત્સલ્યિકત્વ અને શ્રેયઃકરત્વના ઉપર મોટું મીઠું વળી જાય છે

❖

❖

❖

❖

સદાઽરાખ્યા યદા ચેતો !, મુક્તિસૌખ્ય સમીહસે ।

યતસ્તપોઽન્તરા નૈવ, મુક્તિગામિ ભવિષ્યસિ ॥ ૧૬૦ ॥

તપ વિના મુક્તિનો અસંભવ—

*સો૦—“ હે મન ! જે તું મુક્તિના મુખની અભિલાષા ગમતું હોય તાર આ બાર પ્રકારના તપનું નિરતર સેવન કરવું જોઈએ, કેમકે તપશ્ચર્યા વિના તું મોતે જી શકીશ નહિ ”—૧૬૦

❖

❖

❖

❖

તપોભાવનિમણાત્મા, કુભાવે નેવ રજ્યતે ।

યથા ક્ષીરરસાસ્વદી, ન ક્ષારામ્બુ સમીહતે ॥ ૧૬૧ ॥

શુભ મનોવૃત્તિ—

શ્લોક૦—“ જમ ક્ષીર ગ્રસેતો આસ્વાદ્ય લેનાર ખારા જળને ધગછેતો નથી જ તેમ તપ ભાવના મગ્ન બનેતો આત્મા અશુભ ભાવના આસક્ત થતો નથી જ ”—૧૬૧



કથિતે ત્રિવિધે ધર્મે, ભાવનાઽઽત્મા પ્રવક્ષ્યતે ।

તા વિના સ ત્રિધા ધર્મો, નિર્જીવ ઇવ લક્ષ્યતે ॥ ૧૬૨ ॥

ભાવના વડે ત્રિવિધ ધર્મની સજીવનતા—

શ્લોક૦—“ ઉપર્યુક્ત ત્રણ પ્રકારના ધર્મમાં ભાવના આત્મા હોવાય છે, (કેમકે) તેના વિના એ ત્રણ પ્રકારના ધર્મ નિર્જીવ જેવા બહાય છે ”—૧૬૨

પ્રસ્તુતની પુષ્ટિ—

સ્વપ્તી૦—આ પદમાં ભાવને ચતુર્વિધ ધર્મમાં પ્રધાન ગણી એના વિના બાકીના ધર્મો અક્રિયિકર બતાવાયા છે એ હકીકતનું મમર્થન કરનારા નિમ્ન લિખિત પદો મનનીય થઇ પડશે —

“ ધર્મે દત્ત વિત્ત જિનવચનમભ્યસ્તમસ્તિલ

ક્રિયાકાષ્ઠ ષ્ઠં રચિતમવનો મુક્તમસકૃત્ ।

તપસ્તીત્ર તર્જ્વં ચરણમપિ ચીર્ણં વિરતર

ન વેચિતે ભાવસ્તુપવપનવત્ સર્વમફલમ્ ॥ ૮૮ ॥ ”—શિખરિણી

—સિન્ધુપ્રકર

“ જ્વાલામિ' સ્લભા જલૈર્જલચરાઃ સ્ફૂર્જજ્જટાભિર્વદા

મૌઙ્ઙ્યૈશ્ચૈમૂરણકાઃ સમસ્તપશવો નાગ્ન્યૈઃ સ્વરા મસ્મભિઃ' ।

ફલ્પાક્ષીકરણૈર્દ્રુમા શુકવરા પાઠૈર્વકા ધ્યાનકે'

કિં સિદ્ધયન્તિ ન ભાવશુદ્ધિવિકલાઃ સ્યુથેત્ ક્રિયાઃ સત્ફલાઃ ॥ ”

—શાર્દૂલ

અર્થાત્ ઘણું ડ્રવ્ય દાનમાં આપાયું, સમસ્ત જિન-પ્રત્યક્ષનો અભ્યાસ કરાવે, પ્રત્યક ક્રિયા-કાંડનું આચરણ થયું, ભૂમિ ઉપર અનેક વાર પુવાયું, ઉપ તપ સ્વર્ગ કરાઈ, લાભા કાળ મુધી આરિન પણ લેવાયું, પરંતુ જો મનમાં ભાવ ન હોય તો આ બધું છોતરા રોપવા જેવું છે

તાપ સહન કરવાથી જ કાર્ય સરી જતું હોય તો પતંગી-આઓ દીપકની જવાબાઓ સહે છે તેમને મુક્તિ કેમ મળતી નથી ? જળમાં સ્નાન કરવાથી બેરો પાર પડે તેમ હોય તો જળચરો રાજ જળમાં જ રહે છે તેમનું શું ? મોટી જટા ધારણ કરવાથી લાલ થતો હોય તો વડો કેમ મોઢે સિધાવતા નથી ? મુડન કરાવવાથી હઠારો વળી જતો હોય, તો ઘેટાઓ માટે મોક્ષને દરવાજો ખુલ્લો હોયો જોઈએ નાગ રહેવાથી કામ સિદ્ધ થતું હોય, તો પશુઓને કચારનીએ સિદ્ધિમુદ્રી વરી ચૂકી હોત ચરીરે રાખ લગાડવાથી સિદ્ધિ થતી હોય તો ગધેડાઓ કચા જો કાર્યમાં પાછા પડે તેમ જો ? કષ્ટો અગીકાર કરવાથી શુક્રવાર વળે તેમ રોય તો ઝાડોની મુક્તિ થવી જોઈએ પાકોથી તેમ થતું હોય તો પોપટોને અને ધ્યાનથી તેમ થતું હોય તો બગલાઓને મોક્ષ મળવો જોઈએ પરંતુ આમ થતું તો નથી, જોઈ સાબીત થાય છે કે ભાવની શુદ્ધિથી સંહિત ક્રિયાઓ મુન્દર ક્ષણે આપતી નથી

❖ ❖ ❖ ❖

ભાવના શાસ્ત્રકોરેશ્વ, રૂપાતા દ્વાદશભેદત ।

સર્વશુભકૂરા લોકે, ધ્યાતાસ્તા શિવદા મતા ॥ ૧૬૩ ॥

ભાવનાથી મુક્ત—

શ્લો.૦—“શાસ્ત્રકોરેશ્વે ભાવનાને બાર પ્રકારની વર્ણવી છે લોકોમાં સર્વ શુભને કરનારી એ ભાવનાઓનું ધ્યાન ધરાતા તે મોક્ષને આપનારી મનાય છે ”-૧૬૩

❖ ❖ ❖ ❖

યદ્ યદ્ નેત્રગત લોકે, તત્ તત્ સર્વ વિનાશિ હિ ।

વ્યામોહો નિષ્ફલસ્તેષુ, દુઃખાનલવિધાયક. ॥ ૧૬૪ ॥

અનિત્ય ભાવના—

શ્લો.૦—“લોકમાં જે જે દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે સર્વ ખરેખર વિનાશી છે, (તેથી) તેને વિષે આત્માકન કું અરૂપ આગ લગાડનાર હોવાથી નિષ્ફળ છે ”-૧૬૪

સામાજિક પદાર્થોની અસ્થિતતા—

સ્પષ્ટી૦—આ પદમા જે એમ કહેવામા આવ્યું છે કે જે જે પદાર્થ આપણી નજરે પડે છે તે અનિત્ય છે તે વાતને શ્રીવિષ્ણુધર્મભણસરિવૃત ઉપદેશશતકેનુ નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સમર્થન કરે છે—

“ અનિત્યં સંસારે ભવતિ સકલ યન્નયનમ
વપુર્વિતં રૂપ મણિકનકમોઽશ્વદ્વિપજનમ ।

પુરં રામા ભ્રાતા જનકજનનીનન્દનકુલં
બલં દેહોક્ષે વચનપટુતા મામ્યમવનમ ॥ ૧૪ ॥ ”—શિખરિણી

અર્થાત્ સમારમા જે જે નયનગોચર થાય છે તે બધું અનિત્ય છે જેમકે દેહ, દ્રવ્ય, રૂપ, મણિ, મુવર્ણ, ગાય, ઘોડો, હાથી, લોહ, નગર, રમણી, બાઈ, પિતા, માતા, પુત્ર, કુળ, શરીરજન્ય પરાક્રમ, જોડવાની ચાલાકી અને ભાગ્ય

❖ ❖ ❖ ❖

પયઃસ્થાપકકુમ્ભસ્ય, યથા નાશ. પલે પલે ।

તથાઽઽવીચ્યાસ્વનિધના--દાયુર્નાશ. ક્ષણે ક્ષણે ॥ ૧૬૫ ॥

આયુષ્યની ક્ષણભગુરતા—

શ્લો૦—“ જેમ જળમા રહેલા કાચા ધરાનો વિનાશ પ્રતિ ૧૧ થાય છે, તેમ આવીચિ નામના મરણથી આયુષ્યનો વિનાશ ક્ષણે ક્ષણે થાય છે ”—૧૬૫

આવિચી મરણ—

સ્પષ્ટી૦—જે ભવને માટે જીવ જોડેલું આયુષ્ય-કર્મ જાણી લાગ્યો દોય તેનું ભોગવાઈ રહેલું તે ‘મરણ’ છે વિચાર કરતા અમભય છે કે પ્રતિમમય આયુષ્ય-કર્મ અશત તો ભોગવાઈ જ રહ્યું છે એટલે પ્રતિમમય આશિક મરણ થાય છે આવા મરણને જન શાસ્ત્રકાગે ‘આવીચિ-મરણ’ તરીકે જોખખાવે છે

❖ ❖ ❖ ❖

અનિત્યાનિ શરીરાણિ, વિભવો નેવ શાશ્વતઃ ।

નિત્ય . . . મૃત્યુ., કર્તવ્યો . . .

૫મું માટે ઉત્તર—

શ્લોક—“શરીર અનિત્ય જ છે, ન પાતિ શાશ્વત નથી જ અને મગા સમીપ આવતુ જાય છેજ, વાન્તે ધર્મનો મગહ કરેનો નેશ્રએ ”-૧૧-

મસ્તુતનુ દલીકરણ—

શ્લોક—અનિત્ય મમારમા ધર્મકરણી જ મારમૃત છે પરશ્રક્ષમા હીન થવું એ જ જીવનનુ માફક છે આ વાત નિમ્ન-લિખિત પદ્યમાથી તારવી શકાય છે—

“ આયુ. કઠોલલોલં કતિપયદિવસસ્યાધિની ચૌવનશ્રી-

રર્ધા. સફલપરુષા ઘનસમયતદિદિશ્રમા મોગપૂરાઃ ।

કઠ્ઠાપ્લેષોપગૃહ તદપિ ન ચિર યત્ પ્રિયાભિ. પ્રણીત

બ્રહ્મણ્યાસક્તચિત્તા ભવત ભવયયામ્મોધિપાર તરીતુમ્ ॥ ”-અર્ગ્

અર્થાત્ આયુષ્ય (જળના) મોઝના જેવુ અપણ છે ચૌવનરૂપ લક્ષ્મી કેટલાક દિવસ (જ) રહેનારી છે ક્રોચે મરુપના નમાન છે અને બેઝની રેલો વેપાકાલીની વીજળીના વિચારો જેવી છે વળી કાન્તાઓનુ આકર્ષ ગાઢ આલિંગન પણ દીર્ઘકાલીન નથી વાન્તે (હે ભયો ।) મલારૂપ ભયાનક સાગરનો પાર પામવા માટે તમે બ્રહ્મને વિષે આમક્ષા ચિત્તાળા બનો ।

આ હકીકતની પુષ્ટિ અર્થે ઉપદેશશતકનુ નિમ્ન-લિખિત પદ્ય પણ જોઇ લઇએ —

“ ગગનવનુપા મેઘ વેદ પયોચિતરદ્ભવદ્

વહુ ધનમિદ્ર ત્વાપુર્વાયુર્યથા જગતીતલે ।

સુતનુયુવતિસ્નેહો સેહો રિપાક્તક્રુપાજાતો

વિચલસુલ્લઘ્નો યમઃ કર્મક્ષય ક્રિયતામતઃ ॥ ”-હરિણી

અર્થાત્ શરીરને મેઘ ધનુષ્ય સાથે સગ્ગાવધુ યોગ્ય છે, આ વિપુલ લક્ષ્મી એ સુમુદ્રના તરંગ જેવી (વચળ) છે, આયુષ્ય એ પૃથ્વીની મપાટી ઉપરના પવન જેવું અચિર છે, અને સુન્દર શરીરવાળો વનિતાનો પ્રેમ એ ઝેરથી વ્યાપ્ત ખડ્ગને ચાટવા બરાબર છે જોથી ઈરીને શાશ્વત મુખને આપનાર અને કર્મનો સંય કરનારો ધર્મ કરવો

અનન્તાઃ પૂર્વજાસ્તે ન, સ્થિતાસ્તત્ર કથન્તુ ત્વમ્ ।

સ્થાસ્યતીતિ વિચિન્ત્યાત્ર, વ્યામોહ ન વિધેહિ ભો ॥૧૬૭॥

વ્યામોહનો ત્યાગ—

શ્લો.૦—“ જ સસારમાં ખરેખર તારા અનન્ત પૂર્વજો ન દેહી શક્યા, ત્યા તું દેવી રીતે દેહી રહીશ એમ વિચારીને આને વિષે તું વ્યામોહ સર્વથા ત્યજ દે ”—૧૬૭

નરાણાં સઙ્ગયા યે ય, આયાન્તિ નેત્રયો પથિ ।

પ્રાયો વર્ષશતાદૂર્ધ્વ, નાત્ર કોઽપ્યવશિષ્યતે ॥ ૧૬૮ ॥

આયુધ્યની મર્યાદા—

શ્લો.૦—“ નજાના જે જે સમુદાયો દૃષ્ટિ-પથમાં આવે છે, તેમાંથી મોટા સાગે સો વર્ષ પછી અહીં કોઈ ખાકી રહેનાર નથી ”—૧૬૮

માયેન્દ્રજાલવત્ સર્વં, વિચ્યુત્કાન્તિરિવાથવા ।

ક્ષણદૃષ્ટે ક્ષણાન્નષ્ટે, પ્રતિવન્ધોઽત્ર કો ભુવિ ? ॥ ૧૬૯ ॥

મમતા માટે અનવકાશ—

શ્લો.૦—“ આ સસારમાં જલુ માયાથી રચાયેલી ઇન્દ્રજાલ જેવું છે, અથવા એ વીજળીના ઝળકારા જેવું છે એક પળમાં નજરે પડતા અને અન્ય ક્ષણમાં લોપ થતા એવા જગત્માં તું મમત્વ હોઈ શકે ”—૧૬૯

ગૃહીત્વા યા મુહુર્મુક્તાઃ, સ્વજનશ્રેણયો ભવે ।

ન માન્તિ સદ્ગૃહીતાસ્તાઃ, સર્વાકાશે કથચ્ચન ॥ ૧૭૦ ॥

સ્વજનની શ્રેણિનો સમાવેશ—

શ્લો.૦—“ ભવેલવમાં જે સ્વજનોની શ્રેણિઓને વારવાર ગ્રહણ કરીને ત્યજી દીધી તેનો સત્ત્વ નરવામાં આવે તો સમસ્ત આકાશમાં ફેરે કરી તે માય નહિ ”—૧૭૦

યાનિ મુક્તાનિ જીવેન, શરીરાણિ ભવે ભવે ।

વિન્દુભિઃ સાગરાનન્તૈ-સ્તેષા સદ્ધ્યા ન વિદ્યતે ॥૧૭૧॥

તપનેશ દેહોની મ ખ્યા—

શ્લોક—“ ભવે ભવે જીવે જે શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે, તેની સખ્યા સમુદ્રના અનન્ત બિંદુઓથી (પણ દર્શાવી શકાય તેમ) નથી ”—૧૭૧

૬

૬

૬

૬

વન્ન્રમીત્યગ્ર યોનિષ્ઠો, જીવો મુક્તિ લભેત ન ।

જન્મ-મૃત્યુ-જરા-ગ્રસ્તઃ, પાતાલે પ્રવિશન્નપિ ॥ ૧૭૨ ॥

સ સારમા પરિશ્રમણ—

શ્લોક—“(૮૮૦૦૦૦૦) લાખ ‘યોનિઓમા’ ગ્રેહો જીવ આ સ સારમા વાર-વાર ભટકે છે જન્મ, મરણ અને ઘડપણથી ગ્રસ્ત એમો એ જીવ પાતાનમા પેસવા ખતા મુક્તિ મેળવતો નથી.”—૧૭૨

૬

૬

૬

૬

વાતાહતો યથા પત્ર-પુલ્લો યાતિ પૃથક્ પૃથક્ ।

તથેષ્ટ હા કુટુમ્બ તે, કર્મવાયુહત ભવેત્ ॥ ૧૭૩ ॥

કુટુંબની છિન્નભિન્નતા—

શ્લોક—“ જેમ પવન લાગતા પાદડાનો સમૂહ જુદો થઈ જાય છે, તેમ કર્મરૂપ પવનથી હલાતા તારૂં ઘટ કુટુંબ (પણ) વિખેરાઈ જાય છે ”—૧૭૩

૬

૬

૬

૬

હા માતર્હા પિતર્વન્ધો !, હા પ્રિયે ! હા સુતા ! મમ ।

इति विलपतो जीवान्, कृतान्तो न ह्यपेक्षते ॥ ૧૭૪ ॥

વિલાપની નિષ્કળતા—

શ્લોક—“ હા મારી મા ! ઓ મારા બાપા ! હે મારા ભાઈ ! ઓ મારી પ્રિયા ! હા મારા પુત્રો ! એમ વિલાપ કરતા જીવોની યમ હિપેક્ષા કરતો નથી ”—૧૭૪

૧ યોનિ એવં ઉપત્તિસ્થાન. એ સમ્યક માનિતે માહિતી માટે જુઓ ન્યાયકુસુમા જનિ (ત્ત, ૫ શ્લો ૧૧) તુ ગ્ય પીકરણ (૫ ૦૦૧-૩૦૨)

સાય વૃક્ષે યથોપિત્વા, ભિન્નદિગાગતાઃ સ્વગાઃ ।

પ્રાતઃ પ્રયાન્તિ કુત્રાપિ, જ્ઞાયન્તે દિશિ નો જનૈઃ ॥૧૭૫॥

તથા ગૃહતરૌ જીવા, ગતિનાનાદિગાગતાઃ ।

‘ઉપિત્વા પશ્ચ દિવસાન્, ન જ્ઞાયન્તે ગતાઃ ક્વ ચ ॥૧૭૬॥

—યુગ્મમ્

શ્લો-“જુદી જુદી દિશામાંથી આવેલા પક્ષીઓ જમ સાંજે ઝાડ ઉપર વાસો કરીને સવારે કંઈ દિશામાં જાય છે તે માનવોથી જણાતું નથી તેમ વિવિધ ગતિરૂપ ભિન્ન ભિન્ન દિશાઓમાંથી આવેલા અને ગૃહરૂપ વૃક્ષને વિષે પાંચ દિવસ રહેલા જીવો જ્યાં ગયા તે જણાતું નથી”-૧૭૫-૧૭૬

❖ ❖ ❖ ❖

અપ્રાપ્તપુષ્પફલક, હા લોકત્રય ક્રમેલકૈ ।

સ્વાદ્યતે મૃત્યુરૂપૈર્ભો, ભવ્યા । બુદ્ધ્યત બુદ્ધ્યત ॥ ૧૭૭ ॥

ભવ્યોને ચેતવણી—

શ્લો-“જ્યા (સમ્યક્ત્વરૂપ) કૂલ અને (વિરતિરૂપ) ફળ પ્રાપ્ત નથી એવા ત્રૈવેદ્યને મરણરૂપ જોટા ખાઈ જાય છે, તેથી હે ભવ્યો ! તમે ચેતો, ચેતો”-૧૭૭

❖ ❖ ❖ ❖

ગર્ભસ્થ યોનિગ ચાત્ર, નિર્ગચ્છન્ત ચ નિર્ગતમ્ ।

વાલ પ્રવર્ધમાન ચ, તરુણ સ્થવિર તથા ॥ ૧૭૮ ॥

પૃથ્વીપતિં તથા રઢ્ઢ, મૂર્ખ પાણ્ડિત્યશાલિનમ્ ।

સુખિન દુઃખિન મૃત્યુઃ, સુરૂપં રૂપવર્જિતમ્ ॥ ૧૭૯ ॥

સરુજ નીરુજ ચાપિ, દુર્વલ વલિન તથા ।

હન્તિ ચરાચર સર્વ, જ્વલદ્વાવાનલો યથા ॥૧૮૦॥-વિશેષકમ્

૧ “યસિરુજ પચ દિવસેદિ” એવો પાઠ દેશનાશતકમાં હોવાનું મુચવાય છે, પરંતુ અને તે ઉપરથી નથી

અર્થાત્ પસાર થઈ જતી ઉમર આપના એક પલકારા જેટલો વખત પણ થતી જતી નથી, તેા અનિત્ય એવા પોતાના શરીરમા કઈ ચીજ નિત્ય મનાય ?

૬

૬

૬

૬

વિચ્યતે શરણ નાત્ર, મરણે કસ્યચિદ્ ભવે ।

અશરણા નૃદેવેન્દ્રા, વ્રજન્તિ યમધામનિ ॥ ૧૮૭ ॥

અશરણુ ભાવના—

શ્લોક—“કોઈના પણ મરણને વિષે આ સંસારમા કોઈ શરણુ (રૂપ) નથી રાખ્યો અને ઇન્દ્રો (પણ) શરણુ રહિત હોઈ યમના ધામે સિધાવે છે ”—૧૮૭

૬

૬

૬

૬

મીઠ્ઠમરોગમરાક્રાન્તે-ઽનાથે નાથોઽભવન્નહિ ।

કશ્ચિન્નરણવાતાઽન્ન, શરણ ધર્મમાદદૌ ॥ ૧૮૮ ॥

ધર્મનુ શરણ—

શ્લોક—“જ્યારે અનાથ (મુનિ) ભયંકર રોગના મમૂહથી ઝરત થયા, ત્યારે કોઈ શરણદાયક સ્વામી ન થયો (આથી) તેમણે ધર્મનુ શરણ લીધું ”—૧૮૮

અનાથ સુનીધર—

રૂપક—મરકત વગેરે રત્નોથી અથવા ઉત્તમ ઘોડા, હાથી ઇત્યાદિ વડે સમૃદ્ધ મગધેશ્વર શ્રેષ્ઠિયે રાજા એક દિવસે અશ્વ-ક્રીડા કરવા માટે નગરથી બહાર નીકળ્યો અને ‘અહિતકુક્ષિ’ નામના ચૈત્યમા-ઉદ્યાનમા ગયો. વિવિધ વૃક્ષો, લતાઓ, કુટુમ્બો અને પક્ષીઓથી અવકૃત તે ઉદ્યાન નન્દન વનના જેવું ચોભાતું હતું ત્યાં એક ઝાડના મૂળ પાસે બેઠેલી ‘સાધુ’, ‘સયત’, ‘સુસમાહિત’, ‘સુકુમાર’, ‘સુખ ભોગવવા યોગ્ય અથવા શુભોચિત વ્યક્તિ ઉપર એની નજર પડી આ મુનિનું રૂપ વગેરે જોઈને તેને અનિશ્ચય અન્યત્રો થયો અને તે જોવી બ્રહ્મચો કે-

૧-૩ કોઈ પણ સિદ્ધ પુરુષ સાધુ કહેવાય છે તેનાથી શિશેપના સચવતા ‘સયત’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે નિદ્રાવૈષ્ણવો પણ બહારથી સવમ પાળનારા હોય છે, વારતે તેનો વ્યવસ્થા કરવા માટે ‘સુસમાહિત’ સ્ત્રી પણ લખાડ્યું છે

“ ૧અહો વન્નો અહો રૂવ, અહો અજ્જસ્ય સૌમયા ।

અહો સ્વત્તી અહો મુત્તી, અહો ભોગે અસંતયા ॥ ૬ ॥”—અનુ૦

—ઉત્તરાધ્યયન, અ ૨૦

અર્થાત્ અહો વર્ણ ! અહો રૂપ ! અહો આર્યની સૌમ્યતા ! અહો ક્ષમા ! અહો નિર્દોષતા ! અને અહો ભોગને વિષે નિઃપૃહતા ! આ મુનિરાજને વદન કરીને અજ્ઞાને બેડીને શ્રેણિકે તેમને પ્રશ્ન કર્યો કે હે આર્ય ! તમે તરૂણ છો, છતાં તમે આ ભોગ-કાલમા પ્રવ્રજ્યા કેમ શ્રદ્ધા કરી છે ? વળી તમે રોગ-અસ્તે પણ જલ્પાતા નથી, કેમકે સયમ પાળવામા તો કટિબદ્ધ છો મુનિવરે જવાબ આપ્યો કે હે મહારાજ ! હું અનાથ છું મારો કોઈ નાથ નથી તેમજ વળી મારા ઉપર અનુકંપા રાખે એવો કોઈ મને મિત્ર મળ્યો નથી, આથી મેં સુવાવસ્થામા દીક્ષા શ્રદ્ધા કરી છે આ સાલજીને રાત્રએ હંમીને કહ્યું કે આપની રૂપ-સપત્તિ વગેરે જોતા આપ અનાથ હો એ મનાતુ નથી, છતાં અનાથતાને જ લીધે જો આપે દીક્ષા શ્રદ્ધા કરી હોય તો હું આપ જેવા પૂજ્યોનો નાથ થાઉં અને મારા જેવો આપનો આત્મા જાને પછી આપને મિત્ર, શાંતિ, ભોગ વગેરે બધું મુલલ છે આનો પ્રત્યુત્તર આપતા મુનિવરે કહ્યું કે—

“ ૨અપ્પણા વિ અણાહોઽસિ, સેણિય ! મગઢાહિવા ! ।

અપ્પણા અણાહો સંતો, કહ નાહો ભવિસ્સસિ ? ॥ ૧૨ ॥”—અનુ૦

—ઉત્તરાધ્યયન, અ ૨૦

અર્થાત્ હે શ્રેણિકે ! હે ‘મગધ’ના અધિપતિ ! તુ તારી જાતે પણ અનાથ છે અને જાતે અનાથ હોઈ તું (અન્યનો) નાથ કેવી રીતે થઈય ? આ સાલજીને વિશેષ સમ્રાત અને અકિત થયેલો રાજા બોલ્યો કે મારે ઘોડા, હાથી, મનુષ્યો છે, વળી મારે પુર અને અત પુર છે, એથી કરીને તો હું મનુષ્ય સખન્ધી ભોગો ભોગણુ છું. વિશેષમા મારી સર્વ અભિલાષાઓ પાર પડતી હોવા છતાં હું અનાથ કેવી રીતે છું ? તેથી હે પૂજ્ય ! આપ અમત્ય ન વહો મુનિએ કહ્યું કે હે

૧ છાયા—

અહો ઘર્ણ અહો રૂપમ્ અહો આર્યસ્ય સૌમ્યતા ।

અહો શાન્તિ અહો મુક્તિ અહો ભોગેસદ્ગતા ॥

૨ સરખાવો—

“ યથાકૃતિસ્તથ ગુણા વસન્તિ । ”

૩ છાયા—

આત્મનાઽપિ અનાહોઽસિ યેનિક ! મગધાધિપ ।

આત્મનાઽનાથ સન્નિવૃત્તિયો ભવિષ્યસિ ? ॥

રાજન્ ! તું અનાથનો અર્થ મમજતો નથી, મારા કથનનો આશય તારા ધ્યાનમાં આવતો નથી, તેથી તું મને મૃવાવાદી ગણે છે આથી તું મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ એટલે કેવો મનુષ્ય અનાથ ગણાય છે અને મેં જે અનાથપદ કહ્યું છે તે કેવી રીતે બધેએ સત્તુ આવે છે તે સમજાશે

જૂના નગરોને લેદનારી અર્થાત્ પોતાના ગુણો વડે અસાધારણ એવી 'કાશાળી' નગરી છે ત્યાં પુષ્કળ ધન એકઠું કરનારા મારા ધનમ્ અથવા નામના પિતા વસતા હતા હે મગધેશ ! પ્રથમ વચમાં-ઘૈવનાવન્થામાં મને અસાધારણ તેજ વેદના ઉત્પન્ન થઈ અને એથી મર્વ અવયવોમાં અત્યંત દાહ પેદા થયો જેમ દોષ કેવે કળકળેવો શત્રુ શરીરના કાન, નાક વગેરે છિદ્રોમાં તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર થોથી ધાલે અને તેથી જેવી વેદના યાય તેવી અને નેન-પીડા થતી હતી વિશેષ શું કહેલું ? ઇન્દ્રના વજ્રની પેઠે લાયકર અને સામાને પત્તુ ભેતા ક પારી છટે એવી ઘેર વેદના હું લોગવતો હતો ખાન, પાન અને રમણ પણ મને સૂઝતા ન હતા આ બ્યાધિને દૂર કરવા માટે હોશિયાર વૈદ્યો, વિદ્યા અને મત્રથી ચિકિત્સા કરનારા ચાલાક જનો, અસાધારણ શસ્ત્ર-કુશળ અથવા શાસ્ત્રકુશળ હકીમો, તેમજ જડીબુટ્ટીઓના બાણકાર પુરુષો મારી સેવામાં હાજર હતા એટલું જ નહિ, પરંતુ વૈદ્ય, ઔષધ, રોગી અને સારવાર કરનારના મર્મને બાણનારા અથવા વમન, વિરેચન, મદન અને સ્વેદન અથવા અજન, બધન, લેપન અને મર્દન એમ ચારે પ્રકારે શાસ્ત્રોપ રીતિ પ્રમાણે વિવિધ જનો મારી ચિકિત્સા કરતા હતા, પરંતુ અણુમાત્ર પણ તેઓ મારું હું બ દૂર ન કરી શક્યા આ પ્રમાણે હું બ દૂર કરવારૂપ મારી અનાયતા હતી મારી ખાતર સર્વ ઉત્તમ વસ્તુઓનો પણ ત્યાગ કરી બેઠેલા એવા મારા પિતા, મારે હું બે અડધી થઈ ગયેલી મારી માતા, મારા સગા ભાઈ અને નાના ભાઈઓ અને બેનો તેમજ મારી પાછળ પ્રાણ પ્રાથરતી, પતિવ્રતા, યોધારે આશુએ રડતાં, મારી રબ હોવા છતાં નહિ ખાતી કે નહિ પીતી તેમજ સ્નાન વગેરેને પણ તિલાંજલિ આપીને ચોવીએ કલાકે મારી પાસે ને પાસે સેવા કરવા ચાર પગે બધી રહેલી મારી અર્ધાગના પણ મને હું બ માધી છોકાવી શક્યા નહિ આથી બીજી કઈ અનાથતા હોય ? હું બાંધ્યો કે જે વેદના મને હું સહ જણાય છે તે મેં આ અનત સમારમાં અનેક વાર લોગવી છે હવે તો બે એક વાર આ વેદનાથી સુકત થઈ તો સસારનો ઉચ્છેદ કરનારી દીક્ષા મહણ કર કે જેથી મારે કરીથી આવી પીડા ન લોગવવી પડે આ પ્રમાણે કહીને વિચારમાં ને વિચારમાં હું સુઈ ગયો રાત્રિ પૂરી થતા તો મારી વેદના મદી ગઈ એટલે મવારના મારા વડીલોની રજા લઈ, ક્ષમા ધારણ કરી, ઇન્દ્રિય અને મનને કાળૂમાં ગળી મેં પારમેશ્વરી દીક્ષા અગીકાર કરી અને તેમ કરીને હું અનાથ મદીને આજે પોતાનો અને પારકાનો, ત્રસોનો અને સ્થાવરોના

ઉપેક્ષા કરવા લાયક છે, કારણ કે વૈદ્યના જેવા ચળકાટવાળો કાચ મણિના પરીક્ષકોને હાથે મૂલ્યવાન કરતો નથી સાધુના આચારથી પતિત એવો તે પાર્થસ્થાદિ કુશીનના લિંગને ધારણ કરતો તેમજ આજીવિકાને માટે રમેહરણ (ઓઘો) વગેરે સધિવજને વધારતો, આ વેષ જ પ્રધાન છે એમ કહીને અસચમી હોવા છતાં સચમી હોવાનો દાવો કરનાર લાખા વખત મુધી આ સ સારમા વિવિધ ખીડાઓ પામે છે આનુકારણ દેખીતું છે, કેમકે જેમ કાત કૂટ એર ખાતા તે પ્રાણને હરે છે અને વિપરીતપણે ગ્રહણ કરેલુ રામ પોતાનો જ ઘાણ કાઢે છે તેમ વિષયોથી વ્યાસ એવો ધર્મ આત્માને હણે છે, કેમકે શુ મ નાદિ વડે વશ કરવા ધારેલો વૈતાલ વશ ન થાય તો પછી તે મત્રસાધકને જીવતો મૂકે કે ?

કહેવાની મતલબ એ છે કે સ્વચ્છદી બનેલો, મહાપ્રતોની વિરાધના કર નારો, રતનેન્દ્રિયને આધીન બનેલો અને નિર્વૈક પશ્ચાત્તાપ કરનારો સાધુ આ લોક અને પરલોકમા કબોટાની પરપરા વહોરી લે છે અને સ્વપરતું રક્ષણ કરવામા અસમર્થ નીવડે છે એવેલે તેવો સાધુ પણ અનાથ જ છે

આ પ્રમાણે સાધુઓને હિતકારક મહાશુભ અનાથ સુનિષ્ઠે રાજાને કહી સભળાવ્યું તેથી ખુશી થયેલો રાજા હાથ જોડીને બોલ્યો કે હે કર્મરૂપ શત્રુ મયે ભયકર ! હે ઇન્દ્રિયો અને મનનુ હમન વરવામા એકા સમાન ! હે મહાપ્રતિજ્ઞા પાલક ! હે મહાયશસ્ત્રી સુનિરત્ન ! આપે મને અનાથતાનો સાચો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો છે મેં અજાણપણે જે આપના નાથ થવાની વાત કહી હતી તેમજ મેં જે આપને મૃણાવાદી માન્યા હતા તે બદલ હું સમા આર્જુ છું આપે દીક્ષા કેમ લીધી એ પ્રશ્ન પૂછીને મેં જે આપના ધ્યાનમા વિદ્યન કર્યું તે બદલ માફી માગુ છું તેમજ બોગ ભોગવવા માટે મેં જે આપને નિમંત્રણ આપ્યું હતું તે નારા અપરાધને જતો કરવા હું આપને વારવાર વિનવું છું એ પ્રમાણે ગહી વહનાદિ કરીને ઈષ્ટિક રાજા સ્વસ્થાનકે ગયા

❖ ❖ ❖ ❖

उत्तङ्गे क्रीडमान च, सुप्त मातुः समीपगमः ।

आर्यमनार्यमिष्ट चा- निष्ट हरेत् कृतान्तक ॥ ૧૮૯ ॥

કૃતાન્તની કૂરતા—

સ્ટો.૦—“ માતાના ખોળામા ગમતા કે તેની પાસે સૂતેલા, આર્ય, અનાર્ય, પદાવા કે અજાણ્યામણા એ સર્વનું યમ હરણ કરે છે ”—૧૮૯

❖ ❖ ❖ ❖

ન કોઽપિ શરણ લોકે, કુર્યાદ્ ધર્મમૃતે તવ ।

एव शरण्यहीने त्व, निष्पुण्यः किमु ताम्यसि ? ॥ ૧૯૦ ॥

શરણહીન સસાર—

શ્લોક—“ (હે ચેતન !) આ લોકમાં ધર્મ વિના કાંઈ બીજો તારો બચાવ કરે તેમ નથી આ પ્રમાણે શરણ કરવા લાયક (વ્યક્તિ)થી હીન એવા આ જગત્મા પુણ્ય રહિત એવો તુ કેમ ખેદ પામે છે ? ”—૧૯૦



સપુણ્યો ધર્મમાર્ચય, સશરણ્યં કરોતિ ચ ।

अशरण्यमिम लोक, धर्मस्य गहना गतिः ॥ ૧૯૧ ॥

ધર્મની ગહન ગતિ—

શ્લોક—“ પુણ્યશાળી જીવ ધર્મનું આચરણ કરી આ અશરણ્ય જગતને શરણ્ય બનાવે છે (તેમાં કશી નવાઈ નથી, કેમકે) ધર્મની ગતિ ગૂઢ છે ”—૧૯૧

ધર્મની બહિષ્કારી—

શ્લોક—ધર્મના જેટલા વખાણ કરીએ તેટલા થોડા છે આથી અત્રે તેા નિમ્ન-લિખિત સૂક્ત રજુ કરી વિરમીશુ —

“ धर्मः सर्वसुखाकरो हितकरो धर्मं बुवाध्विन्वते

धर्मेणैव समाप्यते शिवसुखं मयि तस्मै नमः ।

धर्मान्नास्त्यपरः सुहृद् भवभृतां धर्मस्य मूलं दया

धर्मे चित्तमहं दधे प्रतिदिनं हे धर्म ! मा पालय ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ ધર્મ સર્વ સુખની ખાણ છે અને કલ્યાણકારી છે ડાહ્યા માણસો ધર્મનો સચય કરે છે ધર્મથી જ મોક્ષનું સુખ મળે છે (વાસ્તે) ધર્મને નમ સ્કાર હોજો સસારીઓને ધર્મ સિવાય અન્ય મિત્ર નથી ધર્મનું મૂળ દયા છે ધર્મમાં હું ચિત્ત ધરેલું છું હે ધર્મ ! તુ માફ નિરતર રક્ષણ કરજે



यदा द्वैपायनेनात्र, दग्धा द्वारवती पुरी ।

न जज्ञे शरण कृष्णो, वासुदेवपदे स्थितः ॥ ૧૯૨ ॥

ધનઙ્ગયેન પચ્ચત્વ-માપિરેડ્નેકશો જના. ૧

ધર્મેણ મોચિતાસ્તત્ર, રુચ્યદ્ધીકૃતસંયમા ॥ ૧૧૩ ॥—યુગ્મમ્

ધર્મની સહાયતા—

શ્લોક—“ જ્યારે આ લોકમા દ્વૈપાયને ‘ દ્વારિકા ’ નગરી બાળી, ત્યારે વાસુદેવની પદવી ભોગવતા કૃષ્ણ પણ શરણ ન ગયા (આ) આગમા અનેક બને (બળી) મર્યા ભ્રમણે રચિથી સયમ સ્વીકાર્યા તેમને તેમથી ધર્મે છોડાવ્યા ”

—૧૬૨-૧૬૩

દ્વારિકાનો દાહ—

સ્પષ્ટી—એક વેળા શ્રીનેમિનાથની દેશના સાલળીને શ્રીકૃષ્ણે તેમને પૂછ્યું કે હે ભગવન ! આ ‘ દ્વારિકા ’ નગરીનો, યાદવોનો અને મારો શી રીતે વિનાશ થશે ? પ્રભુ બોલ્યા કે ‘ ગૌર્યપુર ’ની બહાર આશ્રમમા રહેનારા પરામર નામના પવિત્ર તાપમને નીચ કુળની કન્યાથી દ્વૈપાયન નામનો પુત્ર થયો છે ઇન્દ્રિયોને વશ કરી બ્રહ્મચર્યને પાળતા આ દ્વૈપાયન જો ‘ દ્વારિકા ’ની સમીપ આવી રહેશે તેને તમારા શાળા વગેરે પુત્રો તેમજ અન્ય યાદવો મદિરાથી મહોન્મત્ત બની મારશે તેથી શુભે થઈ તે તાપમ સર્વને બાળી મૂકશે અને તમારો નાશ તમારા ભાઈ જરાકુમારથી થશે આ સાલળીને આપત્તિમાથી બચવાને માટે કોઈએ દાહ પીવો નહિ એવો વાસુદેવે હુકમ કાઢ્યો અને જેટલી મદિરા નગરીમા હતી તે બધી પાસેના પર્વતની ‘ કાદમ્બરી ’ શુક્રમા રેકાવી દીધી આની આસપાસ સુંદર મુગધી પુષ્પો ઉગવાથી આ મદિરા લહેજતદાર બની ગઈ

એક વેળા શાળાનો વેણ સેવક ફરતો ફરતો ત્યાં આવી થડચો ઘણી તરસ લાગેલી હોવાથી તેણે આ દાહ પીધો અને તેના મ્વાદથી ખુશી થઈ આ મદિરાની એક મસક લરીને તેણે શાળાને લેટ કરી આ પીતા તો શાળા સજી સજી થઈ ગયો પછી આતું વિગેપ પાન કરવાને તે પોતાના ભાઈઓ વગેરેની સાથે ‘ કાદમ્બરી ’ શુક્ર પામે ગયો અને ત્યાં બેસીને ધરાધને મદિરા પીધી મદિરાથી ચકચૂર બનેલા આ યાદવોની દ્વૈપાયન જો તરફ નજર પડી એટલે શાળા બોલા બોલ્યો કે આ સુખિથી આપણી નગરીનું અને કુળનું આવી બનવાનું છે, વામ્તે આને જ સમઘામ પહોચાડવો તે ઠીક છે આ પ્રમાણેના વચન સાલળી યદુકુમારોએ સુષિને માર મારવામા કન્યાસ ન રાખી તેને અધમુઓ કરી તેઓ નારમા પાછા ફર્યા

આ વૃત્તાન્તથી વાસુદેવ વાઢેફગાગ થતા દ્વૈપાયન સચિને શાત કરવા તેઓ બળરામ સહિત તેમની પાસે આવ્યા તેમણે આ સચિને ઘણું એ સમજાવ્યા, પરંતુ એ સચિએ જવાબ આપ્યો કે તમારા પુત્રોએ મને માર્યો ત્યારે મેં સર્વ લોક સહિત 'દ્વારકા'ને બાળી મૂકવાનું નિર્ધાર્યું બાધ્યુ છે એટલે તમારા સાત્વનથી સર્થું, તમે જો જણા જ બચી જશે

મમય જતા દ્વૈપાયન મરણ પામી અગ્નિકુમાર-નિકાયમા દેવ વયો પૂર્વેનું વેર થાઠ આવતા તે મત્વર 'દ્વારકા'મા આવ્યો, પરંતુ ત્યાં લોકો દાહને અટકાવવા ધર્મ-ક્રિયા કરતા હતા એટલે તે કંઈ કરી શક્યો નહિ, આથી લાગ મળે તો લાભ લેવા તે ઉત્સુક રહેવા લાગ્યો આ પ્રમાણે લગભગ અગીયાર વર્ષ વીતી ગયા એવામા બારમે વર્ષે જ્યારે લોકો સ્વેચ્છાચારી બની ધર્મ-માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયા, ત્યારે છિદ્રને શોધી રહેલા દ્વૈપાયનને પોતાનું પોત પ્રકાશવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થયો

તેણે નગરીમા અનેક ઉપદ્રવો કરવા શરૂ કર્યા ચારે બાજુથી લોકો અને ઘાસને લાવી લાવીને તેણે નગરીમા મોટો ઢગલો કર્યો સાથે સાથે બાળી મૂકવાને માટે ૬૦ કુળકોટિ બહાર રહેનારા અને ૭૨ કુલકોટિ દ્વારકામા રહેલા ચાહવોને એકઠા કરી તેણે ભય કર આગ લગાડી આમા બાળડોને કે વૃદ્ધોને બળતા બેઠને પણ આ અમુરને ક્યા ન આવી કૃષ્ણ અને બળરામે, વસુદેવ, દેવકી અને ગૌહિણીને બચાવી લેવા માટે સ્થમા બેસાડ્યા, પરંતુ બળદેએ એક ડગલુ પણ આગળ ભર્યું નહિ એટલે વાસુદેવ અને બળરામ પોતે તે સ્થને જોયવા લાગ્યા મહાતુમી ખતે તેઓ નગરીના દરવાજા પાસે આવી શક્યા એટલામા દ્વાર બંધ થઈ ગયા, પરંતુ વાસુદેવે પગની પાનીના પ્રહારથી તેને ભાંગી નાખ્યા સ્થને આગળ ખેંચી જવા બન્ને ભાઈઓએ પૂર્ણ પ્રયાસ કર્યો પરંતુ તેમનું કશું વળ્યું નહિ તે વખતે દ્વૈપાયને આવીને તેમને કહ્યું કે તમારા જો જણ સિવાય આ આગમાથી કોઈ બચી શકે તેમ નથી, વાતે મહેનત કરવી માડી વાળો નિરાશ થઈ આખરે માળાપને મૂકીને તેમની રજા પૂર્વક તેઓ અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા દ્વૈપાયને તો પોતાનું જોર પૂરેપૂરું અજમાવ્યું છ મહિના સુધી નગરીને બાળી અને તેમા પૂર્વોક્ત ચાહવોને લગ્નીભૂત કર્યા ત્યારે એને ટાઢક વળી

આ પ્રમાણે દ્વૈપાયને નગરીને બાળી તે દરમ્યાન બલરામનો પુત્ર કુબજવારક-કે જે ચરમશરીરી હોતો તે મહેલના અગ્ર ભાગે જઈ એમ બોલવા લાગ્યો કે આ વખતે હું શ્રીનેમિનાથનો ત્રતધારી શિષ્ય છું, વળી હું આ ભવને અતે મોક્ષે જનાર છું, તો હું અગ્નિથી કેમ બળી મરું ? તે આ પ્રમાણે બોલતો હતો એવામા એક જાણક દેવતા ત્યાં આવી તેને પ્રભુ પાસે લઈ

ગયો આ સમયે પ્રભુ પાડવોના દેશમાં મનોસર્પાહતા ત્યાં આ કુળવાગ્દે
દીક્ષા અગીકાર કરી આ પ્રમાણે એમણે પોતાનું રક્ષણ કર્યું અને આત્મ-
કલ્યાણ સાધ્યું

❖

❖

❖

❖

આધિવ્યાધિહતો જીવઃ, કુટુમ્બાન્તર્ગત. પ્રિયઃ ।

દન્દહીત્યત્ર દુ સ્વાગ્નો, વદ્ધો ચટકપોતવત્ ॥ ૧૯૪ ॥

જીવોનું દહન—

સૂત્રો—“જેમ અગ્નિમાં ચકલીનું બગ્ચું બળી મરે છે તેમ અત્ર માન
સિક અને શારીરિક પીડાથી હણાયેનો, કુટુંબમાં રહેલો અને તેને પ્રિય એવો જીવ
દુ ખરૂંપ આગમાં અત્યંત બળે છે ”—૧૯૪

❖

❖

❖

❖

મરણાસન્નજીવસ્ય, વૈદ્યાદ્યાણ ત ચૌપધેઃ ।

કુર્વન્તિ નીયતે જીવો, મૃત્યુવ્યાધ્રેણ પોતવત્ ॥ ૧૯૫ ॥

વૈદ્યાની નિરુપાયતા—

સૂત્રો—“વૈદ્યો ઔષધો વડે મરણની સમીપ રહેલા જીવનું રક્ષણ કરી શકતા
નથી (એથી તો) મૃત્યુરૂપ વાધ (બકરીના)બધ્ધાની જેમ જીવને લાગ બળે છે ”—૧૯૫

❖

❖

❖

❖

મુચ્યતે નેવ દ્રવ્યેણ, મન્ત્રતન્ત્રેર્ભુજાવલે ।

ઔષધિમણિવિદ્યામિ-ર્વિના ધર્મે ચ મૃત્યુતઃ ॥ ૧૯૬ ॥

મૃત્યુ સામે ધર્મનો જ પડમાર—

સૂત્રો—“ધર્મ વિના મૃત્યુથી જીવને પૈસા, મન્ત્રો, તન્ત્રો, હાથના બળો,
ઔષધ, મણિ કે વિદ્યા મૂકાવી શકતા નથી ”—૧૯૬

❖

❖

❖

❖

સસરન્તોઽત્ર સસારે, જીવાઃ શરણવર્જિતાઃ ।

જન્મજરાદિદુઃખાનિ, લભન્તે વિપ્રયોગિનઃ ॥ ૧૯૭ ॥

અશરણ જીવોની દુઃખદ સ્થિતિ—

શ્લોક—“આ સસારમાં શરણ વિના રજગતા વિયોગી જીવો જન્મ, ધડપણ ઇત્યાદિ દુઃખો પામે છે.”—૧૯૭



વાસુદેવા વલાશ્વક્ર—વર્તિનઃ સ્વર્ગનાયકા ।

ઝ્રિયન્તે શરણાઙ્ગીના—સ્તસ્માદ્ ધર્મ સમાચર ॥ ૧૯૮ ॥

પ્રસ્તુતનું પોપણ—

શ્લોક—“આ જગતમાં શરણથી વિહીન એવા વાસુદેવો, બળદેવો, ચક્રવર્તીઓ અને સ્વર્ગના સમ્રાટો (પણ) મરે છે, વાન્તે (હે ચેતન !) તું ધર્મનું ફડી રીતે આચરણ કર ”—૧૯૮



ઇયમાલ્યાતિ લોકેઽત્ર, શરણ ધર્મ ઇવ તે ।

તમઙ્ગીકૃત્ય મો મભ્ય ' , ભાવના સફલીકુરુ ॥ ૧૯૯ ॥

અશરણ ભાવનાનો સંદેશ—

શ્લોક—“ આ (અશરણ ભાવના) કહે છે કે હે ભગ્ય ! આ લોકમાં ધર્મ જ તારૂં શરણ છે, (વાસ્તે) તેનો સ્વીકાર કરી તું (આ અશરણ) ભાવનાને સાર્યક કર ”—૧૯૯

ધર્મનું રક્ષણ—

સ્પષ્ટીક—સસારમાં (૧) વીર્યકર, (૨) સિદ્ધ, (૩) સાધુ અને (૪) સર્વપ્રતિષ્ઠિત ધર્મ એ ચાર શરણ કરવા લાયક પદાર્થો છે એ ચારને શરણે ગયેલો ધન્ય જીવ અતુર્ગતિનો ઉચ્છેદક બની પચમી ગતિ પામે છે એવું શરણ પ્રકીર્ણકમાં કહ્યું પણ છે કે— ,

“ અરિદ્ધ સિદ્ધ સાદુ, કેવલિકદિઓ સુહાવહો ધમ્મો ।

एष चउरो चउगइ-हरणा सरणं लहइ धम्मो ॥ ૧૧ ॥ ”

અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવું કે ગમે તેવા ધર્મનું-કેવળ નામધારીનું-ધર્મના જહાના હેઠળ અધમ નો પ્રચાર કરનારા ધર્મિગણ શરણ લેવાથી કેઈ શુક્રવાર વળે નહિ. એ તો જે ધર્મના પ્રદ્યક સર્વજ્ઞ હોય, જેની પ્રાપ્તિ પ્રબળ પુણ્યને આભારી હોય, જેનામા મોક્ષ-મુખ પ્રાપ્ત કરાવવાની શક્તિ હોય, જે કલુષિત કર્મનો કટ્ટો થતું હોય, જે શુભ કર્મનો ઉત્પાદક હોય, જેના આદિ અને અંત રમ્ય હોય, જે ત્રિપ્રલંબ અભાધિત-અવિચિન્ન હોય, જે જન્મ, જરા, મરણ, વ્યાધિ વગેરેનો વિના શક હોય, જે અમૃતની પેઠે સમાનિત હોય, જેણે મહનનું અને મોહનું મર્દન કર્યું હોય, જેણે વિરોધ સાથે વેર હોય, જે નરક-ગતિનો વિરોધક હોય, જે શુભ-ગણોનો પોષક હોય અને જે ખાલી બકવાદ કરનારાઓના માનને મોડનારો હોય તે ધર્મ શરણ છે-વન્ધ છે-સર્વથા સેવનીય છે ૨

૬

૬

૬

૬

૧ ધાયા—

अहं त सिद्धा साधय केवलिकथित सुहावहो धम ।

पतासतुरअतुगतिहरणान् शरण लभते धम्म ॥

૨ આ હકીકત અતુ મરણની નિમ્ન-નિખિત ગાથાઓને આધારે આપી છે —

‘ पवरसुकपहिं पत्त पवेदि वि नवरि केदि वि न पत्त ।

त केरलिपन्न धम्म सरण पवन्तोऽह ॥ ૪૧ ॥

[પવરસુકૃતે પ્રાપ્ત પાત્રેરપિ પર કેરપિ ન પ્રાપ્તમ્ ।

त केवलिप्राप्त धर्म शरण प्रपन्नोऽहम् ॥]

પત્તેણ અપત્તેણ ચ પતાણિ અ જોજ નરસુરસુહાર ।

मुक्कपसुह पुण पत्तेण नवरि धम्मो ॥ मे सरण ॥ ૪૨ ॥

[પાત્રેણ અપાત્રેણ ચ પ્રાપ્તાનિ ચ વેન નરસુરસુહારાનિ ।

मोक्कपसुह पुण पा णैव धर्म स मे शरणम् ॥]

નિહલિઅવતુમકમ્મો વચસુહજમ્મા સલીકયઅહમ્મો ।

पमुहपरिणामरम्मो, सरण मे होव जिणधम्मो ॥ ૪૩ ॥

[નિદલિતવતુપર્મા જૃતશુમજમ્મા સલીકૃતાધર્મ ।

प्रमुह-परिणामरम्य शरण मे भवतु जिणधम ॥]

કારણપ વિ ન મય જમ્મજ-જર-મરણ-વાદિસયસમય ।

अमय ॥ बहुमय, जिणमय च सरण पवन्तोऽह ॥ ૪૪ ॥

[કાલત્રયેઽપિ ન મૃત જન્મ-જરા-મરણવ્યાધિશતશમકમ્ ।

अमृतमिव बहुमत जिणमत च शरण प्रपन्नोऽहम् ॥]

જન્મજરામૃતિધ્વસ્તાઃ, શોકરોગપ્રપીડિતાઃ ।

પ્રાપ્તુવન્તિ સહસ્રાણિ, દુઃખાનિ પ્રાણિનો ભવે ॥૨૦૦॥

સસાર-ભાવના—

શ્લો.૦—“ જન્મ, ધડપણ અને મરણથી મરાયેલા અને શોક અને રોગથી અતિશય પીડિત પ્રાણીઓ સસારમા હજારો દુખો પામે છે ”—૨૦૦



સસારે તત્ સુખં નાસ્તિ, યન્ન ભુક્ત ભવે ભવે ।

યત્ર જાતો મૃતો નૈવ, સા યોનિર્નૈવ વિચલે ॥ ૨૦૧ ॥

સસારતુ ૨૧૩૫—

શ્લો.૦—“(આ) સસારમા એવું સુખ નથી જ કે જે ભવો ભવમાં ભોગવ્યું ન હોય એવી કાંઈ યોનિ નથી જ કે જ્યાં જન્મ અને મરણ ન થયા હોય ”—૨૦૧



યદિ ત્વં તેઃ સુલૈર્જીવ !, સન્તોષભાગ્ ન વામ્ભવઃ ।

ક્ષણિકૈર્વર્તમાનૈસ્તૈ, કથ તૃપ્તિર્ભવિષ્યતિ ? ॥ ૨૦૨ ॥

ક્ષણિક સુખથી અતૃપ્તિ—

શ્લો.૦—“ હે જીવ ! જો તને એ સુખોથી પણ તૃપ્તિ નથી થઈ, તો આધુનિક ક્ષણિક સુખોથી તને કેમ સતોષ થશે ? ”—૨૦૨



પસમિતકામપમોહ, દિટ્ટાદિટ્ટેસુ નફલિભવિરોહ ।

સિયસુહફલયમમોહ ધમ્મ સરણ પચ્છોઽહ ॥ ૪૬ ॥

[પ્રશમિતકામપમાહ વુણ્ણવુણ્ણયોર્નકલિતધિરોધમ્ ।

સિયસુહફલદમમોહ ધર્મ શરણ પ્રપન્નોઽહમ્ ॥]

નરયગ્ગમનરોહ ગુણસન્દોહ પ્રવાહનિક્લોહ ।

નિદહણિભયમ્મહજોહ ધમ્મ સરણ પચ્છોઽહ ॥ ૪૭ ॥

[નરયગ્ગતિગમનરોધ ગુણસન્દોહ પ્રવાદિનિ ક્ષોભમ્ ।

નિદહતયમ્મયોધ ધર્મ શરણ પ્રપન્નોઽહમ્ ॥]

તિલતુપસમ નાસ્તિ, દ્રવ્ય યન્નહિ મુક્તવાન્ ।

મુક્તવાન્ જગતિ જીવા-સ્તત્ સર્વે વાન્તિવદ્ ભવેત્ ॥૨૦૩॥

વિપયોનો સ્વાદ—

શ્લોક—“તવના છોતરા સમાન (પણ) કાઠ (પણ) પદાર્થ નથી કે જે જીવે
લોગવ્યો અને છોડવો નહિ દોય વાસ્તે આ સર્વનો આસ્વાદ વમન જેવો છે,”

—૭૩૩

પદ્ય—૪૫૧નો પરામર્શ—

રૂપદ્વીપ—મસારમા ૮૪૦૦૦૦ યોનિઓ પેકી પ્રત્યેકમા આ જીવ એક
રહેવાર જઈ આવ્યો છે એમ નહિ, કિન્તુ અનંત વાર તેમા તે ઉત્પન્ન થયો છે
વળી આ લોકમા વાળના અગ્ર ભાગ જેટલો પણ એવો કોઈ પ્રદેશ નથી કે
જ્યાં જીવનાં અનેકજા જન્મ-મરણ ન થયા હોય આ અપાર સસારમા આ
જીવની માતાઓ પણ એટલી બધી થઈ ચૂકી છે કે જેના સ્તન-પાનથી પ્રાપ્ત
થયેલું દૂધ એક મહાસાગરમા પડી માય નહિ તેમજ આ ઘોર સસારમા
હું બધી વ્યાકુળ બનેલા જીવે એટલીએવાર મદન કર્યું છે કે એ જીવને એકડું
કરવામા આવે તો સાગર પણ તેની આગળ કંઈ હિસાબમા ન રહે આ
સસાર-ચક્રમા ભમતા જીવે સમગ્ર પુરુગલોનો આહાર કર્યો છે અને તેને પ
શિષ્યામાન્ય છે, પરંતુ તેને તૃપ્ત થઈ નથી કલ્પતરુ, દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ જેવા
રમ્ય આનંદમા માનવ, વિવાધર અને દેવ તરીકે પણ જન્મ થયો, તોપણ
જીવને લોગની તૃષ્ણા મટી નહિ ચક્રવર્તી અને દેવેન્દ્રોની શક્ત્ય-શક્તિ
લોગપવા છતાં આ જીવની તૃષ્ણા તૃપ્ત થઈ નહિ, તો શું કુદ્ર, નીરસ, અપ
કાલીન, કષ્ટસાવ્ય લોગોવી એને તૃપ્તિ થશે કે ?

‡

‡

‡

‡

૧ આ હકીમના સમર્થનાર્થે મહામત્યાખ્યાન પ્રગૃહ્યકની નિમ્ન-લિખિત ગાંભીર્ય
પાયા સદિન રજુ કરવામા આવે છે—

શુન્સાદ્ વિલ લાપ, જોજીપમુદ્દાદ સયસદસ્સાઈ ।

ઈક્કિમિય ય રત્તો, અણતલુલ્લ સમુપ્પનો ॥ ૪૦ ॥ ”

[અતુરશીતિ વિલ લોક યોનિપ્રમુલાણિ શ્રાતસદ્દયાણિ ।

પક્કવિંમદ્દેત્તોડન તકુ વ સમુત્પન્ન ॥]

“ નરિય વિર સો પપ્પસા લોપ વાલ્લમકાદિમિત્તો વિ ।

સસારે મસરતો જત્થ ન જ્ઞાઓ મઓ વા વિ ॥ ૩૯ ॥ ”

[નાસ્તિ વિલ સ પ્રદેશો લાક વાલ્લમકાદિમાગ્ગોડપિ ।

સસારે મસરન્ યત્થ ન જ્ઞાતા મૂતો વાડપિ ॥]

મહાનિધિનિભ જન્મ, વિષયાસ્ત્વસ્થિત્વખંડવત્ ।

જાયન્તે જનુપા યેન, સર્વાણ્યપિ સુખાનિ હિ ॥ ૨૦૪ ॥

જન્મ અને વિષયની સરખામણી—

શ્લો०—“જે જન્મ વેડે બધાએ મુખો મળે છે, તે મહાભંડા? જેવો (અમૂલ્ય) જન્મ છે અને વિષયો તો હાડકાના ટુકડા જેવા છે ”—૨૦૪

જનિતા પ્રસિતા સર્વે, એવ સર્વેશ્ચ પ્રાસિતઃ ।

જનિતો ભવકાન્તારે, નાસ્તિ કઃ કસ્ય વલ્લભઃ ॥ ૨૦૫ ॥

શ્લો०—“સસારરૂપ અરણ્યમા આ છવે સર્વને જન્મ આપ્યો છે અને સર્વનો પ્રાપ્ત કર્યો છે તેમ એ પણ સર્વથી પ્રાપ્ત થયો છે તેમજ એને પણ સર્વેએ જન્મ આપ્યો છે તેથી કોઈ કોઈનું પ્રિય નથી ”—૨૦૫

“ પીય ઘણઅછીર, સાગરમલિલાઓ ઘટુતર દુઃખા ।

સસારમિ અણતે માદ્દ્ય અણમગ્નાણ ॥ ૩૭ ॥ ”

[પીત સ્તનધીર સાગરસલિલાઘ ઘટુતર ભવેત્ ।

સસારેડ્ગતે માતૃણામ્યાન્યાસામ્ ॥]

‘ ઘટુતો પિ મય કુળ, પુળો પુળો તાસુ તાસુ જાર્દસુ ।

મયળોદય પિ જાળસુ ઘટુયયઃ સાગરજલાઓ ॥ ૩૮ ॥ ”

[ઘટુઘોડપિ મયા રુદિત પુન પુનસ્તાસુ તાસુ જાતિપુ ।

મયનીરકમપિ જાનીદિ ઘટુતર નાગરજલાત્ ॥]

“ સસારલક્ષણાલે સંયે તે પુગલા મય હુમો ।

આદારિયા ય પરિજામિયા ય યડદ ગમો તિત્તિ ॥ ૫૨ ॥ ’

[સસારલક્ષણાલે સર્વે તે પુગલા મયા ઘટુહા ।

આદારિતાઘ પરિજામિતાઘ ન વાદ ગતસ્તૃત્તિમ્ ॥]

“ કાપતદસમધેસુ, દેયુત્તરકુર્યસપસુપસુ ।

ઉપયાપ ણ ય તિત્તો, ન ય નરયિઝ્ઞાહરસુરેસુ ॥ ૬૦ ॥ ”

[કરુપતદસમધેપુ દેયકુરુત્તરકુર્યવર્ગપ્રસુતેપુ ।

ઉપપાતેન ય તૃમા ન ય નર-વિષાધર-સુરેપુ ॥]

“ દેવિદ્-ચક્ષુષદ્વિત્તણાહ રજ્ઞાહ ઉત્તમા ભોગા ।

પતા મળતસુતો, ન યડદ તિત્તિ ગમો તેદિ ॥ ૬૨ ॥ ”

[દેવેન્દ્ર-ચક્ષુર્વિત્ત્યાનિ રાજ્યાનિ ઉત્તમા ભોગા ।

પાતા અનન્તદુર્યો ન વાદે તૃત્તિ ગતસ્તૈ ॥]

સર્વેઽપિ વિબુધા આસન્, મૃતિર્યજ્ઞોઽપ્યનન્તશઃ ।

શ્વભ્રજ્વાલાભિરાક્રાન્તા, દુઃખિનો ભવસાગરે ॥૨૦૬॥

દેવતાઓની પણ દુર્દશા—

શ્લોક—“ સસાર-સમુદ્રમાં સર્વે સુરો પણ અનન્ત વાર મનુષ્ય
તિર્યચ તરીકે હતપત્ર થયા છે એટલું જ નહિ, પરંતુ નરકની જ્વાલાઓથી
ક્રાન્ત થઈ દુઃખી (પણ) થયા છે ”-૨૦૬

ધિગ્ ધિગસાર સસાર, દેવસ્તિર્યક્ષુ જાયતે ।

મૃત્વા હા રાજરાજોઽપિ, શ્વભ્રજ્વાલાસુ પચ્યતે ॥૨૦૭॥

સસારને ધિકાર—

શ્લોક—“ ધિકાર હોજો, ધિકાર હોજો આ અસાર સસારને કે જ્યાં
મરીને તિર્યચોમાં જન્મે છે અને રાજવિરાજ પણ નરકની જ્વાલાઓમાં રે
છે. ”-૨૦૭

સસારસ્ય ગતિર્ગૂઢા, યુવા સ્વરૂપગર્વિત ।

મૃત્વા સ્વદેહકીટૈષુ, કીટો ભવતિ નિશ્ચિત. ॥૨૦૮॥

સસારની ગૂઢ ગતિ—

શ્લોક—“ સસારની ગતિ ગૂઢ છે પોતાના રૂપથી છાકી ગયેલો
મરીને પોતાના શરીરમાં રહેલા કીડાઓમાં નક્કી કીડા તરીકે અવતરે છે ”-૨૦૮

હા હા કષ્ટ મહાકષ્ટ, વલિષ્ઠા કર્મસન્તતિઃ ।

યેન વિશારદો મર્ત્યો, મૃત્વૈકાક્ષેષુ જાયતે ॥૨૦૯॥

પડિતની ગતિ—

શ્લોક—“ હા હા કષ્ટ છે, મહાકષ્ટ છે કર્મનો પ્રવાહ સર્વથી અગ્રણ્ય છે
કે જ્યાં વિદ્વાન્ માનવ મરીને એકે દ્રવ્યોમાં હતપત્ર થાય છે ”-૨૦૯

મૂકોઽન્ધો વધિરો જીવો, રસનેન્દ્રિયવર્જિત. ।

અમત્યનન્તસસારે, દ્વીન્દ્રિયત્વ લભેત ન ॥૨૧૦॥

ઇન્દ્રિયનાની અપ્રાપ્તિ—

શ્લોક—“ મૂળો, આપણો, બહેરો, જીવ વિનાનો જીવ અપાર સસારમાં
મે છે, પરંતુ દ્વીન્દ્રિયતાને પામે નહિ ”—૨૧૦

માના મૃત્વા ભવેત્ પત્ની, પત્ની માતા પ્રજાયતે ।

સ્તુષા સ્વસા પિતા પુત્રઃ, પુત્રઃ પિતૃત્વમાપ્નુયાત્ ॥૨૧૧॥

સગપણોમાં વિચિત્ર પરિવર્તન—

શ્લોક—“ જનની મરીને પત્ની થાય અને પ્રિયા મરીને માતા તરીકે ઉત્પન્ન
ાય પુત્ર-વૃદ્ધિ થાય, પિતા પુત્ર થાય અને પુત્ર તે પિતાપણુ પામે ”—૨૧૧

બન્ધુરાપ્નોતિ શત્રુત્વ, શત્રુર્વાન્ધવતા વ્રજેત્ ।

સ્વજનોઽપિ પરો લોકે, પરઃ સ્વાજન્યમાપ્નુયાત્ ॥૨૧૨॥

સખધાનો વિપરીત—

શ્લોક—“જગત્માં બાન્ધવ દુશ્મન બને અને શત્રુ મિત્ર થાય સ્વજન પર
થાય અને પર સ્વજનતા પામે. ”—૨૧૨

કુન્ધુર્મૃત્વા કરી લોકે, કરી કુન્ધુ પ્રજાયતે ।

નરઃ સ્ત્રીત્વ મ્રજેદ્ યોપિત્, સ્ત્રીત્વ ચ પ્રપચતે ॥ ૨૧૩ ॥

પ્રસ્તુતનું વિવરણ—

શ્લોક—“ લોકમાં કુન્ધુ મરીને કુન્ધર તરીકે જન્મે, નર નારીપણાને બલ
અને નારી નપુસકતા પામે. ”—૨૧૩

અપૂર્વ નાસ્તિ તદ્વજન્મ, દેહોઽપિ યો ધૃતો નહિ ।

ન ચ મુક્તોઽત્ર જીવેન, અમતા હા ભવાટ્વૌ ॥૨૧૪॥

સમગ્ર ભવો અને દેહોનું ધારણ—

શ્લોક—“ એવો કોઈ અપૂર્વ જન્મ નથી કે એવો દેહ નથી કે જે ભવ-
અરણ્યમાં અમતા જીવથી ધારણ કરવામાં કે છાંડવામાં આવ્યો નહિ હોય ”—૨૧૪

કુત્રચિન્મધુર ગીત, ગીત સપ્રિયેણ ત્વયા ।

વિલપિત તથા પ્રિય-મુક્તેન હા મુહુર્મુહ ॥ ૨૧૫ ॥

સ ગીત અને વિલાપ—

શ્લો ૦—“કાઠક સ્થળે પ્રિયાની સાથે તે મધુર ગીત માયુ તેમજ પ્રિયાથી ત્યજ્યેના એવા તે હાથ વારવાર વિલાપ (પય) કર્યો” —૨૧૫

‡ ‡ ‡ ‡

અજ્ઞાન હા મહત્ કણ્ઠં, તસ્માત્ કણ્ઠકર નહિ ।

સસારસાગર ધોર, યેનાદૃતોઽવગાહતે ॥ ૨૧૬ ॥

અજ્ઞાનથી મહાવિડબના—

શ્લો ૦—“અરે અજ્ઞાન મોટું કદ છે કે જનાથી ઘેરાયેલો (જીવ) ધોર સસાર-સાગરમાં દૂબે છે તે માટે એનાથી વિશેષ કદકારી કોઈ નથી” —૨૧૬

‡ ‡ ‡ ‡

કર્મચક્રે ભ્રમન્નાત્મા, સમ્પ્રાપ્યેવ સુરાલયમ્ ।

રન્ત્વા પ્રાધૂર્ણકસ્તત્રા-ચાત્યત્ર પ્રાણજાલયમ્ ॥ ૨૧૭ ॥

સસારમાં પશ્ચિન્ન—

શ્લો ૦—“કર્મરૂપ ચક્રને વિષે લામતો પ્રાણી સ્વર્ગને પામી ત્યાં પરાણી તરીકે કીડા કરીને પાડે અહિયાં અત્યજના ધરમાં આવે છે (અવતરે છે)” —૨૧૭

‡ ‡ ‡ ‡

ચાતુર્ગતિકગમ્भीર*, સસારોઽય મહોદધિ* ।

દુસ્તરો જીવપાઠીના, ભ્રમન્તિ યત્ર દુઃખિન. ॥ ૨૧૮ ॥

સસાર-સમૃદ્ધિનું દુસ્તરણ—

શ્લો ૦—“જ્યાં દુઃખી જીવરૂપ પાઠીનો લાગે છે, તે ચતુર્ગતિથી યુક્ત તથા (મિથ્યાત્વ અને અવિરતિથી) ગંભીર એવો આ સસારરૂપ સાગર દુઃખે તરી શકાય તેમ છે” —૨૧૮

‡ ‡ ‡ ‡

દુઃખદાવાનલે પ્રાણિન્ !, ભવે કાઽસ્તિ રતિસ્તવ ? ।

મૂઢાપાસ્ય ભવાત્ પ્રીતિં, જૈનધર્મે રતો ભવ ॥ ૨૧૯ ॥

સ સારને વિષે ઉદાસીનતા અને ધર્મ ઉપર રાગ—

શ્લો ૦—“હે મૂર્ખ જીવ ! દુઃખના દાવાનવરૂપ સસારમાં તારી શી પ્રીતિ છે ? સસાર તરફનો પ્રેમ દૂર કરીને તું જૈન ધર્મનો રાગી થા ”—૨૧૯

*

*

*

*

૧) કદા રોગૈર્યુતો જાતઃ, કદા ભોગેન વ્યાકુલઃ ।

કદા દેવ. કદા તિર્યક્, કદા ચ નર-નારકો ॥ ૨૨૦ ॥

આરગતિમાં રખડપટ્ટી—

શ્લો ૦—“કાંઈક વાર તું રોગથી અસ્ત બને છે તો કાંઈ વાર ભોગોમા બેઠા-કુળ રહે છે તું કાંઈ વાર દેવ તો કે ઇ વાર તિર્યચ, કાંઈ વાર માનવ તો કાંઈ વાર નારક તરીકે જન્મે છે ”—૨૨૦

*

*

*

*

ચાતુર્ગતિકસસારે, દુઃખાનિ વિવિધાનિ ચ ।

અનુભૂતાનિ જીવેન, વદ્યન્તે લેશતો મયા ॥ ૨૨૧ ॥

ચતુર્ગતિના કષ્ટોની રૂપરેખા—

શ્લો ૦—આરગતિરૂપ સસારમા જીવે જ વિવિધ દુઃખો અનુભવે છે તેને લેશ હું દર્શાવું છું ”—૨૨૧

*

*

*

*

નિગોદેષુ વસન્જીવ., સદ્દુષ્ટાંતીતમનેહસન્ ।

દુઃસહં લભતે દુઃખ-મેફોચ્છવાસે કુતા મતઃ ॥ ૨૨૨ ॥

સસદશ સદા યેન, દુઃખ કથ મયેન્ ? ।

તતો નિર્ગત્ય

શ ॥ ૨૨૩ ॥

નિગોદને વિષે અમહા વે ના—

શ્લો.૦—“નિગોદોમા ૨અસખ્યાત કાગ વગતો છવ અસથ દુ ખ પામે છે, એક શાસમા (તો) જણે (સા વસતા) સત્તર ભરો કર્યા છે તેના દુ ખની હક હેમ હોય ૧ ત્યાથી નીકળીને ૩પૃથ્વીકાયાદિ ચતુષ્થયને વિષે અરેરે તે છવ વાર વાર ભમે છે.”—૨૨૨ ૨૨૩

૬ ૬ ૬ ૬
 ડસર્વિણીસહૂચાતા, તિષ્ઠતિ તત્ર દુ લિત ।

જીવો વનસ્પતૌ પ્રાપ્ત-સ્તા અનન્તા હિ આમ્યતિ ॥૨૨૪॥
 વનસ્પતિકાયમા અન ત કાળ રખડપટ્ટી—

શ્લો.૦—“ત્યા દુ ખી (અવસ્થામા) અસખ્યેય ઉ સર્પિણીઓ રહે છે—પસાર કરે છે પછી તે છવ વનસ્પતિ(કાય)મા (જન્મ) પામીને અન તા ઉત્સર્પિણીઓ પર્યંત જરૂર ત્યા રખડે છે”—૨૨૪

૬ ૬ ૬ ૬
 તતો નિર્ગત્ય જન્તુ સ, વિકલાક્ષેપુ જાયતે ।

સહૂચાતાન્યત્ર વર્ષાણિ, વસન્તિ દુ લ્લપૂરિતઃ ॥ ૨૨૫ ॥
 વિકલેન્દ્રિયમા ઉત્પત્તિ—

શ્લો.૦—“ત્યાથી નીકળીને પ્રાણી ૧વિકલેન્દ્રિયમા ઉત્પન્ન થાય છે અને અહીં દુ ખી (સ્થિતિમા) સખ્યેય વર્ષો રહે છે”—૨૨૫

૬ ૬ ૬ ૬
 તત પચ્ચાક્ષજીવેષુ, જાયતે જલગાદિષુ ।

હન્યતે દુષ્ટકૌવલ્લે-ર્વહિ કૃષ્ટ્વા કુર્મભિઃ ॥૨૨૬॥
 પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ગત્યના દુ ખો—

શ્લો.૦—“ત્યાથી જળચર ૧વગેરે પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમા તે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યા કુષ્ટ કુર્મો ૧ધીવરે તેને ખડાર ખેચી કાઢીને મારી નાખે છે.”—૨૨૬

૧ જુઓ નસપણપચ્ચારિકાનું અપીકરણ (પ ૧૦૧-૧૦૩) ૨ મંખ્યા નાચક શે તેટલો આ નૈતોનો પારિભાષિક થયો છે ૩ પૃથ્વીકાલ અપકાલ, તેમજ કાલ અને વાયુકાલ ૪ એ ચણ અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને વિકલેન્દ્રિય કહેવામાં આવે છે ૫ ૧વગેરેથી સ્વચર અને ખેચેર સમજવા

ક્ષુતૃપાભારવાહાઙ્ગ-ચ્છેદનિર્લાઙ્ગનાદિભિઃ ।

દુઃખિતા પશવો લોકે, દૃઙ્યન્તે હા પદે પદે ॥૨૨૭॥

પ્રસ્તુતનું વિચારણું—

શ્લોક—“અરેરે! શૂખ, તરસ, ભાગ્યુ વહન, અગનુ છેન તેમજ નિર્લાઙ્ગન

વગેરેથી દુ ખી થતા-એવા પશુઓ જગત્માં પગને પગને દેખાય છે”-૨૨૭

✽ ✽ ✽ ✽

પક્ષિણામપિ પાપા હા, રસનેન્દ્રિયલુબ્ધકાઃ ।

પ્રાણાન્ હરન્તિ નિઃશૂકા, મૃત્વા તે સ્યુર્હિ નારકાઃ ॥૨૨૮॥

પાપીની દુર્ગતિ—

શ્લોક—“ રસના-ઇન્દ્રિયમા લલ્લુ અનેવા પાપી (જીવો) પક્ષીઓના પણ પ્રાણ

લે છે, એ નિર્દયો મરીને અચિત નારક થાય છે”-૨૨૮

✽ ✽ ✽ ✽

નારકે યાનિ દુઃખાનિ, તાન્યુક્તાનિ ચ પૂર્વતઃ ।

જ્ઞાત્વા નૈવ કદા કાર્યા, હિંસા તન્નરકપ્રદા ॥૨૨૯॥

હિંસાનો પરિત્યાગ—

શ્લોક—“ નારકને જ જ દુ ખો (ભોગવવા પડે) છે, તે પૂર્વે કહેવાઈ ગયા

છે તે બધીને નરકદાયિની હિંસા કદાપિ ન જ કરવી”-૨૨૯

✽ ✽ ✽ ✽

एव दुःखानि तिर्यक्षु, प्राप्य जीव पुनस्ततः ।

जायते योषितां गर्भे, नराणा नरकोपमे ॥૨૩૦॥

નારીના ગર્ભમાં ઉત્પત્તિ—

શ્લોક—“ આ પ્રમાણે તિર્યંચોને વિષે દુ ખો પાપીને જીવ ત્યાથી વળી મા-

નવી સ્ત્રીઓના નરક જવા ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે”-૨૩૦

✽ ✽ ✽ ✽

પ્રતિરોમોષ્ણસૂચિમિ સ્તાપ્યમાનસ્ય દેહિનઃ ।

યત્ કષ્ટ જાયતે તસ્માદ્, ગર્ભે દ્વષ્ટગુણા વ્યથા ॥૨૩૧॥

ગર્ભમા વેદના—

શ્લોક—૩વાડે ૩વાડે ગરમ કરેલી સોયો વડે દામ દેવાથી જીવને બેઠકુ દુઃખ થાય છે તેનાથી આઠ^૧ શુદ્ધી વેદના ગર્ભમા થાય છે.”—૨૩૧

રોમ-ફોનોની સખ્યા—

સ્પષ્ટી—દાઢી અને માથાના વાળને ન ગણીએ તો સમગ્ર શરીરમા નેવાણુ લાખ રોમ-ફોનો છે-૩વાડીના છિદ્રો છે, જ્યારે દાઢીના અને માથાના વાળ સાથે તેની સખ્યા આઠ ત્રણ કરોડની થાય છે આ હકીકતને પ્રવચન સારોદ્ધારની નિમ્ન-લિખિત ગાથા પુષ્ટિ આપે છે—

“તદ્ વેવ સઘદેહે નગનર્કે લઙ્ગલ રોમકૂવાળ ।

અદ્બુદ્ધા કોદોઓ મય પુણો કસપમૂર્ધિ ॥ ૧૩૮૦ ॥”—આર્યા

૨

૬

૩

૪

અધોમુખા હિ તિષ્ઠન્તિ, ગર્ભે વર્ષોગૃહે હહા ।

જઠરાગ્નિપ્રદીપ્તેઽન્ન, દ્વાદશાબ્દાનિ કેચન ॥૨૩૨॥

બાર વર્ષનો ગર્ભમા—

શ્લોક—“જઠરાગ્નિ વડે પ્રદીપ્ત એવા આ વિષ્ઠાના ચૃદરૂપ ગર્ભમા જીવે મસ્તકે કેટલાક જીવો તો ખરેખર બાર વર્ષ મુખી અરેરે રહે છે”—૨૩૨
ઉત્કૃષ્ટ ભવ-સ્થિતિ અને કાય-સ્થિતિ—

સ્પષ્ટી—આ પદમા મનુષ્ય ગર્ભાવસ્થામાં “બાર વર્ષ મુખી રહે છે એમ જો કહ્યું છે તેને પ્રવચનસારોદ્ધારની નિમ્ન-લિખિત—

૧ જુઓ સ્મૃતિ-ચતુર્નિશતિકાનું સ્પષ્ટીકરણ (૫ ૧૦૫)

૨ અર્થ—

તત્ર વેવ સઘદેહે નગનર્કલક્ષાનિ રોમકૂવાનામ્ ।

અધવત્તુથાં વોટ્થ સમ્ પુન કેશરમમ્મિ ।

૩ જેમ મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ ગર્ભ-સ્થિતિ બાર વર્ષની જે તેમ તિથિયોની આઠ વર્ષની છે આ હકીકત હિર પ્રવચનસારોદ્ધારની નીચે મુજબની ગાથા અનુવાણુ પાડે છે—

‘ગન્ધર્વિર્દ મણુસ્તીણુકિદ્ધા હોઈ વરિસવારસગ ।

ગન્ધસ્સ ય કાયદિર્દિ નરાણ ચત્તવીસ વરિસાઈ ॥ ૧૩૬૦ ॥”--આર્યા

—ગાથા સમર્થન કરે છે એટલું જ નહિ, પણ વિશેષમાં એ વાતને પણ મુદ્દત કરે છે કે કોઈ જીવ બાર વર્ષ મુધી ગર્ભ-દશામાં રહી મરણ પામી ફરીથી તેના તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ બાર વર્ષ મુધી ગર્ભાવસ્થામાં જીવી શકે છે અને એ પ્રમાણે પાપી જીવ ઉત્કૃષ્ટત ચોવીસ વર્ષ મુધી ગર્ભમાં રહે છે

❖ ❖ ❖ ❖

જાયન્તે જન્મવેલાયા, વ્યથાતુરા મૃતા इव ।

ચ્રિયન્તે મારયન્તે ચ, માતર કેઽપિ જન્તવઃ ॥૨૩૩॥

જન્મ-સમયની પીડા અને જનનીની દશા--

શ્લોઁ—“જન્મ-સમયે પીડાયી આકુળ બનેલા જીવો મૃત તુલ્ય જન્મે છે કેટલાક જીવો તો (તરત જ) મરી જાય છે અને કેટલાક તો માતાનું પણ મરણ નીપજાવે છે”--૨૩૩

❖ ❖ ❖ ❖

વાલ્યયૌવનવાર્ધક્યે-ઽશુચિકામજરાતુરે ।

માનવેઽપિ ભવે દુઃખ, સમસ્ત્યેવમનેકથા ॥ ૨૩૪ ॥

મનુષ્ય-લવમાં દુઃખો—

શ્લોઁ—“અશુચિ, કામ અને જરાથી અનુક્રમે વ્યાપ્ત એવાં બાળપણ, જુવાની અને ઘડપણથી યુક્ત એવા મનુષ્ય-લવમાં પણ આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનું દુઃખ છે”--૨૩૪

❖ ❖ ❖ ❖

“ઉક્ષિદ્ધા ગન્ધર્વિર્દ તિરિયાણ હોઈ અદ્ધ વરીસાઈ ।

માણુસ્તીણુકિદ્ધા હસો ગન્ધર્વિર્દ વુચ્છ ॥ ૧૩૬૧ ॥”--આર્યા

[ઉત્કૃષ્ટા ગમસ્થિતિસ્તિરઞ્ચીના મથતિ અષ્ટૌ વર્ષાણિ ।

મનુષ્યઞ્ચીનામુત્કૃષ્ટામિતો ગર્ભસ્થિતિ વર્યે ॥]

૧ ડાયા—

ગર્ભસ્થિતિર્મનુષ્યઞ્ચીનામુત્કૃષ્ટા મથતિ વર્ષદ્વાદશકમ્ ।

ગર્ભસ્ય ચ કાયસ્થિતિનરાણા ચતુર્વિંશતિર્વર્ષાણિ ॥

કેચિત્ પુણ્ય વિધાયાત્ર, સામાન્ય દેવયોનિષુ ।

કિલ્વિપિકાદયો જાતા, દુઃસ્થિન કિઢ્કરા ઇવ ॥૨૩૫॥

દેવ ગતિમા દુ યો—

શ્લો०—“કેટલાક અહિયા સામાન્ય પુણ્ય કરીને દેવ-યોનિઓમા ચાકરીની જેમ દુ ખી એવા કિલ્વિપિકાદિ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે”—૨૩૫

નિતાન્તસેવયા ચિત્તે, સ્થિયન્તિ તે મુહુર્મુહઃ ।

તથા પરશ્રિય દૃષ્ટ્વા ડધિકા ન્યૂનાં ચ સ્વાં શ્રિયમ્ ॥૨૩૬॥

પ્રસ્તુતતુ સ્પષ્ટી ૨૫—

શ્લો०—“તેઓ નિરંતર ચાકરી કરવાથી તેમજ પોતાની સંપત્તિ ઓછી અને પારકાની ઓછી વધારે બોધને વારંવાર મનમા ખેલ પામે છે”—૨૩૬

પરવેવી સુરૂપાં તે, સહૃદય કામવિહ્વલા ।

કૃષ્ણરાજીવિમાનેષુ, હીનાઃ સ્યુસ્તસ્કરા ઇવ ॥૨૩૭॥

દિવ્યાગનાનુ અપહરણુ—

શ્લો०—“કામાતુર થયેલા તેઓ ચોરાની જેમ સુંદર રૂપવાળી પારકી દેવીનું હરણુ કરી ‘કૃષ્ણરાજ’ વિમાનોને વિષે રહે છે”—૨૩૭

કૃષ્ણરાજાનુ સ્વરૂપ—

સ્પષ્ટી०—પાશમાં બ્રહ્મલોક નામના દેવલોકમા ત્રીણ સિંહ નામનું પ્રસ્તુત છે અહીં ‘તમઃકાયની ચિરતા છે તેના સિંહ નામના ઇન્દ્ર-વિમાનની ચારે બાજુએ સચિત્ત-અચિત્ત પૃથ્વીના પરિણામરૂપ કૃષ્ણ પુરુષલની શ્રેણિમય છે જે કૃષ્ણરાજાઓ છે પૂર્વ દિશાની જે કૃષ્ણરાજાઓ દક્ષિણ ઉત્તર પહોળી અને પૂર્વ પશ્ચિમ વિસ્તીર્ણ છે દક્ષિણ દિશાની જે કૃષ્ણરાજા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળી અને ઉત્તર દક્ષિણ વિસ્તીર્ણ છે ઉત્તર દિશાની જે કૃષ્ણરાજાઓ દક્ષિણની જેમ પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળી છે અને પશ્ચિમ દિશાની જે કૃષ્ણરાજા પૂર્વની જેમ દક્ષિણ ઉત્તર પહોળી છે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામા એકેક જે બહાર કૃષ્ણરાજા છે તે બંને ઘટકોણ છે અને દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામા એકેક જે બહાર કૃષ્ણરાજા છે તે બંને ત્રિકોણ છે આથી તર ચારે કૃષ્ણરાજાઓ ચતુષ્કોણ છે

૧ એના સ્વરૂપ માટે છાંયો ક્ષેત્રનોકપ્રકાશ (સ ૨૭, શ્લો ૧૧૧-૧૧૫)

પૂર્વ દિશામાની અભ્યતર કૃષ્ણરાણ દક્ષિણ દિશામાની બહારની (દક્ષિણ બાહ્ય) કૃષ્ણરાણને સ્પર્શે છે એવી રીતે દક્ષિણ અભ્યતર કૃષ્ણરાણ પશ્ચિમ બાહ્યને, પશ્ચિમ અભ્યતર ઉત્તર બાહ્યને અને ઉત્તર અભ્યતર પૂર્વ બાહ્યને સ્પર્શે છે આ આઠ કૃષ્ણરાણોનું મર્યાદા ૧અક્ષવાટકના જેવું છે આનો વિષ્કલ (વિસ્તાર) સખ્યાત યોજનનો છે, જ્યારે તેનો પરિક્ષિપ (પરિધિ) અને આયામ (દીર્ઘતા) અસખ્યાત યોજનના છે તમસ્કાયનું માપ કાઢવા માટે યોગ્ય એવો દેવ શાસ્ત્રમા વર્ણવેલી રગતિ પૂર્વક એક કૃષ્ણરાણના છેડાથી ગમન કરે તો પખવાડીયામા તે તેના કેટલાક ભાગ સુધી જ જઈ શકે અને કેટલોક ભાગ તો બાકી રહે તમસ્કાયની પેઠે આ કૃષ્ણરાણઓમા પણ ગૃહ (ગામ) વગેરેનો જીવન નથી તેમજ અહીં સૂર્ય, ચન્દ્ર કે તેના કિરણોને માટે સ્થાન નથી અહીં મેઘ-વૃષ્ટિ, વીજળી, ગર્જના વગેરે જે ધાય તે દેવકૃત બાણવી. એ કંઈ નાગકુમાર દેવતાએ કરેલું છે, એમ ન સમજવું, કેમકે ભગવતીની ટીકામા કહ્યું છે કે અમુર એવા નાગકુમારો અહિંયા સુધી આવે એ સંભવિત વાત નથી

આ કૃષ્ણરાણઓના (૧) મેરુરાણ, (૨) મધ્યા, (૩) માધવતી, (૪) વાત-પરિધ, (૫) વાત-પ્રતિક્ષાલ, (૬) દેવ-પન્થિ અને (૭) દેવ-પ્રતિક્ષાલ એવા માત સાન્વય નામાતરો છે

આઠ કૃષ્ણરાણઓના આતરાઓમા આઠ લોકાન્તિક વિમાનો છે જેમકે આભ્યતર પૂર્વ અને ઉત્તર કૃષ્ણરાણઓની વચ્ચે ' અર્ચિસ ' નામનું વિમાન, બાહ્ય અને આભ્યતર બે પૂર્વની કૃષ્ણરાણઓની વચ્ચે ' અર્ચિર્માલી, ' આભ્ય-તર પૂર્વ અને દક્ષિણ વચ્ચે 'વૈરાચન,' બાહ્ય અને આભ્યતર બે દક્ષિણની વચ્ચે 'પ્રભ કર,' આભ્યતર દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચે 'ચ દ્રાલ,' બાહ્ય અને અભ્યતર પશ્ચિમની વચ્ચે 'સૂરાલ,' આભ્ય તર પશ્ચિમ અને ઉત્તરની વચ્ચે 'શુકાલ' અને બાહ્ય અને આભ્યતર ઉત્તર વચ્ચે 'સુપ્રતિક્ષાલ' વિમાન છે બધી કૃષ્ણ-રાણઓની મધ્યમા ' રિક્ષાલ ' નામનું તવસુ વિમાન છે આ વિમાનોમા અમુકમે (૧) સારસ્વત, (૨) આદિત્ય, (૩) વહ્નિ, (૪) વરુણ, (૫) ગર્દભીય, (૬) તુષિત, (૭) અવ્યાબાધ, (૮) આત્મેય અને (૯) રિક્ષ એ નામના લોકાન્તિક દેવો વસે છે આ વિમાનોની સ્થાપના માટે સ્થાનાગ (સૂ ૬૨૪)ની શ્રીઅભયદેવસૂરિકૃત વૃત્તિનું ૪૩૨ સુ પત્ર જોવું

૪

૪

૪

૪

૧ પ્રેક્ષાને બેસવા માટે બનાવેલું એક જાતનું આસન, અખાડા જેવું સ્થાન.
૨ કોઈ મહર્ષિકે જે ત્રણ અપંગ વગાડીએ એટલામા જન્મરૂપની એકવીસ વાર પ્રદ-શિક્ષા કરીને પાડો આવે એ ગતિનો અવ નિર્ણય છે

૩ આનું બીજું નામ 'મરુત' છે જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધારની વૃત્તિનું ૪૨૧ સુ પત્ર

જ્ઞાત્વેન્દ્રસ્તાન્ સ્થિતાંસ્તત્ર, રસરુણા હન્તિ મસ્તકે ।

ક્રન્દન્તિ પીડયા યાવત્, પળમાસી તે મૃતા इव ॥૨૩૮॥

ઇન્દ્રને હાથે માર—

શ્લોક—“ત્યાં (આ પ્રમાણે) તેઓ રહ્યા છે એ જાણીને ઇન્દ્ર ખડ્ગની મૂઠ વડે તેમના મસ્તક ઉપર ધા કરે છે (એથી કરીને) તેઓ છ મહીના સુધી મરી ગયા હોય તેમ પીડાથી આક્રંદ કરે છે” —૨૩૮

❖ ❖ ❖ ❖

ભાવિની દુર્ગતિ જ્ઞાત્વા, સ્વસ્ય કેચિચ્ચ દુઃખિન ।

આર્તધ્યાનેન જાયન્તે, તજ્ઞા જાનન્તિ તેઽથવા ॥૨૩૯॥

અયન-સમયનુ દુઃખ—

શ્લોક—“ પોતાની થનારી દુર્ગતિને જાણીને કેટલાક આત્મધ્યાનથી દુઃખી થાય છે તે દુઃખને ક્યા તો તેઓ જાણે છે અથવા તેના જાણકારો જાણે છે ” —૨૩૯

❖ ❖ ❖ ❖

ઈર્ષ્યામાનવિકારેણ, ક્રોધલોભભયાદિભિ ।

વ્યાકુલાનાં ચ દેવાના- મપિ સૌખ્ય કુતો ભવેત્ ? ॥૨૪૦॥

દેવાને પણ સુખના શક્ષ—

શ્લોક—“ઈર્ષ્યા અને અહ કામના વિકારથી તેમજ ભેદ, દોષ, લાપ કત્યાદિથી વ્યાકુળ એવા દેવાને પણ ક્યાથી સુખ હોય ? ” —૨૪૦

❖ ❖ ❖ ❖

एव दु खमय જ્ઞાત્વા, જગન્મોક્ષ સુખાવહમ્ ।

મોક્ષમાર્ગે મનઃ કુર્યા-સ્તત્પ્રાપ્તૌ ચોદ્યમી ભવ ॥૨૪૧॥

મોક્ષ માટે પ્રયાસ—

શ્લોક—“ આ પ્રમાણે સંસારને દુઃખમય અને મોક્ષને સુખકારી જાણી (હિ હવે) તું મોક્ષ-માર્ગને વિષે મન કર અને તે મેળવવા માટે ઉદ્યમી થા.” —૨૪૧

❖ ❖ ❖ ❖

ભાવનેયં સુભવ્યેભ્ય, એવ વોધં દદાતિ ચ ।

ભાવ્યાઽહં માનસે નિત્ય, મુચ્યન્તે જન્તવો મયા ॥૨૪૨॥

સંસાર-ભાવનાની ગીઆમથ—

શ્લોઁ—“આ ભાવના સુભવ્ય (લવે)ને એમ થોડાં આપે છે કે માત્ર સર્વદા

ધ્યાન કરવું કેમકે હું લવેને (સંસારરૂપ કેદખાનામાંથી) છોડાવું છું” —૨૪૨

❖ ❖ ❖ ❖

આયાતિ જીવ એકાકી, ગચ્છત્યેકાકી જાયતે ।

દુઃખાનાં ભાજનં ચેક, સમ્બન્ધો વસ્તુતો ન હિ ॥૨૪૩॥

એકત્વ-ભાવના—

શ્લોઁ—“જીવ એકલો આવે છે અને જાય છે, એકલો જન્મે છે અને એકલો

દુખનો ભાજન થાય છે, કેમકે ખરી રીતે જીવનો અન્ય વસ્તુ સાથે સબધ નથી” —૨૪૩

❖ ❖ ❖ ❖

ફલ મુદ્ધકે સ એકાકી, વિચિત્ર કૃતકર્મણ ।

દ્રવ્યાદિષ્વેવ દાયાદા, દુઃખે કોઽપિ ન વર્તતે ॥૨૪૪॥

દુઃખમા ભાગીદા નો અભાવ—

શ્લોઁ—“કરેલા કર્મનું વિચિત્ર ફળ તે એકલો ભોગવે છે દ્રવ્યાદિમાં જમ

ભાગીદારો થાય છે, તેમ દુઃખમા દોષ ભાગીદાર થતું નથી.” —૨૪૪

❖ ❖ ❖ ❖

માતા પિતા ન ચ ભ્રાતા, પુત્ર. પુત્રી પ્રિયા સ્ત્રુપા ।

સમ્બન્ધી સહગો નાસ્તિ, ધર્મ એવાનુગો ભવેત્ ॥૨૪૫॥

ધર્મન જ સાહચર્ય—

શ્લોઁ—“માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, પુત્રી, પત્ની, પુત્રવત્તુ કે અન્ય સબધી દોષ

(મરણ વખતે) સાથે જતું નથી કેવળ ધર્મ સાથે જાય છે ” —૨૪૫

ભાવાર્થનું સંતુલન—

અપૃષ્ઠી૦—આ વાતની પુષ્ટિ અર્થે વિચારો મહાભારતના શાંતિપર્વ (અ. ૩૨૬)ના નિમ્ન-લિખિત શ્લોક —

“ અનુગમ્ય વિનાશાન્તે, નિવર્તન્તે હિ ચાન્ધવા ।

અગ્રૌ પ્રસિધ્ય પુરુષં, જ્ઞાતયં મુદ્દદસ્તયા ॥—અનુ૦

एवमभ्याहते लोके, कालेनोपनिपीडिते ।

सुमहद् धैर्यमालम्ब्य, धर्मं सर्वात्मना कुरु ॥ ”—અનુ૦

✽

✽

✽

✽

દ્રવ્યં તિષ્ઠતિ ધામ્નિ તે, રામા વિશ્રામમન્દિરે ।

સ્મશાને સ્વજના સર્વે, સ્વમેકો પરલોકગ. ॥૨૪૬॥

પરલોકમાં એકાકી ગમન—

શ્લોક૦—“ ધન ધર્યા, પાત્રી વિશ્રામ-મન્દિરમાં અને સર્વે સ્વજનો સ્મશાન માં રહી બપ છે, જ્યારે તું એકલો પરલોક બપ છે. ”—૨૪૬

પદ્યનો નિઃકર્ષ—

અપૃષ્ઠી૦—ઉપયુક્ત પદ્યનો ભાવ તો નિમ્ન-લિખિત પદ્યમાંથી-પ્રતિબિંબિત થયેલો જણાય છે —

“ દ્રવ્યાણિ તિષ્ઠન્તિ મૃદુ નાર્યૌ

વિશ્રામભૂમૌ સ્વજના સ્મશાને ।

દેહં ચિતાયા પરલોકમાર્ગં

કર્માત્રુગો યા-યમ્યેવ જીવં ॥ ”—ધન્વન્તરી

✽

✽

✽

✽

મુઢકે ત્વદર્જિત દ્રવ્ય, કૃદુમ્બ હર્ષનિર્ભરમ્ ।

દુઃખ તુ નરકાદૌ સ્વ-મેઠાકી હા સહિષ્યસે ॥ ૨૪૭ ॥

દુઃખ ભોગવવામાં એકાકીપણ —

શ્લોક૦—“ તારે કમીયેલું ધન હર્ષભરે કૃદુળ ભોગવે છે, પરંતુ નરકાદિમાં દુઃખ તો તું એકલો જાગે સહન કરે છે ”—૨૪૭

✽

✽

✽

✽

યદર્થઃ ક્રિયતે પાપ, દૈન્યમાલમ્ચયતે તથા ।

સદેહોઽપ્યનુગામી ન, તદન્ય કો ભવિષ્યતિ? ॥૨૪૮॥

દેહનો પણ અનિત્ય સખધ—

શ્લો०—“જને અર્થે તુ પાપ કરે છે અને દીનતા સેવે છે, તે દેહ પણ સાથે આવતો નથી; તો બીજો કોણ આવશે? ”-૨૪૮

❖ ❖ ❖ ❖

एकाकी निःसहायोऽत्र, जीवोऽटति भवाटवौ ।

रूपैर्नानाविधैः कर्म-हतो दुःखी निरन्तरम् ॥૨૪૯॥

સ સાર-અરણ્યમા જીવની દશા—

શ્લો०—“કર્મથી હણાયેલો તથા સર્વદા દુ ખી એવો જીવ એકલો અને સહાય વિના સ સારરૂપ વનમા વિવિધ રૂપે ભટકે છે ”-૨૪૯

❖ ❖ ❖ ❖

यथाऽऽगच्छति जीवोऽत्र, कटिसूत्रेण वर्जितः ।

तथा गच्छति ह्येकाकी, मुक्त्वा सर्वं धनादिकम् ॥૨૫૦॥

જીવનના ગમન અને આગમનની અવસ્થા—

શ્લો०—“જમ અહિયા જીવ કંદારાથી રહિત ખની આવે છે તેમ ધન વગેરે સમજી મૂકીને તે એકલો જાય છે ”-૨૫૦

❖ ❖ ❖ ❖

अनाथो याति जीवो दु-पुष्पाणीव स्वकर्मभिः ।

वायुभिर्हा हतो मुक्त्वा, प्रियपुत्रधनादिकम् ॥૨૫૧॥

મરણ વખતે જીવને કુટુંબાદિનો વિયે ગ—

શ્લો०—“જમ પવનથી હણાયેલા ગ્રાહનાં પુષ્પો ગ્રાહને છોડીને અન્ય સ્થળે જાય છે તેમ કર્મ વડે હણાયેલો અનાથ જીવ વહાલા પુત્ર, ધન વગેરેને મૂકીને પર-લોકમા સચરે છે ”-૨૫૧

❖ ❖ ❖ ❖

સર્વથા તે હિ એકત્વ, ભાવના પાઠદાયિકા ।

હાવાદિભાવલગ્ન તે, ચિત્ત વારયતિ ક્ષણાત્ ॥૨૫૨॥

એકત્વ-ભાવનાનો સાર—

“લો.૦—” (હે શુભ !) બધી ગીતે તુ એકવો જ છે એમ આ ભાવના બાણને છે અને તેમ કરીને હાવ વગેરે ભાવોને વિષે ચોંટલા તારા ચિત્તને તે કાણુમા ઉખેડી નાખે છે ”—૨૫૨

હાવ-ભાવ—

૨૫૫ટી.૦—હાવ એટલે કામ-વાસનાને ઉત્તેજિત કરનારી એટલા આત્મ લક્ષણ એક રૂપે એમ દર્શાવવામા આન્યુ ॥ કે—

“ગ્રીવારેચક્રસપુકો, શૂનેઝાદિવિકાશકૃત્ ।

ભાવાદીપત્ મકાશો ય, સ ‘હાવ’ ઇતિ કથ્યતે ॥ ”—અનુ.૦

અર્થાત્ ભાવથી કામના રચકથી યુક્ત તેમજ ભવા, નેત્ર વગેરેના વિકાસ કરનારો એવો જે કંઈક પ્રકાશ ॥ તે ‘હાવ’ કહેવાય છે અન્યત્ર કહ્યું ॥ કે—

‘હાવો દુસ્ત્રવિકારઃ સ્યાદ્, ભાવશ્ચિત્સમુદ્રવ ।

વિકારો નેત્રજો દેયો, વિશ્રમો સૂસમુદ્રવઃ ॥ ”—અનુ.૦

અર્થાત્ હાવ એ મુખનો વિકાર છે, ભાવ ચિત્તમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, વિકાર નેત્રજન્ય બાણવો અને વિશ્રમનુ ઉત્પત્તિ-સ્થાન ભવા છે

દ્રવ્યમન્યત્ સુતાચન્યદ્, યોપિતાદિ તથૈવ ચ ।

શરીરમપિ તેઽન્યદ્, સર્વમન્યદ્ મતં જિને. ॥ ૨૫૩ ॥

અન્યત્વ-ભાવના—

“લો.૦—” (આત્માથી) ધન અવગ છે, પુત્રી પ્રમુખ (પરિવાર) પૃથક્ છે, વનિત વગેરે જુદા છે, શરીર પણ ભિન્ન છે (આ પ્રમાણે તારાથી બીજા) બધું પૃથક્ છે એમ જિનેશ્વરો માને છે ”—૨૫૩

મહાકુટુમ્બયુક્તેષુ, ગૃહેષુ તેષુ યે જના ।

જાતા મરણકાલે તુ, નૈવ તૈરનુજગ્મિરે ॥ ૨૫૪ ॥

૧ જુઓ સંકૃત દીક્ષ-વપુષ્યથી સમ રૂપ આશિસનસ્મૃતિ (૫ ૧૦)

મરણ-સમયે સગાંઓનું અનનુગમન—

શ્લો. —“ મોટા કુટુંબી યુત્ત તે (સુપ્રસિદ્ધ) ધરોમા ને જનો જન્મ્યા તેમના મરણ-સમયે તો તેમની પાછળ તેમના આટલા બંધા સગાંભાથી દોઢ મધુ નથી ”—૨૫૪

❖ ❖ ❖ ❖

ક્ષણિક યવ દેહોઽન્ન, જીવસ્તુ શાશ્વતો મત ।

કર્મણા હિ તયોર્યોગઃ, કિમન્યત્વમત. પરમ્ ? ॥૨૫૫॥

દેહ અને છત્રની જુદાઈ—

શ્લો. —“ આ મસારમાં દેહ ક્ષણભંગુ જ છે, ત્યાંજે છત્ર તો નિત્ય ગણાય છે, કેમકે આ બેનો કર્મ વડે સળવ થયો છે, નો આનાથી વિશેષ જુદાઈ શી દોઢ શકે ? ”—૨૫૫

❖ ❖ ❖ ❖

અન્યત્વભાવનાવ્યાસ-વાસનાવાસિતા નરાઃ ।

ન શોચન્તિ પ્રિયે પુત્રે, મૃતેઽપિ હિ કદાચન ॥ ૨૫૬ ॥

અન્યત્વ-ભાવનાવાળાને શોકનો અભાવ—

શ્લો. —“ પ્રિય પુત્ર મરણ પામે તોપણ અન્યત્વ ભાવનાથી વ્યાપ્ત એવી વામનાથી વાસિત માનવો કદાપિ તેનો શોક કરતા નથી ”—૨૫૬

❖ ❖ ❖ ❖

કઃ કસ્ય સ્વજન કો વા, પરોઽપ્યસ્તિ ભવાન્મુધૌ ? ।

મત્સ્યા ઇવ ભ્રમન્ત્યત્ર, મિલન્તિ યાન્તિ દૂરતઃ ॥ ૨૫૭ ॥

સસારમાં રવ અને પરના બેદની અસંગતિ—

શ્લો. —“ આ મસાર-સાગરમાં દોણ કોનો સગો છે અને દોણ વળી પારદો છે ? (કેમકે છત્રો) માછલાંની જેમ આ મસારમાં ભમે છે, મળે છે અને ફૂંકાય છે ”—૨૫૭

❖ ❖ ❖ ❖

સ્વકીયાન્ સજ્જનાન્ ત્યક્ત્વા, ત્યક્ત્વા ગૃહાદિવેભવમ્ ।

પરલોકં ચ હા યાન્તિ, જીવા પાન્થિકદુઃખિન ॥૨૫૮॥

મરણ-સમયની મુસાફરી—

શ્લો.૦—“પોતાના સજ્જનોને મુકીને અને ધરછત્યાદિ વૈભવને છોડીને (સમારના) કુળી મુસાફર જીવો પરતોડ પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે ”—૨૫૮

યસ્યોદરે ભવેચ્છલ્ય, 'સૈવ દુલ્ખેન પીડયતે ।

તથાઽન્યૈશ્ચ કૃત કર્મ, કદાપ્યન્યેર્ન મુજયતે ॥૨૫૯॥

કર્તા અને બે કતાની એકતા—

શ્લો.૦—“જમ જના પેટમા રાજ થયુ ટાપ, તે જ કુખથી પીડાય છે, તે અન્ય (જીવોએ) કરેલુ કર્મ કદાપિ અન્ય ભોગવે નહિ ”—૨૫૯

ધર્મવૃદ્ધિકરો હોવ, ભાવોઽન્યત્વમુદાદૃત. ।

અનન્યત્વે ચ મોહસ્ય, વૃદ્ધિર્વે દરીદ્રશ્યતે ॥ ૨૬૦ ॥

અન્યત્વ-ભાવનાથી છાબ—

શ્લો.૦—“આ પ્રમાણે ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી અન્ય વ-સાવના કહેવાય એકતા (માનવામા) તે મોહની વૃદ્ધિ ખરેખર વારવાર બેવાય છે ”—૨૬૦

યથા વારાંનિધૌ ક્ષારે, વસ્તુ ક્ષારત્વમાપ્નુયાત્ ।

તદ્વદ્ધિ પતિત કાયે, નિર્મલ સમલ ભવેત્ ॥ ૨૬૧ ॥

અશુદ્ધિ-ભાવના—

શ્લો.૦—“જમ ખારા સમુદ્રમા (મીઠી) વસ્તુ પડે તેપણુ તે ખારાશને પામે તેમ (ગદા) દેહમા નિર્મળ વસ્તુ પડે તેપણુ તે મલિન અને જ ”—૨૬૧

૧ પાણિનિ વ્યાકરણ (અ ૬, પા ૧)ના નિમ્ન લિખિત મૂળને આધારે સંધિ થયેલી છે —

“સોઽવિ રૂપે ચેત્ વાદપૂરણમ્ ” ।

અર્થાત્ ત્રચાના તેમજ શ્લોકના પાની પૂર્તિ માટે સ મર્ત્તા વિસર્ગનેા પોપ થયા પા મહિ થાય છે આ માટે નીચે મુજબનું ઉદાહરણ કરાય છે —

“સૈવ દાશરથી રામ સૈવ રાજા યુધિષ્ઠિર ।

સૈવ કર્ણ મહાત્યાગી સૈવ મામા મહાયલ ॥ ”

સ કાયો હા વથ શુચ્યાઃ, સ્થાનં ભવતિ ભાવુક ! ।

નવ દ્વારાણિ યસ્યાત્ર, સ્ત્રવન્તિ મલમુલ્ત્રણમ્ ॥ ૨૬૨ ॥

દેહની ભલિનતા—

શ્લો०—“હે ભાવ્ય ! આ સસારમાં જનાં નવ દ્વારોમાંથી અતિશય મળ વહે છે, તે દેહ હાય ! કેવી રીતે પવિત્રતાનું સ્થાન છે ? ”—૨૬૨

પુન્યાદિના દ્વારોની સખ્યા—

સ્પષ્ટી—પુરુષને જે કાન, જે આંખ, જે નસકોરા, એક મુખ, એક શુદ્ધ (મલ-દાર) અને એક ઉપચય (શુદ્ધ સ્થાન) એમ નવ દ્વારો (છિદ્રો) છે, જ્યારે સ્ત્રીને આ ઉપરાંત જે સ્તનો એટલે કુલે ૧ અગ્યાર દ્વારો છે આ તો મનુષ્ય-ગતિ આશ્રીને વાત થઈ તિર્યચ-ગતિમાં તો જે આચળવાળી બકરી વગેરેને અગ્યાર, ચાર આચળવાળી ગાય વગેરેને તેર અને આઠ આચળવાળી સૂકરી વગેરેને ૫૬૨ દ્વારો છે



માંસશિરાવસાસ્નાયુ-કોકસમલપૂરિતે ।

નારીણામીવૃશે દેહે, બ્રાન્તાસ્તે કવયોઽસ્થિલાઃ ॥૨૬૩॥

દ્વારાણ્યેકાદશાસાં હિ, દેહે વહન્તિ સુમલમ્ ।

પ્રાસસારણિતુલ્યાનિ, ત્યક્ત્વા મોહ વ્રતં કુરુ ॥૨૬૪॥^૧

મળને વહન કરનારા અગ્યાર દ્વારો—

શ્લો०—“ માંસ, શિરા, ચરબી, રનાયુ, હાડકા તેમજ મળથી ભરપૂર એવા આ નારીઓના દેહમાં સર્વે કવિઓ ભમિત થયા છે, કેમકે આના દેહમાં

૧ કેટલાક બીની યોનિ જે ગળે જે એટલે તેમના હિસાબે બાર દાર છે

૨ સરખાવે આચારાગ-વૃત્તિ (પત્ર ૧૩૭-૧૩૮) ગત અવતરણ —

“ મસદ્ધિરધિરણ્ઠાચયનદ્વકલમલયમેયમકજાસુ ।

પુણ્ણમિ ચમ્મકોસે દુગ્ગધે અસુદ્ધોમ્મચ્છે ॥

સચારિમજતગલ્લત્થચ્ચમુત્તતસેમપુણ્ણમિ ।

દેહે હુઝ્ઞા કિં રાગકારણ અસુદ્ધેઉમિ ? ॥ ”

[માંસાદિચરધિરસ્નાયવચનદ્વકલમપમેદમજ્ઞામિ ।

પૂર્ણે ચમ્મકોસે દુર્ગધેઽશુચિયોમ્મસે ॥

સચારક(જવદ્)યમ્મગલલ્લધોમ્મયાન્તસ્વેદપૂર્ણે ।

દેહે મયેત્થ કિં રાગકારણમશુચિદેત્તો ? ॥]

ગામની મોગીની જમ અગ્યાર દ્વારોથી નિરતર મળ વહે છે વાન્ને (દે લ ૫ !)
તુ (એને વિષે) મોહ મૃદીને વ્રત (અહણ) કરે ”-૨૬૩-૨૬૪

મનુષ્યના દેહનું સ્વરૂપ—

૨૫૫ટી—નર અને નારી બનેના દેહમા માસ, શિરા મ્નાયુ, હાડકા વગેરે છે એ સજધમા વિશિષ્ટ માહિતી તદ્દલવૈચારિકની ટંકમી ગાથાથી મળી આવે છે અવચનસાગ્રેષ્ઠારની ૧૩૬૭ મી ગાથાથી માફીને તે ૧૩૮૩ મી ગાથામા પણ આ હકીકત મળી આવે છે જેમ વાસને ધર્વો હોય છે તેમ મનુષ્યના શરીરમા પૃષ્ઠ-વશ (કરોડ)ની સંધિરૂપ ૧૮ સંધિઓ છે આ પૈ ૧ બાર સંધિઓમાથી બાર પાસગીઓ નીકળે છે તે બને બાજુને ઢાકીને તેમજ છાતીના ઉપરના હાડકાની સાથે જોડાઈને પહ્લકના આકારે રહેલી છે બાકીની છ સંધિઓમાથી છ પાસગીઓ નીકળે છે અને તે બે બાજુને ઢાકીને હૃદયની બને બાજુએ, છાતીને નીચે અને શિથિલ કુક્ષિની ઉપર પરસ્પર મળેલી રહે છે આ ઠંડાક ઠહેવાય છે મુખમા રહેલી અને માસના ખડરૂપ જીભ આત્માશુલથી સાત આગળની છે એનું વજન ચાર ૧ પલનું છે, જ્યારે આપના બે માસના ગોળાનું વજન બે પલનું છે હાડકાના ખડરૂપ ચાર કપાળોનું મસ્તક બનેલું છે હૃદયમા રહેલું માસ વજનમા સાઠા ત્રણ પલ છે, જ્યારે કાળજીનું માલ વજનમા પચીસ પલનું છે

પુરુષના શરીરમા નાભિમાથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી સાતસે શિરાઓ છે તેમા ૧૬૦ શિરાઓ નાભિથી મસ્તકમા જાય છે આ શિરાઓ રસ લઈ જાય છે, વાસ્તે એ ‘રસહારિણી’ કહેવાય છે એના અનુગ્રહથી કાન, આખ, નાક, અને જીભનો અનુગ્રહ થાય છે અને એનો વિઘાત થતા કાન વગેરેનો વિઘાત થાય છે પગના તળીઆ મુધી ગયેલી એવી ૧૬૦ શિરાઓ છે એના અનુગ્રહથી જધામા સામર્થ્ય આવે છે, જ્યારે એના ઉપઘાતથી મસ્તકમા વેદના, અધતા વગેરે ઉદ્ભવે છે વળી શુદ્ધવિષ્ટ એવી પણ ૧૬૦ શિરાઓ છે એને લઈને માયુ, મૂત્ર અને પુરીષ (વિષ્ઠા) પ્રવર્તે છે એનો વિઘાત થતા અર્શસ, પાડુશય, અને વેગનો નિરોધ થાય છે બીજી તિર્યગ દિશામા હયેલી મુધી ગયેલી શિરાની સંખ્યા ૧૬૦ ની છે તેના અનુગ્રહથી બાહુમા જળ અને ઉપઘાતથી પેટમા પીડા વગેરે ઉદ્ભવે છે સ્વેદને ધારણ કરનારી ૨૫ શિરાઓ છે પિત્તને ધારણ કરનારી ૫૫ એવી જ છે શુક્ર નામની સાતમી ધાનુને ધારણ કરનારી શિરાઓ દશ છે નારીઓના દેહમા ૬૭૦ શિરાઓ છે અને નપુસંગના શરીરમા ૬૮૦

૧ એ જાનનુ માપ ૪ કા વાને ૬૪ માપ

૨ રસ મધિરે માસ, બે અગ્નિ મળ્યા અને શુક્ર એ સાત ધાનુઓ છે

ગિરાઓ છે^૧ હાડકાના ઝનવનરૂપ મ્નાયુઓની સખ્યા નવમોની છે અને ધમનીની સખ્યા નવની છે ગ્રાણીના ગરીરમા લોહી અને મૂત્ર એક એક^૨ આઠડ જેટલુ, ચરણી અડધા આઠક જેટલી, મનુલુગ (મગજ) અને પુરીય એક એક પ્રમથક જેટલુ, મૂત્રક આઠડ પ્રમાણુતુ, પિત્ત અને ક્ષેષ્મ એક એક^૩ કુલ(ક) જેટલા અને શુક્ર અડધા કુલ(ક) જેટલુ છે.

વિશેષમા ગરીરમા ૧૦૮ અધિઓ (સાધાઓ) છે, ૧૦૭ મર્મસ્થાનો છે, ૩૦૦ હાડકા છે અને ૫૦૦ પેશીઓ છે

❖ ❖ ❖ ❖

સૌરભ્યશાલિનો મુક્તાઃ, પદાર્થઃ ક્ષણમાત્રતઃ ।

અશુચિભાવમાપ્નુયુ-સ્તં કાય કો વદેચ્છુચિમ્ ? ॥૨૬૫॥

દેહની અપવિત્રતા—

શ્લો10—“ જનાથી સુગંધી પદાર્થો ખવાતાં કાલમાત્રમાં તે અશુચિપણને પામે, તે દેહને દોણુ પવિત્ર કહે છે ”—૨૬૫

❖ ❖ ❖ ❖

અશુચિકાયતો ભવ્ય !, શુચિં ધર્મ સમાશ્રય ।

પદ્મેરુહ યથા પદ્મ, ત્યક્ત્વા નિર્મલતા વ્રજેત્ ॥ ૨૬૬ ॥

અપવિત્ર દેહથી ધર્મનુ આગધન—

શ્લો10—“ જેમ (કાદવમા હગતુ) જમણ કાદવને ત્યજીને સ્વચ્છતા પામે છે, તેમ હે ભવ્ય ! અપવિત્ર ગરીરથી તુ પવિત્ર ધર્મનો આશ્રય લે ”—૨૬૬

❖ ❖ ❖ ❖

૧ મરખાવો પ્રત્યક્તસારોહારની િમ્ન-સિધ્ધિ ગાથા —

“ તોમૂળાદ દયીણ યોસહીગાદ્ હુતિ સદ્દમ્મ ।

મય પદારુણ સયાદ્ મય ધમણીઓ ય દેદમ્મિ ॥ ૨૩૭૯ ॥”—આવા

[વિશદૂનાનિ છીણા વિશતિદીનાનિ મયતિ પળદસ્ય ।

મય સ્નાનૂના શતાનિ તય ધમન્યમ્મ દેદે ॥]

૨-૪ આ મર્મા એક મર્મના માપ છે આઠક એટલે ૪ પ્રથમ (ગેર) માટે એક પાત્રી આપણે ૩૨ પસત્રી પ્રથમક એટલે ૮ પસત્ર અને ૪ ૧ એટલે ૮ પસત્ર ॥ વાયુરૂપિ-કોળ પ્રમાણે ૮ મુઠિની કુલિ ૮ નિન્ન ૫૦૦, ૪ ૫૦૦-૮૦૦ આપક

અશુચિભાવના જીવ-મેવ ધર્મશુચિપ્રદા ।

બોધયેન્નેકયુક્તિભિ-યોજયેત્ ક્ષણતઃ શિવમ્ ॥ ૨૬૭ ॥

અશુચિ-ભાવનાનો ઉપદેશ—

શ્લો.૦—“ આ પ્રમાણે ધર્મરૂપ પવિત્રતાને આપનારી અશુચિ-ભાવના જીવને અનેક યુક્તિઓથી બોધ આપે અને કાશુમા કલ્યાણ સાથે યોજે ”—૨૬૭

❖ ❖ ❖ ❖

કાસારો વારિમાર્ગૈઃ સ્યાત્, જલપ્રાચુર્યધારકઃ ।

આશ્રવોઘેશ્ચ જીવોઽયં, કર્મરાશિં તથાઽઽપ્નુયાત્ ॥૨૬૮॥

આશ્રવ-ભાવના—

શ્લો.૦—“ જમ સરેશ્વર જળના માર્ગોથી જળની વિપુલતાને ધરનારૂ થ તેમ આશ્રવોના સમહથી આ જીવ કર્મ-રાશિને પામે ”—૨૬૮

❖ ❖ ❖ ❖

કર્મરાશિપ્રભાવેણ, દુઃખ દ્વ પ્રાપ્સ્યસે વહુ ।

વિવયયોગાદિમાર્ગસ્ય, રોધાર્થં કુરુ પાલિકામ્ ॥૨૬૯॥

આશ્રવનું રોકાણ—

શ્લો.૦—“ કર્મના કલ્યાણના પ્રભાવથી (દે જીવ) તું ધણું કષ્ટ પામે છે, તેથી વિવય, યોગ વગેરેના માર્ગને રોકવા માટે તું પાળ કર ”—૨૬૯

❖ ❖ ❖ ❖

પચ્ચાત્તતાનિ પચ્ચૈવેન્દ્રિયાણિ ચ કપાયકાઃ ।

ચત્વારો યોગત્રિતય-મિમે સત્તદશાશ્રવા ॥ ૨૭૦ ॥

કાપિક્યાદિક્રિયાયુક્તા, નેત્રયુગમિતા इमे ।

દૂરીકાર્યાસ્તય્યા લોકે-ઽગણિતદુઃખદાયકાઃ ॥૨૭૧॥-યુગ્મ

૪૨ આશ્રવોનો પરિત્યાગ—

શ્લો.૦—“ પાંચ અમતો, પાંચ ઇન્દ્રિયો, (કોપાદિ) ચાર કપાયો અને ૧૩

૧ જુઓ ૫ ૨૫૫ ૨ જુઓ ૫ ૨૦

૩ ક્રિયા અસત્ય ચોરી અબલ અને પરિચ્છ એ પાંચ અમતો છે

(યોગ) એ સત્તર આશ્રવો કાયિકી વગેરે ક્રિયાઓથી યુક્ત થઈ ૪૨ ની સખ્યાને પામેલા તેમજ લોકમા અગણિત કુખને દેનારા એવા આ (આશ્રવો)ને તાઁ ૪૨ કરવા જોઈએ ”—૨૭૦-૨૭૧

કાયિકાદિ ૨૫ ક્રિયાઓ—

૨૫૫ટી—શુભ કર્મો અને અશુભ કર્મોનું જેના વડે આવલું થાય તે ‘આશ્રવો’ કહેવાય છે. શુભાશુભ કર્મના આગમનમા પાત્ર ઇન્દ્રિયો, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયો, પાત્ર અમતો, મનોયોગ, વચનયોગ અને કાય-યોગ એ ત્રણ યોગો તેમજ કાયિકાદિ પચીસ ક્રિયાઓ કારણરૂપ છે. વાસ્તે આ $૫+૪+૫+૩+૨૫=૪૨$ કારણો ‘આશ્રવ’ કહેવાય છે. તેમા અત્ર મ્થાન શૂન્ય ન રહે તે માટે ૨૫ ક્રિયાઓનો કેવળ નીચે મુજબ નામ-નિર્દેશ કરવામા આવે છે, બાકી તેના સ્વરૂપ માટે તો આર્હતદર્શનદીપિકાનો ત્રીજો ઉલ્લાસ જોવા ભલામણ છે—

(૧) કાયિકી, (૨) આધકરણિકી, (૩) પ્રાદેષિકી, (૪) પારિતાપનિકી, (૫) પ્રાણાતિપાતિકી, (૬) આરભિકી, (૭) પારિશ્રદ્ધિકી, (૮) માયાપ્રત્યનિકી, (૯) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી, (૧૦) અપ્રત્યાખ્યાનિકી, (૧૧) દષ્ટિકી, (૧૨) સ્પૃષ્ટિકી, (૧૩) પ્રાતિત્યકી, (૧૪) સામતોપનિપાતિકી, (૧૫) નૈશઞ્ઞકી, અથવા નૈસ્રુષ્ટિકી, (૧૬) સ્વાહમ્તિકી, (૧૭) આજ્ઞાપનિકી, (૧૮) વૈદ્યરણિકી, (૧૯) અનાસોગિકી, (૨૦) અનવકાક્ષાપ્રત્યયિકી, (૨૧) પ્રાયોગિકી (૨૨) સામુદાયિકી, (૨૩) પ્રેમિકી, (૨૪) દેષિકી, અને (૨૫) ધર્માપધિકી ૧



મૈત્રીભાવેન સર્વેષુ, ગુણિષુ ચ પ્રમોદતઃ ।

માધ્યસ્થ્યેનાવિનીતેષુ, કૃપયા કલેશિતેષુ ચ ॥ ૨૭૨ ॥

મનસા વાસિતેનૈવ, કેચન પુણ્યશાલિનઃ ।

પાપ્તુવન્તિ શુભ કર્મ, નેત્રયુગપ્રકારકમ્ ॥ ૨૭૩ ॥—યુગમ્

પુણ્યનું ઉપાર્જન—

સ્ત્રો.૦—“ સર્વ (જીવો)ને વિષે મૈત્રી-ભાવ, ગુણીઓને વિષે પ્રમોદ, દુર્વિની-તને વિષે મધ્યસ્થતા અને કુખીઓને વિષે કષ્ટણા વડે વાસિત મનથી દ્રાઢક પુણ્યશાળી (પ્રાણીઓ) ૪૨ પ્રકારના શુભ કર્મો આપે છે ”—૨૭૨-૨૭૩

૪૨ શુભ કર્મોનો બન્ધ—

૨૫૫ટી—શુભાશુભ, જીવજીવથી જઠકાયેલો જીવ ચતુર્ગતિરૂપ સસાર

૧ જીવો નવતરન

મા ભમ્યા કરે છે આ કર્મના 'ધાતિ અને' મળાતિ જેવા બે મુખ્ય ભેદો છે તેમા ધાતિ-કર્મ ગ્રાહ્યના મૂળ ગુણનો નાશ કરનાર તેા ધાતિ તે અશુભ છે અધાતિ-કર્મ લયત્વથી છે તેમા નકિત અધ્યવગાયવાળો ત્રુવ જે અધાતિ-કર્મ બાધે છે તે અશુભ છે, જ્યાર વિનુદ્ધ અધ્યવનાયવાળો કુવ જે અધાતિ-કર્મ બાધે છે તે શુભ છે કમના બેદો-વિદ્યોપમા તેના બન્ધ, સ્ત્રા, ઉદય લઈના વગેરે અનેક કાળો છે તે પૈકી ૫૧ બન્ધ આશ્રીને ૪ વિચાર કરવાનો છે શુભ કર્મનો બન્ધ પુણ્યનો બન્ધ કહેવાય છે, જ્યારે અશુભ કર્મનો બન્ધ પાપનો બન્ધ કહેવાય છે પ્રતિ-બન્ધ આશ્રીને ધાતિ-કર્મના પાનાવર્ણીય, દર્શનાવર્ણીય, મોહનીય અને અતનય એ ચાર પ્રકારો છે, જ્યારે અધાતિ-કર્મના રેફનીય, નામ, જ્ઞાન અને આયુષ્ય એ ચાર પ્રકાર છે તેમા વર્ગી વેદીયના સામારોનીય અને અમાતાવેદનીય એ બે ભેદો છે જ્ઞાનાવસ્થાના પાન, દર્શનાવસ્થાના નવ, મોહનીયના ૩૭-નીચ અને અતનય પાન ભેદો છે એન્થે એકદરે ૪૫ ધાતિકર્મો છે નામકર્મના નીચે ત્રુવ ૧૦૩ પ્રકારો છે —

(૧) ધાતિ-નામ-કર્મના ચાર ભેદ (૨) લાતિ-નામ-કર્મના પાન ભેદ (૩) શરીર-નામ-કર્મના પાન ભેદ (૪) ઉપાગ-નામ-કર્મના ત્રણ ભેદ (૫) બન્ધન-નામ-કર્મના ૫૦૨ ભેદ, (૬) ગ્રાહ્ય-નામ-કર્મના પાન ભેદ (૭) સહન-નામ-કર્મના ૮ ભેદ, (૮) મ-ચાન-નામ-કર્મના ૮ ભેદ, (૯) વર્ણ-નામ-કર્મના પાન ભેદ, (૧૦) નધ-નામ-કર્મના બે ભેદ, (૧૧) વસ-નામ-કર્મના પાન ભેદ, (૧૨) અપસ-નામ-કર્મના આઠ ભેદ, (૧૩) આયુષ્ય-નામ-કર્મના ચાર ભેદ અને (૧૪) વિદ્યાયોગિ-નામ-કર્મના બે ભેદ, આ પ્રમાણેની ૪૫૬ પ્રકૃતિઓના ઉત્તર ભેદોની મધ્યા ૪+૫+૫+૩+૧૫+૫+૬+૬+૫+૨+૫+૮+૪+૨=૭૫ ની થાય છે તેમા ૧૫ગ્રાહ્યતાદિ આઠ, ૧૩મ-૬૨ક અને ૫૨કાવ

૧-૨ ના મેના બે-પ્રતેકો વિરે વિરાત માદિની મો લુઓ આદ્યતદશનિદીપિતો મો ચતુર્થ ઉત્પાસ

૩ મોહની કર્મના સામાન્ય રીતે ૨૮ ભેદો ગણાય છે, ૫૨૨ અદી તેના સ્વ નોનીય અને ચારિત્રમોહનીય એ બે મધ્ય ભેદો પૈકી પ્રથમના ત્રણ અતનય છે આનમા લીધા નથી જ્યારે બીજાના તો ૨૫ ભેદો ગણ્યા છે

૪ આ ચોળે પિત્ર-પ્રકૃતિ કહેવાનું મારણ એ છે કે એ રેકના અતનય ભેદો છે ૫ આથી પરાધાન ઉત્પાસ આનય ઉદ્યોત અગ્રસલ્લુ, તીમર નિર અને ઉપાન સમજવા

૬ ૨૨ ના ૨, પર્થાત પ્રયેદ, ગિર, શુભ, સુભગ સુસ્વ, આર્ય અને ૪ એને ૧૨-૨૩ કહેવામા આવે છે ૭ રથાનર સદ્મ, અપર્થાત, રાધારણુ ધાતિ અગ્રમ કુર્મગ કુન્નર અનદેય અને આ ૧ એને ૨૪-૨૨-૨૩ કહેવામા આવે ૮ પ્રકૃતિઓ નમ-૮ કની સિદ્ધિની છે

દશક એ ૨૮ પ્રત્યેક-પ્રકૃતિ ઉમેરતા એની મળ્યા ૭૫+૮+૧૦+૧૦=૧૦૩ ની થાય છે એ બન્ધન-નામ-કર્મના તેમજ સઘાતન-નામ કર્મના લેદોનો શરીરના પાંચ લેદોમા અતર્લાવ કરીએ તો ૧૦૩ માથી ૨૦ ઓછા થાય એટલે ૮૩ ની સખ્યા થાય તેમા પછુ વળી વર્ષુ ૨મ, ગધ અને સ્પર્શના અવાતર લેદો ન ગણતા તેને એકેક જ ગણીએ તો બીજા ૧૫ ઓછા થાય એટલે ૮૩-૧૬=૬૭ થાય

ગોત્રના ઉચ્ચ અને નીચ એમ બે પ્રકારો છે, જ્યારે આયુધ્યના નરકાદિ ચાર પ્રકારો છે

૪૫ ધાતિ-કર્મો ઉપરાંત અસાતાવેદનીય, નીચ ગોત્ર અને નરક-આયુધ્ય તેમજ ૬૭ નામ પ્રકૃતિઓમાના વર્ણ્યતુજને પ્રશન્ત તેમજ અપ્રશન્ત એમ બે ભેદ ગણતા ૭૧ થાય તે પૈકી ૩૪ એટલે કુલે ૮૫+૧+૧+૧+૩૪=૮૨ અશુભ કર્મો જ બાકી રહેલા કર્મો શુભ છે અને તેની સખ્યા સાતાવેદનીય, તિર્યચ આદિ ત્રણ આયુધ્ય, અવશિષ્ટ ૩૩૭ નામ-પ્રકૃતિ અને ઉચ્ચ ગોત્ર મળીને ૧+૩+૩૭+૧=૪૨ ની છે



૨૧ દ્રાર્તધ્યાનયોગેન, કપાયવિપયાદિભિ. ।

‘વધનન્યશુભકર્માણિ, કેચિત્ દ્વપશીતિધાડત્ર હા ॥૨૭૪॥

૮૨ પ્રકારના અશુભ કર્મોનો બંધ—

શ્લો ૦—“ શૈવ અને આર્ત ધ્યાનરૂપ (માનસિક) વ્યાપારથી તેમજ કપાયો,

૧ જેના અવાતર ભેદો પડતા નથી તે પ્રકૃતિ ‘પ્રત્યેક-પ્રકૃતિ’ કહેવાય છે

૨ આ મળધર્મા સ્પષ્ટતાની ખ તર ૮૨ એમ ગણાવી શકાય કે ૫ સાતાવરણ્ય, ૫ અન રાય, ૬ દ્વિનાનરણ્ય, નીચ ગોત્ર, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ-મોદનીય, ૨૫ કપાય, સ્થાવર-દશક, નરકની ગતિ, એની આનુપૂર્ણ અને એનુ આયુધ્ય એ નગક-ત્રિક અને તિર્યચ-ગતિ અને એની આનુપૂર્ણ એ તિર્યચ-દ્વિક એટલે ૫+૫+૬+૧+૧+૧+૨૫+૧૦+૩+૨ અર્થાત્ ૬૨ તેમજ એકેન્દ્રિય જાતિ, દ્વિન્દ્રિય જાતિ, ત્રીન્દ્રિય જાતિ, ચતુરિન્દ્રિય જાતિ એમ ચાર જાતિ, અશુભ વિહાયોગતિ, ઉપવાત, અશુભ વર્ણ્ય, અશુભ ગધ, અનુભ ગસ, અશુભ સ્પર્શ, વજ્ર-ઋષભનારાચ મંહનન સિનાયના પાચ મંહનનો અને સમચતુરસ સરયાન સિવાયના પાંચ મંરયાનો એટલે ૪+૧+૧+૧+૧+૧+૧+૫+૫=૨૦ અર્થાત્ કુલે ૬૧+૨૦=૮૧

૩ એ નીચે મુજબ છે—

મનુષ્ય ગતિ, મનુષ્ય-આનુપૂર્ણ, દેવ ગતિ, દેવ આનુપૂર્ણ, પચોદ્રિય જાતિ, ઔદારિકાદિ પાચે શરીરા, ઔદારિકાદિ ત્રણે ઉપગિ, વજ્ર-ઋષભનારાચ સંહનન, સમચતુરસ મંરયાન, શુભ વર્ણ્યતુજ, અશુભધુ, પરાધાત ઉચ્ચવાસ, આતપ, ઉદ્ધોન, શુભ વિહાયોગતિ, નિર્માણ્ય, તસ-દશક અને તિર્યચ-નામ-કર્મ

વિષયે । ઇત્યાદિ વડે કોઈક આ સસારમા અરેરે ૮૨ પ્રકારે અમુલ્ય કર્મો
બાંધે છે ”—૨૭૪

ક ક ક ક

આશ્રવભાવના લોકે, કર્મસત્રયવારિકા ।

આશ્રવાઝ્જીવમાક્રુણ્ય, નયતિ સાવર પદમ્ ॥૨૭૫॥

આશ્રવ-ભાવનાનું ફળ—

શ્લો ૦—“ લોકને વિષે કર્મના રાશિને અટગવનારી આશ્રવ ભાવના જીવને
આશ્રવભાથી ખેંચીને સવર-પદ તરફ દોગી બાંધે છે ”—૨૭૫

ક ક ક ક

આશ્રવાણા નિરોધેન, સવરો દ્વિવિધો ભવેત્ ।

સર્વતો વેશતશ્ચાપિ, તત્સ્વરૂપ નિશમ્યતામ્ ॥ ૨૭૬ ॥

સ વર-ભાવના—

શ્લો ૦—“ આશ્રવોને અટગવવા તે ‘સવર’ છે એ સર્વથી અને દેશથી એમ
બે પ્રકારે છે તેનું સ્વરૂપ (હિ ભવ્ય) । તું સાલળ ”—૨૭૬

ક ક ક ક

અયોગિકેવલિપ્વાચ, સર્વતઃ સવરો ભવેત્ ।

દ્વિતીય. પુનઃ એકદ્વિ-પ્રમૃત્યાશ્રવરોધિપુ ॥ ૨૭૭ ॥

વરના બે પ્રકારોની યથાથોગ્ય સ ભાવના—

શ્લો ૦—“ અયોગિ કેવલીઓને વિષે પ્રથમ પ્રકારનો સર્વથી સવર દોષ
ન્યારે બીજો પ્રકાર એક, બે યત્યાદિ આશ્રવોને રોકનારાઓને વિષે હોય ”—૨૭૭

અયોગિ કેવલી—

સ્પષ્ટી ૦—કેવલી કહો, કેવલજ્ઞાની કહો કે સર્વજ્ઞ કહો તે એક જ છે
આ જીવનુકત પરમાત્માઓના બે પ્રકાર છે કાર્યિક, વાચિક અને માનસિક
યોગોનો જેમનામા સદ્ભાવ છે તેઓ ‘અયોગિ-કેવલી’ કહેવાય છે અયોગિ
કેવલીની અવસ્થાની સ્થિતિ જઘન્યથી અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કર્ષથી કરોડ પૂર્વથી
કહક ન્યૂન છે જે અયોગિ-કેવલીના વેદનીય, નામ અને ગોત્ર એ ત્રણ કર્મોની
સ્થિતિ તથા તેના પરમાણુઓ આયુષ્ય-કર્મોની સ્થિતિ અને તેના પરમાણુઓથી

આધક છે તેઓ મધુદ્ધાત કરે છે અર્થાત તેઓ જે દ્વારા વેદનીય, નામ અને ગોત્ર એ ત્રણ માણ્યોને આયુષ્ય-કર્મની મિતિ અને પરમાણુ છે, અધિકતા ફર કરે છે આથી સમબદ વેદનીય વગેરે ત્રણ કર્મની સ્થિતિ તથા પરમાણુ પ્રમાણમા હોય છે તેમને સમુદ્ધાત કરે છે સયોગિકેવલી સયોગિ-અવસ્થાના અતમા યોગનો નિરોધ કરે છે કે જેથી ઉત્કૃષ્ટ રહિત તેમજ અત્યત ચિરતારૂપ તેઓ બને છે

યોગના નિરોધનો ક્રમ શાસ્ત્રકારે કાયયોગથી તેઓ બાહર મનોયોગ પછી એ સૂક્ષ્મ કાય-યોગથી એ સૂક્ષ્મ કાય-યોગથી અનુક્રમે યોગનો નિરોધ કરે છે ધ્યાનના બળથી સૂક્ષ્મ કાયયોગને નિરોધ થતા તેઓ અયોગિ-કેવલિન શુભ યુગ્મસ્થાનકમાથી શિદમા શુભ-ચાન્દ્રી સહા યતાથી પોતાના દેહમાના સુખ વડે તેઓ પૂરી હે છે એમના શરીરના ત્રીજા ભાગ ઉપર પ્રતિપાતિ શુક્લ ધ્યાનને પ્રાપ્ત થઈને જોટલો સમય બાપ એવો જેવી નિશ્વળ અવસ્થા કહેવાય છે આ અવસ્થા અને આયુષ્ય-કર્મની વચ્ચે આ કરણને પ્રાપ્ત કર્યા પમાલિ વેદનીયાદિ માત્રમા જગુર્જિર્વ

સવરની દ્વિવિધતા—

શ્લો.૦—“આ પ્રત્યેકના દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકાર છે વાસ્તે એને સાબળીને ભાવમા મન પરાવનુ, કેમકે ભાવ-સવરથી પાર પમાય છે.”—૧૭૮

❧ ❧ ❧ ❧
કર્મણા પુદ્ગલાદાન-માત્મનિ તસ્ય રોધનમ્ ।

સવતો દેગતો યત્ તદ્, દ્રવ્યતઃ સવરો મત ॥૨૭૯॥

દ્રવ્ય-સવરનું લક્ષણ—

શ્લો.૦—“કર્મોના પુદ્ગલોનુ જે આત્માને વિષે અહણ (કરાતુ હોય) તેને સર્વોશે કે અશથી નિરોધ (કરો) તે ‘દ્રવ્ય-સવર’ જાણો.”—૨૭૯

❧ ❧ ❧ ❧
ક્રિયાયા ભવહેતુક્યા, છેદન સર્વદેશત ।

આત્મન. શુદ્ધકારી યત્, સવરો ભાવતો મત ॥૨૮૦॥

ભાવ-સવરનું લક્ષણ—

શ્લો.૦—“સંસારના હેતુરૂપ ક્રિયાનો સર્વથી કે દેશથી ઉચ્છેદ (કરો) તે આત્માનો શુદ્ધકારી ‘ભાવ-સવર’ ગણાય છે.”—૨૮૦

❧ ❧ ❧ ❧
સસેવ્ય સવર જીવા, ગતા મુક્તિમહત્પુરિ ।

સેવઘ્વ સવર તદ્ મો, સત્પદ્મશાશ્વાત્મકમ્ ॥૨૮૧॥

સવરના સમ્યક્ સેવનથી મિદ્ધિ—

શ્લો.૦—“સવરનુ રૂઢી રીતે સેવન કરીને જીવો નિર્વાણરૂપ મોટી નગરીને પામ્યા છે તેથી કરીને હે (ભાગ્યો!) તમે સત્તાવન પ્રકારના સવરને સેવો.”—૨૮૧

સવરના ૫૭ પ્રકારો—

સ્પષ્ટી.૦—ધર્માસમિતિ, ભાષા-સમિતિ, જ્યેષ્ઠા-સમિતિ, આદાન નિમેષ સમિતિ અને પરિણામનિકા સમિતિ એ પાંચ સમિતિઓ, મનોગુપ્તિ, વચન ગુપ્તિ અને કાય-ગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ, કુષ્મા, નૃપા, શીત, ઉષ્ણ, દંશ, અચેલક, અરતિ, સ્ત્રી, અર્ધા, નૈરેધિકી શમ્યા, આકોશ, વધ, યાચના, અલાભ, શેગ, નૃધુસ્પશ, મત્, અત્કાર, પ્રણા, અજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ પરત્વેના બાવીસ

પરીધો, ક્ષમા, મૃદુતા, નબળતા, નિર્દોષતા, તપ, સયમ, સત્ય, શીઘ્ર, અપ-
રિગ્રહ અને પ્રહાયર્થે એ દશ સાધુ-ધર્મો, અનિત્ય, અશરણુ, સસાર,
એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિત્વ, આસવ, સવર, નિર્જરા, લોક, બોધિ અને ધર્મ-
સ્વાખ્યાત વિષયક બાર ભાવના, સામાયિક, છેદોપસ્થાપન, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મ
સપરાય અને યથાખ્યાત એ પાંચ ચારિત્રો એમ ૫+૩+૨૨+૧૦+૧૨+૫
સવરના સત્તાવન લેદો યાચ છે આ પ્રત્યેકના સ્વરૂપ માટે જુઓ આર્હત
દર્શનદીપિકાનો પાંચમો ઉલ્લાસ

❖ ❖ ❖ ❖

एव शास्ति सदात्मानं, भावनेयं गुणाकरा ।

सर्वेषा कर्मणा हन्त्री, भाग्यशालिविभाविता ॥२८२॥

સવર-ભાવનાથી બોધ—

શ્લો०—“ગુણોની ખાણરૂપ, સર્વ કર્મોનો નાશ કરનારી, અને ભાગ્યશાળી
ઓએ વિશેષ કરીને ભાવેલી આ ભાવના ભવ્ય આત્માને એ પ્રમાણે બોધ આપે
છે ”—૨૮૨

❖ ❖ ❖ ❖

तपसां द्वादश ख्याता, भेदास्ते निर्जरा मता ।

यया स्वर्गापवर्गो च, समायातः स्वयवरौ ॥ २८३ ॥

નિર્જરા-ભાવના—

શ્લો०—“તપના જે (પૂર્વે) ખાતે લેદો કલ્યા છે તે ‘નિર્જરા’ મનાય છે કે
જનાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષ પોતાની મેળે વળ્યા આવે છે ”—૨૮૩

❖ ❖ ❖ ❖

निर्जरा कारण मुक्ते-जन्ममृत्युप्रहारिका ।

निर्जरा भावतो धार्या, सा सकामा गुणावहा ॥२८४॥

સકામ નિર્જરાનો ગુણ—

શ્લો०—“નિર્જરા નિર્વાણનું કારણ છે તેમજ એ જન્મ અને મરણને હરનારી
છે આ નિર્જરાને ભાવથી ધારણ કરવી, કેમકે એ ‘સકામ નિર્જરા’ ગુણકારી
છે ”—૨૮૪

❖ ❖ ❖ ❖

નિર્જરા ધારયિત્વેવ, જહિરે શિવગામુકાઃ ।

જિનાસ્તે નિલિલાસ્તેન, નિર્જરા સહચરી કુરુ ॥૨૮૫॥

નિર્જરાના માહવ્યર્યથી મુક્તિ—

શ્લોઁ—નિર્જરાને ધારણ કરીને જ સધળા જિનો મોક્ષગામી થયા છે, વાસ્તે (હે બાવ્ય !) તુ (એ) નિર્જરાને સખી બનાવ "—૨૮૫



વિધ્નોઘ નાશયત્યેવા, યથા ધ્વાન્તં રવે કરા ।

અમ્બુદં પવનો સર્પાન્, દુર્દાન્તાન્ ગરુડસ્તથા ॥૨૮૬॥

નિર્જરાથી વિધ્નોનો વિનાશ—

શ્લોઁ—“જમ સૂર્યના કિરણો અધારાનો, પવન મેધનો અને ગરુડ કું ખે કરીને તામે વનારા સર્પોનો નાશ કરે છે, તેમ આ (નિર્જરા) વિધ્નોના સમુદાયનો વિનાશ કરે છે ”—૨૮૬



કર્મણાં મે ક્ષયો મૂયા-દિતિ ભાવનયા કૃતમ્ ।

તપો દ્વાદશધા સા તુ, સકામા નિર્જરા મતા ॥૨૮૭॥

સકામ નિર્જરાનું લક્ષણ—

શ્લોઁ—“મારા કર્મોનો ક્ષય થાય એવી ભાવના પૂર્વક બાર પ્રકારનું જે તપ કરાય તે ‘સકામ-નિર્જરા’ મનાય છે ”—૨૮૭



વૈપરીત્યેન યત્ કુર્યા-વકામા સા નિગદ્યતે ।

આથા મુક્તિપ્રદાઽન્યા તુ, લૌકિક શર્મ યચ્છતિ ॥૨૮૮॥

અકામ નિર્જરાનું લક્ષણ અને તેનું ફળ—

શ્લોઁ—“આથી વિપરીતપણે (અર્થાત્ એવી ભાવના વિના) જે કરાય તે ‘અકામ નિર્જરા’ કહેવાય છે પ્રથમ પ્રકારની નિર્જરા મોક્ષ આપે છે, ન્યારે બીજી જાતની નિર્જરા તો વૈાકિક મુખ સમર્પે છે ”—૨૮૮



સુભાવનેય મહ્યાના, યોજયેત્ તપસિ ઘ્રુવમ્ ।

ચેતાંસિ પુણ્યપૂતાનાં, કર્મકન્દ્રપ્રભેદિકા ॥૨૮૯॥

નિર્જરા-ભાવનાની અસર—

શ્લો ૦—“કર્મરૂપ કન્દને ભેદનારી આ (સુન્દર) ભાવના પુણ્ય વડે પવિત્ર અનેલા ભવ્યોનાં ચિત્તાને નક્કી તપશ્રયાને વિષે યોજ ”-૨૮૯



જમ્બૂદ્વીપોઽન્ન સર્વેષા, દ્વીપાનાં મધ્યગો મતઃ ।

તિર્યગ્લોકે તમાવેષ્ટ્ય, લવણાઘ્નિર્વહિઃ સ્થિતઃ ॥૨૯૦॥

લોક-ભાવના—

શ્લો ૦—“આ તિર્યગ્-લોકમા ‘જમ્બૂદ્વીપ’ અર્થા દ્વીપોની મધ્યમા રહેલો છે, એમ (શાસ્ત્રકારો) માને છે તેને બહારથી વીટીને ‘લવણ’ સમુદ્ર-રહેલો છે.”-૨૯૦

જમ્બૂદ્વીપ વગેરેની રચના ઇત્યાદિ—

સ્પષ્ટી ૦—આકારના આકાર જેવા મધ્ય લોકમા અગ્રખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે દ્વીપની પછી સમુદ્ર અને સમુદ્રની પછી દ્વીપ એ રીતે આ ગોઠવાયેલા છે છેવટે ‘સ્વયંભુવમણ’ નામનો સમુદ્ર છે આ દ્વીપ અને સમુદ્રોની રચના ઘટીના પડ અને યાજાના જેવી છે અર્થાત્ જમ્બૂદ્વીપ લવણ સમુદ્રથી વેષ્ટિત છે, ધાતકી ખડ કાલોઠધિથી ઇત્યાદિ જમ્બૂદ્વીપ યાજી જેવો ગોળ છે, જ્યારે બીજા બધા દ્વીપો અને સમુદ્રોનો આકાર વલય યાને ચૂડી જેવો છે કહેવાની મતલબ એ છે કે જમ્બૂદ્વીપ લવણાઘ્નિકની પેઠે ચૂડીના આકારનો નથી, કિન્તુ તે કુલારના થાક જેવો છે એ સમગ્ર દ્વીપો અને સમુદ્રોમા વચ્ચેવચ્ચ છે અને એની વચમા ‘મરુ’ પર્વત આવેલો છે જમ્બૂદ્વીપનો વિસ્તાર લાખ યોજનનો છે લવણ સમુદ્રનો વિસ્તાર એનાથી બમણો છે, એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર દ્વીપ-સમુદ્રો બમણા બમણા વિસ્તારવાળા છે

વલયના આકારના ધાતકી ખડના પૂર્વાર્ધ તેમજ પશ્ચિમાર્ધમા પૂર્વથી પશ્ચિમ ફેલાયેલા છે ૭ વર્ષધર પર્વતો છે તે બધા એક બાબુએ કાલોઠધિને સ્પર્શે છે, જ્યારે બીજા બાબુએ લવણોઠધિને સ્પર્શે છે



૧ હિમવાન, મહાહિમવાન નિષેધ, નીવ, રકમી અને શિખરી એ ૭ વર્ષધર-વરાધર પર્વતો છે

ધાતકી ત તથાઽવેષ્ટય, દ્વીપસ્તિષ્ઠતિ ત તથા ।

વેષ્ટવા કાલોદધિરાસ્તે, દ્વીપોઽસ્તિ પુષ્કર પુન. ॥૨૯૧॥

ધાતકી દ્વીપ વગેરે—

શ્લોઽ—“તેને ચારે બાજુએ વીંટીને ‘ધાતકી’ દ્વીપ મેળે છે અને એ વીંટીને ‘કાલ’ સમુદ્ર અને વળી એની આસપાસ ‘પુષ્કર’ દ્વીપ છે”-૨૯૧

❖ ❖ ❖ ❖

સદ્વિષ્ણાતીતાસ્તતો લોકે, હોવ દ્વીપાવ્ધયો મતા ।

ઊર્ધ્વલોકેઽપ્યસદ્વિષ્ણાનિ, વિમાનાનિ ચ સ્વર્ગિણામ્ ॥૨૯૨

દ્વીપ, સમુદ્ર અને વિમાનોની સખ્યા—

શ્લોઽ—“આ પ્રમાણે લોકને વિષે અમખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે અને ઊર્ધ્વ-લોકમા દેવતાઓના અમખ્ય વિમાનો છે”-૨૯૨

❖ ❖ ❖ ❖

અધોલાકેઽપ્યસદ્વિષ્ણાનિ, ભુવનાનિ નરકાલયા ।

જ્યોતિર્ધામાનિ તિર્યક્ષુ, તેષાં સદ્વિષ્ણા ન વિચયતે ॥૨૯૩॥

ભુવનો, નરકાલયો અને જ્યોતિષ્કના વિમાનોની સખ્યા—

શ્લોઽ—“અધોનોકમા અસખ્ય ભુવનો અને નરકાલયો છે તિર્યક્-લોકમા આવેના જ્યોતિષ્કના સ્થળો (વિમાનો)ની સખ્યા (યહ શકે તેમ) નથી”-૨૯૩

❖ ❖ ❖ ❖

एव भवे विशालेऽन्न, जीवो जातो मृतो नहि ।

यत्र सोऽन्न प्रदेशो न, मनुष्याकृतिधारके ॥૨૯૪॥

લોકના સર્વ પ્રદેશોમા જીવના જન્મ-મરણો—

શ્લોઽ—“આ પ્રમાણે વિશાળ અને મનુષ્યના આકારને ધારણ કરેલા એવા આ લોકમા એવો (એક પણ) પ્રદેશ નથી કે જ્યાં આ જીવ જન્મ્યો કે મર્યો નહિ હોય”-૨૯૪

❖ ❖ ❖ ❖

તસ્માદ્ ધર્મ ગૃહીત્વા ત્વ-મનાદ્યનન્તક જગત્ ।

અનાદિસાન્તક કુર્યા, સ્વસ્મિન્ મુક્તિમત્રાપ્ય ભોઃ ॥૨૧૫॥

સ સારના સહારે સારે સત્રાહ—

સ્ત્રો.૦—‘એથી કરીને હે (ભગ્ય !) ધર્મનું મહણ કરી મુક્તિ પામી અનાદિ અનન્ત એવા જગત્ને તું પોતાનામાં અનાદિ સાન્ત કર ’-૨૬૫

❖ ❖ ❖ ❖

इत्थ ज्ञापयतीयं त्वां, चेतो ! लाभप्रदायिका ।

भावना भवसन्तत्या, वररथा नाशे कृठारिका ॥ २१६ ॥

લોક-ભાવનાની ભક્ષામણી—

સ્ત્રો.૦—‘આ પ્રમાણે હે ચિત્ત ! તને ભવોની પ્રણિરૂપ વેવનો નાશ કરવામાં કહાડી સમાન આ લાભકારી ભાવના યોધ કરાને છે ’-૨૬૬

❖ ❖ ❖ ❖

सर्वरत्नेष्वतिश्रेष्ठ, बोधिरत्नं प्रकीर्तितम् ।

जिनेशै रक्षणीय तत्, प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ २१७ ॥

બોધ-ભાવના—

સ્ત્રો.૦—‘જિનેશ્વરેએ સર્વ રત્નોમાં જ સમ્યક્ત્વ-રત્નને અતિશય શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે, તેનું કંઠે પ્રાણ આવે તોપણ રક્ષણ કરવું બોધ્યે ’-૨૬૭

સમ્યગ્દર્શનનું મહત્ત્વ—

સ્પષ્ટી.૦—આ પદમાં સમ્યક્ત્વનો સર્વોત્તમ રત્ન તરીકે ઉલ્લેખ છે તે ‘બ્યાજબી છે, કેમકે શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલા ઉપસર્ગહર સ્તોત્રમાં કહ્યું પણ છે કે—

“तुह संमत्ते लद्धे, चिन्तामणिरुपपायवन्महिम् ।

पार्वति अग्निघ्नेन, जीवा अयरामर ठाण ॥ ४ ॥ ”-આર્યા

૧-૩ લુઓ ૫ ૮૫, ૯૭-૯૮ અને ૧૮૦

૪ ડાયા—

तथ सम्यक्त्वे ऽथै चिन्तामणिरुपपादपाभ्यधिके ।

प्राप्नुयन्ति अविघ्नेन लोया अजरामर स्थानम् ॥

અર્થાત્ (હિ પાર્થ જિનેશ્વર !) ચિન્તામણિ અને ડગપટ્ટથી અધિક માહાત્મ્ય વાળુ તારુ સમ્યક્ત્વ પામ્યા બાદ જીવો અજસમર પદ યાને મોક્ષ નિર્વિધને પામે છે સમ્યક્ત્વની મહત્તા તો ત્યા મુખી છે કે તીર્થે ર દેવના ભવની ગણના પણ આ પામ્યા પછી કાચ છે વળી આના વિના સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યક્ આશિરનો પણ સ ભવ નથી, કેમકે એના અભાવને લઈને તો પ્રખરમા પ્રખર જ્ઞાની અને સયમી એવા અભગ્યની પણ કશી વાસ્તવિક કીમત અ કાર્તી નથી સજ્યાબધ જીવોને સુક્તિમાર્ગના મુખાદર અનાવવાની તાગતવાળી સચોટ ઉપદેશ-શૈલી હોવા છતાં એનું ઉત્કૃષ્ટ સાડા નવ પૂર્વનું જ્ઞાન કે માખીની પાખ પણ ન ફૂલવે એવો એનો અતિકંઠિન સયમ દેખે ગણાતા નથી ભવ્ય જીવ પણ જ્યાં મુખી સમ્યગ્દર્શનથી વિભૂષિત ન હોય ત્યાં મુખી તને સર્વ સાવધ વ્યાપારના ત્યાગરૂપ સયમ પણ માર્ગર સયમ જેવો છે સર્વજ્ઞે કથેલા ધર્મમાથી જેને ધણુ ખરૂં રહે, નહિ જેવા ભાગ તરફ જ અરુચિ હોય, તો તેવાઓને પણ સમ્યક્ત્વ નથી એમ શાસ્ત્રજારો કહે છે એક અક્ષર માત્ર રચતો ન હોય તેવા અને વળી નહિ રચતા ભાગ સખન્ધી નવીન માર્ગ દર્શાવતા અને તેને સાચો સિદ્ધ કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રબળ સુકિતઓ રજુ કરનારા તેમજ જેમના સયમ તરફ આગળી પણ ચિધી ન શકાય તેવા મહાતુભાવાને પણ ગામ્ત્રકાશએ નિહનવનો ઇન્કાબ આપી દીધો.

સમ્યક્ત્વથી વાસ્તવિક ધર્મની શરૂઆત થાય છે એના વિના ધર્મની ઇમારત ચણાઈ શકાતી નથી સાધુ-ધર્મ તેમજ શાવક-ધર્મનો એ મજબુત પાથો છે, એથી તો સમ્યક્ત્વરૂપ નેત્ર વિનાના જીવો ભાવ-અર્ધ છે તેમજ તેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિના વ્રત, જપ વિગેરે નખમા છે આચારાગના સમ્યક્ત્વ નામના ચોથા અધ્યયનની નિર્ણયિતમા પણ કહ્યું છે કે—

“ કુળમાણો વિ ય કિરિયં પરિચયતો વિ સયણઘણમોણ ।

દિતો વિ દુહસ્સ ડર ન જિણઈ અંધો પરાણોયં ॥ ૨૨૦ ॥—આર્થ

કુળમાણો વિ નિવિત્તિ પરિચયતો વિ સયણઘણમોણ ।

દિતો વિ દુહસ્સ ડર મિચ્છાદિદ્ધો ન સિજ્ઞાઈ ચ ॥ ૨૨૧ ॥ ”૨૨”

૧ ડાયા—

કુર્વન્નપિ ચ ક્રિયા પરિત્યજન્નપિ સ્વજનધનમોગાન્ ।

દદદપિ દુ સસ્ય ડર ન જયત્યપ્થ પરાણીકમ્ ॥

કુર્વન્નપિ નિવૃત્તિ પરિચયન્નપિ સ્વજનધનમોગાન્ ।

દદદપિ દુ સસ્ય ડર મિથ્યાદૃષ્ટિન સિદ્ધયતિ તુ ॥

૨ સરખાવો અધ્યાત્મસારના ચોથા પ્રબળતા ત્રીજા અને ચોથા શ્લોકો

અર્થાત્ વિવિધ ક્રિયાઓ કરીને, સ્વચ્છનનો, ધનનો અને લોભનો ત્યાગ કરીને તેમજ હૃદયને પોતાનું હૃદય આપીને એનો પણ આધાર મનુષ્ય જેમ પર સૈન્યને છૂટી શકે તેમ નથી તેમ અતૈન દર્શનમાં કહેલ પાત્ર યમ દિગ્વિનિવૃત્તિ માર્ગને અનુમરતો, સ્વચ્છન, ધન અને લોભને પણ ત્યજી બેઠેલા અને પચાગ્નિ કંઠ વગેરે હૃદયને હૃદયમાં સ્થાન આપીને એનો "મિથ્યાદષ્ટિ મુક્તિ પામતો નથી

આ તો અતૈન ક્રિયા-કાંડ કરનારાની વાત થઈ, પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિ હોઈ ખુદ જેણે સૈન્ય ભાગવતી દીક્ષા લીધી હોય તે પણ-ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય-અયમનો પાત્રક પણ અમ્યક્ષત્રી કરતા નીચા દરજ્જાનો છે કહ્યું પણ છે કે-

“સો દલ્લસંજમેણં પગરિમરુને જિણુવન્દિટ્ઠં ।

તલ્લમાલો વિ ન સમ્મ પવમિદ પગરિસગુણો ત્તિ ॥”-આર્યા

વિશેષમાં શ્રીહરિભદ્રસૂરિશય તો ત્યા મુખી કહે છે કે-

૧ એક વેળા કોઈ નગરમાં ઉદયમેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને વીરસેન અને સૂરમેન નામના બે પુત્રો હતા તેમાં વીરમેન આધારી હતો તેથી તેને યોગ્ય એવી શાખાવિદ વળાએ તે શીખવે, ન્યેર સૂરમેન ધનુર્વિદ્યા શીખ્યો અને મોકમાં એથી તેની વિશેષ તારીફ થવા લાગી આ આશયને વીરમેન પોતાના પિતાને વન તે કરી મને પણ ધનુર્વિદ્યા શીખવે । મને તેનો વિશેષ આગ્રહ જોઈ ધનુર્વિદ્યાના ઉપાધ્યાયને તેને તે શીખવા સૂચ્યુ ઉત્તમ ઉપાધ્યાયના યોગ્ય ઉપદેશથી, પ્રશ્નની અતિશયનાને લઈને તેમજ અભ્યાસ કરવાની તેની ખતેથી તે શખ વેતી ન થો એક । પરરાજ્ય સાથે મુકનો પ્રમંથ આવના પિતાની અનુચ્છા લઈ તે અવ હોના છતાં બંધા ગયો દુરમનના મે અને તેણે નેતજ્જેનામાં પરાસ્ત કરી નાખ્યુ એવામાં દુરમનેને ખચર પડી ગઈ કે આ તો અધ છે અને રાજ સામગીને બાણ મારી તે આપણને દેરાન કરે કે આથી દુરમનેએ મૌન મેસ્યુ અને તેને બાધી લીધો પોતાના ભાઈના પરાભવથી નાકેદ્ય ર થતા સૂરમેન રથંજેત્રમાં ગયો અને દુરમનના મેનને હરાવીને પોતાના ભાઈને છોડાવી લા થો

આ પ્રમાણે વીરસેન ધનુર્વિદ્યામાં નિષ્ણત હોવા છતાં નેર રહિન હોવાથી ઇષ્ટ સિદ્ધિ સાધી શક્યો નહિ તેવા જ રાને ભાવ-અધ જનો-મિથ્યાદષ્ટિ જોવા અનેક પ્રારના દ્રવ્ય-અયમ પાત્રક હતા વાસ્તવિક સિદ્ધિ-મુક્તિ મેળવ શકતા નથી

૨ છાયા-

સ દ્રવ્યમયમેન પ્રકર્ષરુપે જિનોપદિષ્ટેન ।

તદ્ભાવાડપિ ન સમ્યક્ત્વમેવમિદ પ્રકપયુણ્ણ ઇતિ ॥

“ જહ મેવર્તેમિ પત્તે નૈજેર મરેણ વણિઓ મોકલો ।

પણિમગુણમાગતો નહ મંમત્તે વિ સા મમઓ ॥ ”—આર્યા

અર્થાત્ જોમ કેવ-નિજાન પ્રાપ્ત થતા તે જ ભવમા તેને મોક્ષ મળે છે તેમ પ્રકર્ષ શુભપણાએ પ્રાપ્ત થયેવ સમ્યક્ત્વથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ દુર્લભ નથી

બ્યવહાર-સંશિને પામેલા સર્વ જીવો-અલબે પણ દ્રવ્ય-સયમના અધિકારી બન્યા છે ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય-સયમ પાળીને તેઓ નવમા ઐવેયક મુખી મુસાફરી પણ કરી આવ્યા છે પરંતુ મમત્ત જીવોએ હજી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું નથી. આ પ્રમાણેની સમ્યક્ત્વની મહત્તા અને દુર્લભતાને લક્ષીને તો આચારાગની વૃત્તિમા શ્રીશીક્ષા સુત્તિર કહે છે કે—

“અવાચપથવગ્નતદુરાપ વર્મવિવરમ્ સમ્યક્ત્વં ક્ષણમપ્યેક તત્ત ન પ્રમાદ-
વતા માન્યમ્ ”

અર્થાત્ સંકટો ભવેમા દુર્લભ અને કર્મેન વિવરરૂપ સમ્યક્ત્વ, (રત્ન)ને મેળવ્યા બાદ તે તરફ એક લઘુ પણ ગફલની સખલી નહિ, નહિ તો આ રત્નને પ્રાપ્ત કરવા માટે બિઠાનેલા મહામહેનત ઉપર પાછી ફરી વળે તેમ છે

एकेन्द्रियादिजीरेषु, वो गविहीनयोनिषु ।

दुर्लभ वाग्विबोज स्य त, तस्म द् वोऽपि सदा भज ॥ ૨૯૦ ॥

સમ્યક્ત્વનું નરતર ભજન—

શ્લો — ‘સમ્યક્ત્વથી રહિત યોનિવાળા એકેન્દ્રિય પ્રમુખ જીવોને વિશે સમ્યક્ત્વનું બી કુર્લભ છે, વાસ્તે (હિ ૭૫) । તુ સમ્યક્ત્વને સર્વદા ભજ ”—૨૯૦

नारकाणां कथं वोऽपि रुशदेष्टृणामभावात्. १ ।

तिश्चा दुःखं यानां, व ग्लिहामोऽस्मि दुर्लभ ॥ ૨૯૧ ॥

૧ જાણ—

যযা কেবলে প্রাপ্তে মেনৈর মরেন ঋণিতো মোক্ষ ।

প্রকৃপগুণমাগত তথা সম্যক বঙ্গি স সম্পদ ॥

૨ સરખાવો પથ્યાગિતો ગીતના ૧ । પરત્રા ઉ નેપ—

“ સર્વજિયાળ જન્મ । સુતે મેચિજ્ઞગસુ ઉચ્ચાઓ ।

મળિજા જિજ્ઞાસો ન ય િંગ મોનુ જાઓ મળિજા ॥ ”—આર્યા

[સયજીવાના યસ્માત્ મુચે ઐવેયકપુ ઉપપાત ।

મળિતો જિમ સ ન ય લિહ મોક્ષનુ યતો મળિતમ્ ॥]

નરક અને તિર્યચ ગતિમા સમ્યક્-વના ફાંફા—

શ્લો.૦—“નારકાને ઉપદેશકાનો અભાવ હોવાથી તેમનામા કેવી રીતે સમ્યક્ત્વ સભવે ? વળી દુ ખથી બળી રહેલ તિર્યચાને (પણ) સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ હુલ્લેખ છે ”—૨૯૬

અનાયવર્વરાદિષુ, દેશેષ્વપિ કૃતો ભવેત્ ? ।

ધર્મભાવો મનુષ્યાણા, દયાત્રિમુક્તચેતસામ્ ॥૩૦૦॥

અનાય દેશોમા ધર્મનો દુ સભવ—

શ્લો.૦—“અનાય અર્થે વગેરે દેશોમા પણ નિર્દય ચિત્તવાળા મનુષ્યોને ધર્મની ભાવના ક્યાથી હોય ? ”—૩૦૦

આર્યદેશેષ્વપિ મૂઠા, અન્ધા રોગાર્ત્તદેહિનઃ ।

વધિરા વોધિલાભ હા, પ્રાપ્નુવન્તિ ન કેચન ॥ ૩૦૧ ॥

આર્ય દેશોમા પણ કેટલાકને સમ્યક્ત્વની અપ્રાપ્તિ—

શ્લો.૦—“આર્ય દેશોમા પણ મુઠા, આંધળા, રોગથી પીડિત દેહવાળા તેમજ બહે । એવા કેટલાક (માનવો) હાય સમ્યક્ત્વના લાભને પામતા નથી ”—૩૦૧

આર્ય દેશ, કર્મભૂમિ વગેરેનુ દિગ્દર્શન—

સ્પષ્ટી.૦—મનુષ્યોના મૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ એવા મુખ્ય બે પ્રકારે છે તે પૈકી ગર્ભજના (૧) કર્મભૂમક, (૨) અકર્મભૂમક અને (૩) આતરદીપક એમ ત્રણ પેટા-વિભાગો છે તેમા કૃષિ, વણિગ્ય વગેરે કર્મો વસ્તે અથવા મોક્ષના અનુભવ માટે જે ભૂમિમા અવકાશ છે તે ‘કર્મભૂમિ’ કહેવાય છે આવી કર્મ ભૂમિઓ પદર છે—પાચ ભરત, પાચ ઐરાવત અને ‘દેવકુરુ અને ‘ઉત્તરકુરુ

૧ શ્રુતો નકપમપચાશિ-૧ન સ્પષ્ટીકરણ (૫ પદ-૬૦)

૨-૩ મહાવિદ્ય ક્ષેત્રને વિષે ‘ત્રિપદ’ પર્વતની ઉત્તરે અને ‘મેરુ’ પર્વતની દક્ષિણે સેા ‘કર્મગિરિ, ‘ચિત્રકૂટ’ તેમજ ‘વિચિત્રકૂટ’થી વિભૂષિત દેવકુરુ’ કે એનો ચિહ્નક ૧૧૮૪૨૬૯ નામનો છે એ પ્રમાણે ‘મેરુ’ની ઉત્તરે અને ‘પીત્રવાન’ની દક્ષિણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટને મારને જે ‘યમક’ પર્વતોથી અનુકૂલ ‘ઉત્તરકુરુ’ છે

સિવાયના લાગવાળા પાચ મહાવિદેહો. સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો ' પૂર્વદીપમા છ વર્ષધર પર્વતો હે વાથી ભરત, હૈમવત, હરિ, મહાવિદેહ, ' રમ્યક, ' હૈરણ્યવત અને ઐરાવત એમ એના સાત ક્ષેત્રો પડે છે આ ક્ષેત્રોને વચ, વર્ષ અને વાચના નામથી પણ ઓળખાવવામા આવે છે અને વ્યવહાર-સિદ્ધ દિશાના નિયમ અનુસાર એટલે કે સૂર્યનો જે દિશામા ઉદય થાય તે પૂર્વ ઇત્યાદિ નિયમ મુજબ એ સાત ક્ષેત્રો 'ઐરુ' પર્વતની દક્ષિણે આવેલા છે અર્થાત્ 'ભરત'ની ઉત્તરે 'હૈમવત', 'હૈમવત'ની ઉત્તરે 'હરિ' એમ ઉત્તરેત્તર ક્ષેત્ર પૂર્વ પૂર્વની ઉત્તરે છે, અને 'ઐરુ' પર્વત સાત ક્ષેત્રોની ઉત્તરે આવેલા છે 'ભરત'ક્ષેત્રમા જે દિશામા સૂર્ય અસ્ત થાય છે તે દિશામા 'ઐરાવત' ક્ષેત્રમા સૂર્ય ઉગે છે તેથી ત્યાં પણ સૂર્યોદય તરફ મુખ રાખતા 'ઐરુ' ઉત્તર દિશામા જ જણાય.

'ધાતકી' ખડના પૂર્વાર્ધમા તેમજ પશ્ચિમાર્ધમા પણ છ છ વર્ષધર પર્વતો હોવાથી પ્રત્યેક અર્ધમા સાત સાત ક્ષેત્રો છે એ છ છ વર્ષધરને પૈડાની નાભિમા તાગેલા આરાની ઉપમા અપાય તો આ વર્ષધરને લીધે એક ખીનથી જુદા પડેલા સાત ભરતાદિ ક્ષેત્રોને આરાની વચમા રહેલા અતરની ઉપમા આપી શકાય.

અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવું કે 'જ્યૂ'દીપમા આવેલા 'ઐરુ', વર્ષધર અને વચના જે નામો છે, તે જ નામો 'ધાતકી' ખડના ઐરુ વગેરેના છે 'ધાતકી' ખડમા બે 'ઐરુ', બાર વર્ષધર અને ચૌદ ક્ષેત્રો કે આથી આ ખડમા બે 'ભરત', બે 'હૈમવત' એમ એક જ નામના બખે ક્ષેત્રો છે આ હકીકત 'પુ કરાર્ધ'ને પણ લાગૂ પડે છે આથી એક દરેકની સખ્યા ઠપની થાય છે તેમા પાચ 'ભરત' અને પાચ 'ઐરાવત' પૈકી પ્રત્યેકમા ૧૨પા આર્ય-દેશો છે, અર્થાત્ કુલે ૨૪૫ આર્ય-દેશો છે વળી પ્રત્યેક 'મહાવિદેહ'મા બત્રીસ વિજયો છે એટલે ૧૬૦ વિજયોનો પણ આર્ય દેશ તરીકે ઉલ્લેખ છે આ દેશમા જન્મેલા મનુષ્યો 'ક્ષેત્ર-આર્ય' કહેવાય.

૧ આના તેમજ તેની રાજધાનીઓનાં નામો મનચનસાદેના ૨૭૫મા કારમા સૂચન્યા પ્રમાણે નીચે મુજબ છે —

- (૧) મગધ રાજગૃહ (૨) અંબ, ચપા (૩) ૫૪ નામનિધી (૪) કલિંગ, કાચલપુર (૫) કાશી પાણા મી (૬) કોલના, અકિત (૭) કુરુ ગજપુર (૮) કુશાર્ત, સૌરિક (૯) પાચાન કાપિત્ય (૧૦) જગન, અહિગજા (૧૧) સુરાષ્ટ્ર, કારવતી (૧૨) વિદેહ, મિથિના (૧૩) વત્સા કોસની (૧૪) શાલિય નાપુર (૧૫) મયયા ભદ્રિકપુર (૧૬) વૈશદ વત્સા (૧૭) અચ્છા વરુણા (૧૮) દર્પણ મત્તિકાવતી (૧૯) ચેરી શુક્તિમતી (૨૦) સિધુ નૌરીર, વીનમય (૨૦ાગ) (૨૧) સરમેન મયુસ (૨૨) ભગી પાપા (૨૩) વન માસપુરી (૨૪) કણ્ણના આવસ્તી (૨૫) લાગા કાગિવત (૨૫ા) કેકયનો અગ્રી ભાગ એલખિકા

આ કારની ટીકામા કેટલાંક મતાલેખો પણ નિર્દેશ છે

આથી સમજાય છે કે પાચ 'ભરત', પાચ 'ઐરાવત' અને પાચ 'મહાવિદેહ' એ પદર કર્મભૂમિઓ છે, જ્યારે બાકીના 'વીસ ક્ષેત્રો તેમજ પ્રત્યેક મહાવિદેહમાના રહેવકુલ અને ઉત્તરકુલ એ મળીને દશ અથવા ત્રીસ ભૂમિઓ 'અકર્મભૂમિ' યાન 'લોગ-ભૂમિ' કહેવાય છે પણ અતરદ્વીપોનો પણ 'અકર્મ-ભૂમિ' તરીકે નિર્દેશ કરાય છે અર્થાત્ એ બધા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનાય દેશો છે પદ અતરદ્વીપો—

'હિમવાન' પર્વતના આગળના અને પાછળના ભાગમાં તેમજ ચાર ખુણાઓમાં ત્રણસે યોજન જેટલા લવણ-સમુદ્રને અવગાહીને ચાર અતરદ્વીપો છે જેમકે એકોરક, આભાસિક, વૈષાલિક અને નાગોલિક આ પ્રત્યેકનો આયામ ત્રણસે યોજનનો છે એવી રીતે ચારસે યોજન જેટલા લવણ-સમુદ્રને અવગાહીને ચારસે યોજનના, આયામવાળા ચાર દ્વીપો એમ છેક નવસે યોજન જેટલા લવણ-સમુદ્રને અવગાહીને નવસે યોજનના આયામવાળા ચાર દ્વીપો છે આના નામો અતુકર્મ હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોઠર્ણ અને શંકુલીકર્ણ, આદર્શમુખ મેઢ મુખ, અથોમુખ અને ગોમુખ, અશ્વમુખ, હસ્તિમુખ, સિંહમુખ અને વ્યાઘ્રમુખ, અશ્વકર્ણ, હરિકર્ણ, કર્ણ અને અઠર્ણ પ્રાગરણ, ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ અને વિદ્યુન્તઃ ધનદત, લલદત, ગૃહદત અને શુદ્ધદત આ પ્રમાણે 'ઐરાવત' ક્ષેત્રનો વિભાગ કરનારા 'શિખરી' પર્વત આશ્રીને પણ આ જ નામના ૨૮ અતરદ્વીપો છે એ પ્રમાણે કુલે પદ અતરદ્વીપો છે જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર (દા ૨૬૨)

અકર્મભૂમિજાશ્ચાન્યે, અન્તરદ્વીપવર્તિનઃ ।

બુદ્ધિવલ્લિહીના યે, વોધિસ્તેપા તુ દુર્લભ ॥ ૩૦૨ ॥

અકર્મભૂમિ અને અતરદ્વીપમાં સમ્યક્ત્વની દુલ્લભતા—

શ્લો ૦—'વળી અકર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ અન્તરદ્વીપમાં રહેતા એવા અન્ય માનવો કે જાતો બુદ્ધિ-બળથી રહિત છે તેમને સમ્યક્ત્વ દુર્લભ છે.'—૩૦૨

૧ દેમવન, હરિ, રમ્યક અને દેરણવન એ ૧૧મના પાચમ્પત્તિ ક્ષેત્રો મળતાં વીસ પાચ છે

કુધર્માભિમુખાઃ કેચિત્, સુધર્મં ન વિદન્તિ હા ।

વોધિલાભ લભન્તે ન, વિધર્મગ્રહણીક્રિતા ॥ ૩૦૩ ॥

કુધર્મીને સમ્યક્ત્વના લાભનો અભાવ—

શ્લોક—“અર્થોક્તિઃ । કુધર્મ તરફ અભિમુખ એવા કેટલાક (જનો) સુધર્મ અણૂતા નથી કુધર્મરૂપ (દુષ્ટ) ગ્રહણી દુષ્ટી હોઈ તેઓ સમ્યક્ત્વના લાભને મેળવતા નથી”-૩૦૩

૩ ૩ ૩ ૩

કુદેવારાધકા યે સ્યુઃ, કૃતિતાગમવાસિતાઃ ।

કુલિન્નધારિણો લોકે, વોધિહીના ભ્રમન્તિ તે ॥૩૦૪॥

ઉન્માર્ગીઓના સમ્યક્ત્વનો અભાવ—

શ્લોક—“જો કુદેવતુ આગધન કરે છે, દુષ્ટ સ્ત્રી વાસિત છે તેમજ કુલિગ (ખરાબ ચિહ્ન)ને ધારણ કરે છે, તેઓ સમ્યક્ત્વથી વિહીન રહી જગત્માં ભ્રમે છે”-૩૦૪

૩ ૩ ૩ ૩

સસારશૂકરાઃ કેચિદ્, દુષ્ટા પષ્ટિતમાનિનઃ ।

વિષયકર્દમે મગ્ના, દૂરે તિષ્ઠન્તિ વોધિતઃ ॥૩૦૫॥

અત્યંત વિષયાસક્તને સમ્યક્ત્વનો અભાવ—

શ્લોક—“કુટ, પોતાની બાંતને પડિત માનનાર અને સસારને વિષે ભૂક જવા કેટલાક જોવા વિષયરૂપ કાંઈક મગ્ન હોઈ સમ્યક્ત્વથી દૂર રહે છે”-૩૦૫

૩ ૩ ૩ ૩

આલસ્યોપહતાઃ પાપા, અન્યે મોહેન મોહિતાઃ ।

કપાયવિવશીભૂતા, દૂરે તિષ્ઠન્તિ વોધિત ॥૩૦૬॥

પાપીઓ માટે સમ્યક્ત્વનો અસંભવ—

શ્લોક—“આળસ વડે હણાયેના, પાપી, ગ્રહણી મુગ્ધ બનેલા અને કપાયને વશ થયેના એવા કેટલાક જોવા સમ્યક્ત્વથી દૂર રહે છે”-૩૦૬

૩ ૩ ૩ ૩

તીવ્રમાનહતા અન્યા--વર્ણવાદે રતા સદા ।

હારયન્તિ નૃજન્માપિ, તેપાં વોધિ. કુતો ભવેત્ ? ॥૩૦૭॥

અહ કાશદિથી દૂષિતને સમ્યક્ત્વના સામા—

શ્લો०—“અત્યત અભિમાનયી હણાયેલા તેમજ મર્વદા અન્યની નિન્દા કરવામા મશગૂલ એવા જે (જીવો) મનુષ્ય-જન્મ પણ હારી ગય છે, તેમને સમ્યક્ત્વ (તો) ક્યાથી (જ) હોય ?”-૩૦૭



સર્પા इव कराला ये, द्वेषाग्निपरिज्वालिताः ।

हनिष्यामः स्वमन्यं वा, તેપાં ધર્મઃ કુતો ભવેત્ ? ॥૩૦૮॥

હડહડતા દ્રેષીમા ધર્મનો અભાવ—

શ્લો०—“સાધોની જેવા લાયકર અને મારીયુ અયવા જાતે મર્યુ એવા દ્રેષ-
કપ આગમાં બળતા જે જીવો છે, તેમને ધર્મ ક્યાથી હોય ?”-૩૦૮



विषयेषु विलग्नाना, मदिराऽऽसक्तचेतसाम् ।

मांसाद्यभक्ष्यरक्तानા, નિદ્રાધ્વસ્તમતિમતામ્ ॥૩૦૯॥

भक्तकथाप्रसक्ताना, चौरदेशकथाकृताम् ।

વિગ્રહે વદ્ધચિત્તાનાં, વોધિલાભોઽસ્તિ દુર્લભા ॥૩૧૦॥-યુગ્મષ

અપેય અને અલક્ષ્યમા લટ્ટુ બનેલાઓમા સમ્યક્ત્વનો હુ મ લાય—

શ્લો०—“વિષયોને વિષે અત્યત લીન, દાડને વિષે આસક્ત મનવાળા, માંસ વગેરે અલક્ષ્ય પદાર્થોમાં આસ-ત, વળી નિદ્રાથી જમની યુદ્ધિ નાશ પામી ગય છે એવા, ભક્ત-કથાના અત્યત રાગી, ચોર અને દેશનો કથા કરનારા અને લડાઈ (કરવા માટે) ઉત્સુક મનવાળા એવાને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે ”

-૩૦૯-૩૧૦



શોકશલ્યયુતાં કેચિત્, કેચિત્ કાર્પણ્યદોષતઃ ।
મયતોઽપિ લભન્તે ન, વોધિલાભં સુદુર્લભમ્ ॥ ૩૧૧ ॥

સમ્યક્ત્વ માટે નાકાયકે હવે—

શ્લો०—“શોકરૂપ કાટાથી યુક્ત (વીંવાયેવા) એવા કેટલાક તેમજ
કમુજના દોષથી તથા ભયથી (અર્થ એવા) કેટલાક અત્યંત દુર્લભ એવા
સમ્યક્ત્વના વાભને પામના નથી”-૩૧૧

❖ ❖ ❖ ❖

અજ્ઞાનોપહતા ચેઽસ્મિન્, શ્વેતં કૃષ્ણં વિદન્તિ ન ।
દ્વિપદા ષ્ટપદાસ્તેઽઘ્ધૌ, વોધિહીનાં વ્યુદ્ધન્તિ હા ॥૩૧૨॥

અજ્ઞાનથી હુદંગા—

શ્લો०—“અજ્ઞાનથી માર્યા ગયેવા એવા જ (જીયો) ધોળી કે કાળી
(ખાબુ) બણતા નથી, તે બેપગા બળદો સમ્યક્ત્વથી રહિત હોઈ આ (ભવ
સાગરમાં) અરેરે ઢૂબે છે”-૩૧૨

❖ ❖ ❖ ❖

અન્યેઽપિ કૌતુકાકીર્ણા, દિગ્દેશોચ્ચાતકાદિષુ ।
પ્રેક્ષણગીતવાયાનિ, શૃણ્વન્ત્ સચ્ચરન્તિ યે ॥૩૧૩॥
મન્ત્રતન્ત્રવિધૌ દક્ષા, કુદર્શનકદામ્રહા ।

કુદ્દેહુભિર્વિમૂઢા હા, તેષા ધર્મો ન ચેતસિ ॥૩૧૪॥-ચુમ

ધર્મ માટે સ્થાન—

શ્લો०—“બીજા પણ કૌતુકોથી આકીર્ણ બનેના, તથા નાટકનાં ગાય
અને વાદિત્રને સાલજતા દિશા, દેશ, બગીચા વગેરેમાં જઈ સચરે છે તેમ
મનમાં તેમજ મન-તત્રની વિવિધ કુશળ, કુદર્શનને વિષે કદામ્રહી અને કુદે
આથી અતિશય મૂં બનેવા એવાના ચિત્તમાં ધર્મ હોતો નથી.”-૩૧૩-૩૧૪

❖ ❖ ❖ ❖

યથાઽર્કકલ્પયોસ્તર્વો—સ્તરુત્વસદ્દશેઽપિ હિ ।

મિથોઽન્તર મહત્ તદ્વદ્, ધર્મયોર્લૌકિકાન્યયોઃ ॥૩૧૫॥

લૌકિક અને લોકોત્તર ધર્મમા અતર—

શ્લો०—“આકાશમા અને કલ્પતરુમા ગ્રાડપણાંરૂપ સમાનતા છે, છતાં પણ તે બેમા જમ મોટું અન્તર છે, તેમ લૌકિક તેમજ અલૌકિક ધર્મોમાં (પણ) પુષ્કળ અતર છે”-૩૧૫

❖ ❖ ❖ ❖

ચિન્તામણૌ ઘરદ્દે ચ, પ્રસ્તરત્વે સમેઽપિ મો ।

યથાઽન્તર મહત્ તદ્વદ્, વિદ્ધિ કાશ્ચન-લોઽષ્ટયોઃ ॥૩૧૬॥

સમાન ભાવિમા અતર—

શ્લો०—“ચિન્તામણિ અને વટીમાં પથરાની અપેક્ષાએ સમાનતા છે છતાં જમ તેમાં ઘણું અતર છે તેમ સોના(રૂપ જૈન ધર્મ)મા અને માટીના ઢેકા(રૂપ અજૈન ધર્મ)માં પુષ્કળ અતર છે એમ (હે ચેતન!) તુ જાણુ”-૩૧૬

❖ ❖ ❖ ❖

एवं व धर्मशब्देऽपि, समाने महदन्तरम् ।

सुपरीक्ष्य ततो ग्राह्यो, धर्मो विद्याविचक्षणेः ॥३१७॥

ધર્મ-અધર્મમા તફાવત—

શ્લો०—“આ પ્રમાણે ‘ધર્મ’ શબ્દ સમાન હોવા છતાં તે તે શબ્દોમા મોટું આતર છે, તેથી રૂડી રીતે પરીક્ષા કર્યા પછી વિદ્યાવ્યતુરોએ ધર્મ તુ મહણુ કરવું જોઈએ”-૩૧૭

ભાવાર્થની સતુલના—

રૂપટી०—આ પદ્યમાથી જે ભાવ નીકળે છે તે શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરકૃત ધર્મખિન્દુની શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિકૃત વૃત્તિના રરમા પત્રગત નિમ્ન-લિખિત અવતરણમા જળકી જોડે છે—

“ ત શબ્દમાત્રેણ વદન્તિ ધર્મ

વિશ્વેઽપિ લોકા ન વિચારયન્તિ ।

સ શ્વદસામ્યેઽપિ વિચિત્રમેદ-

વિંમિચતે સીરમિવાર્ચનીય. ॥-ઉપખતિ

લક્ષ્મી વિધાતું સફલા સમર્થ

સુદુર્લભ વિશ્વજનોનમેનમ્ ।

પરીક્ષ્ય શૃણ્વન્તિ વિચારદક્ષાઃ

સુવર્ણવદ્ વજ્રનખીતચિત્તાઃ ॥ ૧-ઉપખતિ

૧

૨

૩

૪

પિત્તલ કાશ્ચન મસ્ત્વા, ગૃહીત્વા વિક્રીણાતિ યઃ ।

જ્ઞાત્વા પરમાર્થતઃ કૂટ, રોહ્યતે મુહુર્મુહુ ॥૩૧૮॥

છેતરણેલાને અફમોઝ-

૨૧૦-“જે પિત્તળને (ખીણા વર્ણવાણુ બેઠે) સોનું ખાની અહણુ કરી વેચવા નીકળે છે, તે વાસ્તવિક રીતે તેને ખોટું બહુતા વાગવાર અત્યંત રહત કરે છે ”-૩૧૮

૧

૨

૩

૪

કતક ય. પરીક્ષ્યાત્ર, કપ-છેદ-પ્રતાપતઃ ।

ગૃહ્ણાતિ વજ્રચ્યતે નૈવ, તથા ધર્મવિશારદ ॥૩૧૯॥

મુપરીક્ષકને છેતરપિંડીથી નિર્ભયતા-

૨૧૦-“જેમ કતક, હેલુ, તપાવણુ (અ ક્રિયા) વડે સોનાની પરીક્ષા કરી જે તેને લે છે, તે છેતરાતો નથી તેમ વર્મા પ્રવીણુ (પુરુષ પણ અનેક ધર્મોની પરીક્ષા ત્યાં પછી સુરર્મને અહણુ કરતા છેતરાતો નથી) ”-૩૧૯

મુવર્ણની પેઠે શાસ્ત્રની પરીક્ષા-

૨૫૯-કોઈ પણ શાસ્ત્રને પ્રમાણરૂપ ગણતા પહેલાં મુવર્ણની જેમ તેની કસોટી કરી લેવી બોધએ અર્થાત્ કપ, છેદ અને તાપ એ ત્રિવિધ પરીક્ષા કરતા જે ધાતુની મુવર્ણરૂપે પ્રતીતિ થાય તેને તે રૂપે માનવી એ જેમ સત્ય તેમજ વસ્તુલ હકીકત છે, તેમ શાસ્ત્ર માટે પણ આવી પરીક્ષા કરવી અત્યંત આવશ્યક છે ૧વિધિ અને ૨પ્રતિષેધ એ ‘કપ’ ગણાય છે કહ્યું પણ છે કે-

૧-૨ અવિરૂદ્ધ કન્યાના અર્થનો ઉપેક્ષ કરનાર વાગ્ય વિધિ’ છે, જેમકે કલ્યાણના અભિ ૧૧ીએ તપ કરતુ બ્યારે માણ પણ જીવની દિસા ન કરવી, બૂકું ન બોલતુ એ ‘પ્રતિષેધ’ છે

“પાણિવહાદયાણં પાવદાણાણ જો ર પદિસેહો ।

જ્ઞાણજ્ઞયણાર્ણં જો ય વિહી ઈમ ‘ ધમ્મકસો ’ ॥ ”—આર્યા

અર્થાત્ જીવહિંસા ઇત્યાદિ પાપમ્યાનકોનો પ્રતિષેધ તેમજ ધ્યાન, અભ્યાસ ઇત્યાદિનું વિધાન તે ‘ધર્મ કથ’ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે ધર્મમાં ડગલે ને પગલે સુલક્ષણવાળા પુષ્કળ વિધિ અને પ્રતિષેધ નજરે પડે તે ધર્મ ‘કથ-શુદ્ધ’ જણાયો. પરંતુ

“અન્યધર્મસ્થિતાઃ સત્ત્વા, અમુરા ઇવ વિણ્ણુના ।

લચ્છેદનીયાસ્તેષા હિ, વરે દોષો ન વિચરે ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ જેમ વિણ્ણુએ અમુરોનો મહાર કર્યો તેમ અન્ય ધર્મમાં રહેલા જીવોનો ઉગ્રદેહ કરવો જોઈએ, કેમકે તેમને મારી નાખવામાં કશો દોષ નથી એ મતલબના કથન જે ધર્મમાં હોય તે ધર્મ કથ-શુદ્ધ નથી

‘ધર્મ-છેદ’ એટલે શુ તે નિમ્ન-લિખિત ગાથા ઉપરથી જોઈ શકાય છે -

“વજ્જાણુદ્ધાણેણં જેણ ન વહિજ્જઈ તયં નિયમા ।

સંભવઈ ય પરિશુદ્ધં સો પુણ ધમ્મમ્મિ છેઓ સિ ॥”—આર્યા

અર્થાત્ બાહ્ય અનુદાન વડે જેને બાધા પડેલતી નથી, તે નક્કી પરિશુદ્ધ છે ધર્મને વિષે આ ‘જેદ’ કહેવાય છે કહેવાની મતલબ એ છે કે જેનો આવિર્ભાવ થયો નથી એવા વિધિ અને પ્રતિષેધના મલવ માટે તેમજ જેનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે તેના પાલન વાન્તે ભિક્ષાટન વગેરે બાહ્ય ક્રિયારૂપ જે થેટા છે તેનું કથન તે ‘છેદ’ છે જેમ કથથી શુદ્ધ ધાતુને વિષે આત્મિક અશુદ્ધિની શક્ય રહેવાથી સુવર્ણનો પરીક્ષક તેને છેદી જુએ છે તેમ કથથી શુદ્ધ જણાતા ધર્મના છેદની વિચક્ષણો અપેક્ષા ગળે છે આ છેદ તે બીજો કોઈ નહિ પણ તે વિશુદ્ધ બાહ્ય થેટા છે વિશુદ્ધ થેટા એ છે કે જ્યાં અવિદ્યમાન વિધિ અને પ્રતિષેધ અબાધિત સ્વરૂપી હોઈ પોતાના આત્માને મેળવે છે અને આત્માને

૧-૨ જાયા—

પ્રાણિવધાદિકાના પાપસ્થાનાના યસ્તુ પ્રતિષેધ ।

ધ્યાનાધ્યનાદીના યજ્ઞ વિધિરેષ ધર્મકથ ॥

માહ્યાનુષ્ઠાનેન યેન ન ઘાત્યતે તન્નિયમાત ।

સમ્મવસિ ચ પરિશુદ્ધ સ પુનર્ધર્મે છેદ ઇતિ ।

૩ મરખાવો—

“વિધિપ્રતિષેધયોરવાધયોરવાધકસ્ય સમ્યક્ત્વપાલનોપાયમૂતસ્ય અનુદાનસ્ય ઉક્તિ છેદ ” ।

મેળવેલા તે અતિચારરૂપ અપચારથી રહિત બની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને અનુલબ્ધ કરે છે જે ધર્મમાં આવી ચેબટાનું સવિસ્તર કથન હોય તે ધર્મ 'છેદ-શુદ્ધ' બાણવો

છેદથી પણ શુદ્ધ સુવર્ણ જેવી જણાતી ધાતુ તપાવ્યા વિના મેલને લઇને પોનાના સુવર્ણત્વને પૂર્ણ રીતે બહાર કરી ચકતી નથી તેમ કષ અને છેદથી નિર્ભંગ ધર્મનો પણ વાસ્તવિક અભાવ તાપરૂપ પરીક્ષા વિના પ્રકટ થતો નથી

કષ અને છેદના પરિણામી કારણરૂપ જે ભાવ છે તેનું કથન તે 'તાપ' છે અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો બન્ધ, મોક્ષ વગેરેનો સદ્ભાવ અને તેના નિબધરૂપ આત્માદિની સત્તારૂપ વાદ તે 'તાપ' છે કહ્યું પણ છે કે—

“જીવાદિભાવવાદો મન્થાદિપ્રસાદગો ય રૂઢ તાવો ।

દર્પદિં પરિશુદ્ધો ધર્મો ધર્મત્તણમુવેદ ॥”-આર્યો

આ સમન કથનનો સારાશ એ છે કે મન, વચન અને કાયાથી કરણ, કરાણુ, અને અનુભોદુ એમ ત્રણ પ્રકારે સ્વપ્ન અને બાહર જીવોની હિમા વગેરેનો નિષેધ અને રાગાદિનો નિગ્રહ કરનારા ધ્યાન અને તપશ્ચર્યાનું સેવન જે શાસ્ત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યા હોય તે 'કષશુદ્ધ' શાસ્ત્ર ગણાય છે જ્યાં સમિતિ, શુભિ વગેરેથી યુક્ત વિધિ-પ્રતિષેધના ઉપાયરૂપ અનુષ્ઠાનનો નિર્દેશ હોય તે શાસ્ત્ર 'છેદ-શુદ્ધ' બાણુવું કે આત્મા છે, તે પરિણામી છે, તે વિચિત્ર કર્મથી બધાય છે, તેનો વિયોગ થતા તે યુક્ત બને છે ઇત્યાદિ મુદર કથન વાળું શાસ્ત્ર તે 'તાપ-શુદ્ધ' બાણુવું

૧ બાપા—

જીવાદિભાવવાદો મન્થાદિપ્રસાદકમ્ રૂઢ તાપ ।

પતે પરિશુદ્ધો ધર્મો ધર્મત્વમુપૈતિ ॥

૨ સરખાવો—

“સુદુમો અસેસવિસઓ સાયજ્ઞે જત્ય અતિથ પદિસેદ્ધો ।

રાગાદિવિરુદ્ધસહ જ્ઞાણાદ ય વસ કસસુદ્ધો ॥”-આર્યો

[સુદુમોઽસેપયિષય સાયજે યજ્ઞાસ્તિ પ્રતિષેધ ॥ -

રાગાદિવ્યુદ્ધયનસહ ધ્યાનાદિ ચ વપ કષશુદ્ધ ॥]

૩ કહ્યું પણ છે કે—

“વપજ ન વાહિજ્ઞા સમવદ્ ય ત દુર્ગ પિ નિયમેણ ।

વવવચ્ચેણ સુદ્ધો જો સો લેષણ સુદ્ધો સ્તિ ॥”-આર્યો

[વતેન ન વાધ્યતે સમ્મવતિ ચ તદ્ વ્યયમપિ નિયમેન ।

વતવચ્ચેન સુદ્ધો ય ન છેદેન શુદ્ધ રૂઢિ ॥]

દૃશ્યન્તે દાનિન શૂરા, વિદ્વાંસો રૂપમાજિનઃ ।

પરમાર્થગ્રહણે નિત્ય-મુચ્યતાં વિરલા નરાઃ ॥૨૦॥

પરમાર્થના ગ્રાહકોની અલ્પ સંખ્યા—

શ્લોક—“ દાતાઓ, પરાક્રમીઓ, પશ્ચિતો, સુરૂપીઓ (દગવાબધ) બેવાય છે, (પરંતુ) પરમાર્થનું ગ્રહણ કરવામાં સર્વદા ઉદમી એવા માનવો (તો) વિરલા (જ) છે ”—૩૨૦



દ્વાસસત્તિકલાવિજ્ઞાઃ, સ્વર્ણરત્નપરીક્ષકાઃ ।

સામર્થ્યવિહીનાસ્તેऽપિ, સન્તિ ધર્મપરીક્ષણે ॥૩૨૧॥

ધર્મની પરીક્ષા કરવા માટેની લાયકાત—

શ્લોક—“ જ્યોત્સ્ના ૭૨ કળાઓના બળકાર તથા સોના અને રત્નની પરીક્ષા કરનારા છે, તેઓ પણ ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં બળ વિનાના છે ”—૩૨૧

૭૨ કળાઓ—

કૃષ્ણી—કટપરસુત્ર (સ. ૨૧૧)ની મહોપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયકૃત મુખ્યોધિકા નામની ટીકામાં નીચે મુજબની ૭૨ કળાઓ ગણવામાં છે—

(૧) લિખિત, (૨) ગણિત, (૩) ગીત, (૪) નૃત્ય, (૫) વાદ્ય, (૬) પકન, (૭) શિક્ષા, (૮) ન્યોતિય, (૯) છંદ, (૧૦) અલકાર, (૧૧) બ્યાકરણ, (૧૨) નિરુક્તિ, (૧૩) કાવ્ય, (૧૪) કાત્યાયન, (૧૫) નિઘણ્ટુ, (૧૬) હાથી ઉપર બેસવું, (૧૭) ઘોડા ઉપર બેસવું, (૧૮) એ બેની શિક્ષા, (૧૯) રાત્રનો અભ્યાસ, (૨૦) રસ, (૨૧) મત્ર, (૨૨) યત્ર, (૨૩) વિધ, (૨૪) ખન્ય, (૨૫) ગ્રાધવાદ, (૨૬) પ્રાકૃત, (૨૭) સરકૃત, (૨૮) પૈશાચિક, (૨૯) અપભ્રંશ, (૩૦) સ્મૃતિ, (૩૧) પુરાણ, (૩૨) વિધિ, (૩૩) સિદ્ધાન્ત, (૩૪) તર્ક, (૩૫) વૈદક, (૩૬) વેદ, (૩૭) આગમ, (૩૮) મહિતા, (૩૯) ઇતિહાસ, (૪૦) સામુદ્રિક, (૪૧) વિજ્ઞાન, (૪૨) આચાર્યક-વિદ્યા, (૪૩) રમાયન, (૪૪) કપટ, (૪૫) વિદ્યાનુવાદનું દર્શન, (૪૬) ગમ્કાર, (૪૭) ધૂર્તનું સળગક, (૪૮) મણિ-કર્મ, (૪૯) વૃક્ષની ચિકિત્સા, (૫૦) ખેતર, (૫૧) અરીકલા, (૫૨) ઇન્દ્રજાલ, (૫૩) પાતાલ-નિદિ, (૫૪) યત્રક, (૫૫) રમોઈ, (૫૬) સર્વકરણી, (૫૭) પ્રાસાદનું લક્ષણ, (૫૮)

પણ, (૫૯) ચિન, પત્યરતું કર્મ, (૬૦) લેપ-કર્મ, (૬૧) ચર્મ-કર્મ, (૬૨) પત્રચેદ, (૬૩) નખચેદ, (૬૪) પન-પરીક્ષા, (૬૫) વશીકરણ, (૬૬) લાકડું ઘડવું, (૬૭) દેશ-સાધા, (૬૮) ગારુડ, (૬૯) યોગાગ, (૭૦) ધાતુ-કર્મ, (૭૧) કેવલિ-વિધિ અને (૭૨) શકુન-રૂવ



સૌભાગ્યશાલિનસ્તે સ્યુ-ર્લંઘ્ય ચૈર્ભવસાગરે ।

ઘોધિરત્ન મહાનર્ઘ્ય, શિવસમ્પત્પ્રદાયકમ્ ॥૩૨૨॥

સમ્યક્ત્વશાળીનુ સૌભાગ્ય—

શ્લો.૦—“સસાર-અમુદ્રમા અતિશય અમુદ્ય અને મુગ્ધિતા વૈભવને આપનાર એવું સમ્યક્ત્વ-રત્ન જેમણે મેળવ્યું છે, તેઓ સૌભાગ્યશાળી છે.”—૩૨૨

સમ્યક્ત્વને રત્નની ઉપમા—

રૂપાદી.૦—અથગાર સમ્યક્ત્વને રત્નની-અમુદ્ય રત્નની જે ઉપમા આપે છે તે અભ્યાને નથી, કેમકે જેમ પારસમણિને અપરં યતા હોડ મુલ્ય પની લાય છે તેમ સમ્યક્ત્વથી આત્મા અતદૃત જનતા તે અજ્ઞાની મીને જ્ઞાની ગણાય છે અને તેનું પૂર્વોક્ત આચરણ જે મિથ્યા ગણાતું, હવે તે સમ્યક્-અધાર્થ લેખાય છે સમ્યક્ત્વમા આવું બળ હોવાથી તેને, અમુદ્ય રત્ન કહેવું તે શું અતિશયોક્તિ છે ?



પદાર્થા લૌકિકા પ્રાપ્તા, ભ્રમતાઽનેકશો ભવે ।

ન પ્રાપ્તો વીતરાગોક્-ધર્મો જીવેન ભાવત ॥૩૨૩॥

વીતરાગ-ધર્મની અપ્રાપ્તિ—

શ્લો.૦—“સસારમા ભટકતા જીવે અનેક લૌકિક પદાર્થો મેળવ્યા પરંતુ વીતરાગે કથેનો ધર્મ સાવ-રી મેળવ્યો નહિ” —૩૨૩



અપ્રાપ્સ્યદ્ યદિ ધર્મસ, તદાઽપ્સ્યન્ન કથ શિવમ્ ॥

પરં વિચારતો જીવે, પ્રાગભાવ પ્રસિધ્યતિ ॥૩૨૪॥

મ મારમાં રજાતા જીવને વિષે ધર્મનો પ્રાગભાવ—

શ્લો०—“ જો જીવે (ભાવથી) ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો હોત, તો આંટલે તે મોક્ષ કેમ ન ગયો હોત આ પ્રમાણે વિચાર (કરવા)થી જીવને વિષે (ધર્મનો) પ્રાગભાવ (અર્થાત્ પૂર્વે અભાવ હતો એમ) સિદ્ધ થાય છે ”—૩૨૪

❖ ❖ ❖ ❖

અધુના દુર્લભં પ્રાપ્ત, તદ્ રત્ન પુણ્યયોગતઃ ।

મા હાર્યોમૂઢભાવેન, શાસ્ત્રવિરુદ્ધવર્તનૈઃ ॥ ૩૨૫ ॥

ધર્મ-રત્નનું મરક્ષણ—

શ્લો०—“ (હો જીવ !) હમણાં તને તે દુર્લભ (ધર્મ૩૫) રત્ન પ્રાપ્ત થયો છે તો મૂળથી શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ આચરણો કરીને તું તેને શુભાવીશ, નહિ ”—૩૨૫ ।

❖ ❖ ❖ ❖

પોધિસરક્ષણે ધ્યાના કર્પણં પાપમર્ષણમ્ ।

ભાવનેય કરોતિ દ્રાક્, તતોઽસ્યા ત્વ રત્નો ભવ ॥૩૨૬॥

પોધિ-ભાવનાનું ફળ—

શ્લો०—“ સમ્યક્ત્વના રક્ષણને વિષે આ ભાવના પાપનો નાશ કરનારા એવા ધ્યાનનું સત્વર આકર્ષણ કરે છે, માટે તું એમાં આસક્ત થા, ”—૩૨૬

❖ ❖ ❖ ❖

દૂષણાષ્ટાદશત્યક્ત, ઉચ્યતે સ જિનોત્તમ ।

યથાર્થતત્ત્વપ્રખ્યાતા, દુર્લભ પરમેશ્વરઃ ॥૩૨૭॥

યતો મિથ્યાઽન્ધકારૈ સ, મિથ્યાદૃષ્ટિસુવિસ્તૃતૈઃ ।

અન્તરિત સત્ત્વ, હૃત્પ્રકાશેન લક્ષ્યતે ॥૩૨

પરમેશ્વરની પીછાન—

શ્લોક—“જે ૧૮ દ્રવ્યોથી સુકન હોય તે ‘જિનેશ્વર’ કહેવાય છે યથાર્થ તત્ત્વોને વદનારો એવો આ પરમેશ્વર કુર્લભ છે, કેમકે મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ અત્યંત દેલાવેલા મિથ્યાત્વરૂપ અધિકારથી તે સર્વદા આવૃત્ત છે અને તે (આ) લોકમા દૃઢ્યના પ્રકાશથી જ જાણાય છે ”—૩૨૭-૩૨૮

૧૮ દ્રવ્યો—

રૂપદ્રી—આ પદ્યમા પરમેશ્વરમા જે ૧૮ દ્રવ્યોનો અભાવ કહ્યો છે તે દ્રવ્યો નીચે સુજબ છે—

(૧) દાના તરાય, (૨) લાભાન્તરાય, (૩) વીર્યાન્તરાય, (૪) લોભાન્તરાય, (૫) ઉપલોભાન્તરાય, (૬) હ્રામ્ય, (૭) ગતિ, (૮) અસ્તિ, (૯) ભય, (૧૦) ધૃષ્ટિ, (૧૧) શોક, (૧૨) મન્મથ, (૧૩) મિથ્યાત્વ, (૧૪) અજ્ઞાન, (૧૫) નિદ્રા, (૧૬) અવિગતિ, (૧૭) શમ અને (૧૮) રૂદ્ધ



તત્પ્રકાશો ભવેત્ તસ્ય, સિદ્ધાન્તસ્યાવગાહનાત્ ।

આચ્છાદિતોઽસ્તિ સોઽપ્યત્ર, મિથ્યારવાસક્તચેતસામ્ ॥૩૨૧॥

અતઃ પ્રોક્ત મયા ચિત્ત !, દુર્લભ પરમેશ્વર ।

ધર્મસ્ય કથકો લોકે, પાકાભાવે ભવસ્થિતે ॥૩૩૦॥

ભવ-સ્થિતિના પરિપાક વિના પરમેશ્વરની અપ્રાપ્તિ—

શ્લોક—“ (આ) જગત્મા સિદ્ધાન્તની અવગાહના કરનારાને તેનો પ્રકાશ થાય, (પરંતુ) તે (સિદ્ધાન્ત) પણ મિથ્યાત્વથી વાસિત મનવાળાઓને (તો) આ અજ્ઞાદિત છે એથી કરીને હે મન ! જે કશું કે ભવસ્થિતિ પાક્યા વિના લોકમા ધર્મ કહેનારો પરમેશ્વર મળવો સુરકેન છે ”—૩૨૯-૩૩૦



૧ પદાર્થોના ઉપર પ્રીતિ ૨ ગતિનો વિષય ૩ સુખના અભિગનો સુખના સંસ્મરણ પૂર્વકની સુખમા કે તેના સાધનમા—અનીષ્ટ વિપરમા શુદ્ધિ ૪ દુઃખના અભિગનો દુઃખના સંસ્મરણ પૂર્વક દુઃખ પ્રતિ અથવા દુઃખના સાધન પ્રતિ ક્રોધ

મિલિત સ મહાપુણ્યાત્, સેવ્યતાં સેવ્યતાં સદા ।

સેવાપ્રાચુર્યતો મૂયાત્, સુલભઃ સ ભવાન્તરે ॥૩૩૧॥

પરમેશ્વરની પરિચર્યા—

શ્લોઁ—“તે (પરમેશ્વર આજ) મોટા પ્રુણ્યે મળ્યો છે, (વાસ્તે) તુ તેની સદા સેવા કર, સેવા કર (કે જે) સેવાની અધિક્તાને લઈને ભવાન્તરમા (પણ) તેની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય ”-૩૩૧



તત્સેવા સ્યાત્ તદુક્તાનાં, તત્ત્વાનાં શ્રદ્ધયા તથા ।

તજ્ઞાનેન તદાચારૈઃ, કુર્યાત્ સા તાદૃશં નરમ્ ॥૩૩૨॥

મહુપાસનાનુ મહાકેળ—

શ્લોઁ—“તેણે કહેલા તરનો વિષે શ્રદ્ધા રાખવાથી, તેનું જ્ઞાન મેળવવાથી અને તેના જેવા આચરણો કરવાથી તેની સેવા થાય—તેની ઉપાસના કરી ગણાય અને (એવી) તે સેવા (સેવા કરનારા) માનવને તે (ઈશ્વર)ના સમાન બનાવે ”-૩૩૨



ભાવનેય ભવેચ્ચિત્તે, યસ્ય દુર્ગતિદારિકા ।

સદ્ગતૌ ગામુકીભૂય, સ્વલ્પકાલેન સિધ્યતિ ॥૩૩૩॥

સુક્તિનો રાજમાર્ગ—

શ્લોઁ—“દુર્ગતિનો નાશ કરનારી એવી આ (ધર્મસ્વાખ્યાત નામની) ભાવના જેના મનમા થાય તે સદ્ગતિગામી થઈ અતિશય અલ્પ કાળમા સિદ્ધિ પામે ”-૩૩૩



ભાવનાભિર્યદૈતાભિ -શ્ચિત્તનૈર્મલ્યધારિણામ્ ।

પિણ્ડસ્થાદિ ભવેદ્ધ્યાન, તા તા મુક્તિરવાપ્યતે ॥૩૩૪॥

મુક્તિ માટે પિણ્ડસ્થાદિ ધ્યાનો—

શ્લોક—“ત્યારે આ ભાવનાઓથી ચિત્તની નિર્મળતા પાસણ કરનારાને પિણ્ડસ્થ વગેરે ધ્યાન થાય ત્યારે તેમને મુક્તિ મળે ”—૩૩૪

ધ્યાતાનુ સ્વરૂપ—

રૂપશ્રી—આણુ પરલોક સિધાવી જાય છતાં મયમની પુરધરતાને છોડનાર, અન્ય જીવોને ચોતાના સમાન બેનાર, ચોતાના સ્વરૂપથી અલિપ્ત થનાર, ટાઢ, પવન, તડકો વગેરેથી એક ન પામનાર, ચોગામૃતરૂપ રસાયન પાન કરવાની ઇચ્છાવાળો, રાગ-દ્વેષથી નહિ દબાયેલો, ક્રોધ, માન, માયા અલોભથી અફળિત, આત્મ-ભાવના ચિત્તને રમણ કરાવનાર, સર્વ ક્રિયાઓ નિર્લેપ, કામ-લોભથી વિરક્ત, ચોતાના દેહને વિષે પણ નિરપૂર્ણ, સ્વેગરૂપ સિદ્ધિમા નિમગ્ન, અત્રુ અને મિત્રને વિષે, નિદા અને સ્તુતિને, વિષે એ સર્વ સમભાવમા રહેનાર, રાજ હોય કે રંક હોય તે બનેલા તુલ્ય કલ્યાણ ઇચ્છનાર, સમથ જીવો ઉપર કરુણા કરનાર, સામાજિક મુખથી વિમુખ, ઉચ્ચ સર્ગો સહન કરવામા બિરુની પેઠે ધીર, અહની જેમ આનંદકારી અને પાનની જેમ સગ રહિત એવો પુદ્ધિશાળી જન ધ્યાન પ્રધાને લાયક ગણાય તે જીવો ચોગશાસ્ત્રની મેાખરૂ વૃત્તિને સાતમો પ્રકાશ (શ્લોક ૨-૭)



પિણ્ડસ્થ ચ પદસ્થ ચ, રૂપસ્થ રૂપવર્જિતમ્ ।

ધ્યાનચતુષ્ટય લોક, આત્મભાવવિવાંધકમ્ ॥૩૩૫॥

ધ્યાનના ચાર પ્રકારો—

શ્લોક—“પિણ્ડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત એમ લોકમા ચાર પ્રકારનું ધ્યાન આત્મ-ભાવનાને અટકત કરે છે ”—૩૩૫



કરતા હમરાઓના ઝકારથી વાચાવ બનેલા અગોક વૃક્ષ વડે ગોભતા, નમવ મરણની વચ્ચેવચ મિહામન ઉપર આરૂઢ થયેલા, જીભાળુ ચામડા વડે વીંજાતા, સુર અને અસુરોના મુકુટોના રનોલી જેના ચગળના નખોની કાતિ પ્રદીપ થઈ છે એવા, જેની ચર્ચાની ભૂમિકા દિવ્ય પુષ્પના ઢગવાથી વ્યાપ્ત છે એવા, જેના મનોહર ધ્વનિનું મૃગલાઓના સમુદાયો જાંચી ઝાંક કરીને પાન કરી રહ્યા છે એવા, જાતિ-વંશને બૂલી જઈને જેની દેશના માલગવા માટે સિંહ, વાઘ વગેરે પ્રજાઓ ઉપરિચિત થયા છે એવા, સમવસરણુમા ઝહેલા, ચોત્રીસે અતિશયોથી ચુકા અને કેવલજ્ઞાન વડે પ્રકાશતા એવા પરમેષી અરિહંત પ્રભુના ઉપનું આજ્ઞાન કરીને જે ધ્યાન કરાય છે તે 'રૂપમ્ય' ધ્યાન છે

આનું સ્વરૂપ પ્રકાશતરથી દર્શાવતા સુરિપુરુષર કહે છે કે રાગ, દ્વેષ અને અત્યંત મોહના વિકારોથી અકલકિત, શાત, કાત, મનોહર, મમમ લક્ષણોથી લક્ષિત, અજેનોને અપરિચિત એવી યોગ-મુદ્રાથી મનોરજક, નેત્રોને અતિશય આનંદ અને અદ્ભુતતા અર્પનાર, જિનેશ્વરની પ્રતિમાના રૂપનું નિર્માણ ચિત્તે નિનિમેષ દષ્ટિએ ધ્યાન ધરણુ તે 'રૂપમ્ય' ધ્યાન છે

પ્રાતિહાર્યોનું દિગ્દર્શન—

પ્રાતિહાર્ય પરત્વે યોગેક વિચાર સ્તુતિ-ચતુર્વિંગતિકાના અષ્ટીકરણ (પૃ ૨૬૫-૨૬૬)મા મેં કર્યો છે તેમજ તે મખાન્ધી કેટલુક વિવરણ 'શ્રીલક્ષ્મીભરના અષ્ટીકરણ (પૃ ૧૫૯-૧૬૪)મા મેં ઉમેર્યું છે આથી અત્ર શ્રીજ્ઞાનસાગરસૂચિત 'નમનરસુરાસુરમૌલિમૌલિ'થી શરૂ થતા તેમજ ૧૬ પદાત્મક એવા શ્રીપાર્શ્વજિન-સ્તોત્રમાથી અગોક વૃક્ષ વગેરે આઠ પ્રતિહાર્યો પરત્વે પ્રકાશ પાડના અને વસતતિલકા છદ્મમાં રચાયેલા એવા આઠ પદોનીએ સુજળ ભાષાતર સહિત રણુ કરી સતોષ માનવામા આવે છે —

“સ્વામિન્નશોકતસ્રેપ જનનરોપાન્

ધર્મ દિગ્ગન્નિવ સ્વૈરલિના કરોતિ ।

પ્રાજ્યપમાવમ્ભવનસ્ય મવાદ્યસ્ય

સદ્ગાન્ન કે વિમતયોઽપિ ભવન્તિ, તદ્ગ્ઞા ? ॥ ૭ ॥

અર્થાત્ હે નાથ ! સમન્ત જનોને ધર્મ દેખાડતો હોય તેમ આ અગોક વૃક્ષ જમરોના નાદોથી સૂચવે છે મહાપ્રભાવના મદિરરૂપ આપ જેવાની મગતિથી કયા વિમતિઓ થયું તજ્જ (તેના જાણકાર) થતા નથી ?

“ મન્યે પુરસ્તવ વિરુસ્વરપચ્ચર્વણ—

જાનુમમાણકુમુમપ્રકરચ્છલેન ।

વિશ્વાધિપસ્ય ભવતો ભયતઃ સ્મરેણ

મુચ્યન્ત પશ્ચ વિશિસ્તાઃ સવિપાદમીશ ’ ॥ ૮ ॥ ”

અર્થાત્ હું માનુ છું કે નાથ ! વિશ્વપતિ એવા આપના લયથી મહને આપની સમક્ષ ખીલેલા, પચ્ચર ગી અને જાનુમમાણકે પુષ્પોના સમુદાયના છળથી (પોતાના) પાથે બાણો સખેડપણે છોડી દીધા

“ દોષાકલકૂજડતામયિણઃ સુધાંશોઃ

સામ્યં કથ્ય ભવતુ તે વદનસ્ય દેવ ।

નિત્યં શ્રિયઃ કુલગૃહસ્ય હિ યસ્ય ગાવ—

સ્તાપ જનસ્ય શમયન્તિ સુવાયમાનાઃ ॥ ૯ ॥ ”

અર્થાત્ હે દેવ ! સદા લક્ષ્મીના કુલગૃહરૂપ એવા જેની વાણીએ અમૃતના તુલ્ય હોઈ સદા માનવના તાપને શાત કરે છે એવો જે તું છે તેના વદનની સાથે શાન્તિ, ઠલક અને જડતાનો આશ્રય લેનારા ચક્રની કેવી રીતે સમાનતા હોય ?

“ ત્રૈલોક્યલોચનસુધાઙ્ગન । ચારુરૂપ ।

ચન્દ્રાશુચારુચમરાનલિરુત્તરન્તી ।

મૌલેર્ગિરેરિવ નદી જલપૂરપૂર્ણા

પાર્શ્વદ્વેડપિ તવ દેવ । વિભાતિ શુભ્રા ॥ ૧૦ ॥ ”

અર્થાત્ ત્રિભુવનવાસી પ્રાણીઓના લોચનને વિષે અમૃતના અજન સમાન તેમજ મનોહર રૂપવાળા હે દેવ ! તારી બને બાબુએ વીંજતી, દેહીઅમાન તેમજ ચક્રના કિરણના જેવી મનોહર આમરોની શ્રેષ્ઠિ પર્વતના શિખરથી નીકળતી તેમજ જળના પૂરથી પૂર્ણ એવી ઉન્નતવાળા નદી જેવી ગોલે છે

“ મિત્રા વિમો ! નરમુરમુરસમ્પદોડસૌ

સિંહઃ સુવર્ણમણિનિર્મિતમાસનં તે ।

સંશ્રિત્ય વિહપયતીવ યથા ભવાચ્ચે—

મૌ નાથ ! તારય પર્યં પશુજાન્યપેતમ ॥ ૧૧ ॥ ”

અર્થાત્ હે પ્રભુ ! માનવ, દેવ અને દાનવની મપત્તિઓને ભેગને સુવર્ણ અને મણિના બનાવેલા તારા આમનનો આશ્રય લઈને એ મિહ તને એમ

વિનતિ કરતો હોય એમ જણાય છે કે હે નાથ ! પશુ-ભ્રાતૃથી દૂર થયેલા એવા પશુરૂપ મને તું સસાર-સાગરથી તાર

“ સમ્ભાવયામિ ભયતસ્તનુસમ્ભવેન

મામણ્ડલેન શ્રિતિના જિન ! મામુરણ !

પૂર્ણ નમસ્તલમિદં સરૂલં યદીતિ

નો તત્ કયં મરકતાપ(મ ?)મિદં વમૂવ ? ॥ ૧૨ ॥ ”

અર્થાત્ હે વીતરાગ ! આપના દેહમાથી ઉદ્ભવેલા કાળા તેમજ દેહી પ્યમાન એવા ભામ ડળ વડે જો આ સમગ્ર આકાશ-તલ પૂર્ણ હોય તો હું એમ મહાવના કદે છું કે જો કેમ મરકત (મહિના) જેવું ન થયું ?

“ વ્યોમસ્થિતહ્રિદસદુન્દુભિરેપ દૃષ્યઃ

પુસા નદન્નિતિ વિમ્બો ! વદતીવ નિત્યમ્ !

મો મો જગત્રયપતિર્જગદર્થવેદા

નાત પરોઽસ્તિ મુરને તદમ્બુ શ્રયશ્વમ્ ॥ ૧૩ ॥ ”

અર્થાત્ હે નાથ ! આકાશમા રહેલ, મનોહર અને જોવાએ (વગાડેલ) હૃદયિ અવાજ કરતા એમ કહે છે કે હે (લભ્ય જનો !) આ જગત્મા આનાં સિવાય અન્ય કોઈ ત્રૈલોક્યનો નાથ નથી તેમજ જગત્મા, અર્થનો ભણુનાર નથી, વાસ્તે તમે એને ભજો

“ લોકત્રયૈરુતિલક પ્રણમન્ત્યમું યે

તે કીર્તિસ્વલશિવત્રયમાશ્રયન્તે ।

કુન્દેન્દુસુન્દરતરં ત્રિજગજ્જનાનાં

છત્રત્રય તત્ર નિવેદયતીવ દેવ ! ॥ ૧૪ ॥ ”

અર્થાત્ હે ઈશ્વર ! કુન્દ અને ચન્દ્ર કરતા પણ વિશેષ સુદર એવાં તારાં ત્રણ છત્રો ત્રૈલોક્ય(વાસી) માનવોને જો નિવેદન કરતા હોય એમ મને લાગે છે કે જો આ ત્રિભુવનના તિલકને પ્રણામ કરે છે તેઓ કીર્તિ, કેવલજ્ઞાન અને મોક્ષ જો ત્રણે પામે છે

મમવસરણુતુ અવગ્ધ—

સમવસરણુની આગ્રી કે ઘેરી રૂપરેખા સ્તુતિચતુર્વિંશતિકાના અષ્ટીકરણ (પૃ ૨૬૧-૨૮૯)મા તેમજ શ્રીવીરસ્તુતિના અષ્ટીકરણ (પૃ ૨૫૩-૨૫૬)મા મેં આલેખી છે આથી અત્ર એટલું જ ઉમેરીશ કે આખું હૃદય અને મનોરેખક

વર્ણન શ્રીગુણસદ્રગણિત મહાવીરચરિત્રમા પ્રાકૃત ભાષામા આવેખાએકુ
 ૬ એના જિજ્ઞાસુએ એ અથનુ ૨૫૧મુ પત્ર બેવુ



જ્યોતિશ્ચિન્મયરૂપો હિ, સિદ્ધોઽમૂર્તો નિરઙ્ગનઃ ।

સ્મર્યત ઈશ્વરો યત્ર, 'રૂપાતીત' પ્રકીર્તિતમ્ ॥ ૩૩૯ ॥

રૂપાતીત ધ્યાનનુ સક્ષણુ--

શ્લોઁ—“જ (ધ્યાન)મા જ્યોતિ સ્વરૂપી, જ્ઞાનમય, સિદ્ધ, અમૂર્ત અને નિર-
 ઙ્ગન એવા ઈશ્વરનુ સ્મરણ થાય તેને ' રૂપાતીત ' કહેવામા આવ્યુ છે,”-૩૩૯



एतच्चतुष्टय ध्यायन्, ध्याता ध्येयपद व्रजेत् ।

कीटको भ्रमरी ध्यानान्-भ्रमरीत्वं यथाऽश्नुयात् ॥ ૩૪૦ ॥

ધ્યાતાની ધ્યેયરૂપતા—

શ્લોઁ—“જમ કીટો ભમરાના ધ્યાનથી ભમરાપણને પામે છે તેમ આ ચાર-
 નુ વ્યાન કરતાં વ્યાન કરનાર ધ્યેય (ધ્યાન કરવા યોગ્ય) પદને પામે છે”-૩૪૦



પૂર્વોક્તશિક્ષયા જીવ !, યદા ત્વ સચુતો ભવે. ।
તદાઽન્તરાત્મભાવેન, યોજિતો હિ ભવિષ્યસિ ॥૧॥

અતરાત્માની પ્રાપ્તિ માટે સાધન—

શ્લોક—“હે ચેતન ! પૂર્વે કહેલી શિક્ષાથી જ્યારે તું યુક્ત થઈશ, ત્યારે તું
આન્તરિક આત્મ-સાધથી બેઠાઈશ”-૧

અન્તરાત્મા નિલીયેત, પરમાત્મનિ પુનર્યદા ।
પ્રાપ્ય તેનેત્યમાત્મૈવ, પરમાત્મપદમાપ્નુયાત્ ॥૨॥

આત્માની પરમાત્મતા—

શ્લોક—“વળી જ્યારે અતરાત્મા પરમાત્મામાં લીન થાય, ત્યારે જ તેની
સાથે એકતા પામી આત્મા જ પરમાત્મ-પદ પામે”-૨

નિર્મધ્ય ઘાતિકર્માણિ, કેવલજ્યોતિરાપ્ય ચ ।
હસ્તામલકવદ્ વિશ્વ, પश्यति स चराचरम् ॥૩॥

ઘાતિ-કર્મના ક્ષયથી ભવ્યતા—

શ્લોક—“(ચાર) ઘાતિ-કર્મોના ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાનરૂપ પ્રભા પામીને તે
ચરાચર વિશ્વને હાથમાં આમળાની જેમ દેખે છે”-૩

વિલીનસકલવહેશો, ઘાતિકર્મક્ષયે સતિ ।
સદેહ પરમાત્માઽપિ, વિદેહસદૃશો ભવેત્ ॥૪॥

અઘાતિ-કર્મના નાશથી પૂર્ણ પરમાત્મપણું—

શ્લોક—“જેના ભવ્ય કોશો શાત થઈ ગયા છે એવો તે દેહધારી હૃત્તમ આ
ત્મા પણ અઘાતિ-કર્મોના નાશ થતા દેહ રહિત પરમાત્મા જેવો થાય”-૪

તીર્થકૃત્કર્મવેદાય, કર્મભેદાય દેહિનામ્ ।

દેશનાં સ્થળાં દયાદ, તલ્લેશોઽત્ર વિલિખ્યતે ॥ ૫ ॥

તીર્થકર-નામ-કર્મનો વિષાક—

શ્લોક—“તીર્થકર-નામ-કર્મ વેદવાને માટે-એનો વિષાક ઉદય અનુભવવા માટે તેમજ જીવોનાં કર્મોને ભેદવાને માટે તેણે (એટલે કે તીર્થકર) જે દેશના આપવી બેઠાએ તેનો અશ અહીં લખવામાં આવે છે ”—૫

તીર્થકરની દેશના—

સ્પષ્ટીક—‘દેશના’ એ ‘દિશ’ ધાતુ ઉપગ્રથી બનેલો શબ્દ છે એનો અર્થ નિર્દેશ, સંદેશ, ઉપદેશ થાય છે એક વખતે રામરાજ્યના નામથી મશહુર એવી આપણી આ માતૃભૂમિએ અત્યાર સુધીમાં આત્મોન્નતિમાં સાધનભૂત અનેકવિધ દેશનારૂપ મરિતાઓને શિર ઉપર ધારણ કરી છે એક રીતે વિચારીએ તો આપણે એ અહોભાગ્ય છે કે આત્મલક્ષ્મીનો અખૂટ ખજાનો આપણા ખડમાં--‘એશિયા’ ખડમાં જ પ્રકટ થયો છે પરમાત્મા મહાવીર, ભગવાન બુદ્ધ, શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ, હજારત મહામદ પયગંબર, ઇસુ ખ્રિસ્ત અને જરથોસ્ત જેવા મહાત્માઓને જન્મ આપી આ પૂર્વ ખડ અપૂર્વતાને પામ્યો છે અનેક નિવેશોએ આત્મા જેવા અગમ્ય અને અમાધારણ માર્ગ ઉપર બાલજીવો પણ ચાલી શકે તે માટે વિવિધ વર્ણની રાશનીરૂપ પોતાની વાગ્દાશ વહેતી મૂકી છે તેમાંની એક કલકલનિનાદિની, અખડિત પ્રવાહવાળી અને ત્રિકાલાબાધિત તત્ત્વવાળી તરંગિણીનો અત્ર નિર્દેશ કરવામાં આવે છે આ મરિતાના ઉત્પાદક પરમ પૂજ્ય સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર જે તેમની દેશનાની સુખ્ય ખુબી કહો કે તેમની વાણીની અલૌકિક બલિહારી કહો તો તે સ્વાદ્વાદ રીલીનુ સમુચિત અને સર્વાંગીય સેવન છે પ્રજ્ઞા, વિજ્ઞા અને શિવરૂપ ત્રિવિધ દિવ્ય શક્તિરૂપે પૂજાયેલ, ઉત્પાદ, પ્રાપ્ત અને વ્યયરૂપ ત્રિરંગી તત્ત્વોથી તરંગિત તરંગિણી તે જિનેશ્વરની-તીર્થકરની દેશનાની ઉત્થાનિકા છે, ભૂમિકા છે એ તેનો અમર આત્મા છે ચૈદ વિદ્યાના પારગત વિપ્રવચ્ચ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રમુખ ગણધરને આગમો રચવામાં અદ્વૈત પ્રકાશ પાડનારી એ અખડખતી જ્યોતિ

૧ મુનિષ્ઠા શ્રીગૌતમી ઉપાસકમાં સમાજના ઉત્કર્ષના ત્રિન અભિનામી શ્રીવિજયનંદન-સરિતા શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીસુદ્રવિજયના અધ્યક્ષપણા નીચે વિક્રમ મંવર ૧૯૮૫ના ચૈત્ર શુકલ તેરસને દિને શ્રીમહાવીર-જયંતી ઉજવવામાં આવી તે વખતે મેં ‘દેશની દેશના’ એ નિબંધ વાંચી મંભજાવ્યો હતો તેમાંથી થોડાક ભાગ સારરૂપે અહીં આપવામાં આવે છે

છે મત્તા જેનો મમાવેશ થાય છે એવા ચેતન અને જડ તત્ત્વોનું પચમ ગણધર શ્રીમુધમસ્વામીએ જે ચિત્ર આલેખ્યું છે તેની મુદરતા, સન્કારિતા અને અલિબ્ધતા કેને આભારી છો ? એ ચિત્રનો ઉદ્ધવ, એના રગની મિલાવટ, એને માટે વપરાયેલી પીંછીનો કુમાર અને એનું કાશ્ય પ્રશ સાપાન બન્યું છે તો તેમા કેનો હાથ છે ? કહેવું પડશે કે ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રમણ ભગવત મહાવીરની અપ્રતિમ, આનંદપ્રીય અને અનુકરણીય વાણીના સહકારનો, સતોને અનંત દિગતના દર્શન કરાવનારી પૌષ્ટિક અને ત્રોત્સાહિક દેશનાની સહાયતાનો

જે દેશના આપવા પૂર્વે ચરાચર જગતનું હંત્તાગલકવત્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાય હોય તે દેશનાનું મૂલ્ય કેમ અકાચ ? દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના પૂરેપૂરા ચિકિત્સકની વાણીનું પાણી કેવી રીતે મપાય ? મુદ્ર, માર્ધક અને સુખી જીવનના ઘડતરમા અનેશ ભાગ ભજવનારી, ભાષા-નાઠવથી ભરપૂર અને મધુર તાની ખાણરૂપ જિન-વાણીના પ્રતિક્ષવનિઓ ભગવતી સરસ્વતીની વીજામાથી મળળાય છે એમ કહેવું શુ વધારે પડતું છે ? તીર્થંકરની વાણીની મીઠાશ, અસદ્વિગ્ધતા, અપ્રામ્યાતા, રસિકતા, કેમલતા, મનોહરતા, હૃદયગમતા, યોજન ગામિતા, સર્વસ્પર્શિતા ઇત્યાદિની જેટલી પ્રશસા કરાય તેટલી ઓછી છે.

વિચાર-વિપુલતાથી વિભુષિત, શબ્દ-લાલિત્યથી લલિત, વિશુદ્ધ વર્ણન શૈલીથી અકિત, સુદ્ધ અને મલિન વિચાર તેમજ અશુદ્ધ અને અનુચિત વર્તનની અપવિત્ર રજકણોને દૂર કરનારી તેમજ જાતિ-વંરને જલાજલિ આપ નારી દેશના અર્ધમાગધી ભાષામા અપાય છે આ વાતની રસમવાયાગાદિ આગમે માફી પૂરે છે

સામાન્ય જનતા એનો લાભ લઈ ગકે તે માટે આ ભાષાનો ઉપયોગ કરાય છે આ ભાષા સંસ્કૃત નથી એ વિષે તો એ મત નથી આ ભાષાની ગહનતા અને સાથે સાથે સુકોમલતા સુસ મનુષ્યોનું સન્નકક પાવે છે ગાભુરહસ્થ નામના અજૈન અથમા પ્રાકૃતને સંસ્કૃત કરતા પશુ ઉચ્ચ મ્થાન આપવામા આવ્યું છે એથી પણ આ ભાષાની સહૃદયતા સમજી શકાય છે વિશેષમા મૂળથી

૧ આથી શુ સમજવું એ સમજમા ન્યાય-વ્યાકરણ-તીય ૫ હરોગવિદ્દાસે મોજેનો 'પાપ્ત્ય-સદ-મજ્જુવોના નોશા બમ્બો ઉપોદ્ધાત (૫ ૨૧-૨૭) જોવો

૨ આ રજો તે ઉત્તેજ —

“ મગધ વ જ અદ્ધમાગદીય મામાપ ધમ્મમાદ્ધુચ્ચ ”

[મગધાધાધમાગધ્યા માપવા ધર્મમાવ્ષ્ટે]

૩ જુઓ આહુતદર્શનદીપિકા (૫ ૧૩૪)

મીઠી એવી આ લાખામા અપાતી દેશનારૂપ મુવર્ણને દેવોના હન્દુભિના નાદરૂપ મુગધનો મુયોગ મળે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે તીર્થંકર માવકોશાદિ ગગબદ્દ દેશના આપતા હોય ત્યારે તેમના અનુપમ સરમા સુરો સર પૂરે છે કોઈ કોયલકઠી ગાયક મગીત શાસ્ત્ર અનુસાર ગાઇ રહ્યો હોય અને તેમા વાદિત્રનો સહકાર સધાય તો પછી એ સૂરની મીઠાશ કેવી બને? એવી જ રીતે અહીં ઉત્તમ સ્વરોચ્ચાર પૂર્વ-અવરના ઉચ્ચારણના સપૂર્ણ ઉત્કર્ષમય દેશના સર્વોત્તમ સહનન અને અનુપમ અન્થાનવાળા તીર્થંકરના કઠમાથી બહાર નીકળતા તે સંગીતમય સદેશનો શ્વાગ સજેલી જણાય તો તેમા શુ આશ્ચર્ય છે ? એનો તાનપલટો અનેકના જીવનમા પલટો પેદા કરે તો તેમા શી અદ્ભુતતા છે ?

આ વાણીની મીઠાશ કેવળ શબ્દ-શુધન પૂરતી કે શજા ચિત્રની પ્રતિમા ખડી કરવા પૂરતી જ નથી પરંતુ એમા તો અખિલ જૂમડલને મહામાગલિક મહામત્ર સમાયેલો છે જગતના મર્વ પ્રાણીઓ પર દયાલાવ શખવો, કોઈને પણ કબ્દ થાય એવી રીતે ન વર્તવું, સદાચારથી મૌનો ઉદ્ધાર છે (ભલે પછી તે ગદ્દ ક્યા ન હોય, અરે તિર્યચ પણ હોય ને) એ એનો સાર છે દેશનાની મફળતા—

અજેય બળ અને મપૂર્ણ આત્મવિશ્વાસથી વિશ્રુષિત, પક્ષપાતથી પરાડ્મુખ અને મરહતા, નિર્ભયતા અને સર્વજ્ઞતાની મૂર્તિરૂપ એવા તીર્થંકરની દેશના રોચક, શિક્ષાપ્રદ, અને માર્ગ-દર્શક નીવટે એ સ્વાભાવિક છે, કેમકે આત્મજ્ઞાપા કે પરનિન્દા માટે એમા સ્થાન જ નથી, એ બે રાણીઓના અધ-પતન પછી તો આવી દેશનાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે કહેવાની મતલબ એ છે કે તીર્થંકરના સદેશની સફળતા થવામા એમની સર્વાંગીય સત્યવાદિતા, સહૃદયતા અને ઇન્દ્રિય-સચિતિ (વિષયમા મપૂર્ણ આસક્તિનો અભાવ) કારણભૂત છે દેશના આપવાનું કારણ—

અત્ર એ નિવેદન કરવું આવશ્યક સમજાય છે કે લક્ષ્મી મેળવવા માટે કે કીર્તિ સપાદન કરવા માટે કે પુણ્યનું ઉપાર્જન કરવા માટે તીર્થંકર ઉપદેશ આપતા નથી આ તો કૃતકૃત્યની વાણી છે દીક્ષા લીધી તે પૂર્વે જેમણે એક વર્ષ પર્યંત દાન દીધું, ત્રણ અળજ, અઠ્યાસી કરોડ અને એમી લાખ મુવર્ણનું દાન દઈ જે દાનવીર બન્યા તે વ્યક્તિ શુ ધનની આશા રાખે ? જેમના અવતાર-અમયથી માડીને તે મોક્ષગમનના કાળ પર્યંત જેમનો—કીર્તિ પટલ ચોમક ઇન્દ્રો મલો લહાવો લે છે તેમને કીર્તિ હોઈ ખરી ? તીર્થ - પુણ્ય પ્રતિને વેદવાને લોગવવા માટે તો પ્રવેશન મલવે છે

આ ઉપરથી સમજાય છે કે તીર્થંકરનામ કર્મના દળિયા ખપાવવા માટે તીર્થંકર દેશના દે છે, પરંતુ જેમ દાળ લેગી ઢાકળી ચડી જાય છે તેમ આ દેશનાના શ્રવણથી લબ્ય જીવોને અપૂર્વ લાલ યાય છે. એને લક્ષ્યીને ધર્મદેશનાનું રૂપ શ્રીગુણચન્દ્રગણિત મહાવીરચરિત્રના રપરમા પત્રમા નિર્દેશાયું હોય એમ જણાય છે.

દેશનાનું રહસ્ય—

જે દેશનાના આપણે આ પ્રમાણે ગુણ ગાયા છે અને ગાઈએ તે સખધમા એક વાતનો નિર્દેશ કરવો રહી જાય છે તે એ છે કે દેશના આપનાર કેવળ પોને સર્વજ છે, અન્ય કોઈ થયા નથી કે યશો નહિ એવું એકદેશીય અને અત એવ અસત્ય તત્ત્વ ન પ્રકૃતતા પોતાના જેવા સર્વજ થયા છે અને થશે, સ્ત્રીઓ પણ સર્વજતા તેમજ સિદ્ધિને પામી શકે છે, એવી ઉદ્દેશ્યજ્ઞા કરે છે આનું પ્રમળ પ્રમાણ આગમો છે વિશેષમા ભગવન્ મહાવીરને પૂર્વ તીર્થંકરોએ જે કહ્યું છે તે હું કહું છે, એવા ઉદ્દેશ્ય કરનાર તરીકે આગમોમા આલેખવામા આન્યા છે એ ઉપરથી આ વાત કલિત થાય છે.

આ તો આપણે તીર્થંકર દેવોની દેશનાનો વિચાર કર્યો દેશના સખધી થોડો ધણો ઊઠાપોઠા આચારોંગ (અ, ૨, ઉ ૬, સૂ ૧૦૧-૧૦૨)ની શ્રીશીલાકસૂરિ કૃત વૃત્તિતેમજ આપખાતિક સૂત્ર (સૂ ૩૪)મા નજરે પડે છે પ્રથમોરવના લયથી અનએટલું જ નિવેદન કરીશ કે જે જે રીતે બોધ પામે તેને તે રીતે ઉપદેશ આપવો ઉચિત છે અર્થાત્^૧ દ્રવ્ય,ભેદ, કાળ અને ભાવનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ અન્ય દર્શનીય રાજને ઉપદેશ આપતી વેળા તો એ ખાસ વિચારવું જોઈએ કે શું તે અભિગૃહીત મિધ્યાદષ્ટિ છે કે અનભિગૃહીત કે તે સચચશીળ છે ? જો તે અભિગૃહીત મિધ્યાદષ્ટિ હોય તો કુતીર્થિકોની જાળમા સપડાવાથી તે તેવો છે કે પોતાની મેળે જ તે તેવો છે ? આવી તપાસ કયા વિના તેને એમ કહેવામા આવે કે—

“દશમ્નાસમચક્રો, દશચક્રિસમો ધ્વજ” ।

દશધ્વજસમા વેશ્યા, દશવેશ્યાસમો નૃપઃ ॥ ”

અર્થાત્ દશ કંટકખાના ચલાવનારા જેટલો કુભાર, દશ કુભાર જેટલો દ્વજ (પીકું રાખનાર), દશ દ્વજના સમાન વેશ્યા અને દશ વેશ્યા તુલ્ય રાજા પાપી છે તો તે રાજા શુસ્તે થાય એવું જ નહિ પણ સકળ સધને ભયકર આકૃતમા નાખે આથી એ વાત અપદ યાય છે કે વ્યક્તિની પરીક્ષા કર્યા વિના તેને ઉપદેશ આપવો તે અવિધિ

૧ વ્યક્તિ મિધ્યાદષ્ટિ છે કે ભ.પરિણામી છે ? કયા આસયથી એ પૂછે છે ? તે કોને દેવ તરીકે નમન કરે છે ? તે કયા દત્તનો છે ? આ દન્ય સંબધી આનોચના થઇ અહીં વૈષ્ણવોનું જ્ઞેર કે કે શૈવોનું કે જૈનોનું કે ઉત્તરચરચિનું એ ક્ષેત્ર પરત્વેની આનોચના છે આ કયો કાળ છે ? દુષ્કર્મદિક કે દુર્લભદન્યકાલ ? આ કાન મંત્રધી આનોચના છે પૂજનાગમા રાગ અને દેવથી પર એવો મધ્યસ્થ ભાવ છે કે નહિ એ ભાવવિવચ્ચ આનોચના છે

છે અને તેવી અવિધિ પૂર્વકનો ઉપદેશ આ લોકમા બાધાકારી છે એટલું જ નહિ પણ પરલોકમા પણ ગુણકારી નથી. વળી અક્ષરકૌવિદ સમાજમા પણ, હેતુ અને ઉદ્દાહરણનો આદર કર્યા વિના પ્રાકૃત ભાષામા ઉપદેશ આપવો તે પણ અવિધિ છે આ પ્રમાણે કરવાથી તો કેવળ પ્રવચનની હીલના થાય અને કર્મ-બન્ધ થાય વાસ્તે જે વિધિ ન જાણતો હોય તેને મૌન ધારણ કરવું તે એચ્છર છે કહ્યું પણ છે કે—

“ સાવજ્ઞનવજ્ઞાણં વ્યવર્ણં જો ન યાગાઈ વિતેસ ।

યુતું પિ તસસ ન સ્વર્મ કિર્મંગ પુણ દેસણ કાઝ ? ॥” —આર્યા

અર્થાત્ જે સાવધ અને નિરવધ વચનોની વિશેષતાથી અજાણ છે તેને બોલવું પણ ઉચિત નથી, તો તેને માટે દેશના આપવાની તો વાત જ શી ? વળી જે પદાર્થ હેતુગમ્ય હોય ત્યાં હેતુનો ઉપયોગ અને આગમગમ્ય હોય ત્યાં આગમનો ઉપયોગ કરે તો તે સિદ્ધાન્તનો આરાધક છે, એથી ઉલટું કાર્ય કરનાર જૈન શામનનો વિશાદક છે

ગીતાર્થ-નિશીથના જાણકાર મુનિ દેશના આપવાને લાયક છે અને એ દેશનાના ત્રણ પ્રકારો છે ઇત્યાદિ હકીકત મહોપાધ્યાય શ્રીમાનવિજયકૃત ધર્મસંગ્રહમા મળી આવે છે, પરંતુ તે સબધમા અત્ર ગ્રન્થગૌરવના ભયથી વિચાર કરવો બની શકે તેમ નથી



सर्वेषां धर्मभेदानां, सम्यक्त्व प्रथम मतम् ।

सुदेवे सुगुरौ शुद्ध-धर्मे श्रद्धानतो भवेत् ॥ ६ ॥

સમ્યક્ત્વનુ સ્થાન—

શ્લો ૦—“ ધર્મના સર્વ પ્રકારોમા સમ્યક્ત્વ પ્રથમ (સ્થાને) છે. સુદેવમા (દેવ-મુદ્દિરૂપ), સુગુરમા (ગુરુ-મુદ્દિરૂપ) અને સુધર્મમા (વર્મ-મતિરૂપ) શ્રદ્ધા રાખવાથી તે થાય છે ”—૬

૧ ડાયા—

सायपानवद्ययोर्वचनयोर्यो न जानाति विशेषम् ।

वक्तुमपि तस्य न क्षम किमद्वा पुनर्देशना कर्तुम् ? ॥

૨ સરખાવો ઝવિકાતસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રચરિત્ર યોગશાસ્ત્રના દ્વિતીય પ્રકાશનું નિમ્ન-લિખિત દ્વિતીય પદ—

સમ્યક્ત્વનું દિગ્દર્શન

૨૫૪ટી.—આર્હેતદર્શનદ્વારિકા (૫૦ ૬૬)મા સમ્યક્ત્વ સબધી વિશેષ વિચાર કરેલો હોવાથી અને તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આલેખીશું સમ્યક્ત્વ, સમ્યગ્દર્શન, દર્શન, બ્રાહ્મિ, સમકિત એ બધા ગમનાર્થક શબ્દો છે જિનેશ્વરે પ્રકટેલા તત્ત્વોને વિષે સાચી શ્રદ્ધા તે ‘સમ્યક્ત્વ’ છે આ મુજબના ધર્મનું મૂળ છે, યુગ્ય-પુરીનું દ્વાર છે, નિર્વાણ-મહેલની પીઠિકા છે અને સમસ્ત સપત્તિ જ્યોત્સુ નિધાન છે એના જેવો સમગ્ર તાસારમા કોઈ મહોદર બંધુ કે મિત્ર નથી આથી કરીને તો તેસગીયોપનિપદના બ્રહ્માનન્દવંશીના ચોથા અનુવાકમા કહ્યું પણ છે કે—

“તસ્ય શ્રદ્ધૈવ શિર ”

મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયના નિમ્ન લિખિત ૭૪ મા પદ્યમા તો ત્યાં મુખી કહ્યું છે કે—

“સમ્યગ્દર્શનસમ્પન્ન, કર્મભિર્ન નિરખ્યતે ।

દર્શનેન વિહીનસ્તુ, સસાર પ્રતિપત્યતે ॥”

અર્થાત્ જેણે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે કર્મોથી બધાતો નથી, પરંતુ જે એના વિનાનો છે, તે સસારમા રખડે છે

સમ્યગ્દર્શન—આસ કરીને ઔપચારિક અને સાચિક સમ્યક્ત્વ એ એક પ્રકારનો આત્મિક સાધ છે—દેવ, ગુરુ અને ધર્મરૂપ તત્ત્વત્રયીનું સમ્યક્ અવલોકન છે કહ્યું પણ છે કે—

‘વા દેવ દેવતાસુદ્ધિ-ગુરો ચ ગુરુતામતિ ।

ધર્મે ચ ધમધી શુદ્ધા, સમ્યક્ત્વમિવમુચ્યતે ॥’

આ પદ્યમત સમ્યક્ત્વનું નક્કી આપ્યું સાધના ઉપચારરૂપ છે વાયકવર્થ શ્રોત્રિમા સ્વાતિત્ત્વ તત્ત્વધર્મિગમસૂત્ર (અ. ૧ સ. ૨)મત તાષાણબદ્ધાન સમ્યગ્દર્શન’ એ અનીપચારિ—અથાથ વક્ષણ ૪ વિશેષમા નર્મસમહતા ૩૧મા પદ્યમા કહ્યું છે તેમ આ પતિઓ અને શ્રાવકોના સાધારણ સમ્યક્ત્વનું વક્ષણ છે, ખીન્નુ વક્ષણ તો ગૃહસ્થોએ દેવ, ગુરુ અને ધર્મને રિષે પૂજ્યત્વ, ઉપાસ્યત્વ અને અનુકર્યત્વરૂપ ઉપયોગ તાખવો જોઈએ એ સ્વયંના અર્થે છે તેમજ વગી દેવ અને ગુરુના હૃદય-તત્ત્વમા અને ધર્મનો શુભ આશ્રય અને નિવરમા અતસાવ થાય છે એટલે સામીય વિરોધ નથી મૂળ પકિતઓ નીચે મુજબ છે—

“અન્ન પ્રકરણે જિનોક્તત્ત્વેષુ રુચિરિતિ યતિશ્રાવણા સાધારણ મમ્ય ક્ત્યલક્ષણમુક્ત શાસ્ત્રાન્તરે સ્તુ ગૃહસ્થાના દેવગુરુધમમુ પૂજ્યત્વોપાસ્યત્વાનુષ્ટેયમ્વ લક્ષણોપયોગ્યશાસ્ત્ર દેવગુરુધમતાત્રપ્રતિષ્ઠિતિલખણ સમ્યક્ ચ પ્રતિપાદિત, તત્રાપિ દેવો ગુરુવદ્ધ ઝીવતત્ત્વે, ધમ શુભાધરે સવરે ચાન્તર્ભવતીતિ ૧ શાસ્ત્રાન્તર ચિરોધ ।

“ ૧અરિહ દેવો ગુરુણો મુસાહુણો જિણમયં મહ પમાણં ।
 રૂચ્ચાડ મુહો ભાવો, સમ્મત્તં વીતિ જગગુરુણો ॥ ”

મુક્તિ-મહેસના પ્ર-ધાન-ત્રયી પેઢી એક, આદિમ અને અત્યન્ત આવશ્યક પ્રધાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનનું યથોચિત વર્ણન મારા જેવા માટે શુ શક્ય છે ? નહિ જ, તો પછી આટલેથી વિરમવામા આવે છે.

ધર્મના પ્રકારો—

અપેક્ષા અપેક્ષા પ્રમાણે ધર્મના બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારો મળવે ૬ જેમકે ગૃહ-થ-ધર્મ અને શ્રમણ-ધર્મ એમ ધર્મના બે ભેદો પડે છે અહિં સા, ન યમ અને તપ એમ એના ત્રણ પ્રકારો બોવાય છે દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એમ આર પ્રકારો છે પરન્તુ આ પેઢી ગમે તે પ્રકારની સાર્થકતા તો સમ્યક્ત્વ હોય તો જ છે, એના વિના જે ધર્મનું એવન થાય તેની કશી કીમત નથી



ચારિત્રજ્ઞાનહીનોઽપિ, સમ્યક્ત્વી શ્લાઘ્યતે સદા ।

યતઃ સિધ્યતિ સમ્યક્ત્વી, જ્ઞાનચારિત્રમૃત્નહિ ॥૭૧॥^૨

સમ્યક્ત્વ વિનાના જ્ઞાન અને ચારિત્રની નિષ્ક્રિયાતા—

શ્લોઃ—“ (શુદ્ધ) ચારિત્ર અને (રૂઢા) જ્ઞાનથી રહિત એવો સમ્યક્ત્વી

૧ યા—

અહન્ દેવો ગુરવ મુસાધવ જિનમત મમ પ્રમાણમ્ ।

રૂચ્ચાડિ શુભો ભાવ સમ્યક્ત્વ ધ્રુવતે અગદ્ગુરવ ॥

૨ સરખાવો ભક્તપરિજ્ઞાની નિમ્ન-લિખિત ૬૧મી ગાથા —

‘ દસણમટ્ટો મટ્ટો, દસણમટ્ટસ્ત નરિય નિચ્ચાણ ।

સિજ્ઞતિ ચરણરહિતા, દસણરહિતા ન સિજ્ઞતિ ॥ ”

[દર્શનમટ્ટો મટ્ટો દર્શનમટ્ટસ્ય નાસ્તિ નિર્વાણમ્ ।

સિધ્યન્તિ ચરણરહિતા દર્શનરહિતા ન સિધ્યન્તિ ॥]

તેમજ—“ શ્લાઘ્ય દિ ચરણજ્ઞાન-વિયુક્તમપિ દર્શનમ્ ।

ન પુનર્જ્ઞાનચારિત્રે, મિથ્યાત્વવિપદૃપિતે ॥

જ્ઞાનચારિત્રહીનોઽપિ, શ્રયતે શ્રણિવ કિલ ।

સમ્યગ્દર્શનમાદાત્મ્યાત્, તીર્થકૃત્વ પ્રપત્સ્યતે ॥ ’

સર્વદા વખણાય છે (નહિ કે એ વિનાના જ્ઞાની કે ચારિત્રવાન), કેમકે સમ્યક્તાનું મોક્ષે જાય છે, નહિ કે જ્ઞાન કે (એનાથી વિરુદ્ધ) ચારિત્ર યુક્ત વ્યક્તિ ”—૭



ચિન્તામણિ-કામકુમ્ભ-કલ્પવૃક્ષાધિકપ્રદમ્ ।

સમ્યક્ત્વ તદ્ વિના ધર્મ, ઉપરે વીજવાપવત્ ॥ ૮ ॥

સમ્યક્ત્વ વિનાના ધર્મની નિઃમારતા—

શ્લોક—“સમ્યક્ત્વ એ ચિન્તામણિ, કામકુમ્ભ અને કલ્પવૃક્ષથી અવિક (ફળ) આપનાર છે એના વિનાનો ધર્મ તે જાપ (ક્ષેત્ર)મા ખીજ વાવવા જેવું છે ”—૮

પ્રસ્તુતનું પુષ્ટીકરણ—

અર્પણ—સમ્યક્ત્વ વિનાની ધર્મ-ક્રિયા મફત થતી નથી એ વાતને શ્રીહર્ષભદ્રસંસ્કૃત ધર્મખિન્દુની શ્રીસુનિચન્દ્રસંસ્કૃત વૃત્તિના ૩૧મા પત્રમા ટાચણરૂપે આપેલા નિમ્ન-લિખિત શ્લોકો પુષ્ટ કરે છે —

“ સસ્યાનીવોપરે ક્ષેત્રે, નિષ્કિપ્તાનિ કદાચન ।

ન ત્રતાનિ પ્રોહત્તિ, જીવે મિધ્યાત્વવાસિતે ॥—અનુ૦

સૈયમા નિયમા સર્વે, નાશ્યન્તેઽનેન પાવના’ ।

સયકાલાનલેનેવ, પાદપા’ ફલશાલિનઃ ॥ ’—અનુ૦

અર્થાત્ જેમ જમર ક્ષેત્રમા વાવેલા ધાન્યો કદાપિ ઉગતા નથી તેમ મિધ્યાત્વથી વાસિત હવમા મતો ઉગી નીકળતા નથી જેમ પ્રલય-કાલના અગ્નિથી દૂળદ્રુપ ઝાડો નાશ પામે છે, તેમ મિધ્યાત્વથી સર્વ પવિત્ર સયજ્ઞો અને નિયમોનો વિનાશ થાય છે આથી કરીને તો ધર્મખિન્દુ (અ ૩)મા ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે—

“ સતિ સમ્યક્દર્શને ન્યાય્યમણુવતાદીનાં ગ્રહણ, નાન્યથેતિ ”

અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનની હયાતીમા જ, નહિ કે તેની ગેરહાજરીમા અણમત વગેરેનું શક્ય બ્યાજબી છે આ ૩૩૭ ધમા મહોપાધ્યાય શ્રીચશોવિજય કહે છે કે—

“ અતો માર્ગવેશાય, ત્રત મિધ્યાદશાયપિ ।

દ્રવ્યસમ્યક્ત્વમારોપ્ય, દદતે ધીરતુલ્ય ॥”—અનુ૦

એટલે કે એથી કરીને ધીર મતિવાળા (મહાતુલાવો) ભાગમા પ્રેશ કરાવવા ખાતર મિથ્યાદષ્ટિઓમા પણ દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વનો આરોપ ઠર્યા બાદ તેમને નત આપે છે-અહણુ કરાવે છે



અહિંસાસત્યમસ્તેય-બ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહા ।

સમ્યક્ત્વસહિતા एते, नियमा मोक्षदायिनः ॥૧॥

સમ્યક્ત્વ પૂર્વકનાં વ્રતોથી મોક્ષ—

શ્લો०—“અહિંસા, મત્ય, અદત્તાદાન, બ્રહ્મચર્યા અને અપરિગ્રહ એ (પાચ મહા)વ્રતો સમ્યક્ત્વથી યુક્ત (હોય તો) જ મોક્ષ અર્પે છે”—૯



સયમસ્ય વલાભાવે, શ્રાવકાણાં વ્રતાનિ ચ ।

દ્વાદશ ગૃહીતવ્યાનિ, સમ્યક્ત્વોચ્ચારપૂર્વકમ્ ॥૨૦॥

શ્રાવકનાં બાર વ્રતો—

શ્લો०—“ચાગ્નિ લેવાની શક્તિના અભાવમા શ્રાવકોનાં બાર વ્રતો સમ્યક્ત્વના ઉચ્ચાર પૂર્વક અહણુ કરવા જોઈએ ”—૧૦

શ્રાદ્ધ-વ્રતોનુ પ્રદાન—

સ્પષ્ટી૦—ગૃહસ્થપણુમા રહીને પાળી શકાય તેવા વ્રતો શ્રાવકોને અહણુ કરાવવામા આવે તે પૂર્વે તેને સર્વોત્તમ સર્વવિરતિરૂપ ધર્મનું કથન કરવુ જોઈએ એવી જો હકીકત આ પદ્યમાથી સ્ફુરતી હોય તો તે ધર્મખિન્દુના દ્વિતીય અધ્યાયના ૩૭ મા પત્રગત નિમ્ન-લિખિત પકિતને આભાગી હોય એમ સમજાય છે—

“उत्तमधर्मप्रतिपत्त्यसहिष्णोस्तत्कथनपूर्वमुपस्थितस्य विधिनाऽणुव्रतादिदानमिति ॥૮॥ सहिष्णोः प्रयोगेऽन्तराय इति ॥ ૯ ॥ अनुमतिश्चेन्नरति ॥૧૦॥ ”

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે કાંઈ ભવભીંડ બાંધ્યું ધર્મના મહણ માટે ઉદ્યમશીલ બન્યો હોય તેની આગળ શુર પ્રથમ દામા, માઠવ ઇત્યાદિ દયવિધ યતિધર્મનું સવિસ્તર વર્ણન કરે, કેમકે એ યતિ-ધર્મ જ સર્વ ધર્મ-રેખાને ફર કરનાર અનુપમ ઔષધ છે એ આ બધા આવે સમયે પણ વિષય-મુખની પિપાસાને લઇને ઉત્તમ એવી સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કરવા અસમર્થ હોય તે તેને અલુપ્તનાદિનું પ્રબળ કરવું, પરંતુ તેમ કરવા પૂર્વે યતિ-ધર્મનું કથન કરવું જ જોઈએ, કેમકે જે ધર્મ-મહણ માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે તેને જો યતિ ધર્મ ન સંભળાવાય તો જીતી શક્યાએ તેને સર્વવિરતિ લેવામા અત્યવશ્યક થવાનો દોષ લાગે તેમજ તેશવિરતિ સ્વીકારવાથી જે સાવધ અશનો ત્યાગ રહી બાક્ય તેમા અનુભવિ હોવાનું દ્વપણ ઉદ્ભવે

શ્રાવકનો અર્થ—

“ જ્ઞાતાતીતિ શ્રાવક ” એ અનુત્પત્તિવાળા શ્રાવક શબ્દથી ? સમજવું તેનો ઉત્તર નિમ્ન-લિખિત પદ્ય પૂરા પાડે છે —

“ મદ્દાલુતા યાતિ જિનેન્દ્રશાસને

પનાનિ સેષેણ વપ્ત્યનારતમ્ ।

કરોતિ પુણ્યાનિ સુસાધુસેવના—

દત્તોઽપિ સં ‘શ્રાવક’માહુરુત્તમાઃ ॥” —વશસ્થ

અર્થાત્ શ્રીતીથ કરની આજ્ઞાને વિષે જેને આસ્થા છે, જે નિરંતર (સાધુ પ્રયત્ન

૧ શ્રાવકને માટે પ્રાકૃત ભાષામાં સર્વગં રાજ છે એનો અર્થ સમજાવના શબ્દો ભગવદ્ ગિતામાં પ્રકરણમા આર્ય-ધર્મોધિગમમા કહ્યું છે કે—

‘ સપ્રસદસજ્ઞાદ પરિદિયદ્ મદ્દજ્ઞા સુજોઈ ચ ।

મામાચારિ પરમ જો શ્વલુ ત સાવગ ચિત્તિ ॥ ’—આર્ય

[સમ્પ્રાસદજ્ઞનાદિ પ્રતિદિયસ યતિજ્ઞનાન્ શૂણોતિ ચ ।

સામાચારી પરમા ચ શ્વલુ તે શ્રાવક મુચતે ॥]

૨ આદ્યશુદ્ધિવિચરણમા તો એવો ઉલ્લેખ છે કે—

મદ્દાલુતા યાતિ શૂણોતિ શાસનં

ધન વપેદાશુ શૂણોતિ દર્શનમ્ ।

કૃતત્વપુણ્યાનિ કરોતિ સયમ

ત શ્રાવક’ માહુરમી ચિચરણા ॥” —વશસ્થ

અર્થાત્ યસ્ય પાપાનિ પૂર્વવદ્દા-યનેક્ષ ।

માનુષ્ય વ્રતનિમ્ય શ્રાવક મોઽભિધીયતે ॥ —અનુ૦

ઉત્તમ સાત) શેત્રોમા દ્રવ્ય વાવે છે-વાપરે છે અને જે શુદ્ધ શ્રમણની મેવાથી પુણ્ય (પ્રાપ્ત) કરે છે, તેને ઉત્તમ (પુરુષો) 'શ્રાવક' કહે છે

શ્રાવક કહેા કે શ્રાદ્ધ કહેા તે એક જ છે એનો વિશેષ પરિચય શ્રાદ્ધશુણ્યવિવરણ, ધર્મખિન્દુ વગેરે શ્રેયોમા નજરે પડે છે

❧ ❧ ❧ ❧

સ્થૂલહિંસામૃષાસ્તેયા--ડ્રહ્યતઃ પ્રપલાયિતા ।

શ્રાદ્ધવ્રતાનિ ચત્વારિ, તેષ્વાધ્યાનિ ભવન્તિ હિ ॥૧૧॥

શ્રાદ્ધવ્રતોનો ઉપક્રમ-

શ્લો०—"સ્થૂળ હિંસા, સ્થૂળ અસત્ય, સ્થૂળ ચોરી, સ્થૂળ અગ્રહથી ભયો નાશી છુટ્યા છે નિવૃત્ત થયા છે તેમનામા (વ્રતમના) ચાર શ્રાવક-વ્રતો છે" -૧૧

❧ ❧ ❧ ❧

પરિગ્રહાણાં સદ્વ્રતોચ્ચે, પશ્ચમં વ્રતમુચ્યતે ।

દિશા નિયમને ણ્ઠ, ભોગોપભોગવર્જનમ્ ॥૧૨॥

દેશતઃ સત્તમ જ્ઞેય--મનર્થદળ્ઢવર્જનમ્ ।

અળ્ઢમં નવમ ચાસ્તિ, સામાયિકવ્રત મતમ્ ॥૧૩॥-યુગ્મવ

સ્થૂલ પરિગ્રહનો ત્યાગ છત્યાદિ વ્રતો-

શ્લો०—"પરિગ્રહોનો મોકાય તે પાત્રમુ વ્રત છે અને દિશાનો નિયમ કરવાથી છઠ્ઠું દિ પૂર્વિમા વ્રત (થાય) છે ભોગ અને ઉપભોગનો અશથી ત્યાગ તે સાતમુ ભોગોપભોગપરિમાણ વ્રત છે અનર્થદળ્ઢુ વિરમણ તે આઠમુ વ્રત જાણવુ અને સામાયિક તે નવમુ ગણાય છે" -૧૨-૧૩

❧ ❧ ❧ ❧

૧ આ મંત્રધર્મા નિમ્ન-લિખિત પદ્ય મનન કરવા જેવુ જણાય છે —

"પાત્રે ચૂધો ત્રિહુ મૂકિઓ, ચિત્તુ ન જાણુ નામુ
જગિ દેરઓ વાધઓ, સુદધ 'શ્રાર' નામુ"

પત્યાગ-મા તો કર્યુ છે કે—

"પરલોવદિય સમ્મ જો જિજ્ઞવણ સુણેઈ ઉપરત્તો ।

અતિલવ્યકમ્મવિગમા સુલ્લોસો 'સાવગો' પત્ય ॥ ૨ ॥"

[પરલોકહિત સમ્યગ્ યો જિજ્ઞવચન શૃણોતિ ઉપયુક્ત ।

અતિતીવ્રધર્મવિગમાત મૂત્ક્રમ (શુકલ સ) શ્રાવકોડ્ર ॥]

દેશાવકાશિક નામ, દશમ વ્રતમુચ્યતે ।

પર્વાદો પોપદ્ધ કૃત્વા, પાલ્યમેકાદગેવ્રતમ્ ॥ ૧૪ ॥

દશમા અને અન્યાનમા વ્રતો—

શ્લોક—“દેશાવકાશિક દશમ વ્રત દેશના કે પર્વ વગેરે (દિવસોના) પોપદ્ધ ની પોપદ નામ અર્થાત્તુ વ્રત પૂરવું એ-એ.”—૧૪

‘આદિ’ શબ્દનો હેતુ—

સ્થળી—અવકાશ સપાટ-ગીચ છે અને તેથી તેઓ ધનુઃગ્રસ્તીથી લે-
નેની જેમ પર્વને જે દિવસે પોપદ્ધ કરવો એ વાત સ્વીકારવા નથી, પરંતુ
અન્ય દિવસે પણ પોપદ્ધ હવે શક્ય છે એવું તેમનું મતન્ય છે આમતત્યન-
નુસાર આદિ તેમને ‘આદિ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો હોય એમ જણાય છે



અતિયિસવિમાગેન ક્રિપ્તે દ્વાદશવ્રતમ્ ।

સ્વર્ગના હિ વ્રતસ્થા સ્યુ, પશવો વ્રતવર્જિતા ॥ ૧૫ ॥

વ્રતપ્રાદીઓની અતિ—

શ્લોક—“અનિયમની ત્રાણે અવિભાગ કરનાથી જાતે વ્રત થાય છે (એ પ્રમાણે)
જાતે વ્રતો પાલનના ને, એ કેમકે વ્રતવાદી (હવે) સ્વર્ગે અથ, અથાતે વ્રત નિર્ણય
(હવે) પડે થાય-તિર્થસ્થ નિર્ણય હતપન્ન થાય.”—૧૫



મહાવ્રતાનિ લઘ્વાનિ, નેવ દ્વાદશ વ્રતાનિ ચ ।

સમ્યક્ત્વં યેન નો લઘ્વં, તસ્ય જન્મ નિર્ધર્યકમ્ ॥ ૧૬ ॥

વિના જન્મની નિર્ધર્યકતા—

ય મહાવ્રતો, જાતે વ્રતો કે સમ્યક્ત્વ (પણ) જેવું પ્રાપ્ત કરવું નથી
કે-એવું મથો છે.”—૧૬



જીવાજીવૌ તથા પુણ્ય-પાપે ચાશ્રવસંવરો ।

નિર્જરાવન્ધમોક્ષાશ્ચ, તત્ત્વાન્યેવ મતાનિ હિ ॥ ૧૭ ॥

નવ તત્ત્વોનો નિર્દેશ—

શ્લો ૦—“ જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બિન્દુ અને મોક્ષ એ પ્રમાણે નવ ન તત્ત્વો ગણાય છે ”-૧૭

ક્રમનો ઉપન્યાસ—

સ્પષ્ટી ૦—અત્ર જે ક્રમપૂર્વક તત્ત્વોનો નિર્દેશ કરાયો છે તે નવતત્ત્વની નિમ્નલિખિત—

“ જીવાજીવા પુણ્ય પાપાસવસંવરો ય નિજ્જરણા ।

વધો મુશ્વો ય તદ્દા નત તત્તા કૃતિ નાયગ્યા ॥ ”

—આથ ગાથાના અનુકરણનું પરિણામ જણાય છે પુણ્ય અને પાપનો આશ્રવ કે બધમા અતર્ભાવ કરતા તત્ત્વોની સખ્યા સાતની પણ થાય છે અને તેના મુખસિદ્ધ ક્રમ પ્રમાણે બધનો સવરની પૂર્વે નિર્દેશ કરાય છે તેમજ એ ક્રમ તો મહેતુક છે એ વાત મેં આહતદર્શનદીપિકા (પૃ ૩-૪)મા વિચારી છે, પરંતુ અત્ય ક્રમ માટે શું કારણ છે તે મારા સમજવામા આવતું નથી, કેમકે એ ક્રમમા પરિવર્તન પણ જોવાય છે એ વાતની પ્રતીતિ કરવી હોય તો આ પછીના પદ્યનું દિપ્તિપદ્ય જોવું (પૃ ૩૦૬)



સ્યાદ્વાદસહિત તેષાં, નયનિક્ષેપપૂર્વકમ્ ।

યજ્ઞાન તત્ત્વ સમ્યક્ત્વ, ધર્માધારં પ્રકીર્ત્યતે ॥ ૧૮ ॥

સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ—

શ્લો ૦—“ સ્યાદ્વાદ સહિત તેમજ નય અને નિક્ષેપ પૂર્વક આ (તત્ત્વો)નું જે જ્ઞાન છે તે ધર્મના આનારરૂપ ‘સમ્યક્ત્વ’ કહેવાય છે ”-૧૮

સ્યાદ્વાદનો વિચાર—

સ્પષ્ટી ૦—૧૩૬માથી ૧૩૮મા સુધીના પૃષ્ઠોમા સ્યાદ્વાદ સળધી આપત્તે યોગ્યક ઉમારો કરી ગયા છીએ એનું સ્વરૂપ તો એટલું વિશાળ છે કે તેના યથાયોગ્ય નિર્દેશ કરતા એક સપૂર્ણ ગ્રંથ થઈ જાય વિશેષમા આ ગળધમા એ ન્યાયકુસુમા જાહે (સ્ત ૩, શ્લો ૨૨, ૨૬, ૨૯, ૩૧)ના તેમજ અનુતિચતુર્વિગતિકા

(૫ ૧૧૨-૧૧૫)ના સ્પષ્ટીકરણમાં થોડા ઘણા ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલે અહીં તેા તેના સ્વરૂપ પરત્વે ન્યાયખડખાદ્ય (શ્લોક ૪૭)ની ન્યાયાચાર્ય મટોપાધ્યાય ત્રીયશોભિજયકૃત ટીકાની આદાદના લક્ષણ ઉપર પ્રકાશ પાડતી નિમ્નલિખિત પદ્ધતિ રજુ કરી સતોપ માનવો ઉચિત મમજાય છે -

“ ન દ્યેન નાનાવિરુદ્ધમૈતિપાદક સ્યાદ્વાદઃ, વિન્દુ અપક્ષમેદેન તદવિરોધયોતકસ્પાત્વદસમધિવ્યાદ્યતવામ્યપિશેષ ઇતિ ”

અર્થાત્ વિવિધ વિરુદ્ધ ધર્મોનું એક સ્થાનમાં પ્રતિપાતન કરનાર સ્યાદ્વાદ નથી, પરંતુ અપેક્ષાના ભેદથી વિરુદ્ધ ધર્મોના અવિરોધના યોગ્ય ‘સ્પાત્’પદથી અવહાર કરાતો વાક્યવિશેષ છે

આ સ્યાદ્વાદ-રત્નાકરની ઊંચો અન્ય દાગ્ધનિક ઉદાહરણને પણ પશ્ચવિત કરી રહી છે દાખલા તરીકે વેદમાં જે એક ઠેકાણે અનેક દેવ માનેલા છે અને બીજે ઠેકાણે દેવ એક જ છે એમ પરસ્પર વિરોધાત્મક જે બે કથનો નજરે પડે છે તેનું સમાધાન કરતા ત્રીયાદિકાચાર્ય કહે છે કે—

‘ एतत् तु नरराष्ट्रमिव स्यात् ’

અર્થાત્ પુષ્કળ નરી મળીને એક રાષ્ટ્ર થાય છે એટલે મમદિરૂપે રાષ્ટ્ર એક છે પરંતુ વ્યદિરૂપે બેઈએ તેા તે વિવિધ પ્રકારના નરરૂપ છે એ પ્રમાણે રાષ્ટ્રરૂપ એકત્વ અને નરરૂપે નાનાત્વ જેમ સિદ્ધ થાય છે તેમ અત્ર સમજવું નયોનો ઊહાપોહ—

ન્યાયકુસુમાજલ્હિ (અત ૩, શ્લોક ૧૬, ૩૬)મે તેમજ સ્તુતિચતુર્થિ શક્તિકા (શ્લોક ૩)ના સ્પષ્ટીકરણમાં તથા આર્ણતદર્શનદીપિકા (૫ ૨૭૨-૩૩૦)માં નય નબધી એ વિસ્તૃત ઉદાહરણ કર્યો છે એટલે અત્ર એ નબધના વિશેષ કહેવા જેવું રહેતું નથી છતાં ૫ સુબલાલચક્રવર્તી તત્વાર્થસૂત્રના વિવેચનમાંથી એક બે મનનીય હકીકત નોંધવી આવશ્યક સમજાય છે

૧ સરખાવો સિદ્ધપચાશિ ૧, ધમરત્નવૃત્તિ, કમમ ધટ્ટિતિ વગેરેના કર્તા શ્રોદેને દ સૂરીધરનો મુદ્રાલેખ—

‘ જિમ ૧ મજિમ ૨ પુન ૩ પાવામનવ ૬ સવર ૬ અધ ૭ મુક્ત ૮ નિજ્જરણ ૯ જેણ સદ્દહ ૧૧ સમ્મ સંગાદ્યહુમેમ ૥ ’
[જીવાડજીય પુણ્ય વાપમાસવ મથરા વગ્યા મોક્ષ ૧ નર્જરણ ૧ એન અદ્ધીયતે તણ સમ્યક્ ૨ અવાદિવહુમેદમ ૥]

નયોનુ નિરૂપણ—

કોઈ પણ વિષયનું સાપેક્ષપણે નિરૂપણ કરનારા વિચારને ‘નય’ કહેવામા આવે છે આથી નયોનું નિરૂપણ કરવું એનો અર્થ વિચારોનું વર્ગીકરણ કરવું એવો થાય છે નયોનું વર્ગીકરણ ત્રણ જુદી જુદી રીતે થયેલું જૈન દર્શનમા નજરે પડે છે—(અ) એક પરપરા મીઠી રીતે પહેલેથી જ (૧) નૈગમ, (૨) મગ્ધ, (૩) વ્યવહાર, (૪) નજીવત્ત, (૫) શબ્દ, (૬) સમભિરૂઢ અને (૭) એવમૂત એમ નયના સાત પ્રકારો વર્ણવે છે (આ પરપરા શ્વેતાશ્રીય આગમોમા અને દિગ ખરીય ગથોમા છે), (આ) નૈગમ સિવાયના છ ભેદો મ્વીજરનારી તાર્કિકચક-ચૂકામણિ શ્રીમિહસેન દિવાકરની પરપરા, અને (ઇ) વાયકવર્થ શ્રીઉમાસ્વાતિની જે જેઓ તત્ત્વાર્થસ્ત્ર અને તેનામ્વોપસ સાધ્યમા નયના નૈગમથી માહીને શબ્દ મુધીના પાય ભેદો અને શબ્દના સાપ્રત, સમભિરૂઢ અને એવ ત એમ શબ્દના ત્રણ ઉત્તર ભેદોનો ઉલ્લેખ કરે છે

નયવાદનું સ્વરૂપ—

નયવાદ એટલે વિચારોની મીમાસા આ વાદમા માત્ર વિચારોના કારણો, તેના પગિણામે કે તેના વિષયોની જ ચર્ચાના સમાવેશ થાય છે એમ નહિ, કિન્તુ એમા પરમ્પર વિરોધી જણાતા પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતા અવિરોધી એવા વિચારોના અવિરોધીપણાના કારણનું ગવેષણ મુખ્યપણે છે એટલે કે વિરોધી દેખાતા વિચારોના વાસ્તવિક અવિરોધનું મૂળ તપાસનાર અને તેમ કરી તેવા વિચારોનો સમન્વય કરનાર શાસ્ત્ર તે ‘નયવાદ’ છે અવિરોધનું મૂળ વિચારકની દૃષ્ટિ-તાત્પર્યમા રહેલું છે આ દૃષ્ટિને જૈન શાસ્ત્રમા અપેક્ષાના નામથી ઓળખવામા આવે છે તેથી નયવાદ ‘અપેક્ષાવાદ’ પણ કહેવાય છે નય-દેશનાની મૃદુતા અને વિગિષ્ટતા—

નય અને શ્રુત એ બંને વિચારાત્મક જ્ઞાન છે છતાં એ બેમા તફાવત છે, કેમકે કોઈ પણ વિષયને સર્વાંશે સ્પર્શ કરનાર અથવા તેમ કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર વિચાર ‘શ્રુત’ છે, જ્યારે તે વિષયને માટે એક અંશે જ સ્પર્શ કરી બેસી રહેનાર વિચાર ‘નય’ છે આથી સમજી શકાય છેકે નય એ શ્રુત-પ્રમાણનો અંશ છે કોઈ પણ વિષય પરત્વે અંશે અંશે વિચાર ઉત્પન્ન થઈને જ છેવટે તે વિશાળતા કે સમગ્રતામા પરિણમે છે જે કમપૂર્વક વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે તે જ ક્રમે તત્ત્વ-બોધના ઉપાય તરીકે તેનું વર્ણન કરવું જોઈએ એમ માનતા મ્વાલાલિક રીતે જ નયનું નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રોમા શ્રુતપ્રમાણથી જુદું કરવામા આવ્યું છે વળી કોઈ વિષયમા ગમે તેટલું મમત્ર જ્ઞાન હોય તોપણ વ્યવહારમા તેનો ઉપયોગ અંગે અંગે થતો હોવાથી સમગ્ર વિચારાત્મક શ્રુત કરતા અશવિચારાત્મક નયનું નિરૂપણ જુદું કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રુત એ આગમ-પ્રમાણ હોવાથી નયવાદનો આગમ-પ્રમાણમા અતર્લાવ થાય ॥ આગમ-પ્રમાણ તો જૈનેતર દર્શનો પણ સ્વીકારે છે તેમ છતાં પણ નયવાદની જુની દેશનાને કારણે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની વિશેષતા મનાય ॥ આતુ કારણ નયવાદની જુની પ્રતિષ્ઠા જૈન દર્શને જે હેતુથી કરી છે તે જ છે એ હેતુ એ છે કે સામાન્ય રીતે મનુષ્યની જ્ઞાનવૃત્તિ અધુરી છે, અને અસ્મિતા-અભિનિવેશની બહુલતા છે એથી કરીને જ્યારે તે કોઈ પણ બાબતમા અમુક વિચાર કરે છે ત્યારે તે વિચારને છેદતો અને સંપૂર્ણ માનવા પ્રેરાય ॥ આ પ્રેરણાથી તે ધીમના વિચારને સમજવાની ધીરજ જોઈ બેસે છે, છેવટે પોતાના આગિક જ્ઞાનમા સંપૂર્ણતાનો આરોપ કરી લે છે આવા આરોપને તીધે એક જ વસ્તુ પરત્વે સાચા પણ જુદા જુદા વિચાર ધરાવનારાઓ વચ્ચે અધ્યક્ષમણી ઊભી થાય ॥ અને તેને લીધે પૂર્ણ અને સત્ય જ્ઞાનનું દ્વાર બંધ થઈ જાય છે, તેથી સત્ય અને પૂર્ણ જ્ઞાનનું દ્વાર ઉઘાડવા અને વિષમતા અને વિવાદને દૂર કરવા નયવાદની પ્રતિષ્ઠા કરવામા આવી છે અને એ દ્વારા એમ સુવચાય છે કે દરેક વિચારક પોતાના વિચારને આગમપ્રમાણ કહ્યા પહેલા તપાસી જુએ કે તે વિચાર પ્રમાણની કોટિએ મૂકાય તેવો સર્વાંશી છે કે નહિં આણુ સૂચન કરવું એ જ એ નયવાદ દ્વારા જૈન દર્શનની વિશેષતા છે

નિરૂપ—

સમગ્ર બ્યવહારનું કે જ્ઞાનની આપ લેનું સાધન ભાષા છે ભાષા શબ્દોની બનેલી છે એક જ શબ્દનો પ્રયોજન કે પ્રમગ પ્રમાણે અનેક અર્થમા ઉપયોગ કરાય છે દરેક શબ્દના ઓછામા ઓછા ચાર અર્થો બેવાય છે એ જ ચાર અર્થ એ શબ્દના-અર્થસામાન્યના ચાર વિભાગ છે એ વિભાગ જ ‘નિરૂપ’ યાને ‘ન્યાસ’ કહેવાય છે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિરૂપ છે એ જાણ નાથી તાત્પર્ય ગમજવામા સરવતા થાય છે એનાથી એટલું પૃથક્કરણ થઈ જાય છે કે મોક્ષમાગકે મમ્યગ્દર્શન આદિ અર્થ અને તત્ત્વરૂપે જીવાજીવાદિ અર્થ અમુક પ્રકારના હોવા નોંધ્યે, બીજા પ્રકાર ॥ નહિ આ ચારે નિરૂપોની ઉપરેખા ને આહતદર્શનદીપિકા (પૃ ૧૪૭-૧૫૮)મા આવેલી છે એટલે અહીં તેનું પુનઃપર્તન કરવાની જરૂર જોતો નથી



તત્ત્વજ્ઞાનવિહીનોડપિ, તત્ત્વશ્રદ્ધાનમાત્રતઃ ।

સમ્યક્ત્વ લભતે કશ્ચિન્-માપતુષ્મુનીશવત્ ॥ ૧૧ ॥

મમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું આધન—

શ્લોક—“ તત્ત્વ-જ્ઞાનથી રહિત હોના છતાં તત્ત્વોને વિષે કેવળ શ્રદ્ધા

હોવાથી કાઇ માપતુષ મુનિવગ્ની જમ સમ્યક્ત્વ પામે છે ૧૧-૧૯

માપતુષ મુનિવરનો વૃત્તાન્ત—

૨૫૯૧—મુનિવર શ્રીમાપતુષનો શ્લોકબદ્ધ વૃત્તાન્ત પચાગકની શ્રીઆશયદેવસૂરિકૃત વૃત્તિમા નજરે પડે છે આના આ શ્લોકો શ્રીદેવગુપ્ત સૂરિકૃત નવતત્ત્વ પ્રકરણના ઉપાધ્યાય શ્રીયગોદેવકૃત વિવરણમા ઉદ્ધૃત કરાયેલા છે આના આધારે આ મુનિવરના જીવનની રૂપરેખા અત્ર નીચે મુજબ આલેખવામા આવે છે—

શુણેના રત્નાકર, શ્રુતના અર્થો શિષ્યો વડે સેવિત, સૂત્રાર્થનું જ્ઞાન દેવામા મેઘ સમાન અને સધાદિતુ કાર્ય કરવામા તત્પર એવા એક આચાર્ય હતા તેમને એક બધુ હતા આ ભાઈ વિશિષ્ટ શ્રુતથી ગહિત, સ્વાર્થપરાયણ તેમજ સ્વેચ્છા પૂર્વક નિદ્રા લેનારા હતા એક દિવસ આચાર્ય કામ કરીને થાકી ગયા હતા તેમ છતાં અવમરને નહિ જોળખનારા અને મુગ્ધ બુદ્ધિવાળા શિષ્યોએ તેમની પાસે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું શ્રમને લીધે તેઓ વ્યાખ્યાન આપવા મમથ થયા નહિ, પરંતુ તેમનું ચિત્ત ખિન્ન થયું અને તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે મારો ભાઈ ધન્ય છે, પુણ્યશાળી છે, કેમકે તે નિર્જુણ હોવાથી મુખે મુખે છે અને હરે હરે છે, જ્યારે અમે તો અધન્ય છે, કેમકે અમારા શુણેને લઇને અમારે પરતનતા પ્રાપ્ત થઇ છે અને એથી અમે ઝપીને બેસી શકતા નથી આ પ્રમાણેના ચિંતન દ્વારા જ્ઞાનની અનજ્ઞા કરવાથી આ આચાર્ય અતિશય ઉગ્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધ્યુ, પરંતુ તેમણે તેની આલોચના કરી નહિ તેઓ કાળ કરીને સ્વર્ગે મચ્યા ત્યાંથી મ્યનીને તેઓ કોઇ સારા કુળમા અવતર્યા કાલાતરે સાધુના ગમાગમથી તેઓ જૈન ધર્મી થયા એટલું જ નહિ પરંતુ તેમણે મોક્ષદાયિની દીક્ષા પણ ગ્રહણ કરી ત્યારબાદ તેઓ સામાયિક શ્રુતનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા કિન્તુ તેણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉદયમા આવેલું હોવાથી એક પદ પણ તેમને યાદ રહેતું નહિ, જોકે બહુમાન પૂર્વક વારવાર પ્રયાસ તો તેમનો ચાલુ જ હતો શરુએ તેમને પાઠ કરવા માટે અશક્ત બણ્યા, તેથી સામાયિક શ્રુતનો સંક્ષેપથી અર્થ મળવાનો કે માં રુપ્ય માં તુલ્ય અર્થાત્ રૂપ કે તુલ્ય થવું નહિ, એટલે કે રાગ અને દેવથી આઘા રહેવું આટલો અર્થ પણ તેઓ ભૂલી જતા

૧ સરખાવો પચાગક ॥ 'સાનુવિધિ' નામના અગ્રાગ્રા પચાગકની નિમ્ન—લિખિત સાનમી ગાથા—

“ ગુરુપારતતજાળ મહાજ્ઞ પયમગય ચેષ ।

પત્તા ડ ચરિત્તોળ માત્તતુલાદિણમુ(ણિ)દિદ્ધ ॥ ”

[ગુરુપારતમ્બાળા અદ્વૈતપત્તન્મદ્વૈત ચેષ ।

યતસ્તુ ચારિત્રિણા ના નિર્દિષ્ટ ॥]

મહામહેનત કરતા વળી તે યાદ આવતા તેઓ માપતુષ એમ ગોખવા મા
ડતા જ્યારે આ પછુ વળી તેઓ ભૂલી જતા ત્યારે તેઓ મૂળા રહેતા એ
ભેદને બાળકો હસતા અને કહેતા કે માપતુષ સાધુએ મૌન ધારણ કર્યું છે આ
પ્રમાણે બાળકોને મરકરી કરતા ભેદને પછુ આ મુનિવર તો એમ જ વિચારતા
કે ઠીક થયુ, આ બાળકોએ મને ‘માપતુષ’ પદ યાદ કરાવી આપ્યુ પછી તેઓ
એનો પાઠ કરવા માડતા એટલે બીજા સાધુઓ તે માલજીને તેમને શીખવતા કે
મા જ્ઞય મા મુજ્ઞ એમ ગોખો પછીથી આ મુનિરત્ન તેમ કરતા હતા આ પ્રમાણે
આમાયિકનો અર્થ ધારી ગખવાને માટે પછુ અસમર્થ મુનિરાજ વખત જતા
શુભક્રિતને લઈને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શક્યા અર્થાત્ સર્વજ્ઞ પછુ બન્યા અને
શિવશમણીએ તેમના કંઠમાં વર-માલા પછુ આદાપી



સમ્યક્ત્વ વિચ્યતે જીવે, ન વેતિ જ્ઞાયતે કથમ્ ? ।

इति पृष्टे प्रभुर्नृयात्, जानीयात् पञ्चलिङ्गतः ॥ ૨૦ ॥

સમ્યક્ત્વનુ અસ્તિત્વ બાણવાનો ઉપાય—

શ્લો.૦—“ (અમુક) જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે કે નહિ તે કેમ જાણાય એમ પ્રશ્નને
પૂછતા તેઓ પાંચ વિગ વડે તે જણાય એમ કહે ”—૨૦



प्रभो ! तानि च कानि स्यु-स्तेषा व्याख्यापुरस्सरम् ।

स्वरूपे श्राव्यता येन, तच्छ्रुत्वा तीर्यते जगत् ॥ ૨૧ ॥

સમ્યક્ત્વના શિગનો પ્રસ્તાવ—

શ્લો.૦—“હે નાથ ! તે (શિગો) કયા છે તેનુ સ્વરૂપ તેની વ્યાખ્યા સહિત
શ્રવણ કરાવો કે જથી (આ) સસાર-સમુદ્ર તરી જનાય ”—૨૧



प्रभुराह शृणु श्राद्ध !, पञ्च लिङ्गानि भावत ।

शम सवेग-निर्वेदा-ऽनुकम्पाऽऽस्तिमयकानि वै ॥ ૨૨ ॥

લિંગોની મખ્યા—

શ્લોક—“ પ્રભુએ કહ્યું કે દે શાવક 'શમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકમ્પા અને આન્તિકતા એ ખરેખર પાત્ર લિંગો તુ ભાવપૂર્વક માણજી ”—૨
શમાદિ લિંગોમા શુશ્રૂષા વગેરેનો અતર્ભાવ—

સ્વપ્રીત—આ પદ્યમાં શમાદિ પાત્ર લિંગોનો નિર્દેશ કરાયો છે, પરંતુ અત્ર કોઈ એવી દલીલ કરે કે—

“ મુસ્મૃસ ઘમ્મરાગો ગુરુદેવાણ જહા સમાદોષ ।

વેયાવચ્ચે નિયમો સમ્પદ્ધિઢિસસ લિંગાઈ ॥”—આર્થ

આર્થ (૧) શુશ્રૂષા, (૨) ધર્મને વિષે રાગ અને (૩) ગુરુ અને દેવની સમાધિ અનુમાર વેયાવૃત્ત્ય કરવાનો નિયમ એ ત્રણ મખ્યગુણિના લિંગો છે તે તેનું શું ? આનો ઉત્તર એ કે આ ત્રણ લિંગોનો શમાદિ પાત્ર લિંગોમા નીચે સુજળ અતર્ભાવ થતો હોવાથી લિંગોની સખ્યામા ફેરફાર પડતો નથી

શુશ્રૂષાનો આન્તિક્યમા અતર્ભાવ થાય છે, કેમકે જેમ યુવક હોય તે તેનામા ચતુરાઈ સહયે છે તેમ આન્તિક્યની હંચાતીમા જ શુશ્રૂષાનો સદ્ભાવ છે એટલે કે શુશ્રૂષા એ આન્તિક્યનું કાર્ય હોવાથી શુશ્રૂષાનો આન્તિક્યમા સમાવેશ માનવો સમુચિત છે ધર્મને વિષે રાગ અને ગુરુ અને દેવના વેયાવૃત્ત્યનો નિયમ એ બંનેની ઉત્પત્તિ સવેગને આભારી હોવાથી એ બેનો સવેગમા અતર્ભાવ કરાય છે, કેમકે રૂપને વિષે ઉદ્યત એવા વિહારના પરિણામ સિવાય અન્ય કોઈ ધર્મનો રાગ નથી તેમજ અતિદિન ન્વ શરીર, ધન ઇત્યાદિનો ચૈત્ય અને માધુના ઉપયોગમા યોજવાના અધ્યવચ્ચા સિવાય અન્ય કોઈ વેયાવૃત્ત્યનો નિયમ નથી

શમાદિનો ક્રમ—

પ્ર-તુત પદ્યમા શમ, સવેગ એ ક્રમ પૂર્વક પાત્ર લિંગોનું કથન કરવામા આન્ય છે તેનું શું કારણ છે એવી મહજ જિજ્ઞાસા થાય એ વાત તો માચી છે કે આ ક્રમ છેક તત્ત્વાર્થસૂત્રના ભાષ્યમા પણ નજરે પડે છે શ્રીઅમર ચંદ્રસૂરિદ્વિત પદ્યાનંદ મહાકાવ્યના બીજા સર્ગમાના નિમ્ન-લિખિત—

“ સંવેગ-નિર્વેદ શમા-અનુકમ્પા-

અસ્તિક્યાદ્ઘસમ્યક્ત્વમુપાશ્રિતાનામ્ ।

ઇય ત્વ દેશાદ્ વિગતિર્યતિત્વા-

“ ના મહમેષિનાં સ્યાત ॥ ૨૮૪ ॥ ”

-પદ (૫૩૬)મા ઉપયુક્ત ક્રમમા રસદાર જોવાય છે શ્રીરત્નશેખરમૂર્તિ
ગુણસ્થાનકમાગેહના નિમ્ન-લિખિત પદ્યમા પાડુ આ ક્રમ પરત્વે વિષયાસ
જોવાય છે, કેમકે તેમા અનુક્રપાવાનક રૂપાને આગ્રહ્યાન અપાય છે —

“કૃપા પ્રજ્ઞમ સવેગ-નિર્વેગ-ડડસ્તિત્વલક્ષણા ।

ગુણા ભવન્તિ યચ્ચિત્તે, સ મ્યાત્ સમ્યક્-વભૂષિતઃ ॥ ૨૧ ॥”

આવા અપવાદને બાદ કરીએ તો શમાદિરૂપે ક્રમ નજરે પડે છે એથી
એવું કારણ તપાસતા પશ્ચિમીના વૃત્તિકાર ત્રીજા પદ્યમા કહે છે કે મિથ્યા
ભિનિવેશની વ્યાવૃત્તિરૂપ શમ, સમ્યક્ત્વનું પ્રથમ કાર્ય હોવાથી તેના મોથી
પ્રારભમા નિર્દેશ કરાયો છે મિથ્યાભિનિવેશથી ગુપ્ત જીવને સવેગ હોતો નથી,
કેમકે એવા જીવનું અતઃકરણ કુતીર્યાદિ આગમથી વામિત હોઈ તે વાસ્તવિક
મોક્ષના સ્વરૂપથી અનભિજ્ઞ રોય છે એટલે વસ્તુતઃ તેને મોક્ષની અભિલાષા
હોતી નથી, વાસ્તે શમ પછી મવેગને ન્યાન અપાય છે વળી જેનામા મવેગ
નથી તેને વિષે નિવેદનો સંભાવ નથી, કેમકે નરક વગેરેના હુ ખોની સાથે
તેના આત્માની તન્મયતાના યોગનો અભાવ છે આથી સવેગ પછી નિર્વેગને
નિર્દેશ કરાય છે વળી નિર્વેગથી વિરુદ્ધને વિષે અનુક્રપાનો સંભવ નથી જે
જીવ બીજા બધાને પોતાના જેમ ગણતો હોય તેનામા અનુક્રપા હોય, પરંતુ
નિવેદ રહિત જીવ એકિક સુખનો અભિલાષી હોવાથી તેનામા અનુક્રપાનો અવ
કાશ નથી આથી અનુક્રપાને નિર્વેગ પછી ન્યાન અપાય છે વળી અનુક્રપાથી
રહિત જીવમા વાસ્તવિક આસ્તિક્ય નથી, કેમકે ખરી રીતે તો અનુક્રપાથી
અલકૃત જીવને વિષે જ તાત્વિક આસ્તિક્યનો નિશ્ચય હોય એટલે કે આ કારણથી
અનુક્રપા પછી આસ્તિક્યનો ઉલ્લેખ કરાય છે સમ્યક્ત્વના કાર્યરૂપે પણ શમા
દિની આ ક્રમ પૂર્વકની ઉત્પત્તિ હોવાથી આ ક્રમ ચોક્કસ છે અથવા આસ્તિક્ય
સર્વવ્યાપી હોવાને લઈને તેની બહુવિધતા હોવાથી તેનો અતમા નિર્દેશ
કરાય છે અથવા પશ્ચાત્તુપૂર્વી પ્રમાણે આસ્તિક્યાદિ ક્રમ પૂર્વક આની ઉત્પત્તિ
હોવા છતાં તેમજ પાઠની પ્રસક્તિ હોવા છતાં પ્રધાન ન્યાયને આશ્રીને શમાદિ
ક્રમનો ઉપન્યાસ સમજવો

*

*

*

*

તત્ સદ્ગુણમરેલ્લવ્ધ-મેકેકમપિ દર્શનમ્ ।

લીન ચ ગમયત્યેવ, તેન લિङ्ગ પ્રકીર્ત્યતે ॥ ૨૩ ॥

લિંગ કહેવાનું કારણ—

શ્લો.૦—“મન્વાચના મમુહ્યથી પ્રાપ્ત થયેનુ તે એક એક લક્ષણ પણ

આત્મામા રહેલા સમ્યક્ત્વનું સૂચન કરે છે, માટે એને 'લિંગ' કહેવામા આવે છે"—૨૩

લિંગનું તાત્પર્ય—

સ્પષ્ટી૦—પૂમાડો નજરે પડતા જેમ અગ્નિનું અનુમાન કરાય છે અને ધ્વજ ભેતા મહિરનું અનુમાન થાય છે તેમ શમાદિનો જે આત્મામા સદ્ભાવ જણાય તેનામા સમ્યક્ત્વ હોવાનું અનુમાન કરાય છે અત્યારે 'ભરત'ક્ષેત્રમા તીર્થંકરોનો, સર્વજ્ઞોનો, ગણધરદેવો જેવા અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓનો અભાવ હોવાથી અમુક વ્યક્તિ સમ્યક્ત્વથી વિભૂષિત છે કે તે મિથ્યાત્વી છે તેનો સર્વથા નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી તોપણ જેનામા શમાદિ લિંગો પૈકી એક પણ લિંગ હોવાનો સુનિશ્ચય થતો હોય તે વ્યક્તિ જરૂર જ સમ્યક્ત્વથી અલક્ષ્ય છે જ એમ કહેવું જરાએ ખોટું નથી

અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવું કે જ્યાં લિંગ હોય ત્યાં લિંગી હોય જ, પાતું લિંગીના સદ્ભાવમા લિંગ હોય જ એવો નિયમ નથી કદ્યુ પણ છે કે—

“લિંગે લિંગી ભવત્યેવ, લિંગિન્યેવેતરત્ પુનઃ ।

નિયમસ્ય વિપર્યાસે, સમ્યગ્નો લિંગ-લિંગિનો ॥”—અપ૦

✽

✽

✽

✽

મિથ્યાત્વોપશમો જ્ઞેય, લિંગમુપશમાત્મકમ્ ।

ચારિત્રમોહનીય યત, કપાયાઃ કથિતાઃ સ્વલુ ॥ ૨૪ ॥

પ્રશમનું સ્વરૂપ—

સ્ફો૦—“મિથ્યાત્વને દબાવી રાખવું તેને ઉપશમ-સ્વરૂપી લિંગ બાણવું, નહિ કે કપાયોના નિરોધને, કેમકે કપાયોને તો ખરેખર ચારિત્રમોહનીય કહેવામા આવ્યા છે,”—૨૪

કેના ઉપશમને સમ્યક્ત્વનું લિંગ ગણવું ?—

સ્પષ્ટી૦—આ પદ દ્વારા અથકાર એમ પ્રતિપાદન કરવા માગે છે કે મિથ્યાભિનિવેગ યાને વિપરીત માનસિક નિશ્ચય અર્થાત્ સર્વજ્ઞના વચનથી વિપરીત અર્થને વિષે પક્ષપાતનો ઉપશમ તે 'શમ' છે, નહિ કે અનન્તાનુબધી કપાયોનો ઉપશમ^૧ આનું કારણ એ છે કે મિથ્યાત્વના ક્ષયોપગમથી સમ્યક્ત્વ

૧ કનિકાવર્સાંત્રી શ્રીહિમચંદ્ર સરીશ્વર આ મતને મગતા થતા નથી (તેકે તેઓ મનાતર તરીકે એનો નિર્દેશ કરે છે) કેમકે એ સગિરે તો યોગશાસ્ત્ર (અ ૨, સ્લોક ૧૫)ના મોપસ ભાષ્યમા એવો સ્પષ્ટ ઉત્તરેષ કર્યો છે કે—

“શમ પ્રશમ મૂરાણામનન્તન્નુવન્ધિના કપાયાણામનુદય ।”

ઉભયે છે. જાણી જેમ સૂર્યનો ઉદય થતા તેનો વિરોધી અધકાર દૂર થઈ
છે તેમ સમ્યક્ત્વનો પ્રાદુર્ભાવ થતાની આશયે જ મિથ્યાત્વના કાર્યરૂપ મિ
ભિનિવેશનો કે જે સમ્યક્ત્વનો વિરોધી છે તેનો નાશ વધે જાય છે. જો
મિથ્યાનિવેશનો ઉપશમ એ સમ્યક્ત્વનું કાર્ય હોવાથી સમ્યક્ત્વનું અત્ય
કરાવે છે—એ એનું લિંગ છે કેમકે જેના પછી જે નષ્ટી ઉત્પન્ન થાય છે
તેનું કાય ગણાય છે એ ન્યાય પૂર્વક મિથ્યાભિનિવેશનો ઉપશમ એ સમ્યક્
કાર્ય છે જેમ ધૂમાક વડે અગ્નિનું અનુમાન કરાય છે તેમ આના વડે સમ્યક્
અનુમાન કરાય છે નહિ કે અનતાનુબધી કથાયના ઉપશમ વડે, વાસ્તે
એનું લિંગ છે.

ગેગવિરતિ અથવા સર્વવિગતિરૂપ આરિત્રને આચ્છાદન કરનાર કર્મ ‘આ
મોહનીય’ કહેવાય છે આ આરિત્રમોહનીયના મોળ કથાયો અને નવ નોક
એમ પ્રત્યક્ષ બોદે છે આથી કરીને કથાયો આરિત્રમોહનીયરૂપ હોવાથી
આગિત્રનું આવરણ કરી શકે, નહિ કે સમ્યક્ત્વનું, કેમકે એકતું કાર્ય જી
ન થાય, નહિ તો મારીના પિંડવી પણ પા તૈયાર થાય એમ ભલે થાય
કહેવું સુકલ નથી નહિ તો સર્વ કોઈ સવ દોષનું કારણ માનવું પડશે.

જાણી આ પ્રમાણે આરિત્રમોહનીય જ ન્યારે સમ્યક્ત્વનું અ
કરી શકે તેમ છે તો દ્યુનમોહનીયને એનાવી બિન શા સારૂ માન
કેમકે દ્યુનમોહનીયનું કાર્ય તો આગિત્રમોહનીય કરે છે અને એમ મ
મોહનીયની દ્વિવિધતાની સજના સ્વીકારવી પડે જે જેનો વિરોધી હોય
અભાવથી તેનું અસ્તિત્વ જણાય જેમકે અધકારનો અભાવ પ્રકાશને જ
છે અધકાર એ પ્રકાશનો વિરોધી છે તો અધકારના અભાવમા પ્રક
અસ્તિત્વ જણાય છે એવી રીતે કથાયો એ આરિત્રના વિરોધી છે, વાસ્તે
ના ઉપશમથી—એના અભાવથી આરિત્રનો ઉદય થાય, નહિ કે સમ્યક્
આગમમા કથાયોને આરિત્રના વિરોધી ગણ્યા છે તદ્દુ પણ છે કે —

“ સવે વિ હુ અદ્યારા સજલ્ગણર્ણ સ હદયઞ્ચો દોતિ ।

મૂલચ્છિજ્જ પુણ હોદ્ ગારસળ્લં કસાયાળ્લં ॥” —આર્યા

અર્થાત્ સવે અતિચારો સજ્જલન કથાયોના ઉદયથી હોય છે, ન્યારે
નુબધી, અપ્રત્યાખ્યાનાવજ્ઞ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કોષાદિ બાર કથ

૧ જાણી—

સર્વેડપિ યલુ અતિચારા સજ્જલનાના તુ હદયાદ મયન્તિ ।
મૂલચ્છેય પુનમયન્તિ ઘાદશાના વચાવાળામ્ ॥

ઉદયથી અતિચારનો મમ્હ આઠમા મૂલ નામના પ્રાયશ્ચિતથી—અર્ધમથી છેદાય
 આ પ્રમાણે કષાયોનો ઉદય ચારિત્રનો આવરક થાય છે તો પછી અનતા-
 નુબધીના ઉપશમથી સમ્યક્ત્વનું અનુમાન કેમ થાય ? કેમકે તે કષાયો ચારિત્ર
 મોહનીયના ઉદયરૂપ હોવાથી તેનો સમ્યક્ત્વની સાથે સ્વાભાવિક સંબંધનો
 અભાવ છે અને જો અસંબંધ પણ અનુમાપક ગણાય તો હર કોઈ હર કોઈનો
 અનુમાપક થઈ પડે વાસ્તે અનન્તાનુબધી ચારિત્રમોહનીયરૂપ હોવાથી તેનો
 ઉપશમ ઠી સમ્યક્ત્વનું લિંગ નથી

અત્ર કોઈ શકા ઉઠાવે કે આ હકીકત આગમવિરુદ્ધ છે, કેમકે પચાશકે
 (ગા ૩)ની વૃત્તિગત નિમ્ન-લિખિત—

“ પદમિલ્લયાણ સદયે નિયમા સંયોજનાકસાયાણં ।

સમ્મદમણલંભં ભવસિદ્ધિયા વિ ન લહેતિ ॥” —આર્યા

—પદમા કહ્યું છે કે તદ્ભવ મોક્ષે જનારાને પણ અનન્તાનુબધી કષાયના ઉદય
 દરમ્યાન નક્કી સમ્યક્ત્વના લાભનો અભાવ એ આથી જો નિશ્ચય થાય છે કે
 અનતાનુબધીનો ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વના લાભનું કારણ છે વળી આવક્રમ
 સંસિમા પણ કહ્યું છે કે—

“ તત્તત્ત્યસદ્દહાણં સમ્મતં તમ્પિ પસમાર્થયા ।

પદમકસાબોનસમાદનિરૂપયા દુતિ નાવચ્યા ॥” —આર્યા

અર્થાત્ તે તે પદાર્થને વિષે શ્રદ્ધા તે ‘સમ્યક્ત્વ’ છે અનતાનુબધી કષાયોના
 ઉપશમાદિ પ્રશમાદિ બાજુવા અહીં પણ અનતાનુબધી કષાયોના ઉપશમાદિની
 અપેક્ષાએ પ્રશમાદિનું લિંગત્વ કહેવાય છે આથી કરીને મિથ્યાભિનિવેશના ઉપ-
 શમને સમ્યક્ત્વનું લિંગ કેમ કહેવાય ?

આ શકાનું નિરસન જો છે કે મિથ્યાત્વના કષયોપશમરૂપ સ્વકારણની
 વિદ્યમાનતાથી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિનો અને તેના અભાવથી અનુત્પત્તિનો સંભવ
 છે, છતાં પણ પદમિલ્લયાણ જોગ્યા વડે અનતાનુબધી કષાયના ઉદયને વિષે સમ્ય-
 ક્ત્વના લાભના અભાવનું જે વર્ણન છે તે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના સમયે અનતાનુ

૧-૨ ૭૫—

પ્રથમાનામુલકે નિયમાત્ સયોજનાકસાયાણામ્ ।

સમ્યક્દશનલાભ ભવસિદ્ધિકા અપિ ન લભન્તે ॥

તત્તત્ત્યશ્રદ્ધાન સમ્યક્ત્વ તસ્મિન્ પ્રશમાદિકા ।

પ્રથમકસાબોપશમાપેક્ષયા ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા ॥

બધી કષાયોનો નક્કી ક્ષયોપશમ હોય છે તે દર્શાવવા વાસ્તે છે તેમજ સમ્યક્ત્વના લાભના નિષેધક મિથ્યાત્વનું અનતાનુબધી કષાયો સાથેનું સહચારિપણાને લઈને તથા એનું સમ્યક્ત્વના લાભની પૂર્વે અસ્તિત્વ હોવાને લઈને અનતાનુબધી કષાયોનો પણ ઉદય સમ્યક્ત્વના લાભનો વિનાશ કરે છે એ પ્રમાણેનું એનું સામર્થ્ય જણાવા માટે છે. વળી વાસ્તવિક રીતે મિથ્યાત્વના ઉદયથી સમ્યક્ત્વના લાભનો અભાવ હોવા છતાં પદમિહ્યુચાળ એ ગાથા વડે અનતાનુબધી કષાયોના ઉદયથી તદ્દભવ મોક્ષે જનારાને પણ સમ્યક્ત્વનો લાભ થતો નથી એમ જે વધુ તેમજ કશો વિરોધ આવતો નથી. વળી આટલા કથનને આધારે કંઈ અનતાનુબધી કષાયોનો ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ છે એમ સિદ્ધ થતું નથી કેમકે અન નીચે મુજબ ચાર વિકલ્પો ઉદ્ભવે છે —

(૧) જેમ ધૂમાડો એ અગ્નિનું યથાં છે તેમ શુ અનતાનુબધી કષાયોનો ઉપશમ એ સમ્યક્ત્વના કાર્યરૂપ લિંગ છે ? (૨) અથવા જેમ કાળુ ઝેસ જેવું વાદળ ચઢી આવ્યું હોય તો તે ભાવિ વૃષ્ટિના કારણરૂપ છે તેમ શુ આ કારણરૂપ લિંગ છે ? (૩) અથવા શુ આ કાર્ય અને કારણ એમ ઉભયરૂપ છે ? (૪) અથવા બગલા વગેરે જળચર પક્ષીઓને ન ઝોકનાર હોવાથી આ પ્રદેશ જળાશયવાળો હોવો જોઈએ એ અનુમાનની ચેકે બેમાથી તે એકેકરૂપ નથી—અનુભયરૂપ છે ?

આ ક્ષી પ્રથમ વિકલ્પ તો સ્વીકારી શકાય તેમ નથી, કેમકે અનતાનુબધી કષાયોના ઉપશમની ઉત્પત્તિ સમ્યક્ત્વની પૂર્વે થાય છે એટલે આ ઉપશમને સમ્યક્ત્વનું કાર્ય ન જ ગણી ગકાય. સમ્યક્ત્વના પૂર્વે કાળમા ધનારા મિથ્યાત્વના ક્ષયોપશમની વેળાએ જ અનતાનુબધી કષાયોના ઉપશમનો પણ પ્રાદુભાવ થાય છે અને એ તો સુવિદિત વાત છે કે કારણ પહેલાં કાર્ય સભવતું જ નથી.

બીજો વિકલ્પ પણ આદરણીય નથી, કેમકે મિથ્યાત્વનો ક્ષયોપશમ જ સમ્યક્ત્વના લાભનું કારણ હોવાથી એનું એટલે મિથ્યાત્વના ક્ષયોપશમનું અનતાનુબધી કષાયના ઉપશમ સાથે સાહચર્ય હોવાથી સમ્યક્ત્વના હેતુરૂપે એ સભવતો નથી. આની પ્રતીતિ શી એમ કોઈ પૂછે તો તેનો ઉત્તર એ કે પૂર્વ સૂરિઓએ એ પ્રમાણે કથન કર્યું છે જેમકે પચાશકની વૃત્તિમા શ્રીઅભયદેવસૂરિએ કહ્યું છે કે—

“સમ્પરુવહેતોમિથ્યાત્વક્ષયોપશમાવસરે જ્ઞાનાવરણાન્તાનુબન્ધીરૂપાય લક્ષણવારિત્રમોહનીયાદિકર્મણામપિ ક્ષયોપશમોઽવશ્યમેવ યતિતિ. ”

આ વાતનુ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીનો નિમ્ન-લિખિત મુદ્રાલેખ પણ સમર્થન કરે છે —

“ ૧ સે ય સમ્મત્તે પસત્યસમ્મત્તમોહનીયકમ્માણુવેયણોવસમસમુત્થે ”

ત્રીજો વિકલ્પ પણ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી, કેમકે એની કાર્યતા તેમજ કારણતા શુ કમે કરીને છે કે એકી સાથે છે એ પ્રશ્ન બે છે કમસર છે એમ તો કહેવાય તેમ નથી, કેમકે નહિ તો પૂર્વોક્ત દોષો ઉપસ્થિત થાય છે એકી સાથે છે એમ પણ કહેવાય તેમ નથી, કારણ કે એ વાત અસંભવિત છે તે જ તેનુ જ સમકાલે કાર્ય અને કારણ હોય એ સંભવતુ જ નથી

ચોથો વિકલ્પ પણ અસ્થાને છે, કારણ કે પ્રતિબધની અસિદ્ધિ છે સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો અનતાનુબધી કષાયો ચારિત્રભોહનીયરૂપ હોવાથી એ કષાયોના ઉપશમનો ચારિત્રની જ સાથે સંબધ હોઈ શકે વળી સમ્યક્ત્વ વિના ચારિત્ર સંભવતુ નથી એટલે એ દ્વારા જ સમ્યક્ત્વ સાથે સંબધ છે આથી કરીને અનતાનુબધી કષાયોનો ઉપશમ સાક્ષાત્ ચારિત્રને જ જણાવે, નહિ કે સમ્યક્ત્વને વળી સમ્યક્ત્વ સાથે - , ઉપશમનો સ્વાભાવિક સમ્બન્ધ નહિ હોવાથી કેવી રીતે આ ઉપશમ એકએક સમ્યક્ત્વનુ લિંગ બની જાય ? બે અનતાનુબધી કષાયોને સમ્યક્ત્વભોહનીયરૂપે સ્વીકારવાનો કોઈ કદાચક રાખે તો દર્શનભોહનીયતા સુપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રાનુસારી ત્રણ પ્રકારોને બદલે ચાર માનવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થશે

આવકપ્રસિદ્ધિની જે ઉપર ગાથા આપવામા આવી છે તેનો આશય પણ એ છે કે અનતાનુબધી કષાયોનો મિથ્યાત્વની સાથે સહચારીપણાનો સંબધ છે એથી તેમજ તેની અત્યંત તીવ્રતાને લઈને તે કષાયોને સમ્યક્ત્વના નિરોધક ગણીને એ કષાયોની ઉત્કટતાને પ્રકટ કરવા માટે જ એના ઉપશમને પ્રશમ તરીકે વર્ણવ્યો છે, નહિ કે મિથ્યાભિમાનિવેશના ઉપશમનુ સમ્યક્ત્વના લિંગરૂપે

૧ છાયા—

તથ સમ્યક્ત્વ પ્રશસ્તસમ્યક્ત્વમોહનીયકર્માણુવેદનોપશમસમુત્થમ

૧ સંગ્રહો—

“ કેયલિયનાણલ્લમો નમ્મત્ય ચ્વપ વસાયાણ ”

[કેયલિકક્ષાનલ્લમો નાન્યત્ર ક્ષયે વસાયાણામ્]

નિરસન કરવા માટે, ઢેમકે એની લિંગ તરીકેની પ્રતીતિ તો આગમ અને યુક્તિ કરાવી જ ગયા છે આથી કરીને તો દેવલજ્ઞાનાવરણનો ક્ષય થતા કેવલજ્ઞાનનો લાભ થાય છે તેમ છતાં કથાયોનું સામર્થ્ય દર્શાવવા માટે આગમમાં કથાયના ક્ષયથી તે કેવલજ્ઞાનની લભ્યતા દર્શાવાઈ છે.

એવી રીતે આવકપ્રગટિની નિમ્ન-લિખિત—

“एव च पर्यैष कर्मणं रियाणिउ वा विरागममुदं ति ।

अवरद्धे वि न कुप्यइ उवसप्रभो सब्बकाल पि ॥”—આર્યા

—ગાથામાં વર્ણવેલો ક્રોધનો ઉપગમ પૂર્વે કહેલા તાત્પર્ય અનુસાર સમજવો આ પ્રમાણેની કથાયની બલિષ્ઠતા આવશ્યકમાં તેની નિર્યુક્તિમાં શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામીએ નીચે મુજબની ગાથા દ્વારા દર્શાવી છે —

“उवसाम उवणीया गुणमहया जिणचरित सरिस पि ।

पदिवाईति कसाया किं पुन सेसे सरागत्ये ? ॥”—આર્યા

અર્થાત્ ઉદાત્ત ગુણોવડે ઉપશમાવી દીધેલા કથાયો, જિનના સમાન આદિત્રવાળા ઉપશમામકને પણ જ્યારે મયમથી પાડે છે ત્યારમાં પરિભ્રમણ કરાવે છે, તો પત્રી અવશિષ્ટ સરાગીને પાડે એમાં ની નવાઈ ?

આ પ્રમાણે જ્યારે દેવલજ્ઞાનની ઉપત્તિના પ્રતિરોધાદિઠ પર કાર્યોને વિષે પણ કથાયોનું અભેદ બળ છે તો પછી તેના ચોતાના કાર્યોને વિષે તો શું ? તેથી કરીને કથાયો આગ્રિતના પ્રતિબલ્લક હોવાથી એ કથાયોનો ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ નથી

:

:

:

:

चतुर्विंशतिसत्कर्मा, मिथ्यात्व नान्यथाऽऽप्नुयात् ।

सकपाये च सम्यक्त्व, सांस्वादन कथ भवेत् ? ॥ २५ ॥

૧ ગાથા—

पय च प्ररुत्या कर्मणा विज्ञातु वा विपाकमसुखमिति ।

अपराद्धेऽपि न क्षुप्यति उपशमत सर्वकालेऽपि ॥

૨ આ નિરોધાવરણમાં ૧૩૦૬મી ગાથા રૂપે છે એની ગાથા નીચે મુજબ છે —

उपशममुपगोत्रा गुणमहावात् जिनचरितसद्वशमपि ।

प्रतिपातयति कपाया किं पुन दोषे सरागार्च ? ॥

અનતાનુબધી કપાયોના ઉપશમને ગમ માનવાથી ઉદ્ભવતા હોયો—

“યોઃ—“એમ જો ન ટોચ તો જમા મોહનાય ચોવીસ કર્મોની સત્તા મેલી છે એવો જીવ મિથ્યાત્વને પામે નહિ વળી કપાયથી યુક્ત જીવમા સારવાદન સમ્યક્ત્વ કેવી ગીતે હોય ?”—૨૫

મમાસનો વિગ્રહ—

૨૫૫ીઃ—સન્તિ ચ તાનિ કર્માણિ ચ સત્કર્માણિ, ચતુર્વિંશતે' સત્કર્મણાં
સમાહારઃ ચતુર્વિંશતિસત્કર્મ, ચતુર્વિંશતિસત્કર્મ ત્રિયત્વે यस્ય સ ચતુર્વિંશતિસત્કર્મો.

પદ્યતુ તાત્પર્ય—

ધારો કે કોઈક સમ્યગ્'દિએ અનતાનુબધીની વિમયોજના કરી ત્યાર બાદ તથાવિધ વધતા પ્રશસ્ત અધ્યવમાયના અભાવથી તેટલેથી જ થાકી જઈ તેણે મિથ્યાત્વાદિના ક્ષયને માટે ઉદ્યમ કર્યો નહિ ત્યાર પછી કાલાતરે તથાસ્થ મામથીના અભાવને લઈને તે મિથ્યાત્વને પામ્યો પછીથી મિથ્યાત્વના કારણને લીધે દરીવી પણ તેણે અનતાનુબધી કપાયોનો બધ ઠરવા પ્રારંભ કર્યો ત્યાર બાદ જ્યાં મુધી તે મક્રમ-આવલિકાની માથે સળદ્ધ બન્ધ-આવલિકાનું આક્રમણ કરતો નથી ત્યાં મુધી અનતાનુબધી કપાયોના ઉદયનો અભાવ હોવાથી તે ચતુર્વિંશતિસત્કર્મી છે આ સ્થિતિમા તે મિથ્યાત્વને પામતો નથી જો એમ ન માનવામા આવે તો કપાયના ઉપશમને સમ્યક્ત્વનું લિંગ માનવું પડે

કહેવાની મતલબ એ છે કે અત્ર કપાયના ઉપશમને લિંગ માનનાર એવું મનુમાન કરે છે કે જેણે કપાયોનો ઉપશમ કર્યો છે તે સમ્યક્ત્વશાળી છે જેમકે ટ્રેણિક નૃપતિ તે પ્રમાણે અહીં પણ વિવાદ ખાતર ઉપશ્ચિત કરેલી વ્યક્તિએ કપાયોનો ઉપશમ કર્યો છે, વાસ્તે તે પણ સમ્યક્ત્વશાળી છે પરંતુ આ અનુમાન અનુચિત છે, કારણ કે ચતુર્વિંશતિસત્કર્મી મિથ્યાત્વને પામેલો હોવા છતાં અનતાનુબધી કપાયોના બધ-સમયને વિષે અનતાનુબધીનો અનુદયવાળો હોવાથી આ અનુમાનમાનો હેતુ વ્યભિચારી છે વ્યભિચારમા ઉપાધિનો સભાવ હોવાથી અવશ્ય હેતુની અપ્રયોજ્યતા રહેલી છે તેમ અહીં પણ મિથ્યાત્વના ક્ષયોપરામાથી યુક્તપણુ એ ઉપાધિ છે ટ્રેણિક વગેરે વ્યક્તિઓ કઈ અનતાનુબધીના ઉપશમથી અલઘ્ન હોઈ સમ્યગ્'દિ નથી, કિન્તુ તેમણે મિથ્યાત્વનો ક્ષય વગેરે કરેલો હોવાથી તેમ છે વિવાદાધિષ્ઠિત વ્યક્તિએ અનતાનુબધીનો ઉપશમ કર્યો હોવા છતાં તેણે મિથ્યાત્વનો ક્ષય વગેરે ન કરેલો હોવાથી તે

સમ્યગ્દષ્ટિ નથી તો તેમા શો દોષ છે ? તેથી કરીને જો કષાયના ઉપશમને લિંગ માનવામા આવે તો ચતુર્વિંશતિસત્કર્માને મિથ્યાત્વ હોય નહિ, કેમકે કષાયોના ઉપશમ સમ્યક્ત્વનું લિંગ છે પરંતુ આ હકીકત ઇષ્ટ નથી, વાસ્તે કષાયોના ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ નથી

ક્રોધક અનાદિમિથ્યાદષ્ટિ ક્રોધક પ્રકારે અતર્કુર્ત કાળ જેટલી મિથિતા વાળા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને પામ્યો જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ॥ આવલિકા પર્યંત આ સમ્યક્ત્વની મિથિતા હોવાથી ક્રોધક દુષ્ટ અધ્યવસાયને લઈને અનંતાનુબંધીના ઉદયથી હજી પણ મિથ્યાત્વને દૂર નહિ કરતો સમ્યક્ત્વના લાભથી તે વચિત રહે છે આ બ્યક્તિ મિથ્યાત્વને અભિમુખ હોવાથી સમ્યક્ત્વનું વ્રમન કરતી તેના રસનો આત્માદ લે છે અનંતાનુબંધીના ઉદયવાળી હોવાથી અત્યંત નિકટ મિથ્યાત્વના દયવાળી હોવાને લીધે આ સમ્યક્ત્વ શાળી નથી એમ તો કહેવાય તેમ નથી, કારણ કે એથી સિદ્ધાન્ત સાથે વિરોધ આવે છે શ્રીઅખ્યદેવસુરિએ કહ્યું પણ છે કે—

“एवमिह सासायणसद्विष चउविहं तु विन्नेय ।

त सम्मत्तमसे मिच्छत अपत्तिरुव तु ॥”—આર્યા

જેનો અભાવ જેનું લિંગ હોય તે તેની વિષમાન દશામા પણ હોય છે, જેમકે વૃદ્ધિનો અભાવ તે થઈ ગયેલા વાયુ અને મેઘના સયોગનું લિંગ ॥ વાસ્તે તે વૃદ્ધિની વિષમાન દશામા પણ છે એ હકીકત બરાબર નથી આ પ્રમાણે કષાયોના ઉપશમ સમ્યક્ત્વનું લિંગ હોય તો કષાયના ઉદયમા તે ન હોવું જોઈએ, કિન્તુ કષાયના ઉદયમા પણ સાત્વાદન-સમ્યક્ત્વ હોય છે, વાસ્તે કષાયોના ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ નથી

✽

✽

✽

✽

व्यवहारकर लिङ्ग-मादिमाना शमो नहि ।

यतस्तुर्ये गुणे सन्ति, द्वादशान्ये कषायका ॥ ६ ॥

વ્યવહારથી પળુ બ્યાધાત—

નો.૦—“પ્રથમ (અર્થાત્ અનંતાનુબંધી ચાર) કષાયોના ઉપશમ તે

૧ છાયા—

ભાગિકાદિ સાત્વાદનસહિત ચતુર્વિંશ તુ વિજ્ઞેયમ્ ।

સત્ સમ્યક્ત્વવ્રજો મિથ્યાત્વમપ્રાપ્તિરુવ તુ ॥

વ્યવહારની દૃષ્ટિએ પણ લિંગ નથી, કેમકે ચોથા શુદ્ધસ્થાનકમાં, બીજા ખાર, કપાયો હોય છે.”—૨૬

તાત્પર્યનો પરિસ્કેટ—

સ્પષ્ટી—સામાન્ય રીતે અવિપર્યસ્તપણાને લીધે છદ્મમથ્યોને આદ્ય અસાધારણ લક્ષણો વડે જે આતરિક તત્ત્વોનું જ્ઞાન થાય છે તેને અત્ર ‘વ્યવહાર’ સમજવો, કેમકે પ્રત્યક્ષજ્ઞાનીઓ જ નિ શેષ પર્યાયથી યુક્ત રૂપે વિશેષતઃ અવિપરીતપણે તે તત્ત્વો જાણી શકે છે આ વ્યવહારનો હેતુ, લિંગ છે. આ પ્રમાણે જ્યારે લિંગ એ વ્યવહારનો હેતુ છે તો કપાયના ઉપશમરૂપ લિંગ વડે જ સમ્યક્ત્વના યોગરૂપ વ્યવહારની સિદ્ધિ થતી હોવાને લીધે અન્ય ઉપન્યાસની શી જરૂર છે ? આમ પ્રશ્ન ઉદ્ભવેો નિરર્થક છે, કેમકે આશય સમજવામાં ભૂલ થાય છે આનું કારણ એ છે કે અવિપરીતપણે જણાયેલું લિંગ સાધ્યની સિદ્ધિનું સાધન છે, નહિ કે અજ્ઞાત અથવા વિપરીતપણે જણાયેલું લિંગ જેમકે નહિ જણાયેલો, ધૂમાડો અથવા તો ધૂમસ વગેરેરૂપે જણાતો ધૂમાડો અભિનુ અનુમાન કવચવા અસમર્થ છે આથી કરીને જણાયેલો એવો કપાયોનો ઉપશમ લિંગ થશે એમ માનવું અનુચિત છે, કેમકે તેવા જ્ઞાનના ઉપાયનો અભાવ છે, કારણ કે કપાયો અનેક હોવાને લીધે અન તાનુબધીનો જ આ ઉપશમ છે એમ જાણવું શક્ય નથી, કેમકે ‘અવિરતમચ્ચદૃષ્ટિ’ નામના ચોથા શુદ્ધસ્થાનમાં ખાર કપાયોનો ઉદય હોય છે

કહેવાની ભતલબ એ છે કે ચોથે શુદ્ધસ્થાનકે સમ્યક્ત્વ છે તેનું કપાયના ઉપશમ વડે અનુમાન કરવું ઇષ્ટ છે તેમાં વળી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને સંજ્વલનરૂપ ક્રોધાદિ ચાર કપાયો ફોટલે એકદર ખાર કપાયો જ ઉદયમાં આવે છે આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિ ‘હોવાથી અમાદો મનોરથ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે સ્વરસ વડે જ અન તાનુબધીના ઉપશમની સિદ્ધિ થતી હોવાથી લિંગપણાની સિદ્ધિ થાય છે આમ જો કહેવામાં આવે તો તે યુક્તિથી વિકલ છે કારણ કે તે જ્ઞાનની ગવેષણા બાકી છે તેમજ તેની ઉત્પત્તિનો અધ્યાપિ અભાવ છે કારણકે આ કપાયોનું અધિકરણ આત્મા છે અને એ આત્મા આપણા જેવાને અતીન્દ્રિય છે એથી, કરીને અર્થાત્ એની અતીન્દ્રિયતાને લઈને કપાયોનું પણ અતીન્દ્રિયત્વ છે જેમકે પરમાણુઓ અતિન્દ્રિય છે તો તદ્દગત રૂપાદિ પણ અતીન્દ્રિય છે, તેથી કરીને એ આત્મામાં કેવળ અન તાનુબધીનો ઉદય થતો હોત

તો તો કોઈક લિંગ વડે તેનું જ્ઞાન થતાં, અને ત્યાર બાદ કોઈક સુસાધન દ્વારા તેની વ્યાવૃત્તિ થતા તેના ઉપશમનું પણ કથયિત જ્ઞાન થતા કષાયોના ઉપશમનું લિંગપણું સિદ્ધ થાત. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેવી નથી, કેમકે અન્ય બાર કષાયોની ત્યા હેવાથી હોવાથી તે બારનાથી અનતાનુબન્ધી કષાયોની પૃથક્કતા જાણવી ઇષ્ટ છે, પરંતુ તેનું જ્ઞાન શક્ય નથી. વારણ કે અનતાનુબન્ધી કષાયો અને બીજા બાર કષાયો મળતીય છે સજાતીયતા હોવા છતાં જેમ વર્ણ, અવયવ, સસ્થાનાદિરૂપ વ્યાવર્તક ધર્મને લઈને શાખલેય, બાહુલેયાદિ ગોપિટોના લેહો સમભવ. તેમ અહીં પણ અનતાનુબન્ધી અને ઇતર કષાયોના વચ્ચેનો લેહ સ્પષ્ટ જાણી શકાયો, કેમકે દુષ્ટ, અનિષ્ટ, કંઠાર, મર્મિક ભાષા, પ્રાણીના પ્રાણ લેવારૂપ નિરપેક્ષ ક્રૂર કર્મો વગેરે કાર્યોથી અનતાનુબન્ધી કષાયોના ઇતર કષાયોથી લેહ જણાય છે જેમ કહેવું તે યુક્તિસંગત નથી એનું કારણ એ છે કે અનતાનુબન્ધી અને ઇતર કષાયોની અતિશય સમાનતાને લઈને વ્યાવર્તકની ઉત્પત્તિનો અભાવ છે. નવા વણ, સસ્થાન વગેરેનું અત્યન્ત સાધર્મ્ય છે, ત્યાં ગોપિટો સાથે હાખા વખતના પરિચયમા આવેલા ગોવાળોની પણ એ પિટોની પૃથક્કતા કરવામા જૂલ થાય છે તો કષાયના કાર્યોની અત્યન્ત સજાતીયતા હોવાથી વિપર્યાસ થવાનો પૂર્ણ સંભવ છે, તેથી કરીને ઉપાયના અભાવને લઈને કષાયના ઉપશમના યોગનો અભાવ હોવાથી તેનું લિંગપણું અમે સ્વીકારતા નથી.

અત્યન્ત અસભ્ય, કર્કશ, મર્મઘાતક વચનો, નિગકપણે જીવોના સહાર, જીવના વધરૂપ તીવ્ર સકલપરૂપ ક્રિયાઓ અનતાનુબન્ધી કષાયોના ઉદયમા જ સંભવે છે અને નહિ કે ઇતર કષાયોના; વાસ્તે આ ક્રિયાઓ વ્યાવર્તક ધર્મની ગરજ સારે છે એ કથન અસંગત છે. વારણ કે આવી ક્રિયાઓ તો જેમનામા અનતાનુબન્ધી કષાયોનો ઉદય નથી એવા જનોમા પણ જોવામા જ દાખલા તરીકે વિચારો એણિક નૃપતિનું નીચે મુજબનું ઉદાહરણ —

શ્રીમહાવીરસ્વામીની દેશના સાબળીને જેમણે જીવાદિ તત્ત્વનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, મુગ અને અમુર પણ જેમને પ્રવચન પ્રત્યેની શ્રદ્ધાને વિષે હોભ પમાડી શકે તેમ ન હતા, તેમજ જેઓ દુક સમયમા સિદ્ધિ-સુદરીના સમાગમ પ્રાપ્ત કરનાર હતા તથા વળી જેઓ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી પણ હતા તે એણિક ક્ષિતિપતિએ સમગ્ર અન્ત પુર બાળી મુકવા અભયકુમારને આજ્ઞા આપી.

સમગ્ર એમ બન્યો હતો કે એક શિયાળાની રાત્રિએ : અ એણિક નરેશ્વરની ચિલ્લણા રાણીનો હાથ આવરણની ગદાર રક જઈથી ઠડીને લીધે એકદમ સીવ બની ગયો અને તેનું જ્ઞાન થત

તે જોલી ઊઠી કે ત્યારે તેનું શું ? આ તે તે કોણ તે બગી ઊઠેલો રાજા બાણી ન શક્યો અને તેથી તે વહેમાયો, બાકી ચિલ્લણુ તો દિવસના નદીને, કિનારે ધ્યાનમાં આરૂઢ બનેલા અને કૃશ શરીરવાળા મુનિને જોયા હતા તેની અત્યારે આ ઠીકીમાં શી દશા થતી હશે એ મતલબથી આ પ્રમાણે જોલી હતી રાજા ખરી ઠીકીકતથી અપરિચિત હતો એટલે તેના નેત્રો કોધથી લાલચોળ બની ગયા. તેના લવા પછુ ચડી ગયા તેના દાત પછુ પીસાઈ ગયા અને તેના શરીરે પછુ પરસેવાના ઝોળે ઝોળા છૂટી ગયા અને તેના મનમાં તો એ જ વિચાર ઘોળાયા કર્યો કે ચોવીસે કલાક જેની દેખરેખ રખાય છે એવી આ ચિલ્લણુની ન્યારે આ દશા છે, તો બાકીના અતપુર વિષે તો કહેવું જ શું ? સવાર પડતાં આવેશમાં ને આવેશમાં રાજાએ સમસ્ત અંત પુરને બસ્મી-ભૂત કરવા અભયકુમારને હુકમ કર્યો કે કાંઈ જરા શાત પડતા તે મહાવીર પ્રભુ પાસે ગયો અને તેમને વદન કરી પોતાના સંદેહને દૂર કરવા માટે ભગવાનને તેણે પૂછ્યું કે ચિલ્લણુ પતિવ્રતા છે કે કેમ ? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે તે તો પતિવ્રતા જ છે આ સાંભળતા જ તે એકદમ ઊઠ્યો અને પશ્ચાત્તાપનો માર્યો હાક્યો કાક્યો મહેલ તરફ જવા નીકળ્યો.

આ તરફ ભુદિના નિધાન અભયકુમારે વિચાર કર્યો કે કોઈક અસત વિકલ્પથી તાતની ભુદિ વિહ્વલ થઈ જવાથી તેમણે મને આવો અનુચિત આદેશ કર્યો છે આથી તેણે અતપુરની આસપાસની ઝુંપડીઓને આગ લગાડી, પરંતુ અતપુરને સહીસલામત રાખ્યું, તેમ કરી તે પ્રભુના સમવસરણ પ્રતિ જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં જ ટ્રેણિક મળ્યો તેણે પૂછ્યું કે મારાં હુકમ પ્રમાણે કહ્યું કે ? અભયકુમારે હા પાડી, આથી જેણે અનતાનુભધી ત્યારે કષાયો તેમજ કર્શનનિકનો સર્વથી ક્ષય કર્યો છે એવા આ રાજાનો પિતો ખસી ગયો. પોતે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી હોવા છતાં અને અભયકુમાર સમય સામ્રાજ્યની ધુરાને ધારણ કરનાર, અપ્રતિમ આત્માતિકી વગેરે ભુદિ-ચતુષ્ટય વડે બૃહસ્પતિને પછુ શરમાવનાર, ઠગણે ને ખગણે જિનશાસનની પ્રભાવના કરનાર તેમજ બધા પુત્રોર્મ શિરોમણિ એવો હોવા છતાં 'ઝટ એ' રાજાએ પોતાના આ મહાક્ષા પુત્રને સભાળાવી દીધું કે ત્યારે તું કેમ, ત્યાં ન બગી મુજો ? અગ્નિસા પડી આત્મહત્યા કરવાથી શો લાભ એમ વિચારી અભયકુમાર તો આલતો થયો અને પ્રભુ પાસે જઈ તેણે દીક્ષા લીધી.

આ ઉદાહરણ ઉપરથી અનતાનુભધી કષાયના ઉદ્ધવવાળા જેવા કહેાર વચન બોલે તેવા, વધારે કરવા અને પ્રાણુદાતક વચનો સાથિક સમ્યક્ત્વીના સુખમાંથી શું નથી જોવાતું ? તો આવી પિ

કર્કશ ભાષાને, અનંતાનુબંધી કથાયોને ઝાળખાવનારી તરીકે-વ્યાવર્તકરૂપે સ્વીકારાય ખરી કે ?

વળી પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીમદ્ધણદેવના પ્રથમ આવક (સમ્યગ્દષ્ટિ) અને, આ 'ભરતમેઢ'ના નાથ શ્રીભરતે રણ-સપ્તમમા, પોતાના ભાઈ બાહુબલિનો વધ કરવા ચક્ર મૂક્યું આથી શું ફલિત થાય છે ? શું અનંતાનુબંધી, કથાયોને ઉપશમ કરેલામાં છવલેણ ક્રિયા સંભવતી નથી કે ?

અનંતાનુબંધી કથાયોનો કેળીઓ કરો ગયેલા એવા બાહુબલિએ પોતાના મહીલ બન્ધુ ભરતનો ચક્ર સહિત ચૂરેચૂર કરવાનો સકંપ કર્યો એ શું બતાવી આપે છે ? એ જ તે આવો ઘોર સકંપ અનંતાનુબંધી કથાયોની અવિદ્યમાન દશામાં પશુ જેવાય છે ભરત અને બાહુબલિ સમ્યગ્દષ્ટિ હેતુ એટલે એનામાં અનંતાનુબંધીના ઉપશમ તો હોતા જ, છતાં જ્યારે તેમનામાં અનુક્રમે કર્કશ ભાષા, દુષ્ટ કાંધિક ચેષ્ટા અને અત્યત મલિન વિચાર જેવાય છે તો પછી આવી એટાએથી અનંતાનુબંધી કથાયોની ઇતર કથાયોથી તારવણી કરી શકાય છે એમ કેમ જ કહેવાય ? અને જ્યારે ન કહેવાય તો પછી એના ઉપશમને શિખ તરીકે કેમ જ સ્વીકારાય ?

भापाकर्कशभावेन, प्राणिहिंसादिभावतः ।

आदिमानां विशेषो न, तेन लङ् न तच्छमः ॥२॥

અનંતાનુબંધીની ઇતર કથાયોથી વિશેષતાઓનો અંભાવ-

(શ્લો.૦-)"(પૂર્વ પદના ઉત્તરરૂપે) વચનની કઠોરતા અને છવોની હિંસા દંથી આઘ (અર્થાત્ અનંતાનુબંધી) કથાયોની વિશેષતા છે-અન્યથી તેને જુદા પડે છે એમ જો કહેવામાં આવે તો તે યુક્ત નથી સેથી કરીને અનંત બંધીનો શમ તે (સમ્યક્ત્વ) શિખ નથી."-૨૭

અનંતાનુબંધી કથાયોની ઇતરથી તારવણીની દુ શક્યતા-

રૂપદી.૦-મિથ્યાદષ્ટિને વિષે રહેલા અનંતાનુબંધી કથાયોની સમ્યગ્દષ્ટિને વિષે રહેલા અપ્રત્યાખ્યાનાદિ કથાયોથી શિન્નતા હોવા છતાં મિથ્યાદષ્ટિ તેમજ સમ્યગ્દષ્ટિમાં દુષ્ટ ભાષા વગેરેની સમાનતા જણાય છે એ વાત સાચી છે કામ્ય તરીકે કોઈક મિથ્યાદષ્ટિએ ચતુસ્થાનીય રસરૂપે પરિણમેલા અને તીવ્ર ઉદયવાળા અનંતાનુબંધી કથાયો વડે અપ્રત્યાખ્યાનાદિ કથાયોનો બંધ કર્યો કાલાંતરે એણે સમ્ય

ત્વાદિ ગુણધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું તેને વિષે 'કોઈક રીતે કારણને અનુરૂપ જોવા અતુલ્યા-
નીય રસરૂપે પરિણમેલા અપ્રત્યાખ્યાનાદિ કથાયના ઉદય દરમ્યાન અનતાનુબધી
કથાયોના ઉદયવાળાની સાથે દુષ્ટ ભાષા વગેરેમા સમાનતા સલવે છે આથી વિશેષતા
જણાતી, નથી એથી કરીને એમ કહેવું, અસ્થાને કે અને એક-
સ્વરૂપી છે, કેમકે જે જે આપણને ઉપલબ્ધ ન હોય તે તે નથી એમ નથી
જે આમ ભલિ માનવામા આવે તો પૃથ્વીના ગર્ભમા રહેલા, નિધાન વગેરે
આપણને અનુપલબ્ધ હોવાથી તે હોવા છતાં તેનું અસ્તિત્વ ભીડી જશે કેમકે
અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓને તેની તે પ્રકારની વિશેષતાની ઉપલબ્ધિ છે એથી, કરીને
જે અનતાનુબધીના ઉપશમનો ઓધ ભલિ હોવાને, લીધે એને લિંગ અમે
કહેતા નથી અથવા તો એણિંક પ્રમુખમા અનતાનુબધી કથાયોના વિચ્છેદ-તે
ખપી જવાથી તેના ઉદ્ભવતો અપગમ થવા છતાં તે વિચ્છેદની તેનામા દુષ્ટ ભાષાદિ
હોવાથી તે જણાતો નથી, કેમકે તેના જેવી દુષ્ટ ભાષાને તો આપણા જેવા
અનતાનુબધી કથાયોના ઉદયરૂપે જ જાણે છે આથી કરીને અનતાનુબધીના
ઉપશમને સમ્યક્ત્વના લિંગ તરીકે કેમ સ્વીકારાય ?

પક્ષાદિસ્થિતિભાવેऽપિ, વિશેષો ન ભવિષ્યતિ ।

અપ્રત્યાખ્યાનભાજા હિ, તિર્યગ્ગતિપ્રસજ્ઞતઃ ॥૨૮॥

અનતાનુબધી કથાયોની સ્થિતિ દ્વારા પણ અવિશેષતા—

શ્લોક—“પ્રપ્તવાડિયુ વગેરે સ્થિતિમી દૃષ્ટિએ પણ પૃથક્તા સભવતી નથી, કેમકે
(એમ માનવાથી તો) અપ્રત્યાખ્યાનને સેવનારા (એવા સુશ્રાવકો)ને પણ તિર્યચ
ગતિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.”—૨૮

પ્રસ્તુતનુ વિવરણ—

સ્પષ્ટી—“પક્ષવચ્ચમ્માસવચ્છરજાવજ્જીવાણુગામિણો કમસો ।

દેવનરતિરિયનારગગદ્સાદ્ગ્રહેયત્રો મળિયા ॥—આર્યો

અર્થાત્ સન્વલન, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને અનતા
નુબધી કથાયો અનુક્રમે ઉદયરૂપે પ્રાણીને એક પખવાડીયા, ચાર માસ, એક વર્ષ

૧ છાયા—

પક્ષજાતુર્માસવત્સરચાવજ્જીવાણુગામિન કમસં ।

પ્રથમો મળિતા ॥

અને જીવંતી 'પર્યંત અનુસરે છે' વળી આ કથાએ કેમકે દેવ-ગતિ, મનુષ્ય-ગતિ, તિર્યંચ-ગતિ અને નરક-ગતિના હેતુઓ છે. આ ઉપરથી અનતાનુબધી કથાઓના ઉપશમને લિંગ માનનાર એમ સૂચવવા મળે છે કે હુદ્દા ભાષાદિ વડે માની લઈએ કે અનતાનુબધી કથાઓની ઇતર કથાઓથી ભિન્નતા સિદ્ધ થતી નથી તો પણ જીવંતી પર્યંત રહે છે એ દ્વારા તેમજ નરક-ગતિના હેતુરૂપ છે એ દ્વારા પણ અનતાનુબધીની ઇતર કથાઓથી વિશેષતા સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે એટલે આ પ્રમાણે વિશેષતાનું જ્ઞાન થતું હોવાથી અનતાનુબધી કથાઓના ઉપશમને સમ્યક્ત્વના લિંગ તરીકે સ્વીકારવું સમુચિત છે ઉપર સૂચવ્યા મુજબ એ વિશેષતા સ્વીકારવામા આવે તો નીચે મુજબ ક્ષણ ઉદ્ભવે છે:—

અવિરતિને ક્ષીણે કારણ નરક વગેરેના હુદ્દા રૂપ ક્ષેત્ર ભોગવવા પડે તેમજ કર્મ-બધ થાય છે, જ્યારે વિરતિના પ્રતાપે અર્થ અને અપ વર્ગનું નિ સીમ મુખ મળે છે એમ જાણવા છતાં અપ્રત્યાખ્યાન કથાઓના ઉદ્ભવથી સમ્યક્દષ્ટિ જીવ વિરતિ પામતો નથી એથી આ અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ જીવને તિર્યંચ-ગતિનો પ્રસંગ છે, કેમકે એણે તિર્યંચગતિમા જવા યોગ્ય આયુષ્યનો બંધ કર્યો છે વળી આપના મત પ્રમાણે અપ્રત્યાખ્યાન કથાઓના ઉદ્ભવ તિર્યંચ-ગતિનો હેતુ હોવાથી તેને તે ઉદ્ભવ છે પરંતુ આ વાત ઠીક નથી, કેમકે જેમણે આયુષ્યનો બંધ કર્યો નથી એવા સમ્યક્દષ્ટિઓ વૈમાનિક દેવગતિના જ આયુષ્યનો બંધ કરે છે તે પણ છે કે—

૧ કર્મભાવો કથાઓની આ સ્થિતિ સાથે ૫ ૨૬ તેમજ કર્મવિપાક નામના પહેલાં કર્મમયની નિમ્ન-લિખિત ગાથા—

“ જાજીવચરિસચઢમાસપક્ષગા નરવતિરિયનરમરા ।
સમ્માણુસચ્ચવિરદ્ધમહક્ષાયચરિસધાયકરા ॥ ૧૮ ॥ ”

[યાવન્જીવયર્ષંચાતુર્માસપક્ષગા નરકતિર્યંચનરામરા ।
સમ્યક્-વાણુસચવિરતિયંચાક્યાતચારિત્રધાતકરા ॥]

અત્ર જે કથાઓની સ્થિતિ નિદેશી છે તે વ્યવહાર-નય પૂરક સમજવી કેમકે જોવાનું બહુ વગેરેના સંબંધન કથાઓ તો એક વર્ષ પર્યંતનો હતો તેમજ શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર રામણિ સ બધમાં અનતાનુબધી કથાઓના ઉદ્ભવ અંતર્ગૃહીત સુધીનો હતો વળી અનતાનુબધી કથાઓના ઉત્પ રહેવા છતાં પણ કેટલાક મિથ્યાદષ્ટિઓનો ઉત્પાદ એવેવર્ગમાં થવાનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં મળી આવે છે

“ સમ્પદિદ્ધી જીવો વિમાણવજ્ઞં ન વંધય આરંભ ।

જડિવિ ન સમ્પત્તજદો અહવા વદ્વારજો પુનિવં ॥” —આર્થા

આર્થી સમભય છે કે અનતાનુબધી કષાયની તારવણી કરવી હું શક્ય છે,
જોકે હું મધ્યેને માટે પ્રાય અશક્ય છે

❖

❖

❖

❖

સમ્યક્ત્વસ્ય કથ લાભો, મિથ્યાદૃષ્ટેભવિષ્યતિ ।

યાવજ્જીવકષાયાણા—મુદયે તદ્ વિચાર્યતામ્ ॥૨૧॥

દ્વિપણુનો પ્રસંગ—

શ્લોક—“વળી જીવન પર્યંત રહેનારા એવા (અનતાનુબધી) કષાયોના
ઉદય કરમ્યાન મિથ્યાદૃષ્ટિને ઠેવી રીતે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ સંભવશે એ પણ
વિચારી લો. ”—૨૬

સાવાર્થ—

સ્પષ્ટી—અનતાનુબધી કષાયોના ઉપશમને સમ્યક્ત્વનું લિંગ માન્ય છે
અને વળી આ પદમા એનો જીવન પર્યંત ઉદય માન્યો છે તો તેથી સમ્યક્-
ત્વની પ્રાપ્તિ માટે અવસર રહેતો નથી. પરંતુ આ હકીકત ઇન્દ્ર નથી—બ્યક્તિ
ચારી છે, કેમકે તે જ ભવમા પુષ્કળ મિથ્યાદૃષ્ટિઓને કોઈક સુસામગ્રી વડે
સમ્યક્ત્વનો લાભ મળ્યાનું સાબળવામા આવે છે

❖

❖

❖

❖

પ્રાગવદ્ધાયુપાં લોકે, વેશસાધુત્વધારિણામ્ ।

ભવેદ્ દેવાયુષોઽભાવો, મનુજાયુઃપ્રસન્નતઃ ॥૩૦॥

અન્ય આપત્તિ—

શ્લોક—“આ લોકમા પૂર્વે આયુષ્ય (—કર્મ) જણે માંધ્યુ નથી એવા સથા
દેશવિરતિને ધારણ કરનારા જીવોને (એટલે કે પ્રત્યાખ્યાનકષાયી શ્રાવકોને) માટે
મનુષ્યના આયુષ્યનો પ્રસંગ હોવાને લીધે દેવના આયુષ્યનો અપાવ યશે ”—૩૦

૧ છાયા—

સમ્પદપૃષ્ઠિર્જીવો વિમાણવર્જ્યં ન વંધનાતિ આયુ ।

યપિ ત્વત્સમ્યક્ત્વા અથવા વદ્વારજક પુનિવં । -

દેશયતિનો અર્થ—

સ્પષ્ટી૦—દેશયતિનો અર્થ નીચે મુજબ બે રીતે વિચારી શકાય છે—

“સર્વસાવચયોગસ્ય દેશે-પ્રક્રવતવિપયસ્થૂલસાવચયોગાદૌ સર્વવતવિપયાનુ
મતિર્વર્તસાવચયોગાન્તે મતિઃ-વિરતિર્યેષા તે દેશયતય, દેશેન-પ્રકદેશેન વા સ્થૂલ
માણાતિપાતવિરમણાદિના યતયઃ-સાધવ.”

અર્થાત્ (૧) સમગ્ર સાવચ યોગના દેશને વિષે એટલે કે એક મતના
વિષયરૂપ સ્થૂળ સાવચ યોગાદિને વિષે સર્વે મતના વિષયોની અનુમતિને
છોડીને સાવચ યોગના અંતને વિષે યતિ એટલે વિરતિ છે જેમને એવા અથવા
(૨) દેશથી એટલે એક દેશથી અથવા સ્થૂલમાણાતિપાતના વિરમણ ધ્યાન
દ્વારા યતિ એટલે સાધુ તે ‘દેશયતિ’ જાણવા આથી સમજાય છે કે દેશયતિ
એટલે દેશવિરતિ યાને પાત્રમા શુદ્ધસ્થાને રહેલો થાવક, નહિ કે ક્ષવ વરતિનો
આશયક મુનિવર, કેમકે પ્રત્યાખ્યાનાવરણના ઉદયથી સર્વવિરતિના પરિણામને
અભાવ છે

પૂર્વે સૂચવાયું છે કે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કથાયના ઉદયવાળાને મનુષ્યગતિના
આયુષ્યનો બધો જો તેના દેશયતિ મનુષ્યના આયુષ્યના બધાને ચોખ્ખો કરે,
પરંતુ આ વાત અસંગત છે, કેમકે દેશયતિનો જઘન્યથી ‘સૌધર્મે’ દેવલોકમા
અને ઉત્કૃષ્ઠથી ‘અન્યુત’ દેવલોકમા ઉપપાત છે છૂડતસપ્રલક્ષ્મીમા કહ્યું
પણ છે કે—

“અવિરાદિયસામણસસ સાહુળો સાવગસસ ય જહન્નો ।

સૌહર્મે સ્વવાઓ મણિઓ તેહોફદસીર્દિ ॥ ૧૭૧ ॥”—આર્યા

અહીં અનાનુપૂર્વી પણ વ્યાખ્યાનુ અગ છે એ જણાવવા માટે પ્રત્યાખ્યા
નાદિના ઉદયના ક્રમથી અનિષ્ટે પ્રસંગો બતાવ્યા છે અન્યથો પશ્ચાત્તુપૂર્વીથી
પ્રત્યાખ્યાનાવરણાદિના ઉદયના ક્રમ પૂર્વક અને પૂર્વાનુપૂર્વીથી અનન્તાનુબધી
વગેરેના ઉપના ક્રમથી તેનો ઉદ્દેશાવ કરવો યુક્ત ગણાત સમ્યગ્દષ્ટિ તેમજ
મિથ્યાદષ્ટિને વિષે સમ્બલના ઉદયની અવિરોધતાથી દેવગતિના ઉત્કૃષ્ઠ તેનો
નિર્દેશ હોવાથી વસ્તુતઃ અનિષ્ટ પ્રસંગનો ઉપન્યાસ થયો છે

૧ બધા—

અવિરાદિયસામણસસ સાધો આવકસ્ય જ જહમ્યેન ।
સૌધર્મે ઉપપાતો મણિતલ્લોક્યદર્શિમિ ॥

અનતાનુબધી કષાયના ઉપશમને મમ્યકૃત્વનુ લિંગ માનનાર એમ કહેવા તૈયાર થાય છે કે હે મિથ્યાસિનિરેશના ઉપશમને મમ્યકૃત્વનુ લિંગ માનનાર ! આપને પણ “ પક્ષ્વચ્છદ્માસ ” વાળા ગાવા માન્ય છે તો પછી આપના મત પ્રમાણે પણ અનતાનુબધી કષાયનો યાવજ્જીવ ઉદય હોવાથી મમ્યકૃત્વના અભાવનો અને નરકગતિના સદ્ભાવનો પ્રસંગ તેમજ અવિરત મમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને તિર્થંગ ગતિ આદિનો પ્રસંગ ઉપન્નિત થાય છે તો તેનું આપ કેવી રીતે નિરાકરણ કરો છો ? એ તો આપ નણુતા જ હશે કે—

“ યત્રોભયો સમો દોષઃ, પરિહારશ્ચ તત્સમ ” ।

નૈક પર્યનુયોજ્ય સ્યાત્, તાદ્શ્ચાર્યવિચારણે ॥ ”—અનુ૦

અર્થાત્ જ્યાં અને પક્ષમા સમાન દોષ હોય ત્યાં પરિહાર પણ સમાન છે તેવા અર્થનો વિચાર કરતી વેળા એમને પ્રશ્ન ડગે તો યોગ્ય નથી

આનો જથાવ એ છે કે મિથ્યાત્વના ઉદયના મહત્કારી તેમજ તીવ્ર વિપાકવાળા જ અનન્તાનુબધી વગેરે કષાયોનો ડોષક જ છોડે આશ્રીને ઉત્તુષ્ઠથી યાવજ્જીવ ઉદય સ્વીકારાયો છે અને એના ઉદયને લઈને તેમની નરક-ગતિ માનવામાં આવી છે એવો અર્થ ડગીએ છીએ આનો શુભાર્થ કરવા જતા તો તે જન્મમા ડોષને પણ મમ્યકૃત્વાગ્નિના લાભનો અભાવ નિમ્ન-લિખિત ગાથાગત અર્થ માથે વિરોધ ડભો થશે

“ સમર્ચમિ હ લઢ્ઢે ઠડયાઈ નગ્યતિરિયદારાઈ । ”

એવી રીતે અપ્રત્યાખ્યાનાવગ્ણુ ડધાયો પરત્વે પણ આપે અનુક્રમે દગવેલી તિર્થંગ-ગતિ અને મનુષ્ય-ગતિની હેતુતાનો પ્રસંગ પાડી અમારા પક્ષમા ઉદ્ભવતો નથી, કેમકે સમ્યકૃત્વને પામેલા એવા તેમને પણ તેના વિપાકને લઈને દેવગતિની નિમિત્તતા છે



અતત્ત્વરુચિરૂપો યો-સસદ્ગ્રહ સ તુ નો મવેત્ ।

અનન્તાના યત્તો મિથ્યા-ભાવેન સ પ્રજાયતે ॥૩૧॥

અસદ્ગ્રંથનું સ્વરૂપ—

શ્લો ૧૦—“અતત્ત્વને વિષે અભિવાધારૂપ જ અસત્ત્વનો આગ્રહ (કદાચ) છે તે અનતાનુબંધી કથાયોનું (સ્વરૂપ) ન હોય, કેમકે તે (અસદ્ગ્રંથ) મિથ્યાત્વથી ઉદ્ભવે છે.”—૩૧

પદ્યનું તાત્પર્ય—

શ્લોક ૧૦—“અતત્ત્વને વિષે રુચિ યાને તત્ત્વની શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ છે, કેમકે કદાચ પદ્ય છે કે—

“અદેવે દેવતાશુદ્ધિ-રગુરૌ શુભાવના ।

અતત્ત્વે તત્ત્વશુદ્ધિય, એતન્મિત્યાત્વલક્ષણમ્ ॥”—અનુ ૦

વળી અનતાનુબંધી કથાયો પ્રત્યક્ષનાદિ સ્વરૂપી હોવાથી સામાન્ય રીતે વિન્યા પ્રતિબંધક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત છે, એથી અતત્ત્વને વિષે તત્ત્વોની શુદ્ધિ એ કદાચ અનતાનુબંધી કથાયોનું સ્વરૂપ નથી બલકે અનતાનુબંધી કથાઓ અતત્ત્વને વિષે રુચિરૂપ માનવામાં આવે તો અસદ્ગ્રંથ એ તેમનું કાર્ય નથી બાલકે કાર્ય કારણને અનુરૂપ હોય છે અને તેમ થતા અસદ્ગ્રંથનો ઉદ્ભવ શમ તે સમ્યક્ત્વનું કાર્ય હોવાથી તેનું લિંગ ગણાય હાથલા તરીકે આપણે પદ્યમાં અતત્ત્વને વિષે રુચિરૂપ મિથ્યાત્વ છે એનું કાર્ય મિથ્યાભિનિવેશ વાત્તે મિથ્યાભિનિવેશનો ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ છે, કેમકે એ સમ્યક્ત્વ કાર્ય છે આ શુદ્ધિ અનુસાર અનતાનુબંધી કથાયો અતત્ત્વને વિષે સ્વરૂપ નહિ હોવાથી તેમજ અસદ્ગ્રંથ એ મિથ્યાભિનિવેશનું કાર્ય હોવાથી અનતાનુબંધીનો ઉપશમ તે સમ્યક્ત્વનું લિંગ કહેવાય નહિ આથી અસદ્ગ્રંથ એ મિથ્યાભિનિવેશનું કાર્ય છે તે માટે મિથ્યાભિનિવેશ કહેવાય અને તેમ થતા અસદ્ગ્રંથનો ઉદ્ભવ સમ્યક્ત્વનું લિંગ ગણાય, નહિ અન્ય કોઈનો ઉપશમ



સૂત્રાર્પણદિ વિયુક્તા યા, ગીતાર્થેશ્ચ નિવારિતા ।

ચેષ્ટા સુસાધ્નુયાત મિથ્યા-ભિનિવેશ સ ચાન્યકત્

૧ અતત્ત્વ કદાચ ૨ કદાચ કદાચ તે એક જ છે એનાથી રાગ-દ્વેષનાં દ્યોતક કદાચ પરિગ્રહ વગેરેથી દ્વિગતિ દેવોનો, પરિગ્રહ, આરભ દબ, અશ્વલ વગેરેમાં બનેલા શ્રુતોનો તેમજ વાસિષ્ઠ દિગ્ગજને પદ્મ માનનારા વેદાદિ દર્શનોનો નિર્દેશ કરે

મિથ્યાભિનિવેશનું ક્ષિગ—

શ્લો.૦—“મૂત્ર અને તેના અર્થથી વિહીન (અર્થાત્ આગમ તેમજ તેના અર્થની વિરોધિની) તેમજ ગીતાર્યો દ્વારા નિષેધાયેલી એવી ચેષ્ટા મિથ્યાભિનિવેશને સારી રીતે સાધી શકે અને એ (મિથ્યાભિનિવેશ) મિથ્યાત્વને સમ્યગ્ રીતે સાધી શકે, ”—૩૨

ગીતાર્યનું સ્વરૂપ—

સ્ત્ર.૫૯૧.૦—‘ગીતાર્ય’ એ ‘ગીત’ અને ‘અર્થ’ એ બે શબ્દથી નિષ્પન્ન થયેલો છે તેમા ‘ગીત’નો અર્થ ‘સૂત્ર’ જાણવો અને ‘અર્થ’થી ‘સૂત્રનો અભિધેય’ સમજવો એ બેના યોગથી ‘ગીતાર્ય’ શબ્દ બને છે કહ્યું પણ છે કે—

“ ગીયં મન્નઈ મુત્ત અર્થો તસ્સેવ હોઈ વક્ખાણં ।

ગીયસ્સ ય અત્થસ્સ ય, સંજોગા હોઈ ગીયત્થો ॥ ”—આર્યા

મિથ્યાભિનિવેશને જાણવાની રીત—

મિથ્યાભિનિવેશ એ આત્માનો ધર્મ હોવાથી આત્માની જેમ તે પ્રદેશ છે—અર્થમયભુથી ગ્રાહ્ય નથી તો પછી એની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે જણાય એવો કોઈ પ્રશ્ન કરે તેના ઉત્તરરૂપે આ પદ્ય છે જે ચેષ્ટા મિથ્યાભિનિવેશની અવ્યભિચારિણી હોય—જે ચેષ્ટામા મિથ્યાભિનિવેશના વ્યભિચારનો સભવ ન હોય તે ચેષ્ટા મિથ્યાભિનિવેશને સિદ્ધ કરી શકે—તે ચેષ્ટા વડે મિથ્યાભિનિવેશ હોવાની પ્રતીતિ કરી શકાય આ ચેષ્ટાનો કયા તો આગ મના અર્થ સામે વિરોધ જણાય અર્થાત્ આગમમા સૂચવ્યા કરતાં વિરુદ્ધનું વર્તન હોય તો તે વર્તન યાને ચેષ્ટાથી મિથ્યાભિનિવેશનું અનુમાન થય છે જેમકે ઓગણીસમા તીર્થંકર મલ્લિકનાથના પૂર્વ ભવમા તેમના મહાભગ તરીકેની ઉત્પત્તિ દરમ્યાન અસાધારણ તપના અભિગ્રહ પૂર્વકની તેમની ક્રિયા પણ, આ મારા મિત્ર—મુનિઓથી જેમ ગૃહસ્થાશ્રમમા હું અપ્રતિમ હતો તેમ અત્ર મુનિ—અવસ્થામા પણ તેમનાથી કેવી રીતે અપ્રતિમ રહું એવા વિચાર થી—મિથ્યાભિનિવેશથી ઉદ્ભવેલી હોવાથી સિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ છે પીઠ અને

૧ યાયા—

ગીત મળ્યતે ~
ગીતસ્વ

ગીય મળતિ વ્યાખ્યાનમ્ ।
૧ મળતિ ગીતાય ।

મહાપીઠની પણ ક્રિયાઓમા શુભ પ્રત્યે તીવ્ર સંકલેશના અ યવસાયની પ્ર
ધાનતા હોવાથી તે પણ તેવી છે જમાલિ વગેરેની પણ ચેષ્ટાઓ પ્રભુના
વચનનો વિપર્યાસ કરનારી હોવાથી તેવી છે

ગીતાયં મુનિવરો ગુહ્ય સિદ્ધાન્તના ઉપદેશક હોવાથી અને ધ્રુતના પાર
માર્ગી ટોવાથી તેઓ શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધ ક્રિયાઓનો નિષેધ કરે છે, વાગ્દે તેવી
ક્રિયા કરવી નહિ, કેમકે તેવી ક્રિયા મિથ્યાભિનિવેશની સાધક છે વળી
સૂત્રમા નહિ કહેવી હોય અને જેને સાવધ બાળીને ગીતાર્થોએ જેનું આચ
રણ ન કર્યું હોય તે પણ આદરણીય નથી

મિથ્યાભિનિવેશથી દુર્દશા--

મિથ્યાભિમાન કહો કે મિથ્યાભિનિવેશ કહો તે એક જ છે એના
અપરાધી ગુહ્ય ક્રિયા પણ અગુહ્ય બની જાય છે, કેમકે શુ ખીરમા હલાહલનું
એક ઊંદુ પડતા તે અપેય નથી થતી કે ? વળી જેમ લીંબડાના ઝાડનું ફળથી
સિંચન કરવામા આવે છતાં તે આમ્રના પંવરોને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી,
તેમ મિથ્યાભિમાની તપની હોય તોપણ તે સમ્યગ્-જ્ઞાનાદિની આરાધના કરી
શકતો નથી જેમ અપ્રધ્યનું ભોજન કરનાર શરીરને અમૃત તુલ્ય ઔષધ
પણ લાભદાયક થતું નથી તેમ મિથ્યાભિમાનીએ કરેલો ધર્મ પણ હુબ્ત કર્મનો
નાશ કરવામા સમર્થ થતો નથી વળી જેમ કાળશ્વ મર્ધથી ડસાયેલાના ઝેરને
ઉતારવા મત્ર નિષ્ફળ નીવડે છે તેમ મિથ્યાભિમાનીએ સેવેલું ધ્યાન પણ ભવનો
નાશ કરવામા સફળ થતું નથી વળી જેમ ઝાગડાઓ પોતાની ચાચ વડે વિઠાને
ચૂંચે છે તેમ મિથ્યાભિનિવેશને વશ થઈ ઢેટલાંક સ્વપ્નને ચાસનો વિચાર કરે
છે દ્રાક્ષનો સાક્ષાત્કાર કર્યા પછી પણ ઠાં તેનો સ્વીકાર કરતો નથી તેમ મિથ્યા
ભિમાનના પૂતલાઓ અમાધારણુ તેમજ યથાર્થ શ્રુતિની પરીક્ષા કર્યા પછી પણ
તેને અગીકાર કરતા નથી છતવાની ઇચ્છાવાળા (વીર પુરુષો)ને જેમ શત્રુ
તરફનું ગમન લાભકારી ■ તેમ માનવોને દીક્ષા લાભદાયક છે, પરંતુ
અવિધિથી સાધેલી વિદ્યા અનર્થકારી છે તેમ મિથ્યાદષ્ટિઓની દીક્ષા પણ તેવી
મમજની વિશેષમા ડાંચા નીચા વચનોના સ્પષ્ટવાળી ઉગ્રચલ વાણી વદનારા
મિથ્યાભિમાનીઓની વિદ્વતા પણ અરેઅર વિડબનારૂપ છે ૧



૧ સરખાવો ધર્મવિગ્નાની ગીતાના ૧૪ માં પરાગત નિમ્ન-તિખિત પદો --

મિથ્યામિમાનસ્પર્શાત્, સત્ક્રિયાડપ્યસતી મવત્ ।

હલાહલજ્વલેષાત્, ક્ષિમાઝ્ય ન પાયસમ્ ? ॥ ૬૦ ॥-અનુ૦

તપમોપગૃહીતોડપિ કામાદીન્ ન કરોચ્ચર્મો ।

મોરેન્ સિન્નાડપિ વિ સૂતે ચૂતપલ્લવાન્ ? ॥ ૬૧ ॥-અનુ૦

મામા અનગને ભુજ મની મર્વાશે ઉપમાથી અવકૃત નિમ્નવિખિત ગાથાઓ
દર્શાવાઈ છે એટલે તેની પણ મોઢ લેવી ત્રાસજિક અમલ્ય છે —

“રડઅરડતરલજીહાણુણ સરુપ્પરુમ્મડફળેણ ।

વિસયવિલવાસિણા મયમુદ્દેણ વિનોઅરોસેણ ॥૧૦૯॥ —આર્થા

કામમુઅગેણ દદ્ધા લજ્જાનિમ્મોઅદ્દણ્ણદાદેણ ।

નાસતિ નરા અવસા દુસસહદુસાવહવિસેણ ॥૧૧૦॥ ”—આર્થા

૧ રતિ અને અરતિરૂપ એ અપણ છલવાળા, મકપરૂપ ઉદ્ભટ રેણુ
વિષયરૂપ બિલમાં રહેનારા, ગર્વરૂપ મુખવાળા, વિવાસરૂપ કોપવાળા
રૂપ દાચળીવાળા અને હર્ષરૂપ દાઢવાળા તેમજ દુ સહ અને દુ ખદાયક એરવાળા
હર્ષરૂપ સર્પથી ડસાયેલા માનવો વિવશ બની નાશ પામે, છે

ભોગકાલેડપિ સન્તાપ-હેતુકાન્ નરકગ્રદાન્ ।

પરિણામે ધિગાત્મસ્ત્વ, તાદશાનપિ સેવસે ॥૩૬॥

તુર જીવને ધિક્કાર—

૧૦—“હે જીવ ! ભોગવતી વેળાએ પણ સન્તાપમગી અને પરિણામે નરક
નારા એવા વિષયોને પણ તુ સેવે છે, માટે તને ધિક્કાર છે ”—૮૬

સવદ્વીભત્સકે વેદે, રમન્તે કુત્સનીયકે ।

કુમિવદ્ વ્યાકુલા જીવા, દુ સ્વેપુ સુસુદ્ધય ॥૩૭॥

રનો અતિ-શ્રમ—

૧૦—“જમાથી બીલ સ પદાર્થો વહી રહ્યા છે એની તેમજ અશુભ એવી
કૃમિની જમ વ્યાકુળ બનેના જીવો દુ ખોમા મુખની શુદ્ધિવાળા હોઈ
—૩૭

છાયા—

રત્યરતિતરલજિહાણુણ સરુપ્પરુમ્મડફળેણ ।

વિપમવિલવાસિણા મદમુલ્લેણ વિવ્વોદરોવેણ ॥

કામમુજ્જેન દદ્ધા લજ્જાનિર્મોઅર્પદ્દણ્ણેણ ।

નશ્યતિ નરા અપશા દુસસહદુ સ્વાવહરિપેણ ॥

‘ઉત્તાનોચ્છૂનમણ્ડૂક-પાટિતોદરસન્નિભે ।

ક્લેદિનિ સ્ત્રીવળે સક્તિ-રક્રમે. કસ્ય જાયતે ? ॥૩૮॥

અપ્રહસ્યાશીને કૃમિની ઉપમા--

શ્લો०—“ ચત્તા પડેલા અને સૂજી ગયેલા દેડકાના ફાટેલા પેટ જેવી અને વૈદવાળી સ્ત્રી-યોનિમા કૃમિ મિવાય બીજો કાણુ આસક્તિ રાખે ? ”—૩૮



‘નમઃ પ્રેત ફવાવિષ્ટઃ, કણન્તીમુપગુહ્ય તામ્ ।

લેદાયાસિતસર્વાઙ્ગઃ, સુલ્લો સ રમતે કિલ ॥૩૯॥

વિવથ-સેવનમા મુખની આન્તિ—

શ્લો०—“ નાગો અને પ્રેતથી ગ્રસ્ત એવો જીવ ગુણુ ગુણુ કમ્પતી લલનાને આધિગત કરીને જના સર્વ અંગો થાકી ગયા છે અને જને પરિશ્રમ પહોચ્યો છે એવો તે (પોતાની જાતને તેમ છતાં) સુખી (માનતો) ખરેખર તેની સાથે રમે છે ”—૩૯

મતિ-વિપર્યય—

અપ્રહી०—જેમ તૃપાતુર મૃગો મૃગતૃષ્ણા (જાઝવા)ને જળ સમજી તે તરફ દોડે છે અને અતે નિરાશ થાય છે તેવી કામાતુરની મિથિતા છે વિશેષમા કામ-જવરથી મત્તજ જનોને કામિની તરફથી લાત મડે તોયજી તેઓ તેને શીતળ, ફોમળ દેખના અર્ગ જેવી ગણી લે છે તે તેમને ગાળ દે તો તેઓ તેને સ્તુતિ-વાક્યરૂપ માની લે છે આ પ્રમાણેના અનેક અપમાનો જાણે માન પતેની લહાણી હોય તેમ તેઓ સહ્યર્થ સ્વીકારી લે છે



૧-૨ આ પદ્યો વ્યવ અચરે રચેલા નથી, પરંતુ પચસિ ગીતી જૃહદ્વૃત્તિના ૫૫ મા પંચમાં અવતરણરૂપે આપેલાં છે ત્યાંથી તેમણે ઉદ્ધૃત કરેલા છે

૩ આ મંજુષા આચારાગની શ્રીશીલાકાચાર્યકૃત વૃત્તિના ૧૨૧મા પંચગત નિમ્ન-લિખિત પદ્ય મનનીય જણાય છે

“ દારા પરિભયકારા વન્ધુજનો વન્ધન વિષ વિષવા ।

કોડય જનસ્ય મોહા ચે સ્વિયસ્તેષુ સુદ્દાશા ? ॥ ”

વિપયાણાં કૃતે જીવો, દુ સ્વશતનિવન્ધનમ્ ।
મહારમ્મ સમાશ્રિત્ય, ભૂરિપાપ સમાશ્રિત. ॥૪૦॥

વિપય-એવનથી પાપોતુ ઉપાજન—

શ્લો०—“વિપયોની ખાતર જીવ સે કડો દુ ખના કારણરૂપ મોટા આરબને સેવીને પુષ્કળ પાપોતો આત્રય લે છે”—૪૦

૨ ૨ ૨ ૨

તતો નિરયદુ લ્હાનિ, તિર્યગ્દુ લ્હાનિ સોઢવાન્ ।
નિપયા દુ લ્હાસ્તસ્માન્-માર્જિતાપાનવજ્જવરે ॥ ૪૧ ॥

નરકાદિ ગતિમા કષ્ટ—

શ્લો०—“નરકના અને તિર્યચોના દુ ખોને જીવે સહન કર્યા, તેથી જન્મ તાવ-મા શીખડ દુ ખદાયી છે તેમ વિપયો દુ ખકારી છે”—૪૧

૨ ૨ ૨ ૨

વિપયા સુલ્હવાશ્ચેત્ સ્યુ-સ્તીર્યકૃચ્ચકવર્તિન ।
ઉત્તિષ્ઠેરન્ કથ ત્યાગે, તેપા ભૂરિપુ તેષ્વપિ ? ॥ ૪૨ ॥^૨

૧ જીવોતુ તાત્પર્ય એ કે કાલ-જ્યર ઉત્પત્તિ થયો હોય ત્યારે રોગીને રીતમ શોખક ખાવતુ મન તો થાય પરંતુ તે જીવ ન સમજતા તેનો આદાર કરે તો ઉતરે. એના આદિ વગેરે તેવી રીતે વિપયો પણ મોહમા મુગ્ધ બનેના જીવોને વશ બજાવે, પરંતુ પરિણામે તેનાથી અનેકવિધ દાનિ છે

૨ મરખાવો આચારાશગની ટીકણા ૧૦ મા પત્રગત નિમ્ન-વિખિત અવતરણ —

“તિસ્યયરો પઠણાણી સુરમહિઓ સિન્ધિયલ્હય ધુવમ્મિ ।
અનિગૂહિયવટવિરિહી મલ્હયત્થામેસુ ટજ્જમહ ॥ ૧ ॥”-આપા

[તોયકરમનુષ્ઠાની સુરમહિત સેધિતલ્હયે ચ ધુવે ।
અનિગૂહિતગ્લપીય સર્થસ્યામ્મા ઉપચ્છતિ ॥]

કાલાતરે પેલા મુનિવરે ‘પુઠરીકિણી’ નગરીમા પધાર્યા. તેમને વચન કરવા માટે પુઠરીક અને કઠરીક બંને ભાઈઓ ગયા તેમની દેશના સામળી મહેલે આવ્યા બાદ પુઠરીકે કઠરીકને કહ્યું કે હું તો હવે દીક્ષા લઉં છું આ રાજ્ય સંભાળજે કઠરીકે જવાબ આપ્યો કે હે ભાઈ ! મને આ માટે સસારરૂપ ખાડામા ઢંકેલી મૂકેા છો ? મારે ૧૨કના દ્વાર મમાન રાજ્યની ઇચ્છા નથી, હું તો પ્રવ્રત્ત્યા જ અગીકાર કરીશ પુઠરીકે તેને બે ત્રણ વાર ધન-ગાદી સ્વીકારવા કહ્યું તોપણ ન્યારે કઠરીકે તેમ કરવા હા ન જ પાડી ત્યારે તેણે તેને કહ્યું કે હે ભાઈ ! દીક્ષા એ કંઈ કેવળ વેશ્યપલટો નથી, એ કંઈ મસ્તક-મુકનની માત્ર ક્રિયા નથી, પરંતુ સમસ્ત જીવન-પ્રદેશમા સત્ત્વાચિત્તો પ્રકાશ પાધરી, સાત્ત્વિક જ્ઞાનની તેજની મશાલ હાથમા લઈ, આસાર-વનમા ભટકતા અને જ્ઞાન ભૂવેલા જીવોને આત્મોન્નતિનો સચોટ બોધ કરાવનારાનું જીવન-સૂત્ર છે એ તો આત્માની ચોવીસે કલાક કતલ કરવાનો ધ ધો આદરી બેઠેલા કીધાદિ કપાયોને મુકવાની ક્રિયા છે સ્વર્ગના સમ્રાટો પણ જેમની ચરણ-રજ માથે ચડાવવા એક પગે ધઈ રહે એવી એ આત્મ-સાધનની અદ્ભુત કળા છે વિશેષમા એ કંઈ બાળકો કે બાળુવકોને રમવાનું રમકડું નથી એવું પાલન તે મીઠુના દાંતે લોહાના ચણા ચાવવા કરતા વિકટ છે તરવારની ધાર ઉપર ચાલવું સહેલું છે, પરંતુ પાનમેશ્વરી પ્રવ્રત્ત્યા પાળવી કઠણ છે વિશેષમા હે ભાઈ ! હજી તને તાત્ત્વિક બોધ નથી વળી તું તરણુ એ એટલે તારી બુદ્ધિ કાચી છે, વાસ્તે હાલ તો તું શ્રાવક-ધર્મ અગીકાર કર અને તે પાછા બાદ પૃથ્વીવસ્થામા તું દીક્ષા લેજે કે જેથી તેનો ત્યાગ કરવાનો વાર ન આવે કઠરીકે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ભાઈ ! આપનું કહેવું સાચું છે, પરંતુ મેં તો એકવાર દીક્ષા લેવાની વાત ઉચ્ચારી એટલે હું તો તે લીધા વિના રહેનાર નથી કઠરીકે આખરે પોતાનું ધાર્યું કાર્ય પુઠરીકને પણ દીક્ષાની ધુન લાગી હતી એટલે તે પણ નિષ્ક્રમણ માટે તૈયારી કરવા લાગ્યો, પરંતુ પ્રધાનમંડળે જમ્બર જસ્ટીસી તેને રોક્યો અને વિનંતિ કરી કે આ રાજ્યની પુરાને ધારણ કરે એવો આપને યુગ માય પછી આપ મુજેથી દીક્ષા લેજો આથી તે ગૃહવાસમા ભાવ-યતિ તરીકે રહો

૧ સરખાવો ૫૨૫૧નીની ગૃહ્ય શ્રુતિમા ૬૦ આ ૫૨૫૨નિમ્ન-લિખિત મધ્ય—

‘ત્વ પુનઃપ્રાતરણિ તત્ત્વ પ્રત્યેયિ નાયત ।

પચ્યતે ન મતિ પ્રાપ્તો, ચૌભને વિદુષામપિ ॥ ૧૦ ॥’

આ તરફ કંઠરીક મુનિ સામાન્યારી એવી ઉત્તમ રીતે પાળવા લાગ્યા કે તેઓ અન્ય મુનિવરોને વલ્લભ થઈ પડ્યા એવામા વચ્ચે ત્રુટી બેઠી ના-
 યરિકા પોતપોતાની પ્રિયા સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા આ જોઈને કંઠરીકનું
 ચિત્ત ચલિત થયું અને કટપવૃક્ષ સમાન દીક્ષા છોડીને કટક વૃક્ષ જેવા
 રાજ્યને પ્રહસ્ય કરવાની તેની વૃત્તિ થઈ આથી પુંડરીકણી 'ના
 વનમા આવી એક ઝાડ તળે તેણે વિસાગો લીધો ઉદ્યાનપાલકે જઈ
 રાજ્યને ખબર આપી એટલે તે પ્રધાનો સહિત તેને વદન કરવા આવ્યો ત્યા
 તે ઝાડની ડાળી ઉપર પાત્રો લટકાવીને લીલા ઘાસ ઉપર કંઠરીકને ફરતો તેણે
 જોયો આથી પોતાના ભાઈને ભગ્નપરિણામી જોઈને પુંડરીકે અમાત્યોને ઉદ્ધ
 દેશીને કહ્યું કે હે સજ્જનો ! તમને બધાને યાદ હશે કે મેં આને દીક્ષા
 લેવાની ના પાડી હતી, પરંતુ જો આલોચ કર્યા વિના એણે લોચ કર્યો તેનું
 આ ભયંકર પરિણામ જુઓ કંઠરીક તો રાજ્ય મેળવવાને તલપાપડ થઈ ગયો
 હતો એટલે એ નિર્લજ્જે તો પુંડરીકને કહ્યું કે તમે મને પહેલા રાજ્ય આ-
 પવાનું કહ્યું હતું તે હવે આજે આપો એક વાર દુરમનને પણ આપેલું વચન
 સ્મરજનો પાળે છે એટલે આવા નાલાયકને પણ રાજ્ય સોંપી ભાવયતિ તરીકે
 શુભન શુભરનાશ અને ખરા મનથી દીક્ષા લેવાની ઉત્ક્રાંધ ધરાવનારા પુંડરીક
 નૃપતિએ પ્રમજ્યા પ્રહસ્ય કરી

દીક્ષા જેવી ઉત્તમ વસ્તુને ત્યાગ કરી બેઠેલા કંઠરીકની સેવકો મશકરી
 કરવા લાગ્યા, કેમકે સ્ત્રીલયી બ્રાહ્મણે થયેલાનો આદ્ય કરવો અને ઉચ્ચિત્ત ભો
 જતનો આહાર કરવો તે બરાબર છે કંઠરીકને તો આથી શુન્તો ચડ્યો, કેમકે
 નરકના અતિથિ ધનારાને બીજી શુ સૂઝે ? તેણે વિચાર કર્યો કે હું નગરમા
 દાખલ થાઉં, મારું ચેટ ટાકું કરું અને પછી આ બધાની વેતરણ કરી મહેલે
 પહોંચી તેણે આક્રંધ ભોજન કર્યું અને ભોગ ભોગવવામા આખી રાત અખંડ
 ઉભાગરો કર્યો આથી મોતની નોખતરૂપ વિસૂચિકાથી તે સપડયો એનું પેટ
 ફૂલી ગયું, શ્વાસ પણ લેવાતો બધ થયો, પાણીનું ટીપુ પણ ગળે ઉત
 રતું અટક્યું, પરંતુ દીક્ષાના પવિત્ર અને ભવ્ય શિખર ઉપરથી ભોગરૂપ ખીણમા
 ગબડી પડેલા પાપી પ્રિયાચની કોણ ચાકરી કરે ? સગાવહાલાએ પણ તેની બરદાસ
 કરી નહિ, કેમકે તેમને એમ લાગ્યું કે આવાની ચિકિત્સા કરાવવી તે પણ ઘોર પાપ
 છે આથી કંઠરીકના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ તેણે એવો વિચાર કર્યો કે
 રાત પૂરી થાય અને જો સવાર પડે ત્યાં સુધી હું શુભતો રહું તો આ કુટુંબ
 વગેરેને જરૂર મારી નાખી તેમને આ બેઠરકારીનું ક્ષણ ચખાડીશ આ પ્રમાણે

રૈદ્ર ધ્યાનમાં લીન બનેલા અને કૃષ્ણ લેશ્યારૂપી વેશ્યાને વધ ઘટેલા કંડરીકના
સમ રમી ગયા તે સાતમી નરકમાં ‘અપ્રતિષ્ઠાન’ નરકાલયમાં નારક તરોકે
જન્મેથી મહર્ષિ ભર્તૃહરિએ નીતિશાતક (શ્લોક ૯)માં ઠીક જ કહ્યું છે કે—

“ વિવેકપ્રપ્ત્યાના ભવતિ વિનિપાતઃ શતમ્બલ. ”

આ તરફ પુંડરીકના જેવા ઉજ્જવળ વહનવાળા પુંડરીક મુનિરાજે શુરની
સાક્ષીએ જત અહંસ કંડવાની ઇચ્છાથી વિહાર કર્યો, પરંતુ તેઓ બહુ દૂર
ન ગયા તે પૂર્વે થાકી ગયા અને ઘાસનો ઝાડો કરોને બેઠા કપાદે હું
શુર પાસે પહોંચ્યું અને જત લઈ મારા જીવનને સાર્થક કરે
એવા ધ્યાનમાં તેઓ લીન થયા સર્વ જિનેશ્વરને અને પોતાના
શુરઓને તેમણે નમસ્કાર કર્યો અર્થ પાપસ્થાનકો, કપાયો વગેરેની તેમણે આ
લોચના કરી અને આરાધના પૂર્વક અતમા તેમનો દેહોત્સર્ગ થતા તેઓ
‘સર્વાર્થસિદ્ધ’માં તેનીય સાગરોપમના આયુધ્યવાળા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા
ત્યાથી અધીને તેઓ ‘મહાવિદેહ’ ક્ષેત્રમાં અવતરી મોટે જશે, ત્યારે કંડ
રીકે સાતમી નરકમાં તેનીય સાગરોપમનું આયુધ્ય મહાકળે વ્યતીત કરી ત્યાથી
નીકળી અનેક ભવો કરશે આથી તો કપૂરપ્રકરમાં નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા
કહ્યું પણ છે કે—

“ પ્રતમપિ બહુ ચીર્ણ સાતિચાર કુગત્યં
દિનમપિ શુચિ મુક્તય કળ્હરીકાદિવત્ તત્. ”

અહા દહાતિ ચિત્રાવારિપૂરોડપિ શશ્યં
શુશકુશમપિ પાપ. સ્વાતિન પાતિ જન્તુન્ ॥ ”—માયિની

૧ સરખાવો—

‘ વાસસહસ્ત પિ જર કાઠળ ચિ સજ્જમ સુવિગલ પિ ।
અતે કિલિટ્ઠમાયો ન વિસુક્ષ્મ કંડરીય વ્જ ॥
અપ્પેણ ચિ કાલણે કેરૂં જહા ગહિયમીલસામન્ના ।
સાહતિ નિયયકવ્જ પુઢરિ(ય)મહારિસિ વ્જ જહા ॥ ’

[વાસસહસ્રમપિ યદિ કૃત્વાડપિ સયમ સુવિગલમપિ ।
અતે ક્લિષ્ટમાયો ન વિશુષ્યતિ કળ્હરીય ર્જ ॥
અરૂપેનાપિ કાલેન કચિદ્ યથા મૃદીતશીલધ્રામખ્યા ।
સાન્નુવન્તિ નિઝજ(નિયત)કાર્યં પુણ્ડરીકમહાધિરિય યથા ॥]

અર્થાત્ લાખા વખત મુઘી પાળેલ અહિંસાદિ મત જો અતિચાર સહિત હોય તો તે દુર્ગતિને માટે થાય છે બ્યારે એક દિવસ પણ નિરતિચારપણે પાળેલુ ચારિત્ર મુક્તિ માટે થાય છે વિચારો કંઠરીક વગેરેના ઉદાહરણો અને અનુપ લૌકિક દષ્ટાન્ત પણ એ છે કે 'ચિત્રા' નક્ષત્રમાના જળના પૂરથી અરેરે અનાજ બળી જાય છે, બ્યારે 'સ્વાતિ' નક્ષત્રમા પડેલુ અત્યંત અદ્ય જળ પણ પ્રાણીઓનુ રક્ષણ કરે છે

વિષય-વિચાર—

‘ધર્મેપદેશામૃતપ ચવિંશતિકામા વિષય પરત્વે કથન છે તેમાથી કેટલીક ગાથાઓ અત્ર નીચે મુજબ અવતરણરૂપે આપવી ઉચિત સમજાય છે—

“જહ મંસ કુઢીળં અદ્વા જહ જરપરાણ ઘયપાણ ।

જહ વિદલં મૂસીળં તહ વિસયા મોહવહુલાણ ॥ ૩ ॥

તે પુણ પચ પયારા સદ્દા રૂવા રસા ચ ગંધા ચ ।

ફાસા ચ ભાવરોગો અણાઈમં તેસુ જા મુચ્છા ॥ ૪ ॥

શ્રીળે ઇમમ્મિ ત નત્થિ જ ન દુક્ખં જિયાણ કિલ્લ શ્રીળં ।

ત નત્થિ કિં પિ કલ્લાણમેત્થ મુવળે ન જ પર્વં ॥ ૫ ॥

વિસયવિવાગનિહાલણમિહ વિસયવિરત્તસત્તસરણં ચ ।

સંતોમભાવણં ચિય ઇમસ્સ સ્વમળે નિમિત્તાઈ ॥ ૬ ॥

૧ આ ૪૯ પ્રકરણમય પ્રકરણ-સમુચ્ચય (૫ ૩૦-૩૧)માં ૭પામેલી છે

૨ ૫૧૫—

યથા માસ કુટિનામયથા યથા જરાપરાણા ધૃતપાનમ્ ।

યથા વિદલ મૂપિણા તથા વિષયા મોહવહુલાનામ્ ॥

તે પુન પચ પ્રકારા શબ્દા રૂપા રસાશ્ચ ગન્ધાશ્ચ ।

સ્પર્શાશ્ચ ભાવરોગોડનાદિમાન્ તેપુ યા મુચ્છાં ॥

શ્રીળેડસ્મિન્ તન્નાસ્તિ યન્નં દુ ચ જીવાના કિલ્લ શ્રીળમ્ ।

તન્નાસ્તિ કિમપિ કલ્યાણ મત્ર મુવળે ન યત્ પ્રામમ્ ॥

વિષયવિવાકનિભાલનમિહ વિષયવિરત્તસત્તસરણં ચ ।

મન્તોપભાવનમેય અસ્ય શ્રમળે નિમિત્તાનિ ॥

જો રોગો જો સોગો સેઓ મેઓ ય જો ય જીવાણં ।

જ કારન્ન ર્ન્નં ચ કારણ તત્ય વિસયવિમં ॥ ૭ ॥

જં નારગાણ દુક્ષ જ ચ તિરિક્ત્વાણ જ ચ મણુયાણ ।

દેવાણ જ ચ ત પિ ય વિસયપિત્તાસુબ્ધવ સન્નં ॥ ૮ ॥

વિસયા વિસ વ વિસમા વિસયા વહિસામિસ વ મરણકરા ।

વિસયા સેવિજ્જતા હલવહુલા તદ્દ મસાર્ણં વ ॥ ૯ ॥

નિસિયગત્તમપજરધર વ સન્નગહેડ્ડો વિસયા ।

કિંપાગપાગસરિસા વિસયા મુહમદુરભાવેણ ॥ ૧૦ ॥

સ્થળદિદ્ધા સ્થળનદ્ધા સ્થળજનમણમીલણોવમા વિસયા ।

કિં વહુણા સન્નેસિં વિસયા મૂલ અણત્યાણ ॥ ૧૧ ॥”

અર્થાત્ જેમ કુબ્ધના રોગવાળાઓને માત્ર અથવા જેમ વૃદ્ધીને ધીનુ પાત્ર અથવા મૂર્ખીઓને (૧) વિદલ હાનિકારક છે તેમ ગ્રાહ્યી વ્યાસ (જીવો)ને વિષયો છે વળી એ વિષયો પાત્ર ભાતના છે (૧) શુદ્ધ, (૨) રૂપ, (૩) રસ, (૪) ગંધ અને (૫) સ્પર્શ વિષયોને વિષે મૂર્ખા તે અનાદિ કાળનો ભાવરોગ છે એનો ક્ષય થતા તે દુખ નથી કે જે જીવે છે તેઓને પણ કષ્ટાણુ નથી કે જે આ લોકમાં મેળવાયું નહોત્ય. આ લોકને વિષે વિષયના વિષાકનું દર્શન, વળી એવું કોઈ વિષયથી વિરક્ત બનેલાનું શરણુ તેમજ સતોષની ભાવના એ જ આનો ક્ષય કરવામાં કારણ છે પ્રાણીઓને જે રોગ, જે શોક, જે ખેદ, જે લેદ, જે કંઠુષ્ઠ અને જે રૂઢન થાય છે

યો રોગો ય શોક સ્વેદો મેદશ્ચ યદ્ધ જીવાનામ્ ।

યત્ કારણ્ય દક્ષિત ચ કારણ તથ વિષયવિષમ્ ॥

યત્ નારવાના દુઃખ યદ્ધ તિરિક્ત્વા યચ્ચ મનુજ્ઞાનામ્ ।

દેવાના યચ્ચ તદ્દપિ ચ વિષયપિત્તાસુદ્ભવ સઘમ્ ॥

વિષયા વિષમિચ વિષમા વિષયા વહિશામિદમિચ મરણકરા ।

વિષયા સેવ્યમાતાશ્ચહલવહુલાસ્તયા સ્મશાનમિચ ॥

નિશિતાગ્રસદ્ગપજરગૃહમિચ સર્વાદ્ગ્રહેદિનો વિષયા ।

કિંપાકપાકસરિસા વિષયા મુહમધુરભાવેન ॥

સ્થળવૃષ્ટા સ્થળનદ્ધા સ્થળજનમનોમિલનોપમા વિષયા ।

કિં વહુના સર્થયુ વિષયા મૂલ મૂલમનર્થાનામ્ ॥”

તેનું કારણ વિષયરૂપ ઝેર છે નારકોને, તિર્યચોને, માનવોને અને દેવોને જે હું ખ
છે તે સમગ્ર હું ખ વિષયનું પાન કરવાની અભિલાષાથી જન્મ્યું છે વિષયો વિષના
જેવા વિષમ છે પ્ખડિશમાના માસની જેમ વિષયો મરણજનક છે જેમ
સ્મશાનનો આગ્રય લેતા તેમા છળોની બહુલતા જણાય છે તેમ વિષયોની સેવા
કરતા તે છલબહુલ છે તીક્ષ્ણ અગ્રવાળા ખડ્ગના પાજરારૂપ ઘરનો પેડે વિષયો
બધા અગોને છેદનાર છે પ્રારભમા મીઠા (પરતુ અતમા) કિપાકના વિપાક
માફક વિષયો કડવા છે ક્ષણમા દેખાતા અને ક્ષણમા નાશ પામતા તેમજ
એક પળને માટે મનુષ્યના મનનો મેળાપ કરાવનારા એવા વિષયો છે વધારે
શુ કહું ? બધા અનર્થોનું મૂળ વિષયો છે

❀ ❀ ❀ ❀

अल तद् विषयैरेतै-रव्य त्यक्ष्यामि श्वोऽथवा ।

यत् तार्त्त्विक भवेन्नान्य-च्छर्म निर्वाणशर्मण. ॥૪૪॥

વિષયોના ત્યાગ માટેની તૈયારી—

શ્લો ૦—“તેથી કરીને આ વિષયોથી સર્વું હું આજ કે કાલે (જરૂર) તેનો
ત્યાગ કરીશ, કેમકે મોક્ષના સુખ સિવાય વાસ્તવિક સુખ બીજું કોઈ નથી ”—૪૪

❀ ❀ ❀ ❀

‘अक्षयाक्लेशससिद्ध-मलज्जनीयमद्भुतम् ।

प्राशमिक सुख तस्माद-प्यनन्तगुण हि तत् ॥૪૫॥

મુક્તિના સુખની પરાકાષ્ઠા—

શ્લો ૦—“અવિનાશી, ક્લેશ રહિત, રૂડી રીતે સાખીત થયેલ, શરમાતું પડે
નહિ એવું અને આશ્ચર્યજનક એવું જ પ્રશમનું સુખ છે તેનાથી પણ તે (મુક્તિનું
સુખ) અનન્ત ગુણુ છે ”—૪૫

❀ ❀ ❀ ❀

‘अपरायत्तमोत्सुम्य-रहित निष्प्रतिष्क्रियम् ।

सुख स्वाभाविक तत्र, नित्य भयविवर्जितम् ॥૪૬॥

૧ નાજી ૫૩૩૪નો લોહનો સળંગો

૨ જુઓ ૫ ૧૮ ।

૩ આ પદ્યલિંગીની ટીકાના ૬૩ મા પદમાનું અત્તરણરૂપ પદ છે.

મુક્તિના મુખની ઉપરેખા--

શ્લો ૧૦--“ત્યા (અર્થાત મોનમા) સ્વતત્ર, આતુરતાથી રહિત, ઇલાજ વિનાનુ,
સ્વાભાવિક અને નિર્ભય મુખ છે ”-૪૬

૨ ૩ ૪ ૫
‘પરમાનન્દરૂપ તદ્, ગીયતેઽન્યૈર્વિચક્ષણૈઃ ।

इत्थ सकलकल्याण-रूपत्वात् साम्प्रत ह्यद ॥ ४७ ॥

વિચક્ષણોના પચનની સત્યતા--

શ્લો ૧૦--“ તેથી ઠરીને અન્ય વિચક્ષણોએ એનું પરમ આનંદરૂપે ગાન કર્યું
છે એ પ્રમાણે મર્વ કલ્યાણરૂપ હોવાથી એ યુક્ત છે ”-૪૭

મોક્ષનું મુખ--

શ્લો ૧૧--આ મુખ કેણુ અને કેટલું છે તે વાત આપર્યકસૂત્રની
નમઃકાર-નિરુક્તિની નિમ્ન-લિખિત ગાથા દ્વારા વિચારીશું --

“મુરગણમુહ સમત્, સત્ત્વદ્વાપિન્દિય જનતગુણ ।

न वि पावइ मुत्तिमुह, णताहि वि वग्गवग्गूहि ॥ ૧૮૧ ॥”

“જહ નામ કોઈ મિત્તો, નગરગુણે વહુવિદે વિયાણતો ।

न चणइ परिरुहइ, उवमाइ तहि असतीण ॥ ૧૮૨ ॥”

“જહ સત્ત્વકામગુણિય, પુરિસો યોત્તુણ મોઝણ કોઈ ।

नणइ-दुहाविमुको, अच्छिउज जहा अमिअतिसो ॥ ૧૮૩ ॥

इअ सवकालतित्ता, अउल निष्वाणमुवगया सिद्धा ।

सासयमव्वाराह, चिट्ठति सुही सुह पत्ता ॥ ૧૮૪ ॥”

૧ આ શ્લોક એની પહેલાની જેમ પચ્ચલિ ગીતા ૬૩ માં પરમાત્મા વિકૃત કરાયેલો ॥

૨ યામી--

सुरगणसुख समस्त सदाद्वापिन्दिमनतगुणम् ।

नापि प्राप्नोति मुक्तिसुखमनतैरमि वगवर्ग ॥

यथा नाम कोऽपि म्लेच्छो नगरगुणान् बहुविधान् विजानन् ।

न शक्नोति परिकषयितुमुपमायातयाऽसत्याम् ॥

यथा सवकामगुणित पुरुषो मुक्त्वा योजन कोऽपि ।

तृष्णाभुषाविमुक्त आसीत् यथाऽमृतम् ॥

इति सवकालतृप्ता अतुलं निवाणमुपगता मिद्धा ।

शाश्वतमव्वावाध तिष्ठन्ति सुखिन सुख प्राप्ता ॥

૧ આ ગાથાએ ઉપદેશરત્નાકરતા ૧૮૮ માં પરમા ટામણરૂપે નજરે પડે છે

અર્થાત્ દેવોને જે મુખ હોય છે તે સમગ્ર મુખને નર્વ જાળના સમયે વડે ગુણ્યા બાદ તેને અનન્ત ગુણ કરતા જેટલું મુખ થાય તેના અનન્ત વર્ગો કરતા વળી તે જેટલું થાય તેના કરતા પણ મોડાંતુ મુખ અનન્ત ગુણ છે વળી જેમ કોઈ ગ્હેમ્મ નગરના અનેકવિધ ગુણોને બાણુતો હોવા છતાં તેનું વર્ણન કરવા અનમર્થ છે, કેમકે ઉપમાતો અભાવ છે^૧ (તેમ મોક્ષને માટે પણ સમજવું). જેમ સર્વે કામથી ઉતેજીત જોગન કર્યા બાદ કોઈ પુરુષ તૃપ્તા અને લુપ્તાથી મુક્ત થઈ અમૃતથી તૃપ્ત બની રહે તેમ (સ્વ-વલાવમા ગ્હેમ્મા હોવાથી) સર્વદા તૃપ્ત, અપ્રતિમ નિર્વાણને પામેલા શાશ્વત અને અવ્યાબાધ મુખ પામીને મુખી બની રહે છે (નહિ કે દેવળ દુખના અભાવથી મુક્ત બની રહે છે)

આ સખવમા ત્રીઉરિભદ્રસૂરિ આચરયકની ટીકાના ૪૪૭મા પત્રમા અવતરણુકે નિમ્ન-લિખિત પદો રજુ હોય છે —

“ વેણુવીળામૃદક્ષાદિ-નાદયુક્તેન હારિણા ।

શ્લઘ્યસ્મરકયાવદ્-ગીતેન સ્તિમિતઃ સદા ॥—અનુ૦

કુટ્ટિમાદૌ વિચિત્રાણિ, દૃષ્ટ્વા રૂપાખ્યનુસ્તુકઃ ।

લોચનાનન્દદાયીનિ, લીલાવન્તિ સ્વકાનિ હિ ॥—અનુ૦

અમ્બરાગુરુર્પૂર-ધૂપગન્ધાનિતસ્તત ।

પદ્માસાદિગન્ધાશ્ચ, વ્યક્તમાગ્રાય નિઃસ્પૃહઃ ॥—અનુ૦

નાનારસસમાયુક્ત, શુક્ત્વાઽન્નમિહ માત્રયા ।

પીત્વોદક ચ તૃપ્તારમા, સ્વાદયન્ સ્વાદિમ શુભમ્ ॥—અનુ૦

૧ કોઈ એક રાજા વિપરીત શિક્ષા પામેના અશ્વ ઉપર આરુઢ થવાથી પોતાના મિત્રથી વિખૂટી પડી વનના આગે ચડ્યો ત્યાં તે નુધા અને તૃપ્તાથી આગળ વ્યાકુળ બની ગયો. એવામાં કોઈ પુલ્હિદે એને ખાવા માટે રોગા આપ્યા અને પોતા માટે શીતળ જળ આપ્યું આથી રાજા સ્વસ્થ થયો અને એણે વખતમા તે પોતાના સખ્ય ભોગો ચક્ર ગયો રાજા કૃતજ્ઞ હોવાની તે પુલ્હિદને નગરમા લક્ષ ગયો ત્યાં સ્નાન, ડિનેપન, ઇષ્ટ જોગન, સુખ વસ્ત્રોનું પરિધાન, મનોહર ગીતનું શ્રવણ, નાટકનું દર્શન વગેરે ઉત્તમ ભોગો વડે એનો તેજ સત્કાર કર્યો કાર્તિકે પુલ્હિદને પોતાના કુડુબને મળવાની ઇચ્છા થઈ અને તે અત્યાનંદે ગયો નુખીઓએ તેને નગરનાં નુખો કેના હોય તે પૂછ્યું, પરંતુ તેનો તેને સાક્ષાત્ અનુભવ થયેલા હોવા વળતા તે વર્ણની શક્યો નહિ તેથી જ રીતે સમગ્ર સિદ્ધતા સુખથી પરિચિત હોવા વળતા તેનું વર્ણન કરવા સમર્થ નથી

મુદુતુલીસપાકાન્ત-દિવ્યપર્યદ્ધસસ્થિતઃ ।
 સદસાઽમ્ભોદમશ્વન્દ-શ્રુતેર્મયધન મૃગમ્ ॥-અનુ૦
 ઇષ્ટમાર્ગપરિપ્લક્ત-સ્તદ્રતાન્તેઽયવા નરઃ ।
 સર્વેન્દ્રિયાર્થસમ્પ્રાપ્ત્યા, સર્વવાધાનિવૃત્તિજમ્ ॥-અનુ૦
 યદ્ વેદયતિ જ હૃદય, પ્રસાન્તેનાન્તરાત્મના ।
 મુક્તાત્મનસ્તતોઽનન્ત, મુક્તમાદુર્ધ્વેનીપિણઃ ॥"-અનુ૦

અર્થાત્ વેલુ (વાસળી), વીણા, મૃદંગ વગેરેના નાદથી યુક્ત તેમજ પ્રશસ્તનીય કામ-કથાથી બદ્ધ એવા મનોહર ગાયનથી સર્વદા સ્વપ્ન થયેલો, કુટુંબ વગેરેને વિષે વિચિત્ર, નેત્રને આનંદજનક અને લીલાશાળી એવા પોતાના રૂપોને જોઈને ઉત્કેષા રહિત બનેલો, આમ તેમ ફેલાયેલ અંજર, અગુરુ અને કપૂરના ધૂપોની સુવાસને તેમજ પટવાસ વગેરેની સુગંધને પણ સ્પર્શપદ્ધે સુધીને અભિલાષા ગ્રહિત બનેલો, વિવિધ રસોથી યુક્ત લોબન અત્ર પ્રમાણ પૂર્વક જમીને તેમજ જળ પીને તૃપ્ત બનેલો, શુભ સ્વાદિમનો ન્યાહ લેતો, પોતા રૂથી વ્યાપ્ત એવા દિવ્ય ખાટલા ઉપર બેઠેલો, એકાએક મેઘનો ધ્રોઈ ધ્વનિ સાલવાને અત્યન્ત ભયભીત બનેલી ઇંદ્ર બાર્યા વડે આલિંગન કરાયેલો અથવા તેની સાથે ક્રીડા કરી રહેલો પુરુષ સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની પ્રાપ્તિથી હરેક જાતની પીડાની નિવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલુ જે મનોરંજક મુખ અનુભવે છે, તેનાથી અનંત શુભ મુખ પ્રસાદ અતરાત્રમા વડે મુક્ત થવ અનુભવે છે એમ વિચાર્યો વડે ॥

:

:

:

:

તસ્માદ્ મહાવ્રતે મોક્ષ સાધકે યેઽત્ર સોચમા ।

પરમાર્થસાધકા ધન્યા, સાધવસ્તે મુવસ્તલે ॥૪૮॥

મહામતધારી સાધુઓને અભિનંદન—

શ્લોક—“ તેથી મોક્ષ સાધી આપનારા મહાવ્રતને વિષે આ પૃથ્વીની સપાટી ઉપર જે સાધુઓ હાજરી છે, તે પરમાર્થના સાધકોને શાખાથી ધરે છે ”-૪૮

:

:

:

:

નિર્વાણદાયકાન્ યોગાન્, સાધ્નુવન્તીતિ સાધવઃ ।

સમા વા સર્ગમૂતેષુ, યે સ્યુસ્તે ભાવસાધવ ॥૪૯॥

સાધુનાં લક્ષણુ--

શ્લો०--“ મોક્ષદાયી યોગને જોયો સાધે તેઓ ‘સાધુઓ’ (કહેવાય) છે અથવા જોયો સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમાન (ભાવવાળા) છે, તેઓ ‘ભાવ-નાધુઓ’ છે ”-૪૬^૧



રુદ્ધાશ્રવાસ્તપોયુક્તા, લગ્નાઃ શુભક્રિયાસુ યે ।

નીરાગાસ્તે સદા ધીરાઃ, સાધવો ભવનાશકાઃ ॥૫૦॥

માથા સાધુનું સ્વરૂપ--

શ્લો०--“ જમણે આશ્રવોને રોક્યા છે, જોયો તપશ્ચર્યાથી યુક્ત છે, તેમજ જોયો શુભ ક્રિયાઓમા લીન છે, તે સદા વિરાગી તેમજ ધીર (બુદ્ધિશાળી) સાધુઓ ભવનો નાશ કરનારા છે ”-૫૦



કદા સ દિવસો ભાવી, ગીતાર્થગુરુહસ્તતઃ ।

ગ્રહીણ્યામિ સુચારિત્ર, વિહરિણ્યામિ ભાવતઃ ॥૫૧॥

ચારિત્રની અભિલાષા--

શ્લો०--“ એવો દિવસ જ્યારે આવશે કે હું ગીતાર્થના હાથે હુકું ચાગિ

૧ મરખાવો આવશ્યક-નિર્ણયિતનું નિમ્ન-નિખિત ૫૦ --

નિર્ધાનસાદૃષ્ટ જાણ, જમ્હા સાદતિ સાધુજો ।

સમા ય સવ્યમૂલસુ, સમ્હા તે ભાવસાધુજો ॥ ૧૦૦૨ ॥ ”-અનુ०

[નિર્ધાનસાધકાન્ યોગાન્ યસ્માત્ સાધુયન્તિ સાધય ।

સમાધ સધેમૂલેષુ તસ્માત્ તે ભાવમાધય ॥]

૨ આવી કરીને અગીતાર્થ પાસે દીક્ષા ને નેની એમ સ્વનાય છે કેમકે તે પોતે બહુશ્રુત નહિ હોનાથી સાધુની યથાર્થ સામાચારીનો તેના તરફથી લાભ મળવો મુશ્કેલ છે કહ્યું ૫૧ છે કે--

“ પચ્ચાવળવિદિસુ ઠાવર્ણ ચ અજ્ઞાવિદિં નિરવસેસ ।

ઉસ્સગવધાયવિદિં અજાણમાણો કદ જયત્ ” ॥”-આપો

અહણ કરીશ અને બાવથી (આમે ગામ) વિહાર કરીશ ૨૧-૫૧

તાત્પર્યનુ દિગ્દર્શન—

૨૫૦ટી૦—આ પદ દ્વારા જે બાવના બાવવામાં આવી છે તેની ૨૫૫
૩૫૩મા દષ્ટિગોચર થાય તે માટે આપણે નિમ્ન-લિખિત પદોને
ઉદ્દેશ્ય કરીએ —

“ કથિત્ કાલઃ સ ભાવી જિનવચનરતો યન યુવતો યતીન્દ્રે—

ગ્રામિદૌ માસઋત્ય સ્વજનજનસમો મુખતલોભાધિમાન ।

પુષ્પા પુષ્પાતિશાયિમવસ્તુણયુતૈર્જ્ઞાનિભિઃ સેવિતા તા

મિશા નિ સદ્વચેતાઃ પ્રસમરસરતોઽહ મ્રમિપ્યામ્યજસ્રષ ॥—૨૫૦

મુખતો માનવિવર્જિતો ઘતરતઃ પદ્માચરણોદયતઃ.

કૃત્વા સાધુવિહારિતા શ્મરસો નિ સદ્વચિત્તઃ સયી ।

લક્ષ્મીદ્વકૃતિનિશ્ચલેન મનસા ધ્યાયન્ પદ નૈવૃત

સ્થાસ્યેઽહ તુ કદા શિલાતલગતો ભવ્યાય માર્ગે દિશન્ ૧ ॥—૨૫૧

દમ્ભા મોહ સમસ્ત નિરવધિવિશદ જ્ઞાનમુત્પાદ્ય લોક

તીર્થ નિર્વાણમાર્ગે શ્રુમતરફલદ ભવ્યસાર્થાય કૃતા ।

ગત્વા લોકાન્તદેશં ફલિમલરહિતં સર્વશર્માતિશાયિ

લપ્સ્યેઽહ મોક્ષસૌખ્ય સહજનિનગુણ કોઽપિ ફાલઃ સ ભાવી ॥—૨૫૨

૩

૩

૩

૩

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ સસક્ત, ધિગ્ ધિગ્ મા પાપિન ચ હા ।

વારાદિષુ સદા રક્ત, વસ્તુતો વેરિકેષુ હિ ॥ ૫૨ ॥

આત્મ-નિ દા—

શ્લોક—“ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને વિષે આસક્ત તેમજ વાસ્તવિક રીતે દુરમન
એવી દયિતા વગેરેના સર્વદા રાગી તેમજ પાપ કરનાગ એવા મને ધિક્કાર દો,
ધિક્કાર દો ”—૫૦

[પ્રવાજનવિધિષુ સ્થાપન ન આચારવિધિ નિરવશેષમ્ ।

ઉત્સગાપચારવિધિમજ્જાનન કથ જયન્ ૧ ॥]

❖ ❖ ❖ ❖

एव प्रवर्तमानोऽपि, भावतो मोक्तुमिच्छति ।

विषयेभ्यो निजात्मानं, स्वदो-ज्ञो व्रतिप्रियः ॥ ૫૩ ॥

સ વેગાર્થીના ઇચ્છા—

શ્લોક—“ આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરતા (જીવ) પોતાના દોષોને જાણનારો અને સયમીઆને ચાહનારો હોઈ બાવથી પોતાના આત્માને વિષયોથી છોડાવવા ઇચ્છે છે ”—૫૩

❖ ❖ ❖ ❖

त्यागैषी सर्वसाधूनां, बहुमानपरायणः ।

सर्वदेशव्रतस्थाना, श्लाघामेव मुहुर्वदेत् ॥ ૫૪ ॥

મર્ષવિરતિ અને દેશવિરતિની તારીફ—

શ્લોક—“ ત્યાગનો અભિલાષી અને સર્વ સાધુઓનું બહુમાન કરવામાં તાપર એવો (અર્થ જીવ) સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ પાળનાગઓની આ પ્રમાણે (એટલે હવે પછીના પદમાં સૂચવ્યા મુજબ) વારવાર સ્તુતિ કરે ”—૫૪

❖ ❖ ❖ ❖

धन्यास्ते कृतपुण्यास्ते, तैस्त्रैलोक्य पवित्रितम् ।

यैरेष भुवनक्लेशी, काममल्लो निपातितः ॥ ૫૫ ॥

મદનને પરાસ્ત કરનાગની સ્તુતિ—

શ્લોક—“ જમણે જગતને કષ્ટદાયી આ મદનરૂપ મદલને પાડ્યો છે—હરાવ્યો છે, તેઓ ધન્ય છે, તેમણે પુણ્ય કર્યું છે અને તેમણે ત્રણ લોકને પાવન કર્યું છે ”—૫૫

❖ ❖ ❖ ❖

ससर्गोऽप्युपसर्गाणां, दृढव्रतपरायणा ।

धन्यास्ते कामदेवाद्याः, श्लाघ्यास्तीर्थकृतमपि ॥ ૫૬ ॥

૧ જુઓ પચ્છિગીત ૧૫ શ્રુ ૫૧

૨ આ યોગશાસ્ત્ર (પ્ર - ૧૧) નો ૧૩૯ મો શ્લોક છે

કામદેવ પ્રમુખ શ્રાવકોની પ્રશસા—

શ્લોક—“ઉપસર્ગોના સમર્ગમા પણ દૃઢ વ્રતને પાળવામાં પરાયણ અને તીર્થક્રમેને પણ પ્રશસા કરવા લાયક એવા કામદેવ પ્રમુખને અભિનન્દન થતે છે ”—૫૬

કામદેવની કથા—

સ્પષ્ટી—ઉપાસકદેશાગમા પ્રાકૃત ભાષામા (૧) આનંદ, (૨) કામદેવ, (૩) ચુલનીપિતા, (૪) સુરાદેવ, (૫) સુદેશાતક, (૬) કુકંડાલિક, (૭) સદાશયુષ, (૮) મહાશતક, (૯) મદિની-પિતા અને (૧૦) શાશ્વિહી-પિતા એ દશ મહાશ્રાવકોના નવિત્તર વૃત્તાન્તો છે તે પૈકી કામદેવનું વર્ણન બીજા અધ્યયનમાં છે ચોગશાસ્ત્ર (પ્ર ૩, શ્લોક ૧૩૬)ની શ્રોત્રણ વૃત્તિમા તે ગીર્વાણ જિતમા આતુ પદ્યગદ્ય રસપ્રદ વર્ણન છે આ બેના આધારે અહીં એની કથા નીચે સુજળ આપવામા આવે છે —

‘અપા’ નગરીમા જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે તેના નગરમા કામદેવ નામનો યુદ્ધિયાળી તેમજ સદિયાળી મૃદુબ્ધ વસતો હતો તેને ભદ્રા નામની ધર્મપત્ની હતી છ કોટિ હિરણ્ય નિધાનમા, છ કોટિ સુવર્ણ વ્યાજે માપેલ, છ કોટિ સુવર્ણની સ્થાવર મિલકત અને દશ હજાર ગાયનું એક ગોકુળ એવા છ ગોકુળો એટલી એની મપત્તિ હતી

એક દિવસ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું તે નગરમા ‘પુષ્પભદ્ર’ નામના ઉદ્યાનમા સમવચરણ થયું આ સાલણીને કામદેવ તેમને વદન કરવા ગયો પ્રભુની ધર્મ-દેશના સાલણીને તેણે શ્રાવકના ખાર મતો સ્વીકૃત્યા જેમકે ભદ્રા નિવાયની અન્ય સ્ત્રીઓ મારે મા, જેન કે પુત્રીના સમાન છે, ઉપર દર્શાવેલ સપત્તિ ઉપરાતની મપત્તિનું મારે પ્રત્યાખ્યાન છે, પાત્રસે હજી ઉપરાતના ક્ષેત્રોનો હું ત્યાગ કરૂ છું, પાત્રતે થકો? અને ચાર વહાણો દશાતર માટે અને ચાર વહાણ ઘરના ઉપયોગ માટે રાખી બાકીનાનો હું ત્યાગ કરૂ છું, અગમાર્જન તરીકે સુગંધી કપાય રગનું અગમાર્જન (towel), દનધાવન તરીકે આદ્ર મધુચક્રિકા, રૂબોમા ક્ષીર-આમલક, અમ્બગ (amrghant) તરીકે સહસ્રપાક અને શતપાક તેલો, ઉદ્ભર્તન (powder) તરીકે સુગંધી જઘાદ્ય વૃક્ષ, લ્હાન કરવા માટે આક્ર આગ્રિક ઘડા ભરીને જળ, વસ્ત્રમા દોમની ભેડી, વિલેપન માટે ચદન, અગુરુ (alo) અને કેસર, ફૂલમા લઈ અને પત્ર, આબૂવણોના કર્ણિકા અને સુદ્રિકા, ધૂપમા તુલક (olibanum) અને અગુરુ, પેચામા કપચેયા, ચોખામા કલમ, ભક્ષ (pastry)મા

ધીમા તળેલા અને ખાડ પાયેલા બુદ્ધિયો, ધી તરીકે શરદ્ ઋતુમાનુ ગાયનુ ધી, શાકમા સ્વમ્તિક અને મહુકી અને મુખવાસ તરીકે મુગ ધી તાંબૂલ એ સિં પાયની અન્ય વસ્તુઓનો પણ હું ત્યાગ કરે છું

આ પ્રમાણે નિયમો સ્વીકારી પ્રભુને પ્રણામ કરી કામદેવ પોતાને ઘેર ગયો પોતે શ્રાવકના મનો અગીકાર કર્યા છે એ વાત તેણે પોતાની પત્ની ભદ્રાને કહી અને તેને સૂચના કરી કે તું પણ પ્રભુ પાસે જા અને મને મહુકર કર ભદ્રાએ તેમ કર્યું પછી કુટુંબનો ભાર પોતાના ન્યેક પુત્રને સોપી કામદેવ પૌર્યધશાળામાં ગયો તે રાત્રે ધ્યાનથી ચલાયમાન દરવા માટે એક મિથ્યાદર્શિ-દેવ વિકરાળ પિશાચનુ રૂપ લઈ ત્યાં આગ્યો એનું મસ્તક ગોકિલિજ જેવું હતું એના કંઠેશ અને કપિલ વર્ણવાળા કેશ ચોખાના કણસેલો જેવા શોભતા હતા એનું કંપાળ મોટું ઘડના પેટ જેવું જણાતું હતું ગરોળીની પૂછડી જેવા એનાં ભવા હતા એનાં નેત્રો તપેલી બિરડીની જેમ ભયાનક અને બીભત્સ હતા એનાં મુઠાન સૂપડા જેવા, નાકે મેઢાંતા જેવું, નસ ઠેરા પહોળા મોઢાના ચૂલા જેવા, દાંતનો વર્ણ ઘોઢાની બદામી પીળચટી પૂછડી જેવો, હોઠ બિટના જેવા, દાંત ફાળ જેવા લાળા, જીભ નાગણુ જેવી, જડખા હળના હાથા જેવા, ગાલ ભેમી ગયેલા, ક્ષિપ્ત અને ખાડવાળા, હડપચી સિંહ જેવી, ગરદન ઊંટ જેવી, ખભા મુંદગ જેવા, છાતી શહેરના દરવાજા જેવી પહોળી, હાથ સર્પ જેવા લીપણુ, હથેલી ગિલા જેવી, આગળીઓ શિલાપુત્રક જેવી, પેટ પાતાળ જેવું, નાભિ (કૂટી) કૂવા જેવી બિડી, પુરુષચિન્હ અંગર જેવું, વૃષણ કુતુપ જેવા, જઘા તાલના ખાડ જેવી, પગ પર્વતની શિલા જેવા એ પ્રમાણે પ્રત્યેક અંગો અને ઉપાંગો કમકમાટી પબલે તેવા હતા વિશેષમા તેણે માથા ઉપર મુગટ તરીકે ઉંદરાની માળા રાખી હતી, ડોકમા સેરડાની શ્રેણી ઘાલી હતી, કર્ણિકાની જગ્યાએ નોળીઆ ગળ્યા હતા અને અંગદને બદલે સાપોનો શણગાર સજ્યો હતો અસ્ત્રાના જેવી તીક્ષ્ણ તેમજ પહોળી અને નીવ વંજીની તરવારને રમાડતો રમાડતો અને મેઘગર્જનાને પણ હઠાવે એટલે મોટેવી ખૂમ મારતો મારતો તે કામદેવ પાને આવી પહોચ્યો અને તિરેકોર અને કોધપૂર્વક તેને કહેવા લાગ્યો કે હે કામદેવ કોઈ જેની ન ઇચ્છા કરે તેની તું ઇચ્છા કરે છે, વળી તું હાવે કરીને હું ખી થાય છે, વાસ્તે હું તને કહું છું કે જો તું આ તારા નિયમને ત્યજ નહિ દે તો આ તીક્ષ્ણ તરવાર વડે તારૂં માથું ઉડાવી દઇશ પિશાચનુ જ્યારે ૩૫ બેઠને કે તેની આવી ધમકી સાંભળીને કામદેવને જરા પેપુ શ્વાસ થયો નહિ આથી જો ત્રણ વાર આ

પ્રમાણે કહીને વાક્યાવ્યઘ્ની' તે પિશાચે બચકર હાવીનું 'રૂપ'ધારણુ કયું આ
 વેળા તે દેવે તેને કહ્યું કે હે માયાવી ! કયા પાપક ગુરુ 'સંસે' તે આપુ પ્રત
 ઉચ્ચાર્યું છે ? જો તારે જીવતા રહેવું હોય તો હું કરું છું તેમ તું કર નહિ
 તો આ, સુદ, પડે અને આકાશમા ઉછાળીશ, પડતી વેળા તને અતિવીક્ષ્ણ
 કવશૂળા ઉપર ઝીલીશ અને પછી નીચે પછાડી પન વડે, છુદીશ આથી પશુ
 કામદેવ તો અકળાયો નહિ એટલે તે પિશાચે ધમકી આપ્યા સુજળ તેની
 કંઠધૈન્ય કરી, પરંતુ કામદેવ પોતાના ધ્યાનમા મસ્ત રહ્યો પોતાનો પાતો
 સવળો ન પડ્યો એટલે એ પિશાચે ઉચ્ચ ચોર વિપ્રમ સર્પનું રૂપ ત્રિકુલ્યું
 અને કામદેવને ફરીથી સમજાવવા લાગ્યો, પરંતુ કામદેવે જવાબો તેનું કહ્યું
 ગણધર્મ નહિ એટલે તે તેની આસપાસ વીંટળાઈ મળ્યો અને અનેક ઠેકાણે
 તેણે ડખામાર્ગ પરફતુ તેથી તેના ઘ્યોત્યુકવાર મળ્યો નહિ એટલે પોતે પોતાનું
 ક્રિય રૂપ પ્રકટ કર્યું અને કામદેવની તારીફ કરવા માડી કે ઇન્દ્રે સલામા તમારા
 ધૈર્યની જગાએ પ્રશંસા કરી ત્યારે એ તેને તમારી વાહવાહતા ખાલી બમ્બગા
 ફેકતો માન્યો અને તેથી તમારી પરીક્ષા કરવા નહીં આવ્યો, પરંતુ એ આર
 પ્રેરેપ્રેર જોરજાળમાવી જોયું છતાં હું તમને ક્ષમા ન જ પમાડી શક્યો આવી હું
 સુક્ષ્મ કંઠે તમારા સત્ત્વની સ્તુતિ કરે છું અને પરીક્ષાના નિમિત્તે એ તમને જે
 કષ્ટ પડેલું છે તે જાહેર, ક્ષમા થાયું છું આમ કહીને તે દેવ પોતાને
 સ્થાનકે આવ્યો.

આ તરફ ઉપદ્રવ શાત થતા અને શંતિ પૂરી થતા કામદેવ પોતાને
 ઘેર ગયો પછીથી તે શ્રીમહાવીરને વળ કરવા ગયો ત્યાં પ્રભુએ તેને
 સતનો સર્વ વૃત્તાત કહી સમજાવ્યો તેમજા ઉપસર્ગો સહન કરવામા તેણે જે
 અનાકમ કર્યાં હતાં તે જાહેર તેની પ્રશંસા પણ કરી ત્યાર બાદ કામદેવે 'શ્યાવ
 ક્ષેત્રી' અગિયાર પ્રતિમાઓનો આશ્રય લીધો અતમા સંલેખના કરી, અનશન
 મત આદરી સમાધિપૂર્વક કાળ કરી તે 'સૌધમ' દેવલોકમા આવેલા 'અનેશ્વર'
 વિમાનમા ચાર પથ્થોપમના આયુધવાળો દેવ થયો ત્યાંથી વ્યવીને 'વિઠેહ'મા
 સ્થપન થઇ તે ભોલે જશે

૩

૩

૩

૩

ચારિત્રપક્ષપાતિત્વાદ, વતામાવેડપિ દેવતા ।

વૈમાનિકેષુ જાયેન, સવિદ્યો વિદ્વનહારક. ॥૫૭॥

આશ્રિતા અભિલાષી, સવેગીની ગતિ—

શ્લો०—“આશ્રિતો પક્ષપાતી હોવાથી પ્રત રહિત હોવા, છતાં પણ સવેગી વિનનો નાશક થઈ વૈભવિકામાં દેવ તરીકે જન્મે.”—૫૭

આશ્રિતની મુખ્યતા—

૨૫૪૮ી०—જેણે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તે દેવગતિના આયુધ્યનો બધ કરે એટલે તે દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય. તેમ છતાં અહીં આશ્રિતપક્ષપાતિ-ત્વાદ્ એમ જે કહ્યું છે તે આશ્રિતની પ્રધાનતા જણાવવા માટે છે. આશ્રિતો પક્ષપાત કરનાર હોવાથી તે સવેગથી વિભૂષિત વ્યક્તિ, મુક્તિને વિપ્રા-એકતાન ચિંતવાળી હોય છે.

૬

૬

૬

૬

પ્રાણાત્મયેડર્પિ કુર્યાન્ન, શાસનોદાહિકાં ક્રિયામ્ ।

ગુણિષુ માનવો, દારા-વિષુ ચ શિથિલાવરઃ ॥ ૫૮ ॥

સવિનના કાર્યો—

શ્લો०—“પ્રાણનો ત્યાગ કરવો પડે તો પણ (સવિન વ્યક્તિ) શાસન મહિન વાપ તેવી ક્રિયા ન કરે, (જ્ઞાન વગેરે) ગુણવાળાઓને વિષે બહુમાન રાખે અને પત્ની (પુત્ર વગેરે)ને વિષે મદ આદર રાખે.”—૫૮

શાસન-માલિન્યથી દુર્દશા—

૨૫૪૯ી०—ચોરી, પરદાસાગમન, સાધ્વીની પ્રતિસેવા, વગેરે કાર્યો નિનશાસનને મહિન કરનારા છે. એવા કાર્યો કરવાથી સ્વ અને પરના સમ્યક્ત્વનો ઘાત થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

“યઃ શાસનસ્ય માલિન્યે-ડનાભોગેનાપિ વર્તેતે ।

સ તન્મિથ્યાત્વહેતુત્વા-દન્યેષા પ્રાણિનાં ધ્રુવ્મ્ ॥—અનુ૦

દનાત્વપિ તદેવાલ, પર સંસારકારણમ્ ।

વિપાકદારુણ-વોરં, સર્વાનર્થવિવર્ધનમ્ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ શાસનની મહિનતા થાય તેવી પ્રવૃત્તિ જે અનાયોગપદ્ધતિ પણ છે, તે મિથ્યાત્વના કારણને લઈને સંસારના મુખ્ય કારણરૂપ, ભયકર

અનુભાવવાળું, ચોર અને સર્વ અનર્થને વધારનાર એવું મિથ્યાત્વ યોતે, બાધે છે અને અન્યને બાધે છે

સત્તારાભ્યુદયે નૈવ, તથા હર્ષો યત્રા વ્રતે ।

અસયમે સદોદ્વિગ્નો, ધર્મોપાદેયમિચ્છતિ ॥ ૫૯ ॥

સ વિગ્નની અભિલાષા—

શ્લોક—“ (તે વ્યક્તિને) જટલો વ્રતને વિષે હર્ષ ટાપ છે તેટલો સામારિજ સંપત્તિને વિષે હર્ષ હોતો નથી (કેમકે તેને તે ક્ષણિક હોવાની પ્રતીતિ થયેલી છે એટલે કરીને હર્ષ, સામાન્ય કે સ્વર્ગના નાન્યરૂપ સંપત્તિના લાભ કે તેની હાનિથી તેને હર્ષ કે રોક થતો નથી) તેમજ (વિવિધ પ્રકારના આરભ તેમજ સમારભરૂપ) અસયમને વિષે તે સદા ઉદાસીન રહે છે તેમજ તે અર્થથી અહર્ણ કરવા લાયક (વસ્તુ) ને ઇચ્છે છે ”—૫૯

ચૈત્યયત્યુપયોગી ય, પદાર્થ સફલો મમ ।

સ एव नान्यथा यस्माद्, बीज क्षेत्रे फलप्रदम् तद्वत् ॥

દ્રવ્યનો સદુપયોગ—

શ્લોક—“ જ (મારી) વસ્તુ નહિ અને સાધુના ઉપયોગમાં આવે છે તે જ મારે સાર્યક છે (કેમકે આત્માનુગ્રહની બુદ્ધિએ દેવાયેલું દાન-પુણ્યનું બધી પુણ્યને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, અતે મોક્ષનો હેતુ અને છે), અન્યથા ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુ નિષ્ફળ છે (કેમકે સદુપયોગમાં નહિ આવેલું ધન અર્થ-હુષ્ક રાજ, ચોર વગેરે પડાવી લે છે અથવા તો તે વેત્યા-ગમન વગેરેમાં વપરાય જાય છે અને એ રીતે મૂર્ખારની વૃદ્ધિ કરાવનાર થાય છે) એવું કારણ એ છે કે ક્ષેત્રમાં જ રોપેલું બીજ ફળ આપે છે ”—૬૦

एवं भार्वाक्यायुक्तो, लक्ष्यते शुद्धदर्शनी ।

तत् सविग्नक्रियालिङ्ग, सम्यक्त्वगुमक मतम् ॥६१॥

સવેગ-ક્રિયાનુ લિંગ—

શ્લો.૦—“ આ પ્રમાણે જનાથી જીવ (મુક્તિના મનોરથરૂપ) લાવ અને (શાસ-
નની મયિનતાથી રક્ષા, ચૈત્ય-પૂજા વગેરે) ક્રિયાથી યુક્ત શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળો બન્યાય છે,
તે સમ્યક્ત્વને સૂચવનાર સવેગ-ક્રિયાનુ લિંગ મનાય છે ”—૬૧

❖ ❖ ❖ ❖

सम्यक्त्वदृष्टिको जीवो, गहनाद् भवदुःखतः ।

निर्विघ्नश्चिन्तयत्येव, दुःखमूल त्रिविष्टपम् ॥६२॥

નિર્વેદનુ નિરૂપણ—

શ્લો.૦—“ (સવેગરૂપ લક્ષણથી લક્ષિત) સમ્યક્ત્વી જીવ સસારના ગાઢ
કુખથી ખેદ પામી આ પ્રમાણે ચિંતવે છે કે ત્રૈલોક્ય એ કુખનું મૂળ છે ”—૬૨

❖ ❖ ❖ ❖

रङ्गभूमिर्न सा काचिच्छुद्धा जगति विद्यते ।

विचित्रैः कर्मनेपथ्यैर्यत्र सत्त्वेन नाटितम् ॥६३॥

નિર્વેદીની વિચાર-ત્રેણી—

શ્લો.૦—“ જગત્મા એવી કાંઈ અસ્પૃશ્ય (ખાલી) રંગ-ભૂમિ નથી કે જ્યાં
વિચિત્ર કર્મરૂપ વસ્ત્રો ધારીને જીવોએ નાટક ન કરેલ હોય ”—૬૩

❖ ❖ ❖ ❖

चक्षुरुन्मेषकालेऽपि, सुख यत्र न विद्यते ।

केवल दुःखसन्तप्तो, निरये नारको भवेत् ॥ ६४ ॥

નારકના દુઃખો—

શ્લો.૦—“ આખ ઉધાડીએ તેટલા સમય સુધી પણ જ્યાં સુખ નથી, એવી
નારકમા નારક દેવળ કુખથી તપ્ત વયેલો (રહે) છે ”—૬૪

❖ ❖ ❖ ❖

૧ આ પદ્યલિંગીની બૃહદ્દૃષ્ટિના ૬૭ માં પત્રમાં અનંતરણ્યરૂપે આપેલો શ્લોક છે
૨ જિનેશ્વરના જન્માદિ કથ્યાણકોને વિશે તેમને સુખ ઉપજે છે, કિન્તુ તે અતિશય
અન્ય તેમજ બહુ યોગ સમય સુધીનું હોવાથી અને તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી છે

સાગરાંધ્રત્રયસ્ત્રિશંદુરુદ્ધસ્થિતિભાજી સઃ ।

યાદત્પમ્પચ્યમાનો હ્યતિષ્ઠત્કિંક્રનકર્મતઃ ॥૬૫॥

નારકના દુઃખની પરાકાષ્ઠા—

શ્લોક—“અગર હૃદય સ્થિતિને લજનારો તે નારક ત્યાં (પૂર્વે) કેવલ કર્મને લીધે તેવીસ સાગરોપમ સુધી પકાતો રહે છે ”—૬૫

૬ ૬ ૬ ૬

તતસ્તિર્યક્ષુ તત્રૈષ, પુનરેવ ગતાગતમ્ ।

કુર્વતે, દુઃખદ પ્રાણી, અજ્ઞાનતમસાઽઽવૃતઃ ॥૬૬॥

અજ્ઞાનીની રણકપટ્ટી -

શ્લોક—“અજ્ઞાનરૂપ અધિકારથી આવૃત્ત હવ ત્યાંથી તિર્યંચોમા અને ત્યાંથી નરકોમા એ પ્રમાણે ફરી ફરીને દુઃખદાયક ગમન અને આગમન કર્યા કરે છે ”—૬૬-

૬ ૬ ૬ ૬

મહત્કાલાન્તરે પ્રાપ્ય, નૃત્વ હીનકુલાદિષુ ।

દાસાનામપિ દાસત્વ-માપ્નુયાત્ પૂર્વકર્મતઃ ॥૬૭॥

મનુષ્ય-ગતિમા દાસાનુદામત્વ—

શ્લોક—“લાખા કાળે મનુષ્યપણુ પામીને તે પૂર્વ કર્મને લીધે હીન કુળને વિષે આકરાની પપ્પ આકરી પામે છે ”—૬૭

૬ ૬ ૬ ૬

વ્યાધિભિર્વ્યાકુલો નિત્યં, દારિદ્ર્યદુઃખપૂરિતઃ ।

પ્રિયાણાં વિપ્રયોગેણ, દુઃસ્વાર્ણવે નિમજ્જતિ ॥૬૮॥

મનુષ્ય-ગતિમા ડેગાદિથી કદ—

શ્લોક—“દરરોજ રોગોથી આકુળ વ્યાકુળ અને સદા દરિદ્રતાના દુઃખથી ભરપૂર એવો હવ વડાલાઓના વિયોગથી દુઃખના દરિયામા ડુબે છે ”—૬૮

અપ્રિયયોગતશ્ચિત્તે, યઃ સન્તાપઃ પ્રજાયતે ।

કથન તત્સ્યરૂપસ્ય, કેવલિનૈવ પાર્યતે ॥૬૯॥

અનિષ્ટ વસ્તુના સમાગમથી સ્તાપ—

શ્લો.૦—“ (કુભાર્યા, કુપુન, ચતુ વચેરે) અનિષ્ટ-વસ્તુના સંયોગથી જે સ્તાપ થાય છે તેનું અરૂપ કહેવા કેવલગાની જે સમર્થ છે ”—૬૯



પૃથ્વીકાયે યદા દેવ, સ્વોત્પત્તિં ક્ષિલ પદ્યતિ ।

યત્ તદા જામ્યતે દુઃખં, કેવલિનૈવ કલ્યતે ॥ ૭૦ ॥

દેવ-ગતિમાંથી એકેન્દ્રિય-તરીકેના અવતારનો ચીતાર—

શ્લો.૦—“ જ્યારે દેવ પોતાનો જન્મ પૃથ્વીકાયમાં (યનારે છે જોમ અવ-પિતાનથી) અરેખર જુએ છે, ત્યારે તેને જે દુઃખ થાય છે તે સર્વજ્ઞ કહી (શકે તેમ) છે ”—૭૦

દેવોની ગતિ—

૧૨૫૬ટી.૦—દેવ-ગતિનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં દેવો અવીને કયા અવતારે તે માટે ઘૃહસ્થગ્રહણી (જા ૧૮૦) તેમજ અવચનસોરોક્ષાર (કા ૨૦૪, જા ૧૦૭૪) માં કહ્યું છે કે—

“ પુદ્ગીઆવવણસ્સદ્ ગમ્મે પજ્જત્તસલ્લગીવીમ્મ ।

સંગન્નુયાણ વાસો સૈસા પદિસેહિયા ઠાણા ”—આર્યો

અર્થાત્ “ આદિ-પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય, આકાશ, વનસ્પતિકાય તેમજ ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને સખ્યેય વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યચો અને માનવોને વિષે સ્વર્ગથી અથવા લાઓનો વાસ છે, બાકીના સ્વાનોનો તેમને માટે નિષેધ છે ”



एव समस्तसत्तारे, यानि दुःखानि तानि च ।

भविष्यज्जन्मभावीनि, रमन्ते तस्य चेनसि ॥ ૭૧ ॥

૧ ૭૫—

પૃથ્વ્યધ્વનસ્પતિપુર્ગર્ભે પર્યાપ્તસંઘન્યજીવિપુ ।

સ્વગચ્ચુતાનોન્ધાસ શોષાણિ પ્રતિપિદ્ધાનિ સ્વાનાનિ ॥

શૂન અને ભાવી દુ જોનું પરિચિન્ન—

શ્લો.૦—“આ પ્રમાણે મમથ નસારમા જે દુ જો (પોતે) અનુભવ્યાં છે અને હવે પછીના અવતારમાં તે ભોગનર્થી પડે તેમ છે તે તેના ચિત્તમાં રહે છે ”-૭૨

❖ ❖ ❖ ❖

દેવેન્દ્રચક્રવર્તિત્તમ-દિપદમધુવ સદા ।

આભાતિ તસ્ય ચિત્તે હિ, વાલૌઘધૂલિધામવત્ ॥૭૨॥

દેવેન્દ્રાદિની મં પાસની અનિત્યતા—

શ્લો.૦—“તેના મનમાં સુરૂપતિ, ચક્રવર્તી પ્રમુખનું પદ બાળકોના સમુદાયે (કરેલાં) ધૂળમાના ધરા જેવું સર્વદા અનિર્ણયભાસે છે ”-૭૨

❖ ❖ ❖ ❖

તત્ સાવચોચમ યત્ર, કરોતિ તત્ર તામ્પતિ ।

સર્વસાવચસયોગ, મુમુક્ષુરપિ નાપ્નુયાત્ ॥ ૭૩ ॥

નિર્વિગ્નને સાવચ વ્યાપારથી ખેદ—

શ્લો.૦—“તે માટે તે જ્યાં પ્રાપ્તમય પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યાં તે ખિન્ન થાય છે એમના અભિનાયી હોવા છતાં (ચારિત્રાવરણીય કર્મનો ઉપયોગ હોવાથી) સર્વ સાવચ યોગનો ત્યાગ તે કરી શકતો નથી ”-૭૩

❖

❖

❖

❖

ત્યક્તસસારદુ સૌઘ્રાન્, સુ સાધૂન્ વહુ મન્યતે ।

સચ્ચારિત્ર વિના નૈવ, હર્ષસ્થાનં કચિદ્ ભજેત્ ॥૭૪॥

નિર્વિગ્નને હાથે મુખાધુનુ મનમાન—

શ્લો.૦—“જેમણે મમારના દુ જોના સમૂહોને ત્યજી દીધા છે એવા સાધુઓ તે બહુમાન કરે, (કર્મકે), મમ્યકચારિત્ર વિના હર્ષ માટે કાંઈ અન્ય સ્થાનને તે કદાપિ સેવેજ નહિ ”-૭૪

❖

❖

❖

❖

૧-સાગમતા શુ પદ્મે છે કે—

“મયય કે સસારે ટુક્ષિયા ? મોયમા ! સમ્મહિદ્ધોઽવિરયતિ ।”

[મગધન ! સસારે કં ટુક્ષિતા ? મોતમ ! સમ્યક્દુઃખવિરતાતિ ।]

एव भावयतश्चित्ते, बाह्यतोऽपि प्रवर्तनात् ।

निर्वेदो लक्ष्यते लिङ्ग, सम्यक्त्वस्य प्रसाधकम् ॥७५॥

નિર્વેદનું મૂલ્યન—

શ્લો०—“ આ પ્રમાણેની મનમા લાવનાથી અને બહારથી (તેવી) પ્રવૃત્તિથી જે નિર્વેદ જાણાય છે તે સમ્યક્ત્વને સિદ્ધ કરનાર લિંગ છે ”—૭૫



अनुकम्पापरो जीवे, सम्यग्दृष्टिः सदा भवेत् ।

अन्यदुःखप्रहाणेच्छा, तच्चित्ते च विजृम्भते ॥ ७६ ॥

અનુકમ્પાનો વિચાર—

શ્લો०—“ (નિર્વેદરૂપ લિંગથી લક્ષિત) સમ્યક્ત્વશાળી (અન્ય નેમજ અસન્ય) જીવને વિષે દયા ગમવામા સદા તત્પર હોય છે અને તેના મનમાં અન્યનું દુઃખ દૂર કરવાની ઈચ્છા રહે છે ”—૭૬



तेषा दुःखविनाशे हि, कारणं जैनशासनम् ।

मिथ्यात्वरोगव्याप्तानां, तत् परिणम्यते कथम् ? ॥७७॥

મિથ્યાત્વીને કેવી રીતે સન્માર્ગી બનાવના ?—

શ્લો०—“મિથ્યાત્વરૂપ વ્યાપ્તિથી ગ્રસ્ત બનેલા જીવોના દુઃખનો નાશ કરવામા જે જૈન સામન કારણરૂપ છે, તે કેવી રીતે તેમને વિષે પચિણ્ણે ”—૭૭



रम्यं जिनेश्वरस्यात्र, मन्दिरं चेद् विरच्यते ।

न्यायद्रव्येण तद् दृष्ट्वा, बोधिलाभो भवेत् क्वचित् ॥७८॥

નિનાલયના દર્શનથી સમ્યક્ત્વ—

શ્લો.૦—“ને આ જગત્મા ન્યાય વડે ઉપાર્જન કરેલા (નહિ કે ચોરી, હુમ્મ્યાઈ દોગાઈ કરીને મેળવેલા) દ્રવ્યથી નિનેશરનું મનોહર મન્દિર રચાય તો તે બેઠને ક્વચિત્ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વાપ ”-૭૮

✽

✽

✽

✽

કારયામિ પ્રભાવિમ્બ, વૃષ્ટ્વા યન્મન્યતે જન ।
સર્વદેવાધિદેવોઽય કેનેવ પૂજ્યતેઽન્યથા ? ॥ ૭૯ ॥

નિષ્કલ્પકે પ્રતિમાના પૂજનથી સમ્યક્ત્વ—

શ્લો.૦—“હું પ્રભુની (એવી) પ્રતિમા કરાવીશ કે જે બેઠેને જનો માને કે આ સર્વ દેવોના દેવ છે, કેમકે એમ ન હોય તો તેની આમ કાણ પૂજા કરે ”-૭૯

✽

✽

✽

✽

મુદ્રાઽપ્યલોકિકી તસ્યા-ન્યદેવેભ્યોઽતિરિચ્યતે ।
ગુણિનો વર્શનાદેવ, વર્શકો ગુણમાપ્નુયાત્ ॥ ૮૦

અલૌકિકે મુદ્રાનુ દર્શન—

શ્લો.૦—“તેની ‘અલૌકિકે મુદ્રા પણ અન્ય દેવો કરતા ચડિયાતી છે (એ મુદ્રારૂપ) ગુણવાળાના જે દર્શન કરનાર ગુણને પામે ”-૮૦

✽

✽

✽

✽

રાગદ્વેપયુતાઽન્યેષા, સ્પષ્ટા મુદ્રા વિલોક્યતે ।
વીતરાગ સુદેવોઽય-મેવ વીધિમવાપ્નુયાત્ ॥ ૮૧ ॥

૧ સરખાવે અયોગ્યન-એન્કોનું નિમ-નિખિત ૫૬ —

‘વપુષ્ઠ પર્યદ્વશય ઋણ ચ, વર્ણી ચ નાસાનિયતે સ્થિરે ચ ।

પ્રોત્તર શિક્ષિતય પરતોષેનાય-જિનેન્દ્ર । મુદ્રાઽપિ તવાચવાસ્તામ્ ॥૨૦॥ -૭૫૦

મુદ્રાથી મુદેવ અને કુદેવનો વિવેક—

શ્લો०—“ રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત એવી અન્ય દેવોની મુદ્રા જણાય છે (એથી ઠરીને) આ જ વીતરાગ મુદેવ છે એ પ્રકારે સમ્યક્ત્વ મળે ”—૮૧

✽

✽

✽

✽

પૃથિવ્યાદિનિકાયાના, વિનાશશ્ચૈત્યકારણે ।

યથાપિ સ્યાત્ તથાપિ નો, સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ સ દૂષિતઃ ॥૮૨॥

યદસ્માદ્ બુદ્ધ્યા વિરતા-સ્તાન્ રક્ષન્તિ નિરન્તરમ્ ।

ગતા મુક્તિગતિ જીવાઃ, સાધ્યનન્તસ્થિતિસ્થિતાઃ ॥૮૩॥

યથા રોગિશિરાવેધ-ક્રિયા સુવૈદ્યદર્શિતા ।

સુન્દરા પરિણામેઽત્ર, તથા ચૈત્યાદિકારણમ્ ॥૮૪॥

જિનેશ્વરનું મન્દિર બધાવનારને વિષે દોષનો અભાવ—

શ્લો०—“ જોકે મન્દિર તૈયાર કરાવવામા પૃથ્વીકાયાદિ (છ) નિકાયનો નાશ થાય છે તોપણ તેમ કરનારો તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દોષવાન્ થતો નથી કેમકે (સદ્દૃષ્ટિએ વિધિપૂર્વક તૈયાર કરાવેલા જિનચૈત્યાદિના દર્શનથી) શોધ પામેલા અને (ત્યાર પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરેલી હોવાથી) આ જીવ-દિ સાથી વિરક્ત બનેલા તેઓ (છ નિકાયો)નું સદા રક્ષણ કરે છે, કેમકે સંચારિતના બળથી મોતે ગયેલા તેઓ ત્યાં સાદિ અનન્ત ગ્થિતિમા રહે છે વળી જમ સુવૈદ્ય દેખાડેલ રોગીની નાડીનો વેધ પગિણામે સુદર છે તેમ અત્ર ચૈત્યાદિની રચના છે (એમ સમજવું) ” ૮૨-૮૪

જિન-ચૈત્યનું નિબ્ધાદન—

રૂપ્પટી०—જિન-ચૈત્ય તૈયાર કરાવવું એ મહાન્ આરભ છે, કેમકે ભૂમિ ખોદાવવી, ઇંટ પકાવવી, પાણી રેડવું, ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ દ્વારા પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનો વિનાશ થાય છે આથી ભાવ-અનુકંપા તો ફર રહી, પરંતુ ધર્મ-અનુકંપા માટે, પણ સ્વાન રહેતું નથી, આ પ્રમાણે જીવની વિરાધના કરનારને

સમ્યગ્દષ્ટિ કેમ કહેવાય તેમજ આવું કાર્ય પણ તેનાથી કેમ કરાય ? આને ઉત્તર એ છે કે ભવ્ય જિનાલયમાં અલૌકિક મુદ્રાવાળી પ્રતિમા પધરાવી હોય તો તેના દર્શનથી કેટલાક ભવ્ય ભુવોને મમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય, તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને વળી સર્વવિસ્તૃતિની પણ આરાધનાનો પ્રસંગ મળે અને રૂઢુ ચારિત્ર પાળીને કેટલાક મોહો પણ જાય અને તેમ થતા જ્યાં મુધી સંસાર રહે ત્યાં મુધી એ દલે અનંત કાળ પર્યંત એ ભુવોને હાથે છએ નિકાયના ભુવોને અભયદાન મળે. આવો શુભ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો હોવાથી જિનાલય બધાવડુ એ કોપ ન ગણાય. આ સમયમાં લૌકિક દૃષ્ટાંત વિચારીએ, જેમકે કોઈ રોગીનો રોગ શિશ-વેધ વિના મટે તેમ ન હોય અને કુશળ વેધ તે ક્રિયા કરે તો અલબત્ત શરૂઆતમાં તો રોગીને તે વેધની ક્રિયા દુખદાયિની જણાય, પરંતુ એ ક્રિયા થયા બાદ તેનો રોગ દૂર થવાથી તેને ઉલ્લસુ મુખ ઉપજે એવી રીતે જિનાલય તૈયાર કરાવવામાં છ નિકાયના ભુવોનો ઉપમર્દ થાય એટલું પાપ લાગે, પરંતુ અતમા તે દ્વારા અનેક ભુવોને સમ્યક્ત્વાદિની યાવત્ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી અને એ દ્વારા ભવ-વિરાધના થતી અટનતી હોવાથી એ કાર્ય સદોપ નથી, પરંતુ ધૃષ્ટ છે.

✽

✽

✽

✽

प्रवृत्तिहेतुरन्येषा, समारम्भो विधेर्भवेत् ।

स सूत्राज्ज्ञायते तेन, तदादौ लेख्याम्यहम् ॥ ૮૫ ॥

પુસ્તકના લેખનની આવશ્યકતા

“લોક—” અન્યોની (એટલે કે આત્મવ્યતિરિક્ત ભવ્ય ભુવોની સદ-
 ઘ્ધાનરૂપ) પ્રવૃત્તિનો હેતુ વિધિપૂર્વકનો (નહિ કે સ્વકપોલકલ્પિત) સમારંભ
 છે એ વિધિ સૂત્રવી જણાય છે, વાસ્તે સૌથી પ્રથમ હું મૂત લખાવું ”—૮૫

✽

✽

✽

✽

जिनवचोऽमृतश्रुत्या, ज्ञातवस्तुस्वभावका ।

कुप्रतेर्विरता केचि-ज्जैनधर्ममवाप्नुयु ॥ ૮૬ ॥

મૂલ-લેખનનું રૂબ—

શ્લો०—“ તીર્થ કરની 'વાણીરૂપ' અમૃતનું શ્રવણ કરી જમણે વસ્તુના નુન્યતા જાણ્યું છે એવા કેટલાક કુશ્વતિથી વિરક્ત બની જૈન ધર્મને પામે.”—૮૬



અન્યેષાં યાનિ યાન્યત્ર, ધર્મવોધકરાણિ વૈ ।

સાધનાનિ ભવેયુર્હિ, તાનિ સસાધયામ્યહમ્ ॥ ૮૭ ॥

ધર્મભાષક સાધનોનું અપાદન—

શ્લો०—આ જગત્મા અન્યોને ધર્મનો બોધ કરનારાં જ જ માવનો હોય તેને ખરેખર હું સાધુ ”—૮૭^૨



સમ્પાદયામિ સાધૂનાં, પાઠને સાધનાનિ યત્ ।

કુતીર્થિન પ્રવોધેન, મિથ્યાત્વાન્મોચયન્તિ તે ॥૮૮॥

સાધુને ભણાવવામાં સહાયતા—

શ્લો०—“ સાધુઓને ભણાવવા માટે સાધનો હું મેળવી આપું કે જ્યાં તેઓ જોન પામી કુતીર્થિ દ્વાને જોન આપી તેમને મિથ્યાત્વથી ડોડાવે ”—૮૮



૧ તીર્થકરની નાણીના શ્રવણથી જીવ અજગમર પદ પામે છે, તેથી એને અમૃતની ઉપમા આપી છે

૨ આ મંત્રધર્મા પુત્રલિંગીની ટીકાના ૭૫મા પત્રમાં કહેવું છે કે કેવળ ૬ જૈન સિદ્ધાન્ત જ લખાવું એમ નહિ પણ ૪૮૦ દર્શનના ૩૪૦ પણ લખાવું કેમકે એ સુશિક્ષિત વાત છે કે—

“ પરસમયો ઝમય વા સમ્મહિટ્ટિસ્સ સસમઓ ચેવ ”

[પરસમય ઝમય યા સમ્યગ્વૃષ્ટે સ્વસમયશ્ચેવ]

અર્થાત્ સમ્યગ્વૃષ્ટિને પર સિદ્ધાન્ત પણ સ્વસિદ્ધાન્ત જ છે

પ્રવુદ્ધા વિરતા. સન્તો, રક્ષન્તિ સર્વપ્રાણિનઃ ।

અનુકમ્પા તતસ્તસ્ય, તદારમ્ભેઽપિ વિચ્યતે ॥ ૮૯ ॥

જિન-ચૈત્ય બનાવનારની દયાલુતા—

શ્લોક—“ (જિનાવયના દર્શન વગેરેથી) બોધ પામી અને ત્યાર બાદ વિરક્ત થઈ તેઓ સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરશે, વાસ્તે તેને (અર્થાત્ ચૈત્ય કરનારને) આરબમા પણ દોષ નથી ”—૮૯



શકટપોતસદ્ગ્રામ-હલાધારમ્ભજ તુ યત્ ।

મહત્ પાપ વિજાનાના, વ્યાખ્યા કુર્યુસ્તવસ્ય ન ॥ ૯૦ ॥

શકટાદિના ઉપદેશની મનાઈ—

શ્લોક—“ગાડા, વહાણો, લઠાણો, હળો વગેરે આરભોથી જ મહાપાપ થાય છે તેને બાપુનારા તેણે વ્યાખ્યાન ન કરે ”—૯૦



મન્ત્રે તન્ત્રે તથા જ્યોતિ-શાસ્ત્રે નિષ્ણાતવુદ્ધયઃ ।

તદારુણાન ન કુર્વોરન્, યતો હિંસા પ્રજાયતે ॥ ૯૧ ॥

૧ તરખાવો—

‘લિખે સદેદ ગાળે લખેદ યમાદ સાવગજનસ્સ ।

ઉપસિત્ત નાં કપ્પદ જાણિયજિજ્ઞવચનસારસ્સ ॥’—આર્થ

[ક્ષેપાણિ કૃષ્યત્ કૃષ્ણમાન્ દમયત્ પથમાદિ આવકજનાય ।

ઉપદેશુ ન કલ્પતે જ્ઞાતજિનવચનસારસ્થ ॥]

આર્થ છે એવુંતો ! તમે કશુંક છો, કેમકે તમે ખેતી કરો છો, તેથી સકળ પ્રભુ એ છે એથી તમે ખેતી કરો, બગીચો ભાગ કરો વગેરે પ્રકારનો ઉપદેશ આવકોને જિન-વચનના સારનો બહુકાર ન આપી શકે

મંત્રાદિ કથનનો નિષેધ—

[૧]

૧૦—મત્ર તત્ર અને જ્યોતિ શાસ્ત્રમા પ્રવીણ મતિવાળા તેનું વર્ણન કરે નહિ, કેમકે (તેમ કરવાથી) હિંસા થાય છે ”—૯૧



દાનારમ્ભોઽપિ નો તસ્ય, કુપાત્રસ્ય કૃતે ભવેત્ ।

અનુકમ્પયતો જીવાન્, ગૃહગાય દદાતિ ચ ॥૧૨॥

કુપાત્રને દાન આપવાનો નિષેધ—

શ્લો ૧૦—“ જીવની અનુકંપા કરતા તેને હાથે કુપાત્રને માટે દાનનો આરંભ કરાવ ન થાય, પરંતુ ઘેર આવેલાને તે આપે ”—૯૨

પદાર્થનો પરામર્શ—

સ્પષ્ટી ૦—આ પદ્યથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભક્તિપૂર્વક દાન તો કુપાત્રને જ દેવાય કુપાત્રને બહુમાન સહિત દાન આપવું એ જિનાશાનું ઉલ્લંઘન છે ભગવતી (શ્ ૮, ઉ ૬ સુ ૩૩૨)મા કહ્યું પશ્ય છે કે—

૨૧ “સમણોવાસગસ્સ ણં મતે ! તહારૂપ સમણ વા માહણ વા ફાસુણસણિ-
જ્ઞેણા અસણપાણેલાહમસાહમેણ પહિલામેમાણસ્સ કિં કજ્જતિ ? ગોયમા પુંગંત-

૧ સરખાવો—

“સીલવ્થયરહિયાણ જં સલુ દિજ્જહ્ ધણં કુપત્તાણ ।

ત સલુ ધોયહ વત્થ રુહિરસલ્લ સોણિપણેવ ॥ ”

[શીલવ્રતરહિતેભ્યો યત્ સલુ દીયતે ધન કુપાત્રેભ્ય ।

તત્ સલુ ક્ષાલયતિ સલ્લ રુધિરક્ષત શોણિતેનેષ ॥]

અર્થાત્ શીળ અને ન તથા રહિત કુપાત્રોને ખરેખર જે દાન દેવાય છે તે લોહાથી ખરડાયેલા અને લોહાથી ઘેવા બગબર છે

૨ ઢાપા—

શ્રમણોપાસકસ્ય મદન્ત ૧ તથારૂપ શ્રમણ વા માહનં (બ્રાહ્મણ) વા પ્રાસુકેન પપ્પીયેન અશનપાનલાદિમસ્વાદિમેન પ્રતિલાભમાનસ્ય કિં કિંયતે ૧ ગોતમ ।

સો નિઝરા કજ્જઈ, નથિય સે પાવે કમ્મે કજ્જતિ સમળોવાસગસ્સ જ મ
તહારુવ અસસજયઅવિરયપહિયપચક્કસાયપાવકમ્મ ફાસુણ વા અફાસુણ
વા एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ ? । गोयमा
एगंतसो पावे कम्मे कज्जइ, नथि सें काइ निज्जरा कज्जइ । ”

અર્થાત્ શ્રમણોના ઉપાસક એટલે શ્રાવક તથા રૂપ આધુ કે શ્રાવકને પ્રાપ્ત
તેમજ એવણીય એવા ¹અશન, ²પાન, ³ખાદિમ, ⁴સ્વાદિમ દ્વારા પ્રતિલાક્ષે તે
તેને શુ ફળ મળે ? ગૌતમ ! એકાન્તથી તેને નિર્જિત ફળે, નહિ કે એનું એ
કૃત્ય પાપી ⁵ પરંતુ અસયત અવિરત પાપ-કર્મના પ્રત્યાખ્યાનના વિનાશક
એવાને એ શ્રાવક પ્રાપ્ત કે અપ્રાપ્ત, એવણીય કે અનેવણીય અશન પાન વગેરે
વડે પ્રતિલાક્ષે તે તેને શુ ફળ મળે ? ગૌતમ ! એકાન્તથી તેને પાપનો અંધ
ધામ તેને જરા પણ નિર્જિત ન થાય

આ સમઘમા એ જુવવું ન જોઈએ કે આ વિધિ તો મોક્ષ માટે જે
દાન છે તે આત્મીને છે, ખાદી અનુકંપા-દાનનો જિનેશ્વરે કદાપિ નિરૂપ કર્યો
નથી આ વાત આપણે ૧૫૭ માં પૃષ્ઠમા વિચારી મયા છે છતાં તેના વિશેષ
સમર્થનાર્યે ભગવતીની શ્રીઅભયદેવસુરિએ રચેલી ટીકાના ૮૭૪ માં પત્રમ
અવતરણરૂપે આપેલી નિમ્ન-લિખિત ગાથાની નોંધ લઈએ —

૫૪૪ મોક્ષત્થ જ દાણ ત પદ્દ एसो विहो समक्खाओ ।

अनुकम्पादान पुण जिणेहिं न कयाइ पढिसिद्ध ॥ ”—આર્ચા,

પ્રકાન્તેન નિજરા ક્રિયતે, નાસ્તિ ચ તસ્ય પાપ કર્મ ક્રિયતે ધમ્મજોપાલ
કસ્ય ભદ્ધત । તયારૂપમસયતાવિરતપ્રતિહતામત્યાકયાનપાપકર્માણ પ્રાપ્તકેવ
વા ષણીયેન વાડનેષણીયેન વા અશન પાન યાગત્ત્વ કિં ક્રિયતે ? ગૌતમ !
પ્રકાન્તેન પાપ કર્મ ક્રિયતે, નાસ્તિ તસ્ય કાઠપિ નિઝરા ક્રિયતે હિતિ ।

¹ જેથી જ નહીં બુદ્ધ ભાગે તે આત્મ કહેવાય છે જેમકે મગ, બાત, રોહડી,
૫, દહીં માખણ ઘી, પંચાન, ચાક વગેરે

² પીવા નાયક વસ્તુ ‘પાન’ કહેવાય છે જેમકે પાણી, ખાશની આદિ વગેરે

³ જે ખાવાથી થોડી વૃદ્ધિ થાય તે ‘ખાદિમ’ કહેવાય છે જેમકે મેવે, ફળો વગેરે

⁴ સ્વાદની ખાતર—⁵જેવળ માટે ખાવાય તે અથરા જેના સ્વા માં પહેલા ખાધેલા
આહારાગ્નિને લય થાય તે ‘સ્વાદિમ’ કહેવાય છે જેમકે પીપ્પા સુંક, મરી, એડચી, તજ વગેરે

⁶ છાયા—

મોક્ષાર્થ યદ્ દાન તત્ત્વ પ્રતિ ષષ્ઠ વિધિ મમાકયાત
અનુકમ્પાદાન પુનર્જિનન કદાપિ પ્રતિષિદ્ધમ્ ॥ -

આથી અન એ ક્ષિત વાય છે કે કુપાત્રને પાપુ અનુક્રાપથી દાન આપવાનો તે નિષેધ નથી જ વિશેષમા જિલ્લા માટે જેર આવી પહોચેલી વ્યક્તિ કુપાત્ર દોષ તોપણ તેને અન્નાદિ આપવામા દોષ નથી કહ્યું પણ છે કે—

“ઉચિય સ્વલુ કાયવ્વ સત્ત્વત્થ સયા નરેણ બુદ્ધિમયા ।

ઇય ફલસિદ્ધી નિયમા एस चिय होइ आण ति ॥”—આર્યા

અર્થાત્ બુદ્ધિશાળી પુરુષે જે ખરેખર ઉચિત હોય તે સર્વ મદા કરવું એથી તેની ક્ષણની સિદ્ધિ છે તેમજ એ જ (જિનેશ્વરની) આજ્ઞા છે

સાથે સાથે અન એ પદ્મ ધ્યાનમા રાખવું કે ઘેર આવેલા કુપાત્રને માટે રસોઈ તૈયાર કરવી તે યુક્ત નથી, કેમકે અન્ન-પાત્રને વિષે પૃથ્વીકાયાદિનો વધ થાય છે એ કુપાત્રની ખાતર આવો નિરવક વધ કરવો તે ઉચિત નથી કહ્યું પણ છે કે—

“કાઝળ ચ પાણિયહં જો દાણં દેઢ વમ્મસદાપ્ ।

દહિઝળ ચદળં સો કરેઢ ઝંગારવાણિજ્જ ॥ ”—આર્યા

“ઠઠમહં ફાઝળ દમદયરહિયાણં દેઢ જો દાણં ।

સો મૂસે મારેઢ પોસેઢ નવરિ મજ્જારે ॥ ”—આર્યા

અર્થાત્ જે છપનો વધ કરી ધર્મ-વ્રદ્ધાથી દાન દે છે તે ચદનને ખાળીને અગાશનો વ્યાપાર કરે છે દુર્બળનું મર્દન કરીને દમ અને દયાથી રહિત હોવાને જે દાન દે છે તે ઉદરને મારીને બિલાડીને પાયે છે



વિચારાદ્ વર્તનાચ્ચેવ-મનુકમ્પા પ્રસિધ્યતિ ।

લિઙ્ગ લીન ચ સમ્યક્ત્વ, ગમયેત્ ક્ષણમાત્રતઃ ॥૧૩॥

૧-૨ ખાસ—

ઉચિત સ્વલુ કર્તવ્ય સર્વત્ર સદા નરેણ બુદ્ધિમતા ।

इति फलसिद्धिर्नियमादेवा एव भवति आशेति ॥

कृत्वा च प्राणियध यो दान ददाति धर्मश्रद्धया ।

दग्ध्या चन्दन म करोति अङ्गारवाणिज्यम् ॥

क्षीणमर्દ कृत्वा दमदयारहितेभ्यो ददाति यो दानम् ।

स मूपकान मारयित्वा पुष्यति नवर माजारान् ॥

અનુકંપાનુ અનુમાન—

શ્લો.૦—“આ પ્રમાણેના વિચાર અને વર્તનથી અનુકંપા નામનું ક્ષિત્તિ સિદ્ધ થાય છે, આવી તેને વિષે ગુપ્ત રહેતું સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન માનમાં જાણાય આવે છે”-૬૩

અનુકંપાનું સૂચન—

સ્વપ્રી.૦—અનુકંપા એ આત્માનો અતીન્દ્રિય પરિણામ છે તો તે કેવી રીતે જાણી શકાય ? આનો ઉત્તર એ ॥ કે વિધિપૂર્વક જિન-ચેત્ય તૈયાર કરાવતું ઇત્યાદિ જાણ ક્રિયા અને ભવ-સાગરમાં રૂગતા છવેનો ઉદ્ધાર કરવાનો વિચાર અનુકંપાને સિદ્ધ કરે છે આ અનુકંપાનું લક્ષણ સૂચવતા કહ્યું પછી છે કે—

“અર્હદેશ્મવિધાપનાદિવિધિના સમ્યગ્દશા કૃપ્તયા
લઙ્ઘ્યા ધોધમવાધિતા વત યયા મન્યા વિરત્યાડ્ઠદતા. ।
ગત્વા નિર્દૃતિમાભવ વિદષતે રસાં પૃથિગ્ચાદિપુ
યેવા દર્શનલક્ષણ સ્થાનકરી સૈવાનુકમ્પા મુખેઃ ॥”-શાર્દૂલ.૦



યથાર્થબોધવાન્ વેત્તિ, જીવો સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિક ।
પારલોકમનુષ્ઠાન, વિના જીવ ઘટેત ન ॥ ૧૪ ॥

આસ્તિક્યનો પ્રસ્તાવ—

શ્લો.૦—“ (અનુકંપાથી વક્તિન) સમ્યગ્દૃષ્ટિ છવે યથાર્થ જોવાવાળો હોય જાણે છે કે જીવ વિના પરલોક સંભવી અનુષ્ઠાન ઘટી શકે નહિ ”-૬૪

આસ્તિક્યરૂપ ક્ષિત્તિનું અસ્તિત્વ—

સ્વપ્રી.૦—આસ્તિક્ય એ સમ્યક્ત્વના ભવ લિંગોનો સરદાર છે શમાદિ લિંગોથી વિમૂષિત વ્યક્તિના જ આસ્તિક્ય સંભવે છે આ લિંગ હોય ન્યારે અન્ય લિંગો હોય પણ ખરા અને ન પણ હોય એમ કહેવું સુક્ષિત-વિકલ જણાય છે, કેમકે આપણે ૩૧૨ મા પૃષ્ઠમાં શમાદિની ઉત્પત્તિનો ક્રમ વિચારી ગયા છે તે શાસ્ત્રસમત છે આથી કરીને એમ તો કેમ જ કહેવાય કે જે સમ્યક્ત્વથી વિમૂષિત હોય તેનાના જીવ લિંગો ભવે ન હોય, પણ આસ્તિક્ય તો હોવું જ જોઈએ ?

આત્માની સિદ્ધિ—

આત્મા અતીન્દ્રિય પદાર્થ છે એથી કરીને એ આપણા જેવાને દૃષ્ટિ જોયર વતો નથી આથી કેટલાક તો એનું અસ્તિત્વ જ માનવા ના પાડે છે વિશેષમા એથી આગળ વધીને કેટલાક તો પરલોક તેમજ પુણ્ય અને પાપની પણ હયાતી માનતા નથી આવા જનોને ઇતર જનો તરફથી નાસ્તિકનો ઇલાકાખ આપવામા આવે છે, કેમકે તેમની માન્યતા સુજળ જેઓ પરલોક વગેરેનું અસ્તિત્વ અગીકાર કરે છે તેઓ જ આસ્તિક છે ગમે તેમ હો પરતુ ઇદ્રમન્થ આન્તિકો અને નાસ્તિકો ઉભયને આત્મા પ્રત્યક્ષજોયર નથી અને એથી કરીને તો એની સત્તા વિષે મત-ભેદ જોવાય છે આપણને જે જે વસ્તુ દૃષ્ટિજોયર ન હોય તે નથી જ એમ કહેવું ભૂલભરેલું હોવાથી આત્માનું અસ્તિત્વ અનુમાનાદિ આધારે મિદ્ધ વતું હોય તો તે સ્વીકારવું જોઈએ ચાર્વાક સિવાય હરેક ભારતવર્ષીય દર્શનજારે આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર્યું છે એટલું જ નહિ, પણ મહાભૂતોમાથી તેની ઉત્પત્તિ માનનારા ચાર્વાક સામે મોરચા પણ માડયા છે જૈન દર્શન આત્માને શરીર, ઇન્દ્રિય કે મનરૂપ ન માનતા એથી અતિરિક્ત ઉપયોગરૂપ ધર્મવાળા પદાર્થરૂપે માને છે ઇતર દર્શનોથી એ કયા જૂદ પડે છે તેનો ઠીકાપોહ અત્ર ન કરતા આર્હતદર્શન-દીપિકા (પૃ ૨૮-૪૫) જોવા ભલામણ છે વિશેષમા ઉપયોગ યાને ચૈતન્ય એ મહાભૂતોના કે તેનાથી બનેલ શરીરનો ધર્મ નવી અને એથી કરીને શરીર અને આત્મા જુદો છે આ હકીકત ન્યાયકુસુમાજલિના અપદીકરણ (પૃ ૭૧-૭૪)મા મેં દર્શાવી છે તેમજ વળી એ અથ (પૃ ૮૦-૮૧)મા ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા નથી એ વાત સૂચવેલી છે, તેનું પણ અત્ર પુનરાવર્તન ન કરતા તે અથો જોવાં ભલામણ છે આ ઉપરાત “વિજ્ઞાનવન”નો શ્રીગૌતમમુખા નીએ કરેલા અર્વની અને એથી તેમને ઉદ્ભવેલી છવ વિષેની શકાનું નિરસન જે જુદી રીતે અર્વ કરીને શ્રીમહાવીરે કર્યું હતું તેની પણ આછી રૂપરેખાના જિજ્ઞાસુએ આ અથના ૨૨ મા અને ૨૩ મા પૃષ્ઠો જોવા આના વિશેષાર્થોએ વિશેષાવશ્યકની મલધારીય શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિજી દીડા તેમજ શ્રીહરિભદ્ર સૂરિજી પદ્દર્શનસમુચ્ચયની શ્રીગુણરત્નસૂરિજી વૃત્તિ જોવી



વિજ્ઞાનક્ષણવાદેઽત્ર, કૃતનાશોઽકૃતાગમઃ ।

ઉદયાનન્તરે નાશો, કર્તરિ મોકૃતા નહિ ॥ ૧૫ ॥

વિજ્ઞાનક્ષણુનાદની દૂષિતતા—

શ્લો ૦—“ આ વિજ્ઞાનક્ષણિકવાદમા કૃતનાશ અને અકૃતાગમ (એ બે દોષો) છે, કેમકે ઉચ પછીના વિનાશમા ક્ષતિને વિષે ભોક્ષત્વ નથી (પરંતુ અન્યમા છે) ”—૬૫

કૃતનાશ અને અકૃતાગમ—

સ્પષ્ટી ૦—કેટલાક જોડે વિજ્ઞાનક્ષણુની પરપરાને જ આત્મા માને છે, કિંતુ મોતીના સમુદાયમા પરોવેલા દોરાની જેમ એકાન્વધી આત્મા માનતા નથી આવી તેમની માન્યતા દોષાથી એ કૃતનાશ અને અકૃતાગમ એ બે દોષોથી અત્ત અને છે જેમકે પ્રજ્ઞાવર્થ વગેરે શુભ કર્મનું ફળ સ્વર્ગ અને હિંસા વગેરે અશુભ કર્મનું ફળ પાપ જન્માતરમા ભોગવાય છે આથી જે જ્ઞાન દાણે આ જન્મમા પ્રજ્ઞાચર્યાદિ અનુષ્ઠાનો કર્યા તેના ત્યા જ નાશ થઈ જવાથી પ્રજ્ઞાચર્યાદિના ફળરૂપ સ્વર્ગાદિનો ઉપભોગ તેને સમવતો નથી એટલે કે કરેલી ક્રિયાનું ફળ મળતું નથી આ દોષને ‘કૃતનાશ’ તરીકે ઓળખાવાય છે એવી રીતે જે વિજ્ઞાનક્ષણુને સ્વર્ગાદિનો ઉપભોગ છે તે વિજ્ઞાનરૂપે કઈ પ્રજ્ઞાચર્યાનું પાપન કર્યું નથી, કેમકે તેમ કરનારો વિજ્ઞાનક્ષણુ તો એનું ફળ ભોગવવાની સ્થિતિ સુધી જીવતો જ રહ્યો નથી આથી નહિ કરેલા કર્મનું ફળ વિજ્ઞાનક્ષણુને ભોગવવું પડે છે એટલે ‘અકૃતાગમ’રૂપ દોષ ઉદ્ભવે છે આવી પરિસ્થિતિમા એટલે કાલ એક વિજ્ઞાનક્ષણુ કરે અને તેનું ફળ ખીજે વિજ્ઞાનક્ષણુ ભોગવે એવી દશામા કેવું શુભ કર્મમા પ્રવૃત્તિ કરવા કે અશુભ કર્મથી નિવૃત્તિ સેવા તૈયાર થાય ?



સન્તાનો વસ્તુતો નાસ્ત્ય-ચેતનાચેતન કથમ્ ? ।

સહકારિત્વ ભવેન્નેવો-પાદાનમન્તરા ક્વચિત્ ॥૧૬॥

મન્તાનની અવાસ્તવિકતા—

શ્લો ૦—“ અરી રીતે સન્તાન (પ્રવાહ) નથી અચેતનમાથી ચેતનત્વ ક્રિયાથી સહને : (કેમકે) ઉપાત્તન-કારણ વિના નહકારિત વદ્યપિ ટોચ જ નહિ ”—૬૬

પદાર્થનો પ્રસ્ફોટ—

સ્પષ્ટી ૦—ક્ષણિક જ્ઞાનવાદ સ્વીકારતા એકના એક જ જ્ઞાન-લક્ષણમા કર્તૃતા અને ભોક્ષૃતા ઘટતી નહીં દોષાથી તેના નિવૃત્તરણ માટે એમ સૂચવાય કે જ્ઞાનક્ષણો પ્રવાહરૂપે સ્વિર હોવાથી તેને વિષે તો એક જ જ્ઞાનસંતાન

પરતે કર્તૃત્વ અને લોઝૃત્વ સુનગત વધ શક્યે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો કપાનના ખીને લાખના રસનુ સિચન ડરવાથી તબ્જનિત અતિશયના આધાનના ક્રમે કરીને કાલાતરે કુસુમોમા લાલાશ આવે છે તેમ જે જ્ઞાન-નતાનને આશ્રીને કુશળ કે અકુશળ અનુષ્ઠાનો થયા હોય તેને વિષે જ વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટત્વ ઉત્તરોત્તર ક્ષણની ઉત્પત્તિના ક્રમ પૂર્વક ભવાન્તરમા મુખ-હુ ખનો ઉપલોગ નભવે છે કહ્યું પણ છે કે—

“ યસ્મિન્નેવ હિ સન્તાને, આહિતા કર્મવાસના ।

ફલં તર્તેવ સન્યત્તે, કર્પાસે રક્તતા યથા ॥ ”—અનુ૦

આ દલીલના ખડનરૂપ ઉત્તર પૂરો પાડતા આ પદ સૂચવે છે કે મતાનની વાસ્તવિક રીતે હૈયાતી જ નથી અત્ર સતાનથી કાર્ય-કારણ ભાવના ક્રમથી નિરન્તર ઉત્પન્ન વતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ સમજવો એ પ્રવાહનુ અસ્તિત્વ વિચાર-હમ નથી, કેમકે એ જ્ઞાન-પ્રવાહરૂપ મતાન જ્ઞાન-ક્ષણરૂપ સતાનીથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન તે જાણુ જોઈએ અભિન્ન માનતા તો મતાનીરૂપ જ્ઞાનક્ષણો જ મતાન બની જશે, અને તેમ થતા તો વિજ્ઞાનક્ષણરૂપ પક્ષ ન્વીકારતા જેમ તે કૃતનાશાદિ દોષોવી શસ્ત્ર બને છે તેમ આ પદ બનરો એટલે આ તો બકરૂ કાઢવા જતા ઊંટ પેમાડવા જેવું થશે આથી ભિન્ન માનવામા આવે તો એવા બે મવાલો ઊઠે છે કે શુ તે વન્તુરૂપ હોઈ ભિન્ન છે કે અન્તુરૂપ હોઈ તેમ કે ? વળી તે વન્તુરૂપ હોય તો શુ તે મચેતન છે કે અચેતન ? આ પ્રમાણેના ચાર વિદ્વંસો પૈકી બે જ્ઞાનના પ્રવાહરૂપ સતાનનો તેના મતાની જ્ઞાનક્ષણોથી ભિન્ન મચેતન વસ્તુ તરીકેના વિદ્વંસરૂપે અગીકાર કગય તો નામાતગ્વી આત્માનો સ્વીકાર વાય છે એટલે તો નીધીભાઈની માફક કાઓ કાન પકડ્યા જેવું વધુ, કેમકે જૈન દ્રષ્ટિ આત્માને અમુક અપેક્ષાએ જ્ઞાનથી વ્યતિરિક્ત સચેતન પદાર્થરૂપે ન્વીકારે છે જ બે મન્તાનને તેના નતાની જ્ઞાનક્ષણોથી ભિન્ન અચેતન વન્તુ તરીકે ન્વીકારવામા આવે તો અચેતનરૂપ નતાનમાથી જન્માન્તરમા થનારા જ્ઞાનરૂપ ચેતનની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવાનો અનિષ્ટ પ્રસંગ ખરો થાય છે આની પણ બે દગ્કાર ન કરવામા આવે તો ઘટમાવી પણ ભોક્તારૂપ ચેતનની ઉત્પત્તિ માનવી પડશે આના બચાવ અર્થ એમ ઝહેવું કે વસ્તુતઃ અસ્તિત્વવાળા એવા પણ અચેતનરૂપ સતાનને અમે અન્ય જન્મમા થનારા ભોક્તૃ-જ્ઞાનના ઉપાદાન કારણ તરીકે ન માનતા અમે તો એને સહકારિ-કારણ તરીકે સ્વીકારીએ છીએ તો એ ભૂલભરેલું છે એનુ કારણ એ છે કે જે ગોતે કોઈ પણ વન્તુરૂપ ઉપાદાન-કારણ હોય તે અન્ય ભાવકાર્યને વિષે

વિજ્ઞાનક્ષણુવાદની દૂષિતતા—

શ્લોક—“ આ વિજ્ઞાનક્ષણુવાદમા કૃતનાશ અને અકૃતાગમ (એ બે દોષો) છે, કેમકે ઉદય પછીના વિનાશમા ઝર્તાને વિષે ભોક્તૃત્વ નથી (પરંતુ અન્યથા) ”—૬૫

કૃતનાશ અને અકૃતાગમ—

૨૫૪ટી૦—કેટલાક બૌદ્ધો વિજ્ઞાનક્ષણુની પરપરાને જ આત્મા માને છે, ડિન્ટુ ચોતીના સમુદાયમા પરોવેલા દોરાની જેમ એકાન્તથી આત્મા માનતા નથી આવી તેમની મા યતા હોવાથી એ કૃતનાશ અને અકૃતાગમ એ બે દોષોથી અત્ત ધને છે જેમકે બ્રહ્મચર્ય વગેરે ગુણ ધર્મનું ફળ સ્વર્ગ અને હિના વગેરે અશુભ ધર્મનું ફળ પાપ જન્માતરમા ભોગવાય છે આવી જે જ્ઞાન ક્ષણે આ જન્મમા બ્રહ્મચર્યાદિ અનુષ્ઠાનો કર્યા તેના ત્યા જ નાશ થઈ જવાથી બ્રહ્મચર્યાદિના ફળરૂપ સ્વર્ગાદિના ઉપભોગ તેને સમ્ભવતો નથી એટલે કે કરેલી ક્રિયાનું જળ મળતું નથી આ દોષને ‘કૃતનાશ’ તરીકે ઓળખાવાય છે એવી રીતે જે વિજ્ઞાનક્ષણુને સ્વર્ગાદિના ઉપભોગ છે તે વિજ્ઞાનક્ષણે કંઈ બ્રહ્મચર્યનું પાત્રન કર્યું નથી, કેમકે તેમ ધરનારા વિજ્ઞાનક્ષણુ તો એનું ફળ ભોગવવાની નિયતિ મુધી આવતો જ રહ્યો નથી આથી નહિ કરેલા કર્મનું ફળ વિજ્ઞાનક્ષણુને ભોગવવું પડે છે એટલે ‘અકૃતાગમ’રૂપ દોષ ઉદ્ભવે છે આવી પરિસ્થિતિમા એટલે કાચ એક વિજ્ઞાનક્ષણુ કરે અને તેનું ફળ બીજા વિજ્ઞાનક્ષણુ ભોગવે એવી દલામા કોણુ શુભ ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરવા કે અશુભ ધર્મથી નિવૃત્તિ સેવવા તૈયાર થાય ?



સન્તાનો વસ્તુતો નાસ્ત્ય-ચેતનાચેતન કયમ્ ? ।

સહકારિત્વ મવેન્નૈગો-પાદાનમન્તરા વચચિત્ ॥૧૬॥

અન્તાનની અવાસ્તવિકતા—

શ્લોક—“ ખરી રીતે સન્તાન (પ્રવાહ) નથી અચેતનમાથી ચેતનત્વ કયાથી મળે ? (કેમકે) ઉપાત્તન-કારણ વિના સહકારિત્વ કદાપિ રોય જ નહિ ”—૬૬

પ્રવાર્યનો પ્રસ્ફોટ—

૨૫૪ટી૦—સાલિક જ્ઞાનવાદ સ્વીકારતા એકના એક જ જ્ઞાન-ક્ષણુમા કર્તૃતા અને ભોક્તૃતા ઘટતી નહીં હોવાથી તેના નિરાકરણ માટે એમ સૂચવાય કે જ્ઞાનક્ષણુ પ્રવાહરૂપે સ્થિર હોવાથી તેને વિષે તો એક જ જ્ઞાનસત્તાન

પરતે કર્તૃત્વ અને ભોક્તૃત્વ મુસગત થઈ ગઈએ અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો કપાસના ખીનેલાખના રસનું સિયન ડરવાથી તબ્જનિત અતિશયના આધાનના ક્રમે કરીને કાલાતરે કુસુમોમા લાલાશ આવે છે તેમ જે જ્ઞાન-મતાનને આશ્રીને કુશળ કે અકુશળ અનુધાનો થયા હોય તેને વિષે જ વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટતર ઉત્તરોત્તર ક્ષણની ઉત્પત્તિના ક્રમ પૂર્વક ભવાન્તરમા યુખ-દુખનો ઉપલોગ મળવે છે કહ્યું પણ છે કે—

“ યસ્મિન્નેવ દિ સન્તાને, આહિતા કર્મવાસના ।

ફલં તત્રૈવ સન્નત્તે, કર્પાસે રક્તતા યથા ॥ ”—અનુ૦

આ દલીલના ખડનરૂપ ઉત્તર પૂરો પાડતા આ પદ્ય સૂચવે છે કે મતાનની વાસ્તવિક ગીતે હૈયાતી જ નથી અત્ર મતાનથી કાર્ય-કારણ ભાવના ક્રમથી નિરન્તર ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ નમજવો એ પ્રવાહનું અસ્તિત્વ વિચાર-હમ નથી, કેમકે એ જ્ઞાન-પ્રવાહરૂપ મતાન જ્ઞાન-ક્ષણરૂપ સતાનીથી સિન્ન ॥ કે અસિન્ન તે બધુબુ બેઠાએ અસિન્ન માનતા તો મતાનીરૂપ જ્ઞાનક્ષણો જ મતાન બની જશે, અને તેમ થતા તો વિજ્ઞાનક્ષણરૂપ પક્ષ-સ્વીકારતા જેમ તે કૃતનાશાદિ દોષોથી ગ્રસ્ત બને છે તેમ આ પણ બનશે એટલે આ તો ખરડ ઠાઠવા જતા ઊંટ પેમાડવા જેવું વશે આથી ભિન્ન માનવામા આવે તો એવા બે મવાલો ઠોકે છે કે શુ તે વસ્તુરૂપ હોઈ ભિન્ન છે કે અવસ્તુરૂપ હોઈ તેમ છે ? વળી તે વસ્તુરૂપ હોય તો યુ તે સચેતન છે કે અચેતન ? આ પ્રમાણેના ચાર વિઢપો પૈકી બે જ્ઞાનના પ્રવાહરૂપ મતાનનો તેના સતાની જ્ઞાનક્ષણોથી ભિન્ન સચેતન વસ્તુ તરીકેના વિઢપરૂપે અગીઠાર ઢરાય તો નામાતરથી આત્માનો સ્વીકાર થાય છે એટલે તો સ્ત્રીધીભાઈની માફક ડાળો કાન પકડયા જેવું થયું, કેમકે જૈન દષ્ટિ આત્માને અમુક અપેક્ષાએ જ્ઞાનથી વ્યતિરિક્ત સચેતન પદાર્થરૂપે સ્વીકારે છે જ બે મન્તાનને તેના સતાની જ્ઞાનક્ષણોથી ભિન્ન અચેતન વસ્તુ તરીકે સ્વીકારવામા આવે તો અચેતનરૂપ સતાનમાથી જન્માન્તરમા થનારા જ્ઞાનરૂપ ચેતનની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવાનો અનિષ્ટ પ્રસંગ ખટો થાય છે આની પણ બે દરકાર ન કરવામા આવે તો વટમાથી પણ ભોજ્ઞારૂપ ચેતનની ઉત્પત્તિ માનવી પડશે આના બચાવ અર્થે એમ ડહેવું કે વસ્તુતઃ અસ્તિત્વવાળા એવા પણ અચેતનરૂપ સતાનને અમે અન્ય જન્મમા થનારા ભોક્તૃ-જ્ઞાનના ઉપાદાન કાઠણ તરીકે ન માનતા અમે તો એને ચલકારિ-કાઠણ તરીકે સ્વીકારીએ છીએ તો એ ભૂલભરેલું છે એનું કારણ એ છે કે જે ચેત્તે ડોઈ થવું વસ્તુતઃ સ્વીકારવું હોય તે અન્ય ભાવકાર્યને વિષે

નિમિત્ત-કારણ યાને સહકારિ-કારણ બની શકે છે જેમકે પૃથ્વી, પાણી, પવન અને અગ્નિના બીજરૂપ પૂર્વ થનાર સમર્થ પુંજમાથી ઉત્તરોત્તર પૃથ્વી વગેરેના બીજરૂપ જ પુનઃ સમર્થતર ઇત્યાદિ ક્રમે ઉત્પન્ન થાય છે તેમા પ્રથમ પુનઃમાં રહેલુ બીજ ઉત્તર પુનઃમા રહેલા બીજનું ઉપાદાન-કારણ છે, ત્યારે પ્રથમ પુનઃગત પૃથ્વી વગેરે તો નિમિત્ત-કારણ છે એ પ્રમાણે પ્રથમ પુનઃગત પૃથ્વી વગેરે પદ ઉત્તર પુનઃગત પૃથ્વી વગેરે પ્રતિ ઉપાદાન-કારણરૂપ છે, ત્યાર પ્રથમ પુનઃગત બીજ તો નિમિત્ત-કારણ છે આ રીતે પૃથ્વી વગેરેમા પણ પરસ્પર નિમિત્ત-કારણતા બૌદ્ધ મતમા સ્વીકારાયેલી છે અહીં તો અચેતન સત્તાને બૌદ્ધો કોઈના પણ ઉપાદાન-કારણ તરીકે સ્વીકારતા નથી, આથી કરીને જન્માતરભાવિ ભોક્તૃ-ચેતનના સહકારિ-કારણ તરીકે એને સ્વીકારાય તેમ નથી, કેમકે બૌદ્ધોનો એ સિદ્ધાન્ત છે કે નિમિત્તતા એ ઉપાદાનથી વ્યાપ્ત છે અર્થાત્ જે ઉપાદાનરૂપ હોય તે જ નિમિત્તરૂપ બની શકે એટલે કે જેમ એક જ્ઞાન-સૂણને કર્તૃત્વ અને ભોક્તૃત્વ ઉભયનો ઉપભોગ સંભવતો નથી, તેમ આ નતાનને પણ નસવતો નથી.

આ પ્રમાણે જે વિકલ્પોનો વિચાર વધી રહેતા બાકી રહેલ વિકલ્પ તપાસતા ઠંડેલુ પડશે કે અવસ્તુનું અસ્તિત્વ તે વધ્યા-મુતના જેવું છે એટલે જેમ વધ્યા-મુતથી કર્તૃત્વ કે ભોક્તૃત્વ શક્ય નથી તેમ અવસ્તુરૂપ સત્તાનથી પણ આ યોગ્યોની ઉત્પત્તિ શક્ય નથી આથી કરીને આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું એ જ શ્રેયસ્કર તેમજ પ્રેયઃકર માર્ગ છે.



પ્રમથા પુણ્યપાપાભ્યાં, સવિત્તિ સુલદુઃસ્વયો ।

જ્ઞાન મિન્નં તતો નૈવ, સવિત્તિઃ સુલદુ સયો ॥૧૭॥

સુખ-દુઃખના સંવેદનમા હેતુતા—

શ્લો.૦—“પુણ્ય અને પાપ વડે સુખ અને દુઃખનું જ્ઞાન વાય છે, તેથી જ્ઞાન એનાથી ભિન્ન છે અને એનાથી સુખ અને દુઃખનું સંવેદન નથી જ ”—૯૭

જ્ઞાનની સુખ-દુઃખથી ભિન્નતા—

સ્પષ્ટી.૦—આત્માનો અસ્વીકાર કરનારા બૌદ્ધોનું માનવું એમ છે કે જ્ઞાન નો જ સ્વર્ગમા ગુણરૂપે અને નરકમા દુઃખરૂપે પ્રાદુર્ભાવ થાય છે પરંતુ આ મા યતા કુદ્ધિ-સંગત નથી સુખ-દુઃખના કારણમા, સ્વરૂપમા અને ફળમા ભેદ હોવાથી જ્ઞાનથી સુખ-દુઃખ ભિન્ન છે યહી બહેને આ જ્ઞાન પ્રવૃત્તિજ્ઞાનરૂપ સત્તાનગત હોય કે આલયજ્ઞાનરૂપ સવાનગત હોય, પ્રવૃત્તિજ્ઞાન

સત્તાનગત જ્ઞાન આશ્રીને એ વાત સ્પષ્ટ છે કે વનિતા વગેરેના જ્ઞાનની ઉત્પત્તિને વિષે વનિતાઉપ જે મામત્રી છે તેજ મુખદુખની પણ સામત્રી નથી, કિન્તુ રાગાદિ વાસનાવિશેષ પણ તેમા મામત્રીરૂપ છે જો એમ ન માનીએ તો રાગીની પેઠે મુમુલુને પણ ઉત્તમ મુદ્ધરીના રૂપના જ્ઞાનથી મુખ અને પિશાચિનીના રૂપના જ્ઞાનથી દુખ થાય એવી અઘટિત વાત સ્વીકારવી પડશે વળી ભર ઉનાળામા પણ ચંદનના ન્પર્શના જ્ઞાન-માત્રથી શાંતિ થઈ જવી જોઈએ આ સખધમા એ દલીલ નકામી છે કે રૂપના દર્શન, મનસ્કાર વગેરે સામત્રીથી જ્ઞાન તેમજ મુખ-દુખની ઉત્પત્તિ હોવાથી જ્ઞાનથી મુખદુખ ભિન્ન નથી, કેમકે સામત્રીની મામાન્યતામા વિશેષતા ન હોય તોપણ અવાતર દેથ, કાળ, ભાવ વગેરે સામત્રીની વિશેષતાને લઈને ભિન્નતાની ઉત્પત્તિ ટેજ આ તો કારણરૂપ ભેદ દ્વારા પ્રવૃત્તિજ્ઞાનસત્તાનગત જ્ઞાન અને મુખદુખનો ભેદ થયો સ્વરૂપથી પણ ભિન્નતા છે જેમકે જ્ઞાન સ્વપરપ્રકાશક છે, જ્યારે મુખ-દુખ અનુકૂળ અને પ્રતિદુષ વેદનીયરૂપ છે રૂપની બાળતમા પણ ભેદ છે જેમકે હિતની પ્રાપ્તિને વિષે પ્રવૃત્તિ અને અહિતના પરિહારને વિષે નિવૃત્તિ એ જ્ઞાનનુ રૂપ છે, જ્યારે નવીન નવીન સ્વગોચર તૃષ્ણાથી વિમુખતાની ઉત્પત્તિ તેમજ નેત્ર વગેરે પ્રસાદ દ્વારા વિવર્ણનાની ઉત્પત્તિ મુખ-દુખના રૂપો છે

આલયજ્ઞાનસત્તાનગત જ્ઞાન પરત્વે પણ વિચાર કરતા એ જ્ઞાનની મુખદુખ સાથે અભિન્નતા સ્વીકારી શકાતી નથી, કેમકે એમા હેતુ, સ્વરૂપ અને રૂપની બાળતમા ભિન્નતા રહેલી છે આલયજ્ઞાનનો હેતુ સમનતર પ્રત્યક્ષગી પૂર્વ જ્ઞાન છે જ્યારે ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ વસ્તુના સયોગો મુખ-દુખના હેતુઓ છે વળી આ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સ્વપરપ્રકાશકરૂપ તેમજ પ્રત્યય-વિષયક પણ છે, જ્યારે મુખદુખનુ સ્વરૂપ તો ઉપર મુજબ છે વિશેષમા આ જ્ઞાનનુ રૂપ ઉત્તર જ્ઞાનના પ્રવાહને તેમજ પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનને પેદા કરવારૂપ છે, જ્યારે મુખદુખના રૂપો તો ઉપર મુજબ સમજવાના છે અત્ર એ વાત પણ ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે કે આલયજ્ઞાનને મુખદુખરૂપે માનતા હુ મુખ છુ, હું દુખ છુ એવો પ્રત્યય થયો જોઈએ, નહિ કે હું મુખી છુ, હું દુખી છુ એવો એટલે આ પ્રમાણે વિચારતા જ્ઞાન અને મુખદુખ વચ્ચે ભિન્નતા સિદ્ધ વાય છે છતા પણ બાલગોપાલ પણ આ ભેદ સમજી શકે તેવા હેતુથી જ્ઞાનની મુખદુખથી ભિન્નતા સિદ્ધ કરનારી અન્ય સુક્તિ ત્રયકારે આ પદમા દર્શાવી છે જેમકે કુશળ અનુષ્ઠાન વડે સાધ્ય એવી કર્મપ્રકૃતિ 'પુણ્ય' છે, જ્યારે અકુશળ અનુષ્ઠાનવડે સાધ્ય એવી કર્મપ્રકૃતિ 'પાપ' છે આ પ્રમાણેના

પુખ્ત અને પાયરૂપ અસાધારણ બરણ વડે મુખદ્ બનો અનુભવ થાય છે, દિનુ મનસ્કારાદિથી મુખદ્ બનો અનુભવ થતો નથી, કારણ કે માતવેદનીય ડર્મના ઉદયથી આત્માને જે આનન્દ થાય છે તે ‘મુખ’ છે, જ્યારે અસાધ વેદનીયના ઉદયથી આત્માને જે મતાપ થાય છે તે ‘દુખ’ છે આથી કરીને આવયજ્ઞાન તેમજ પ્રવૃત્તિજ્ઞાનની મુખદ્ બધી સિન્નતા સિદ્ધ થાય છે, કેમકે એની ઉત્પત્તિમા જુના જુદા કારણો છે, નહિ કે બધાને માટે એક જ કારણ છે એમ છતાં પણ બે આ વચ્ચે સિન્નતા ન માનતા અલેહતા સ્વીકારાય તો લેહરૂપ વ્યવહારનો ઉત્તેજ થશે.

આથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે જેમ ઘટ અને પટની ઉત્પત્તિના કારણો જુદા હોવાથી તે બંને સિન્ન છે, તેમ મુખ અને દુખ જ્ઞાનથી સિન્ન છે, કેમકે તેની ઉત્પત્તિના કારણોમા સિન્નતા રહેલી છે આથી કરીને જ્ઞાન જ યથાપ્રસંગ મુખદ્ બના સવેદનરૂપ જ એ વાત ન માનતા જ્ઞાનથી અતિરિક્ત મુખદ્ બને ભોગવવાવાળો અન્ય કોઈ છે—જીવ છે એમ માનવું જોઈએ અને તેમ માનવાથી જ પરલોહ માટેના અનુબંધનો તાર્થક થાય.

આ પ્રમાણે આત્માની સિદ્ધિ થતા અદૈતવાદ સામે જૈન દ્રષ્ટિનું શું કથન છે તે રજુ કરાય છે સ્કંદ શબ્દોમા કહીએ તો અદૈતવાદીઓની આત્મા પરત્વે એવી માન્યતા છે કે તે એક જ છે, પરબ્રહ્મસ્વરૂપી છે, સર્વ વ્યાપક છે અને સમસ્ત વિશ્વના શરીરોને વ્યાપીને તે શાશ્વત રહેલો છે, જ્યારે જૈનોની માન્યતા એવી છે કે શરીરે શરીરે આત્મા જુદો જુદો છે, અર્થાત્ તે દેહાવચ્છિન્ન છે આ વાતને નહિ સ્વીકારવાથી જે દોષો ઉદ્ભવે છે તે શ્રયકાર હવે પછીના પદ્યમા દર્શાવે છે.

:

✽

:

:

प्रतिदेह विभिन्नोऽय-मात्मा साङ्कर्यमन्यथा ।

પુણે પાપે સુલે દુ.લે, ભવેન્મોક્ષે ભવેઽપિ ચ ॥૧૮॥

શરીરે શરીરે જીવની પૃથક્તા—

સ્ત્રો.૦—‘આ જીવ શરીરે શરીરે સિન્ન છે બે એમ નહોય તો પુણ્યમા, પાપમા, સુખમા, દુઃખમા, ભોક્ષમા અને સત્તારમા પણ સંકરતા વાય.’—૯૮

પદાર્થનું વિગટીકરણ—

સ્પષ્ટી૦—આ જગતમા કેટલાક જીવો મુક્ત થયા છે, કેટલાક હજી સસારમા રજળે છે, કેટલાક મુખી છે, કેટલાક હુખી છે ઇત્યાદિ વ્યવસ્થા માટે તો સાચે જ બે મત છે. આવી ક્રીને આત્માને શરીરે શરીરે પૃથક્ ન માનતા બે એક જ માનવામા આવે તો ગમે તે એક જીવ મુક્ત થતા સમગ્ર જીવોની મુક્તિ થાય, કેમકે તે સર્વનો આત્મા એક જ છે અને તેમ થતા સસારી તરીકે કોઈ રહે નહિ અર્થાત્ જીવ-ગ્રાહક જીવ વિનાનો બને કે જે વાત કોઈને માન્ય હોઈ શકે નહિ વળી અત્યાર મુખી કેળવે પશુ મુક્તિ મળી નથી એમ કહેવું નિરર્થક છે અને તેમ છતાં જો એમ ન હોય તો હવે કોઈને મુક્તિ મળશે પણ નહિ, કેમકે આટલા અનંત જૂત કાળમા જે ન બન્યું તે હવે ભવિષ્યમા બને એ અસંગત હકીકત છે.

જીવોનો મમાર અને મોહ છે એ વાત વ્યવસ્થા પૂર્વક જણાય છે. પાપને ઐકાત્મ્યવાદ યુક્તિ-સંગત નથી અને એથી કરીને જુદા જુદા ધરમાના દીપકની જેમ દેહિ દેહિ નિરનિરાણો આત્મા છે એ જ માન્યતા વ્યાજખી સમજાય છે.



સદ્ગોચેન વિકાશેન, સદ્ગતો દેહવ્યાપક.

અન્યથા ચાન્યદેહેન, સમે યોગે કથ પૃથક્ ॥ ૧૧ ॥

જીવની દેહવ્યાપકતા—

શ્લોક૦—“ આત્માનો સ હોય અને વિકાસ થતો હોવાથી તે દેહવ્યાપી છે એમ કહેવું યુક્તિ-યુક્ત છે જો એમ ન હોય તો ખીજના શરીર માથે સળવની સમાનતા હોવા છતાં તે પૃથક્ કેમ છે ? ”—૮૮

સકાચ અને વિકાસ—

સ્પષ્ટી૦—આત્માના અસખ્ય પ્રદેશો છે નાના શરીરમા આ સમગ્ર પ્રદેશોનું તેટલો જગ્યા પૂરતું અવગાહન તે ‘સકાચ’ છે જ્યારે મોટા શરીરને વ્યાપીને આ સર્વ પ્રદેશોનું એટલા વિશાળ સ્થળ જેવડું અવગાહન તે ‘વિકાસ’ છે જેમકે ખાલ-દેહના રહેલો લઘુ પરિધાનવાળો આત્મા તરુણ દેહને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેના વિકાસ થયેલો સમગ્રવો, એટલે કે તેના પ્રદેશો પ્રથમ કરતા વિશેષ જગ્યા રોકીને રહ્યા છે આ પ્રમાણેના પ્રદેશોની અવગાહનામા ફરકાર થઈ શકતો હોવાથી તો ક્રીડી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો જીવ મરીને ફેરવવા

ત્યારે તેમના ધાર ત્યારે કઈ પૂર્વ પરિણામ થયા આ માને ઉપદેશ થયે તેનું નવન પશ્ચિમવાળો કોઈ નવો આત્મા ઉત્પન્ન થયે નથી એમ કહેવાયે પ્રમાણ એક નાની ઓગળીને તે રજ મોગ ઓગળે પણ કોઈ કોઈ થકે છે અને તેના પ્રમાણ ધારી જન્યાના કે મોટી જન્યાનાં ને રહે છે તેમ આત્માના પ્રશ્નો વિશે જનજનું

પ્રશ્ન—

ન્યાયિક વૈરની એવી નાન્યતા છે કે આત્મા એકાદે નિત્ય તેનું સ્વરૂપી છે આ નાન્યતા જન જનને માન્ય નથી ને તે આત્માને કથયિત નિત્ય અને કથયિત નિત્ય માને છે તેમજ તેને દેહ પશ્ચિમ માને છે વિશેષમા જન દર્શન આ માનું દેહની સાથે કથયિત દેહના માને છે ન્યાયિકો તો અધિકૃત આત્માને પોતાના દેહની સાથે કેવળ કથો ૧૭૫ જમથ છે એમ માને છે આથી ન્યાયિકોના પદ્ધતિ એ દેહને કથયે ૩૩ કે જેન આત્માનો સ્વદેહ સાથે જમથ છે તેન સ્વદેહ દેવતા તેને જન દેહ સાથે પણ જમથ છે આથી પોતાના દેહ જ રીતે જ જમ-દેહનો અનુનય ન થતા જન્ય દેહ આથીને પણ થશે એકે કે જે દેહીકર અનુનય-વિગ્રહ છે આથી અનુનય વિગ્રહ કીકતનો ત્યારે જન માને તે આત્માને સ્વરૂપીય ન માનવા દેહાવધિનન માનવો રી-ગુમ સ્વાય છે

ધર્મા ધર્માસ્તિકાયા-ડડકા-શાસ્તિકાયાવયો મનાતી

સિદ્ધાન્તવાદિભિર્જોવાદ, વિપરીતા જડાત્મકા ॥૧૦૧॥

ધર્માન્તિકાયાદિની જડતા—

એ —“સિદ્ધાન્તને વળાગ્યોએ ૧માન્તિકાયા, ૨માન્તિકાયા, ૩માન્તિકાયા ૧વૈરને ૭૫થી વિપરીત અને ૧૮-૧૩૫ી માન્યા છે ૨-૧૦૦

૧ સિદ્ધાન્ત નેતી માં જુઓ ન્યાયકુમુદાનિ (૨૨ ૨) ૩૨૫-૩૨૬ (૨૮-૩) દેવ આદ્યતદર્શન (૧૦ ૩૮)

૧-૩ જન્ય નેતી સાથે માં જુઓ ન્યાયકુમુદાનિ (૧૦ ૨૧૧-૨૧૨) જાની નેતી નેતી ને આદ્યતદર્શન (૧૦ ૫૨૮-૫૨૯ ૫૩૬-૫૪૧, ૫૪૧-૫૪૨ સદે, ૫૪૨-૫૪૩)

૪ ૧-૩ નેતી નેતી ૩ અને ૪૧ સમજવા એવી વિશિષ્ટ રૂપે આદ્યતદર્શન (૧ ૧૪-૧૪૫ ૧૪૫-૧૫૦) મા આનેજમા આવી છે

ધર્માસ્તિકાયાદિનુ સ્વરૂપ—

અપહીન—પ્રજ્ઞાહુડના ગતિશીલ અને ગતિપૂર્વક સ્થિતિશીલ એવા બે જ દ્રવ્યો છે—(૧) જીવ અને પુદ્ગલ ગતિ અને સ્થિતિનું ઉપાદાન કારણ જીવ અને પુદ્ગલ જ છે અર્થાત્ ગતિ અને સ્થિતિ એ બંને આ બે દ્રવ્યોનું પરિણામ અને કાર્ય હોવાથી એમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે તોપણ નિમિત્ત—કાણે કાર્યની ઉત્પત્તિમાં અવન્ય અપેક્ષિત છે તે ઉપાદાન—કારણથી જુદું હોવું નેધએ આ અભિપ્રાય મુજબ જૈન શાસ્ત્રમાં ધર્માસ્તિકાયાનું લક્ષણ ગતિશીલ પદાર્થોની ગતિમાં નિમિત્ત વધુ તે અને અધર્માસ્તિકાયાનું લક્ષણ સ્થિતિ શીલ પદાર્થોની સ્થિતિમાં નિમિત્ત વધુ તે એમ દર્શાવેલ છે



પુદ્ગલાશ્ચેદ્ ભવેયુર્ના—કૃતિ સર્વત્ર કિ નહિ ? ।

સ્વપ્નેડનુભૂયતે યોડ્યો, દિનોપલઘ્ન એવ. સ. ॥૧૦૧॥

પુદ્ગલોનું વાસ્તવિક અસ્તિત્વ—

શ્લોક—“જો પુદ્ગલો ન હોય તો ખરેખર નર્વત્ર આગળ કેમ નથી ? જનમાં જે પદાર્થનો અહેસાસ થાય છે તે દિવંગના ઉપલક્ષ્ય થયેલો જ હોય છે ”—૧૦૧

પુદ્ગલ એટલે શું ?—

અપહીન—પર્ણ, રત્ન, ગન્ધ અને વર્ણથી યુક્ત દ્રવ્ય ‘પુદ્ગલ’ કહેવાય છે એ જડ છે એટલે તે જીવથી જુદું પડે છે તેમજ એ સ્પર્શાદિથી યુક્ત હોઈ—મૂર્ત હોવાથી બાકીના જડ અણુવ દ્રવ્યોથી જેવાકે ધર્માસ્તિકાયાદિથી તે ભિન્ન છે એનું ન્યૂન સ્વરૂપ એમ દર્શાવાય છે આ જગતમાં જે કોઈ પદાર્થ આપણી નજરે પડે છે તે સર્વ પુદ્ગલો જ છે આ સિવાયના પદાર્થ પરમાણુ જેવા કેટલાક અતિસૂક્ષ્મ અને અત એવ અતીન્દ્રિય પરંતુ રૂપી દ્રવ્યો પણ પુદ્ગલ છે પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, મન, રાજ, અધકાર, દાયા, આ તપ, ઉદ્ધોત એ બધા પુદ્ગલો છે એમ જૈન શાસ્ત્રનું માનવું છે.

“પૂર્વેન્નેડપરાપરપરમાખ્યાદિસદ્વચનેન સ્થૌલ્યપરિણામમાપદ્યન્ને તદ્વિચરનેન ત્વ ગલન્તિહસન્તીતિ નિરુક્તવિધિના પુદ્ગલા મૂર્તિમન્તા વાહ્યાર્થાઃ”

અર્થાત્ ‘પુદ્ગલ’ શબ્દ પૂર અને ગલ્લ એ બે ધાતુઓ ઉપગ્રથી બનેલો છે. તેમાં અન્યાઅન્ય પરમાણુઓ વગેરેના સંઘાતથી નૂલ પરિણામને ‘પ્રાપ્ત

થયુ તે 'પૂરણ' છે અને તેના વિદેયથી દાસ પામવો તે 'ગલન' છે. આ પ્રમાણેના પૂરણ અને ગલનરૂપ વ્યભાવવાળા પદાર્થો 'પુદ્ગલ' કહેવાય છે તે મૂર્ત છે અને બાહ્ય અર્થરૂપ છે

જ્ઞાનાદૈતવાદનું નિરસન—

ધણાખરા દશનકારો પુદ્ગલરૂપ બાહ્ય પદાર્થનો સ્વીકાર કરે છે જે બૌદ્ધો જ્ઞાનાદૈતવાદી છે તેઓ જ આનો અસ્વીકાર કરે છે તેમની માન્યતા એવી છે કે અનાદિ અવિદ્યાથી જેની વિસ્મરદતા ચોરાઈ ગઈ છે એવું જ્ઞાન જ પોતાના આકારમા બાહ્ય સ્વરૂપનો આરોપ કરી આ નીલ છે, આ પીત છે એવા આકારરૂપે તેને ગ્રહણ કરે છે, વાન્તે વાન્તવિક રીતે કોઈ નીલાદિ પદાર્થ નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનનો અવિદ્યા નામનો જે સબધ છે તે પોતે જ બાહ્ય અર્થને પોતાનામાં આપન કરી પોતાના આકારના ગ્રહણમા કારણરૂપ થાય છે અન્ય સ્વરૂપમા કહીએ તો જેમ તિમિર દોષથી યુક્ત નેત્રવાળાને કેશના આલબન વિના કેશોદુક જ્ઞાન થાય છે અથવા કાચકામલિ દોષથી નસ્ત જન સફેદ શખને પીળાના અવલબન વિના પણ પીળો માને છે તેમ આ બાહ્ય અર્થ વિના પણ અવિદ્યા નબધ પોતે બાહ્ય અર્થનું જ્ઞાન કરાવે છે એવી જ્ઞાનાદૈતવાદીની માન્યતા ટે આના નિરસનાથે એમ કહેવામા આવે છે કે નિરતર અવિદ્યાના ઉત્સગના સગની ઇચ્છાથી નીલ, પીત વગેરે આકારોને વિષય નહિ કરનાર પણ જ્ઞાન ઉદાસી અને મીચિલો આખવાળાઓમા એક સરખું નીલ છે, આ પીત છે ઇત્યાદિ આકાર વડે દેશ, કાળ વગેરેના નિયમ વિના પણ જ્ઞાન થવું જોઈએ તે તે કારણ સામગ્રીના સદ્ભાવમા પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ નહિ માનવાથી તો પૃથ્વી, જળ વગેરે સામગ્રીના સદ્ભાવમા પણ બીજામાંથી અકુશની ઉત્પત્તિ ન થવી જોઈએ. આના બચાવ તરીકે જ્ઞાનાદૈતવાદી એમ કહે કે નેત્રનો વ્યાપાર પણ ત્યા કારણરૂપ હોવાથી તેના અભાવમા તે જ્ઞાન કેવી રીતે થાય તો તેને એમ પૂછવામા આવે છે કે શું જ્ઞાનથી અને અવિદ્યાથી નેત્ર કોઈ અતિ રિક્ત પદાર્થ છે? કદાચ માની લઈએ કે નેત્ર આ બેથી બિદ્ધ છે તોપણ અધકારમા ચાહ આવતા નીલાદિને વિષે આ નીલ છે ઇત્યાદિ આકાર બાહ્ય રૂપે સ્મરણ-જ્ઞાન ન થવું જોઈએ, કેમકે ત્યા નેત્રના વ્યાપારનો અભાવ છે તેમજ વળી જ્ઞાનિને લઈને જગૃત અવગ્યાના અને સ્વપ્ન અવગ્યાના જ્ઞાનમા કશી વિશેષતા ન હોવાથી સ્વપ્નમા આ નીલ છે ઇત્યાદિરૂપે જ્ઞાન ન થવું જોઈએ, કેમકે ત્યા પણ નેત્રનો વ્યાપાર નથી આથી જ અગ્રે કહીએ છીએ કે પુદ્ગલો હોય તો જ નીલાદિ આકાર ધરાવે દેશ કાલાદિનો નિયમ ધરી શકશે, નહિ કે અન્યથા પુદ્ગલનો સર્વવ્યા અભાવ માનતા આકારનો સર્વન પ્રતિભાલ થવો જોઈએ અને તેમ જ્યા તે વતે નથી તેના કારણ તરીકે નીલાદિ અર્થ

અને જ્ઞાનની અલેદતા જે જ્ઞાનાર્દ્રતવાદી તરફથી સૂચવાય તો તેને અગે હવે પ્રશ્નો પૂછવામા આવે છે નીલાદિ ગ્રાહ્ય પદાર્થોના જ્ઞાનની સાથે શુ પાર-માર્થિક અલેદ માનો છે કે અપારમાર્થિક ? પ્રથમ પક્ષ સ્વીકારશે તો આપ મહેરજાને એ જણાવવા તન્દ્રી લેવી કે આ પારમાર્થિક અલેદથી શુ તદ્રૂપતા (તેના જેવી એકતા) પરસ્પરનો અભાવાભાવ, વ્યાવર્તક ધર્મનો અયોગ કે એકદેશતા આપ સૂચવવા માગો છે ? તદ્રૂપતા કહેવાની આપનાથી હિંમત કરી શકાય તેમ નથી, કેમકે એથી તો તે તેથી ભિન્ન છે એવું જ્ઞાન ન થતા તે તે જ છે એવું જ્ઞાન થાય, કારણ કે તત્ત્વરૂપતા માનવાથી અવધિ અને અવધિમત્તાનો દોષ થવાનો અને સાથે સાથે બીજાપણાની બુદ્ધિનો અને બીજા પણાનો વ્યવહાર પણ આકાશકુસુમ જેવો થવાનો ઘડો પોતાનાથી જ ભિન્ન નથી એમ કહેવાય તેમ નથી આના ઉત્તર તરીકે એમ સૂચવવું કે બીજા-પણાની બુદ્ધિ અને તેનો વ્યવહાર ભલે ન થાય, અમને પણ એ વાત કથાપ્રસંગ મા ઈષ્ટ છે અને શાસ્ત્રમા તો અરુ જીવોને જણાવવા માટે બેના અહણુ કરવામાં પણ અડચણ નથી તો તે બાલચેષ્ટા છે, કેમકે તે બેની તદ્રૂપતાની અસિદ્ધિ છે, તેમજ દેશત્વ, મૂર્તત્વ, જડત્વ, બ્રૂક્ષેપ, આગલી વગેરેનો નિર્દેશ, યોગ્યતા, ત્યાગ, અહણુ ઇત્યાદિ અર્થક્રિયાક્ષમત્વ વગેરે જે ધર્મો નીલાદિ મૂર્ત દ્રવ્યોમા પ્રતીત થાય છે તે નીલાદિને જ્ઞાનસ્વરૂપ માનવાથી ઘટી શકશે નહિ, કેમકે મૂર્તત્વ, જડત્વ વગેરે ધર્મો જ્ઞાનના છે જ નહિ

હવે અલેદનો અર્થ અભાવાભાવ કરશે તો આત્માશ્રયરૂપ દોષ લાગુ પડશે, કેમકે અભિન્ન જ્ઞાન અને બાહ્ય પદાર્થરૂપ પ્રતિયોગિતા નિરૂપણ પૂર્વક જ તે બેના પરસ્પર અભાવાભાવ અલેદનું નિરૂપણ કરી શકાય અને તે બેના પરસ્પર અભાવાભાવનું નિરૂપણ તે જ પ્રતિયોગિતા અલેદનું નિરૂપણ કહી શકાય અને તેવી રીતે નિરૂપણ કરવા જતા તો પોતાના નિરૂપણમા પોતાની અપેક્ષારૂપ આત્માત્રય દોષ જરૂર ઉપસ્થિત થવાનો કદાચ આથી બીજે આપ એમ કહેશે કે ઇતરેતર અભાવાભાવરૂપ અલેદ ભલે ન હો, પરંતુ તેવી પ્રતીતિ તો થાય છે ઉત્પન્ન થનારી તેવા પ્રકારની પ્રતીતિ અન્ય કારણની અપેક્ષા રાખે છે, કેમકે કારણ વિના કોઈ કાર્ય થતું નથી, માટે લેદ-વ્યવહારના હેતુ-ભૂત ઇતરેતરાભાવ (અન્યો-ન્યાભાવ)મા બ્યારે કારણાતરતા મલવતી હોય ત્યારે અલેદ-પ્રતીતિ માટે અવકાશ જ કયા રહે, એ આપ વિચારી જોશે નાથે સાથે એ પણ ધ્યાનમા રાખશે કે જે પદાર્થો દ્વારા નિરૂપણ કરવા લાયક ઇતરેતરાભાવ તેમા એકની અધિકરણરૂપે પ્રતીતિ થાય છે, બ્યારે બીજાની પ્રતિયોગિરૂપે બીજામા બીજાના અભાવનું નામ જ 'ઇતરેતરાભાવ' છે જેમ આ નીલ પીત નવી, આ નીલમા પીત નવી અર્થાત્ આ નીલ પીતસ્વરૂપી નથી

તેમ પ્રત્યુત્તરનાં પણ આ નીલ જ્ઞાનવરૂપી નથી આવા પ્રકારની આબાલગો પાવ પ્રસિદ્ધ વાતનો અપહાસ કરવા એ બુદ્ધિવાળી તૈયાર હોય ?

અલેનો અર્થ વ્યાવર્તક ધર્મોનો અર્થ એમ ડરવો પણ પાલવે તેમ નથી, કારણ કે તે પણ યુક્તિ-સંગત નથી એનું કારણ એ છે કે જ્ઞાન અને પુદ્ગલમા લિન્ન દેશ, જ્ઞાતિ વગેરે ધર્મો તમજ સ્વપ્રકાશત્વ, પરપ્રકાશ્યત્વ વગેરે વ્યાવર્તક ધર્મો અનુભવસિદ્ધ છે, કેમકે જ્ઞાનનો દેશ આત્મા છે, જ્યારે પુદ્ગલનો દેશ આત્માવા અતિરિક્ત છે, જ્ઞાનત્વરૂપ જ્ઞાતિ એ પુદ્ગલત્વરૂપ જ્ઞાતિવી લિન્ન છે, જ્ઞાનમા સ્વપ્રકાશત્વરૂપ ધર્મ છે, જ્યારે પુદ્ગલમા પર પ્રકાશ્યત્વરૂપ ધર્મ છે, ઈત્યાદી હકીકતો પ્રત્યક્ષપણે અનુભવાય

હવે અલેનો અર્થ એકદેગતા ડરતા હો તો તે પણ વાસ્તવિક નથી કેમકે એકદેશતારૂપ અલેકનેનું આપ ઉપાદાનરૂપ માનો હો કે અધિરણરૂપ ? જો ઉપાદાનરૂપ માનશે તો તે ઠીક નથી, કેમકે જ્ઞાનનું ઉપાદાન તો આત્મા છે અગર તો સમનતર પ્રત્યક્ષ છે, અને પત્તુ ઉપાદાન તત્તુ છે અને તેનું ઉપાદાન તેના અવયવો છે આ પ્રમાણે જ્ઞાન અને પદાર્થ બાહ્ય પદાર્થોના ઉપાદાન લિન્ન લિન્ન છે તો પછી એ બેમા અલેક કેમ મનાય ? અધિકરણ રૂપ એકદેગતા ત્વીકા વાથી પણ આપની દાખ ગળી શકે તેમ નથી, કેમકે જ્ઞાનનું અધિરણ આત્મા વગેરે છે અને બાહ્ય પદાર્થનું અધિરણ પૃથ્વી વગેરે છે વળી નીલ જ્ઞાનરૂપે આત્માનું નવેદન થતા પીતાદિ આકારરૂપ વિજ્ઞાનોથી વ્યાવૃત્તરૂપે આત્માનું મવેદન થાય આ પ્રમાણે આત્મા સથાર્થ જાણી શકાય તેમજ વળી જેમ તેનાથી વ્યાવૃત્તરૂપે આત્માનું ગ્રહણ કરાય છે તેમ પીતાદિ એવા બાહ્ય વિશેષણોથી પણ તેનું ગ્રહણ થાય છે જેમ જેમ પોતાને મૈત્રીથી લિન્ન જાણે છે તેમ મૈત્રીના દહ, કડગ વગેરેથી પણ પોતાને લિન્ન નમજે છે આવી પરિસ્થિતિમા જ્ઞાન અને પદાર્થનો અલેક કેવી રીતે મનાય ?

અન જ્ઞાનાર્દેશવાદી એમ પ્રશ્ન કરે કે બીજા વડે બીજાનું સવેદન નહિ થતું હોવાથી તમામ સનિત્તિઓની મુનવેદનમાત્રમા નિમજ્જનતાને લીધે એક બીજાની વાર્તાના વિષે અનલિજ્જતા હોવાથી કયા જ્ઞાનાતરથી વિવક્ષિત જ્ઞાનમા વ્યાવૃત્તિનું ગ્રહણ થઈ શકે તેમ છે તેમજ તેના વિશેષણોથી પણ કેવી રીતે વ્યાવૃત્તિનું જ્ઞાન થઈ શકે તો આનો ઉત્તર એ છે કે બીજા પુરુષના જ્ઞાનનું ગ્રહણ થઈ શકતું હોવાથી પોતાના જ્ઞાનનું પણ અમરણ, પ્રત્યલિજ્જાન વગેરે દ્વારા અનુસધાન બરાબર હોવાથી વ્યાવૃત્તિનું જ્ઞાન થઈ શકે છે, વિશેષમા છેવટે નર્વસના જ્ઞાનના વિચરૂપ બધા સ્થાને હોવાથી કોઈ પણ પ્રકારની આ પત્તિ માટે સ્થાન નથી

સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રશ્ન એ છે કે સર્વજ્ઞ પ્રાણીઓના ચિત્તને જાણે છે કે નહિ? નથી બાંધુતા એમ કહેશે તો તે અસવજ્ઞ ઠરશે અને જાણે છે એમ ખેડે તો બીજાથી તો બીજાનું વેદન થાય છે એવી અમારી માન્યતા સિદ્ધ થાય છે

વળી આપે જે નિયમ જ્ઞાનની સાથે અભેદ સિદ્ધ કરવા માટે બાધ્યો છે તે જ જ્ઞાનની સાથે ભેદ નિદ્ધ કરે છે જેમકે વિરુદ્ધ નીલ, પીત, હરિત વગેરે આકારનાં સમુદાયનો આશ્રય લેનાર બીજાનું જ્ઞાન કોઈક વાગ ઉપલબ્ધ થાય છે જો તે જ્ઞાન તે આકારને ગ્રહણ કરતું નથી એમ કહેશે તો તે જ્ઞાન નિરાકાર થવાનું, અને જો તે આકારને ગ્રહણ કરે છે એમ કહેશે તો એકી સાથે અનેક વિરુદ્ધ આકારના ગ્રહણથી જેટલા આકારો અનુભવગો થર થાય છે તેટલા આકારરૂપે તો જ્ઞાનમાં જરૂર ભેદનો પ્રસંગ સ્વીકારવો પડશે આ પ્રમાણે વિજ્ઞાતીય પદાર્થોની જ્ઞાનની નાવે અભેદરૂપ મિત્રતાના સાધન માટે જે મહોપલબ્ધ ઉત્પ્રકટ છે તે જ મહોપલબ્ધ અત્યંત સજ્જાતીય હોવાથી જ્ઞાનને પણ ભિન્નરૂપે પ્રતિપાદન કરે ત્યારે તે મહોપલબ્ધનો કોણ સ્વીકાર કરે?

વળી મહોપલબ્ધ નિયમરૂપ હેતુ-જ્ઞાનથી પદાર્થમાં અભેદતા કહી શકાય તેમ નથી જેમકે જ્ઞાન દ્વારા મહોપલબ્ધ નિયમથી જેમ પદાર્થને જ્ઞાનરૂપ માને છે તેમ પદાર્થ દ્વારા મહોપલબ્ધ નિયમથી જ્ઞાનને પદાર્થરૂપ માનવાનો પ્રસંગ કેવી રીતે દૂર કરશે?

અર્થના ઉપધાન વિના આલબ્ધ રહિત જ્ઞાનમાં ઉપલબ્ધ કે ઉત્પા. સંભવતો નથી એવી ગીતે મહોપલબ્ધરૂપ નિયમના સમપણાને લગ્નને વિનિગમનમાં કોઈ પણ પ્રમાણ ન હોવાથી બનેલા બનેલા જરૂર આવવાનું તેમજ બનેલા દ્વારા પચ્ચર અર્થક્રિયામાં નાધકતા બાધકતા આવી પડવાનો તેટલા માટે પ્રતિનિયત ઉપલબ્ધની સામગ્રીના સાહચર્યરૂપ નિયમથી મહોપલબ્ધ પણ જ્ઞાન અને પદાર્થમાં જરૂર ઘેરો ભેદજે, અને વિરુદ્ધ ધર્મના નુષ્ઠ ધર્મા માહચર્ય નિયમથી પણ ભેદ થવાનો એટલે વિરોધ માટે કયો અરકાશ રહ્યો?

આમ છતાં માની લઈએ કે જ્ઞાનમાં અને પદાર્થમાં અભેદતા છે તોપણ અધકારથી ઢકાયેલા ઘડો પ્રકાશની આગે નક્કી ઉપલબ્ધ થાય છે અને તેથી ભેદનો પ્રતિભાસ થાય છે, માટે આવા પ્રકારના ભેદપક્ષમાં પણ-વિપક્ષમાં પણ હેતુ જોતો હોવાથી એ હેતુ અનૈકાન્તિક (બ્યલિ-ચારી) છે આવી કરીને ભેદનો બ્યાપક મહોપલબ્ધરૂપ નિયમ છે એ વાતનું નિરસન થાય છે, કેમકે ભેદની પોતપે તાની કારણ સામગ્રી પદાર્થોના ભેદમાં કારણરૂપ હોવાથી મહોપલબ્ધના નિયમની સિદ્ધિ અશક્ય છે જેમ પુત્રની માથે પિતા આવ્યા ઈત્યાદિ મ્યજો-

માં બાલુલતાથી લોકમાં ભેદ જ નોવામાં આવે છે, કેમકે ત્યાં 'નહ' શબ્દનો પ્રયોગ છે આ હેતુ સાધ્યતા વિષયથી વ્યાપ્ત હોવાથી વિરુદ્ધ પણ છે, કેમકે સાધ્યભાવની સાથે જે હેતુ વ્યાપ્ત હોય તે 'વિરુદ્ધ' કહેવાય છે વળી જે હેતુ અન્વય-વ્યતિરેકી હોય તેને સાધ્યતા સાધનમાં માપ રહ્યું કરે છે, પરંતુ ત્યાં ભેદના પ્રતિભાસ માટે જરા પણ અવકાશ ન હોય ત્યાં અન્વય ઘટી જ કેમ નકે ? તત્તુના સદ્ભાવમાં પડેના સદ્ભાવ અને તેના અભાવમાં તેનો અભાવ એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે આવા કવચિત્ ભેદથી વિશિષ્ટ મ્થળમાં અન્વય વ્યતિરેક ઘટી શકે, પરંતુ જ્યાં સર્વથા જ્ઞાનનો પદાર્થ સાથે અભેદ જ હોય ત્યાં કેનો કેની સાથે અન્વય કે વ્યતિરેક જનવાનો ? મટે એકાત અભેદ ૫ ક્ષમા અન્વય કે વ્યતિરેક માટે સ્થાન જ નથી પ્રસ્તુતમાં બેતુ રહ્યું નહિ થઇ શકવાથી સામર્થ્યના અભાવને લઇને હેતુ કેવી રીતે પોતાના સાધ્યને સાધશે ?

આનો ઉત્તર જ્ઞાનાદૈવવાદી એમ આપે કે બીજાને સમભવવા માટે હેતુનો પ્રયોગ છે, કેમકે બીજો પણ વિકલ્પવિષયક પદ્યને ભેદ વડે પ્રતિપાદન કરવામાં સમર્થ છે, તો એ ઉત્તર અનુગત છે વિશેષમાં અમે આ નબંધમાં જ્ઞાનાદૈવવાદીને પૂછીશું કે આ ભેદને આપ વાસ્તવિક માનો છે કે અવાસ્તવિક ? અને વળી તેનો નિશ્ચય વિકલ્પથી થાય છે કે નહિ ? જો ભેદ વાસ્તવિક છે એમ માન્યો તો વાસ્તવિક ભેદનો વિકલ્પથી નિષ્ક્રય થતો હોવાથી હેતુ કાલાત્મયયાપદિષ્ટ (બાધિત) થાય છે વળી અવાસ્તવિક ભેદનો વિકલ્પ નિશ્ચયથી થાય છે એમ પણ કહેવાય તેમ નથી, કારણ કે અવાસ્તવિક વડે અન્યને પ્રતિજ્ઞા પમાડી શકાય નહિ એમ શુદ્ધિ (છીપ)માં રજત (ચાદી)ના પ્રતિભાસમાંથી જ્ઞાતની નિદિ વાસ્તવિક થતી નથી તેમ પ્રકૃતમાં પણ સમજવું વળી મૃગપૃષ્ઠાકૃપ જળનો પોતાનામાં આરોપ કરવા છતાં તૃણથી ઉત્પન્ન થયેલ વેદનાની કોઈ પણ રીતે શાંતિ થતી નથી એ વાસ્તવિકનો પણ વિકલ્પથી નિર્ણય થતો નથી તો તે વિકલ્પના વિષયરૂપ કેવી રીતે બને છે ? અને વળી અવિકલ્પ-ગોચર જ્ઞાનસ્વરૂપી એવા તેની જ્ઞાતાનો કેવી રીતે નિશ્ચય થાય ? અથવા તેવા વિકલ્પનું વિકલ્પપણું જ કેમ નભવે, કેમકે તે તો નિશ્ચયરૂપ છે ?

કદાચ એમ કહેશે કે અવાસ્તવિક પદાર્થનો પણ વિકલ્પથી નિર્ણય થતો નથી માટે તેને વિકલ્પના વિષય તરીકે કેમ મનાય તો તે સુક્ત નથી, કારણ કે તે વખતે તેનું અવાસ્તવિકપણું જ્ઞાનસ્વરૂપી નથી એમ સાચી નિર્ણય કરાય છે ? અને વળી શયશૂનની માફક આગરણ કરતા અવાસ્તવિક ભેદમાં પરને પ્રતિજ્ઞા પમાડવાપણું પણ ક્યાંથી સભવે ?

જ્ઞાનાદૈવવાદીને હવે એ પૂછવામાં આવે છે કે ચિત્ર જ્ઞાનમાં નીલ, પીતલ વગેરે આકારોને જણાવતું જ્ઞાન અનુક્રમે તે જણાવે છે કે એક સાથે ? અનુક્રમે

જણાવે છે એમ જાહેરો તો તે જ્ઞાનમા ચિત્ર આકારનો પ્રતિભાસ નહિ થવાનેજ પ્રસંગ જણાય છે તેમજ જ્ઞાન ક્ષણિક હોવાથી તેટલા વખત સુધી તે ટકતું નથી એક સાથે જણાવે છે એ વાત પણ યુક્તિ-વિરુદ્ધ છે, કેમકે એ સળુ-ધમા બે પ્રનો ઉપગ્રિય થાય કે શું તે જ્ઞાન એ વિવિધ આકારોને અનેક રૂપથી લાલે છે કે એક રૂપથી? નવમ વાત અગ્નિકાંઠ કંપાથી તો તેનાથી અભિન્ન એવા જ્ઞાનમા પણ વિરુદ્ધ વિવિધ ધર્મોના અવ્યાસ (આરોપ)ને લઇને તેમા પણ અનેકતાનો પ્રસંગ આવવાનો ખીજી વાત સ્વીકારવાથી પણ તમારો દહાડો વળે તેમ નથી, કેમકે પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા આકારોમા એકતાની પ્રતીતિ, કેવી રીતે થઈ શકે? વારતે ચિત્ર સ્વેદનથી પણ અલેદની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી

આલો આપણે એ વાત પઠવી મૂઝીએ કે જ્ઞાનથી અર્થનો અલેદ છે કે નહિ, તોપણ ઇચ્છા, દ્રેષ, પ્રયત્ન, સુખ, દુઃખ, હર્ષ વગેરે આત્મિક શુભો જે દરેક મનુષ્ય, અનુભવે છે તે જ્ઞાનથી ભિન્ન છે કે નહિ એ પ્રશ્ન આપને પૂછીશું, તેમજ આ બેમા ગમે તે પણ સ્વીકારો તોપણ જ્ઞાનની માથે તે નક્કી ઉપલબ્ધ છે કે નહિ એ, પણ જણાવશો આના ઉત્તર તરીકે એમ સૂચવશો કે જ્ઞાનથી ઇચ્છાદિ ભિન્ન છે તેમજ તેની માથે ઉપલબ્ધ પણ નથી તો આપને હાથે આપનો સિદ્ધાંત ખરિત થશે આથી જો એમ કહેવા તૈયાર થશો કે ઇચ્છાદિ જ્ઞાનની સાથે ઉપલબ્ધ થાય છે તેવી તે ભિન્ન છે તો ઇચ્છાદિ વગેરેથી હેતુમા અનેકાતતા આવશે જો એમ કહેશો કે જ્ઞાનની સાથે એ ઉપલબ્ધ નથી અને તેથી ભિન્ન નથી તો હેતુ ભાગાસિદ્ધ બને છે, કેમકે ઇચ્છાદિ વગેરેને જ્ઞાનથી અલેદ, સિદ્ધ કરવામા સહોપલભનો અભાવ છે

ના પ્રમાણે અલેદ સિદ્ધ નહિ થતો હોવાથી ચીકાઈ જઈને જ્ઞાનાત્મવાદી એમ જવાબ આપે કે જ્ઞાનની માથે ઇચ્છાદિનો ઉપલભ થાય છે અને તેથી તે ભિન્ન છે, કેમકે જે જ્ઞાન બાહ્ય નીલાદિ પદાર્થોને આત્મસાત્ કરવામા સમર્થ છે તે શું અભ્યતર અને નિગતર સાથે વસનાર ઇચ્છાદિને આત્માની સાથે એક સ્વરૂપી સુખનો અનુભવ ન કરાવે? આનો પ્રત્યુત્તર એ છે કે જળ વગેરેનું જ્ઞાન થયા બાદ ઇચ્છા થાય છે, ત્યાર પછી પ્રયત્ન અને ત્યારબાદ તેનું ઉપાર્જન છે, એ દરેકના અનુભવની વાત છે અને ત્યાર પછી સાહિત્ય એ પ્રકારે કમથી પહેલી ક્રિયાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે તો પછી આ અર્થ-ક્રિયાઓ-ઇચ્છા-દિને એકાતથી જ્ઞાનસ્વરૂપી માનતા મનવશે નહિ, કેમકે સ્વસ્વરૂપે પ્રવર્તમાનો પ્રતિભાસમાત્રનો જે પ્રવાહ છે તેનાથી ભિન્ન અર્થ-ક્રિયાઓ આપના મત પ્રમાણે જ્ઞાનમા અલભાવ છે

અલેદ-સિદ્ધિ માટે એક ચદ્રની ખીબા ચડતું દર્શાવ આપવાથી, પ્રજ્ઞ આપનો બેરો પાર પડે તેમ નથી, કેમકે તેમા તો ખીજા અવાસ્તવિક ચદ્રનો જ

વાસ્તવિક (સાચો) અદ્ર સાથે અલેદ સૂચવાયો છે, જ્યારે અહીં તો વાસ્તવિક સત્ય નીલાદિ પદાર્થોનો જ્ઞાનથી અલેદ સૂચવાય છે એટલે દૃષ્ટાંતમાં વિષમતા રહેલી છે વળી અવધિભૂત અદ્ર તો જ્ઞાનરૂપ પદ્ધતિમાં અતર્ગત ન હોવાથી પદ્ધતિમાં આવતો હોવાને લીધે દૃષ્ટાંતનો પણ અભાવ થવાનો, કેમકે જે જે દૃષ્ટાંતો આપ આપશે તે સર્વે જ્ઞાનથી ભિન્ન હોવાથી બાહ્ય અર્થની અસિદ્ધિમાં કેવી રીતે સાધનભૂત થાય તે વિચારી એવો

અપારમાયિક નીલાદિ પદાર્થોનો જ જ્ઞાનથી અલેદ વિવિધિત છે, કેમકે અમારે ત્યાં તો જ્ઞાન સિવાય કોઈ પણ પારમાર્થિક સત્ય છે જ નહિ એવું કહાપણુ ડાળવા તૈયાર હો તો આપને પ્રશ્નો પૂછીએ છિયે જેમકે શું અપારમાયિક અર્થ અસત્સ્વરૂપ છે, ઔપચારિક નીલાદિ શબ્દ વિષયક છે કે બ્રાહ્મિ વિષયક છે? જો અસત્સ્વરૂપ કહેવો તો આથી શું આપ પ્રાગભાવ કહેવા માગો છો કે પ્રધ્વ સા ભાવ? કે તે દેશમાં અવિદ્યમાનપણું કે આ કંઈ પણ સ્વરૂપ છે જ નહિ એમ? તેમાં પણ વળી જો પ્રાગભાવવાળો કે પ્રધ્વ સાભાવવાળો પદ્ધતિ સ્વીકારતા હો તો શું તે અભાવે એકી સાથે માનો છો કે અનુક્રમે તે પણ સાથે સાથે જણાવશે. એકી સાથે એમ કહેવું નિરર્થક છે, કેમકે આ બે અભાવો તો ભિન્નકાલીન છે એટલે ભિન્નકાલીન અને એકકાલીનનો એજ ડેવી રીતે ખાય? આથી કહીને જો કેમસર માનવા જશે તો પ્રાગભાવવાળા નીલાદિને તેના ઉત્તર કાળમાં અને પ્રધ્વ સાભાવવાળા નીલાદિને તેના પૂર્વ કાળમાં પારમાયિક સરવને પ્રસંગ જરૂર આવવાનો વળી કાલાતરવર્તી નીલાદિનું વર્તમાન કાલ ભાવિ જ્ઞાન સાથે તાદાત્મ્ય કેવી રીતે નભવે, કેમકે તે બેમાં તો કાલની ભિન્નતા છે તેમ છતાં પૂણુ આ વાત માનવી અલ્પ સમજે તો નીલાદિમાં પણ વર્તમાનપણાની આપત્તિ જરૂર આવવાની આ ઉપરાંત બીજા ભાવિ નીલાદિના સ્મરણ વગેરેના વશથી તે નીલ છે ઇત્યાદિ આકાન્વાણુ જે જ્ઞાન થાય છે તે નહિ થાય, પરંતુ આ નીલ છે ઇત્યાદિ આકારવાણુ જ જ્ઞાન થવાનું

હવે જો અસત્સ્વનો બર્ત તે દેશમાં અવિદ્યમાનપણું એમ કરવા તૈયાર થશે તો તેથી પણ આપને શુકવાનું નહિ વળે કેમકે ત્યારે તો દેશાતરમાં નીલાદિના સરવનો પ્રસંગ ખડો થશે વિશેષમાં દેશાતરમાં રહેલા નીલાદિનું આ દેશમાં થયેલા જ્ઞાનની સાથે તાદાત્મ્ય ઘટી શકશે નહિ, કેમકે દેશોમાં ભિન્નતા છે તેમ છતાં પણ જો કદાચક નહિ દોડો તો નીલાદિમાં પણ જ્ઞાનનો દેશ જે આત્મા તે સ્વીકારવો પડશે અને એ વાત કોને ધટ હોય?

જો અસત્સ્વનો અર્થ કંઈ સ્વરૂપ નહિ એવો કરશે તો જેમ અવિદ્યાના આરોપવાળા નીલથી આ નીલ છે એવું નીલ આકારનું જ્ઞાન પેદા થાય છે તેમ તેનાથી જ આ પીત છે એવું ખીણા આકારનું જ્ઞાન કેમ ન પેદા થાય, કારણ કે

નીલ અને પીતમા અકિચિદ્રૂપતા તો મમાન છે વળી એમ થવાથી તો પ્રતિ-
ભાસનો નિયમ પણ નહિ રહે આથી ભાઈ સાહેબ ! આપનો પ્રથમ પક્ષ
હવામા ઊડી જાય છે

હવે ઔપચારિક નીલાદિ ચળક વિષયક ખીજો પક્ષ ગ્રહણ કરશો તો તે
પણ યુક્તિ-વિકલ છે, કેમકે જ્યાં સુધી મુખ્ય વસ્તુને વાસ્તવિક સત્યરૂપે ન
સ્વીકારાય ત્યાં સુધી ઉપચાર માટે સ્થાન જ નથી મજૂરની ભુદિની મદત,
જડતા અને તેનું ભાર વહન કરવાપણુ એ ગુણોનું બળદના ગુણો સાથે મળતા-
પણુ આવતું હોવાથી આ મજૂર બળદ છે એવો વ્યવહાર સુપ્રસિદ્ધ છે પરંતુ
આ હકીકત પણ ક્યારેક મુખ્ય બળદને ભેયો હોય ત્યારે જ સભવે છે. પ્રકૃતમા
નીલાદિ પદાર્થનું આપના મત પ્રમાણે કોઈ પણ કાળે વાસ્તવિક દર્શન થાય
જ નથી તો પછી કોનો કયા આરોપ કરી શકાય ? વસ્તુ નહિ હોવા છતાં પણ
તેની નત્તા સ્વીકારશો તો તેની સત્તા જ્ઞાનથી ભિન્ન સિદ્ધ થવાની અને તેમ થતા
તો જ્ઞાનાદ્રેતવાદ ઉપર ખાણી ફરી વળવાનું

ચાલો હવે અમે આપના બ્રાન્તિવિષયક ત્રીજા પક્ષની સમાલોચના કરીશું.
મુખ્યતાના અભાવમા બ્રાન્તિ પણ કોનામા થવાની ? બળદમા સાચી ચાદી
ભેવાથી ચાદી ભેવા ચળકાટવાળી છીપને ફરથી ભેધને એ ચાદી છે એવી બ્રાન્તિ
થઈ શકે છે પરંતુ જેના મતમાં સત્ય ચાદી માટે અવકાશ જ નહોતો ત્યાં
બ્રાન્તિની વાત જ શી ? અહીં તો કોઈ નીલાદિ મુખ્ય પદાર્થ ઉપલબ્ધ નથી
અને એ ઉપલબ્ધ છે એમ માનવા જશો તો પૂર્વની પેઠે પારમાર્થિક બાદ
નીલાદિ પદાર્થની ઉપપત્તિ ઇચ્છા વિરુદ્ધ સ્વીકારવી પડશે. નીલાદિ બ્રાન્તિ
વિષયક જ્યાં કોઈ પણ વસ્તુ જ નથી ત્યાં તેના ગુણના આરોપ દ્વારા કરાતો
જ્ઞાનની સાથેનો તાદાત્મ્ય સબધ તો કયાથી જ સભવે ? એ બાદ્ય અર્થને
સત્ય માનવા જશો તો અબ્રાન્ત જ્ઞાનના તાદાત્મ્યથી તે અર્થમા પણ અબ્રા-
ન્તતા આવવાની

આ સાંભળીને જ્ઞાનાદ્રેતવાદી એમ કહે કે પારમાર્થિક સત્ત્વ કે અપાર
માર્થિક સત્ત્વ એવા નીલ સાથે જ્ઞાનનો અલેહ માનનારાને આ પ્રમાણેના દોષો
બલે લાગુ પડે, પરંતુ અમે એમ કયા માનીએ ઠિયે ? અમારી માન્યતા તો
એ છે કે અનાદિ ઠાલીન અવિદ્યાના સામર્થ્યથી જ્ઞાન પોતે જ પોતાના આ-
કારને બાદ્ય અર્થમા આરોપીને આ નીલ છે એવા આકારનું સવેદન કરાવે
છે. આના ઉત્તર તરીકે આપણે એને પૂછીશું કે આકાર એટલે શું સ્વરૂપ,
સાદર્ય કે સંસ્થાન ? આકાર એટલે સ્વરૂપ એમ તો કહી શકાય નહિ, કેમકે
જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક હોવાથી હું નીલ છું એવું જ્ઞાન કરાવે, નહિ કે તે નીલ છે
એવું કદાચ એમ કહેશો કે ઇન્દ્રિયાણિયાની માફક અવિદ્યા લૌકિક જ્ઞાનને

પણ પ્રમિત કરશે અને તે દ્વારા પોતાનામાં બહુપણનો આરોપ કરી તેણે
 સંવેદન કરાવી શકશે, માટે વિરોધનો અવકાશ કયા રહ્યો તો એ કથન પણ
 બ્યાજબી નથી એનું કારણ એ છે કે શું અવિદ્યાને આપ મૃત્તિસત્તીરૂપ યાને
 મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ કે પરમાર્થસત્તીરૂપ માનો છે તે બહુવું બાકી રહે છે એ
 સૃષ્ટિસત્તીરૂપ માનશે તો વિચાર કયાં વિના એ વાત કદાચ સમજીય લાગે,
 પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ જ નહિ તો પછી તેના અસરવને લઈને જ્ઞાનમાં બ્યામોદ્ધ
 કેવી રીતે ઉદ્ભવી શકે? પરમાર્થસત્તીરૂપ પણ પણ ઠીક નથી એ પક્ષમાં તો
 એના ઉત્તરકાલીન બાધક જ્ઞાનથી જ પૂર્વજ્ઞાનિવાણ જ્ઞાન કહી શકાય. જેમ
 અવિદ્યા યાને મિથ્યાજ્ઞાનને લીધે સાચે રહેલા પદાર્થને આદી માનીને તેને
 દેવાની ઇચ્છાથી પાસે આવનારને છીપ બોધને ખ્યાલ આવે કે આ તો
 મારો પ્રમ હશે તેમ પ્રકૃતમાં મિથ્યાજ્ઞાનને વશ હોવાથી જ્ઞાન પોતાના આ
 કારમાં બાધરૂપ આરોપણ કરે છે ત્યારે બાધક બળથી કોઈ વખતે આ નીત
 નવી એવા જ્ઞાનનો ઉદય બવો બોધે, પરંતુ આપને ત્યાં તેમ તો થઈ નથી
 તો તેનું કારણ છે? આનો ઉત્તર એ જ્ઞાનાદેવતાથી એમ આપે કે ત્યા
 આદિમત્તવ (અદિ હોવાપણ) હોવાને લીધે બાધક જ્ઞાનનો ઉદય થાય, પરંતુ
 અવિદ્યા તો અનાદિ હોવાથી અગરે દેવનો અવકાશ જ નથી, તો એ ઉત્તર
 શુદ્ધિ-વિકલ છે એનું કારણ એ છે કે અવિદ્યાનું છાયાની પેઠે સદા સાહચર્ય
 હોવાથી જ્ઞાનમાં પ્રાન્તતાના પ્રત્યક્ષને લઈને સત્ય જ્ઞાન કદાપિ ઉદ્ભવશે જ
 નહિ અને તેમ થતા તો સર્વજ્ઞતાની હોનિ થવાની અને પરલોક માટે કરાતા
 અનુષ્ઠાનો નિષ્ફળ જવાના વિશેષમાં પ્રાન્તત્વ અને અપ્રાન્તત્વ એવા વિભા
 જોનો અભાવ હોવાથી સ્વપ્ન-અવસ્થા અને જાગરણ-અવસ્થા વચ્ચે કશો ભેદ
 રહેશે નહિ અર્થાત્ આ સ્વપ્ન-અવસ્થા દરમ્યાનનું જ્ઞાન છે અને, આ જાગૃત
 અવસ્થાનું છે તેમજ આ જ્ઞાન પ્રાન્ત છે અને આ અપ્રાન્ત છે એવી પણ વિ
 શેષતા સંભવશે નહિ

કહેવાની મતલબ એ છે કે વાસ્તવિક કર્તા, કરણ, કર્મ, દેશ, કાલ વગેરે
 પ્રમ ધોથી રહિત અને કોઈક વાર સત્યતાને જણાવવાવાળી એવી જ્ઞાનની અવસ્થા
 તે સ્વપ્ન છે, જ્યારે કર્તા, કરણ વગેરે પ્રમ ધોથી શુદ્ધ કોઈક જ અર્થના
 સ્થિતિ બાધક એવા જ્ઞાનને જાગરણ-અવસ્થા બહુવી આથી કરીને
 લોકો જાગરણ-જ્ઞાનને સ્વપ્ન-જ્ઞાનનું બાધક ગણે છે સ્વપ્ન-અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થયે
 લા પદાર્થો જાગૃત અવસ્થામાં તે રૂપે ઉપલબ્ધ નહિ થતા હોવાથી તેમજ
 તેની અર્થક્રિયા પણ નહિ થઈ શકતી હોવાથી અર્થની પ્રાપ્તિ માટે પ્રવૃત્તિ
 પણ નહિ હોવાથી અપ્રજ્ઞાનને લોક અસત્ય ગણે છે, જ્યારે જાગૃતજ્ઞાનની
 અર્થ-ક્રિયા કરવાથી તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી હોવાથી તે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિને લઈને
 જાગૃતજ્ઞાનને લોક સત્ય ગણે છે વળી સમગ્ર જ્ઞાન અવિદ્યાથી અનાદિત હો

વાથી જે જે જ્ઞાન ઉદયમા આવે તે બધુ બ્રાન્તિમય જ હોય જ જોઈએ એટલે કે સ્વપ્ન-જ્ઞાન અને બાગૃત-જ્ઞાન જેવા લેહ પડવા જ ન જોઈએ અને પટે તો છે તેની કોણ ના પાડી શકે? વિશેષમા અવિદ્યાને આપ જ્ઞાનરૂપ માનો છો કે અજ્ઞાનરૂપ? જો જ્ઞાનરૂપ કહેશો તો અવિદ્યા એવું નામ જ રહેશે નહિ જો અજ્ઞાનરૂપ કહેશો તો તે પણ ઠીક નથી કેમકે આપના મત પ્રમાણે જ્ઞાન સિવાય અન્ય કોઈ પણ વસ્તુનું તાત્વિક અસ્તિત્વ જ નથી છતાં જો માનવા જશો તો જ્ઞાનાન્તવાદરૂપ મૂલમા જ કુઠારાધાત યગનો.

હવે જો આકારનો અર્થ સદૃશતા કરવા જગો તો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે જ્ઞાનની કોની સાથે સદૃશતા છે? શુ કોઈ પદાર્થ સાથે કે જ્ઞાનાત્મક સાથે? અર્થની સાથે જ્ઞાનની સદૃશતા છે એમ તો કહેવાય તેમ નથી, કેમકે અર્થ કંઈ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરતો નથી પોતાના આકારના અર્પણ દ્વારા સ્વરૂપને જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવે છે તે અર્થાકાર જ્ઞાન છે એ પ્રમાણે જ્ઞાનનું અર્થ સાથેનું સાદૃશ્ય આપ બોદોની જેઠે સ્વીકારો છો, કેમકે બાહ્ય અર્થને તો આપ સ્વીકારી શકો તેમ નથી આથી અર્થની સાથે જ્ઞાનની સદૃશતા સિદ્ધ થતી નથી જ્ઞાનાત્મક સાથે જ્ઞાનનું સાદૃશ્ય એ પણ પણ અનુચિત જ છે, કેમકે બીજા જ્ઞાનની સદૃશતા હોવા છતાં તેનો બાહ્ય અર્થમા આરોપ કરવાથી, કશો લાભ નથી આવી આવી અર્થશૂન્ય કલ્પના કરવાથી શો ફાયરો? વળી તે, વખતે આ મારા જેવું છે એવા આકાર દ્વારા જ્ઞાનનું, બહાર પોતાના પ્રસંગને લઈને નીલ એવા આકારથી ગ્રહણ બની શકશે નહિ.

હવે આકારનો અર્થ સ્થાન કરવા જશો તો તે પણ યુક્ત નથી, કેમકે એનો તો એને વિષે અભાવ છે કારણ કે જેમ નીલ વગેરેનું, સપ્તમાન હોય છે તેમ જ્ઞાનનું સ્થાન હોતું નથી તેમ છતાં આમ માનવાથી કોઈ વિવક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ પણ થાય તેમ નથી તો આવી કલ્પના શા માટે કરવી? વળી સર્વજ્ઞના જ્ઞાન દ્વારા, અનાદિ અવિદ્યાથી કલુષિત સસારી જીવોના ચિત્તોનો સહોષલભરૂપ નિયમથી અલેહ માનતા સર્વ જીવોને સર્વજ્ઞ માનવા પડશે અથવા તો સર્વજ્ઞને પણ અસર્વજ્ઞ ગણવા પડશે લેહ માનવા જતા તો તેમની સાથે બ્યભિચાર થતો હોવાથી આ હેતુ અનૈકાન્તિક કરે છે વિશેષમા અલેહ નીલ વગેરેની સિદ્ધિ વિના અલેહતા સિદ્ધ કરનાર પ્રમાણ પણ કોઈ રીતે મળી શકવાનું જ નહિ, કેમકે અન્યતર સબધીની અસિદ્ધિ છે એટલે અલેહના બલુગા ફૂંકવાં નકામા છે આ વાત સ્પષ્ટ રીતે રજુ કરીએ જેમકે શું અલેહ સિદ્ધ છે કે નહિ? જો નથી એમ કહેશો તો તે પ્રમાણે કોનો અલેહ સિદ્ધ કરશે? જો સિદ્ધ છે એમ કહેશો તો તે શુ પોતાનાથી સિદ્ધ છે કે પરથી? પોતાનાથી સિદ્ધ છે એમ કહેવાનું તો સાહસ ઘણું થકે તેમ નથી કેમકે એમ હોય તો સાધ્ય-

શી વિરૂદ્ધ જે ભેદ તેની સિદ્ધિ કેમ થતી નથી, કેમકે તે સિદ્ધિ વિના સ્વ-
પરસિદ્ધિ વિભાગ નથી વળી પોતે જ પોતાની સિદ્ધિમા કારણરૂપ હોય એમ મનાય
ખરૂં કે? શું ઘટો જ ઘડાની ઉત્પત્તિમાં કારણરૂપ છે? આથી પરથી સિદ્ધ છે એમ
કહેવા જશે. તો તે પર પણ શું સિદ્ધ છે કે નહિ? જો સિદ્ધ છે તો પોતા
નાથી કે પરથી? પરથી કહેશે તો ઉપર પ્રમાણેની પ્રશ્ન-પરપરા જોવી થશે
જો સિદ્ધ નથી એમ કહેશે તો વિવાદ મટવાનો નહિ આ પ્રમાણે ઉપયુક્ત
અભેદ સમઘરૂપ હેતુ માનવાથી અનેક દૂધણો આવતા હોવાથી એ વાત
છાડી દેવી જ ઠીક છે.

જે પ્રમાણ છે તે જ્ઞાન છે જેમકે સ્વપ્નમા જોયેલા નીલ વગેરે જેમ
પ્રકાશિત થાય છે તેમ અન્ય પણ સમજવું અન્ય દષ્ટાંત સાધ્યવિકલ નથી,
કેમકે સ્વપ્નમા જોયેલા અર્થ-પ્રમથની, ભગૃત દશામા બાધક જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ
દ્વારા અભાવ-સિદ્ધિ વડે પ્રકાશમાનપણથી જ્ઞાનપણની સિદ્ધિ થઈ શકવાની
આ પ્રમાણે પ્રકાશમાનત્વરૂપ હેતુ રચી કરી આપ આપનો મનોરથ સાધી
શકો તેમ નથી, કેમકે અમે આપને પૂછીશું કે આ પ્રકાશમાનત્વથી શું સમ-
જવું? જો એથી પ્રકાશનો સમઘ એમ કહેશે તો શું આ સમઘ તાદાત્મ્ય-
રૂપ છે, તદુત્પત્તિરૂપ છે કે વિષયવિષયિભાવરૂપ છે? તાદાત્મ્યરૂપ સમઘ
છે એમ તો કહી શકેશે નહિ, કેમકે અતીત અને અનાગત અર્થોમા ભિન્ન
કાલપણું હોવાથી અને વર્તમાન અર્થોમા ભિન્ન દેશપણું હોવાથી પ્રકાશની
દ્વારે તેનો તાદાત્મ્યરૂપ સમઘ ઘટી શકતો નથી વળી નીલ આકારની ઉત્પ-
ત્તિના કાલમાં પીત આકારના જ્ઞાનનો પણ ઉદય કેમ ન થવો જોઈએ, કેમકે
પ્રકાશનું તાદાત્મ્ય તો આ બંનેમા બરાબર છે?

તદુત્પત્તિરૂપ માગું પણ ખરેખર કરવા લાયક નથી, કેમકે પ્રકાશથી
અર્થની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ કેમ કહેવાય? તેમ છતાં જો માન્યો તો
દીપકાદિના પ્રકાશથી ઘટ, પદ વગેરેની ઉત્પત્તિ થવી જોઈએ અને એમ
થવાથી સુબ્યવસ્થિત ગરણવાદ ઉપર પાણી ફરી વળવાનું વળી અમૂત જ્ઞાનરૂપ
પ્રકાશથી ઘટાદિ મૂર્ત પદાર્થોની ઉત્પત્તિ સલાવે જ કેમ? અને તેમ છતાં
જો આ વાત સ્વીકારવામા આવે તો જન્યજનક ભાવ જ કયાં રહ્યો? વળી આ
વત કદાચ ભેદ પક્ષમાં જ ઘટી શકે, કેમકે ધૂમ અને અગ્નિની પેઠે ત્યાં
જન્યજનક ભાવ ભેદાશયી છે.

હવે ત્રીજો પક્ષ પણ સ્વીકારાય તેમ નથી, કેમકે અર્થો એ વિષય
છે અને પ્રકાશ એ વિષયી છે એવો વિષયવિષયિભાવ તો ભેદ-પક્ષમા જ
ઘટી શકે છે.

હવે જો પ્રકાશમાત્રત્વ એટલે પ્રકાશમાત્રત્વ છે, નહિ કે તેનો સબધ એમ કહેવા તૈયાર થતા હો તો આ સબધમા આપને ચાર પ્રશ્નો પૂછીશું જેમકે શું પ્રકાશમાત્રત્વ એટલે જ્ઞાન વ કે પ્રકાશને અધીન એવું પ્રકાશત્વ કે સ્વત પ્રકાશત્વ કે તૈજસપણું ? સાધ્ય અને સાધનમા ઠઈ ફરક નહિ રહેતો હોવાથી હેતુ પણ સાધ્ય કોટિમા આવી જતો હોવાને લીધે પ્રથમ પક્ષ બનાવ્યો છે બીજો પક્ષ તો આપને માન્ય હોય જ કેમ ? કેમકે જ્ઞાનને સ્વપ્રકાશક આપ માનો છો એટલે જ્ઞાન જ્ઞાનાતરને અધીન પ્રકાશરૂપ છે એમ આ કહી જ કેમ શકો ? અન્ય શબ્દોમા ઠહીએ તો જ્ઞાનરૂપે સિદ્ધ કરાતા નીલાદિ પદાર્થો જ્ઞાનની જેમ સ્વપ્રકાશક હોવાથી પ્રકાશને અધીન પ્રકાશવાળા બની શકે નહિ, એમ આપનું માનવું છે ત્રીજો પક્ષ યુક્તિવિઠલ છે સ્વત પ્રકાશપણું માનવા જતા તો આપણની પેઠે નીલ વગેરેમા ચૈતન્ય હોવાને લીધે તેમા પણ ઇચ્છા, દ્રેષ, પ્રયત્ન વગેરેનો પ્રાદુર્ભાવ કેમ નહિ થાય ? અને વળી તેમ થતા હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના ત્યાગના ઉપાયના હેતુરૂપ ત્યાગ, ઝહેણું ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિઓ નીલાદિમા પણ કેમ ન સભરે ? ચોથો પક્ષ તો મનાય જ નહિ, કેમકે તેમા તો પ્રતિબધની જ અમિદિ છે, કેમકે જે તે જ છે તે જ્ઞાન છે એવી વ્યાપ્તિ તો છે જ નહિ, માટે જ્ઞાનમા તૈજસપણું પ્રયોજક નથી, કિન્તુ સ્વપરપ્રકાશકપણું પ્રયોજક છે

બાહ્ય અર્થને નહિ માનતા હોવાથી જ્ઞાન સ્વપરપ્રકાશક છે એ વત કદાચ આપને ગળે નહિ ઉતરે, પરંતુ સ્વસંવિહિતત્વને લક્ષને જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક છે એમ તો આપ પણ સ્વીકારશો જ ને ? વળી મનોરમાનું જ્ઞાન તેનો મોટો ભાગ વિપિનચન્દ્ર એની ચેષ્ટાદિ દ્વારા બહી શકે છે આ પ્રભાણેની સર્વ મનુષ્યને અનુભવસિદ્ધ હકીકતનો આપ કેવી રીતે અપભાષ કરી શકશો ? વાસ્તે જ્ઞાનમા પરપ્રકાશતા પણ આપે સ્વીકારવી જ જોઈએ

વિશેષમા દૃષ્ટાંતમા સાધ્ય-વિકલતાનો પરિહાર કરવા માટે સ્વપ્નમા જોયેલો અર્થ ઇત્યાદિ જે આપે પૂર્વે (પૃ ૩૬૦) કહ્યું છે તેને ઉદ્દેશીને અમે આપને એમ પૂછીએ છીએ કે ત્યા પણ જે બાધક જ્ઞાન છે તે શું સત્ય છે કે અસત્ય ? જો તે સત્ય છે એમ કહેશો તો તેની સત્યતાનો નિર્ણય શાથી થયો ? કેમકે સ્વપ્નમા દેખેલા પદાર્થની ભગૃત અવસ્થામા પ્રાપ્તિ તો છે જ નહિ. તો પછી સત્યની તો વાત જ શી કરવી ? એવી રીતે તો જે પદાર્થનું દર્શન કરાવે અને તેને પ્રાપ્ત કરાવે તે સત્ય કહેવાય અને તેમ થતા ભગૃત અવસ્થામાં થનારા બાધ વિનાના જ્ઞાનમા પ્રાપ્તિને યોગ્ય ઉપદર્શિત અર્થને પ્રાપ્ત કરવાપણું હોવાથી તેમા સત્યતા માનવી જ જોઈએ આ ઉપરથી આપ એમ

કહેવા તૈયાર થાઓ કે ઉપદર્શિત પદાર્થની પ્રાપ્તતાના અભાવને લઈને નદ્ર, સૂર્ય, તારા ઇત્યાદિ વિષયક જ્ઞાનમાં અસત્યપણાનો પ્રસંગ આવશે તો એ કથન ઠીક નથી, કેમકે પ્રાપ્તિની યોગ્યતા અને પ્રમાણની હાજરી પણ હોવા છતાં ઉપદર્શિત અર્થની પ્રાપ્તિ નહિ કરાવવાવાળા જ્ઞાનને અસત્ય માનવમાં આવે છે તેમજ વળી અર્થને નહિ પ્રાપ્ત કરાવનાર જોવા બદ્ધાદિના જ્ઞાનમાં સત્યતા જરૂર છે જ, કેમકે વિપ્રકર્ષ વગેરે દ્વારા પ્રાપ્તિની યોગ્યતાના અભાવને લઈને તેના અવરૂપ ચદ્ર વગેરેની અપ્રાપ્તિ ઘટી શકશે વાસ્તે બાધક જ્ઞાનની સત્યતાના અભિવાધીએ બાહ્ય અર્થની તિલ્લિ જરૂર જ સ્વીકારવી જોઈએ.

હવે એ બાધક જ્ઞાનને અસત્ય કહેશે તો સ્વપ્નમાં જોયેલા પદાર્થ-સમૂહમાં સત્યનો પ્રસંગ જરૂર જ પડે છે એવાનો, અને આ વાત તો આપને પણ ઇશ નથી વળી જ્ઞાન વિના સ્વપ્નમાં બીજું શું પ્રકાશિત થાય ? એમ કહેવામાં તો દિવસના અનુભવેલા અને સાંભળેલા જે પદાર્થો છે તેના અનુભવજન્ય અતિશય સંસ્કારના આવેશથી ત્યાં પ્રકાશ પડતો હોવાથી અને અત્યે એવ અનુભવરૂપ સ્મૃતિના વિષયોનું વડે સ્વપ્ન-જ્ઞાનમાં સત્યતા ડેડવેક અશે રહેો મિથ્યાત્વથી વાસિત અતઃસ્વપ્નવાળા પુરુષને જોયેલા, સાંભળેલા અને અનુભવેલા જ પદાર્થોના સ્મરણને વિષે પ્રાપ્ત કાલમાં અનુભવ, અભ્યાસ, દર્શના વખતનો પરિચય ઇત્યાદિ દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા સંસ્કારની ભાગ્યેય સાક્ષાત્ અનુભવરૂપે જ પ્રતિભાસ થાય છે વિશેષમાં સ્વપ્ન-જ્ઞાન સર્વાં અસત્ય છે એમ તો કહેવાય તેમ નથી જ કેમકે જોયેલા પદાર્થોનું અદૃશ્ય વગેરે સામગ્રી દ્વારા ભાગ્યેય અવસ્થામાં અભાગ્યપણીય સર્વાં દર્શન થાય છે તેમજ વળી સ્વપ્નમાં જોયેલા પદાર્થમાં બાધક જ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી અભાવનિહિ દ્વારા જ્ઞાનપણું પ્રતિષ્ઠાન અસંગત છે, કેમકે ભાગ્યેય દશામાં તે ઠેકાણે વિસવાદ નહિ હોવાની સાક્ષાત્ પદાર્થની પ્રાપ્તિ દ્વારા જ્ઞાનની અસિદ્ધિ છે.

વિશેષમાં બાહ્ય અર્થ નિવાય સ્વપ્નમાં જ્ઞાનમાં સત્યતા અસત્યતાનો વિભાગ પણ ઘટી શકે તેમ નથી, કેમકે પ્રમાણોને બતાવેલ અર્થની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ વડે જ જ્ઞાનની સત્યતા અસત્યતાનો વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે વળી સ્વપ્નમાં જોયેલ દૃષ્ટાંત દ્વારા અસત પ્રકાશના સ્વભાવ વડે સ્વપ્ન-જ્ઞાનની માફક વિવક્ષિત જ્ઞાનમાં પણ અસત નીલાદિનો ઉલ્લેખ કરવા વડે અસત્યપણું આવવાનું એમ કહેવું પણ ઉચિત નથી, કેમકે જેમ, અસત પ્રકાશ વડે અસતની આપત્તિ કહેા છે તેમ સત પ્રકાશ વડે સતની આપત્તિ કેમ નહિ

આવે ? માટે એવી રીતે જ્ઞાનપણની સિદ્ધિને લઈને નીલાદિમા જ્ઞાન કદાપિ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ.

આ પ્રમાણેની વિવેક યુક્તિઓ દ્વારા જે બાહ્ય અર્થ સિદ્ધ થાય છે તેને જ જોના પુરુષવના નામથી ઓળખે છે અને તેના પરમાત્મા અને સંકેષ એવા બે મુખ્ય લેટા છે આ સળધમા તેમજ અન્યવાકના નિરસનાથે પણ ઘણું કહી શકાય તેમ જ છતાં અન્ય-ગૌરવના બધથી અત્ર વિરમ વામા આવે છે



શુભાઃ પ્રકૃતયઃ પુણ્ય—મશુભા. પાપમેવ ચ ।

સુખિદુઃખિજનોત્પાદ, આભ્યાં ન સમભૂતતઃ॥ ૧૦૨ ॥

પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા—

શ્લો०—“શુભ પ્રવૃત્તિઓ ‘પુણ્ય’ અને અશુભ ‘પાપ’ કહેવાય છે. આ બે વડે સુખી અને દુઃખી જોનાની ઉત્પત્તિ છે, નહિ કે સાંચાગ્નિ (પૃથ્વી વગેરે) જોતો વડે” —૧૦૨



સુખદુઃખાશ્રવો લોકે, દ્વિવિધોઽસ્તિ શરીરિણામ્ ।

શ્રેષ્ઠાનુષ્ઠાનતશ્ચાચો, દ્વિતીયઃ સ્યાદ્ વધાદિભિઃ ॥૧૦૩॥

આશ્રવોના બે પ્રકારો—

શ્લો०—“લોકમા જોનાને સુખ આશ્રવ અને દુઃખ આશ્રવ એમ બે પ્રકારના આશ્રવ છે ઉત્તમ કાર્યો વડે પ્રથમ અને હલ્યા વગેરેથી બીજો થાય.” —૧૦૩



૧ “ પ્રક્રિયતે-શુભાશુભપરિણામમાજ્ઞા જીવેન પ્રકર્ષેણ આત્મસાન્નિર્વૃત્ત્યત્ત્વેતિ પ્રકૃતિ ” અર્થાત્ શુભ કે અશુભ પરિણામવાળા જીવ દ્વારા જે પ્રકર્ષપૂર્વક આત્મરૂપ કરાય છે તે ‘પ્રકૃતિ’ છે

શુભાશ્રવો વધાદિભ્ય, સૌનિકાનાં ન કિં ભવેત્ ? ।
 ચેદાગમ. કથ શુદ્ધો, જીવધાત્તપ્રદર્શકઃ ? ॥૧૦૪॥

શુભ આશ્રવનુ પ્રવરે—

શ્લો.૦—“જીવની હિ સા વગેરેથી શુભ આશ્રવ થનો હોય તો કસાઈએને (પણ) તે કેમ ન મળે ? વળી (યત્નાદિ) ખાટેની હિ સા તે હિ સા નથી એમ (એ વેદાદિ) આગમ)નુ કહેવું દોય તો પ્રાપ્તિ વધની પ્રવરણ કરનાર શાસ્ત્ર શુદ્ધ કેમ કહેવાય ?”-૧૦૪

❖ ❖ ❖ ❖
 વીતરાગોઽસ્તિ સર્વજ્ઞ-સ્તદુક્તિ. સ્પાત્ સદાગમ ।
 યતોઽનૃત ન સ વ્રૂયા-દભાવે દ્વેપરાગયોઃ ॥ ૧૦૫॥

શુભાશ્રવનુ લક્ષણ—

શ્લો.૦—“અર્જુન સનાથી પણ રાગ રહિત છે તેનું કથન તે શુદ્ધ પ્રવચન છે, કેમકે તેનામાં રાગ અને દેવનો અભાવ દેવાથી તે અમલ્ય વદે (૦૮) નહિ”-૧૦૫

❖ ❖ ❖ ❖
 પાપસ્થાનાદ્ વિરક્તત્વ, સવરો વ્યવહારતઃ ।

॥ નિશ્ચયાત્ સ્યાદ્વ શૈલેશ્યા, મુક્તિગો યદનન્તરમ્ ॥૧૦૬॥

સવરની દ્વિવિધતા—

શ્લો.૦—“પાપસ્થાનથી વિરક્તતા તે ‘વ્યવહારથી સવર’ કહેવાય છે, જ્યારે જૈવેશી અવસ્થા વિષેનો સવર કે જેના (પાલન) પછી જીવ મોક્ષે જાય તે ‘નિશ્ચયથી સવર’ છે”-૧૦૬

❖ ❖ ❖ ❖
 તપોભિર્નિર્જરા સર્વ-વાદિભિ સ્વલુ સમ્મતા ।

અન્યથા તત્ક્રિયા નૈવ, ક્રિયાવાદિષુ યુજ્યતે ॥૧૦૭॥

તપશ્ચર્યાથી નિર્જરા—

શ્લો०—“તપશ્ચર્યાઓ વડે કર્મની નિર્જરા થાય એ વાત સર્વે વાદીઓને ખરેખર માન્ય છે, એમ ન હોય તો તેની ક્રિયા ક્રિયાવાદીઓને વિષે, જ્યાં ન જ ગણાય”-૧૦૭

મિથ્યાત્વાદિનિમિત્તોઽત્ર, વન્ધ સ્યાત્ કથમન્યથા ।

સસારમોક્ષરૂપે દ્વે, વ્યવસ્થે ભવતો ભુવિ ? ॥૧૦૮॥

બંધના હેતુઓ—

શ્લો०—“મિથ્યાત્વ વગેરે બંધના હેતુઓ છે એમ નહિ હોય તો કેવી રીતે જગતમા સસાર અને મોક્ષ એવી બે વ્યવસ્થા નક્કવે ?”-૧૦૮

અનાદિસિદ્ધયોગે તુ, સદ્ગતિર્નૈવ જાયતે ।

વદ્ધોઽન્યો મોક્ષયતેઽન્યથ, ક્ષણવાદેઽપિ સાં નહિ ॥૧૦૯॥

અનાદિ સિદ્ધિ મર્તનો નિરાસ—

શ્લો०—“ઈશ્વરને અનાદિ કાળથી સિદ્ધ માનતાં તેમજ ક્ષણિકવાદ સ્વીકારતા પણ સગતિ થતી નથી, કેમકે એથી તો એકનો બંધ થાય અને અન્યને મુક્તિ મળે”-૧૦૯

વધ્યતે પ્રકૃતિર્જીવો, મુચ્યતે નેતિ સદ્ગતમ્ ।

પુનરાગમન કસ્માત્, ક્ષયે નિશેપકર્મણામ્ ? ॥૧૧૦॥

પ્રકૃતિના બંધની અસગતિ—

શ્લો०—“પ્રકૃતિનો બંધ થાય અને મુક્તિ જીવની થાય એ વ્યાખ્યાની નથી પણી સર્વ કર્મોનો સ્થાયી આદિ દ્રવીયી અવતાર કેવી રીતે સંભવે ?”-૧૧૦

જિજ્ઞાસુઃ કિં ગતોઽપિ દ્રાક્ ।

એતન્ન સદ્ગત ભવો ન હિ ॥૧૧૧॥

તીર્થના રક્ષણાદિ માટે પણ સુકાના આગમનનો અસર ભવ—

શ્લોક—“પોતાના પક્ષનો પરાભવ થતો હોવાથી મુક્ત જીવ ઝટ (સત્તારમા) આવે છે એ (કથન) વ્યાજ્ઞી નથી, કેમકે ભવ નિષ્કારણ નથી જ ”—૧૧૧

૬ ૬ ૬ ૬

નિર્હેતુકો હિ સસારો, ભવેન્ન નિયતાવધિ. ।

નિત્યજીવસ્વભાવાત્મા, મોક્ષસ્તુ કર્મણા ક્ષયે ॥૧૧૨॥

મોક્ષસ્તુ ૨૧૩૫—

શ્લોક—“જે સસાર નિષ્કારણ થાય તે મુક્ત મર્યાદાવાળો ન હોય મોક્ષ તો કર્મોના વિનાશથી ઉદ્ભવનો દ્રવ્યરૂપે શાયત એના જીવનો વ્યભાવ છે ”—૧૧૨

૬ ૬ ૬ ૬

વસ્તુસ્વભાવતો દેહ-ત્રિભાગોનપ્રમાણતઃ ।

સર્વોપરિ હિ લોકાન્તે, કર્મમુક્ત પ્રતિષ્ઠતિ ॥૧૧૩॥

સુકાની અવગાહના—

શ્લોક—“(મુક્તરૂપ) પદાર્થના વ્યભાવને લઈને કર્મોથી મુક્ત થયેલા (જીવ) સર્વની ઉપર લોકાતમા પોતાના શરીરથી ત્રીજા ભાગે ન્યૂન અવગાહનાવાળો થઈને રહે છે ”—૧૧૩

૬ ૬ ૬ ૬

અનન્તજ્ઞેયજ્ઞાની સ્યા-જ્જીવ. કર્મયુતો નહિ ।

તત્ કર્મણિ વિનાશ્યાત્ર, સર્વજ્ઞસ્તત્ર તિષ્ઠતિ ॥ ૧૧૪ ॥

જ્ઞાનાવરણીય કર્મના નાશ વિના સર્વજ્ઞતાનો અભાવ—

શ્લોક—“કર્મથી મુક્ત જીવ અનંત બાણુવા લાયક (પદાર્થો)ને બાણુતો નથી, વાસ્તે અત્ર કર્મોનો સહાર કરી ત્યા સર્વજ્ઞ રહે છે ”—૧૧૪

૬ ૬ ૬ ૬

યવના-ડડર્ય-વેણવાદીના, કુતર્કેનંવ મુદ્ધતિ ।

યતો હાલાહલ તેવાં, સ્પષ્ટ તત્ત્વેષુ વિચિતે ॥ ૧૧૫ ॥

યવનાદિના તત્ત્વોનો ખડિખકાર—

શ્લો ૦—“ (આસ્તિક્યરૂપ સમ્યક્ત્વથી વિબૃષિત જીવ) યવનો, આર્ય-
માણસો, વૈષ્ણવો વગેરેના કુતર્કાંથી મોહ પામતો નથી, ‘કેમકે તેમનાં તત્ત્વોને
વેળે સ્પષ્ટપણે ઝેર મેલેલું છે ’—૧૧૫



જિનેન્દ્રમતમિન્નેષુ, યુક્તિસ્તત્ત્વાનુગા ક્વચિત્ ।

લક્ષ્યતે સા તુ જૈનેન્દ્ર-સારમાઘાય નિર્મિતા ॥૧૧૬॥

જિન-મુદ્ધપણાનો અન્ય દર્શનોમા અશત સ્વીકાર—

શ્લો ૦—“જૈન દર્શનથી અતિચ્છિન્ન મતોને વિષે કદાચિત્ (જૈન) તત્ત્વોને અનુ-
ગમીને યુક્તિ જણાવે છે તે જિનેન્દ્રના જ્ઞાનનો સાર લખેલો છે ”—૧૧૬



‘આત્મકર્મપ્રભૂણાં યા, ભવમોક્ષસ્વરૂપયોઃ ।

વ્યવસ્થા શાસને જૈને, સૈવ સત્યેતિ મન્યતે ॥૧૧૭॥

આસ્તિકની જૈન શાસનને વિષે સચોટ શ્રદ્ધા—

શ્લો ૦—“આત્મા, કર્મ અને પરમેશ્વરની તેમજ સ સાર અને મુક્તિના સ્વરૂપની
વ્યવસ્થા જૈન શાસનમા છે તે જ સાચી છે એમ (સમ્યક્ત્વથી) માને છે ”—૧૧૭,



યત્ સૂક્ષ્માદપિ સૂક્ષ્મ, ચ તત્ત્વ જિનેશ્વરોદિતમ્ ।

તદપિ સત્યમેવાસ્તિ, યદ્વક્તા રાગવાન્ નહિ ॥૧૧૮॥

અર્થાત્ ચિન્તામણિનો આશ્રય કરતા તે પ્રાણીઓના હૃદયમાં ચિન્તાવેલ પદાર્થને જ આપે છે (જો સિવાય અધિક આપવાનું તેનામાં ગ્રામર્થ્ય નથી), ત્યારે સમ્યક્ત્વ તો સમસ્ત જીવોને ચિન્તાતીત પદાર્થ આપે છે

સમ્યક્ત્વનો મહિમા ગાતા શ્રીરત્નપ્રભાસરિ આ પ્રસંગે ઉમેરે છે કે—

“તાવદેવ તમસ્તોમઃ, સમસ્તોઽપિ વિજૃમ્ભતે ।

યાવત્ સમ્યક્ત્વતિર્ગ્માંગુ-રુદેતિ ન હૃદમ્બરે ॥ ૨ ॥—અનુ૦

સદષ્ટિદૃષ્ટિહીનોઽપિ, યઃ સમ્યક્ત્વવિલોચન ।

શ્રુતિવિશ્રાન્તનેત્રોઽપિ, સોઽન્વો યસ્તદ્વિવર્જિતઃ ॥ ૩ ॥”—અનુ૦

અર્થાત્ જ્યાં મુખી સમ્યક્ત્વરૂપ સર્વ હૃદયરૂપ ગજનમાં ઉગ્યો નથી, ત્યાં મુખી જ અધકારનો સમગ્ર સમુદાય મુકુરે છે જેની પાસે સમ્યક્ત્વરૂપ નેત્ર છે તે બધે અર્થશક્તિ વિનાનો કયા ન હોય તોપણ તે ‘સદષ્ટિ’ (દષ્ટિવાળો) છે, ત્યારે જે સમ્યક્ત્વથી વિહીન છે તે બધે કાન મુખી વિસ્તૃત લોચનવાળો હોય તોપણ તે ‘આધજો’ છે

✽

✽

✽

✽

‘પ્રમુરાહાથ મો મદ્ર !, સત્પટ્ટિપ્રકારત્ ।

સમ્યક્ત્વરક્ષણ મૂયાત્, શ્રુત્વા તાનવધાર્યતામ્ ॥૧૨૧॥

સમ્યક્ત્વના રક્ષણકાઠી ૨૭ પ્રકારે—

સ્તો૦—“પ્રભુ કહે છે કે હે ભગ્ય ! સમ્યક્ત્વનું ૨૭ પ્રકારે રક્ષણ થાય છે જે પ્રકારેને સાક્ષીને તું તેને યાદ રાખજે”—૧૨૧

✽

✽

✽

✽

શ્રદ્ધાનાનિ તુ ચત્વારિ, તાવત્ પરમાર્થસસ્તવઃ ।

ગીતાર્થસેવન નષ્ટ-દર્શનાનાં વિવર્જનમ્ ॥૧૨૨॥

પાલ્ખણિકાનાં સર્વેષા-મનાસદ્ગુણજ્ઞાતતઃ ।

અભયપુષ્પચૂલાદ્ય-નિહનવગણમૃત્ ક્રમાત્ ॥ ૧૨૩ ॥

ચાર શ્રદ્ધાન—

સ્તો૦—“(તે પ્રકારેમાં) ચારે તે શ્રદ્ધાન છે—(૧) પરમાર્થનો સસ્તવ,

(૨) ગીતાઈનું મેવન, (૩) જમની શ્રદ્ધા નાશ પામી ગઈ હોય તેમનો ત્યાગ અને (૪) સર્વ પાપ ડીઝોની સગતિ નહિ કરવી તે 'અભય (કુમાર), પુષ્પચૂના, પ્રથમ નિહનવ અને પ્રથમ ગળુંધર એ એના અડકમે ઉદાહરણો છે. "

-૧૨૨-૧૨૩

'પાખડ'નો અર્થ-

સ્પષ્ટી- "પાપ ચણદયતોતિ પાચણદ " અર્થાત્ પાપનો નાશ કરે તે 'પાખડ' કહેવાય છે શરૂઆતમાં આ શબ્દ સામ્રત કાળની પેઠે દુષ્ટતાવાચક હતો નહિ, મિત્ર સાધુવાચી હતો આથી કરીને તો ઇતર દર્શનના સાધુનો ઉલ્લેખ કરતી વેળા "પરપાખડ" એમ કહેવામાં આવતું આ વાતની ઉપાસકદેશાગ (નૂ. ૭)ની નિમ્ન-લિખિત પંક્તિ સાક્ષી પૂરે છે -

'સકા કલા વિરિગિજ્ઞા પરપાસદપસસા પરપાસંદસંયવે "

'પાખડ' શબ્દને જૈનવાચી સમજીને તો ગ્રાહણીએ આ શબ્દનો અન્ય દરીનીય સાધુ માટે પ્રયોગ કરવા માંડ્યો હોય એમ સમજાય છે આગળ જતા આ અર્થ જૈનોએ પણ સ્વીકાર્યો અર્થાત્ 'પાખડ'થી 'પરપાખડ' એવો અર્થ થવા લાગ્યો, અને તે મિથ્યાચિંતા અર્થમાં ૩૬ થયો આથી અહીં પાપલોકથી મિથ્યાચિંતા સમજવાના છે, નહિ કે જૈન સાધુ

પુષ્પચૂનાનો વૃત્તાન્ત-

આ 'ભરત' મેત્રને વિષે 'પૃથ્વીપુર' નામના નગરમાં પુષ્પકેતુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો એના તેની પત્ની પુષ્પાવતીએ એકી સાથે પુત્ર અને પુત્રીને જન્મ આપ્યો. આ ભાઈ બેનના પુષ્પચૂલ અને પુષ્પચૂલા એવા નામ પાડવામાં આયા એ બેને પરસ્પર એટલો પ્રેમ હતો કે તેઓ એક બીજાને વિશેષ ધ્યાન કરી સંહન કરી ચક્રતા ન હતા આ ભાઈ રાજાએ વિચાર કર્યો કે આ બેને જુદે જુદે ઠેકાણે પરણાવવાથી તેમને વિયોગનું દુઃખ મરણ જેવું સાવશે આથી રાજાએ છા પ્રપચથી મામના લોકની સમતિ

૧ આના દર્શન માટે જુઓ- ૧૦ ૩૨૨-૩૨૩ ૨ આના સ્પૂળ વૃત્તાન્ત માટે જુઓ આહિંસકદેશનં (૧૦ ૨૮૨) ૩ એમના જાન પરવે ન્યાયકુસુમાજલિ (૪૦ ૨૨-૨૩) તેમજ શ્રીભક્તામરસોની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યગ્રંથના પ્રથમ વિભાગ (૪૦ ૨૨-૨૪)માં વિચાર કરાયો છે

૪ જાણ-

શબ્દકા કાદ્યા વિવિચિત્સા પરપાચણદપસસા પરપાચણદસસ્તથ. ।

મેળવી રાણીની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ બેને પરણાવી દીધા આથી રાણીએ ખિન્ન થઈ દીક્ષા લેવા કરી તપશ્ચર્યા કરી આશુખ પૂર્ણ થતા તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ કેટલેક કાળે પુષ્પકેતુ રાજા મરણ પામ્યા પછી પુષ્પચૂડા પોતાની સગી બેન પુષ્પચૂડા સાથે સસાર-મુખ લોગવવા લાગ્યો.

દેવગતિમાં ગયેલી પુષ્પાવતી રાણીના જીવે અવધિજ્ઞાનથી આ અકૃત્ય બણ્યુ તેના પ્રતીકાર તરીકે તેણે પોતાની પ્રિય પુત્રી પુષ્પચૂડાને બોધ આપવા વિચાર કર્યો પ્રથમ તો તેણે એને સ્વપ્નમાં નરકના દુઝો બતાવ્યા આ સ્વપ્નથી ભય પામેલી પુષ્પચૂડાએ પોતાના પતિને નરકના દુઝો સમઘી વાત કહી મળાળવી. પુષ્પચૂડા જુદા જુદા દર્શનવાળા પહિંડતોને રાજસભામાં બોલાવી પૂછ્યું કે નરક કેવી હોય ? કોઈએ કહ્યું કે આ જગતમાં ગર્ભાવાસમાં વસતું એ જ નરક છે કોઈએ ઉત્તર આપ્યો કે દેહખાનામાં પૂરાતું એ જ નરક છે. કોઈએ જણાવ્યું કે પારગની તાબેદારી વેઠવી એ જ નરક છે રાણીને આ ઉત્તરો પસંદ નહિ પડવાથી રાત્ર તેને કોઈ જૈન મુનિ પાસે લઈ ગયો અને તેમને નરકનું સ્વરૂપ પૂછ્યું એમનો ઉત્તર પોતાના સ્વપ્ને મળતો સાબળી રાણીએ મુનિને પૂછ્યું કે શું તમને પણ મારા જેવું સ્વપ્ન આવ્યું હતું ? એના જવાબમાં મુનિશ્રીએ કહ્યું કે ના, મેં તો જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે આનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું છે.

ખીજી રાત્રિએ રાણીએ દેવ-માયાથી સ્વપ્નમાં સ્વર્ગના મુખો જોયા આ સમયમાં રાત્રિએ યોગદાદિ સાધુઓને પૂછ્યું, પરંતુ સતોપમરક ઉત્તર તો આખરે જૈન મુનિ પાનેથી જ મળ્યો એમની વચ્ચેથી રાણીને બાણવાતું મળ્યું કે શ્રાવક કે સાધુનો ધર્મ પાળવાથી સ્વર્ગ મળે છે આથી રાણી પ્રસન્ન થઈ અને દીક્ષા લેવા માટે તેણે પતિની રમ માગી રાજાની રાણી ઉપર એટલી બધી આત્મક્રિા હતી કે તે તેના વિના રહી શકે તેમ ન હતું આથી જો તું રોજ મારે ઘેર બોજન લેવા આવે તેમ હોય તો તું દીક્ષા લે એવી સરતે રાત્રિએ મહોત્સવ પૂર્વક તેને અર્ણવિકા-પુત્રાચાર્ય પાને દીક્ષા અપાવી.

કેટલાક દિવસ પછી જ્ઞાન-બળથી દુકાળ પડનાર છે એમ બહી આચાર્ય પોતાના શિષ્યોને અન્યત્ર વિહાર કરી જવા સૂચવ્યું અને પોતે એકલા રહ્યા આ વખતે આહારપાણી લાવવાનું તેમજ નેવા કરવાનું કામ પુષ્પચૂડા કરવા લાગી તેમની સેવા એમણે એવા ગુદ્ધ ભાવથી કરી કે આ સાવ્વીશ્રી દેવલજ્ઞાન પામ્યા, છતાં આચાર્યની સેવા કરવાનું કામ તેમણે ચાતુ રાખ્યું નિર્મળ જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેઓ આચાર્યને મનઃમતો આહાર લાવવા લાગ્યા આથી અન્યો પામી આચાર્યશ્રી બોધ્યા કે હે ભદ્રે ! કેટલાક દિવસથી તું

મારી ત્રિવિ અનુસાર આહાર લાવે છે તો તુ તને કર્ક દિ મ જ્ઞાન થયુ છે ? સાધવીશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે જેની પાસે જે રહે તે તેના મનની વાત જાણી જાય એમા ત્રી નવાઈ ? પરંતુ પોતાને કેવલજ્ઞાન થયુ છે એમ ન કહુ, કારણ કે તેમ કરવાથી તેમની પાસે આહારાદિ તેઓ મગાવત નહિ

એક દિવસ વરસતે વગ્યાદે તેઓ આહાર પાણી લઈ આવ્યા તેથી આચાર્યે કહ્યુ કે હે કટ્યાણિની ! શ્રત-જ્ઞાનથી ક્યારે અને કેવા ભોજનાદિ લાવવા તે જાણવા છતાં શ્રદ્ધિ ઈરમ્યાન તું કેમ આહાર લાવી ? સાધવીશ્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે જે જે પ્રદેશમા અચિત્ત અપકાય વરસતો હતો તે તે પ્રદેશમા રહીને હું શુદ્ધ આહાર લાવી કે આચાર્ય પૂછ્યુ કે તને આવો ભોધ કયાથી થયો ? સાધવીશ્રીએ કહ્યુ કે જ્ઞાનથી આવ્યાર્યે પૂછ્યુ કે કેવા જ્ઞાનથી-પ્રતિપ્રાપ્તી કે અપ્રતિપ્રાપ્તી ? જવાબ મળ્યો કે આપના પ્રસાદથી અપ્રતિપ્રાપ્તી જ્ઞાનથી આ જાણી આવ્યાર્યેથી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા કે જે કેવલીની આશાતના કરી અને તેમણે મત્વર સર્વજ્ઞ સાધવીની કૃપા થાયી મિચ્છામિ દુક્કડ દીધુ પછી પુષ્પચૂડાને પૂછ્યુ કે મને કેવલજ્ઞાન થયો કે નહિ ? કેવલીએ કહ્યુ કે હા, તમને 'ગંગા' નદીને પેલે પાર ઉતરતા વશે

ટેટલોક ઝાળીત્યા બદ પ્રમ । એમ જાન્યો કે આ આવ્યાર્યે વહાણમા બેસી 'ગંગા'ને પેલે પાર જતા હતા સાથે બીજી લોકો પણ હતા જે તરફ આવ્યાર્યે બેસે તે તરફનો ભાગ નહીં જતો જોઈને લોકોએ તેમને ઉપાડીને નદીમા નાખી દીધા

પૂર્વે લવમા પોતાની જે પત્નીનુ તેમણે અપમાન કર્યું હતું, તે મરીને વ્યતર થઈ હતી અને તે વેર લેવાના ઇરાદાથી વહાણ દુબાડતી હતી પાણીમા પડતા આવ્યાર્યેનો દેહ આ સ્ત્રીએ ડાળી કરેલી રાખીથી વિધાઈ ગયો તેમના દેહમાથી લોહીની ધારા વહેવા લાગી, છતાં પણ આ મારા લોહીથી જલકાયની વિરાધના થાય છે એમ વિચારતા વિચારતા તેમણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ અને ત્યાં ત્યાં હુક સમયમા કાજ કરી તેઓ મોક્ષે ગયા આ પ્રમાણે તેઓ અતકૃત કેવલી થયા કેવતાઓએ આવી તેમનો નિર્વાણ-મહોત્સવ કર્યો, તેથી આ -થળ 'પ્રયાગ' તીર્થના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યુ મહેશ્વરી લોકો 'કૈલાસ' મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતાના દેહ ઉપર કરવત મૂકાવે છે તે આનુ અથ અનુકરણ હોવાનું કહેવાય છે

પુષ્પચૂડા કેવલી પૃથ્વીને પાવન કરી, લબ્ય લ્યોને ભોધ પમાડી સર્વે કમનો ક્ષય કરી અંતે મોક્ષે જઈ વસ્યા આ આવ્યે અવળાને અને એના વૈયાવૃત્તરૂપ શુષ્કને કોટિશ, વ દન

જમાલિનો વૃત્તાન્ત—

આ પદમા પ્રથમ નિહનવલી જમાલિનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે સ્થાનાગ નામના ત્રીન્ત અગ (સૂ. પટ૭)મા સાનમા સ્થાનકમા ૪૧૧ના પત્રમા સાત નિહનવો યાને પ્રભુ મહાવીરની આજ્ઞાના ઉદ્ધાપકોનો જે ઉત્ત્વેષ છે તેમા જમાલિનું નામ અગ્રસ્થાને છે ઔપપાતિક નામના ઉપામા પણ જમાલિનો નિહનવ તરીકે ઉલ્લેખ છે આવશ્યક-નિર્ચુક્તિ, વિશેષાવશ્યક-ભાષ્ય (ગા ૨૩૦૬-૨૩૩૨) વગેરે પાછળના પ્રથમા પાણુ એને નિહનવ તરીકે જ ઓળખાવેલ છે. એનું વધારે વિસ્તારવાળું અને તેવી કરીને વિરોધ માહિતી પૂરી પાડનારું વર્ણન તો ભગવતી નામના પાત્રમા અગ (શ ૬, ઉ ૩૩)મા નજરે પડે છે

વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યમા તો એને વિષે કયો ઉત્ત્વેષ જ જણાતો નથી આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે દિગ્ગંજીય માહિત્યમા મહાવીરના ભાણેજ કે ગિર્યરૂપે પણ એનો નિર્દેશ નથી, કેમકે દિગ્ગંજર માન્યતા અનુસાર મહાવીર અવિવાહિત હોવાથી એને જમાઈ મલવે જ નહિ એ તો દેખીતી વાત છે અત્ર આપણે એની આછી રૂપરેખા નીચે સુજળ આલેખીશું -

જમાલિ હનિય જાતિનો હતો વળી તે ધ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ૧૮મ-વાત 'હનિયકુડ'નો રહેવાની હતો એ મહાવીરની બેન પ્રિયદર્શનાનો પુત્ર તેમજ મહાવીરની પુત્રી સુદર્શનાનો પતિ થતો હતો એટલે કે એ પ્રભુનો ભાણેજ તેમજ જમાઈ એમ બેવડો સગો હતો

એકદા મહાવીરનામી 'હનિયકુડ'ના બહારના ઉદ્યાનમા પધાર્યા તેમને વહન કરવા જમાલિ ગયો અને તેમની દેશના માલગી તેણે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો એટલું જ નહિ, પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની અભિલાષા દર્શાવી ભગવાને કહ્યું કે તુલ્ય કાર્યમા લીલ ન કરવી એટલે એ તરત જ માતાપિતાની અનુમતિ મેળવવા ઘેર ગયો પુત્રનો તીવ્ર વૈરાગ્ય બેઠું માતાપિતાએ અનુજ્ઞા આપી અને જમાલિએ મોટી ધામધૂમ પૂર્વક પાત્રને પુરુષો સાથે ગ્રન્થના ગ્રંથણ કરી યોગ વખતમા તો તેમણે સામાયિકાદિ અગ્યાર અંગોનું અધ્યયન કરી લીધું, અને તેઓ તીવ્ર તપશ્ચર્યા પણ કરવા લાગ્યા

એક દિવસ જુદો વિહાર કરવાની ઈચ્છાથી પ્રભુ પાસે આવી અનુજ્ઞા માટે ત્રણ વાર તેમણે વિનંતિ કરી, પરંતુ પ્રભુએ બ્યારે મૌન ન જ તોડ્યું ત્યારે રત્ન વિના તે પાત્રનો સહચારી ધ્રમણ સાથે ન્વતન્ન વિચરવા લાગ્યો અને તેમ કરતા કરતા તે 'શ્રાવન્તિ'મા આવી પહોંચ્યો નીરન, રૂક્ષ, તુન્દ્ર અને અનિયમિત ખાનપાનથી તેને પિત્ત-જ્વર આવ્યો. આની પેદના વધી પડતા તેણે પોતાને માટે તત્ત્વારક તૈયાર કરવા ધ્રમણને

કહ્યું શ્રમણોએ તેમ કરવા માંડ્યું એટલામા વ્યારિથી વ્યાકુળ બનેલા તેણે પૂછ્યું કે સસ્તારક તૈયાર કર્યો કે ? ઉત્તર મળ્યો કે થાય છે, પણ થયો નથી આ સાલળી તે વિચારવા લાગ્યો કે જે કમ ચલિત થતું હોય, ક્ષીણ થતું હોય કે આત્માથી છૂટ પડતું હોય તે આત્માથી ચલિત થયું, ક્ષીણ થયું, છૂટ પડ્યું એ પ્રમાણેનું મહાવીરનું કથન અસત્ય તેમજ અનુભવવિરુદ્ધ જણાય છે આ વિચાર તેણે પોતાના સહચારીઓને ઉદ્દેશીને વ્યક્ત કરતા કહ્યું કે શ્રમણ લગવાનું મહાવીર ચાલુ કિયાને પૂર્ણ કહે છે, જ્યારે આપણો અનુભવ તો તેને ચાલુ જ માને છે, એટલે મહાવીરનું કથન મિથ્યા છે

આ પ્રમાણેનું તેનું બોલણ કેટલાકને ન પસંદ પડ્યું આથી તેઓએ એને છોડીને મહાવીર પાસે ચાલ્યા ગયા આ વખતે મહાવીર ‘અપા’ નગરીમા હતા તાવ ઉતરતા અને શક્તિ આવતા જમાલિ પણ આ નગરીમા આવ્યો મસ્તક નમાવ્યા વિના તે મહાવીર સમક્ષ આવી ઊભો અને કહેવા લાગ્યો કે આપણા જેમ બીજા શિષ્યો અપૂર્ણ અવસ્થામા આપથી દૂર થયા અને અપૂર્ણ સ્થિતિમા જ પાછા આવ્યા તેમ હું આવ્યો નથી હું તો અર્હત, જિન, સર્વજ્ઞ, પૂર્ણ થઇ અત્ર આવ્યો છું. આ સાલળી ગૌતમસ્વામીએ તેને કહ્યું કે એ તું સર્વજ્ઞ છે તો કહે કે લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ? જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ? આનો ઉત્તર તે ન આપી શક્યો એટલે મહાવીરે કહ્યું કે મારા કેટલાક અસર્વજ્ઞ (છદ્મસ્થ) શિષ્યો પણ આનો ઉત્તર મારી પેઠે આપી શકે છે, છતાં તેઓ પોતાની જાતને સર્વજ્ઞ કહેતા નથી આનો ઉત્તર એ છે કે લોક અને જીવ ઉત્પન્ન થતા નથી કે નાશ પામતા નથી એટલે એ દૃષ્ટિએ તે બંને શાશ્વત છે, જ્યારે તે બંનેમા પરિવર્તન થાય છે એટલે એ દૃષ્ટિએ તે બંને અશાશ્વત છે જમાલિને આ વાત રચી નહિ અને તે ત્યાંથી ચાલતો થયો લગવાનથી છટા પડ્યા પછી તેણે ઘણા વર્ષ મુઘી ભિક્ષુપદ ઉપર કાયમ રહી લગવાનની વિરુદ્ધ હિલચાલ ચાલુ રાખી, અને તેમ કરીને પોતાને તેમજ બીજા કેટલાકોને તેણે ઉન્માર્ગે દોરવ્યા અતમા પદર દિવસની સલેપણા કરી મરીને તે કિલ્લિપિક (હલકી જાતના દેવ) તરફે ઉત્પન્ન થયો.^૧

૧ આના ચરિત્રમા તેમજ આ આર્થવર્તના ન્યોતિધર છુદ્ધના શિષ્ય દેવદત્તાના જીવન-વર્તમાન કેટલુંક સામ્ય જોવાય છે જેમ દેવદત્ત લગવાન છુદ્ધના અનેક હરીફો પૈકી એક હતા તેમ મહાવીરના અનેક હરીફોમા એક હરિષ્ તેમનો પ્રુ. શિષ્ય જમાલિ હતા દેવદત્ત અને જમાલિ બંને શત્રુ હતા દેવદત્ત છુદ્ધનો સાળો થતા હતા, તારે જમાલિ મહાવીરનો ભાણેજ અને જમાલિ થતા હતા દેવદત્ત ભિક્ષુક સ્થિતિમા છુદ્ધનો શિષ્ય હતા એટલું જ નહિ પણ શિષ્ય-વર્ગમાં તેણે પ્રધાન-પદ મેળવ્યું હતું જમાલિના મનઘના પણ તેમજ હતું પત્નિ જેની રીતે દેવદત્ત અનેક પ્રપનો રચી છુદ્ધને મારી નાખવા પ્રયામો કર્યો હતા તેનું જમાલિએ કબુલ હોય તેમ કરવાને માટે

જમાલિ અને મહાવીર વચ્ચે મત-ભેદ માટે ઉપર દર્શાવ્યા સિવાયની કોઈ બાબત હોય એવું વર્ણન મળતું નથી એટલે જમાલિ વ્યવહાર-દૃષ્ટિને જ માનતો હતો, જ્યારે મહાવીર વ્યવહાર-દૃષ્ટિ અને નિશ્ચય-દૃષ્ટિ એમ ઉભયને સ્વીકારતા અને સમાનતા હતા. ળગવાનનો સિદ્ધાંત 'કહેમાણે કહે' નો હતો, જ્યારે જમાલિનો 'કહે કહે'નો હતો. એટલે કે જે કામ કરાતું હોય, જેનું છેવટનું ફળ ન આવ્યું હોય, અર્થાત્ જે પૂર્ણ ન થયું હોય તે પણ થયું એમ કહી શકાય એવો મહાવીરનો મત હતો, જ્યારે જે કામ ચાલુ હોય તેને કરાયું કે સફળ ન કહેતા જ્યારે તે પૂર્ણ થાય-છેવટનું ફળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ તે કરાયું કે સફળ થયું એમ કહેવાય એવી જમાલિની માન્યતા હતી.

આ ઉપરથી એક સ્થલે તૃતીયાધિકાર ૩૩ કે અને વચ્ચે મત-ભેદ એટલા પૂરતો હતો કે એકની માન્યતા સુજળ કોઈ પણ પ્રયત્નના પ્રારંભના પ્રાથમિક ક્ષણથી કે પ્રયત્નની પૂર્ણાહુતિ પર્યંતની સમગ્ર પ્રયત્ન-ધાર એ જ ફળ છે અને નહિ

પ્રમાણ નથી બાકી એ વાત સાચી છે કે બંનેએ પોતપોતાના ગુરુવર્યની સામે યજ્ઞને પોત પોતાનો ખાત અનુયાયી-નર્મ બોલો કયો હતો, જોકે તેમની દેવાતી બાદ તેમનો વધ આપી રહ્યો કે તેમનું સાહિત્ય પણ જળવાઈ રહ્યું એમ માનવા પૂરતું પ્રમાણ મળતું નથી જેમ દનદત્તનો ઉદ્દેશ કેવળ બોદ સાહિત્યમાં છે તેમ જમાલિનો ફક્ત જૈન શ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં છે કેવલદત્તને પ્રથમ સંપર્કે કનો ઇ કાળ મળ્યો હતો, જ્યારે જમાલિને પ્રથમ નિદ્ધવનો ખિતાબ મળ્યો હતો. વળી આ બંને પોતાના ગુરુની પૂર્વ જ કાલ-ધર્મ પામ્યા હતા!

૧-૨ વ્યવહાર-દૃષ્ટિ એટલે સ્પષ્ટ અનુભવને આધારે ધ્યાયેલી માન્યતા, જ્યારે નિશ્ચય-દૃષ્ટિ એટલે સૂક્ષ્મ અનુભવને આધારે ધ્યાયેલી માન્યતા પહેલી દૃષ્ટિમાં સ્થૂલતાને ધષ્ટને અનુભવોનું વૈવિધ્ય છે, જ્યારે બીજી દૃષ્ટિમાં સૂક્ષ્મતાને લીધે અનુભવોની એકતા છે. પહેલીમાં ઉપવકયો છે પાછરાપણ છે, જ્યારે બીજીમાં ઉડાણ છે, બહીરતા છે પહેલીમાં સાધ્ય અને સાધનનો ભેદ છે, જ્યારે બીજીમાં એ બેનો અભેદ છે પહેલીના અધિકારી સાધારણ શુદ્ધિના અને ધણા લોકો છે, જ્યારે બીજીના અસાધારણ મનુષ્યો અને તે પણ વિરલા છે.

૩ મહાવીરસ્વામીનું કહેવું એ હલ કે વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ ઉભય દૃષ્ટિને આધારે કોઈ પણ માન્યતા સ્થિર કરવામાં આવે અગર પ્રવૃત્તિ રહી સકે કેવળ વ્યવહાર-દૃષ્ટિ પ્રમાણે વર્તતાં તો ભેદ અથવા વિરોધ શુદ્ધિ વધારે ફેળવાય અને ટુકડી દૃષ્ટિને ધૈર્ય ખૂટી જતા સાધ્ય સુધી ન જ પહોંચી શકાય વ્યવહાર વિનાની કેવળ નિશ્ચય-દૃષ્ટિને ખરા અર્થમાં અનુસરતા નુસસાન થાય. (જો તેમ કરનારા પણ કેટલા ?) એકાદ વ્યક્તિ ભને તેવી હોય તોપણ સામુદાયિક હિતની મંભાનના ધણી જ ઓછી રહે છે, વળી મોટે ભાગે નિશ્ચય-દૃષ્ટિના ઓછા તળે પ્રપચ્છી જાણે પણ પચરાય અને દભના પાસા પણ ખેવાય, તેથી નિશ્ચય-દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખી વ્યવહાર-દૃષ્ટિ અનુસાર વર્તન કરવામાં જ કેમિડ વિકાસનો વધારે નભવ છે.

કે પ્રયત્નની અતે તેનાથી નિષ્પન્ન થતું માત્ર જુદું ફળ. જ્યારે બીજાની માન્યતા અનુસાર કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆતથી તે તેની સમાપ્તિ સુધીનો પ્રયત્ન એ સાધન છે અને તેને અતે નિષ્પન્ન બનાવે તેનું ફળ એ તે સાધનથી તદ્દન જુદું છે.

આથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવાનને જમાલિનો મત કબૂલ છે, પણ તે એક જ દષ્ટિએ-વ્યવહાર-દષ્ટિએ, જ્યારે જમાલિને આ દષ્ટિ જ કબૂલ છે, મહાવીરની બીજી નિશ્ચય-દષ્ટિ કબૂલ નથી આથી આ બેની વચ્ચે એકાત અને અન્યેકાતના જેટલું અંતર છે અને તે કંઈ જેવું તેવું ન જ ગણાય.



શુશ્રૂષા જિનવાક્યાનાં, ધર્મે રાગસ્તદુક્તિગે ।

વૈયાવૃત્ત્ય મુનો શ્રોત્કં, ત્રિધા લિઙ્ગ મહર્ષિભિઃ ॥૧૨૪॥

ત્રણ શિગો—

શ્લોક—“ જિનેશ્વરના પચનો સાલગજાની અભિગ્રાયા, તેના કથનને વિષે રહેલા ધર્મને વિષે રાગ અને મુનિનું ભક્તિ સહિત વૈયાવૃત્ત્ય એમ ત્રણ પ્રકારના વિગત મહર્ષિઓએ કથન કર્યું છે ”—૧૨૪



ધર્મરાગે ચિલાતીજ., શુશ્રૂષાયાં સુદર્શન ।

વૈયાવૃત્ત્યે તથા નન્દિ-પેળો યોજ્યો નિદર્શને ॥ ૧૨૫ ॥

ત્રિવિધ શિગના ઉદાહરણો—

શ્લોક—“ ધર્મને વિષે રાગ એ તળવમા ચિલાતીપુત્રનું, શુશ્રૂષાને વિષે સુદર્શનનું અને વૈયાવૃત્ત્યને વિષે ન દિપેણનું ઉદાહરણ થતાવું ”—૧૨૫

૧ અન્યેકાત એટલે કોઈ પણ એક વસ્તુને પ્રમાણિકપણે અનેક દષ્ટિએ તપાસ પૂર્વકનો અનેક દષ્ટિઓનો-અપેક્ષાઓનો સમુચ્ચય આ માત્ર નિશ્ચયનો જ વિષય નથી, પરંતુ આચરણમા પણ તેને સ્થાન છે.

૨ એના ઉદાહરણ માટે શુનો પૃ. ૧૫૮-૨૦૦.

ગુરુદેવ છે, એટલે આણું અનિષ્ટ કાર્ય કરી અને જીવવા ઇચ્છતા નથી' મોટો પુત્ર પોતાના દેહનો લોગ આપવા તૈયાર થયો ત્યારે બીજા નાના પુત્રોએ વધી લીધા એમ આખર પર-પર ખાઈ જવાની જ્યારે ના કરી ત્યારે અતમા એવો તોડ કાઢવામા આવ્યો કે જે સુસમા મરી ગઈ છે તેના માસ અને શોષિતનો આહાર કરી, જીવ જતો બચાવવો આ પ્રમાણે કરી તેઓ પોતાને નગરે ગયા

આ તરફ એક હાથમા તરવાર અને બીજા હાથમા સુસુમાનુ માથુ લઈ ચિદ્વાતીપુત્ર ભય અને ખેદથી રમ્તો બુલી જવાથી એક જ નાલમા જઈ ચડ્યો. ભટકતા ભટકતા તેણે એક આકાશમા ગમન કરનારા (ચારણ) મુનિને કાયોત્સર્ગ-મુદ્રામા જોયા તેમની પાને જઈ એણે ઠણું કે સત્વર ધર્મનુ વરૂપ નિવેદન કર, નહિ તો આની માફક તારૂ મમ્તક છેદી ન ખીંચ મુનિએ યોગ્ય જીવ બાળી ધ્યાન સમાપ્ત કરીને ઉપશમ, નિવેક અને સવર એ ત્રણ પદો કહ્યા અને તેઓ આકાશમા ઉડી ગયા

ચિદ્વાતીપુત્ર તો વિચારમા પડી ગયો કે આ મુનિએ મને શો ધર્મ ગતાવ્યો ? મારે આથી શું સમજવું ? જોડો આવોય કરતા તેને માલૂમ પડ્યું કે ઉપશમ એટલે ક્રોધનું યમી જવું આથી મારા હાથમા જે તરવાર છે તે મારે ત્યજી દેવી જોઈએ એમ તેને મ્હુરું વિવેકનો વિચાર કરના શું પ્રક્રમ કરવું અને શું છોડવું એનું તેને જ્ઞાન થયું, એટલે એણે તરત જ સુસુમાનું મમ્તક નીચે મૂકી દીધું સવર વિષે જીહાપોહ કરતા પાંચે ઇન્દ્રિયોને અને મનને વશ કરવા એવો અર્થ તેને સૂઝ્યો આથી સ્વેચ્છાચાર ત્યજીને તેણે તે જ મુનિના પગને સ્થાનકે પોતાના પગ મૂકી કાયોત્સર્ગ ઈર્ષ્યો અને એવો અભિ-મહ લીધો કે જ્યાં સુધી મને સ્ત્રીહત્યા યાદ આવે ત્યાં સુધી મારે ધ્યાનમા રહેવું

સદ્ભાવનામા મશગૂલ બનેલા આ મુનિવરનું શરીર લોહીથી ખરડાયેલું હતું એટલે કીડીઓ તેના ઉપર ચઢી અને ચટકા મારવા લાગી, એટલું જ નહિ પણ તે કીડીઓએ તો ફાહી દોહીને એનું આખું શરીર ચાળણીના જેવું છિદ્રવાળું બનાવી દીધું પગને તળીએથી પેસી મમ્તકમા છિદ્ર પાડી ત્યાંથી નીકળતી કીડીઓએ એને ત્રાસ આપવામા કચ્ચાસ ન રાખી, પરંતુ આ તો ત્રિપદીના તાનમા એવા તદ્દલીન બની ગયા હતા કે અઢી દિવસ સુધી આવી અસદ્ધ વેદના સમભાવે તેમણે સહન કરી અને દેહ પડતા તેઓ દેવલોકે પાંચા ધર્મરાગ હોય તો આવો જ હોતો

આખી સાર્થવાહે પોતાના પાંચ પુત્રો સાથે ચિલાતીપુત્રની પુઠ પકડી દ્રવ્ય મળવાની લાલચે કોટવાલે કમર કમી અને તે પોતાના માણસો મહિત ચોરાની નજીક આવી પહોંચ્યો. ભયભીત થઈ ધન પાણુ મૂકી ચોરા અટવીમા નાસી ગયા કોટવાલ અને તેના માણસો તે લેવા ચેકાયા, પરંતુ પ્રાણુથી પણ વધારે પ્રિય એવી પુત્રીને મેળવવા માટે સાર્થવાહ અને તેના પાંચ પુત્રો તો આગળ વધ્યા.

આ તરફ ચિલાતીપુત્ર સિંહ એક બકરાને ઉપાડે તેમ સુસમાને ખસે ઉપાડી ખાડા ટેકરા, જાળા જાખરા તેમજ ભૂખ અને તરસની પરવા કર્યા વિના આગળને આગળ ચાલતો હતો તે પણ અતે થાક્યો અને મા મલો ભારીક બનતો એઈ શું ડરવું તેના વિચારમા પડ્યો ૧૫૦૦ જન્મનો સ્નેહ અને નવીન શોક સુસમાને ત્યજી દેવામા વિઘ્નરૂપ નીવડ્યા એટલે ખાઈ ન શકું તો ઢાળી શકું એવા નિશ્ચય ઉપર આવી તેણે તેને ભારી નાખી તેનું ધડ જમીન ઉપર પડતું મૂકી તે તેનું માથું લઈને નાસવા લાગ્યો. આગળ પ્રયાણ ચાલુ રાખેવ સાર્થવાહની દૃષ્ટિએ ધડ પડ્યું તે જોતા જ તે યલી ગયો અને પુત્રીને મરી ગયેલી બાપી નિરાશ થઈ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે તે પુત્રો સહિત રુદન કરવા લાગ્યો ઘણે દૂર આવી પડવાથી આ છએ જણાને અત્યંત તૃષ્ણા લાગી હતી, પરંતુ આમ તેમ તપાસ કરતા કોઈ નથળે જળ મળ્યું નહિ જેમ જેમ વખત જતો હતો તેમ તેમ તેમના પ્રાણ પરલોક સિધાવી જવાની તૈયારી કરતા હતા આથી ધન્નાએ પોતાના પુત્રોને કહ્યું કે તમે મને ભારી નાખો અને મારા માસ અને લોહીના ઉપયોગ કરી તમારા જીવનને બચાવો. મોટા પુત્રે જવાબ આપ્યો કે આપ તો અમારા પૂજ્ય છો, શિરછત્ર છો,

૧ 'હિતિપ્રતિષ્ઠિત' નગરમા ચક્ષુદેવ નામનો એક વિદ્યારહેતો હતો તેણે એવું પણ કીધું હતું કે મને જે હરાવે તેનો ૫ શિષ્ય થાઉ જોગજોગે જે જેન મતની તે નિંદા કરતો હતો તેના અનુયાયી શ્રમણને હાથે તેની હાર થઈ આથી તેને દીક્ષા લેવી પડી. જ્ઞાતિસ્વભાવને લઈને મુનિના આચાર તરફ તેને કુર્ગળ થયા કરતી, કેમકે આ દશામાં તે સ્નેહપાશમાં નાખવા ન્યાસ કરતી હતી, પરંતુ તેમા તેના બેડા પાર નહિ પડવાથી તેણે કામણુ કર્યું આ મુનિ તો સમમમા મહત્તમ રહી કાનધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા પત્નીને એમ લાગ્યું કે મારા કામણુથી આના પ્રાણ પરલોક સિધાન્યા છે મુનિવાતથી કરીને તેણે પણ દીક્ષા લીધી, પરંતુ કામણુની આતેઆના કર્યા વિના મેં પણ પામી તે દેવનોકમા ઉત્પત્ત થઈ મુનિ સ્વમમાથી આતેઆ ચિલાતીપુત્ર થયા, ત્યારે તેની પત્ની મુમુક્ષા તરીકે ધનને ઘેર અવનથી.

ગુરુદેવ છે, એટલે આવું અનિષ્ટ કાર્ય કરી અને જીવવા ઇચ્છતા નથી મોટો પુત્ર પોતાના દેહનો ભોગ આપના તૈયાર થયો ત્યારે બીજા નાના પુત્રોએ વધી લીધો એમ આખરે પરસ્પર ખાઈ જવાની જ્યારે ના કરી ત્યારે અતમા એવો તોડ કાઢવામા આવ્યો કે જે મુમુક્ષુ મરી ગઈ તેના માસ અને શોષિતનો આહાર કરી, જીવ જતો બચાવવો આ પ્રમાણે કરી તેઓ પોતાને નજરે ગયા

આ તરફ એક હાથમા તરવાર અને બીજા હાથમા મુમુક્ષુ માથુ લઈ ચિદ્વાતીપુત્ર ભય અને ખેદથી રમ્તો ભૂલી જવાથી એક જગલમા જઈ ચડ્યો ભટકતા ભટકતા તેણે એક આકાશમા ગમન કરનારા (ચારણ) મુનિને કથોત્સર્ગ-મુદ્રામા લેયા તેમની પાસે જઈ એણે કહ્યું કે મત્વર ધર્મનું વચ્ચ નિવેન કર, નહિ તો આની માફક તાર મસ્તક છેદી નખીશ મુનિએ ચોચ જીવ લાગી ધ્યાન સમાપ્ત કરીને ઉપશમ, વિવેક અને મત્વર એ ત્રણ પદો કહ્યા અને તેઓ આકાશમા ઉડી ગયા

ચિદ્વાતીપુત્ર તો વિચારમા પડી ગયો કે આ મુનિએ મને શો ધર્મ બતાવ્યો ? મારે આથી શું સમજવું ? જો આશ્ચર્ય કરતા તેને માલુમ પડ્યું કે ઉપશમ એટલે ક્રોધનું યમી જવું આથી મારા હાથમા જે તરવાર તે મારે ત્યજ દેવી જોઈએ એમ તેને મુક્યું વિવેકનો વિચાર કરના શું મહાદુ કરવું અને શું છોડવું એનું તેને જ્ઞાન થયું, એટલે એણે તરત જ મુમુક્ષુ મસ્તક નીચે મૂકી દીધું મત્વર વિષે ઠીકાઠી કરતા પાંચે ઇન્દ્રિયોને અને મનને વચ કરવા એવો અર્થ તેને સૂઝ્યો આથી સ્વેચ્છાચાર્ય ત્યાંજ તેણે તે જ મુનિના પગને સ્પર્શકે પોતાના પગ મૂકી કથોત્સર્ગ કર્યો અને એવો અભિનંદ લીધો કે જ્યાં મુખી મને સીંહત્યા યાદ આવે ત્યાં મુખી મારે ધ્યાનમા રહેવું

સદ્ભાવનામા મશગૂલ બનેલા આ મુનિવરનું શરીર લોહીથી ખરડાયેલું હતું એટલે કીડીઓ તેના ઉપર ચઢી અને ચટકા મારવા લાગી, એટલું જ નહિ પણ તે કીડીઓએ તો ફેલી ફેલીને એનું આજીવન શરીર ચાળણીના જેવું છિદ્રવાળું બનાવી દીધું પગને તળીએથી પેસી મસ્તકમા છિદ્ર પાડી ત્યાંથી નીકળતી કીડીઓએ એને ત્રાસ આપવામા કમ્યાસ ન રાખી, પરંતુ આ તો ત્રિપદીના તાનમા એવા તદ્દલીન બની ગયા હતા કે અઢી દિવસ મુખી આવી અસદ્ય વેદના સમભાવે તેમણે સહન કરી અને દેહ પડતા તેઓ દેવલોક પામ્યા ધનરાજ હોય તો આવો જ હોએ.

આ વાર્તાનો વિશેષ નિષ્કર્ષ દર્શાવતા ચારકાર કથે છે કે જેમ મુંસુ માને વિષે આસક્ત અને ધનનાં વડે અકાર્ય કરવામા અકાવાયેલાં ચિંતાતી પુત્ર સેકડો વ્યસનોના લઠારૂપ મહાટવીને પામ્યો, તેમ વિષય-સુખમા મગ્ન રહેતો જીવ કર્મને વશ થઈ પાપાચરણ કરતો ભવાટવીમા મહાદુષ્ણ પામે છે ધનનાં સાર્થવાહ, પુત્રો, અટવી, મુતાનુ માસ અને 'રાગગૃહ' અને અનુ કર્મે શુરુ, સાધુ, ભવ, આહાર અને મોક્ષ સમજતા. જેમ જગલમાથી બહાર નીકળી તમરમા જવા માટે સાધવાહો અને તેના પાન પુત્રોએ પુત્રીનું માસ ખાધું, તેમ સાધુઓ શુરુની આજ્ઞાથી ભવાટવી ઓળંગી શિવપુરી જવાને માટે, નહિ કે જીભના સ્વાદ કે વર્ણ, બળ કે રૂપની આતર આહાર કરે.

નન્દિવેણુનો પ્રબન્ધ—

'નદી' ગામમા સોમિલ નામના પ્રાણીને સોમિલા નામની પત્ની હતી જન્મથી દરિદ્ર એવા આ દુષ્ણીને નન્દિવેણુ નામનો પુત્ર થયો, પરતુ તેના જન્મ થતા તેમનું પરલોક ગમન થયું આ બાળક ગમે તેમ કરીને ઉછરી તો આવ્યો, પરતુ તપાથી માડીને તે શિખા મુધી તેના સર્વે અગો કદરૂપા હતા, તેવી ગામનાં દોર પણ તેને ભેળને ખીતા હતા બિલાડી જેવા તેના નેત્રો, ગણપતિ જેવું તેનું પેટ, ઉંટ જેવા લાળા હોઠ, હાથાની રેંઠે બહાર નીકળેલાં કાત ઇત્યાદિ તેના કદરૂપ અવયવો તેની બેટોલતામા એવો વધારો કરતા હતા કે તેના સનાવહાવા પણ તેનો સત્કાર કરતા ન હતા આખરે ઠટાગીને નન્દિવેણુ પોતાના મામાને ઘેર ગયો ત્યાં તેને દોઢ આરવાનું કામ સોંપવામા આવ્યું બેડોળા હોવા છતાં તેને પરણવાના કોડ હતા તેથી તેના મામાએ ઘણે ઘેર માગા કર્યા, પરતુ કોઈ સ્થળેથી કન્યાની હા આવી નહિ આથી નન્દિવેણુ નારાજ થયો તેને બળાપો કરતા અટકાવવા માટે તેના મામાએ પોતાની સાત પુત્રીઓમાથી એક પરણાવવાની કબજાત આપી, પરતુ પુત્રીઓને તે વિષે પૂછતા તેમાથી એકે પરણવાને તૈયાર ન થઈ, એટલું જ નહિ કિન્તુ ભેરબુવમથી પરણાવવામા આવશે તો અમે આપઘાત કરીશું એમ તેમણે કહી સમજાવ્યું આ ઉત્તર માંભળતા નન્દિવેણુના તો હાલ જમડી ગયા નિરાશામા ને નિરાશામાં તે મામાનું ઘર છોડી ચાલતો થયો કોઈ જાતનો ઉપાય નહિ સૂઝવાથી તે આપઘાત કરવા વનમા ગયો ત્યાં પહાડ ઉપર ચડી જેવો તે ઝપાપાત કરવા બંધ છે ત્યાં તો 'મા' એવો શબ્દ તેના કાને પડ્યો, આસપાસ ભેંસું પણ કોઈ નહિ દેખાવાથી ફરી તેણે ઝપાપાતની તૈયારી કરી આ વખતે પણ 'મા' શબ્દ સમજાયો તપાસ કરતા એક ઝાડ નીચે કાચોત્સર્ગ મુદ્રામા કોઈ

મુનિ જિલેલા દેખાયા તેમની પાસે જઈ તેણે સવિનય પૂછ્યું કે મારા જેવા દુષ્ટીને આપઘાત કરતા 'આપ' શા સારું અટકાવે છે ? મુનિશ્રીએ જવાબ દીધો કે અપઘાત કરવાથી જે સુખ તું ગાહે છે તે મેળવી શકીશ નહિ, કિન્તુ ઉલટો વધારે દુષ્ટી થઈશ જેમ પરનો ઘાત કરવાથી પાપ લાગે છે, તેમ પોતાની હત્યા કરવાથી પણ પાપ જ લાગે છે, વાસ્તે તું જો સુખનો અભિલાષી હોય, તો આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખકારી સયમતું આરાધન કર આ વાત નન્દિપેણુને ગળે ઉતરી, તેથી તેણે તે મુનિરાજ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી સારો અભ્યાસ કરી તેઓ ગીતાર્થ થયા વળી તેમણે એવો ઘોર અભિગ્રહ લીધો કે મારે છઠે છઠે પારણું કરવું એટલું જ નહિ પરંતુ પારણાના દિવસે પણ આયબિલ (આચામ્બલ) કરવું વિશેષમાં ગામમાં કે આસપાસ જે કોઈ બાળ, વૃદ્ધ કે માદા મુનિ હોય તેની સેવા કર્યા પછી જ પારણું કરવું.

એક દિવસે, અવનિશ્ચાનથી આ અભિગ્રહથી વાકેફગાર થયેલા ઇન્દ્રે સલામાં નન્દિપેણુની દહતા વિષે પ્રશ્ન કરી બે મિથ્યાત્વી દેવો આ વાત માન્ય ન કરતા પરીક્ષા કરવા માટે આ લોકમાં ઉતરી આવ્યા, બન્ને જણે મુનિનું રૂપ લીધું તેમણી એક માદા બન્યો અને બીજો દોડતો દોડતો પારણું કરવાની તૈયારીમાં એવા નન્દિપેણુ સમીપ આવી કહેવા લાગ્યો કે 'વાહ રે ! ગામ બહાર સાધુ માદા પડ્યા છે અને તું તો તારા અભિગ્રહને ફોરે મૂકી પારણું કરવા બેઠો છે ! આ સંભળી આહારનું પાન મૂકી નન્દિપેણુ જીક્યા અને માદા સાધુને માટે પ્રામુક (નિર્ભય) જળ લાવવા નીકળ્યા ન્યા ન્યા તેઓ બંધ ત્યાં ત્યાં પેલો માયાવી સાધુ જળને દ્રવિત કરતો ગયો. આખરે થણે ઘેર ભટક્યા પછી તેમને ચોમ્ય જળ મળ્યું તે લઈ તેઓ માદા સાધુ પાસે આવ્યા આ સાધુને અતિસારનું દરદ હોવાથી નન્દિપેણુ તેના મલિન અગને ધોવા લાગ્યા એટલે તો દેવતાએ માયાથી તેમાં અતિશય દુર્ગન્ધનો પ્રસાર કર્યો, પરંતુ મુનિરાજ અકળાયા નહિ તેઓ તો આ માદા સાધુને ઉપાશ્રયે લઈ જવા તૈયાર થયા પોતાની ખાંધે આ સાધુને બેસાડી તેમણે ચાલવા માડ્યું રસ્તામાં ભર બજાર વચ્ચે માયાવી દેવે એમને - વિદ્યાથી લીધી નાખ્યા, છતાં તેની જુગુપ્સા ન કરતા તેઓ તેને પોતાને સ્થાનકે લઈ આવ્યા વિશેષમાં આ મુનિ માટે તેઓ હજી ઔષધ લાવી રાક્યા નથી એમ વિચાર કરી તેઓ પોતાને કમનમીળ માનવા લાગ્યા આ પ્રમાણેના તેમના મુદ્દ અંતે મુંદર મનોભાવ બેઈ પરીક્ષા માટે આવેલા દેવતાઓ ખુશી થયા અને મુનિરાજ ઉપર મુગધી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી મહાત્માને પ્રણામ કરી તેઓ સ્વર્ગે ગયા.

નન્દિવેણુ મુનિવરે હજારો વર્ષો મુધી તપ કરી મરણાત્મન અવસ્થામાં
અનશન અગીકાર કર્યું આ સમયે કોઈ ચકવર્તી પોતાની ૬૬૦૦૦ પત્નીઓ
સાથે તેમને વાદવા આવ્યો આ સર્વાંગે મુન્દર મુન્દરીઓને બોધને મારી
તપશ્ચર્યા બે પ્રભાવશાળી હોય તો આવતા સવમા હું શ્રીવલ્લભ થાઉં એવું
તેણે નિયાપું બાધ્યુ અતમા આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ 'મહાનુભ' નામના
સાતમા દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી અચીને તેઓ અ ધકવૃદ્ધિની મુભદ્રા
નામની પત્નીની કુળે વસુદેવ તરીકે અવતર્યા જે બેઓ કાલાતરે શ્રીકૃષ્ણના
પિતા થયા

જિને સિદ્ધે ગુરોં ચેત્યે, વિનય. શ્રુતધર્મયો ।

શ્રીસદ્ગુરૂદર્શનાચાર્યોં-પાધ્યાયેષ્વપિ સર્વદા ॥૧૨૬॥

एव दशविध. कार्यो, विनयो दृष्टिरक्षणे ।

आशातना परित्यागो, भुवनोऽत्र निदर्शनम् ॥૧૨૭॥-ગુપ્ત

દશ પ્રકારનો વિનય—

શ્લોક—“તીર્થંકર, સિદ્ધ, ગુરુ, ચૈત્ય, શ્રુત, ધર્મ, શ્રીસદ્ગુરુ, સમ્યક્ત્વ,
આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને વિષે એમ દશ પ્રકારે વિનય સમ્યક્ત્વના રક્ષણાર્થે
સર્વજ કરવો તેમજ એ દશની આશાતનાને સદા ત્યજી દેવી આ નબધમા
ભુવન(તિલક)નું ઉદાહરણ છે ”—૧૨૬-૧૨૭

ભુવનતિલકનું ઉદાહરણ—

સ્પષ્ટી—‘કુસુમપુર’ નગરના ધનદ રાજાને પદ્માવતી રાણીથી ભુવન
તિલક નામનો પુત્ર થયો હતો તે ઉભર લાયક થયો તેવામા કોઈ વિદ્યાધરીએ
‘રત્નચંદ્રપુર’ના અમરચંદ્ર રાજાની પુત્રી યજ્ઞોમતિ આગળ તેની પ્રશસ્તા કરી
તે સાસળી યજ્ઞોમતિ તેને વરવા અમીરી બની ગઈ ખાવા પીવામા પણ તેને
આનંદ આવતો નથી એ જાણી અમરચંદ્રે મગધજી કરવા માટે પોતાના
પ્રધાનને ધનદ રાજા પાસે મોકલ્યો રાજાએ ખુશીથી એ વાત સ્વીકારી અને

૧ આની મુનનીન મુતિ નાં ભુઓ ન હીસૂત્રનો ઉપોદ્ધાત (મા ૪-૧૭)

પ્રધાનતુ નમાન કરી પોતાના પુત્રને મત્રી, મામતો વગેરેની સાથે લઈ
માટે વિદાય કયો

રન્તામા 'સિદ્ધપુર' નામના ગામમા રાત્રે એકાએક ભુવનતિલકને
મૂર્છા આવવાથી તે અચેતન થઈ ગયો અને તેની - વાચા 'પતુ બંધ થઈ
અઈ આવી મત્રી પ્રમુખના તો હોસ દોન ઉડી ગયા, ઘણાએ ઉપાયો કર્યા,
પરંતુ તેને કરાવ વળ્યો નહિ

આ સમયે પાનેના ઉગ્રાનમા એક મહાત્માને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું
દેવોને સુવણ-કમલની રચના કરી એટલે તેના ઉપર ભેસીને કેવલીએ અનુ-
પમ દેરાના દીધી અતમા રાજકુમારના કઠીરવ નામના મત્રીએ રાજકુમારને
હં મંદશે કે નહિ અને તેને આણુ અચાનક દુષ્ણ આવી પડવાનું શું કારણ
છે તે સર્વજ્ઞને પૂછ્યું કેવલીએ કહ્યું કે 'ધાતકી' ખડના 'ભરત' ક્ષેત્રમાં
'ભુવનાગાર' પુરમા એક આચાર્ય પોતાના અવિનયી અને મુનિઓના શત્રુ
એવા ઇન્દ્રદત્ત શિષ્યને પાસે ભેસાડી વિનય સાચવવાની શીખામણુ દેતા હતા,
પરંતુ 'જેમ સંપન્ને દ્વંધ પંથુ કેરશે પરિણમે તેમ' આ શિક્ષાવી પોતાનું
હિત સાધવાને બદલે ઇન્દ્રદત્ત તો આચાર્ય અને એની ઉપેક્ષા કરનારા અન્ય
મુનિવર્યો ઉપર ક્રોધાયમાન થયો સર્વને મારી નાખવા માટે જળમા તાલપુટ
કેર મેળવી તે પોતાના ઉપર તહોમત ન આવી પડે એ ઇરાદાથી વનમા
'નાસી ગયો' પરંતુ પાપીને 'કાઠ' ન્યજે મુખ મળે કે? ત્યાં એકાતમાં તે
સૂઈ ગયો એટલામા ચોતરફ આજ લાગી અને તેમા તે બળી મુઓ અશુભ
ધ્યાનને લીધે તે મરીને નરકે ગયો

અહિંયા આચાર્ય તેમજ મુનિ-મણ્ડળ પેલું પાણી પીવા નય છે ત્યાં
તો શાસન-દેવીએ તેમને તેમ કરતા અટકાવ્યા આથી આ પાણી નિર્જીવ
મથળે ટાળી દુઃખીજી પાણી લાવી તેમણે તૃપ્તા મટાડી

ઇન્દ્રદત્તનો જીવ નરકમાથી નીકળીને માઠલા વગેરે તરીકે ભવો કરી ક્રોધક
પુણ્યના પ્રભાવથી આ ભુવનતિલક નામનો રાજકુમાર થયો છે પૂર્વ ભવમા
તેણે મુનિઓની હત્યા ચિતવી હતી તેથી એ દુર્દેશ પામ્યો છે, પરંતુ આ મે
કહેલો વૃત્તાન્ત એને કહેવાથી જ્ઞાન આવશે અને એ સાચો વરો. આ સંભળી
મત્રીએ રાજકુમાર પાસે આવી તેને પૂર્વોક્ત વૃત્તાન્ત નક્ષણાએ આથી તેને
જ્ઞાન આવ્યું વિગેરેમા તેને 'લતિમ્મરણુ' જ્ઞાન થવાથી કેવલી પાને આવી
તેણે દીક્ષા લીધી

આ વાતની યશોમતિને ખબર પડતા તે મચ્છિત થઈ ગઈ પરંતુ જીવ

ઠેકાણે આવતા સાવધાન બની લઘુલગુર નાસારિક સુખની ઉપેક્ષા કરી માતાપિતાની અનુચ્છા મેળવી તેણે પણ દીક્ષા લીધી મત્રીના સુખથી આ બીના બહુતા ધનદ સંબંધે હર્ષ શોક થયા, કિન્તુ પોતાના પુત્રે દીક્ષા લઈ લીધી હોવાથી હવે શુ થઈ શકે એમ વિચારી તે બેસી રહ્યો.

આ બાબુ ભુવનતિલકે મુનિવર અરિહતાદિ દશ પદ્મું ધ્યાન ધરવા લાગ્યા અને વિનય કરવામા એટલા તો આગળ વધી ગયા કે શુર પ્રમુખે તેમની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી ૭૦ લાખ પૂર્વ સુધી નિર્મળ ચારિત્ર પાળી ૮૦ લાખ પૂર્વે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, પાદપોષગમન નામનું અનશન કરી કેવલજ્ઞાન પાની તેઓ મોક્ષે ગયા.

આ ઉપરથી પ્રશંસરતિમા ૧૭૨ માથી ૧૦૪ મા સુધીના પદોમા જે વિનયનો મહિમા ગાયો છે તેનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

सम्यक्सवस्य भवेच्छुद्धिः, करणानां विशुद्धितः ।

एता विशुद्ध्यस्तिस्रो, रक्षन्ति दर्शन सदा ॥१२८॥

સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ—

શ્લો.૦—“ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરણોની વિશુદ્ધિથી થાય (કાર્યિક, વાચિક અને માનસિક) એ ત્રણ વિશુદ્ધિઓ સદા સમ્યક્ત્વનું રક્ષણ કરે છે ”—૧૨૮

૧ આ રહ્યાં તે આર્યો ૭૬માં રચાયેલા પદો —

“ વિનયફલ શુશ્રૂષા, ગુરુશુશ્રૂષાફલ શ્રુતજ્ઞાનમ્ ।

જ્ઞાનસ્ય ફલ ચિરતિ-ચિરતિફલ લાસવાનરોધ ॥ ૭૨ ॥

સંવરફલ તપોવર-મય તપસા નિર્જરા ફલ વૃદ્ધમ્ ।

તદ્દમાત્ પ્રિયાનિવૃત્તિ ક્રિયાનિવૃત્તરયોગિત્વમ્ ॥ ૭૩ ॥

યોગનિરોધાદ મય-સન્તતિક્ષય સન્તતિક્ષયા-મોક્ષ ।

તદ્દમાત્ કલ્યાણાનાર્ત, સર્વથા ભાજન વિનય ॥ ૭૪ ॥ ”

અર્થાત વિનયનું ફળ (ગુરુસુખથી ધર્મનું) શ્રવણ કરવાની અભિલાષા છે આનું, ફળ શ્રુત જ્ઞાન છે જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે વિરતિ સેવવાથી આત્મર અટકે છે આવતા કર્મો રોકવાથી સંવર અને તેના ફળ તરીકે તપશ્ચર્યાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે તપના બળથી નિર્જરા થાય છે એટલે કમ ખરી પડે છે આ પ્રમાણે ચેત્તોનો નિરોધ થતા લાગતી વેણીનો મંદાર થાય છે અને એ મંદારથી મોક્ષ મળે છે તેથી સર્વ કન્યાઓનું વિનય ભાજન છે—

મતલુ ૭

સદા જિનમતે પ્રીતિ-વિશુદ્ધિર્મનસો મતા ।

અનુસૃત્યાગમ વાચા, પ્રયુક્તા વચસાં ચ સા ॥૧૨૯॥

માનસિક અને વાચિક શુદ્ધિની વ્યાખ્યા—

શ્લોક—“ સર્વદા જિન-મતને વિષે પ્રેમ તે ‘ માનસિક વિશુદ્ધિ ’ મનાય છે અને આગમને અનુસરીને યોગ્યેલી વાણી તે ‘ વચનોની શુદ્ધિ ’ છે ”—૧૨૯



પ્રાણત્યાગેડપિ યો નૈવ, જિનાદન્ય નમેત્ કદા ।

કાયશુદ્ધિર્મતા તસ્ય, જ્ઞટિતિ ભવપારદા ॥૧૩૦॥

કાયિક શુદ્ધિનું લક્ષણ—

શ્લોક—“ પ્રાણ જતા રહે તોપણ જે વીતરાગ સિવાય અન્યને કદાપિ નમે નહિ, તેની શુદ્ધિ ‘ કાય-શુદ્ધિ ’ મનાય છે કે જે શુદ્ધિ જટ ભવનો પાર પમાડે છે, ”—૧૩૦



જયસેના કાલિકાચાર્યો, વજ્રકર્ણસ્તૃતીયકઃ ।

મનોવાકકાયયોગેષુ, યોજનીયા નિદર્શને ॥૧૩૧॥

શુદ્ધિઓના ઉદાહરણો—

શ્લોક—“ માનસિક, વાચિક અને કાયિક વ્યાપારોની વિશુદ્ધિઓને વિષે અનુક્રમે જયસેના, કાલિકાચાર્ય અને વજ્રકર્ણના ઉદાહરણો ધટાવવાં. ”—૧૩૧

જયસેનાનો વૃત્તાન્ત—

સ્પષ્ટી—‘ ઉજ્જયિની ’ નગરીમા સૂરસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં વૃષભ શેઠ અને તેની જયસેના નામની પત્ની રહેતાં હતાં આ દંપતી મોટી ઉમરના થવા આવ્યા છતાં તેમને કોઈ સતાન થયું નહિ આથી પતિ નતા તેમજ જૈન ધર્મને વિષે પ્રીતિ રાખનારી પત્નીએ પતિને ખીણ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા વિનવિત કરી પતિએ કહ્યું કે મારે મન વિષયાદિક મુખમા હોયે રમતું નથી એટલે એ કાર્ય હું કરવા ખુશી નથી વિષયની ખાતર નહિ, પરંતુ પુત્ર

વિના આગળ દીપતુ નથી. ઇત્યાદિ કારણને લઈને પ્રેમપતિ માટે આપ પરણે. એમ પત્નીએ નૂચના કરી વૃષભ ચેક માન રહ્યા એટલે જયનેનાએ સારા ઘરની ગુણમુંદરી નામની એક કન્યા સાથે તેમનું લગ્ન કરાવ્યું. દેખાવથી અને બાહ્ય વતનથી મુશીબ માનૂમ પડતી આ ગુણમુંદરીને ઘરની સારસમાળ મોખી જયસેના ધર્મ-સાધન કરવામા એકાદ દુક સમયમા તો ગુણમુંદરીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આથી વળી એનું માન વિશેષ વધ્યું.

એકદા ગુણમુંદરી પિયર ગઈ ત્યારે તેની માતા બધુશ્રીએ તેને પૂછ્યું કે કેમ તું મુખી તો છે ને ? ઉત્તર મળ્યો કે માથુ મુઠાવીને વાર પૂછ્યો કે પાણી પીધા પછી ઘર પૂછ્યું જેમ નિષ્કળ. તેમ મને સપત્નીના ઉપર આપીને મુખતુ પૂછ્યું એ મારા હાથની હાસી છે માએ આશ્વાસન આપતા કહ્યું કે કંઈ ફિકર નહિ. હું જયસેનાનો ઘાટ ઘડી કાઢું છું.

એવામા એક વખતે કોઈ કાપાલિક બધુશ્રીને ઘેર ભિક્ષા માટે આવી ચડ્યો તેને રાજ સારી સારી ભિક્ષા આપી રાજ કર્યો આવી કાપાલિકે પોતાના લાયક કામ બતાવવા સચવ્યું બધુશ્રીએ જયસેનાને મારી નાખવા કહ્યું. કાળી શાદરા આવતા એ મ્મશાનમા ગયો અને મુડદ લાવી તેણે તેની પૂજા કરી વૈતાલિ વિદ્યાની અધિષ્ઠાયિકા દેવીનું આસ્વાન કર્યું. દેવી પ્રત્યક્ષ હાજર થતા કાપાલિકે તેને જયસેનાને મારવા જવાનું ફરમાવ્યું. દેવી ગઈ તો ખરી, પરંતુ જયસેનાને કાચેત્સર્જ મુદ્રામા જૈન ધર્મને વિરોધ લેઈ તે સ્તબ્ધ થઈ ગઈ તેનું તેના ઉપર જોર ન આવતા તે પ્રધાયમાન થઈ પાછી ફરી તેને આવતી લેઈ કાપાલિક પોખારા ગટી ગયો. પ્રસંગ મળતા ફરી બીજી વાર અને વળી ત્રીજી વાર મજા જયસેનાનું ખૂન કરવા કાપાલિકે દેવીને ઓકતી, પરંતુ જૈન ધર્મના પ્રભાવથી તે આનો વાજ પણ વાકો ન કરી ચક્રી થાથી વાર કાપાલિકે તેને ઓકતી, પરંતુ સાથે સાથે એમ કહ્યું કે ગુણમુંદરી અને જયસેના એ બન્નેમાથી જે હુક હોય તેને મારી નાખજે. વૈતાલિ વિદ્યા આવી અને તેણે મહાપ્રવચવાળી અને હુક આચરણવાળી ગુણમુંદરીને કાય-વિતા માટે ફરવાનું આગળ આવેલી લેઈ તેનું માથુ તરવારથી ઉઠાવી દીધું. આ વખતે પણ જયસેના કાચેત્સર્જ મુદ્રામા ધ્યાનમાં હતી ધ્યાન પૂર્ણ કરી તે ફરવાનું આગળ આવી તો ગુણમુંદરી મરણને ગરજ થયેલી તેના જોવામા આવી પોતાના ઉપર આથી વેર કલક આવી પડશે એમ વિચારી ત્યાંથી તે પાછી ફરી અને ધ્યાનસ્થ થઈ રહી.

આજે તો જયસેનાના શમ રમી જ ગયા હશે એવી આશાથી બધુશ્રી ગુણમુંદરીને બીજે દિવસે મવારના મળવા આવી, પરંતુ ત્યાં તો પોતાની પુત્રીને મરણ પામેલી લેઈ તે તો સ્તબ્ધ થઈ ગઈ છતાં તેણે ફરજારમા જઈને

ફરિયાદ કરી કે જયસેનાએ ગોકચપણાવી મારી પુત્રીના પ્રાપ્ત લીધા છે રાજા
કોપથી કળકળી ઊઠ્યો અને ડાચોત્સર્જ-મુદ્રામા રહેલી જયસેનાને તેણે પકડી
મગાવી તેને રાજાએ પ્રશ્ન પૂછ્યા, પરંતુ તેણે ડશો ઉત્તર આપ્યો નહિ એવામા
શાસન-દેવીની પ્રેરણાથી પેલો કાપાવિક જ ત્યાં આવી ચડ્યો અને તેણે અદ્ધર
રહીને બાધી વાત કહી દીધી જયસેના ઉપર પુણ્યની વૃદ્ધિ કરી તે વિનાય
થયો રાજાને એવો શુભ્નો ચડ્યો કે તેણે એકદમ બાધુશ્રીને દેશનિકાલની
સજા કરી કોપ શાત થતા તેણે જયસેનાની ઘણી પ્રશંસા કરી વિશેષમા
સત્યશીલા જયસેનાને રાજાએ પૂછ્યું કે આ જગતમા સાચો ધર્મ તેમજ
સત્ય તીર્થ કયા છે ? તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે એકાતવાદી ધર્મો અસત્ય છે,
બ્યારે અનેકાતવાદી-સ્વાદ્વાદી-જૈન ધર્મો નાચો છે વળી લોકમા પ્રસિદ્ધ ૬૮
તીર્થો તે ઠંઠ આત્માને તારનાર નથી, પરંતુ ખડ તીર્થ તો 'મિદ્વાચળ' છે કે
અથા અનત છવો સિદ્ધિ-પદને પામ્યા છે અને પામશે

આ હંકીકત સાલળી રાજા પ્રસન્ન થયો અને 'સિદ્ધાચળ'ની તે સુક્ત
કે પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. અતમા તેણે જયસેનાને બહુમાનપૂર્વક વિદાય
કરી તે ઘેર ગઈ અને પોતાનો મનુષ્ય-ભવ પૂરેપૂરો સારંગ કરવા માટે તેણે
પારમેશ્વરી પ્રત્યક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમ કરી રવકાર્ય સાધ્યું

કાલિકાચાર્યની કથા—

સ્પષ્ટી—'તુરમણી' નગરીમા કાલિકા નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો
હતો તેને ભદ્રા નામની બેન હતી અને દત્ત નામનો ભાણેજ હતો કાલિકે
જૈન મુનિવર પાસે ઉપદેશ સાલળી વૈરાગ્યથી દીક્ષા લઈ કે લાતરે આચાર્યપદ મેળવ્યું

આ તરફ દત્તના ઉપર ડોષનો અકુશ નહિ હોવાથી તે આતે વ્યસનો
સેવવા લાગ્યો અનુક્રમે તે ત્યાના જિતશત્રુ રાજાનો સેવક થયો પોતાની
આલાકીથી રાજાને ખુશી કરી તે દીવાન થયો અને ધીરે ધીરે ગભ્ય-સત્તા
પોતાના હાથમા જમાવી તેણે રાજાને કેદ કરી દીધો પછીથી તે આમ નિરાક
બની યજ્ઞાદિમા બહુ જ ધન ખર્ચવા લાગ્યો

એક વેળા કાલિકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા દત્તના ગામમા આવી
ચડ્યા જૈન ધર્મનો દ્રેષી હોવા છતાં તે પોતાની માતાના આગ્રહથી મામાને
મળવા ગયો ત્યાં જઈ તેણે પૂછ્યું કે યજ્ઞ કરવાથી શું ફળ મળે ? આચાર્યે
આડો ઉત્તર આપ્યો કે દયા કરવાથી ધર્મ થાય એ સાલળીને ફરી ફરીને
દત્તે પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર માગ્યો એટલે આચાર્યે ઠંઠું કે યજ્ઞનું ફળ નરક છે
વળી હે રાજા ! તું આજથી સાતમે દિવસે કુલીપાકની વેદના લોગવી મરણ

પામી નરકે જવાનો છે દરેક કદુ કે આની પ્રતીતિ ની ? આચાર્યે કહ્યું કે મરવાને આજલે દિવસે તારા મુખમા વિષા પરશે આથી મુખે વધ દરેક કદુ કે તારી થી ગતિ થશે ? આચાર્યે કદુ કે હું તો મ્વર્ગ જઈશ આ સામળા દરેક આચાર્યને મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ તે મુલતવી રાખી તેની આસપાસ પાચરો સિપાઈઓની ચોકી મૂકી તે ચાલતો થયો. તેનો વિચાર એવો હતો કે આજથી સાતમે દિવસે હું છવતો રહ્યો તો મારે હાથે આને હણી નાખીશ.

રાજા-આવનમા આવી તેણે એવો હુકમ કાઢ્યો કે આજથી સાત દિવસ સુધી કોઈએ ગામમા દીર્ઘ-લાગળે જવું નહિ તેમજ રસ્તા સાફ રાખવા અને તેના ઉપર ફૂલો ખીછાવવા છઠ્ઠા દિવસને ભૂલથી સાતમા દિવસ દારી તે રાજ-દરબારમાથી બહાર નીકળ્યો. તે વખતે રાજમાર્ગમા ફૂલ ખીજાવનાર માળીને મલ-ત્યાગ માટે આકરી હાજત લાગી હતી એટલે ત્યાજ તેણે મલોત્સર્ગ કર્યો અને તેના ઉપર ફૂલો પાચરો તે ચાલતો ગયો. દરેક રાત્રી અહીં આવી પહોંચ્યો ત્યારે એના ઘોડાનો પગ વિષા ઉપર પડ્યો અને તેના છાંટા રાજના મુખમા પડ્યા. દરેક તરત જ પૂછ્યું કે આવે કેટલામા દિવસ છે ? બધા બોલી ઠીકયા કે આજે છઠ્ઠો દિવસ છે દરેક ત્યાથી વીકે મોડે પાડે પડ્યો. આ દરમિયાન કારભારીઓએ મળી જઈને ખરા રાત્રી જિતગજુને કેદખા નામાવી બહાર કાઢ્યો હતો અને તેને જાલી ચોપી હતી પાછા ફરતા દરેકને અચાનક પકડી લઈ તેમણે રાજના હુકમથી તેને કુલીપાડમા પાડ્યો. મરીને તે નરકે ગયો કાલેતરે કાલિકાચાર્ય કાળ ડગી સ્વયં સચર્યા.

વજ્રકણુનો વૃત્તા ત--

કેકેથી નણીની પ્રેમચાથી વચનથી બદલ થયેલા દગરથ રાજના હુકમ અનુસાર વનવાસ સેવતા રામ લક્ષ્મણ અને સીતા માથે ‘પચવટી’ નો માર્ગ થઈને ‘અવતી’ જતા હતા તેવામા સત્તામા કરિયાણા વડે પરિપૂર્ણ હાટો, ધન વગેરેથી સમૃદ્ધ ગૃહ અને ધાન્ય તથા વૃષભોથી સુખ્ય ખેતરોથી વિભૂષિત પરંતુ નિર્જન એવું એક નગર તેમની નજરે પડ્યું. આથી રામે લક્ષ્મણને તમાલ કરવા મોકલ્યો. સાગમા એક માણસ મળ્યો તેની તરફથી એવા સમાચાર મળ્યા કે અહીં ‘દયાપુર’ નગરમા વજ્રકણુ તાજ સજ્ય કરતો હતો તેને મુગ્યાનું વ્યસન હોવાથી એક દિવસ તેના હાથે નર્ભવટી હરણીના ઊકાર વધ ગયો. આની વિદૂષણ દયા બોધ રાજનું દય ખીજાવ્યું અને પોતે પદ્માત્માપ કરવા લાગ્યો. એવામા ફરતા ફરતા તેની નજર એક જૈન સુનિરાજ ઉપર પડી.

તેમની પાને ૪૪ તેમને નમસ્કાર કરી આત્મ-હિતનો માર્ગ બતાવવા તેણે વિનંતિ કરી સમ્યક્ત્વ પૂર્વક હિસાનો ત્યાગ એ આત્મહિત છે, અને વીતરાગ દેવ અને મોક્ષ-માર્ગના પ્રગટક બ્રહ્મચારી મુનિ સિવાય અન્ય કોઈને નનમભુ એ સમ્યક્ત્વ છે એવો ઉત્તર મળ્યો આ માલગી રાજાએ એવો નિયમ લીધો કે વીતરાગ દેવ અને માયા મુનિ સિવાય મારે કોઈને નમભુ નહિ મહેલે પાછા આવતા તેને વિચાર વધે કે હું તો 'અવતી' નગરીના સિંહરથ રાજાને ખરણી ભટ્ટ છું એટલે મારે તેને નમસ્કાર કરવો પડશે, અને એન કળાવી તો મારો નિયમ મનવાળ નહિ રહે, વાન્ટે મારે શું કરવું? આવી તેણે પોતાની વીંટીમાં મુનિસુન્દરતામ્વામીનું બિંબ ડરાવી તેને વંદન કરવા પૂર્વક જરૂરી પ્રસંગે સિંહરથને નમસ્કાર કરવો એવો તોડ કાઢ્યો

એક વખતે કોઈ એક બાળકેદુએ આ પડદો ચીરી નાખ્યો આથી નિહરથે તેના ઉપર ચઢાઈ કરી સિંહરથ રાજા આવી પહોંચે છે એવા ખબર અગાઉથી વજ્રકર્ણને 'દુદનપુ'ના કૃષ્ણક નામના એક ગ્રાવક માગ-ફેતે મળી હતી પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે આ ગ્રાવક માલ વેચવા 'અવતી' ગયો હતો ત્યાં અનગણતા નામની વેશ્યાને ભેષ મોહમુગ્ધ બની તેના ખ્યારનાં તે સપડાઈ ગયો તે પછુ વળી એટલે મુઠ્ઠી કે તેના ઘડેવાળી રાત્ર્ય-નહેલમાં ચોરી કરવાને પછુ તે ગયો ત્યાં આગળ તેણે રાજા અને ગણીને વાત-ચિત કરતા સાંભળ્યા રાજા ઉદાસ હતો એટલે રાણીએ પૂછ્યું કે હે ગાણનાવ ! આજે ચિંતાતુર કેમ ઠો ? રાજાએ જવાબ આપ્યો કે વજ્રકર્ણ મારો તાણે દાર હોવા છતાં મારે ચરણે કપટવી મસ્તક નમાવે છે, શ્રાવકપણાનો ટોળ કરી તે વીતરાગ સિવાય અન્ય કોઈને નમતો નવી, વાન્ટે એને ત્યારે હું ગર કરીશ ત્યારે મારૂ કાળજી ટાડુ થશે આ વેર લેવા હું હવે દુક મમયમા પ્રયાણ કરનાર છું આ માલગી કૃષ્ણકને સદ્ગુણ સૂઝી તેણે વિચાર કર્યો કે મન્ય છે વજ્રકર્ણ કે જે પોતાના નિયમ ઉપર મુન્તાક છે, ત્યારે મને મિહાર છે કે હું ગ્રાવક-કુલમાં અવતરી ગ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હતો વેશ્યાના પાશમાં મપડાઈ ચોરી કરવા નીકળ્યો છું આમ વિચારી અનગણતા પાસે પાછો આવી તેનાની તે દ્રોષ વધે, બેઠે એ વેશ્યાએ તે વેળા કામાત્રો પૂરેપૂરા અજમાવી બેચા આ ગ્રાવકે આવી વજ્રકર્ણને આગળવી ચેતાવ્યો

આવી આને યોગ્ય ચિરયાવ આપી વજ્રકર્ણ પોતાના ગામની પાસેના પરા વગેરેના માણસોને પોતાના ગામમાં બોલાવી લઈ દરવાજા બંધ કરી અદર ભગઈ બેઠો એને બીજે દિવસે સિંહરથ અહીં આવી ચડ્યો અને તેણે ગામને ઘેરો ઘાવ્યો પછી દત્ત મોકલી વજ્રકર્ણને કહેવડબાંધ કે સંન્ય લોગવવાની

ધરણ હોય તો મને આવીને પ્રજ્ઞાન કર, નહિ તો હું તારો ઘાટ ઘડી કાઢીશ. વજ્રકર્ણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે મારે રાજ્યની જરૂર નથી. મેં જે નિયમ લીધો છે તેને હું છેવટ સુધી પાળીશ મને ધર્મ-દ્વારે આપ જોયો હું અન્યત્ર જાઉં અને મારા નિયમનો નિર્વાહ કરું મિહરથે તેની આ વાત ન સ્વીકારી, કિન્તુ તે એને મારી નાખવા તૈયાર વયો છે અને એથી આ નગર ઉલ્લંઘન કરાવ્યું છે.

આ પ્રમાણેની હકીકત ગાલળી રામે લક્ષ્મણને કહ્યું કે ચાલો, આપણે ત્યાં જઈએ, અને વળી વજ્રકર્ણે આપણો સહધર્મી છે, વાસ્તે આપણે જેને ખનતી મઠક પણ કરીએ રામને 'દસપુર'ની બહાર રાખી લક્ષ્મણ નગરના ગયો વજ્રકર્ણે તેને ભાજન માટે આમનણ કર્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે નાશ થોડા ભાઈ અને ભાણી બહાર દેવડુલમા છે, તેમના જમ્યા પછી હું સોજત કરીશ વજ્રકર્ણે રામ અને મીતાને પણ તેડાયા અને પછી બધાને ભાવથી જમાવ્યા પછી રામે લક્ષ્મણને મિહરથ પાસે મોકલ્યો ત્યાં જઈને લક્ષ્મણે કહ્યું કે મને દશરથ રાજના પુત્રે મોકલ્યો છે અને કહેવડા યુ છે કે તારે વજ્રકર્ણ સાથે યુદ્ધ ન કરવું મિહરથે તેના અનાદર કર્યો એટલે લક્ષ્મણે તેની સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવી દીધો. આથી તે શરણે આવ્યો એટલે તેને હુકમ કર્યો કે વજ્રકર્ણને 'અવતી' પુ નામ્ય આપ અને તેના સેવક યથા હુ રહે આ પ્રમાણે વજ્રકર્ણને સહાય કરી રામ વગેરે અ યત્ર ચાલતા વયા વજ્રકર્ણે અખડિતપણે છવન પર્યંત ચોતાનો નિયમ પાળ્યો અને અતમા સ્વર્ગ સિધાળ્યો કાલાતરે તે મોતે જયે.



शङ्का कादृक्षा विचिकित्सा, श्लाघा मिथ्यात्विना तथा ।
तेषा परिचयस्त्याज्यः, सम्यग्दृष्टव्यं दूषयन्ति यत् ॥१३२॥

પાથ દૂષણે—

સંલો ૧૦—“શંકા, કાદૃક્ષા, વિચિકિત્સા, મિથ્યાત્વીજ્ઞાની પ્રશંસા તથા તેમનો પરિચય એ ત્યાજ્ય થાય છે, કેમકે તે નમ્યસ્ત્વને દૂષિત કરે છે —૧૩૨



पेयापो जितशत्रुश्च, दुर्गन्धा श्रेणिकप्रिया ।

सुमति ऋषिवत्ता च, ज्ञातानि सन्ति दूषणे ॥ १३३ ॥

પાંચ દૂપણો, પરત્વે ઉદાહરણો—

શ્લોક—“ પેચા (rico-gruel) ખાનાર, જિતશત્રુ, (નૃપતિ) ત્રેણિકની પત્ની દુર્ગન્ધા, સુમતિ અને નંદિવિદ્યા એ દૂપણમૂલક ઉદાહરણો છે ”—૧૩૩

પેચાપત્ની કથા—

રૂપથી.—એક ગામમાં એ સપત્નીઓ રહેતી હતી તે બંનેને એકેક પુત્ર હોય અને છોકરાઓ નિશાળેથી એક દિવસ થોડાં જાણ્યા ત્યારે તેમને કંકડીને ભૂખ લાગી હતી, પરંતુ ઘરમાં પેચા નામના પઢાઈ સિવાય કંઈ ખવાતું હતું નહિ એમથી એક સપત્નીએ તેમને તે પદાર્થ ખાવો આમા માખી પડેલી હતી, પરંતુ તેની એમથી એકેને ખબર હતી નહિ અને જણા જુદા જુદા વાસણમાં પેચા ખાઈ રહ્યા ત્યાર બાદ થોડી વારમાં તે બંનેને ઉલટી થઈ આ પૈકી એક છોકરાએ વિચાર્યું કે પીરસનાર આ મારી મા માવકી હોવાથી તેણે મને મારી નાખવા માટે જરૂર હોય તેટલું હોય તેટલું વહેમમાં ને વહેમમાં એ તો બેચેન થઈ ગયો અને એમથી એને ઉત્તર રાજા લાગ્યો પડ્યો અને યોદ્ધા દિવસમાં તે મરી પડ્યો ગયો બીજા છોકરાએ વિચાર કર્યો કે પીરસનાર મારી સગી મા હતી એટલે તે મને હોર આપે જ નહિ આમ તે નિસાચ રહ્યો અને તેનો વ્યાધિ વધ્યો નહિ અને તે તેવી મરણ પાપુ પામ્યો નહિ

આ ઉપરથી આર એ નીકળે છે કે જોટી જોટી શકા રાખવાથી અનેક સંકટો ઊભા થાય છે, વાસ્તે સર્વજ્ઞના વચનમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો હિતકર છે.

જિતશત્રુનો વૃત્તાન્ત—

‘વસતપુર’ નગરમાં જિતશત્રુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો એના મંત્રીશ્વરનું નામ મતિસાગર હતું એક દિવસ કોઈ અશ્વનો વ્યાપારી અનેક દેશના ઉત્તમ અશ્વો લઈ રાજસભામાં આવ્યો તેમણે અશ્વ-પરીક્ષા કરીને રાજાએ ઘોડાની એક બેડી ખરીદી એના વેગથી વાકેદગાર થવા માટે એક ઘોડા ઉપર સવા બેઠો અને બીજા ઉપર મંત્રીશ્વર આરૂઢ થયો આ બંને ઘોડા એને વિપરીત શિક્ષા મળેલી હોવાથી તે પવ ભેગે દોડ્યા અને ભેતભેતમાં રાજા અને પ્રધાન નિન્યથી વિખટ્ટા પડી ગયા ઘોડાઓએ તેમને એક નિર્જન અરણ્યમાં લાવી મૂક્યા ઘન, લુધા અને તૃપાથી આકુળ બનેલા તેઓ જળ અને કૃષ્ણ માટે લમતા લમતા એક ઝરા આગળ આવી પહોંચ્યા તે ઝરાનું નિર્મળ જળ પીને અને આસપાસની રૂઝ મેળવી તેનો આહાર કરી મનમાં ધીરજ ધરીને તેઓ ત્યાં ઘણું નિર્ગમન કરવા લાગ્યા ચોધ કરતા ઝરા નિન્યે પહોં દિવને ત્યાં આવી ચડ્યા પછી નિન્ય સહિત રાજાએ અને

મત્રીશ્વરે પોતાના નગરમા પ્રવેશ કર્યો વધુ દિવસ મુખી અરખમા ભૂખમ વેઠેલો હોવાથી રાજાએ રસોઈ આજોને હુકમ કર્યો કે મર્વે જાતનાં લોભ તૈયાર કરે તે તૈયાર વતા રાજાએ તેનું આક્રંદ લોજન કર્યું એથી તે વિત્તચિક્રાનો રોગ થયો અને અતિશય વેદના વધ રાજા આર્તધ્યાન ધ્યાન મરીને દુર્ગતિમા ગયો.

મતિસાગર મત્રી તેા ખરેખર બુદ્ધિનો નિધાન હતો એટલે પોતાના શરીરની સ્થિતિને લક્ષ્યમા રાખીને વમન, વિરેચન વગેરે દ્વારા શરીરનું શોધ કરી ઉચિત આહાર વડે તે પોતાના શરીરને પોષવા લાગ્યો અને ચિરંજીવ થઈત પોતાના દિવસો મુખેથી શુભરવા લાગ્યો.

આ ધ્યાને ઉપનય એ છે કે રાગ અને પ્રધાન જેવા તસારી છવે છે તેમા જેઓ અન્યાન્ય દર્શનોની આગલા રાખે છે, પવનના સપાટાવી જેમ ધ્વજ હાલે તેમ જેઓ અચ્ચિર ચિત્તનાળા છે, જેમની આસ્થા ઘાંચની બગલી ની પેઠે લક્ષ્યશુર છે તેઓ અઝરાતિયાની પેઠે લોજન કરનારા રાજાની માફક અવૃત્ત નહીં દુર્ગતિમા લાજન બને છે, જ્યાર જેમણે પરનાર્યનો મુનિવ્ય કર્યો છે, જેઓ મમ્યકલ્પનુ નવરૂપ સનજ્યા છે, જેમણે ઇતર દર્ગનોની નિલા રતા જોઈ તેનો ત્યાગ કર્યો છે તેઓ મત્રીશ્વરની પેઠે મુખી વાય છે.

દુર્ગન્ધાનુ ઉદાહરણ—

‘રાજગૃહ’ નગરીના ટ્રેણિલ રાજા સંલય કરતો હતો તેવામા એ

નગરીના બહારના ઉદ્યાનમા મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા તેમને વદન કરવા માટે ધણા ગંઠમાઠવી ટ્રેણિકે જવા નીકળ્યો તેવામા માર્ગના અત્યંત દુર્ગંધ ફેલાતી હોવાથી તેના એક સનિકે નાકે આડું વચ રાખ્યું આ જોઈને આનું શુ કારણ છે એમ રાજાએ પૂછ્યું તપાન કરતા માવૂમ પડ્યું કે કોષક તરતની જન્મેલી બાલિકાના શરીરમાવી આ અલ્પદા હંધ ફેલાઈ રહી છે, આવી ત્યાથી પસાર થતા લોકો નાકે આડું વચ રાખીને જાય છે રાજાએ તો એમ જ કહ્યું કે હોય, એમા તુ? એ તો પુદ્ગલોનુ પરિણામ છે પત્રી તેણે સનવત્તરણના જઈ પ્રભુને પૂછ્યું કે મેં માર્ગમા જે દુર્ગન્ધાને જોઈ તેણે પૂર્વ લવમા એવું શુ પાપ કર્યું છે જ જેવી તેના શરીરમાવી આવી ખરાબ વાસ ફેલાય છે? સજવાને ઉત્તર આપ્યો કે આ નગરીની પાને ‘વાણિજ્ય’ નામના પરામા ધનમિત્ર નામનો શેઠ વસતો હતો તેને ધનઢી નામની પુત્રી હતી એક વેળા તેના લગ્ન-પ્રનજે કોઈ લેન મુનિ જોવરી આવ આવી ચડયા તેમને જોઈને શેઠ પુત્રીને તેમને યોગ્ય આહારદિ આપવા તૃથન્યુ પિતાની આજ્ઞાને માન આપવા

સેજે મૃગારથી સજ્જિત, ઉત્તમ વસ્ત્રોથી અલકૃત અને અનેક મુગધી પદાર્થોથી મુગમિત દેહવાળી તે તરુણીએ મુનિનો યથાયોગ્ય મત્કાર કર્યો પરંતુ તે સનયે તે મહાત્માના મલિન શરીરમાંથી વાસ મારવી હતી તેને લઈને તેણે મો મચકોડયુ, અને જુવાનીના તોરમા તે વિચારવા લાગી કે આ નિષ્પાપ જિત-માર્ગમા વર્તનારા મુનિઓ અચિત્ત જળથી આન કરતા હોય તો તેમના સુખમમા શો દોષ લાગે ? આ પ્રમાણેનો અનુચિત વિચાર મગ્વાથી તેણે દુષ્ટ કર્મ બાધ્યુ. તેની આલોચના કર્યા વિના તે ડાહ્યાતરે મરણ પાની અને આ નગરીની એક ગણિકાને પેટે અવતરી તે જર્ણમ આવી ત્યારે તેની માતાને ઘણું દુઃખ થયું, તેવી જર્ણપાત માટે તેણે અનેક ઉપાયો યોજ્યા, પરંતુ તેમા તે ફરીબૂત થઈ નહિ વળી જન્મતા જ તેના શરીરમાવી અમદા દુર્ગંધ નીકળતી ભેધ વિદ્યાની જેમ તે ગણિકાએ તેનો ત્યાગ કર્યો તે જ બાળકી હે ગજન્ ! આજે તારી નજરે પડી.

આ સાંભળી શ્રેણિકે પૂછ્યું કે હે નાવ ! એની ગી ગતિ થયે ? પ્રભુએ કહ્યું કે એણે પૂર્વે જે દુષ્ટ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું તે હવે ભાગવાઈ ગયું છે, અને તે ભવમા મુખાત્ર-દાન દેવાથી જે નુભ કર્મ બાધ્યુ હતું તેનો હવે ઉદય થવાથી તેનું શરીર કમ્તરી, અખર, ખરામની જેમ મુગધમય બની ગયું છે વિશેષ શું કહેવું ? હે ગજન્ ! એ તારી પટરાણી થયે તેની નિશાની એ છે કે તને બને જણા પાસા ખેલશે તે વારે જે જીતે તે બીજાના પાધે ચઢે એવી શરત કરશે અને તેમા આ દુર્ગંધા જીતતા તે તેમ કરશે આ હકીકત જાણી આશ્ચર્ય પામતો રાત્ર પોતાને સ્થાનકે ગયો.

આ તરફ દુર્ગંધાનું શરીર મુગધમય બની ગયું હતું ત્યાંથી પસાર થતી એક ગોવાળણે આ બાલિકાને નેંધ એટલે પોતાને છોકરી ન હોવાથી તેને તે લઈ ગઈ અને પાળી પેપીને માટી કરી તેની જુવાની ખીલતા તો તેના રૂપ, કાંતિ અને લાવણ્ય એવા દેહીધ્યનાન પાળી ગયા કે ભલભલા તેને ભેંઈને ચકિત થઈ જતા.

એકદા કીરુદ-મટોત્સવના સમયે શ્રેણિકે અભયકુમાર નાથે ગામ બહાર કીરા કંવા જતો હતો ત્યાં આ યુવતિને ભેટા જ તે મોહિત થઈ ગયો તે તેની પાને ગયો અને લઘુ લાલવી કળાવી ભેતભેતામાં વળે તેના વસ્ત્રના છેડે પોતાના નાની અકિત મુદ્રિકા બાધી દીધી પાસે લેતેલા અભયકુમારે જેવા ચતુરને પણ તેની જી બળ પડી નહિ પડી રાત્રે બૂમ પાડવા માંડી કે મારી કેઈ મુદ્રિકા ચોરી ગયું જણાય છે એની વપાસ કર્યા વિના મટેલે પાછા ન આવ્યું એમ અભયકુમારને કહી તે સ્વપ્નાનન્દ ગયો.

અભયકુમારે નગરના ત્રણ તરફના દરવાજા બંધ કરાવ્યા અને ચોથે દરવાજે ઝડપી હેવા તે પોતે લિથો રહ્યો તપાસને બેઠે એ મુદ્રિકા દુર્ગન્ધા પાસેથી નીકળી તેની ઉલટ સુવટ પરીક્ષા લીધી પણ તે નિર્દોષ જણાય એટલે આ ચતુર ચેતી ગયો કે આના ઉપર કામાતુર વધ જવાથી પિતાશ્રીએ જ આ કપટ-નાટક લજવ્યો જણાય છે આન વિચારી દુર્ગન્ધાને સાથે લઈને તે પોતાના પિતા શ્રેષ્ઠિક પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે હે મહારાજ ! આપના ચિત્તની ચોરી કરનાર પામેથી આ મુદ્રિકા મળી છે આપ કબૂલ કરો કે નહિ પણ આ મુદ્રિકાએ જ આપની પોલ ઉઘાડી પાડી દીધી છે રાજા આ સાતળી હસ્યો પછી દુર્ગન્ધાના ઉછેરનારને જોવાની તેની સમતિથી રાજાએ તેની સાથે લગ્ન કર્યું અને જોતજોતામાં રાજાની મહેરબાની તેના ઉપર એટલી બધી વધી ગઈ કે તેને પટરાણીનું પદ મળ્યું.

એક દિવસ રાજા આ દુર્ગન્ધા સાથે પાસા ખેલતો હતો ત્યારે મહાવીરે કહ્યું હતું તેમ બન્યું આ સમયે રોને એ વિચાર આવ્યો કે નીચ કુળમાં જન્મેલી જો માન પામે તોપણ તે પોતાની જાત પર ગયા વિના રહેતી નથી આથી તેનું મુખ જરા મલકાયું તેને જોઈ દુર્ગન્ધાએ પૂછ્યું કે આ હાન્યને શો હેતુ છે? શ્રેષ્ઠિકે મહાવીરે રહેલી હકીકત અથથી તે ઇતિ મુખી કહી નજાગાવી આથી દુર્ગન્ધાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને તેણે પ્રભુ પાસે રીક્ષા મહણ કરી આગ કરી તેણે પોતાનું જીવન સંક્રાંત કર્યું.

સુમતિની કથા—

‘મગધ’ દેશમાં આવેલા ‘કુશસ્થવપુર’ નગરને વિશે જીવાદિક નવ તરવતા નાણુકાર જે પનાદવ ભાઈઓ વમતા હતા એકનું નામ સુમતિ હતું અને બીજાનું નામ નાગિક હતું કર્મવશાત તેઓ એટલા બધા નિર્ધન થઈ ગયા કે તેમને પોતાનું ગામ છોડવાનો વારો આવ્યો, કિન્તુ તેમણે હજી કપડ કરો ધન મેળવવા વિચાર સરખોએ કર્યો નહિ.

પરદેશ જતા રવાના પાડી સાધુ અને એક ધાવક તેમની તબક્કે પડયા અને સધાત જવા નાગિકે સુમતિને કહ્યું એટલે તેણે હા પાડી આગળ ચાલતા નાગિકને પ્રતીતિ થઈ કે આ સધુઓ તો કુશીલ છે અને તેમનો સગ કરવો કે તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરવો તે સમ્યક્ત્વને દૂષિત કરવા જેવું છે આથી તેમનો ત્યાગ કરવા તેણે સુમતિને કહ્યું સુમતિએ તેની વાત ન સ્વીકારી અને ઉલટું કહેવા લાગ્યો કે તું એવો તે કેવો મોટો ધાવક થઈ પડ્યો છે કે મુદ્દ જોવરી કરનારા, વિવિધ તપન્યા આદરનારા

અનેક ગુણોધી અલકૃત એવા આ સાધુઓને કુશીલ-અનાચારી કહેવા તું તત્પર થયો છે? નાગિલે ઉત્તર આપ્યો કે હે બાઈ! મને કંઈ એમના ઉપર દ્રેષ નથી, પરંતુ તીર્થંકરે કુશીલના જે લક્ષણો જતાવ્યા છે તે લક્ષણોધી લક્ષિત આ સાધુઓ છે એવી મારી ખાતરી થવાથી જ હું તેમ કહી રહ્યો છું આ સાલજીને સુમતિ જોવા લોકો કે જેવો તું અશ્લેષનો ખાતર છે તેવો તારો તીર્થંકર પણ હશે કે જેણે આવા શુદ્ધ સાધુઓનો ત્યાગ કરવાનો તને ઉપદેશ આપ્યો છે આ સાલજીના જ નાગિલે સુમતિના મુખ ઉપર આડો હાથ દીધો અને કહ્યું કે હે બાઈ! શા સારું તીર્થંકરના અવધુવાદ જોવા તું ઘોર પાપનો ભાગીદાર થાય છે? સાલજી, આ સાધુઓની ઓઢણી વિનાની સ્ત્રી તરફ નજર પડી, પરંતુ તેને પાછી જોયી લેવાને બદલે તેઓ તેને ધારી ધારીને જેવા લાગ્યા તેની પ્રતિક્રિયા કરતી વેળા તેની તેમણે આલોચના પણ લીધી નહિ તેની આજે જ સવારે તેમણે હસ્તિકાચનો સંઘટ્ટો કર્યો અને કાચા પાણીનો પરિસ્રાવો પણ કર્યો એવા એમના શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધતા અનેક આચ-રણો જોઈને તો હું તેમનો ત્યાગ કરવા તને સૂચના કરું છું ધૂળ ઉપર લીપ-ણી જેમ આની સુમતિ ઉપર કંઈ અસર ન થઈ એટલે તેને પડતો મૂકી નાગિલે અન્યત્ર રવાના થયો.

આ તરફ સુમતિ પેલા સાધુઓ લોકો થઈ ગયો, અને વખત જતા તેણે તેમની પામે લીક્ષા પણ લીધી કાજળમાં કાજળ મળી જાય તેમ કુશી લોભા કુશીલ મળી ગયો.

કાલાતરે ખાર વર્ષનો લય કર હુકાળ પડ્યો ત્યારે વિવિધ જાતના કુકર્મો કરી આ સાધુઓએ પોતાની સસાર-યાત્રા ચાલુ રાખી અતમા મરીને એ પાપ સાધુઓ વ્યતરના વાહન તરીકે ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી શ્લેષ તરીકે અવતરી, મધ માસાદિતુ સેવન કરી તેઓ સાતમી નરકે જશે ઘણા વખત મસારમાં રાજી ત્રીજી ચોવીસીમાં તેમણી ચાર જણા સમ્યક્ત્વ પામશે અને ત્યાંથી ત્રીજે ભવે જોશે જશે, પરંતુ એ પૈકી સૌથી મોટો સ્ત્રી અલબ્ધ હોવાથી સસારમાં સત્તને માટે રખડ્યા ઢરશે સુમતિ લવ્ય જીવ હોવા જતા તેણે મહામિથ્યાત્વના ઉદયથી દ્વાદશાગીની અવહીલના કરી તેવી તે મરીને ૧૫૨માં ધાર્મિક તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી અચીને તે રચડગોલિક મનુષ્ય તરીકે આઠ વાર લાગલાગટ ૪૦મશે ત્યારનાઠ નવમે ભવે વ્યતર, દશમે વનસ્પતિમાં લીંબડો, અગ્યારમે માનવ સ્ત્રી, ખારમે છૂટી નરકનો અતિથિ, તેરમે કુટ્ટી મનુષ્ય, ચૌદમે હાથી અને પંદરમે સાધારણ નિગોદ ઘશે ત્યાં ઘણા કાળ રખડી

પણથ ધશે અને પછી મનુષ્ય ધશે એ પ્રમાણે ઘણા કાલ કરી ૧,૭૧ દુગ્ધમા
નવતરી દીક્ષા લાગી હતી તે 'અનુત્તર' નિર્મન કાલે ૧૦૦૦ તથા
ગાહાતમ્યગદિત વક્રવર્તી વધે દીક્ષા લઈ ઉપવૃત્તિ પ્રાપ્ત ની ના ૪૬૫
ગમાદોની હકીકત મહાનિગ્રીથના ચોલા અમયનની ના ૧૦૧ ક્રેતી

અપિદત્તાની કથા—

'ભરત'ક્ષેત્રમા 'વર્ધમાન' નગરમા કુપાલ નૃપતિનો ૧૦૦૦ મંત્રિ
નરન્ય સમય કરતો હતો તે વેળા એ નામના મુપત્તમેન નામનો માથી
રહિવાળો માર્થવાક વસતો હતો જૈન ધર્મના રત્ની આ મુદ્ધવાક ૧૦૦૦ માત્ર
નામની પાની હતી તસર નૃપ ભોગવતા ના દરવાજા માટે ના રીતના
મોમ એ પુત્રો અને અપિદત્તા પુત્રી યથા તતા હપિદત્તાના ગામી ક
પાંચને અનેક ઉમદવારોને એ પરણવાના ને ચતા હા ૧૦૦૦ રીત
એવું બહોં હતું હતું કે નુર રૂપ, સપત્તિ વા ૧૦૦૦ રીતો ૧૦૦૦
હોય તો તેને મા ૧૦૦૦ ન આવતા હું ૧૦૦૦, ધરિત ને ૧૦૦૦
૧૦૦૦ ને તેને ૧૦૦૦ પુત્રો પરણાવવા તૈયાર પુ ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦
નગરથી મુદ્ધવાક ૧૦૦૦ માથાહ 'વર્ધમાન' નગરમા ના ૧૦૦૦
મિત્ર કુબેરદત્તને યે હતથો એક દિવસ ૧૦૦૦ રાત્રે હપિદત્તા ની હતી
તે એની નજર પડી અધી એણે પોતાના મિત્રને પૂછ્યું કે મુપત્તમેનની
પુત્રી આ જ કે ૧૦૦૦ રાત્રે કહ્યું કે હા, ૧૦૦૦ એને પરણ્યું હોય તો ૧૦૦૦
બનવું પડશે કામાતુર થુ ન કરે ૧૦૦૦ રાત્રે વપટ પૂર્વક જૈન ધર્મ અનુસાર
શુભ શુભરવા માંડ્યું હેવ, શુભ અને માલ હોરની આગધના કરવામાં તે
એટલો બધો રસ બતાવના લગ્યો કે એ બેઠને મુપત્તમેન પણ ગણ થઈ
ગયો અને એણે પોતાની પુત્રીને ઉત્સાહથી એની સાથે પરણાવી

મુદ્ધવાક સનશને ત્યાં અપિદત્તા સાથે જાન પૂર્વક દિવસ પસાર કરવા લાગ્યો,
એવામા એક દહાડા એના પિતાગ્રીનો પત્ર આવતા મુપત્તમેનની રમ લઈ
અપિદત્તા સાથે તે પોતાને ગામ જવા નીકળ્યો પોતાને ઘેર પહોંચ્યા બાદ
ધીરે ધીરે જૈન ધર્મને એતિલાજલિ આપનો ગયો અને મિથ્યાદષ્ટિના સમ્પત્ત

૧ જુઓ આહવાનનીપિકા (૫ ૪૬૩)

૨ શ્રીહસવિજયજી જૈનલાઘવેરી પ્રમાણ ન હ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ અને ત્યાં સુધી
મુજબ શ્રીહસવિજયજી પમુદેનહિલીમાંથી ઉદ્ધત તેમજ અને સાંતમતિ મુનિરાજ
હસવિજયજી તરફથી બેટ મજબ શ્રીનમ્મસુન્દરીકથાને આધારે આ અન આરોપવામાં
આવી છે

ધી-પરિચયધી ઋપિદત્તા પણ મિથ્યાદષ્ટિ બની ગઈ, ડેમકે શુ સુવર્ણ અગ્નિના સયોગધી તદ્દય બની જતું નથી કે ? ઋપિદત્તાના મામાપને ખબર પડી કે પોતાની પુત્રીએ જૈન ધર્મ ત્યજી દીધો છે એટલે એની માથે પત્રવ્ય વહાર પણ તેમણે બધ કર્યો

કાલાંતરે ઋપિદત્તાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો એનું નામ મહેશ્વરદત્ત રાખવામા આવ્યું આ તરફ મહેશ્વરદત્તના મામા મહેદેવની ભાર્યા મુન્દરીને પેટે એક પુત્રી-સ્તનો જન્મ થયો એનું નામ નર્મદામુન્દરી પાડવામા આવ્યું ચૈવન પ્રાપ્ત થતાં તો આ કન્યાનું રૂપ અતિશય મનોહર બની ગયું એના રૂપની અનેક સ્થળે તારીફ વધા લાગી એ વાત એક દહાડો ઋપિદત્તાને ઠાને પડી આ સાંભળીને તેને ઘણું દુઃખ વડું, ડેમકે તે વિચારવા લાગી કે મેં જૈન ધર્મનો ત્યાગ કર્યો છે એટલે મારા જેવી નિર્ભાગ્યતા પુત્રને આ કન્યા કેણુ આપે ? તેને વિલાપ કરતી જોઈ મહેશ્વરદત્તે પોતાના પિતાને કહ્યું કે મને મારે મોક્ષાળ મેંલો તો વિનયાદિથી માનવજનોને સંતોષ કરી નર્મદામુન્દરીનું પાલિકાકરણ કરી હું મારી મતાના ગોકને દૂર કરૂં માતાપિતાની અનુજા મેળવી મોટી ધામધૂમ પૂર્વક તે પોતાના માતામહને યેગ આવી પહોંચ્યો ત્યાં તેણે માતામહાદિને વિનય સાચવવામા જરાજે ખામી આવવા દીધી નહિ આથી તેણે એના ઉપર પૂર્ણ સ્નેહ રાખવા લાગ્યા મહેશ્વરદત્તે નર્મદામુન્દરી સાથે પોતાનું લગ્ન કરવા કહ્યું ત્યારે તેને જવાબ મળ્યો કે તારા પિતાએ અમને કહ્યા અને વળી તારી માતા પણ એ શકંતી નોખતથી મિથ્યાત્વી થઈ તો અમારી આ શુદ્ધવતી, શીલવતી, રૂપવતી, જૈનધર્મી નર્મદામુન્દરીને તારા જેવા મિથ્યાત્વીને આપીને શુ અમે અમારા હાથે પગમા ફગવી કુહાડો મારીએ ? આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન-ઉત્તર ઘણી વાર થતા વખત જતા મહેશ્વરદત્તનું ચિત્ત જૈન ધર્મ તરફ ઢલ્યું અને નર્મદામુન્દરી દ્વારા તે પ્રતિબોધ પામ્યો ધીરે ધીરે તે ચુસ્ત શ્રાવક બન્યો તેને પગમ આહંત બનેલો જાણી અને ધર્મભ્રષ્ટ નહિ થાય તેની પૂર્ણ પ્રતીતિ થતાં એના મામાએ પોતાની પ્રિય પુત્રી સાથે એનું લગ્ન કર્યું થોડા દિવસ બાદ પોતાના સ્વજનોની ગત મેળવી મહેશ્વરદત્ત નર્મદામુન્દરીને સાથે લઈને પોતાના ઘેર આવ્યો પોતાનો મનોગ્ધ નિદ્ર થયેલો જોઈ ઋપિદત્તાના આનંદનો પાર ગયો નહિ ધીરે ધીરે નર્મદામુન્દરીએ પોતાના સાનુ સનનને પોતાના શુભો વડે વધ કર્યા અને તેમને જૈન ધર્મમા દંડ બનાવ્યા આ પ્રમાણે ઉભય કુલ ઉદારિણીને હાથે ઋપિદત્તા ફરીથી આહંત ધર્મ પામી અને તે તેમજ તેનો પતિ પણ સાચા જૈન ધર્મી બન્યા

‘સિદ્ધાન્તી ધર્મમારયાતા, વાદી નૈમિત્તિકસ્તથા ।

તપસ્વ્યનેકવિદ્યામૃત, સિદ્ધ. કવિ. પ્રભાવકા ॥૧૩૪॥

આઠ પ્રભાવકો—

શ્લો.૦—“સિદ્ધાન્તના અપુકાર, વર્મનો ઉપદેશ આપનાર, વાદી, નિમિત્ત, તપસ્વી, અનેક વિદ્યાઓને ના છુ કરનાર, સિદ્ધ અને કવિ એ પ્રભાવકો છે”-૧૩૪



દશપૂર્વી વજ્રસૂરિશ્ચ, મહાવાદી વિચક્ષણ. ।

મદ્રવાહુર્મુનિર્વિષ્ણુ-હેમચન્દ્રો મુનીશ્વર. ॥ ૧૩૫ ॥

પાદલિપ્તસ્તથા વપ્પ-મદ્વિદ્યેતે પ્રભાવકા ।

અનુક્રમેણ વિજ્ઞેયા., સમ્યગ્માર્ગસ્ય સર્વદા ॥૧૩૬॥-યુગ્મપ

પ્રભાવકોના નામો—

શ્લો.૦—“દશ પૂર્વના અપુકાર ‘વજ્રકુમાર, વિચક્ષણ મહાવાદી, ભદ્રવાહુ’ (સ્વામી), વિષ્ણુ(કુમાર) મુનિ, હેમચન્દ્રસૂરિ, પાદલિપ્ત(સરિ) અને ‘અપ્પભટ્ટિ- (સરિ) એ અનુક્રમે શુદ્ધ માર્ગના પ્રભાવકો સદા અપુવા”-૧૩૫-૧૩૬



સ્થૈર્યં પ્રભાવનાઽઽવઽવ-કાદિક્રિયાસુ કૌશલમ્ ।

અર્હદાદિષુ યદ્ ભક્તિ-રાન્તરિકી ચતુર્થકમ્ ॥ ૧૩૭ ॥

પન્ચમ તીર્થસેવારય-મેવ ભૂષણપદ્ધત્કમ્ ।

સમ્યક્ત્વ ભૂષયત્યેવ, તત્ કાર્યં સર્વશક્તિત્ ॥૧૩૮॥-યુગ્મપ

પાચ ભૂષણો—

શ્લો.૦—“સ્થિતી, પ્રભાવના, આવશ્યક વગેરે ક્રિયાઓને વિષે કુશળતા, તીર્થકર પ્રમુખને વિષે જે આન્તરિક બાજી એ ચૈથુ અને તીર્થસેવા એ પાચમું

૧ સિદ્ધાન્ત અને ધર્મવાદી એ બંને પ્રમાણના દક્ષિત તરીકે એમનો ઉપેક્ષ છે એમનું નેમન શ્રી અવ્યસી પ્રમુખ બીજા પ્રભાવના ચરિત્રો થ વનું વગેરે વધી જતું હોવાથી આનંદ આપના ને માટે સમ્યક્ત્વસતિની ટીકા જોવા બનામલું છે

૨ એના વન-ચરિત્ર માટે જુઓ ચતુર્થ શતિકાનો ઉપોદ્ધાન

એમ (કુને) પાય ભૂપણો સમ્યક્ત્વને વિભૂષિત કરે છે (તેથી) અમત્ર શક્તિ અનુ-
સાર તે કરવા બેઠ્યો ”-૧૩૭-૧૩૮



સુલસા દેવપાલોઽત્રો-દાયિભૂપશ્ચ કામિની ।

પક્ષિન્નવિક્રમો રાજા, જ્ઞાતાનિ સન્તિ ભૂષણે ॥ ૧૩૯ ॥

ભૂપણુ મ બ ધી દદાન્તો—

શ્લોક-“ સુલસા, દેવપાલ, ઉદાયિ ગજ, કામિની અને પક્ષીનેા સહાર
કરનારો (ત્રિ)વિક્રમ નૃપતિ એ અત્ર ભૂપણુ સ બ ધી ઉદાહરણો છે ”-૧૩૯

સુલસાનુ ચરિત્ર—

સ્પષ્ટી-“ગજગૃહ’ નગરમા એણિકે રાજા રાજ્ય કરતો હતો ઇન્દ્રને
માતલિની જેમ તેને નાગ નામનો સારથિ હતો આની પ્રિયાનુ નામ સુલસા
હતું પોતાને પુત્ર ન દોવાવી સારથિ ચિતાનુર રહેતો હતો તેની આ ચિન્તા
દૂર કરવા માટે સુલસા ધર્મનુ વિશેષ આરાધન કરવા લાગી કરોજ ત્રિકાલ
નિર્નપૂજન કરવું, પ્રહસ્યર્થપૂર્વક આયળિલ (આચાર્ય) કરવા ઇત્યાદિ ધાર્મિક
ક્રિયાઓમા તે પોતાના સમયનો સદુપયોગ કરવા લાગી

એક વેળા ‘સાધર્મ’ દેવલોકમા ઇન્દ્રે સુલસાના સત્ત્વની ખૂબ મ્તુતિ
કરી તે એક દેવવી સહન થઈ શકી નહિ એથી સાધુનો વેષ સહ
સુલસાની પરીણા કરવા માટે તે એને ઘેર આવ્યો સાધુ સમજીને આ નારીએ
તેને નમન કર્યું એટલે આ કૃત્રિમ સાધુએ તેને કહ્યું કે હે બ્રહ્મણુ શ્રાવિકા !
એક સાધુ માદા થઈ ગયા છે, તેને ચરીરે લગાડવા તેલ બેઠ્યો છીયે આ
સાધુનીને હર્ષભર સુલસા લક્ષ્યાક તેલ લેવા ગઈ, કેમકે મુપાત્રને તેનું દાન
દેવાથી તે તેલ બનાવેલું સાર્થક થયે એમો ગુલ વિચાર તેને સ્કુર્યો જેવો
આ લક્ષ્યાક તેલનો એક ઝુલ લઈ તે આવતી હતી તેવો જ આ દેવે માયાવી
તેને ફોટી નાખ્યો આથી તે બીજે લેવા ગઈ. તે લઈને આવતા પછુ તે પછુ
દેવ-માયાથી દૂટી ગયો એવી રીતે સાન કુલો દૂટી ગયા તોપણ એનો ભાવ
તેવો ને તેવોજ કાયમ રહ્યો વિશેષમા પોતાનું યુદ્ધ પ્રબળ નથી, મોતે નિર્ભાગ્ય
છે કે જેવી મત્પાત્રને વિષે તેલનું દાન ન કરી શકી એમ તે પોતાની ભત્રી

નિધવા લાગી તેનો આવે અખડિત શુભ લાવ ભોધ દેવ પ્રગટ થયો અને મુલમાને કહ્યું કે ઇન્દ્રે તારી જે પ્રથના કરી હતી તે મને સાચી નહિ લાગવાથી હું અહીં તારી પરીક્ષા કરવા માટે આવ્યો અને હવે પ્રતીતિ થઇ છે કે ઇન્દ્રે કહ્યા કરતા પણ તું અધિક સત્વશાળી છે, વાન્ટે છે મહાશયા ! હું તારા ઉપર સતુષ્ટ થયો છું, માટે તારી ઇચ્છામા આવે તે મા । મુલસાએ જવાબ આપ્યો કે એમ છે તો મને પુત્રો આપ આથી દેવે તેને બત્રીસ ગોળીઓ આપી અને કહ્યું કે આ એકેક ખાવાથી તને એકેક પુત્ર થશે આ પ્રમાણેની વાતચિત કરી દેવ સ્વધ્યાનકે આવ્યો ગયો પુત્રો થાય એવી ગોળીઓ મળવાથી મુલસાને ઘણો આનંદ થયો બત્રીસ વાર ગર્ભ ધારણ કરવાનું કષ્ટ તેમજ તેટલી વાર પ્રસૂતિની વેદના અસહ્ય નાસરૂપ બાળી બત્રીસે ગોળી એક જ સાથે ખાઇ જવાથી બત્રીસ વક્ષણોથી લક્ષિત એવો એક જ પુત્ર થશે એમ ધારી એ બત્રીસે ગોળી ખાઇ નહ, પરંતુ તેના ધારવા કરતા પરિણામ ઉલટું આવ્યું. આથી તો એને બત્રીસ ગર્ભો રહ્યા આની અપાર વેદના નહિ સહન થઇ રાકવાથી તેણે પૂર્વોક્ત દેવને ઉદ્દેશીને ઠાયોત્સર્ગ કર્યો આવી એ દેવ આ પો અને તેની વેદના ફર કરતા કહ્યું કે હે મુલસા ! તે આ ઉચિત કર્યું નહિ, કેમકે આથી તો તને સમાન આયુષ્યવાળા બત્રીસ પુત્રો થશે અને તેઓ એકી વખતે મરણ પામશે આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિ સમજાવો એ દેવ ચાલતો થયો

કલાતર નર્મનો કાળ પૂપ થતા મુલમાએ બત્રીસ પુત્રોને જન્મ આપ્યો સમય જતા આ મર્વે યૌવન-અવસ્થા પામ્યા અને તેઓ સર્વે ટ્રેણિકની પાસે રહેનારા વિદ્યાર્થી નોકરો બન્યા

એકલા ટ્રેણિકે રાજા એકા રામની સાત પુત્રીઓમા સૌથી મોટી મુન્યેષા નામની પુત્રીનું સકેતાનુવાર મુરગને શસ્ત્રે થઇને હરણ કરવા ગયો આ વખતે મુલસાના બત્રીસ પુત્રોને તેણે સાથે લીધા હતા આ ટ્રેણિકે રાજા મુન્યેષાના મહેલ આગળ જઇ પહોંચ્યો એટલે મુન્યેષા માથે જવા નીકળી આને જતી ભોધ એની નાની બેન ચિત્તલ્લા પણ તૈયાર થઇ મુરગ આગળ આવ્યા ખાદ મુન્યેષાને રત્નનો કડિયો યાદ આવ્યો એટલે તે લેવા તે મહેલ પાછી ફરી આ દરમ્યાન ચિત્તલ્લાએ ટ્રેણિકને કહ્યું કે રાત્રીના રાજ્યમા વધારે વખત રોકાઇ રહેવું સહીયલભત ન ગણાય આથી મુન્યેષાની રાહ ભેળા વિના ટ્રેણિકે ચિત્તલ્લાને રથમા બેમાડી ચાલવા માડ્યું

થોડીક વારમા તો મુન્યેષા મુરગ આગળ આવી પહોંચી, પરંતુ ટ્રેણિકે તેમજ ચિત્તલ્લાને ત્યાંથી પતાવન કરી ગયેલા ભોધ તેનો પિત્તો ઉછળી

નાયો મહેલમાં આવી તેજો, ચિલ્લણાને કોઈ નુષ્ટ કરી બાય છે ખેલો
 રાખનાર કરી મૂક્યા આ સભળી તેનો પિતા ત્યાં - વી રહ્યો અને
 ટ્રેણિકને પકડી પાડ્યોને લેલો પોતાના મૈનિકાને મુગામાં કતાર્યા ટ્રેણિક
 અને ચિલ્લણા સહીનલામત પહોંચી બાય તે માટે મુલ્લાના બનીસ પુત્રોએ
 આ ટ્રેનિકો સાથે ઘોર યુદ્ધમાં કાલ્યાણ્ય અને પોતાના આમીની ખાતર પોતાના
 પ્રાણો પણ હોમી દીધા

આ લગાઈ મટલો વખત આવી એટલામાં તે ટ્રેણિક ચિલ્લણા
 કારે પોતાના નગરના આવી પહોંચ્યો અને સત્વર રણે તેની બાથે લગન પામ
 કરી દીધું

મુલાનાન પોતાનું બધા પુત્રો સમકાલ મરી ગયા હતા મગર પરી ત્યાં
 ત્યાં રાજના પાર જ્યાં નાહ્યું નું ચતુર અભયકુમારે તેની દાણી ત્યાં
 રાજના અને આગરે તેની હાં બીરી દૂર કરના તુ પછી ખડક ત્યાં
 તેની નમ્યુતાદેરી વિદી રાજાને આપુ રહ્યા હતા?

એ, તેની 'અ' ની રી રીવીર જિનેચર ૮ ની રી રી ત્યાં
 પુણ્યપ્રતારક, દાગુરુ મિન્દારક, મુશ્કાવત, પરિમાળક મારક રાજના દગ્ગા
 સંભળ્યા હતા રહ્યો 'રાજગૃહ' જવા માટે ત્યારે તે તૈયાર વડો ત્યાં રાજાવત્
 મહાવીરે હતું ૮ તુ મહાસતી પ્રવિકા મુલ્લાને અનારા ધર્મલાલ કહેજે ર
 વારુ એન કહી આ બાક 'રાજગૃહ' જવા નીકળ્યો ગગન-માર્ગે ધણને તે બદ
 મુલ્લાના દાર પાલે આવી પહોંચ્યો ત્યાં અક લાલુવાર વોલ્યો એવામાં
 એતો વિચાર આવ્યો કે ભગવન મહાવીરે નવમુખે જેને ધર્મલાલ કહેવડાવ્યો
 છે તેના નિત્યમાં મહા હોય જ શાની? જતા તેની વર્ષમાં કેવી અડગ મહા
 છે તેની પ્રતીતિ કરવા માટે હું તેની પગલા કરે આમ વિચારી વૈદ્ય લખિય
 વડે અન્ય રૂપ વિકુર્વા તેણે મુલ્લાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો અને બિલા પછી

૧ આ પ્રસંગને અનુવક્ષ્યને સમ્યક્સમસતિનાં ટીકામાં ૧૬૫માં ૫૪માં મળ્યું ॥ ૬-

“મા શાચતમમી માયા, મુચિ સય વિનચરા ।

મર્થ સાધારણે મૃત્યો, તત્ ક શોક સમુદ્વેત્ ॥ ૬૮ ॥

મૃત્યુસ્તુ સર્વજન્મના, પ્રકૃતિજનતિ મૃત્યુ ।

જીવિતષ્ય વિચારસ્તુ, તસ્માદ્દાઘ વિમુચ્ચતામ્ ॥ ૬૯ ॥”

૨ આ પ્રસંગ ઉપરથી પરમ વીરરાગ વીર પ્રવૃત્તિ ગણ કરકે નાના રેલક
 ૧૧ ઉપર એક નરાધને લામ બીટી દત્તી, પરતુ જેમ કાનને મુલ્લા બોલ ન મારી,
 પછી વિદા મુચવી અને તેમ

આવો જ થયો મુલ્લા તેના સ્ત્રી નસાઈ !

માગી, પરંતુ મુખ્યત્વે સિવાય અન્યને લિલ્લા નહિ આપવાના નિમમવાળી મુલસાએ આને લિલ્લા આપી નહિ આથી આ પરિનાજક મત્વર ત્યાંથી ચાલતો થયો અને એ નગરના પૂર્વ દિશાના દરવાજા આવી વૈકિંચ લલિષિ વડે ચાર વદનવાળા, રાજહસના વાહન ઉપર આરૂઢ થયેલા, માવિરીથી યુક્ત, ચાર હાથવાળા, બ્રહ્મસૂત્ર વગેરેથી અવૃત્ત એવા સાક્ષાત્ બ્રહ્માનુરૂપ વિકૃર્વા લોકો સમક્ષ એ દેશના આપવા લાગ્યો એને વદન કરવાને આ નગરના સર્વ લોક આવ્યા, પરંતુ મુલસા શ્રાવિકા આવી નહિ બીજે દિવસે દક્ષિણ દિશાના દરવાજા જઈ અંબડે ગરુડરૂપ વાહનવાળા, રાખ, ચક્ર, ગદા અને ધનુષ્યથી મુશોભિત ચાર હાથવાળા, અને મનોહર ગોપીઓ સાથે ઝીંકા કરતા કૃષ્ણાનુરૂપ ધારણ કર્યું પરંતુ આ ફેરી પણ મુલસા એના દર્શનાર્થે આવી નહિ ત્રીજે દિવસે પશ્ચિમ દિશાના દરવાજા જઈ અંબડે નદી નામના પોઠીઆ ઉપર આરૂઢ થયેલ, અર્ધાંગે પાર્વતીને ધારણ કરેલ, હાથમા ચૂલ વડે શોભતા, મસ્તક ઉપર ગંગાને રાજેલ અને શરીરે ભસ્મથી વિભૂષિત એવા મહાદેવનું રૂપ ધરી બેઠો આ મમયે પણ મુલસા તો એના દર્શન કરવા ન જ આવી એથે દિવસે ઉત્તર દિશાના દરવાજા જઈ આ પરિનાજક સમવસરણુ રમ્યુ અને ત્યાં તીર્થંકરનું રૂપ ધારણ કરી તે દેશના આપવા લાગ્યો પરંતુ આ વેળા પણ સાચી શ્રદ્ધાવાળી મુલસા તો ન જ આવી આવી એણે એક માનુષ મોઢી મુલસાને કહેવડાવ્યું કે બહાર તીર્થંકર પધાર્યા છે તો તું જૈન હોવા છતાં તેને નમન કરવામા કેમ ઉત્સુક જણાતી નથી ? મુલસાએ કહ્યું કે શ્રીમહા હીરને મૃતને આ ભૂમિ ઉપર અન્ય તીર્થંકર છે જ નહિ પેલા માણસે ઉત્તર આપ્યો કે આ તો પચીસમા તીર્થંકર છે એનો જવાબ વાગતા મુલમાએ કહ્યું કે આવું કદી બને જ નહિ, વાસ્તે આ કોઈ માયાવી આ યો જણાય છે હજી કસી જોવાના ઇરાદાથી આ માણસે મુલમાને કહ્યું કે જૈન ! આનાથી જ્યારે જૈન શાસનની ઉન્નતિ થઈ રહી છે તો પછી એને નમસ્કાર કરવામા શો હોય છે ? મુલસાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે અસત્યથી-દલથી થતો પ્રભાવના તે પ્રભાવના જ ન કહેવાય આ પ્રમાણેની વાતચિત થતા એ માણસ અંબડે પાસે ગયો અને સર્વ વૃત્તાન્તથી તેને વાકેફગાર કર્યો આથી કપટ-નાટકને સહરી લઈ પોતાના સાચા સ્વરૂપમા અંબડે મુલસાને ઘેર આન્યો ત્યાં તેણે સાચી હકીકત બહાર કરી અને તેની દષ્ટી પ્રશસા કરી તે સ્વસ્થાનકે ગયો

ખુદ વીર પ્રભુએ પોતાને ધર્મલાસ કહેવડાવ્યો તેવી પોતાની જાતને ધન્ય માનતી અને પ્રભુના શુભગાનમા અધિક તનમયતા અનુભવતી મુલસા ધર્મેશ્વરોમા કાલ-નિર્જનન કરવા લાગી એના સદ્ગુણો અને સત્કૃત્યોને લઈને

તેને ત્વર્ગની, સપદા સાપડી ત્યાથી ચાલી કાલાતરે તે 'હરત'ખડમા આવતી ચાલી રીમા નિર્વાય નામના પદરમા તીર્થકર થઇ મોક્ષે જશે અનેકવિધ વળ દોળે આ આર્થ-રમણીને અને કાટિયા અભિનદન હોળે એની અડગ ટેકને

દેવપાલની કથા—

'અયલપુર' નગરમા મિહ રાત્ર રાત્ર્ય કરતો હતો ત્યાં જિનદત્ત નામનો એક શ્રેષ્ઠી વનતો હતો તેને દેવપાલ નામે એક નોકર હતો કે જેનું કાન દોર ચાલવાનું હતું એક વખત ચોમાસામાં તે દોર ચલાવવા રાત્રમા ગયો હતો ત્યાં નદી કાંઠે સૂર્યના જેવું પ્રકાશમાન શ્રીચક્રપદદેવનું જિણ તેની નજરે પડ્યું આથી તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ ત્યાં આગળ તેણે ધાસની શુ-પડી બાધી અને તેમા આ મનોહર જિગ પવરાંચુ આ વખતે તેણે એવો નિયમ લીધો કે આના દર્શન કર્યા વિના મારે સોજન કરવું નહિ નિયમ અનુસાર દરરોજ તે ત્યાં આવતો અને નદીના જળથી સ્નાન કરી તે પ્રભુની પ્રતિમાનું પ્રજ્ઞાલન કરતો તેમજ તેનું પુષ્પાદિ વડે પૂજન કરતો આમ કર્યા પછી જ તે સોજન કરતો કેટલાક દિવસ મુધી તેને પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવામા મુરકેલી ની નહિ પરંતુ કાલાતરે નદીમા રેલ આવી અને તેથી તેની પેલે પાર પ્ર-તિમાના દર્શન માટે જવા એ સમર્થ થયો નહિ એટલે એ દિવસે એ ભૂખ્યો હો શેઠે આ વાત જાણી ત્યારે આ ભાવિક નિયમવાળાને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપણા ઘરના જિન-મૂર્તિ છે તેની તું પૂજ કરી સોજન કરીગ તો તારા નિયમનો ભંગ થશે નહિ દેવપાલે આ વાત માન્ય ન રાખી અને તેણે તો સાત દિવસ સોજન વિના પસાર કર્યા આઠમે દિવસે નદીના જળ ઉતરી ગયા એટલે તે ઇચ્છિત ધ્યાને આવી પહોંચ્યો ત્યાં આવીને જુએ છે તો જુ પડીના દરવાજા આગળ એક લયકર સિંહ બેસો હતો, પરંતુ તેની શિયાલ જેટલી પશુ દરકાર ન કરતા તેણે તો જિન-પૂજ કરી અને આટલા દિવસ પ્રભુના દર્શનથી તેને વચિત રહેવું પડ્યું હતું તે માટે તેણે આત્મ-નિંદા કરી

દેવપાલના સર્વ અને લક્ષિત-ભાવથી શ્રુત થયેલા એક દેવે તેને કહ્યું કે તારા ઉપર હું પ્રસન્ન થયો છું, વાસ્તે તને જે ગમે તે માગ દેવપાલે માન્ય માન્યુ એટલે દેવે કહ્યું કે આજથી સાતમે દિવસે તને તે મળશે. આમ કહી દેવ ચાલતો ગયો આ જ ગામનો રાજા સાતમે દિવસે એકાએક મરી ગયો તેને પુત્ર નહિ હોવાથી પાંચ દિવ્ય ગાન નગરમા ફરવાયા હાથિણી ફરતી ફરતી દેવપાલ રાત્રમા બેઠો હતો તેને તેના ઉપર તેણે કળશ રેડ્યો આ પ્રમાણે દેવપાલને આ ગામનું

દેવપાલ પોતે આ ગામનો રહીશ હતો અને વળી જિનદાસના ચાકર તરીકે તે ભણીતો હતો તેથી લોકો તેની આજ્ઞા માનતા ન હતા આથી ઠટા જીને તેણે પેલા દેવને યાદ કર્યો અને તેને કપડો આપવા લાગ્યો કે આ રાત્ર્ય કરતા તો મને ચાકરીમા વિશેષ સુખ હતું આ સાંભળીને દેવે ઉત્તર આપ્યો કે તારે રાત્ર્યની લાભ છોડી દેવાની જરૂર નથી, કેમકે તારી આજ્ઞા બધા માથે ચડાવે એવો તને હું ઉપાય બતાવુ છું તું કુભાર પાસે માટીનો મોટો હાવી તૈયાર કરાવી તેના ઉપર તું આરૂઢ થજે એટલે તે ચાલશે. પછી તું આખા ગામમા એના ઉપર ઈસીને ફરજે એટલે આ ચમત્કારને જોઈને લોકો તારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તશે

દેવપાલે તેમ કર્યું અને બધા લોકો તેના હુકમને માન આપવા લાગ્યા પોતે જે શેઠનો પહેલા નોકર હતો તે શેઠને એણે નગરશેઠની પદવી આપી વિશેષમા નહીં ઠી જે જિભળી પોતે પૂજા કરતો હતો ત્યાં ઉચ્ચ જિનાલય બધાવી અને ભવ્ય પ્રતિમાની ત્યાં પ્રભુપ્રતિષ્ઠા કરાવી એ એની પ્રતિદિન ત્રિકાલ પૂજા કરવા લાગ્યો જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરવામા પોતાની શક્તિનો તે ઉપયોગ કરવા લાગ્યો

સમય જતા તે મૂળ નૃપતિની કન્યાને પરણ્યો એક દિવસ રાત્ર રાણી ગોખમા જિભાં હજા તેવામા એક કઠિયારો નજરે પડતા રાણી મૂર્ચિત થઈ ગઈ સીતોપચારથી ચેતન્ય આવતા કઠિયારને ઘરખારમા બાહાવી રાણીએ પૂછ્યું કે તું મને જોળજે છે? કઠિયારાએ ના કહ્યો એટલે દેવપાલને તેણે કહ્યું કે પૂર્વ ભવમા હું આની પત્ની હતી જે જિનેશ્વરની તમે રાજ પૂજા કરો છો તે જ જિનદાસની એ જ વગડામા પૂજા કરવાનો મેં એક મુનિ પાસે નિયમ લીધો હતો અને તે મેં માત્ર પર્યાંત પાળ્યો તેથી આજે હું રાણી થવા પાત્રી છું મેં આ કઠિયારને જૈન ધર્મ પાળવા ઘણું સમજાવ્યો, પરંતુ તેને ગળે તે વાત ઉતરી નહિ અને એથી હેઠળ એની એ જ સ્થિતિમા તે આજે છે આ સાંભળીને કઠિયારના હૃદયમા ધર્મનો અદ્વિતીય સચાર થયો દેવપાલે વીસ સ્થાનકમાં પ્રથમ એવા 'અરિહંતા' પદનું આરાધન કરી તીર્થંકર નામ-કર્મ ઉપાજન કર્યું દીક્ષા લઈ ચારિત્ર પાળી તેઓ અર્જે અચર્યા અને ત્યાથી અચો અપવર્ગના અધિકારી થશે

ઉદાહરણ—

'સંગૃહ' નામના કોણિક અપર નામ અશોકચંદ્ર રાજા રાત્ર્ય કર તો હતો એને પદ્માવતી નામની લાવણ્યવતી પત્ની હતી, આ દપતીને

સસાર-મુખ ભોગવતા એક પુત્ર થયો. આનુ નામ ઉદાયી સખવામા આવ્યું. રાજાને આ એટલો બધો પ્રિય હતો કે જેમ સાધુ રજોહરણ સાથે ને માથે તખ્તે તેમ તે બેઠતા, બેસતા, ખાતા, પીતા, ફરતા પણ તેનો સાથ છોડતો નહિ એકદા પોતાના કાલા સાથળ ઉપર ઉદાયીને બેસાડી રાત્ર ભોજન કરતો હતો અર્ધુ જમણુ થઈ રહ્યું તેવામા ઉદાયીએ મૂત્રની ધારા તેની થાળીમા છોડી, કિન્તુ પુત્ર-વાત્સલ્યથી તેમજ લઘુગદા કરતો 'અટકાવવાથી રોગ થાય એવા વિચારથી રાત્રએ તેને અટકાવ્યો નહિ પત્રી મૂત્રવી અપ્રદ થયેલા ભોજનનો જ ત્યાગ કરી એની એ જ થાળીમા એટોળીયું ભોજન કર્યું. સાથે સાથે એ કોણિક પોતાની માતા ચિદ્વણાને કહેવા લાગ્યો કે જેવો મને મારા પુત્ર ઉપર પ્રેમ છે તેવો કોઈને હતો નહિ, છે નહિ અને હશે પણ નહિ આ સાંભળીને એની માતા હમી પડી અને કહ્યું કે તારા પર તારા પિતાનો એટલો મ્નેહ હતો તેના કશોડમે ભાગે પણ આ તારો પ્રેમ નથી. આનુ કારણ પૂછતા ચિદ્વણાએ જહ્યું કે જ્યારે તું ગર્ભમા આવ્યો ત્યારે મને તારા પિતાના આતરડા ખાવાનો વિચાર થયો અભય કુમારે મારો એ અનિષ્ટ ઢોહડ પૂરો કર્યો, પરંતુ મને આવી એમ જાત થયો કે આ ગર્ભ એના પિતાનો ઘાતક થશે સમય જતા તારો જન્મ થયો એટલે ઉપયુક્ત વિચારથી મેં તને ઉકરડે ફેંકાવી દીધો ત્યાં એક દુકાનએ તારી ટથલી આગલી કરડી નાખી, તેથી તું રડવા લાગ્યો આ વાત તારા પિતાને કાને પહોચતા તેઓ તને લઈ આવ્યા અને મને કપકો આવ્યો તારી આગળીમાથી પડે પડેતું હતું અને તેથી તને અપાર વેડના થતી હતી તને કંઈ ચેન પડે તે માટે તારી આવી પડથી ભરપૂર આજળી પોતાના મુખમા ગળી તારા પિતાથી તે ચૂસતા હરખારના સેકડો કાર્યો પડતા મૂકી તેમણે તને આરામ થયો તેટલા દિવસ મુધી આ પ્રમાણે તારી શુદ્ધિ કરી બોલ આ પ્રેમ અધિક કહેવાય કે તા ? આ માંભળી કોણિક અખવાપો પડી ગયો અને પોતાના પિતાશ્રીને કાઠપિજરમાથી મુક્ત કરવા પોતે અને નોટી કાગ લઈને ઢોડયો અને યમ-દડ જેવા દડને લઈને પૂરા વેગથી પોતાની સામે ધસી આવ્યાં જોડે એણિકે વિચાર કર્યો કે આ મને મરી નાખવા આવ્યો છે આમ ધારી તે તાલપુટ વિષ ખાઈ મરણને શરણ થયો આ દેખાવથી કોણિક તો આલો જ બની ગયો અને પોતાની જાતની નિંદા કરતો અત્યંત વિલાપ કરવા લાગ્યો એનું દુખ વિચારે પડે તે માટે દિવાનોને 'અપા' નગરીમા ગજધાની બદલવી પડી

કાલાતરે દક્ષિણાર્ધ 'ભરત'ખડના સમગ્ર નૃપતિઓને કોણિકે છતી લીધા પછી અભિમાનના શિખરે ચઢેલો તે પોતાની જાનને તેરમો ચકવર્તિ માનવા

લાગ્યો અને તેણે 'વૈતાલય' પર્વતની 'તમિસા' શુક્રાના દરવાજા ઉપર - દડથી પ્રહાર કર્યો એટલે તેના અધિષ્ઠાયક કૃતમાન દેવે તેને બાળીને લાગમ કરી નાખ્યો.

આની પાટે લઘુ વયમા ઉદાયીને પ્રધાનોએ, બેસાડ્યો. પિતાના શોકથી તેનું ચિત્ત વ્યથ રહેતું હોવાથી પ્રધાનોએ રાજધાની - દેરવા વિચાર કર્યો. યોગ્ય સ્થળની શોધ કરવા તેમણે માવુઓ મોકલ્યા તેઓ ફરતા ફરતા 'ગંગા' નદીના કિનારે જ્યાં અગ્નિકાપુરને ઠેવલસાન પ્રાપ્ત વયુ હતું ત્યાં આવી ચડ્યા. આ મહર્ષિની મસ્તકની તુંગડી ત્યાં દગાઈ ગયેલી તેની ઉપર એક, 'પાડલ' નામનું ઝાડ ઉગ્યું હતું તેના ઉપર બેઠેલા એક પોપટના સુખમા પોતાની મેળે પતંગિયા આવી પડતા ભેઈ આ સ્થળને રાજધાની તરીકે પસંદ કરવામા આગ્યું, અહીં ઉદાયી રાજા આવ્યો અને એનું નામ 'પાડલીપુર' રાખવામા આગ્યું.

આ સ્થળના પ્રભાવથી એના સમગ્ર વૈરીઓ શાત થઈ ગયા અને એના ચરણમા શિર મૂકાવવા લાગ્યા. આ રાજાએ દાનવીર અને શુદ્ધવીર તારકે જ નામના મેળવી એટલું જ નહિ પશુ બાર મતો ગ્રહણ કરી, ચાર પવેનિ વિવેકે દેવ અને શુરેનું વચન, આ વચનોનું સેવન, પૌષધનું આચરણ વગેરે પુણ્ય કાર્યો કરી તે ધર્મવીર તરીકે મશહૂર બન્યો. રાજ્ય-કાર્યનો બાર હોવા છતાં સમય ઠાડી તે ધર્મ-સ્થાનમા જઈ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા ચૂકતો નહિ જૈન શાસનની કિંમ્વ જ્યોતિ બળહળતી રાખવા તે પૂર્ણ પ્રયાત્ન કરતો.

એક વખત શુદ્ધમા ઉદાયીના હાથે કોઈ એક ગામનો, ઠાકોર, માર્યો ગયો અને તેના બાલબચ્ચા રખડતા થઈ ગયા તેમાનો એક ઠાકોર મોટો થઈ આવતા પોતાના પિતાનું વેર વાળવા તે અત્યંત આતુર બન્યો. પોતાનો દાવ સાધવા માટે તેણે 'ઉજ્જયની'ના રાજાનો આશ્રય લીધો. આ રાજા ઉદાયી નો દુશ્મન હતો. એટલે તેણે આને મદદ કરવા હા પાડી પોતાનું કામ પાર પાડવા તે 'પાડલીપુર' આવ્યો, પરંતુ પોતાનો પાતો, કોઈ પશુ રીતે સવળો પડે તેમ ન લાગવાથી તેણે કપટથી દીલા લઈ ધર્મના બહાને ઉદાયીને છેતરવાનો વિચાર કર્યો. આ રાજાના ધર્મશુર પાતે પોતે દીલા લીધી, પરંતુ રજોહરણમા એક છરી સતાડી રાણી શુરનો વિનય વો તે એનો સાચવવા લાગ્યો. કે શુરએ રાજા થઈ તેનું વિનયરત્ન નામ પાડ્યું આમાનુશ્રામ વિહાર

૧ સરખાવો—

નમન નમનને બે હે, બહોત નેમે નાદાન
દ્યનનગજ કુના નમે, ચિતા ચોર કમાન

કરતા કરતા એકદા આ ગુરુવર્ય 'પાડલીપુર' પધાર્યા માથે તેમનો શિષ્ય-રત્ન (?) વિનયરત્ન પણ હતો ઉદાયી રાજાએ તેમનું બહુમાન કર્યું અને દરરોજ દેશના સાલજીવી શક કરી એક વેળા પર્વ-તિથિ આવતા સવારનું પ્રતિઠમેણુ કરી, સ્નાનાદિક, શુદ્ધિ કરી, જિન-પૂજન કરી, ગુરુ પાસે આવી ઝડર આચાર સાલવી, દ્વાદશાવર્ત વદન કરી, અતિચારોની આલોચના કરવા પૂર્વક ગુરુ પાસે નતુર્વિંધા આહારના ત્યાગરૂપ ઉપવાસનું તેણે પ્રત્યાખ્યાન કર્યું સાંજે દરબારમા પોતે સ્થાપન કરેલી ધર્મશાળામા રાત્રિ પૌષધ કરવાના ઇરાદાથી તે ગયો પોતાના શુદ્ધ ભાવની વૃદ્ધિ વાચ તે માટે તેણે ગુરુવર્યને ત્યા પધારવા વિનવ્યા ગુરુ વિનયરત્નને સાથે લઇને ત્યા આવ્યા ગુરુ મમથ રાત્રિ-પૌષધ અગીકાર કરી, પ્રથમ પ્રહરની પ્રતિલેખના કરી અને સન્તારક પાથરી ગભ નિદ્રાધીન થયો. ગુરુ પણ ધર્મ-કથા કરતા કરતા સુઇ ગયા વિનયરત્ને કપટ-નિદ્રાનું સેવન કર્યું આજે સોળ વર્ષ ઉદાયીનેા ઘાટ ઘડી પોતાના પિતાનું વેર લેવાનો અવસર હાથ આવેલો જોઇ એની ઝાતી હર્ષથી કૂઠાવા લાગી ચોરની જેમ ચૂપકીદીથી તે રાત્ર સમીપ ગયો અને ધર્મ-સ્થાનમા ધર્મગુરુની હાજરીમા આ દુષ્ટાત્માએ રાતનું ગળુ રજોહરણ જેવા પવિત્ર ધર્મ-સાધનમા મતાડી રાખેની છરી વડે છેદી અધમમા અધમ કાર્ય કર્યું પકડાઇ જવાની બીકથી તે ત્યાધી નાકો પહેરેગીરાએ તેને અટકાવ્યો, પરતુ દીર્ઘશ્વાસે લાઉ છુ એમ ઢહી ત્યાધી સાધુના લેખાસમા મતાયેલો એ સેતાન છટકી ગયો.

આ તરફ રાજાના ગળામાથી લોહીની ધારા ચાલવા માડી અને તે છેક ગુરુના સસ્તારકને તરબોળ કળવા લાગી ગુરુ આથી ભગૂન થઇ ગયા અને આવું પૈગાથિક અને જૈન શાસનને કલકિત કરનાર અપકૃત્ય જોઇ ભવચરિત્ર પ્રત્યાખ્યાન લઇ આપઘાત કરી તેઓ સ્વર્ગગામી બન્યા.

સવાર પડતા દરબારમા હાહાકાર મચી રહ્યો સૌ કોઇ સમજી ગયું હતું કે આવું કાળુ તૃત્ય કરનાર બીજો કોઇ નહિ પણ વિનયરત્ન જ હતો, આ બદમાશની પૂરેપૂરી બરદાસ કરવાના ઇરાદાથી રાજાનેવકોએ એની ખૂબ તપાસ કરી, પરતુ આ સુનિવેષધારી નરાધમ તો ક્યારનો એ 'ઉલ્લસિની' જવા નીકળી પડ્યો હતો અને જેમ બનેતેમ જલદી તે ત્યા આવી પણ પહોચ્યો ત્યાના રાજા પાને જઇ પોતાની બહાદુરીની વાત તેણે સલજાવી આથી આ રાજાને પણ ઝાઝ થડી અને સિરપાવ તરીકે તેણે વિનયરત્નને ત્યાથી તેનું કાળુ મોઢું લઇ દેરાતર જવાનું રોકડું પરખાવી દીધું.

વિનયરત્નની ધાર્મિક ક્રિયા દલામય હોવાથી તે બધી ઉપર પાણી ફરી વળ્યું હતું વિશેષમા તે અલબ્ય પણ હતો એટલે આવા નાલાયકની શરમ કથા આટલેથી જ ખલાસ કરીશું.

ઉદાખી નરેશ્વર તો ગુહ્ય ક્રિયાનો બાલુકાર અને પાલક હોવાથી તેને સ્વર્ગમાં સ્થાન મળ્યું એટલે ઉદલેખ કરતે વિરમીશું

કાશિનીની કથા—

સ્પષ્ટી—‘ગજપુર’ નગરમાં અભિતતેજ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે વેળા એક વિદ્યારૂપી બળવાળો પરિવારક ત્યાં આવી ચડ્યો તેણે પોતાની વિદ્યાના બળથી અનેક રૂપવતી મનુષ્યોનું હરણ કર્યું તેના બીજી કીમતી વસ્તુઓ પણ તે ચોરવા લાગ્યો આથી કટાણી નયેવી રૂપને રાજાને દરિયાક કંઠે રાજાએ તપાસ કરવા માટે કોટવળ વગેરેને હુકમ કર્યો, પરંતુ ચોરનો કંથો પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે રાજા જાતે તપાસ કરવા નીકળ્યો રાત દિવસ યોગ્ય કરતા પાંચમે દિવને સાજના વખતે મુગધી ફૂલ, અત્તર, વામણ વગેરે ખરીદતો એક નવીન પુરુષ તેના એવાના આવ્યો. મારા ચોર છ એવો શક આવવાથી રાજા તેની પાછળ પાછળ ગયો અધાડ થતા તે પુરુષ નગરની બહાર નીકળી પાતેના જગલમાં ગયો ત્યાં એક ગુફા ગુફા હતી અને તેના દરવાજા ઉપર ઓટી શિવા હતી. તે બધાથી જેવો તે પ્રવેશ કરવા બંધ છે તેટલામાં જ રાજાએ તેનું માથું તરવારના એક ઝટકે ઉડાવી દીધું અને ત્યાં નિશાની કરી પોતે પાછો ફર્યો સવારે પોતાના સિપાઈઓને તેણે તે ગુફામાં ઉતાપો અને બધો માવ બહાર કઢાવ્યો અને જે જેનો હતો તે તેને હવાલે કર્યો આથી બધા લોકો ખુશી ખુશી થઈ ગયા, પરંતુ એક શેકની સ્ત્રી તો આ પરિવારકના મરણના સમાચાર સાંભળી તેની પાછળ બળી મરવા તૈયાર થઈ, કેમકે પેલા પરિવારકે એના ઉપર કામણ કરેલું હતું એટલે તેને પ્રત્યે સમજાવી, પરંતુ તે એકની બે વાંદ નહિ આખરે એક મનવાદી ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેણે શેકને સલાહ આપી કે જ્યાં જો પરિવારકને બાળવામાં કે દાટવામાં આવ્યો હોય ત્યાં જઈ તેના હાકા લાવી પાણીમાં ઘોળી તે પાણી તમારી પત્નીને પીવડાવો એટલે એના ઉપરથી એનો રાગ ઉતરી જશે એટલે તેમ કર્યું એટલે તેની પત્ની પૂર્વની પેઠે તેની સાથે સંસાર ચલાવવા લાગી

આ ઉપરથી સાર જો લેવાનો છે કે જેવી રીતે આ પ્રમદાએ પરિવારક ઉપર અત્યંત રાગ રાખ્યો તેમ સમજી મનુષ્યે સર્વસપ્રણીત ધર્મ ઉપર રાખવો કે જેથી તેને જલદી મોક્ષ મળે

ત્રિવિક્રમની કથા—

‘શ્રાવસ્તિ’ નગરીમાં ત્રિવિક્રમ રાજા રાજ્ય કરતો હતો એક વખત તે જગલમાં જતો હતો તેવાના કોઈક પખી સામું મળ્યું આથી અપશુકન થયા એમ માની સમજે તેના ઉપર બાણ છોડ્યું એટલે તે તરત જ જમીન ઉપર પડી તરફડવા લાગ્યું તે જોઈ તેને દયા આવી અને પશ્ચાત્તાપ થવા

લાગ્યો આગળ જતા તેને એક જૈન મુનિ મળ્યા તેમને પ્રણામ કરી રાજાએ પૂછ્યું કે હું મહારાજ ! આપ અહીં એકલા કેમ બિરાજો છો ? મુનિએ કહ્યું કે આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા રાજા-આત્માદ્ધાર કેમ થાય ? મુનિ-સર્વે જીવોને પોતાના સમાન ગણવાથી રાજા-એ કેમ બને ? મુનિ-અહિંસામત આદરવાથી રાજા-એ મત કેમ આદરવે ? મુનિ-સચમનો મત્ય કરવાથી રાજા-એ કેવી રીતે બને ? મુનિ-સર્વસપ્રરૂપિત પાત્ર મહાનતો આદરવાથી આ સાલળી રાજાએ કહ્યું કે જો એમ છ તો મને તે મહાનતો આપો આમ કહી રાજા-લક્ષ્મીનો તૃણવત્ ત્યાગ કરી પશ્ચિ-હિંસાના પાપથી નિવૃત્ત થવા એ રાજાએ દીક્ષા અગીકાર કરી અનુક્રમે વિધિપૂર્વક તપશ્ચર્યા કરી તેણે તેજોદેશ્યાની લખિધ પણ મેળવી

પેલું પખી મરીને બિલ્લ થયું એક વેળા આ રાજર્ષિને જતા જોઇ પૂર્વ ભવનો વૈર-ભાવ પ્રદીપ્ત થતા લાઠી વગેરે મારીને એ બિલ્લ તેની કઠ્યના કરવા લાગ્યો તેજોદેશ્યા મૂકી ભસ્મીભૂત કરવાથી પાપ લાગ્યો એ ભૂલી જઇ આ ત્રિવિક્રમ રાજર્ષિએ તો તે લખિધનો ઉપયોગ કરી એને બાળી મૂક્યો શિવ મરીને કોઇક જગલમાં સિંહ થયો ત્યાં પણ આ રાજર્ષિ જઇ ચડ્યા પૂર્વનાં વૈરથી પ્રેરાઇને તે સિંહ એની સામે ધમ્મી આવ્યો આ ફેરી પણ તેજોદેશ્યા મૂકી એને આ મુનિએ બાળી નાખ્યો મરીને તે દીપડો થયો તેની નજરે આ મુનિ પડતા તે પણ એને મારવા દોડ્યો આ વખતે પણ તેજોદેશ્યા વડે મુનિએ તેના પ્રાણ લીધા મરીને તે સાઢ થયો આ મુનિને જોતા તેને બહુ કેધ ચડ્યો અને એ એના તરફ પૂર જોસથી ધસ્યો આ વેળા પણ મુનિએ તો તેજોદેશ્યાના પ્રયોગથી એને સળગાવી મૂક્યો મરીને તે સર્પ થયો આ મુનિનો મેળાપ થતા તે તેને ઠસવા દોડ્યો, પરંતુ મુનિએ તો તેજો દેશ્યા મૂકી તેને બાળીને ભસ્મીભૂત કરી દીધો આ મર્ષ મરીને પ્રાણજ્વળ થયો તેના જોવામાં આ મુનિ આવતા તેણે એની ખૂબ નિંદા કરી આથી ચીડ ચઢતા મુનિએ તેજોદેશ્યા વડે તેને અધામ પહોચાડી દીધો

અહાહા કેવી તિરમ્કરણીય બીના ! એક પખીની હત્યાથી ઉદ્ભવેલા પાપથી બચવા માટે રાજપાટ છોડી જૈન દીક્ષા લીધેલાને હાથે સાત સાત હત્યાઓ થઇ ! કેવી મૂર્ખતા ! આ તો આગ જોલવવા માટે ઘાતલેટનો ઉપયોગ થયો !! નિર્વિવેકીને સવરનું અવગણું હોય કે ? કયા બહારથી જૈન મુનિનો વેષ અને અદરથી કુટિલ કર્મ-બધ !!

ચેલો પ્રાણજ્વળ મરીને 'વારાણસી' નગરીમાં મહાબાહુ નામે રાજા થયો 'યથાપ્રવૃત્તકરણાદિકે' કરીને કોઇ શુભ કર્મનો ઉદ્ધ થતા કોઇક જૈન

મુનિ તેના જોવામા આંખ્યા આથી તેને બતિસ્મરણ 'જ્ઞાન થયુ અને પોતાના પૂર્વના સાત ભવો તેણે જોયા તેને શુભ વિચાર આવ્યો ' કે અરેરે! મારે લીધે પેલા બિચારા મુનિને કેવો (અ) કર્મ-બધ થયો. કોઈ ઉપાયથી તેઓ મને મળી આવે તો હું તેમને ખમાવુ અને તેમને સન્માર્ગે વાળુ આવા વિચારથી તેણે નીચે મુજબનું અર્ધ પદ રજુ કર્યું અને કહ્યું કે એના ઉત્તરાર્ધ સૂચવનારને હું એક લાખ સોનીયા આપીશ —

“વિહંગ સ્વર, સિંહો, દ્રીપો પન્થઃ ફળી દ્વિજ” । ”

અર્થાત જેણે પખી, લિહવ, સિંહ, દીપડો, આઠ, માપ અને બાંધણને કોષથી મારી નાખ્યા તેનું હાથ શુ થશે ?

લાવચના માર્યા ઘણાએ આની પાઠપૂર્તિ કરી, પરંતુ રાજાના અભિપ્રાયને તે મળતી આવી નહિ ફરતા ફરતા નિવિકંઠ રાજર્ષિ તે ગામમા આવી ચડ્યા ત્યાં ગાયો ચારનારના મુખે આ શ્લોકાર્ધ સાલળીને તે પોતાને ઉદેગીને છે એમ જણાતા તેમણે નીચે મુજબ ઉત્તરાર્ધ કહી સંભળાવ્યો —

“યનામિનિહતા કોપાત્, સ કથ મયતિ દ્વહા ? ॥ ”

પેલા ગોપાલે રાજાને આ ઉત્તરાર્ધ જણાવ્યો, એટલે રાજાએ કહ્યું કે બરાબર છે, પરંતુ સાચુ જોલ, તને એ ટોપો બતાવ્યો ? ગોપાલે આ નિવિકંઠમનું નામ દીધું તત્કાળ રાજા મુનિ પાને આવ્યો અને પોતાનો અપરાધ ક્ષમાવવા લાગ્યો. મુનિશ્રીએ કહ્યું કે હે નરેશ્વર ! એમા તારો શો વાક છે ? ઉત્તરો અપરાધ તો મારો છે મારે તારી ક્ષમા માગવી જોઈએ આ અવસરે એક સર્વજ્ઞ મુનિરત્નની ત્યાં પધરામણી થઈ તેમની પાસે જઈ પ્રણામ કરી આ બનેને પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત સૂચવવા વિનંતિ કરી સર્વજ્ઞે જવાબ આપ્યો કે ‘શનુજય’ તીર્થરાજની યાત્રા કરો અને ત્યાં લીમ તપ કરો. બનેએ તેમ કર્યું અને ભાવપૂર્વક સયમ પાળી આરાધક થયા, એટલું જ નહિ છેવટે શિવમુખના પશુ તેઓ ભાગી થયા.

❀

❀

❀

❀

પદ્મ લિંગાનિ સમ્યક્ત્વે, પ્રાયુક્તાનિ ભવન્તિ હિ ।

કૂરગહુક-નિર્ગન્થો, તથાઽત્ર હરિવાહનમ્ ॥૧૪૦॥

નિદર્શનાનિ જાનીયા, શ્રીવીર પદ્મશેખરમ્ ।

અનુક્રમેણ લિંગેષુ, રચાતાનિ જનદર્શને ॥ ૧૪૧ ॥-યુગ્મ

સમાદિ લિંગ પરત્વેના ઉદાહરણો—

સ્તોત્ર—“ પૂર્વે કહેલાં પાત્ર વિગે તે સમ્યક્ત્વ વિષયક પાત્ર લિંગો છે દરગદુક, (અનાય) મુનિ, હગ્નિવાહન, ત્રી(મહા)વીર અને પદ્મગેખર એ અનુક્રમે તેન દર્શનમા કહેલા દેશો (પાત્ર) લિંગો મધી નાખવા ”—૧/૦-૧૪૧

કગદુક મુનિવરની કથા—

કપટી—‘વિચારા’ નગરમા કોઇક આચાર્યના ગિચ માતૃકમધુના પાત્રે ગોચરીએ જતા હતા તેવામા અજાણતા તેમનાથી એક દેડકી પગ નીચે બમદાઇ ગઈ એ તરફ એક લઘુ ગ્રિધ્યનુ ધ્યાન જે ચાલુ ગોચરી કે પ્રતિલેખ નાની આલોચના કરતા કે પ્રતિલેખ—નમયે પણ એ વિષે માસક્ષમણીએ કળી આલોચના કરી નહિ તેથી લઘુ ગિચે મોટેથી તેમને એ વાત યાદ કરાવતા કહ્યું કે પેલી દેડકીની કેમ આલોચના લેતા નવી? આથી પોતાની ક્રોધી થયેલી નાની માસક્ષમણી તેને માગવા દોડ્યો, પરંતુ વચમા થાભલા સાથે અક્ષણાઈ મરણ પામી જ્યોતિષ દેવ તરીકે તે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી અવી દૃષ્ટિવિષ સર્પ તરીકે એ અવતર્યો એ કુળમા કેટલાકને અતિમરણ જ્ઞાન થયેલું હોવાથી કેટલાક મર્ષો શુદ્ધ આહાર લેતા હતા તે જોઈને આને પણ તેવું જ્ઞાન વધુ મુનિ-નતની વિચારનાથી પોતાની કુર્મિ થયેલી જોઈ ડોઈ પણ જીવનો મારે હોયે ઘાત ન વાય તે માટે મારે બિલમા આખો દિવસ મોઢું વાઢીને રહેવું એવો તેણે વિચાર કર્યો આવી જતા ત્રણે તે બહાર નીકળતો અને પ્રામુક પવનાળિને આહાર કરી નિર્વાહ કરતો

આ મમયે કુતી રાત્રના પુત્રને ડોઈ સર્પ કરડ્યો અને તેવી તે મરી ગયો આથી મર્ષોનું નિકેદન કાઢવા એ સભા તૈયાર થયો જે કોઈ કોઈ પણ જાનનો એક મર્ષ માગી લાવશે તેને એક મહોર ધનમા આપવાનું તેણે બહાર કર્યું આથી વણા માણનો આવુ કામ કરી ધનમા મેળવવા લાગ્યા કોઈકે આ દૃષ્ટિવિષ સર્પ ઉપર આર્જવથી વિગ્રા મૂકી એટલે તે બહાર જે ચાલ્યા લાગ્યો એણે વિચાર કર્યો કે જો હું બહાર નીકળીશ તો મારી દૃષ્ટિ પડતા હેતરે માણસોના રામ રમી જશે, વાસ્તે મારે મુખ બહાર ન કાઢતા પૂછડું બહાર કાઢવું આમ કર્યું એટલે પેલા વિગ્રાવાળાએ તેનું પૂછડું ગપ્પુ જેમ જેમ મર્ષ પાડવા ભાગધી બહાર નીકળતો ગયો તેમ તેમ પેલો એને કાપ તો ગયો આથી તેને અતિનાય વેદના થઈ, પરંતુ શાત ચિત્તે તેને સહન કરી તે મૃત્યુ પામી એ જ કુલ રાજની રાણીની કુલિમા અવતર્યો આ

વખતે નાગદેવે રજાને -વખતમા ડહુ કે આગથી તુ કોઈ સર્પને મારીશ નહિ, તને પુન થશે પછી જ્યારે પુત્ર વયે ત્યારે તેનું નામ નાગદત્ત પાડવામા આવ્યું ચૌવન-અવચ્ચા પામ્યો ત્યારે એક દૈન સુનિ જતા તેના જોવામા આવ્યા એમને દેખતા જ તેને ભતિસ્મરપુ રૂન થયું અને તેની વૈરાગ્ય-લાવના પ્રદીપ થઈ માતાપિતાને સમજાવી તેમની અનુજ્ઞા મેળવી તેણે દીક્ષા લીધી તિર્યચ-ચોનિમાથી આવેલા હોવાથી તેમને કુધાવેદનીય ઝનનો અધિકારો ઉદય હતો, એવી તેઓ પૌરુષી સુધીર્ઘ પણ પ્રત્યાજ્ઞાન કરી શકતા નહિ આ જોઈ તેમના શુરદેવે તેમને ડહુ કે તારાથી તપશ્ચયા થઈ શકતી નથી તો તુ ક્ષમા ધારપુ કરજે પછી તેમણે તેમજ કર્યું સવાર થતા જ તેઓ એક ગડુઆ પ્રમાણુ દૂર લાવીને ખાય ત્યારે તેમને ચેન પડતું. આમ તેઓ દરરોજ કરતા હોવાથી તેમનો ઉપહાસ કરનારાએ તેમનું 'કૂરગડુક' નામ પાડ્યું એ મના ગંગામા અનુક્રમે એક, બે, ત્રણ અને ચાર મામના ઉપવામના કરનારા ચાર મોટા નાધુઓ હતા તેઓ 'નિત્યખાઉ' કહી એમની નિંદા કરતા, પરંતુ કૂરગડુક સુનિરાજ જગએ શુન્સે ચતા નહિ

એક વેળા શાસન-દેવીએ આવી કૂરગડુક સુનિવરને વદન કર્યું અને યથા માપજે તેમ તેમની ઘણી સ્તુતિ કરી, અને યોક્ત્રી કે આગથી સાતમે દિવસે આ ગંગામા એક સુનિરાજ કે વેવનજ્ઞાન થનાર છે આ સાલગી પેટા ચાર તપસ્વીઓ યોની ઠાક્યા કે હે દેવી ! ને મહાત્માઓને પ્રશ્ન ન કર તા' જા કૂરગડુકને કેમ નમન કર્યું ? દેવીએ જવાબ આપ્યો કે હું દ્રવ્ય તપસ્વીઓને નમતી નવાં, ને તો ભાવ-તપસ્વીને નમસ્કાર કર્યો છે આમ કહાને તે અદ્યય થઈ ગઈ આથી ચારે તપસ્વીઓ લજવાઈ ગયા સાતમે દિવસે કૂરગડુક મવારતા આહાર લાભા તે ખાવા માટે તેમણે પેલા તપસ્વીઓને પણ નોતર્યા આથી તેઓ એવા શુન્સે થયા કે તેમને મોહામા યજમા આડી ગયા અને ક્રોધથી, કૂરગડુક દેખાડવા બે આહારનું પાન લાભ્યા હતા તેમા તેઓ શુકના આથી કૂરગડુકે પોતાની સમતા લેયા પણ શુભાવી નહિ, પરંતુ તેઓ ભલ્લ આત્મ-નિંદા કરવા લાયા કે મને ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે, માગધી એક પણ દિવસ તપશ્ચર્યા થઈ શકતી નથી તેમજ મહાત્માઓનું વૈચારત્વ પણ થતું નથી વિચાર-ત્રેણીમા આજળ વધી શુદ્ધ ધ્યાન ધ્યાતા તેમને કેવનજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું આથી દેવો દોહડતા આવ્યા ને તેમને સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર સ્થાપન કરી તેમણે કેવલજ્ઞાનનો મોહાસવ કર્યો

આ વખતે પેલા તપસ્વીઓને સમજાયું કે આપણે તો દ્રવ્ય-તપસ્વી છીએ, ખરા ભાવતપસ્વી તો કૂરગડુકે સુનિરત્ન જ છે આપણે તેમની અ

ત્યાગ સુધી નિદા વગેરે દ્વારા જે ઉદ્ધર્થના કરી છે તે જાહેર આપણે એમની સુદૃઢ્યથી ક્ષમા ચાચીએ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક ખમાવતા, તે ચારેને પણ કેવલજ્ઞાન થયું આયુષ્ય પૂર્ણ વતા એ મુનીશ્વરો પણ અજ્ઞાનર પદને પામ્યા

હરિવાહનનો પ્રશ્ન—

‘લોભાવતી’ નગરીમા ઇન્દ્રદત્ત રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને મણિગ્રભા નામની પત્નીથી હરિવાહન નામનો પુત્ર વધેો હતો આ રાજકુમારને આ નગરમા વસતા મન્દર સુતારના પુત્ર નરવાહન આવે તેમજ વસુમાર સેનાના પુત્ર ધનજય સાથે જાઠ નિનાચારી હતી આ ત્રણમાવી પોતાના કાર્ય પર લક્ષ્ય ન આપતા દરેક સ્વચ્છંદે ક્રીડા કરતો હતો આની એકદા રાજાએ હરિવાહનને કહવા વચન કહ્યા તેવી તે નગર ઊડીને ચાલી નીકળ્યો તેના મિત્રોને જાણ પડતા તેઓ પણ તેને આવીને મળ્યા માતા, પિતા, પરિવાર અને નદિ એ સર્વનો ત્યાગ કરી તેઓ પશ્ચે જવા નીકળી પડ્યા જતા જતા એક જંગલમા મહોન્મત્ત હાથીને દોડતો જામે આવતો જોઈ નરવાહન અને ધનજય નાની ગયા, જ્યારે હરિવાહન તો તેની સામે ગયો અને તેણે તેનો ન ઉતારી નાખ્યો પછી તેણે જામ તેમ તપાસ કરી, પરંતુ તેના મિત્રો તેને મળ્યા નહિ એટલે જેઠ પામી તેણે આગળ પ્રયાણ કર્યું

રત્તે જતા એક સુઠર નરોત્તર તેની નજરે પડ્યું તેનું પાણી પીને આગમ લઈ ઉત્તર દિશા તરફ તે ગયો એટલે એક સમય જા. તેના નેવામા માન્યો આના મધ્યમા એક વાન હતી તેમા તે ઉતર્યો ત્યાં એક યજ્ઞના ચૈત્યના તેને દર્શન વધા રાજા પડી જવાનો તેણે ત્યાં વાનો ક્યો પોરી વાર થઈ હશે એટલામા નૃપુત્ત, કકણ અને કટિમેખલાના ગુરુતરથી આગ્રાશને શરદાયમાન કરતી અપ્સરાઓ ત્યાં આવી ચડી તેમણે યજ્ઞની આગળ વિવિધ વાદિત્રો વગાડી ગાયન ગાઈ નાટક કર્યું વાંકી જવાની પહેરવા વસ્ત્રો જાહેરીને તેઓ વાવમા નહાવા ગયું હરિવાહન જાગી ઊઠ્યો હતો તે મરાળો બેઠો થઈ લઘુ લાપવી કળાવી આ વસ્ત્રો લઈ ચૈત્યમા પેસી ગયો તેણે જાહેરની ખારણા દી દીધા જલક્રીડા કરી જાહાગ આવતા અપ્સરાઓને વસ્ત્રો મળ્યા નહિ, એથી ચૈત્યમા તપાન કરવા તેઓ આવી ખારણા જાન જોતા તેમને ખાતરી થઈ કે ખેર ચૈત્યમા સનઈ બેઠો છે જેણે આટલે સુધી આવવાની તેમજ આપણા વસ્ત્રો લેવાની હામ લીધી છે તે સામાન્ય પુત્ર નહિ હોય એમ ધારી શાત વણીવી તેને મન વગેરે બેઠાએ એમ વિચારી અપ્સરાઓએ હરિવાહનને ખુશ કરી દરવાજો ઊઘડાવ્યો અને વસ્ત્રો પાછા મેળવ્યા આ વખતે રાજા વધને

અસરતઓએ રાજકુમારને એક ખડ્ગ-રત્ન અને દિવ્ય કાચળી બક્ષીસ તરીકે આપ્યા, વિશેષમા ટુક સમયમા તને રાજ્ય મળશે એવો આશીર્વાદ આપી તેઓ સ્વસ્થાને ચાલી ગઈ

સવાર પડતા રાજકુમાર મિત્રોની શોધમા આગળ વધ્યો. માર્ગે જતા એક નૂન્ય નગર તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું. એતુકથી તે અદર ગયો. એટલે વચલા ભાગના એક સાત માળનો રાજમહેલ તેતે દીઠો. સાતમે માળે જઈને તેનુએ છે તો વિધાતાએ નમુના માટે જાણે તૈયાર કરી હોય એવી એક રમણી ત્યાં શોભતુર ચહેરે બેઠી હતી તેની પાસે જઈ આશ્વાસન આપતા કુમારે તેને શોકતુ કારણ પૂછ્યું આ અબજાએ ઉત્તર આપ્યો કે હું 'નિવસતી'ના વિજય રાજની અનગલેખા નામની પુત્રી છું એક વખત હું ગોખમા ઠીસી રહીને નગર નિહાળી રહી હતી તેવામા મારા રૂપથી મોહિત થયેલા જયન્ત વિદ્યાધરે મારે હરણ કરી મને અહિંયા લાવા આ નવુ નગર વમાવ્યું છે હાલ તે મને એકલી મૂંઠી મારી મરણ વિરુદ્ધ લગ્ન માટે સામગ્રી લેવા ગયો છે અને અક્ષોસા તો એથી થય છે કે જ્ઞાની મહારાજે મને પૂર્વે કહ્યું હતું કે હરિવાહન તારો પતિ થશે એ વાત આજે જુઠી પડતી જણાય છે, કેમકે પેલો વિદ્યાધર હમણા આવી પહોંચ્યો અને બળાતારવી મને પરણી બેસશે

રાજકુમારે તેને ગાત પાડવા માટે પોતાનો પરિચય કરાવ્યો. એટલામા તો પેલો વિદ્યાધર આવી બઢ્યો. કુમારને જોતાં વેત જ એના સામે તે ધસી ગયો, પરંતુ કુમારે તેને એવા હાથ બતાવ્યા કે તે ચુ કે ચા કરી શક્યો નહિ. અતમા રાજકુમારને ખુશી કરવા માટે તેણે પોતે વસાવેલું નગર તેમજ આ અનગલેખા બક્ષીસ તરીકે આપી તે ચાવતો થયો.

હરિવાહને અનગલેખા સાથે લગ્ન કરી ત્યાજ રાજધાની આપી અનગ કીસા કરવામા દિન શુભરતો તે એકઠા ઉનાળો બેસતા 'નર્મદા' નદીમા જલ કીડ માટે અનગલેખા સાથે ગયો. આ અબજા પતિ તરફથી મળેલી પેની દિવ્ય કાચળી કિનારે મૂંઠી નદીમા ઉતરી તે વખતે પદ્મરાગ (લાલ) રત્નોથી અળકતી કાચળીને માલ ધારીને એક મત્ત્ય બહાર આવી તે ગળી ગયો અને પાઠો પાણીમા પેલી ગયો. કિનારે ઠીસેલા જનો તેને પકડવા નદીમા દૂધી પડ્યા, પરંતુ તેનો પત્તો મળ્યો નહિ. આથી રાણી નિરાશ થઈ અને કંઈ અમગળ થશે એમ ચિંતવવા લાગી.

ફરતો ફરતો આ મત્ત્ય 'બિનાતટ' નગરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં કોઈ માછીની લગ્નમા તે નપડાયો. માછીએ તેને ચીર્યો એટલે તેના પેટમાથી પેલી કાચળી

નીકળી તેણે ત્યાના રાજા નરકુજરને એ આપી રાજા આ કાચળીને ભેધ ચક્રિત થઈ ગયો તે વિચારવા લાગ્યો કે જે કામિનીની આ કાચળી મને કામાતુર કરે છે, તેને પહેરનારી મહિલા બંતે કેવી ચોહનગારી હશે ? રાજા તો એવો દીવાનો બની ગયો કે દીવાનને તેણે સખત હુકમ કર્યો કે જો તું મને છવાડવા ઇચ્છતો હોય તો તું સાત દિવસમાં એ મુન્દરીને મારી મમકા હાજર કરજે આવી દીવાને રાજ્યની અધિષ્ઠાયિકા લક્ષ્મી દેવીનું ધ્યાન ધર્યું તેમ થતા તે પ્રત્યક્ષ થઈ બોલી કે આ અનગલેખા મહાસતી છે ચન્દ્રમાવી અગ્નિ ઝરે કે સૂર્ય ઝડપે પશ્ચિમમાં ઉગે, પરંતુ આ નતી પોતાનું શીલ ડાડે તેમ નથી છતાં રાજાની હઠ જોતા તેને હું લાવી આપુ છું, પરંતુ હવે પછી આવા નીચ કાર્ય માટે તારે મને બોલાવવી નહિ

આમ કહીને દેવી હરિવાહનની રાજધાનીમાં આવી અને ત્યાંથી અનગલેખાને ઉપાડી નરકુજરના મહેલમાં મૂકી ચાલતી થઈ રાજા તો તે આને આપેલી ભેધ વિશેષ લઈ બની ગયો પોતાની પ્રિયા થવા રાજાએ તેને ઘણું સમજાવી, પરંતુ તે એકની બે થઈ નહિ રાજાએ વિચાર કર્યો કે કામિની કદાચહી હોય છે, વળી આ મારા તાળામાં છે તે અત્યારે તેના ઉપર બળાટકાર ન કરતા તે રાજા રહે તેમ તેની બરબાદ માટે નોકર ચાકર રાખુ અને તેને મનોચોહન લોજનાદિ આપુ આ પ્રમાણે તે મને કે કમને દિવસ પસાર કરવા લાગ્યો

આ તરફ હરિવાહનના પેલા બે મિત્રો જેઓ હાથીથી ડરીને ભાગી ગયા હતા તેઓ કાલાતરે 'વિન્ધ્ય'ગિરિ આવી ચડ્યા ત્યાં તેમણે એક પુરુષને મંત્ર સાધતો જોયો આની નજર આ જોતા ઉપર પડતા આ સાધકે તેમને ઉદ્ધારસાધક થવા વિનંત્યા. તેમણે હા પાડી અને આ સાધકે પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કર્યું. પ્રસન્ન થઈ તેણે આ બે જપ્તાને રૂપ દ્રવ્યવાની વિદ્યા, અદૃશ્ય ધર્માનું અજન, શત્રુના સૈન્યને મોહ પમાડી છતવાની વિદ્યા તેમજ વિમાન બનાવવાની વિદ્યા એમ ચાર વિદ્યાઓ આપી અને તે સ્વધામ ગયો

અનેક જનોને આ વિદ્યાઓથી આશ્ચર્યચકિત કરતા કરતા એ બે મિત્રો 'ક્ષેનાતટ' નગરે આવી પહોંચ્યા ત્યાં કચુડીથી કામાતુર બનેલા નરપતિએ તેમના સ્વામિની હરિજ્ઞાણીનું હરણ કર્યું છે એ વાત સાંભળી તેઓ એ આ આશ્ચર્ય જોવા માટે અજન આજી અતપુરમાં આન્યા ત્યાં પતિના વિયોગથી આમુ સારતી અને પોતાના હાથમાં હરિવાહન એવા અક્ષરોવાળી છબી સામે નજર રાખીને ઉદ્ધામીન બેઠેલી વનિતા તેમના જોવામાં આવી આ છબી જોતા તેઓ ચેતી ગયા કે આ તો પોતાના મિત્રનું ચિત્રપટ છે ઝટ તેમણે

સહામા આવી તે જૈન મુનિઓના ગુણ જાતો હતો. આ સામજીને ઘણા લોકો જૈન ધર્મે તરફ આકર્ષાતા કેટલાક તો જૈન ધર્મમાં દૃઢ પશુ બનતા પરંતુ આ નગરમાં એક જય નામનો વાણીઓ રહેતો હતો તેને ગળે એ વાત ન ઉતરી કે અતિચ્છાણ ઇન્દ્રિય અને મન ઉપર કાબૂ રાખી શકાય છે આથી તેને જૈન મુનિઓના ગુણો તે સમજી ઉઠાવ છે એમ લાગતું રાત્રીને આવી ખબર પડી એટલે કોઈ ન જાણે તેમ તેણે પોતાનો લાખ ખોલેલા જેટલા મૂલ્ય વાળો હાર એ વાણીનાના ઇબરાના મૂકાવી દીધો પછીથી નગરમાં એવો દરેક પીડાઓ કે મારો હાર ખોલાઈ ગયો છે, વાસ્તે જે તે આથી જયે તેને નિરપરાધી ગણી ઇંગી મૂકવામાં આવ્યો, પરંતુ જે નહિ આથી બચ અને જેના ધરમાંથી તપાવ કરતા તે નીકળ્યો તેને કેહાત કંઈની યિશ્વા ઘણે જમવાર તપામ કરતા રાત્રીનેવડે જયને ઘેર પહોચ્યા ત્યાંથી તેમને હાર મળ્યો એટલે જયને યોગ તરીકે પકડી લાવી રાત્ર આજણ હાજર થયો રાત્રીએ મોતની સજા ફરમાવી આ નામજીને તેના કુટુંબીઓએ અનેક કાલા-વલા કર્યા ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું કે એક તેલનું બરેલું પાન એના હાથમાં હતું આપુ, તે લઈ એ આખા નાશમાં દહાડે ફરી આવે, પરંતુ એક બિંદુ પણ જમીન ઉપર પડવા ન દે તો હું તેને છુવતો મૂકુ.

મ જાના ભયથી જયે તે વાત કબૂલ કરી આ તરફ નુંદર વચ્ચ અને અલકારથી મનિજત એવી નિષ્કાઓના કામકામ નાચ, મનોમોહક ગાયનો વગેરેના પ્રબધ કરવામાં આવ્યો જયને આ વસ્તુઓ બહુ પ્રિય હતી, છતાં તેને આજે મન ઉપર કાબૂ રાખી પોતાનો છુવ બચાવવા એક પલ્લુ તેલનું બિંદુ ભૂમિ ઉપર પડવા દીધા સિવાય તે દહાડે ફરીને રાત્ર સમક્ષ આવી ઊભો રાત્રીએ હસીને કહ્યું કે કેમ જાણ ! તું તો કહેતો હતો ને કે ઇન્દ્રિયો અને મનને વશ રાખવાની વાત ટાલા પહોરના ગરખા જેવી છે ? અને આજે તો તું જાતે તેને વશ રાખી શક્યો તેનું કેમ ? વાણીઓ આ સામજી શરમાઈ ગયો રાત્રીએ તેને ઇંગી મૂક્યો આ વાણીઓ પશુ પ્રતિજ્ઞાધ પામી જૈન ધર્મી બન્યો એવી રીતે તો ઘણાને રાત્રીએ જૈન માર્ગી બનાવ્યા આ પ્રમાણે

૧ જોઈ નહીં કરે તો જૈન મુનિ રાત્ર ન ચાપ અને કોઈ તિરસ્કાર કરે તો નારાજ ન થાય વળી ચિત્તનું દમન થી ધીરતા અને વીરતાને સેવે એવા જૈન મુનિઓ છે આવા મુનિઓ જ સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કેમકે તેઓ પ્રમાદમાં પડતા હોયોના ઉદ્ધાર કરે છે, પોને પાપરહિત માર્ગે ચાલે છે, કુમુદુ જોયેને તત્તેવનું બાન કંગલે છે, અને સકલ હોયનું દિન કરવા લાઘ મટિબદ રહે છે આવા ગુણોના બે પ્રકાર છે—(૧) તપસવી અને (૨) યાત્રી તેમાં તપસવી મુનિરત્નો સજા પાઠ્યાની પકે પોતાના આત્માને જ તારી શકે છે, જ્યારે યાત્રી મુનીથરો તો વહાણ સમાન રોઈ પોતાને અને અન્યને પણ તારી શકે છે.

પદ્મશેખર રાજા જીવન સફળ કરી અતમા આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તે મરીને દેવ થયો



અન્યતીર્થિમતે દેવે, તથાઽન્યગૃહીતાર્હતિ ।

પૂજન વન્દન ત્યાજ્ય, મિથ્યામતવિવર્ધનમ્ ॥ ૧૪૨ ॥

કુતીર્થિકોના દેવના પૂજન-વન્દનનો ત્યાગ—

શ્લોક—“ તીર્થિકાએ માનેલા દેવને ઉદ્દેશીને તેમજ અન્યે ગ્રહણ કરેલા તીર્થિકા(ની પ્રતિમા આશ્રી)ને પૂજન અને વન્દન ત્યાજવા, કેમકે તે મિથ્યામતને વધારનાર છે ”—૧૪૨



સહ્યામશૂરવત્ કાર્યા-ઽઽથા દ્વિતીયા તથા ત્વયા ।

યતના યેન મો મઘ્ય !, ગમિષ્યસિ શિવાલયમ્ ॥૧૪૩॥

પહેલી અને બીજી યતનાનું ઉદાહરણ—

શ્લોક—“ સંગ્રામશૂરની જેમ પહેલી અને બીજી યતના તારે કરવી કે નથી હે ભગ્ય ! તું મોક્ષે જાય ”—૧૪૩

મગ્રામશૂરનું દુષાન્ત—

સ્પષ્ટી—‘ પદ્મખંડ ’ નગરમાં મગ્રામદંડ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેના પુત્ર સગ્રામશૂરને શિકારે જવાની ખોટી લત લાગી હતી તે મમજાવવા છતાં જ્યારે તેણે છોડી નહિ ત્યારે રાજાએ તેને પોતાના નગરમાં આવવાની મનાઈ કરી આથી તે નગર બહાર એક પડ વસાવી રહ્યો એક કિવસ કાર્ય પ્રસંગે તે પોતાના શિકારી કુતરાઓને મૂળે બીજે ગામ ગયો. તેવામાં એક જૈન આચાર્ય ત્યાં આવી ચડ્યા તેમને આના કારભારીઓએ કુતરાને બાધી રાખવાની શાળામાં ઉતારો આપ્યો આ આચાર્યે કુતરાઓને શિકાર ન કરવાનો મચોટ ઉપદેશ આપ્યો, તેથી તે કુતરાઓએ આજ્ઞાથી કાંઈ પણ જીવનો અમારે વધ ન કરવો એવો નિયમ લીધો. ઘાલાન્તરે મગ્રામશૂર કુતરાઓને સાથે લઈ શિકારે ગયો. મમલા વગેરે જાનવરોને મારવા માટે તેણે કુતરાઓને ઉશ્કેરવામાં કચ્ચાસ ન રાખી, પરંતુ તે તો ચિત્રામણના કુતરાની જેમ ઊભા જ રહ્યા આથી ચકિત થઈ સગ્રામશૂરે કુતરાના રક્ષકોને

હતી એની પત્નીનું નામ અગ્નિમિત્રા હતું 'પોલાસપુર'ની બહાર માટીના વાસણોની એની પાંચને દુકાનો હતી વેતનને બદલે લોજન આપી તે અનેક માણો પાસે દરરોજ ઘડા, કળશ વગેરે જુદી જુદી જાતના માટીના વાસણો તૈયાર કરાવતો હતો અ. ણીજા કેટલાક માણસોને કામ બદલ લોજન પૂર પાડી તેમની મારફત તે વેચાવતો હતો.

એક દહાડો સદાસપુત્રની પાસે એક દેવ આ-યો અને કહેવા લાગ્યો કે હે દેવાનુપ્રિય ! આવતી કાલે સપૂર્ણ જ્ઞાની, ત્રિકાલવેત્તા, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, ત્રૈલોક્ય વડે પૂજિત, વદન, સત્કાર અને સેવા કરવા લાયક મહામાહન જિન આવશે તો તેમની તું ભક્તિ પૂર્વક પૂજા, ઉપાસના વગેરે કરજે અને તેમને પીઠ, ફલક, શયા, મન્તારક વગેરે આપજે આ પ્રમાણે બીજી અને ત્રીજી વાર કહીને તે દેવ ચાલતો થયો.

સદાસપુત્ર આથી એમ મમજ્યો કે મારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક મ બલિપુત્ર ગોશાલક આવનાર છે, પરંતુ સવાર પડતા તો એને બદલે શ્રમણ મહાવીર પધાર્યા આ બખર પડતા તે વદન ડગવા ગયો, અને તેણે તેમની ધર્મદેશના સાલણી પછી મહાવીર પ્રભુએ તેને કહ્યું કે ગઇ કાલે બપોરના એક દેવે મારા આગમનની તને બખર આપી હતી એ વાત સાચી છે ને ? મદાસપુત્રે હા કહી અને પોતાની દુકાનો ન્યા હતી ત્યા પધારવા તેણે પ્રભુને વિનંતિ કરી પ્રભુએ એ પ્રાર્થના સ્વીકારી.

એક દહાડો સદાસપુત્ર પોતાની દુકાનની અદરથી ઘડા, કળશ વગેરે વાસણો બહાર કાઢતો હતો તે બેઠને મહાવીરે તેને પૂછ્યું કે આ વાસણો કેવી રીતે તૈયાર થાય છે ? મદાસપુત્રે જવાબ આપ્યો કે પ્રથમ માટી લાવી, તેને પાણીથી પલાળી, મસળી, તેને રાખ વગેરે સાથે બરાબર મેળવી, પિંડ તૈયાર કરી, તેને ચાક ઉપર ચઢાવી, જુદી જુદી જાતના વાસણો બનાવાય છે પ્રભુએ પૂછ્યું કે આમાં કંઈ પુરુષાર્થ, પરિશ્રમ, ઉદ્યમ સેવવો પડે છે કે બધું એમ ને એમ જ તૈયાર થઈ જાય છે ? કુભારે ઉત્તર આપ્યો કે પુરુષાર્થ વિના એ તૈયાર થાય છે, કેમકે પુરુષાર્થ ઉદ્યમ જેવું કંઈ છે જ નહિ, બધી ચીજો સવથા નિયત થયેલી છે આ માલણી મહાવીરે તેને ફરી પ્રશ્ન કર્યો કે કોઈ માણસ આ તારા વાસણ ચોરી જાય કે એમાં ઝિડ પાડે કે ભાગીને તેના દુકાન કદે અને ભાગી જાય તેવે સ્થળે મૂકી દે અથવા તો તારી પત્ની અગ્નિમિત્રા સાથે અમર્યાદિત વર્તન કરે તો તેને તું શી મળ કરે ? સદાસપુત્રે જવાબ આપ્યો કે હું એને શાપ આપું, માડ, દોરડાથી બાંધું, પીવડાવું, દમ ભરાવું અને જરૂર જણાય નો એનો જાન પણ લઉં પ્રભુએ કહ્યું કે ઉદ્યમ

ત્યાર બાદ રાજકુમાર પોતાની પ્રિયા સાથે સ્વદેશ આવ્યો અને ત્યાં ધામધૂમથી તેની સાથે વિધિસર તેણે લગ્ન કર્યું તેની માથે પાંચે ઇન્દ્રિયોના નિયમ-સુખ લોગ વતા આ રાજકુમારને રાજ્ય આપી તેના પિતાએ દીક્ષા લીધી આ મ આમગૂટે જીવન પર્યંત આવક-ધર્મ પાળ્યો અને આશુધ્ય મૂક્યું ચતા તે પાંચમે દેવલોકમાં એકારતારી દેવપણે ઉત્પન્ન થયો હોતો સહસ્રશ ધન્યવાદ આ રાજવીની સાચી શ્રદ્ધાને-શુદ્ધ ચતનાને

મિત્યાત્વાસક્તચિત્તેભોઃ, સહાલાપવિવર્જનમ્ ।

સલાપવર્જન કાર્ય, તૃતીયા સ્વાચ્છતુર્થો ચ ॥ ૧૪૪ ॥

ત્રીજી અને ચોથી ચતનાનું સ્વરૂપ—

શ્લો.૦—“હે ભદ્ર ! મિત્યાત્વને વિષે આગત મનવાળા (માનવીઓ) સાથે આલાપ અને સલાપ ત્યજી દેવા તે (અનુક્રમે) ત્રીજી અને ચોથી ચતના છે ”-૧૪૪/

સકૃદ્ વા વહુવાર ન, પાત્રબુદ્ધથાઽશનાદિકમ્ ।

સદાલપુત્રવદ્ દેય, પચ્ચસો પઠ્યનુક્રમાત્ ॥ ૧૪૫ ॥

પાંચમી અને છઠી ચતનાનું ઉદાહરણ—

શ્લો.૦—“પાત્રની બુદ્ધિથી સદાલપુત્રની જમ લોગન વગેરે એક વાર તેમજ અનેક વાર ન આપતું તે અનુક્રમે પાંચમી અને છઠી ચતનાઓ છે ”-૧૪૫

સદાલપુત્રનો વૃત્તાન્ત—

સ્પષ્ટી.૦—‘પોતાતપુર’ નામનું એક નગર હતું તેની પાસે ‘સહસ્રાવન’ નામનું ઉદન હતું ત્યાં જિતશનુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો આ નગરમાં મદાલપુત્ર નામનો કુશાર વસતો હતો તેણે આજીવિક મતના સિદ્ધાન્તો સામળ્યા હતા, તેનો અર્થ તે સમજ્યો હતો, તેનું તેણે મનન પણ કર્યું હતું અને અસ્થિ અને મજ્જા વચ્ચે જેવી પ્રીતિ છે તેવા પ્રેમથી તે સિદ્ધાન્તોનો તે આદર કરતો હતો એના મનથી આજીવિક મપ્રદાય એ સાચો હતો, એ સંગોત્તમ સત્ય હતું અને ‘બાદી બધા નપ્રદાયો અસત્યના અવતાર હતા એક કોટિ હિરણ્ય નિધાનમાં, કોટિ સુવર્ણ બ્યાજે મૂકેલ, એક કોટિ સુવર્ણ જેટલી કામતની નાણર ચિન્કત, દશ હજાર ગાયનું એક મજા એટલી એની સપત્તિ

આથી સદાસપુત્ર ગણાયો નહિ, પરંતુ બીજી અને ત્રીજી વાર જ્યારે દેવે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તેને જોવા થયો અને તેણે વિચાર કર્યો કે આને મારે આમ કરતા અટકાવવો જોઈએ આમ વિચારી તે એકદમ ઊઠ્યો અને મોટેથી ખૂંસા પાડવા લાગ્યો આ નાલગીને અગ્નિમિત્રા દોડી આવી અને તેને શાત પાડ્યો આ બદલ તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું અને સમય મળતા શ્રી વક્રાની અગ્યાર પ્રતિમા વહન કરી ડાલાતરે આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તે 'અરુણુ મ્હાય'મા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી ચર્ચા 'મહાવિદેહ'મા ઉત્પન્ન થઈ તે મોક્ષે જશે.



અપવાદે સ્વલુ પ્રોક્તા, આકારાં પદ્ધિવા જિનૈઃ ।

ભૂપતિગણકાન્તાર-વૃત્તિયુરુસુરાગ્રહા ॥ ૧૪૬ ॥

પણ્થો વલાભિયોગશ્ચો-ત્સર્ગસ્થેર્નૈવ સેવિતા. ।

વ્રતમજ્ઞાન્મહદ્ દુઃખ, જીવન યત્ પુનઃ પુનઃ ॥૧૪૭॥-યુગમ્

છ આકાર—

સ્તોત્ર—“અપવાદને વિષે જિનેશ્વરોએ (૧) ગમ, (૨) ગણ, (૩) કાન્તાગ્ર-વૃત્તિ, (૪) ગુરુ અને (૫) દેવ અને ધડો આગ્રહ (બળાભિયોગ) એમ છ પ્રકારે જે આકાર (આગાર) દ્વારા છે તે ઉત્તર્ગ (માર્ગ)મા રહેવા જોવા એવતા નથી, કેમકે વ્રતના ભગથી મહાદુષ્ણ છે, જ્યારે જીવન તો ફરી ફરીને (મળી શકે) છે”-૧૪૬-૧૪૭



કોશા સુધર્મભૂમૃદ્ધા-ચ્છદકારી સુલસસ્તથા ।

નમિઃ સુદર્શનો જ્ઞેયા, જ્ઞાતેષુ બુદ્ધિશાલિના ॥ ૧૪૮ ॥

છ આકારના ઉદાહરણો—

સ્તોત્ર—“બુદ્ધિશાળીએ (આ છ આગારોના) દ્વારા તરીકે કોશા, સુધર્મ ભૂપતિ, અમ્ય કારી, સુલસ, નમિ અને મુદ્ધર્ગન એ (નામો) બાણવા”-૧૪૮

પુરુષાર્થ જેવી ચીજ ન હોય અને બધું સર્વથા નિયત રોય તો ઉપર કહેલી બીના બને જ નહિ, પરંતુ તેમ બનવું શક્ય છે, આથી જે તુ નિયતિવાદ માને છે તે ઠીક નથી આ વાત સદાશપુત્રને ગળે ઉતરી અને તેણે કામદેવ મહાશાવકની ચેઠે પ્રભુ પાસે શ્રાવકના નતો સ્વીકાર્યો પોતાની પરીને પણ પ્રભુને પ્રણામ કરવા મોકલી અને તેને પણ શુદ્ધ શ્રાવિકાના નતો લેવાહાર્યા

કાલાતરે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અન્યન વિહાર કરી ગયા આ તરફ ગોશાલકને બજાર પડી કે સદાશપુત્રે આજીવિક સિદ્ધાન્તોને જલાજલિ આપી નૈર્ઘનિક સિદ્ધાન્તોનો સ્વીકાર કર્યો છે આથી હું ત્યા જાઉં અને એને ફરીથી મારો અનુયાયી બનાવું એમ વિચારી તે સદાશપુત્ર ન્યા રહેતો હતો ત્યા આવ્યો, પરંતુ આ તો જ્ઞાન બેસી રહ્યો, એણે તો ઊભા થઇને કે સામે જઇને તેનો જરા પણ આદર સત્કાર કર્યો નહિ આથી પીક, ક્રોધ વગેરે જરૂરી વસ્તુઓ મેળવવાના ઇરાદાથી ગોશાલકે મહાવીરની પ્રતિષ્ઠા કરતા ઠણુ કે તે મહામાહન છે, તે મહાગોપ છે, તે મહાસાર્થવાહ છે તે મહાધમ-કથી છે, તે મહાનિર્વામક છે આ બધા વિશેષણો દેવી રીતે મહાવીરને ઘટે છે તે સદાશપુત્રે પૂછી જોયું અને તેના ચે.અ. પુવાસો સાબળી તેણે ગોશાલકને પૂછ્યું કે તું મારા ધર્મોપદેશક મહાવીર સાથે ચર્ચા કરવા સમર્થ છે? ગોશાલકે તેની ના પાડી અને કહ્યું કે મહાવીરમા પ્રમાણ, સુક્ષિત્યો વગેરે રજી કળ્યાની જેવી શક્તિ છે તેવી માશમા નથી આ પ્રમાણની ખરી હકીકત તેમજ મહાવીરનું ગુણોત્કૃષ્ટન સાબળીને સદાશપુત્ર સાથે થયો અને તેણે ગોશાલકને ઉતારા આપવા તેમજ ચે.અ. વસ્તુઓ પણ આપવા હા પાડી, પરંતુ સાથે માથે ઉઘેરું કે આ કંઈ ધર્મ કે તપના વિધાનરૂપ તું સમજતો નહિ આ સાબળી ગોશાલક સદાશપુત્રે ન્યા ઉતારા આપ્યો હતો ત્યા ગયો ત્યા ગયા પછી મહાશપુત્રને પોતાના પક્ષમા લેવા માટે સમયાનુસાર તેણે તેની સાથે ઘણીએ ચર્ચાઓ, દલીલો કરી, પરંતુ ન્યારે તેનું કંઈ વળ્યું નહિ ત્યારે તે આવતો થયો

ત્યારબાદ ત્યાં વર્ષ સુધી મહાશપુત્રે પોતાના નિયમો પાળ્યા પરંતુ ત્યાર પછી એક દિવસે તે પોષધ-ચાળામા ગયો હતો ત્યા મધ્ય રાત્રિએ એક દેવે આવી તેને રાત્રે ઉપસર્ગો કર્યા ઘણાબરાની તો તેણે જરા પણ દરકાર ન કરી ત્યારે અતમા તેણે એવી ધમકી આપી કે જો તું તાર નિયમોને મેવે નહિ મૂકે તો હું તારા ઘરમાથી તારી ગૃહિણી અશિમિત્રાને એચી લાની, તારી સમક્ષ તેને મારી નાખી, તેના માસના નવ દુકડાઓ કરી, તેને રાધીને એ માસ અને લોહીનો તારા ગરીર ઉપર છટકાવ કરોશ

આથી સદાસયુત્ર ગલરાયો નહિ, પરંતુ ખીલ અને ત્રીલ વાર જ્યારે દેવે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તેને જ્ઞાન થયો અને તેણે વિચાર કર્યો કે આને મારે આમ કરતા અટકાવવો જોઈએ આમ વિચારી તે એકદમ જીક્યો અને મોટેથી ખૂંચો પાડવા લાગ્યો આ નાલજીને અગ્નિમિત્રા દોડી આવી અને તેને શાત પાડ્યો આ બદલ તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું અને મમય મળતા શ્રા પકોની અગ્યાર પ્રતિમા વહન કરી કાલાતરે આયુધ્ય પૂર્ણ થતા તે 'અરુણ અગ્નિ'મા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચર્ચી 'મહાવિદેહ'મા ઉત્પન્ન થઈ તે મોક્ષે જશે



અપવાદે સ્વલુ પ્રોક્તા, આકારા પદ્ધિવા જિનૈઃ ।

ભૂપતિગણકાન્તાર-વૃત્તિયુરુસુરાગ્રહા ॥ ૧૪૬ ॥

પગ્થો વલાભિયોગશ્ચો-સ્તર્ગસ્યેન્નૈવ સેવિતા ।

વ્રતમજ્ઞાન્મહદ્ દુ સ્વ, જીવન યત્ પુનઃ પુનઃ ॥૧૪૭॥-યુગ્મવ

છ આકાર—

સ્ત્રો.૦—“ અપવાદને વિષે જિનેશ્વરોએ (૧) નજ, (૨) ગણ, (૩) કાન્તાગ્ર-વૃત્તિ, (૪) ગુરુ અને (૫) દેવ અને છઠો આગ્રહ (બળાભિયોગ) એમ છ પ્રકારે જે આકાર (આગાર) દેખા છે તે ઉત્તર્ગ (માર્ગ)મા રહેવા જીવો સેવતા નથી, કેમકે પ્રતના ભગથી મહાદુષ્ણ છે, જ્યારે જીવન તો ફરી ફરીને (મળી શકે) છે ”—૧૪૬-૧૪૭



કોશા સુધર્મભૂમૃચા-ચ્છકારો સુલસસ્તયા ।

નમિઃ સુદર્શનો જ્ઞેયા, જ્ઞાતેષુ બુદ્ધિશાલિના ॥ ૧૪૮ ॥

છ આકારના ઉદાહરણો—

સ્ત્રો.૦—“ બુદ્ધિશાળીએ (આ છ આગારોના) દષ્ટાત તરીકે કોશા, સુધર્મ ભૂપતિ, અચ્ચ કારી, સુલસ, નમિ અને સુદર્શન એ (નામો) બાળવા ”—૧૪૮

કોશા ગણિકાનો વૃત્તાન્ત—

૨૫૫ી૦—આ ગણિકા સળધી કેટલોક ઉત્તેજા ‘અચલબદ્રનુ ચરિત્ર’ એ કથાનક (પૃ ૧૮૪-૧૯૧) માં આપણે કરી ગયા છીએ અહીં તો ૧૮૮ માં પૃથ્થમા નિર્દેશિત રચકારનો પ્રસંગ વર્ણવવો પ્રાગ્જિક છે એટલે તેનું હુકમા નીચે નુજામ વર્ણન કરીશું —

બાર નો અગીકાર કર્યા પછી કોશા ગણિકા કેઈ પણ પુરુષ સાથે વિષયનું સેવન કરતી નથી એ વાત રૂપમા કામદેવ જેવા એક રચકારનાં જાણવામા આવી ત્યારે તેનું મત ખડિત કરાવવા માટે તે નદ રાજાની આજ્ઞા લઈ એને ઘેર આજ્યો આ કોશાનું મન રજન કરવા માટે બેઠા બેઠા તેણે એક આબાના ઝાડની હાંબ ઉપર એક બાણ માર્યું ધનુર્વિદ્યામા નિબળાત આ રચકારે એ બાણનું અનુસધાન કરે તેનું બીનું બાણ છોડતું એના અનુસધાનાર્થે ત્રીજું, વગી તેના અનુસધાનાર્થે ચોથું એમ બાણ ઉપર બાણ છેડી તેની લાકડી જેવી રચના કરી ત્યાંને ત્યાં રહીને તેણે એ લુખપગડી લીધી આ પ્રમાણેની પોતાની ચતુરતા રચકારે આ ચતુરતાને દર્શાવી, પશુ આ કામિનીનું મન જરા પણ એથી ખીગળ્યું નહિ વિશેષમા એકે બાર મનો ગ્રહણ કર્યા ત્યારે કોશાએ એટલી છટ ગળી હતી કે રાજા અથવા રાજાના મોકલેલ માણસ સાથે વિષયસેવન કરવું નહોતું તે નિભાની લેવું તોપણ અતિશય કપથી અલક્ષ્ન, ધનુર્વિદ્યાની અત્યુત્તમ કલામા પ્રવીણ તેમજ રાજાની આજ્ઞાથી આવેલા રવ કારની સાથે પણ કોશાએ પ્રતિચારન જ સેવ્યો ઉલટું તેના અભિમાનને ખડિત કરવા માટે સરસવનો ઢગલો કરી, તેમા એક સોય ખોલી, તે ઉપર એક કૂલ મૂકી કોશાએ નાટક કરી પોતાની કુશળતા બતાવી અને રચકારને પ્રતિજ્ઞાધ પમાડવા કહ્યું કે આબાની દૂર પહેલી લુખ તમે પકડી તે કળા કે મારી આ નૃત્ય-ગળા હાકર નથી, પરંતુ મહાત્મા શ્રીસ્થૂલભદ્ર મુનીશ્વર વનિતારૂપ વનમા પ્રમાદ ન પામ્યા તે જ હાકર છે આ પ્રમાણે સમજાવી રચકારને વિષમથી વિરક્ત બનાવી કોશાએ હીક્ષા અપાવી કે જે પળીને તેઓ સ્વન નચર્ચા

મુધર્મ રાજાની કથા—

‘પચાન’ દેશમા એક વેળા મુધર્મ રાજા રાજ્ય કરતો હતો એક દહારો એક સેવકે આવી તેને ખબર આપી કે મહાબળ નામનો ચરદ (ખિન્દ) આપણી પ્રજાને પીડે છે અને આપણા ગામોનો નાશ પણ કરે છે આ સામળી રાજા મોટું હાકર લઈ તેની સામે ગયો અને ત્યાં જઈ તેને

હગવી દીધો ત્યાથી પાછા ફરી શુભ મુહૂર્તે તે પોતાના ગામમા દાખલ થવા જતો હતો એવામા ત્યાનો દરવાજો તૂટી પડ્યો અને અપશુબ્દ ગણી ૥૥૫૭ તેણે નિવાસ કર્યો દરવાજો તૈયાર થતા મુમુહૂર્તે તે ગામમા દાખલ થવા ગયો, પરંતુ આ ફેગી પણ એ દરવાજો તૂટી પડ્યો વળી ત્રીજી વાર તે નવો કર્યો, પરંતુ તેની પણ એ જ દશા વધ આથી રાજાએ પોતાના દીવાનને પૂછ્યું કે આમ ઘણી ઘણી દરવાજો ઢેમ તૂટી જાય છે? દીવાન 'આવાક' મતવાળો હોવાથી તેણે કહ્યું કે મહારાજાને આપ આપને હાથે એક પુરપનું બલિદાન આપો તો આ દરવાજો નિચર થાય, ઢેમકે એ દરવાજાને અરિષ્ટાયક દેવ કોઈક કાનુચી કોપાયમાન થયેલો છે રાજા જૈન ધર્મી હોવાથી તેણે તેનું કરવા ના પાડી વિશેષમા તે બોલ્યો કે બલિદાન આપ્યા વિના જવાય તેમ ન હોય તો મારે આ ગામમા જવાની ઠરી જરૂર નથી, કેમકે હું આવી હત્યા કરવા તૈયાર નથી? એણે સોનું આ મારૂ પહેરવું કે જેથી કાન તૂટી પડે? વળી હે દીવાન! શું તને ખબર નથી કે જે ગત ભવિત, બળ અને આરોગ્યને ચહાતો હોય તેણે હિંમ્મ કરવી નહિ, અને જો કોઈ તેમ કરતું હોય તો તેને તેમ કરવા અટકાવવો આવે રાજાનો ધર્મ ॥

દીવાને જોયું કે ગત માને તેમ નથી જોઈલો આડું અવળું સમજાવી તેણે મહારાજાને તૈયાર કર્યું મહારાજાને રાજાની પાને આવી કહ્યું કે હે મહારાજા! જે કરવાનું છે તે બધું અમે કરીશું, આપ કેવળ અનુજ્ઞા આપો જોઈલે થયું રાજાએ કહ્યું કે પ્રજા જે પાપ કે પુણ્ય કરે છે તેનો છૂટો ભાગ ગતને મળે છે, તેથી હું બલિદાન માટે આજ્ઞા આપીશ નહિ મહારાજાને કહ્યું કે એનું મર્વ પાપ અમે અમારે માથે વહોરી લઈએ છીએ અને આપને સર્વથા સુક્રા રાખીએ છીએ આમ ઘણી રકમડ કરી આખરે મહારાજાને રાજાની રજા મેળવી લીધી પત્ની ઉઘરાણું કરી ઘણું ધન લેણું કરી મહારાજાને એક સુવર્ણમય પુરુષ તૈયાર કરાવ્યો તેને એક ગારામા મૂકી આખા નગરને ખબર આપી કે જે કોઈ માતા પોતાના પુત્રને પોતાના હાથે ઝેર આપશે અને જે પિતા પોતાના પુત્રનું પોતાના હાથે ગળું કાપી આપશે તેને આ સુવર્ણનો બનેલો પુરુષ આપવામા આવશે આ મામળતા આખા નગરમા હાહાકાર થઈ ગયો કોઈ અવુ નીચ કૃત્ય કરવા તૈયાર થયું નહિ કેટલાક દિવસ વીત્યા ગાદ એક મહા દરિદ્રી અને નિર્દય વગદત્ત અને તેની નિર્વજ્જ અદ્વત્તા પત્ની આ અધમ દાર્ય કરવા માટે તૈયાર થયા આ દપતીએ પેટનો ખાટો પૂરવાની મુરકેલીમાથી બચવા માટે અને તવગર થવાની લાલચે પોતાના સાત પુત્રમાથી માથી નાના પુત્રને

આપવા કમળવાળા આપી તેઓ પોતાના જ પુત્રના પ્રાણ લઇ ધન મેળવવા માટે મહાજન સહિત પેલે દરવાજે આપ્યા પુત્રને જ્ઞાન કરાવી તેને રદતનો લેપ લગાડી મારા વજ્રોથી શણગારી અને પુષ્પમાલ પહેરાવી દરવાજા આગળ બધા રાજા ઠેલો હેતો અને બધાં આખા ગામના લોકો રોગા થયા હતા ત્યાં ગાજતે વાજતે લાવવામા આવ્યો આ વખતે આ બાળક હસવા અને નાચવા ફરવા લાગ્યો તે જોઈ રાજાએ કહ્યું કે હું મૂર્ખ ! તારા મરણની નોખ નાગી રહી છે તેવું તને કંઈ જ્ઞાન છે કે ? આ વખતે હસવાને કહેવાય કે રડવાનો ? છાકરાએ જવાબ આપ્યો કે મહારાજ ! બધા મુઠ્ઠી ભય નજીક ન હોય ત્યાં મુઠ્ઠી તેનાથી બીવું લેજે ગણામ, પરંતુ બધા ભય માથા ઉપર આવી જશે થાય પછી કોનાથી બીવું તે શા કામનું ? ખાડણીમાં માથું મૂક્યા પછી ધબકારાથી બીવું શું ? વળી જેવું ચારણ લેતા હું ખૂબ થવું જોઈએ તે જ જ્યારે હું ખૂબ દેવા તૈયાર થાય ત્યારે એ દુખની વાત કોને કહેવી ? વાડ જ ચીસકા ચોરે ત્યારે ફરિયાદ કરવાથી શું ? પિતા મારે તો બાળક માતાનું ચારણ હો, માતા મારે કુટે તો પિતાની પાસે તે જાય, બનેથી ઉદ્ભવેગ પામેલ બાળક મહાજન પાસે રાવ લઈ જાય, ત્યાંથી પણ ઇન્સાફ ન મળે તો તે રાજા પાસે ન્યાય માગે હવે રાજા ! અહીં વિચાર્યો તો મારી સગી મા અને ગ્રેર આપવા તૈયાર થઈ છે, મારે પિતા માફ ગણી કાપવા ઉત્ક્રિષ્ટ બન્યો છે, મહાજન મૃત્યુ આપી આવા અનર્થને પોલી રહ્યું છે અને આપ ખુદ રાજા આના ગ્રેરકે બન્યા છો ત્યારે હવે મારે કોને શરતે જવું ?

આ મામળીને રાજાનું ફૂટી ગયેલું હૈયું ઠેકાણે આવ્યું એવું બહાર મારી ગયેલું મગજ કામ કરવા લાગ્યું તેણે જઈ મહાજનને સો કોઈ સામળે તેમ સાફ સાફ કહી દીધું કે મારે આ ગામમા દાખલ થવું જ નથી હું તેમ કહું તો આવા નિર્દોષ બાળકનો ઘાટ ઘડાય ને ? રાજાએ બાળકને અભયદાન દઈને છોડી મૂક્યો રાજાનું આ પ્રકારનું ધૈર્ય જોઈને અત્યાર મુઠ્ઠી તેની પરીક્ષા કરવા પ્રેરાયેલો દેવ પ્રકટ થયો અને તેણે કહ્યું કે મહારાજ ! મારા તરફ આપને જે તકલીફ ડાકાવવી પડી છે તેની હું હામા વાતુ છું પેલો દરવાજો બરાબર તૈયાર કરી તે આવતો થયો અને રાજાએ સુખેથી ગામમાં પ્રવેશ કર્યો

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સમગ્ર મહાજનનો અનુરોધ હોવા છતાં ગણાનુયોગીપ આકાર હોવા છતાં રાજાએ જીવ-ઘાત જેવું અનુચિત કાર્ય ન કર્યું અને પોતાના ધર્મને દીધાવ્યો

અચ્ચ કારી ભટ્ટાનો પ્રબધ—

‘ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત’ નગરમા ધન્ના અને તેની પત્ની ભટ્ટા વસતા હતા આ દપતીને આઠ પુત્રો ઉપર ભટ્ટ નામની એક પુત્રી હતી તે જન્મથી રીસાળ અભાવની હતી, તેથી તેના પિતાએ ઘરમા અને બહાર તેને કોઈએ ચુકારો ન કર્યો એવો ઠરાવ કર્યો આથી આ છોકરીનું અચ્ચ કારી ભટ્ટા એવું નામ પડી ગયું એક તો પહેલેથી જ આ લાવણ્યના લહારરૂપ હતી અને તેમા વળી ધૈવન ખીલ્યું એટલે પછી એના સૌન્દર્યમા કંઈ મણા રહે ખરી ?

એક વેળા તેનું મનોમોહક રૂપ ભેંધ દીવાને ધન્ના શેઠ પાને આની માગણી કરાવી એના ઉત્તરમા એ શેઠે કહ્યું કે મારી પુત્રીના વચનનું કદાપિ ઉત્તર નહિ કરવાની વાત દીવાન કબૂલે તો મને વાધો નથી તેણે આ વાત કબૂલ કરી, આથી અચ્ચ ભટ્ટાને તેની સાથે પરણાવવામા આવી

આ દપતીને ગૃહમંત્રાર સારી રીતે આવતો હતો તેવામા એક વેળા અચ્ચ કારી ભટ્ટાએ પોતાના પતિને કહ્યું કે તમાગ વિના મને ચેન પડતું નથી, વાન્ને હવે દીવા થયા પછી તમારે મારી પામેથી કેા પશુ સ્થળે જવું નહિ દીવાને તેમ કરવા માડ્યું અને રાજ તે દગ્ગારમાથી વહેલો જવા લાગ્યો આ ભેંધને રાજાએ એક વખત તેને પૂછ્યું કે હાલમા કેંટલાક દિવસથી તમે કેમ વહેલા વહેલા ઘેર જાઓ છો ? આના ઉત્તરમા દીવાને મર્વ વૃત્તાન્ત કહી સમજાવ્યો

રાજાએ આ વાત યાદ રાખી અને એક નિવસે હાથે કરીને વિનોદાર્થે દીવાનને અડધી રાત્રી ચુધી રાકી રાખ્યો દીવાન ઘેર આવ્યો તો દરવાજા બંધ હતા તે સમજી ગયો કે મને મોડું થવાથી મારા ઉપર મારી પ્રિયા ગુસ્સે થઈ છે તેને શાત પાઠવા માટે તેણે શાંતિના અનેક વચનો ઉચ્ચાર્યા અને રાજાના બળાટકારથી આ પ્રમાણે બન્યું હતું વાન્ને અપગધને ક્ષન્તવ્ય ગણવેા ભેંધએ એમ પણ કહ્યું, પરંતુ ભટ્ટાનો કોપાગ્નિ શાંત પડ્યો નહિ ગુસ્સામા ને ગુસ્સામા તેણે દ્વાર ઉઘાડ્યા અને પોતે તેની પાછળ નતાઈ રહી જ્યો દીવાન ઘરમા દાખલ થયો કે તરત જ તેણે ઘરમાથી આવવા માડ્યું દીવાને તેને બહુ બહુ સમજાવી, પરંતુ તેણે કશું જ ગણકાર્યું નહિ અને તે એકાએક ચાલતી થઈ રસ્તે જતા માર્ગમા ચોગાએ તેને ઘેરી લીધી અને તેના અગ ઉપર ક્રીમતી દાગીના ભેંધ તેઓ પોતાના ભિલ્લ ગળ પાસે

તેને લઈ ગયા તેણે દાગીનાની વહેંચણી કરી લઈ ભટ્ટાને પોતાની પત્ની જનવા
કહ્યું બિલ્લે પ્રથમ તો તેને સમજાવવા પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ જ્યારે તેણે એ
વાન કહ્યું ન કરી ત્યારે તેને સતાવવા માઠી છતાં પણ એ તો મક્કમ જ
રહી એણે વિશેષમા કહ્યું કે જો બળાત્કાર કરશે તો આપઘાત કરીશ, પરંતુ
બિલ્લે તો અનુચિત માગણી ચાલુ જ રાખી એથી ભટ્ટાએ ખગલી તાપસની
વાર્તા કહી આ ઉપરથી નિવલને છીક લાગી કે સતીને હાલકામાં સાર નહિ
નીકળે આથી તેણે ભટ્ટાને 'બજબજ' દેગમા વેચી નાખી ખરીદનાર તેની પાસે
લોગની વાત કાઢી, પરંતુ ભટ્ટાએ તેમ કરવા ઘસીને ના પાડી તેથી તે આને
અત્યંત ત્રાસ આપવા લાગ્યો એના શરીરમાંથી લોહી કાઢી તે વડે એ વસ્ત્ર
ગૂંચવા લાગ્યો આ પ્રમાણે તેણે એને ત્રાસ આપવામા જરાએ કશાસ ન
ગળી, પરંતુ આથી તેમજ રૂપરંગ બદલાઈ ગયું તોપણ ભટ્ટાએ પોતાનું
શીલક્રમ ખડિત થવા ન જ દીધું, જોઈ વૃત્તિવાન્તારરૂપ ગીતો આકાર તે
બહુતી હતી

અકસ્માત એ દહાકો તેના સગાભાઈ ધનપાળ ત્યાં આવી ચઢ્યો તેણે
પૈસા આપીને આ અસહ્ય મકટમાંથી પોતાની બેનને ડોહાવી અને તેને પોતાને
ગામ લાવ્યો. હીવાને બહુમાન પૂર્વક ભટ્ટાનો સ્વીકાર કર્યો આ વેળા પોતાના પતિ
મુમક્ષ તેણે એની પ્રતિજ્ઞા લીધી કે પ્રાણાતે પણ હવે હું ક્રોધના ઉપર રીસ
કરીશ નહિ, કેમકે એણે અત્યંત કઠણ રૂળ મે પૂરપૂરે ચાખ્યું

૧ તેનેનેશમાંની સંધિવાળા ખાંડ તાપસ એક ઝાડ તળે તપ કરતા હતા તેવામા એ
ઝાડ ઉપર બેઠેલી એક બગીચે તેના ઉપર દગાગ નાખી આથી ગુસ્સે ચઢીને તેણે તેનેનેશમાં
વડે તે બગીચેને બાળી મૂકી પછી એણે એવો નિમ્નપ કર્યો કે જો કાંઈ મારો અપરાધ
કરો તેને હું આ જ પ્રમાણે બાળી મૂકીશ

કાનાલ એ તાપસ એક પતિવ્રતા અને ઉત્તમ શીતલાળી નાવિકાને ત્યાં ભિક્ષા માટે
મગે આનંદ પોતાના પતિની સેવા કરવામા રોકાયેલી રોડમાં આને બાંધા રહેલું પડ્યું
એને ક્રોધાગ્રસ્ત થઈ તાપસ એના ઉપર વેળેનેશમાં મૂકી પરંતુ શીતલા પ્રભાવથી આવિષ્કાર
ઉપર એની કંઈ અસર નહિ થઈ આવિષ્કારે તાપસને હિંદુસ્થાને કહ્યું કે શું તમે બગીચા
ધરી તાપસ એ પો કે વગડામાં બનેલો વાત તે કનાથી જાણી નાવિકાએ કહ્યું કે એ
જાણતું હોત તો તું વગડામાં જા, અને ત્યાં અમુક કુલાર રહે છે તેને પૂછજો તાપસ ત્યાં
ગયો અને એ કુલારને મળ્યો કુલારે કહ્યું કે એ નાવિકાને તેમજ મને શીતલા પ્રભાવથી
બીજાના મનની વાન જાણાય એવું જ્ઞાન થયું છે, માટે તું પણ શીતલા પાળજો

એક વેળા આ ગામની પાસે કોઈક મુનિનું શરીર વટેમાર્ગે સળ-
ગાવેલા અગ્નિથી દાઝી ગયું તેની વેદના દૂર ડરવાનું કામ કુચીકે શેઠે
માથે લીધું અને તેણે જે મુનિઓને લક્ષપાક તેલ લેવા માટે ભટ્ટાને
ત્યા મોકલ્યા તેમણે ભટ્ટા પાસે આવી લક્ષપાક તેલની જરૂર જણાવી એટલે,
અત્યંત રાજી થઈ દાસી પાસે તેણે એના સીમે મગાવ્યો આ સમયે ઇન્દ્રે
સલામા તેની ક્ષમાથી ખૂબ તારીફ કરી તે એક દેવને મળી નહિ, આથી
પરીક્ષા માટે તે તો અહીં આ યો જેવો દાઝી ત્રીમે લાવે છે કે તરત જ તેણે
દેવ-માયાથી તે ભાગી નાખ્યો ભટ્ટાએ ખીજે મગાવ્યો તેની પછી એ જ
દયા આ દેવે કરી દાઝી પાસે ત્રીજી વાર મગાવેલો સીમે પછી દેવે ફોડી
નાખ્યો આથી દાઝી ઉપર જગએ ગુરુસે ન થતા ભટ્ટા જાતે લક્ષપાક
તેલ લેવા ગઈ એના શીલના પ્રભાવથી દેવ સીમે ભાગી શક્યો નહિ આમાથી
લક્ષપાક તેલ ભટ્ટાએ મુનિઓને આપ્યું આ સમયે દેખાવથી મુનિઓના
અચળાનો પાર રહ્યો નહિ અને તેમણે ભટ્ટાને કહ્યું કે દાઝીને હાથે આટલું
બધું તુકસાન થયું તોપણ તમે શાંતિ જાળવી તે બોધ અમને અત્યંત અજ
યણી થાય છે આના પ્રયુક્તરમા રીસ કરવાથી પોતાને જે અસહ્ય દુઃખ પડ્યું હતું
તે કહી સમજાવ્યું આ માલગીને મુનિઓની આખમા પછી પાણી આવી ગયા આ
સમયે પેલો પરીક્ષા માટે આવેલો દેવ પ્રકટ થયો અને બોલ્યો કે હે કદ્યા
શિની ! હે સતી ! ઇન્દ્રે તારી ક્ષમાની જે પ્રગમા કરી હતી તેવી જ તું
નિમ્નેહ છે એવી માની પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ છે, મારી પરીક્ષામા તું સંપૂર્ણ
રીતે ઉત્તીર્ણ થઈ છે આમ ઠહી લાગેલા ત્રણ ત્રીસાઓ આખા કરી,
સતીની કદર્થના માટે ક્ષમા ચાચી દેવ સ્વસ્થાને આદ્યો ગયો મુનિઓ પછી
મતીની ક્ષમાની અનુમોદના કરતા વધારાત્ય માટે પેલા દાઝેલા મુનિ પાસે
આવી પહોંચ્યા

ઇન્દ્રે પોતે પ્રશંસા કરી હતી એ જાણીને પછી અમર્યકારી ભટ્ટા ફૂલાઈ
નહિ તેણે તો ક્ષમા-નત જીવન પર્યંત પાળ્યું અને મમાધિ-મરણ પૂર્વક
તેણે દેવ-ગતિ માધી ત્યાથી ચ્યવી તે મોક્ષે જયે

આ આર્ય-રમણીની ક્ષમા-દૃષ્ટિની આપણે જેટલી પ્રશંસા કરીએ
તેટલી ઓછી છે ઇશ્વર સૌ દેવોને આણુ આત્મ-જળ ફોળવાનો મમય
અર્થે એ જ અભિલાષા પૂર્વક આ મતીશિરોમણિનો પ્રજપ આપણે પૂણું
કરીશું

મુલસની કથા—

‘રાજગૃહ’ નમરમા કાલમૈદરિક નામે ચઠાવ રહેતો હતો એ રાજ પાત્રમે પાઠા મારતો હતો એક વેળા પોતાનું નરક-ગમન અટકે એવા ઇરાદાથી આ નગરના રાજા ટ્રેસ્ટિકે તેને કહ્યું કે તું એક દિવસ પાઠા મારવાનું બંધ રાખ, પરંતુ તેણે પોતાની અજબતાને અનુદ્રણ અને નિર્દયતાના નમૂનારૂપ આ કાર્ય સુલનવી રાખવા માફ ના પાડી તેથી ગભ્રુ ગુસ્સે થયો અને તેને કૂવામાં ઉતરાવી મૂકાવ્યો, કિન્તુ ત્યાં પછી તે સીધો બેઠો નહિ, પછી તેણે તો કાઠવના પાત્રમે પાઠા બનાવ્યા અને માર્યા આ પ્રમાણે એણે પોતાના દુષ્ટ કાર્યમાં ખાતરી આવવા દીધી નહિ.

મરણ સમીપ આવતા એને ઠાઠાવર થયો એના મુલસ નામના પુત્રે ઉપચાર કરવામાં જરાએ ન્યૂનતા ન રાખી મનગમતા ખાત, પાત, ગાન તાન, મુકોમળ નખ્યા, મુગધી અતગ, ચઠનનું વિવેપન ઇત્યાદિ દ્વારા તેણે પિતાની બરદાશ કંપામાં પૂરેપૂરી જહેમત ઉઠાવી, પરંતુ આ નરકે જનારા પાપીને આથી શાંતિ થવાને બદલે ઉલટી વધારે વેદના થવા લાગી મુલસે આ વાત અક્ષયકુમારને કરી તેણે વિચાર કરી કહ્યું કે આ નરકે ગામી છવ છે, વાન્તે ત્યાના જેવી સામગ્રીથી તું એની સેવા કર એટલે એને આરામ મળશે આ સાલળી મુલસે કુત્સિત આહાર, ખાર પાણી, વિષ્કાતું વિલેપન, કાટાની શખ્યા, ગર્દલ-સૂરતું આવજી વિગેરે ઉપાયો ચેલ્યા તેમ થતા આ બકાળને કાષ્ઠક શાંતિ થઈ અતમા તે મરીને નરકે ગયો.

પાપનું ફળ પ્રત્યક્ષ બોધ મુલસે અક્ષયકુમારના ઉપદેશ મુજબ શ્રી વીર પરમાત્માની પાસે આવકેપણું અગીકાર કર્યું અને પોતાના પિતાના પાપી ધધાથી હાથ ધોઈ નાખ્યા એથી માતા વગેરે એના ‘સગાવહાલા’ કહેવા લાગ્યા કે ભાઈ ! તું તારા પિતાનો કસાઈનો ધધો કેમ કરતો નથી ? શું તું પાપથી બીજો છે ? બે એમ હોય તો તેમા અમે તારા ભાગીદાર થઈશું આ સાલળી મુલસે એક દુહાડી મગાવી અને સર્વેના દેખતા પોતાના પગ ઉપર એ પડેલા કર્યો અને એથી થતી વેદના ઘોડી ઘોડી વહેવા લેવા સ્વજનોને વિનવ્યા, પરંતુ કોણે તેમા ભાગીદારી નોંધાવી નહિ ઉલટું તેઓ તો હસતા હસતા જોવા કે તું શું ગાંઠે થયો છે ? કોઈ કોઈનું કંબ

લઇ શકે ખર ? એ તો જેને પડે તે લોગવે મુલ્યે કહ્યું કે આ ન્યાય મુજબ
તે હું પાપ કરૂં તો તેનું ફળ મારે એલવાએ લોગવનું પડે, વાસ્તે હું મારા
પિતાની પેઠે પાડા મારવાનું અધમ કાર્ય કરનાર નથી

અત્ર એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે શુશ્રુષ્કનો આગ્રહ હોવા છતાં મુલ્યે
પાપી કાર્ય ન જ કર્યું અને પોતાના આત્માને દુર્ગતિથી બચાવ્યો. શુદ્ધ
શ્રાવકપણુ પાળી આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તે મર્ગે મચ્યો

નમિ રાજર્ષિનું ઉદાહરણ-

‘માળવા’ દેશના ‘મુદર્શન’ નગરમાં મણિરથ નામનો રાજા રાજ્ય
કરતો હતો. તેને પોતાના યુગખાહુ નામના નાના ભાઈને યુવરાજપદ ઉપર
સ્થાપ્યો હતો. આ યુવરાજને મદનરેખા નામની ખુબસુરત પત્ની હતી. આ
એક વેળા મણિરથ રાજાની નજરે પડી અને તેથી તે અતિશય કામાતુર બની ગયો.
એને વશ કરવાના ઇરાદાથી તે દામીઓ મારફતે સારા સારા વસ્ત્રો, કીમતી
આભૂષણો વિગેરે ભેટ મોકલવા લાગ્યો. મદનરેખાને એના અધમ ભાવની ખબર
નહિ હોવાથી એ તો જેઠ તરફની પ્રસાદી સમજી આ ભેટો સ્વીકારતી હતી.
ભેટ આપવા આવતી દાસીઓ મણિરથના રૂપ વગેરેની બહુ તારીફ કરતી
ત્યારે આ રમડી ભાગ્યશાળી એવા જ હોય છે એવો ઉત્તર આપતી એક
વેળા દામીઓએ રાજાની નિર્લજ્જ માગણી કહી સભળાવી ત્યારે મદનરેખાએ
ફરીથી એવું અનુચિત વચન નહિ ઉચ્ચારવા દામીને કહ્યું આથી રાજા
નિરાશ થયો, પરંતુ હાર્યો જીગારી બમણો ગમે તેમ રાજા એવા વિચાર
ઉપર આવ્યો કે જ્યાં મુધી મારો નાનો ભાઈ યુગખાહુ જીવતો એકો છે ત્યાં
મુધી મારી મુરાદ ખર નહિ આવે, વાસ્તે મારે એનું કોઈ પણ રીતે કાસલ
કાઢી નાખવું જોઈએ.

એક દિવસ યુગખાહુ મદનરેખાને સાથે લઈને જલ-કીડા કરવા માટે
બાગમાં ગયો. રાત પડી ગઈ તોપણ તેઓ પાછા ન ફરતા ત્યાં જ મુઠ્ઠા ગયા.
આ ખબર પડતા રાજા તરવાર લઈ ત્યાં દોડ્યો અને જઈ દઈને પોતાના
નિદ્રાધીન ભાઈનું ગળું છેદી નાખ્યું. તેમ કરી તે નાસી જ્યો હતો. એટલામાં
મદનરેખા જાગી ઊઠી અને તે આ અનુચિત બનાવનું ધરણ કરી ગઈ.
પોતાનો પતિ બચે તેમ હતું નહિ તોપણ એથી ન ફરકેસતા તેની સદ્ગતિ
યાચ તે માટે તેણે પોતાના પતિને શુભે થતા અટકાવવા સાત વચનો
ઉચ્ચાર્યા અને તેમ કરીને તેનું સમાધિ-મરણ થવામાં તે સહાયબૂત થઈ
મરીને યુગખાહુ પાચમાં દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો.

મણિરથથી પોતાના શીલ અખંડિત રાખવાના ઇરાદાથી ધનવૈભવને તેમજ પોતાના વહાલા પુત્ર ચ દ્રવ્યગને પડતા મૂકીને મદનરેખા અહીંથી ચાલી નીકળી માર્ગે જતા તેણે એક પુત્ર-રત્નને જન્મ આપ્યો. આ પુત્રને રત્ન-કબજમા વીટાળી પોતાના પતિની વીટી તેના હાથમા ઘાલી મુદ્ધિ માટે તે નજદીકના તળાવમા પેટી દેવયોગે એક જલહસ્તિએ તેને સૂઢના ઉપાડી આકાશમા ઉછાળી આ વખતે 'નદીશ્વર' દીપે યાત્રા કરવા માટે મણિપ્રભ નામનો વિદ્યાધર જતો હતો તેણે આને અદ્ધર ઝીલી લીધી એને લઈને તેણે ચાલવા માંધુ આથી મદનરેખાએ રુદન કરતા કરતા કહ્યું કે હે બહા માણસ ! મારો હમણા જ પ્રસવેલો પુત્ર આ રાત્રમા છે, તેની આથી શી વધે વશે ? વિદ્યાધરે પોતાના વિદ્યાળથી એની હકીકત જાણી લીધી અને તે કહેવા લાગ્યો કે હે કન્યાશિર્ષ ! તું મુઝાઈશ નહિ વક્રશિક્ષિત ઘોરા ઉપર સ્વારી કરવાથી આ રાત્રમા 'મયુરા'નો પક્ષરથ રાત્ર આવી ચડ્યો હતો તેને પુત્ર નહોવાથી તે આ તારા પુત્રને લઈ ગયો છે અને તેણે એને પોતાની પત્નીને સમર્પણ કર્યો છે એટલે હવે તું એની ચિંતા કરવી છોડી દઈ તું મને પતિ તરીકે સ્વીકાર વિચાર કરી અવમરને ઝાળળી આ લલનાએ ઉત્તર આપ્યો કે સૌથી પહેલા મને 'નદીશ્વર'ની યાત્રા કરાવો, બધું ઠીક થશે ત્યા જઈ યાત્રા કરી આ અને મણિપ્રભે વિદ્યાધર ચક્રવર્તી મુનિનાજ અગ્રીપ દેશના સાંભળવા બેઠા એવામા યુગળાહુ દેવ અરધિરાત્રથી પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણી ત્યા આગ્યો અને સૌથી પ્રથમ મદનરેખાને નમન કરો અને ત્યાજ્યાદ મુનીશ્વરને વદન કરો દેશના સાંભળવા બેઠો આ પ્રમાણેનું વિવક્ષણ વૃત્ત્ય જોઈ મણિપ્રભ બોલી બેઠ્યો કે દેવ ! વિવક્ષણ હોઈ તમે આમ કેમ કર્યું ? આ વખતે મુનિશ્વરને કહ્યું કે એ એનો ધર્માચાર્ય છે, માટે એનું આ પ્રમાણેનું વતન મર્વયા સમુચિત જ છે, કેમકે યતિ હો કે શ્રાવક હો, જેના ક્ષા ! પ્રથમ ધર્મનો બોધ થાય તે જ ધર્માચાર્ય (ગુરુ) ગણાય છે અને તેને પ્રથમ પ્રણામ કરવો તે ન્યાય છે.

મદનરેખા આ દેવનો દેવી રીતે ધર્માચાર્ય થાય છે તેનું જ્ઞાન થતા મણિપ્રભે યુગળાહુની માત્રી માગી પછી આ દેવે મદનરેખાને ત્યાથી બેઠાવી 'મયુરા' નગરે મૂકી ત્યા પોતાના પુત્રની પૂરેપૂરી ખરદાસ્ત થતી જોઈ તેનું ચિત્ત શાંત થયું અને તેણે કેઈ સાધવી પાડે રીક્ષા લીધી.

આ તારક પક્ષરથ રાત્રએ આ જાળકનું નામ નમિ પાડ્યું ને, યૌવન

૧ 'આ લેખ જ્ઞેન સનીથી અજાણપણથી લખાયો છે અને દેવે મદનરેખાને પ્રથમ વતન કર્યું છતાં તે માર્ગ નથી અને દેવ પોતે પણ મહે છે કે ભક્તિવત્ત માર્ગ ન સમજાયો તે જૂન છે આમ અન્વન ૨૫૯ અક્ષરોમા ઉત્તેખ મંગે છે' આ પ્રમાણે શ્રીનિગ્ધવર્ણિય સરિ રુદ્ર તપાસી મોકલવા સમ્મત કરે છે.

અવસ્થા પામ્યો. ત્યારે તેને ૧૦૦૮ કન્યાઓ પરણાવવામા આવી રાજ્ય ચલાવવાને લાયક થતા તેને રાજ્ય સોંપી પદ્મરથે પ્રમત્ત્યા બ્રહ્મ કરી.

‘સુદર્શન’ નગરનો મશ્વિરથ રાજા ભાઈનું ખૂન કરી નાસતો હતો. તેવામાં તેને એક કાળો ઝેરી સર્પ કચડ્યો અને તેથી તે મરી ગયો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી યુગબાહુના પુત્ર ચદ્રચશાને રાજ્ય મળ્યું તે મારી રીતે રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

એક વેળા નમ્મિ રાજાનો પટ્ટહાંતી ‘મથુગ’થી નાઠો અને નાસતો નાસતો તે ચદ્રચશાના મીમાસામા જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંના લોકોએ તેને પકડી રાજાને સ્વાધીન કર્યો. નમ્મિ રાજાને ખબર પડતા દૂત મોકલી ચદ્રચશા પામે તેણે એ હાથી માગ્યો, પરંતુ તેણે માન્યું નહિ. આથી નમ્મિ રાજા લન્કર લઈ તેના નગરને ઘેરો ઘાની બેઠો. આ વાતથી મદનરેખા મા ની વાકેફગાર થતા તે નમ્મિ પાસે આવી અને તેને કહ્યું કે ચદ્રચશા તારો મોટો ભાઈ થાય છે, વાન્તે એક હાથી માટે તેની સાથે સુદ્ધ કરણ ઉચિત નવી નમ્મિ રાજાને આ સાબળી અથ જો થયો, પરંતુ જુના માણસોને પૂછતા યુગબાહુની વીંટી તેની પામેથી નીકળેલી હોવાની વાત જાણીને તેને પ્રતીતિ થઈ આથી સુદ્ધ અથ કરી નમ્મિ પોતાના મોટા ભાઈને મળવા ગયો. આટલે વયે જો ભાઈઓ મળ્યા, તેથી જાનેને ઘણું આનંદ થયો. ટેટલાક દિવસે વીતતા ચદ્રચશાએ પોતાનું રાજ્ય નમ્મિને સોંપ્યું અને પોતે મહાનગલમરી દીક્ષા લીધી.

નમ્મિ નૃપતિ નિષ્કટકપણે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. એક વખત તેને છ મહિના સુધી ન મટે એવો દાહજવર રોગ થયો. ઘણા ઘણા ઉપાયો કરવા છતાં તેને જરા પણ આરામ ન થયો. એક વૈદે અદ્વન ધમી તેના શરીરે લગાડવા સૂચ્યું. એટલે તેના પરના ગ્રેમને લઈને બધી રાણીઓ સમકાલે અદ્વન ધમવા બેસી ગઈ, પરંતુ તેમના કંકણો પરખર અથડાતા તેમથી જો અવાજ નીકળવા લાગ્યો. તેથી રાજાની બેચેની વધી પડી આથી રૂક્ત એક એક કંકણ હાથમા રાખી રાણીઓએ પોતાનું કાર્ય કરવા માડ્યું. હવે અવાજ આવતો બધે થયેલો જાણી રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું. રાણીઓએ જવાબ આપ્યો કે અમે મોહાગ્યના ચિહ્ન તરીકે એકેક જ કંકણ રાખ્યું છે.

ચાગિત્રાવગ્ણીય કર્મના ઉચ્છેદનો મમય આવી લાગ્યો. હોના, એથી આ રાજાને એવો સુવિચાર સ્ફુર્યો કે આ કંકણના દેહાવથી એમ જણાય છે કે હવે ત્યારે બહુ પરિગ્રહ ધારણ કરે છે ત્યારે તેને અતિથય દૂખ થાય છે, તેથી

મહિરથથી પોતાનું ગીલ અખડિત ગણવાના ઇરાદાથી ધનવૈભવને તેમજ પોતાના વહાલા પુત્ર ચ દ્રવ્યરસને પડતા મૃતને મદનરેષા અહીંથી ત્રાટી નીકળી માર્ગે જતા તેણે એક પુત્ર-ગુને જન્મ આપ્યો. આ પુત્રને રત્ન-કબજાના વીંટળાથી પોતાના પતિની વીંટી નેના હાથમા ધાવી શુદ્ધિ માટે તે નજીકના તળાવમા પેટી દેવયોગે એક જલહન્તિએ તેને સૂઢમા ઉપાડી આકાશમા ઉછાળી આ વખતે 'નદીશ્વર' દીપે યાત્રા કરવા માટે મહિપ્રભ નામનો વિદ્યાધર જતો હતો તેણે આને બહાર ઝીલી લીધી એને લઈને તેણે આલવા માંધુ આથી મદનરેષાએ રૂઠન કરતા કરતા કહ્યું કે હે ભક્ષ માણસ ! મારો હમણા જ પ્રવેશો પુત્ર આ રાનમા છે, તેની આથી રી વલે થશે ? વિદ્યાધરે પોતાના વિદ્યાગળથી એની હૃદયસ્ત જાણી લીધી અને તે કહેવા લાગ્યો કે હે કલ્યાણિની ! તું મુઝાઈશ નહિ વર્કશક્ષિત ઘોડા ઉપર સ્વારી કરવાથી આ રાનમા 'મથુરા'નો પદ્મરથ રત્ન આવી ચડ્યો હતો તેને પુત્ર ન હોવાથી તે આ તારા પુત્રને લઈ ગયો છે અને તેણે એને પોતાની પત્નીને નમર્પણ કર્યો છે એટલે હવે તું એની ચિન્તા કરવી છેડી દઈ તું મને પતિ તરીકે સ્વીકાર વિચાર કરી અવમરને ઝોળળી આ લલનાએ ઉત્તર આપ્યો કે સાથી પહેલા મને 'નદીશ્વર'ની યાત્રા કરાવો, બધું ઠીક થશે ત્યાં જઈ યાત્રા કરી આ બંને મહિપ્રભ વિદ્યાધર ચક્રવર્તી મુનિરાજ અમીપ દેશના જાંબ ળેવા બેઠા એવામા યુગળાહુ દેવ અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર જવ જાણી ત્યાં આગ્યો અને સોથી પ્રથમ મદનરેષાને નમન કરી અને ત્યારબાદ મુનીશ્વરને વદન કરી દેશના સાબળવા બેઠો આ પ્રમાણેનું વિનયલુ કૃત્ય ભેદ મહિપ્રભ બોલી બેઠો કે હે દેવ ! વિવલજી દોષ તમે આમ કેમ કર્યું ? આ વખત મુનિશ્વરને કહ્યું કે એ એનો ધર્માચાર્ય છે, માટે એનું આ પ્રમાણેનું વર્તન સર્વથા સમુચિત જ છે, કેમકે યતિ હો કે શાવક હો, જેના દાઃ પ્રથમ ધર્મનો બોધ થાય તે જ ધર્માચાર્ય (ગુરુ) ગણાય છે અને તેને પ્રથમ પ્રણામ કરવો તે આચ્ય છે.

મદનરેષા આ દેવનો દેવી રીતે ધર્માચાર્ય થાય છે તેનું જ્ઞાન થતા મહિપ્રભે યુગળાહુની માણી માગી પછી આ દેવે મદનરેષાને ત્યાંથી બેઠાવી 'મથુરા' નગરે મૂકી ત્યાં પોતાના પુત્રની પૂરેપૂરી બરહસ્ત થતી જોઈ તેનું ચિત્ત શાંત થયું અને તેણે કોઈ સાધવી પાતે દીક્ષા લીધી

આ તરફ પદ્મરથ રાજાએ આ જાળકનું નામ નમિ પાડ્યું તે યૌવન

૧ આ લેખ જૈન શૈલીથી અગણપણથી લખાયો છે, બારે દેવે મદનરેષાને પ્રથમ વદન કર્યું છતાં તે માર્ગ નથી અને દેવ પોતે પશુ કહે છે કે ભક્તિવદ્ય માર્ગ ન સચવાયો તે શૂન્ય છે આમ અન્ય ૨૫૬ અક્ષરોમા ઉલ્લેખ મળે છે" આ પ્રમાણે શ્રીનિજયલખિવ ચરિત્ર તપાસી ચોકવતા મુસ્ત કરે છે

અવસ્થા પામ્યો ત્યારે તેને ૧૦૦૮ કન્યાઓ પરણાવવામા આવી રાજ્ય ચલાવવાને હાયક થતા તેને ગત્ય નોપી પગરવે પ્રમન્યા ગ્રહણ કરી

‘સુદર્શન’ નગરનો મણિરથ રાજા લાઈનુ ખૂન કરી નાસતો હતો તેવામાં તેને એક કાળો ઝેરી સ્વર્પ કરદ્યો અને તેથી તે મરી ગયો તેને પુત્ર નહિ હોવાથી યુગળાહુના પુત્ર ચદ્રયગાને રાજ્ય મળ્યું તે ચારી રીતે રાજ્ય કરવા લાગ્યો

એક વેળા નમિ રાજાનો પટ્ટહત્તી ‘મથુરા’થી નાઠો અને નાસતો નાસતો તે ચદ્રયગાના બીમારામા જઈ પહોચ્યો ત્યાના લોકોએ તેને પકડી રાજાને સ્વાધીન કર્યો નમિ રાજાને ખબર પડતા દ્રુત મોકલી ચદ્રયગા પામે તેણે એ હાથી માગ્યો, પરંતુ તેણે માન્યું નહિ આથી નમિ ગજ લફકર લઈ તેના નગરને ઘેરે ઘાતી બેઠો આ વાતથી મદનરેખા સાગની વાકેફગાર થતા તે નમિ પામે આવી અને તેને કહ્યું કે ચદ્રયગા તારો મોટો લાભ ચાચ છે, વાંતે એક હાથી નાટે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ઉચિત નથી નમિ રાજાને આ સામગી અચ બોધ્યો, પરંતુ જુના માણસોને પૂછતા યુગળાહુની વીંટી તેની પામેથી નીકળેલી હોવાની વાત જાણીને તેને પ્રતીતિ વધ આથી યુદ્ધ બંધ કરી નમિ પોતાના મોટા લાઈને મળવા ગયો આટલે વયે જે જાણો મળ્યા, તેથી બનેને ઘણો આનંદ થયો દેવેલાક દિવને વીનતા ચદ્રયગાએ પોતાનું રાજ્ય નમિને સોંપ્યું અને પોતે મહામગલમગી દીક્ષા લીધી

નમિ નૃપતિ નિષ્કટકપણે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો એક વખત તેને ‘છ મહિના સુધી ન મટે એવો દાહજવર રોગ થયો ઘણા ઘણા ઉપાયો કરવા છતાં તેને જરા પણ આરામ ન થયો એક વેલે અદન ધમી તેના શરીરે લગાડવા ચૂચંડુ એટલે તેના પરના પ્રેમને લઈને બધી રાણીઓ સમકાલે અદન ઘસવા બેસી ગઈ, પરંતુ તેમના કંકણો પરપર અથડાતા તેમથી જે અવાજ નીકળવા લાગ્યો તેથી રાજાની બેચેની વધી પડી આથી દ્રુત એક એક કંકણ હાથમા રાખી રાણીઓએ પોતાનું કાર્ય કરવા માંડ્યું હવે અવાજ આવતો બંધ થયેલો જાણી રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું રાણીઓએ જવાબ આપ્યો કે અમે સામાન્યના ચિહ્ન તરીકે એકે જ કંકણ રાખ્યું છે ,

ચારિત્રાવળીય કમંના ઉચ્છેદનો મમય આવી લાગ્યો હતો, એથી આ રાજાને એવો સુવિચાર ઝુક્યો કે આ કંકણના દષ્ટાંતથી એમ જણાય છે કે છવ વ્યારે બહુ પરિગ્રહ ધારણ કરે છે , ૧૧ અતિશય દુઃખ ચાચ છે, તેથી

એકલા રહેવું સાડ છે, આ વેદના જો મટે તો મારે હવે એકાકી વિહાર કરવો આમ વિચારતા તેને નિદ્રા આવી ગઈ અને બીજી એક એવું મધુર સ્વપ્ન પણ તેણે જોયું કે હું 'મૈત્ર' પર્વત ઉપર ચઢી એક મેત હાથી ઉપર બેઠો છું થોડી વારમાં જાગૃત થતા તે વિચારવા લાગ્યો કે ખરેખર મેં આવો મુવર્ણમય 'મૈત્ર' જોયો છે બ્રહ્મપોહ કરતા તેને 'ભનિમ્મરણ' જ્ઞાન થયું આથી તેને યાદ અન્યુ કે પૂર્વ જન્મમાં મેં અગણિત પુણ્યના ઉપાર્જનરૂપ દીક્ષા પાળી હતી, તેથી હું 'પુષ્પોત્તર' વિમાનમાં કેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો હતો. જિનેશ્વરના જન્મ-કલ્યાણક માટે હું 'મૈત્ર' ગયો હતો તે વખતે મેં આ પર્વત જોયો હતો હવે હું દીક્ષા લઉં તો દીક સદ્ભાગ્યે આરિ-પાવણીય કર્મનો અત આગ્યો અને સાથે માથે તેના ભયંકર રોગનો પણ અત આવી ગયો, એથી આરાજ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો એવામાં એક દેવે આવી તેને સાધુનો વેષ આપ્યો તે બ્રહ્મણ કરી તેમણે ચાલવા માંડ્યું થણા લોકો આડા પડ્યા, પરંતુ આ રાજર્ષિએ તો પોતાનું ધાર્યું જ કર્યું

નમિ રાજર્ષિને આવી રીતે પ્રતિબોધ પામેલા જલ્દી છન્દ્રે તેના મત્સ્વની પરીક્ષા કરવા માટે પ્રાક્ષણનું રૂપ લીધું અને તે એમની પાસે આવી બોલવા લાગ્યો કે હે મહર્ષિ! તમે આ શું કરો છો? આ તમારા નગરમાં તો આમ લાગી છે બધા લોકો નાહિ ત્રાહિ પોકારી રહ્યા છે શું તે તમારા લક્ષ્ય બહાર છે? શું જૈન દીક્ષામાં દયા માટે સ્થાન નથી? આ બધાને રડતા કંકળતા મૂંઝીને ચડ્યા જઈ તે શું દીક કહેવાય? બધાને સ્વસ્થ કરી પછી દીક્ષા લો તે તે ઉચિત ગણાય જાયો ના ખરા, અરે આ આગ તમારા અત પુનઃ બાળી નાખશે એમ જણાય છે આવા મકટમાં અનાથ અબળાઓને નિરાધાર મૂંઝી તમે કયા પ્રયાણ કરી જાયો છો?

આ સાક્ષી નમિ રાજર્ષિએ જવાબ આપ્યો કે હાલ હું મુખમાં છું કેમકે તું જે બતાવે છે તેમાં માત્ર કશું નથી, બીજી જે માત્ર છે તે બળે તેમ નથી અને જે બળે તેમ છે તે માત્ર નથી જે લોકોને તું પોકાર કરતા આવેજો તે કંઈ મારે નિમિત્ત નથી, પરંતુ તેઓ તો પોતાના સ્વાર્થને અંગે તેમ કરે છે શું મારે મારા સ્વાર્થરૂપ મોક્ષની સાધના ન કરવી?

આ સાક્ષી છન્દ્રે ફરીથી મુઠું કે મહારાજ! આપના લ ડારમાંથી કેટલું જો કીમતી જવાહીર બળીને ખાખ થઈ જવાની તૈયારીમાં છે તો તેનો તો સંકુપયોગ કરી લો, શા સાડ તેને નાહક બળી જવા દો છો?

મહર્ષિ જોયા કે હે દેવાનુપ્રિય! સમજ સોનાં રૂપાનાં તો 'કેલાલ' પર્વત જેટલા કેટલાંયે હગવાઓ કેટલીએ વાર આ જીવે એકલા કર્યા, છતાં

એની તૃષ્ણા ઓછી ન થઈ આશા તો આકાશની સમાન અનંત છે, વાસ્તે મમત્વ ત્યજી દઈને આત્મ-મણુતા કેળવવી એ જ સાચુ ધ્યેય છે

આ પ્રમાણેની વાતચિતથી ઈન્દ્રને ઘણા આનંદ થયો અને તેણે પોતાનુ રૂપ પ્રકટ કર્યું પછી નમિ રાજર્ષિની નમસ્કારપૂર્વક ભૂરિ ભૂતિ પ્રશસા કરી તે સ્વરથાનકે ગયો.

નમિ રાજર્ષિએ જીવન પર્યંત શુદ્ધ ચારિત્રનું આરાધન કરી એ જ ભવમા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને તેઓ મોક્ષપદના અધિકારી બન્યા.

આ નમિ રાજર્ષિ પ્રત્યેકશુદ્ધ દંઢધર્મી સાધુરત્ન થયા ઈન્દ્ર પણ એમને જરાએ અલિત કરી શક્યો નહિ આવા મુનિશેખરને આપણે જેટલા પ્રણામ કરીએ તેટલા ઓછા છે એમના જેવા પુણ્યલોકના પ્રતાપે તો આ મનુષ્ય-લોકની ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ થાય છે



મૂલ દ્વાર તથા પીઠ-માધારો ભાજન નિધિઃ ।

સમ્યક્ત્વ શુદ્ધધર્મસ્ય, પડેતા ભાવના મતા. ॥ ૧૪૯ ॥

સમ્યક્ત્વની છ ભાવનાઓ—

શ્લો-૦—“ સમ્યક્ત્વ એ શુદ્ધ ધર્મનું મૂળ, ઢાર, પીઠ, આધાર, ભાજન અને મહાર છે આ છ (પ્રકારની) ભાવના મનાય છે ”—૧૪૯



જેનધર્મતરોર્મૂલ, દ્વારં શિવપુરસ્ય ચ ।

ધર્મપ્રાસાદપીઠ ચા-ધારોઽસ્તિ વિનયાદિપુ ॥૧૫૦॥

સાર્વધર્મસુધાયા હિ, ભાજન નિધિરુચ્યતે ।

જ્ઞાનાદિભાવરત્નાના, ચિન્તયેર્વિક્રમો યથા ॥૧૫૧॥—યુગ્મપદ

પ્રસ્તુતનુ સ્પષ્ટીકરણ—

શ્લો-૦—“ સમ્યક્ત્વ એ જેન ધર્મરૂપ વૃક્ષનું મૂળ છે, નિર્વાણ-નગરનો દરવાજો છે, ધર્મરૂપ મહેલની પીઠ છે, વિનય વગેરેનો આધાર છે, સર્વજ્ઞના ધર્મરૂપ

અમૃતતુ એ પાત્ર છે અને જ્ઞાનાદિ ભાવ-સ્ત્રોતોનો એ લાડાર કહેવાય છે (વાસ્તે હે ભગ્ય !) તુ વિક્રમની પેઠે એતુ મનન કરતે ”-૧૫૦-૧૫૧

સાર્વાનુભવસિદ્ધાત્મા-ડુમીયેત કયચ્ચન ।

જ્ઞાયેત સુખદુઃખાદિ-લિઙ્ગે સત્તાત્મક હિ તત્ ॥૧૫૨॥

સમ્યક્ત્વના છ સ્થાનોનો પ્રસ્તાવ—

શ્લોક—‘ સર્વજ્ઞને અણુભવથી સિદ્ધ એવા આત્માનુ (આપણા જીવાને) કાષ્ઠક રીતે અનુમાન થાય છે સુખ, દુઃખ વગેરે ચિહ્નોવાળી તે જણાય છે, આ પ્રમાણે સિદ્ધ થતુ આત્માનુ અસ્તિત્વ (લોકમા) છે ”-૧૫૨

પ્રથમ ગીયતે સ્થાન, દ્વિતીય દ્રવ્યનિત્યતા ।

પર્યાયાનિત્યતા લોકે, જ્ઞાત શ્રીગૌતમપ્રમુ. ॥૧૫૩॥

મમ્યક્ત્વતુ દ્વિતીય સ્થાન—

શ્લોક—“ તે પ્રથમ સ્થાન કહેવાય છે અને બીજુ સ્થાન દ્રવ્યની (અપેક્ષાએ) નિત્યતા અને પર્યાયના પક્ષથી અનિત્યતા છે આ સંબંધમા શ્રીગૌતમ પ્રમુ ઉદા-હરપુરુષ છે. ’-૧૫૩

કરોતિ સર્વકર્માણિ, હેતુભિઃ કુસ્મકદ્ યથા ।

વ્યવહારેણ કર્તાડ્ડત્મા, કર્તૃક તત્ તૃતીયકમ્ ॥૧૫૪॥

ત્રીજુ સ્થાન—

આત્મા કુબાન્ની જન્મ (મિથ્યાત્વાદિ) હેતુઓથી મર્વ ‘કર્મો કરે છે, વાસ્તે તે વ્યવહારથી કર્તા છે આ ત્રીજુ જ્ઞાનસ્થાન છે ”-૧૫૪

મુહુર્કે કૃતાનિ કર્માણિ, સ્વયં તદ્ ભોક્તૃક મતમ્ ।

ચતુર્થ દર્શને સ્થાન-મગ્નિભૂતિર્નિર્દર્શનમ્ ॥ ૧૫૫ ॥

ચોથું સ્થાન—

છવ પોતે કરેલા કર્મો(તુ કળ) ભોગવે છે એ સમ્યક્દર્શનમા બોક્તવ
(નામતુ) ચોથું સ્થાન મનાય છે (અત્ર) "અગ્નિભૂતિ દધાતરૂપ છે"—૧૫૫



સર્વકર્મક્ષયે ભૂયા-ત્રિર્વાણાશ્રય ચ પચ્ચમમ્ ।

ત્રિલોકીશર્મ યસ્યાગ્રે, તિલતુપમિત નહિ ॥ ૧૫૬ ॥

પાંચમું સ્થાન—

શ્લોઁ—“ સર્વ કર્મોનો ક્ષય થતા પ્રાપ્ત થતુ નિર્વાણ નામતુ પાંચમું સ્થાન
છે કે જેની આગળ ત્રિભુવનતુ સુખ તનના છોડા જેટલુ (પણ) નથી ”—૧૫૬



જ્ઞાનાદિકત્રિક શાસ્ત્રે, મોક્ષોપાય. પ્રકીર્ત્યતે ।

एतत् सम्यक्त्वरत्नस्य, षष्ठ स्थानं विभावयेत् ॥ ૧૫૭ ॥

છઠું સ્થાન—

શ્લોઁ—“ જ્ઞાનાદિ ત્રણ (રત્નો)ના મૂલ્યને શાસ્ત્રમા મોક્ષના ઉપાય તરીકે
વર્ણવેલો છે, એને સમ્યક્ત્વ-રત્નતુ છઠું સ્થાન બાબતુ ”—૧૫૭



प्रभासगणभृज्ज्ञात-मस्मिन्नर्थेऽस्ति ख्यातिमत् ।

सप्तषष्टिप्रभेदै स्या-देव सम्यक्त्वरक्षणम् ॥ ૧૫૮ ॥

છઠ્ઠા સ્થાનતુ ઉદાહરણ—

શ્લોઁ—“ આ સળવમા પ્રભાસ ગણપરતુ દધાત પ્રગિદ્ધ છે આ પ્રભાણે
સમ્યક્દર્શનતુ ૬૭ પ્રકારોવી રક્ષણ વાય ”—૧૫૮



કેચિન્મહાવ્રતાન્યેવા-ણુવ્રતાનિ ચ કેચન ।

જગ્રહિરે ચ સમ્યક્ત્વ, કેચિત્ તદુપદેશત ॥ ૧૫૯ ॥

જિનેશ્વરના ઉપદેશનું ફળ—

સ્તોત્રો—“તે (જિનેશ્વર)ના ઉપદેશથી કેટલાકે મહાવ્રતો ગ્રહણ કર્યા, કેટલાકે આણુવ્રતો ગ્રહણ કર્યા તેો કેટલાકે સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું ”—૧૫૯



ઉપકારમિતિ કૃત્વા, પ્રાણિનામુપદેશત. ।

શૌલેશીકરણધ્વસ્તા-શેષકર્મા વિમુક્તતઃ ॥ ૧૬૦ ॥

દેહ વિહાય સર્વાધિ-વ્યાધ્યુપાધિવિકાશકમ્ ।

સમથ્રેણિ ગતિં કૃત્વા- ડસ્પૃષ્ટ સ શિવગોઽજ્જનિ ॥૧૬૧॥

—યુગમમ્

પ્રભુનું મોક્ષ-ગમન—

સ્તોત્રો—“ આ પ્રમાણે ઉપદેશ દ્વારા જીનો ઉપર ઉપકાર કરીને ત્યાર પછી શૌલેશી કરણ વડે ગેય જ્ઞાનોનો સહાર કરી પ્રભુ સર્વ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો વિકાસ કરનારા દેહને ઝાડીને અસ્પૃષ્ઠપણે મમ શ્રેણિ (જીર્વ) ગતિ કરી મોક્ષગામી થયા ”—૧૬૦-૧૬૧



સમ્પૂર્ણ જગતાં સૌરય, શ્વસતે સર્વકાલિકમ્ ।

ન ચાત્પનન્તભાગેન, મુક્તિસૌર્યસ્ય તુલ્યતામ્ ॥૧૬૨॥

સુખિનું સુખ—

સ્તોત્રો—“દુનિયાના ગર્વ નાશના સંપૂર્ણ સુખો એકલા કરવામા આવે તોપણ તે સુખિના સુખના અનતમા ભાગ જટલુ (પણ) થતુ નથી. ”—૧૬૨



તત્ પ્રમાદ પરિત્યજ્ય, સામગ્રીં માનવાદિકામ્ ।

સચ્છાસ્ત્રાભ્યાસતો યોગાન્, નિરુધ્ય સફલીકુરુ ॥૧૬૩॥

મનુષ્યાદિ સામગ્રી સફળ કરવાનો ઉપદેશ—

શ્લો०—“તેથી પ્રમાદને સંજોને સાચા શાસ્ત્રના અભ્યાસપૂર્વક યોગોનો નિરોધ કરી તુ મનુષ્યાદિ સામગ્રી સાર્વજનિક કર”-૧૬૩

માનવાદિકે સામગ્રીની સફલતા—

૨૫૫૧—દેવોને પણ દુર્લભ એવા મનુષ્ય-અવતારનો નરમાથી નારાયણ બનવા માટે ઉપયોગ કરવો એ જ માનવીની પવિત્ર ફરજ છે એ જ સર્વોત્તમ જીવનનું સાફત્તમ છે વિન્તારથી કહીએ તો સમગ્ર બ્રહ્માવૃંદનું એકાન્તે કલ્યાણ ઇચ્છનારા તેમજ વિશ્વ વિશ્વને સાચા અને સનાતન મુખનો પૂરેપૂરો લોગ વટો મળે એવા આધનોનો નિર્દેશ કરનારા ૧સત સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ જે ધર્મ પ્રદર્શ્યો છે એ જ પ્રભુ-પ્રાપ્તિનો પરમ માર્ગ છે અને એની આરાધના કરવામા જ મનુષ્ય-જન્મની સાર્થકતા સમાયેલી છે ૨ધર્મની આરાધના કરવાના અનુપમ સાધનરૂપ-અનંત મુખની પ્રાપ્તિની અનન્ય સામગ્રીરૂપ મનુષ્ય-જન્મ હોવાથી તો તેની શાસ્ત્રકારોએ મહત્તા આપી છે. જે લાગ્યશાળી હોય, જેણે પુષ્કળ પુણ્ય કર્યા હોય તેને આર્ય દેશ, આર્ય જાતિ, આર્ય કુળ ઇત્યાદિ સાનુકૂળ સામગ્રી મળી આવે પ્રળવ પુણ્યના ઉદયથી આ સામગ્રી જેણે મળી હોય તે તેનો સદુપયોગ કરવામા પાછી પાની કરે, તેને મક્ષણ કરવાને બદલે તેને નિષ્ક્રમ કરે તો તેના જેવો ઈમનગ્રીબ બીજો કોણ હોઈ શકે? મનુષ્ય-જન્મમાદિ ઉત્તમ સામગ્રી મળ્યા પછી પાશવ વૃત્તિનો પરાજય કરવા માટે બેદરકાર રહેવું, પ્રમાદ સેવવો, વિષયના રગ-રાગમા રચ્યા પચ્યા રહેવું, લોભાધતા અને વિષયાધતાનો ત્યાગ કરવા ત્વષ્ટને પણ વિચાર ન કરવો એના જેવી મૂખાઈ અન્યને સભવે છે કે ?

૧ આનું લક્ષણ શ્રીયુત કૃષ્ણીરના તાદોમાં કહીએ તો—

“ માન નહિ, અપમાન નહિ, એને શીતલ મેંત
ભવસાગર ઉતર પડે, તોડે જમકે દત ”

૨ ધર્મ એ અનિષ્ટ બંધન છે, એ મનુષ્યની સાચી સ્વતંત્રતારૂપ લાતને કાપનારી કંદારી છે, વ્યક્તિ-સ્વાત્ત અને નિર્બળ અને નામતો કરવા માટે જ એનો અવતાર છે ઇત્યાદિ કવિકેવો કરનારા ધર્મના તુલ્ય ગરૂષ તરફ ન જોતા, તેના ઉપર અવશ્રદ્ધા, અવિવેક, અચાન ધ્યાદિના થરો ચડવાથી થયેલા તેના વિદૂત ત્વરણનું જ દર્શન કરી રહ્યા છે એટલે તેમને એનો ઉદ્દેશ વિપરીત લાગે તો તેમા શી નવાઈ ?

મનુષ્ય-મન પામ્યા પછીનું સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય આધુન્યને મમાગમ છે- વિદ્યા-વ્યાસગની લાલસા વધારવા માટે શુદ્ધ શાસ્ત્રનું શ્રવણ છે અર્થ અને કામની લાલસા ઘટાડવા માટે, કપાયની કટુતા મઠ કરવા માટે, વિષય-વાસનાને વિદારવા માટે, દુકમા કહીએ તો સસાર-સાગર તરવા માટે આ કાર્ય કરવાની આવશ્યકતા છે જે શાસ્ત્રના પ્રરૂપક સર્વજ્ઞ હોય, રચનાર અપૂર્વ પ્રતિભાશાળી ધીજીબુદ્ધિ ગણધર હોય અને તેને ધારણ કરનારા અને સાચવી રાખનારા મુનિપુરુષો ત્યાગની મૂર્તિ સમાન હોય તેની સત્યતા વિષે સંકા કરવી એ માણ્યમાઈ નથી, પરંતુ એના ઉપર અપ્રતિમ વિશ્વાસ રાખવો, એને વિષે સાચી શ્રદ્ધા રાખવી એમા મનુષ્યપણાની મોટાઈ રહેલી છે, સાચુ જનત્વ છે, શુભથી જન બનવાપણું રહેલું છે, સમ્યક્ત્વની વિભૂતિ રહેલી છે અને એ શ્રવણ પછીનું કર્તવ્ય છે ત્રીજુ કર્તવ્ય શ્રવણના મનન અનુસારનું વર્તન છે વર્તન નમાય તો લાચારી બહાર કરવી, પરંતુ વિરુદ્ધ વર્તન કરવું અને તેને પણ ધાર્મિક વ્યાયરણ તરીકે ગણાવવુ એમા તો બદમાસીની હદ થયેલી ગણાય, કેમકે સત્યને વીકાર અને અસત્યને પરિત્યાગ ન થઈ શકે તો હજી નીલે, પરંતુ મત્યના ચેરી બનવુ એ કાર્તવ્ય ગણાય ખરૂં કે ? વિશેષમા સાધ્યને પહોંચી વળવા માટે જે સાધનો શાસ્ત્રમાં દર્શાવ્યા હોય તેનું સેવન ન થઈ શકે તેથી તેમા અનુચિત પરિવર્તન કરવું એ અન્ય જીવને પણ નાધ્યની મિદ્ધિથી વિમુખ કરવા જેવુ કે એટલે એ કાર્ય પણ ઇષ્ટ નથી જ

આથી કરીને ગમે તેમ થય તો પણ ઉચ્ચતમ ધ્યેયને ક્યારે પણ સદાને માટે અપ્રાપ્ય કરાવવાની બૂલ કરવી નહિ, કેમકે ધ્યેયને એ તેના ઉચ્ચ આત્મન ઉપવધી ગણકાવીએ તો તેનો વિનિષ્ઠાત શત્રુએ નહિ પણ અનત્રાત્રુએ યશ જે દિશર નહિ તે ધ્યેય શાનું ? વગી એ ધ્યાનમા રાખવુ કે સાચુ ધ્યેય

૧ જેઓ ધર્મિયને-પોતાને ધર્મના નામથી આગખારી બાબા બાબોને ઉતરતા હોય તેઓ 'સાધુ' નહિ પણ 'સેતાન' કે ખરી સાધુતાનું લક્ષણ તો એ છે કે—

'આપા તજ હમિકા બજે, નખ દિખ તજે વિગર
સમ જીવનસે નિરવેર, સાધમતા દમ સાર'

એ પણ યોગ રાખવું કે આજમાન દિફુસ્તાનમા સાધુઓનો રાફડો ફાટ્યો છે, બાવા-બોની જમત બેગી થઈ કે તેમના ધણા ખરા શુતારાઓ છે સન્નારિનના પ્રભાવ વડે સતત્ત્વોનો પ્રવાહ આ રાખનારા તેમજ અદિમાનુ સામાન્ય રચાવનારા એવા સતો તો વિરવા જ છે કહ્યું પણ છે કે—

■ હા હા હીરા નહિ કચ્ચકા નહિ પહાર
સિંહનકા ટેના નહિ મેત બિરલા મંસાર ■

વિશિષ્ટ વ્યક્તિ કે કાળના સામર્થ્યથી બદલી શકાતું નથી દુકમા સર્વજ્ઞોએ સૂચવેલ નિર્ધારકમ આપણા આદર્શો સૂચવે છે એ આપણા ધ્યેય ઉપર પ્રકાશ પાડે છે એ આદર્શોને આપણે જેટલે અંશે ઝીલી શકીએ-એ ધ્યેયને આપણે જેટલે દરજ્જે પહોંચી શકીએ તેટલી આપણી સિદ્ધિ છે ન પહોંચાય તેટલા માટે ધ્યેયને દુકું રાખવું એ દુકી નજરનું પરિણામ છે એક પણ મનુષ્યે જે આ ધ્યેય સુધી પહોંચી બતાવ્યું હોય તો પછી તેને શક્ય કાંટિમા જ ગણવું જોઈએ પવિત્ર ઉચ્ચ ધ્યેયને ઊંડીને સુખની ભ્રાતિથી ખીજા ધ્યેય ઉપર આવવું એ સુધારણા નહિ પણ કુધારણા છે, એ અધ પતન છે, બાકી એને પહોંચી વળવા માટે ઝીતાર્થો સાધનોમા પરિવર્તન કરે અથવા સૂચવે તેમા કશું ખોટું નથી દુકમા પરિસ્થિતિ પ્રમાણે માધનોમા પરિવર્તન કરી શકાય છે કેટલીક વાર તો તેમ કર્યા વિના ચલાવી શકાય નહિ એવી પણ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે, કિન્તુ એવા સમયે પણ સાધ્ય-ધ્યેય-આદર્શ તો ધ્રુવના પેઠે અચળ રહે એ તરફ પૂર્ણ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ

જેણે પોતાની પાશવ વૃત્તિ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, જેના ચિત્તે કુદ્ર મ્વાર્થને જલાજલિ આપી છે તેવા નિષ્પક્ષપાતી, અનાસક્ત અને સામ્ય-સ્થિત મનવાળા મહાત્માને જ મનુષ્યનું શ્રેય શું છે તે સમજાય છે આ શ્રેયને ધ્યેયરૂપ ગણી તે માટે પૂર્ણ પ્રયામ કરવો એ મનુષ્યનું સર્વોત્તમ ભૂખણ છે સૌ કાંઈએ પોતાની શક્તિ અને પરિસ્થિતિ અનુસાર આ ઉચ્ચ ધ્યેયને કૃતિમા ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

અત્રે એ પણ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ લેખાય કે આપણે સામાજિક વ્યવહાર પણ ન્યાય અને ઉદારતાથી વિભૂષિત હોવો જોઈએ કોઈ માણસની ભૂલ વધ હોય, તેનું વર્તન અનુચિત જણાતું હોય તો તે વખતે તેના વર્તન ઉપર ટીકા કરતી વેળા પણ મનુષ્ય-પ્રાણી સ્ખલનગીલ છે, ઇન્દ્રિય-ગ્રામ બળ-વાન છે, પરિસ્થિતિ આગળ મનનો નિઃશય ટકનો સુન્દર છે એ વાત લક્ષ્યમા રાખીને તે ભૂલોને માટે અત્યંત ક્રોધ કે તિરસ્કર ન બતાવતા અને તેટલી દયા, અનુકંપા અને સહાનુભૂતિ ગમવી એ યોગ્ય છે

વિશેષી પ્રતિ વેરની વૃત્તિ નહિ પણ મદ્દલાવ રાખવો કોઈને ક્ષમાથી પરાન્ત કરવો, અસત્યને સત્યથી છતવું, એ પ્રમાણે આમુરી મપત્તિને દૈવી સપત્તિથી હરવવી અર્થાત્ તોમમ અને રાજસ મનોવૃત્તિઓનો સાત્ત્વિક વૃત્તિથી પરાજય કરવો એમા માનવ-જીવનની મહત્તા સમાયેલી છે એમ કરવાથી શ્રેય કરતા શ્રેયને આધિ સ્થાન અપાયેલાની પ્રતીતિ થાય છે

પ્રતિસમય એ ખ્યાલ રાખવો કે જિનેશ્વરની આજ્ઞા અનેકાંતથી અલગૃત છે દરેક ગુણસ્થાનક માટે જુદી જુદી આજ્ઞા છે આ આજ્ઞાને માથે ચઢાવવા 'અને તદ્વત્સાર' વર્તન કરવામા જેટલો પ્રયાસ થાય તેટલો અશે ધર્મની મામમરૂપ માનવ-જીવન સફલ કર્યું ગણાય આથી મહાત્માઓ તો ફરી ફરીને એ જ અમૃતમય ઉપદેશ આપી રહ્યા છે કે—

“ધ્યાનાગ્નિકુण्डजीवस्ये, दममारुतदीपिते ।

असत्कर्मसमित्येष, अग्निहोत्रं कुरुत्तमम् ॥”

આ ઉપદેશને ઝીલનારા ધન્ય લગ્ય જીવો એમ કહી શકે કે—

“इन्द्रियाणि परान् कृत्वा, वेदीं कृत्वा तपोमयीम् ।

अहिसामाहुतिं कृत्वा, आत्मयज्ञ यजाम्यहम् ॥”

અતમા એટલું જ નિવેદન કરવું જસ થશે કે પરાક્રમ અને પ્રેરણાના કન્ઝોવથી તત્ત્વગિત તથા રસ, ઉલ્લાસ અને પ્રગતિના પ્રબળ પ્રવાહોથી પરિપૂર્ણ, પરંતુ દુરાશય, મિથ્યાભિનિર્દેશ, આઠંબર, સ્વાર્થ વગેરે દુર્ગુણરૂપ વિષથી અરૂપૃષ્ઠ એવા અધ્યાત્મ-રત્નાકરની છેલ્લોથી આત્માને બીજાવવો એ માણસ માત્રનું આગરયક અને આવકારદાયક જીવન છે તેમા પશુ મદ, મદન વગેરેથી ઉત્પન્ન થતી વિષયાસક્તિ અને ઇન્દ્રિય-સુખ પ્રતિ મનનું ખેંચાણ નબંદ થાય, અકુશળ વિચાર અને અમ ગળ ભાવનાનો ધ્વસ થાય, એવું જીવન તે 'જીવન' ગણાય, બાકી બીજી બધું મોતના ફાંદાંરૂપ છે પવિત્રતારૂપ સુવાસથી સુકળ, માયારૂપ કટકથી શૂન્ય અને કટ્યાણુરૂપ ક્રુસુમથી સુચોલિત એવી શુદ્ધ ધ્યાનરૂપ વલ્લરી હૃદય-ભૂમિ ઉપર ડોલવા લાગે અને આ પ્રમાણે અકુશળ વિચારની વિનિતિ પૂર્વક કુશળ વિચાર-પ્રવૃત્તિથી, ઉદ્દલવનારા નિરતિધમ નિર્વાણ-સદોલરમા મન કમલ વિકસે એ આદર્શ જીવન છે આવું જીવન જીવવા તો કોઈ ભાગ્યશાળી થાય એ જ અભિલાષાપૂર્વક વિરમીશું ।

✽

✽

✽

✽

૧ જીવરૂપ અગ્નિકુડને વિશે રહેતા ધ્યાનરૂપ અગ્નિને સવચરૂપ પરતથી પ્રદીપત્રી તેમજ તેમા અશુભ કર્મરૂપ સમિધોના પ્રક્ષેપ કરી તુ ઉત્તમ અગ્નિહોત્ર કર

૨ ઇન્દ્રિયોને પરણ કરી, તપશ્ચર્મામય વેદી કરી અને અહિસાની આહુતિ આપી હું આત્મ-યજ્ઞ કરું છું

અન્યગ્રન્થાર્ણવાત્ સારં, પય આદાય વર્પતિ ।

વૈરાગ્યસસ્યનિષ્પત્યૈ, ગ્રન્થોઽય મે ઘનોપમઃ ॥ ૧૬૪ ॥

અથનો પરિચય—

શ્લો०—“ અન્ય ગ્રન્થરૂપ મમુદ્માથી મારૂપ જળ લઇને વૈરાગ્યરૂપ

ધાન્ય તૈયાર કરવા માટે મારે આ મેં મમાન ગ્રન્થ વર્ષે છે. ”-૧૬૪



પૂર્વર્પિપ્રોક્ત ઇવાસ્તિ, માવોઽત્ર ચિત્તહારકઃ ।

શતશઃ ત્રુટિસયુક્તા, કેવલાઽસ્તિ કૃત્તિર્મમ ॥ ૧૬૫ ॥

પૂજ્યપાદેસ્તથા પ્રાતઃ-સ્મરણીયેશ્ચ પ્રેરિતઃ ।

શ્રીમત્કમલસૂરીશૈ-ર્ગુરભિઃ કૃતવાનહમ્ ॥ ૧૬૬ ॥

રચનાં વિજયાલ્લબ્ધિઃ, પર સૂરિર્ગુણાવહામ્ ।

પક્ષમાત્રેણ કાલેન, મવેયુ. સ્વલનાસ્તત. ॥ ૧૬૭ ॥

સજ્જનૈર્હસવદ્ ભૂત્વા, સારમાદાય કેવલમ્ ।

પય.પાનં હિ કર્ત્તવ્યં, ત્રુટિનીરમપાસ્ય ચ ॥ ૧૬૮ ॥

—કલાપકમ્

અંધકાગ્ની લઘુતા વગેરે—

શ્લો०—“ આ (અન્ય)મા જે જે મનોહર લાવ છે તે પૂર્વ ઋષિઓએ કહેવો

બાલુનો, જ્યારે સેકડો ત્રુટિથી વ્યાપ્ત એવી કેવળ કૃતિ જ મારી છે. પૂજ્યપાદ
અને પ્રાત સ્મરણીય મારા ગુરુ વિજયકમલસૂરીશ્વરની પ્રેરણાથી મેં વિજયલબ્ધિ-
સૂરિએ એક પખવાડીયા માત્ર સમયમા (આ) ગુણકારી કૃતિ કરી (છે), તેથી તેમા
સ્મરનાઓનો સભવ છે, (એથી કરીને) જેમ હસ પાણીને લગ્ન દ્વંદ્વ લે છે તેમ
મમનોએ ત્રુટિરૂપ જળને ઓળીને કેવળ સાર (રૂપદ્વંદ્વ)ને ગ્રહણ કરી એનું પાન
કરવું ”-૧૬૫-૧૬૮

ગચના-અમય—

રૂપદી૦-અન્યકારે સ્વય સૂચ્ય છે કે આ કૃતિ પદર દિવસમા તૈયાર કરવામા આવી હતી એટલે કે લગભગ ૪૦ પદો રાજ સંદેશ રચાયા હશે આ ઉપરથી સરિછની વિદ્વાતાનુ અનુમાન કરતી વેળા મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જૈન યમજી વર્ગમા ગીવાર્ણ ગિરામા મનોમોહક કાવ્ય રચી શકે એવાની સંખ્યા ગણીગાઠી છે અને વિવિધ છંદોમા અધ્યાત્મ તેમજ ન્યાય જેવાં ઔદ વિષયોનુ શુધન કરનારા મુનિવરો તો એથી પણ થોડા હોય એમ જણાય છે, એ હકીકત લક્ષ્યમા નાખવી યુક્ત છે

પ્રસંગત એ પણ ઉમેરવા હું લલચાઉં છું કે અત્યારે જૈન ગગનાગણમા પ્રાચીન મુનિવરોના સમાન કે પૂવકાલીન ગૃહસ્થોના જેવી પ્રતિભા-ચન્દ્રિકા દૃષ્ટિગોચર થતી નથી વિચારો ધારોશાસન મુનીશ્વરે ગોચરી માટે ગમનાગમન દરમ્યાન રચેલી ૬૬ પદોની યમકમય સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા, એક દિવસમા કવિચકવર્તી શ્રી શ્રીપાલે રચેલો પ્રબન્ધ ધૃત્યાદિ અર્જુન સમાજમા પણ વિદ્યાની વૃદ્ધિને ગઠલે હાનિ અને તેમ છતાં અશિમાનની વૃત્તિની પુષ્ટિ થતી હોય એમ કવિ શ્રીવેકટાદેવરિદ્ધત વિદ્યગુણાદર્શ નામના ચ પૂ કાવ્યના રનિગ્નલિખિત પદ ઉપરથી સ્ફુરે છે —

‘વેદવ્યાસ સ દ્વદશ યો વેદ વદાક્ષરાણિ

શ્લોક ત્વેક પરિપઠતિ ય. સ સ્વયં જીવ પર।

આપસ્તમ્બા સ ક્ષિલ કલયેત્ સમ્યગૌપાસનં યઃ

કષ્ટ શિષ્ટક્ષતિકૃતિરન્નો કાર્શ્યમૃચ્છન્તિ વિત્રા ॥”

—મ-દાકાન્તા

અર્થાત્ અત્ર જે વેદના ૬૨ અક્ષરો બાજુ છે તે વેદવ્યાસ ગણાય છે, જે એક શ્લોકનુ પઠન કરી શકે છે તે તો સાક્ષાત્ બૃહસ્પતિ જ છે અને જે ખરેખર ૨૬૧ રીતે ઉપાસના કરી શકે છે તે આપસ્તમ્બ છે કષ્ટ છે કે શિષ્ટોના સમ કરનારા ‘કલિ’યુગમા વિદ્યાની કૃશતા થતી બન્ય છે’

૧ ૨ ૩ ૪ ૫

૧ સરખાવો મહાનક-ચરિત્રગત શ્રીહમયન્ધરિયન પત્રો નિમ્ન-લિખિત શ્લોક —

‘પવોદ(કાદ)વિદીતસ્પીત-પ્રયમ્વોડય કૃતોમ્વેર

કવિરાજ રૂતિ રયાત શ્રીપાલો નામ મૂર્તિમૂ ॥ ૨૦૬ ॥

૨ લગભગ ૫૦ સોમ જેટલુ પ્રાચીન કાવ્ય.

